

**T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

**17.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2.CİLT**

**24-28 MAYIS 1999
ANKARA**

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

Yayın No: 2345/2

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları

Yayın No: 73-2

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Koray OLŞEN

Fahriye BAYRAM

Adil ÖZME

Kemalettin ATAŞ

Yaşar KEPENEK

Dr. Haydar DÖNMEZ

Ceyhan SÜVARİ

DİZGİ:

Meryem UYANIKER

ISBN: 975-17-2318-3 (Takım)

975-17-2320-5 (2.Cilt)

ISSN: 1017-7663

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği şekliyle ve sunuş sırasına göre yayınlanmıştır.

**KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLİ KÜTÜPHANE BASİMEVİ
ANKARA-2000**

İÇİNDEKİLER

Fikri KULAKOĞLU Şanlıurfa M.Ö. I. Bin Merkezleri Yüzey Araştırması	1
A. Tuba ÖKSE Sivas İli 1998 Yüzey Araştırması	11
Sachihiro OMURA 1998 Yılı İç Anadolu Yüzey Araştırması	25
T. SİPAHİ, T. YILDIRIM 1998 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırması	31
A. ÖZDOĞAN, C. MARRO, A. TİBET, C. KUZUCUOĞLU Kastamonu Yüzey Araştırması 1998 Yılı Çalışmaları	41
R. Maria CZICHON 1998 Hattusa / Boğazköy Çevresinde Yüzey Araştırmaları	57
Mehmet ÖZSAİT 1998 Yılı Konya-Akşehir ve Isparta Yüzey Araştırmaları	63
Mehmet ÖZSAİT 1997 ve 1998 Yılı Tokat-Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları	73
Oktay BELLİ 1998 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması	89
Nurettin YARDIMCI 1998 Şanlıurfa-Harran Ovası Yüzey Araştırmaları.....	101
Engin BEKSAC 1998 Yılı Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye ve Edremit İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması	115
Timothy P. HARRISON The 1998 Amuq Valley Regional Project Survey	127
E. GÜLEÇ, A. SEVİM, G. SARAÇ, İ. ÖZER 1998 Yılı Manisa İli Yüzey Araştırması	133
Timothy MATNEY Second Preliminary Report on Survey at Ziyaret Tepe (Diyarbakır Province) :Subsurface Mapping, 1998	137

Sevil GÜLÇUR

Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1998 Yüzey Araştırması 149

**I.YALÇINKAYA, M.B. KÖSEM, K.ÖZÇELİK,
C.M. EREK, M. KARTAL**

1998 Yılı Yüzey Araştırmaları ve Hatay Paleolitiği 163

Roger MATTHEWS

Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and
Karabük Provinces, 1998 : 175

Alpaslan CEYLAN

1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması 181

Aynur ÖZFIRAT

1998 Yılı Bitlis-Muş İlleri Yüzey Araştırması:
Tunç ve Demir Çağları 193

M. ÖZCAN, G. SUMMERS, F. SUMMERS

1998 Yılı Kerkenes Dağı Projesi 211

Şevket DÖNMEZ

Sinop-Samsun-Amasya İlleri 1998 Yüzey Araştırması 229

Gustavo TRAVERSARI

1998 Yılında (Phrygia'daki) Laodicea'da Yapılan
Arkeolojik Yüzey Araştırması 245

I. VANDEPUT, V. KÖSE, S. AYDAL

1998 Yılı Pisidya Yüzey Araştırması Projesi Melli'deki
Çalışmalara Dair Ön Rapor 249

V.ÖZKAYA, O. SAN

Alinda Nekropolü-I 263

Anneliese PESCHLOW

Bericht Über Die Arbeiten Des Jahres 1998 In Herakleia Am
Latmos und Umgebung 279

T. SANER, Z. KUBAN

Kıran Gölü 1998 287

Winfried HELD

1998 Yılı Loryma Araştırması 295

Mathias BENTER

Hydas Yüzey Araştırması 1998 307

N. ÇEVİK, İ. KIZGUT, Ş. AKTAŞ Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1998	321
N. ÇEVİK, B. VARKIVANÇ Tlos ve Çevresi 1998 Yüzey Araştırmaları: Darıözü Yerleşimi	329
O. P. DOONA, A. J. GANTOS, F.J. HIEBERT, A. YAYCIOĞLU, M. BESONEN Sinop Bölgesel Arkeoloji Araştırması 1998: Karasu Vadi Araştırması	345
F. ÖZGÜMÜŞ, K. R. DARK İstanbul İli, Kocamustafapaşa ve Yedikule'de Yapılan Yüzey Araştırmaları	357
S. Yücel SENYURT Nevşehir İli 1998 Yılı Yüzey Araştırması	365
Vincenzo RUGGIERI Archeaological Survey in the Gulf of Gökova, 1998	381

ŞANLIURFA M.Ö.I. BİN MERKEZLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Fikri KULAKOĞLU*

"Şanlıurfa M.Ö.I. Bin Merkezleri" konulu yüzey araştırması, 3-10 Ekim 1998 tarihlerinde Şanlıurfa ili sınırları içinde gerçekleştirilmiştir¹. Şanlıurfa ve civarında gerçekleştirdiğimiz bu projeye verdikleri destek için Anıtlar ve Müzeler eski Genel Müdürü Prof.Dr. Ender Varinlioğlu ile Genel Müdür V. Sn. Kenan Yurttagül'e, Kazılar Şubesi'ndeki uzmanlara ve Şanlıurfa Müzesi Müdürü Eyüp Bucak ile Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak heyetimize katılan Şanlıurfa Müzesi arkeoloğu Hamza Güllüce'ye gösterdikleri kolaylık ve yardımları için teşekkür ederim.

Ayrıca "Şanlıurfa M.Ö. I. Bin Merkezleri" konulu yüzey araştırması projemizi parasal olarak destekleyen Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu'na ve görevlilerine teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

1. Amaç

19. yüzyılın başlarından itibaren Önasya'ya artan ilgiler sonucunda, çok sayıda gezgin ve bilim adamı tarafından ülkemizi de içeren bu bölgede çeşitli araştırma ve kazılar yapılmıştır. Önasya'yı gezen seyyahlar, Güneydoğu Anadolu'yu da ihmal etmemişler, Adana'dan başlayarak güneye ve doğuya doğru, Hatay, Gaziantep, Maraş, Adıyaman ve Şanlıurfa illeri içindeki çok sayıda eski eseri tanıtan gezi raporları yayınlamışlardır².

Şanlıurfa civarındaki bölgede yapılan yoğun çalışmalara karşın, Şanlıurfa sınırları içindeki araştırmaların aynı yoğunlukta olmadığı görülür³. Sultantepe ve Aşağı Yarımca⁴ ve Harran⁵ kazıları dışında bu konuda sistemli araştırmalar yapılmamıştır. Bu araştırmalar dışında bulunmuş Şanlıurfa ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan çok sayıda Şanlıurfa kökenli⁶ M.Ö. I. binin ilk yarısına tarihlenen tasvirli taş eserlerin kontekstlerini tespit etmek ve var olduğunu duyduğumuz başka heykeltıraşlık eserlerini bilim dünyasına tanıtmak amacıyla başlattığımız bu çalışmalarda aşağıdaki merkezler araştırılmıştır.

-
- * Doç.Dr. Fikri KULAKOĞLU, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
- 1 Yüzey araştırmasına benimle birlikte A.Ü. D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü Araş.Gör. Anc Atasoy katılmıştır. Meslekteşime gösterdiği çayanışma için teşekkür ederim.
- 2 Bölgede yapılan gezileri içeren kaynakça için: Günay, D., Whallon, R. Jr., 1980.
- 3 İzzet, A., 1992, s. 209-214.
- 4 Lloyd, S., Cökçe, N., 1953a; Lloyd, S., Gökçe, N., 1953b; Lloyd, S., Gökçe, N., 1954; Gurney, O.R., 1952; Gurney, O.R., 1953; Gurney, O.R., 1954; Gurney, O.R., 1955; Gurney, O.R., 1956; Gurney, O.R., 1957.
- 5 Landsberger, B., 1947; Lloyd, S., Brice, W., 1951; Rice, D.S., 1957; Gadd, J., 1958; Böllig, W., 1964; Saggs, H.W.H., 1969; Prag, K., 1970; 1983 yılında N. Yardımcı tarafından yeniden başlatılan Harran kazıları her yıl yapılan "Kazi Sonuçları Toplantıları"nda verilen raporlarla bilim dünyasına duyurulmaktadır: Yardımcı, N., 1991; Yardımcı, N., 1992, Yardımcı, N., 1994.
- 6 Kulakoğlu, B., 1992, s. 133, no. 153; D. Ussishkin, 1975, s. 88, lev. 16/1; Orthmann, W., 1971, s. 479; Vağcı, R., 1995 lev. 19/d-e, 20/d; Özgüç, N., 1986, s. 197-200; Kulakoğlu, F., 1999, s. 169-177.

II. Yüzey Araştırması⁷

1. *Gölpınar* (Harita 1/No: 1): Şanlıurfa İli, Merkez Akziyaret Bucağı'na bağlı Gölpınar Köyü, Şanlıurfa-Siverek karayolunun 15. km.sinden, Kabahaydar Bucağı'na doğru ayrılan karayolunun 2. km.sinde, karayolunun güneyindedir. Şanlıurfa'nın kuzeyindeki Gümüş Dağı üzerinde "Atatürk Ormanı" adıyla yeşillendirilen tepe ile bunun kuzeyindeki Akziyaret Tepesi'nin arasında, Kabahaydar Bucağı'na doğru uzanan bir düzlük üzerindedir. Yaklaşık 250 m. çapında ve 10 m. yüksekliğindeki bir höyüğün tamamı köyün altında kalmıştır. Köyün doğusunda bir pınar bulunmaktadır. Pınarın aşındırdığı yerlerde, çeşitli bazalt mimari parçalar görülebilmektedir. Ayrıca köyün içinde, evlerin duvarlarında çok sayıda kırık parçalar fark edilmektedir. Burası, Şanlıurfa Müzesi'nde korunan bir stel ile (Resim: 1) bir orthostatın (Resim: 2) bulunduğu iddia edilen bir yerleşim yeridir.

Gölpınar'da yaptığımız araştırmalarda, köylülerden İsa Kaymakcan'ın evinde bazalttan yapılmış bir heykel başının ense kısmı görülmüştür (Resim: 3). Ayrıca, köy mezarlığında da bir arslanın ve Batı Semitik dilden bir yazıtın kısmen korunduğu bir orthostat parçası tespit edilmiştir (Resim: 4).

2. *Edene Köyü* (Harita 1/No: 2): Şanlıurfa Müzesi'nde korunan çift boğa biçimli bir kaide (Resim: 5) ile boğa kabartmalı bir köşe taşının (Resim: 6) bulunduğu iddia edilen, yeni adı Gürpınar olan yerleşim yeridir.

Edene, Kabahaydar Bucağı'nın hemen 1 km. kadar güneyinde yer alan, 145 haneli 985 nüfuslu bir köydür. Gümüş ve Susuz dağları arasındaki bir vadi içinde, doğal bir yükselti üzerinde oluşmuş bir höyüğün üzerindeki köy yerleşimi nedeniyle höyük tahribata uğramıştır. Köyün doğusunda Colap Deresi'nin aktığı yerde, Köy Hizmetleri'nin yaptığı bir mesire yerinin düzenlenmesi sırasında açığa çıkarılan heykeltıraşlık eserlerinden sadece ikisi müzeye kazandırılmış, diğerleri ise köylülerin ifadesiyle kesilerek inşaatlarda kullanılmıştır.

3. *Mehmedihan-Aşağı Şeyek Köyü* (Harita 1/No: 3): Şanlıurfa-Viranşehir karayolunun 39. km.sinden kuzeye dönen köy yolunun 500 m. doğusunda yer alan yeni adı Dağyanı olan Mehmedihan Köyü'nde yaptığımız ilk araştırmalarda, burada herhangi bir eski yerleşimin olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine köylülerle yaptığımız konuşmalarda, Şanlıurfa Müzesi'nde korunan çift boğa biçimli iki kaidenin (Resim: 7, 9), köyün yaklaşık 3 km. kadar kuzeyinde yer alan ve yakın zamana kadar buraya bağlı bir mezra olan Aşağı Şeyek/Şebek'ten çıkarıldığı öğrenilmiştir.

Tektek Dağları'ndaki 750 m. yüksekliğindeki bir düzlük üzerinde yer alan Aşağı Şeyek, yeni adı Şefalı olan, 15 hanelik küçük bir köydür. Müzede korunan kaide, Mehmet Çiftçi'ye ait köy içindeki bir arsada ahır yapmak için kazılırken bulunmuştur.

Aşağı Şeyek'te yaptığımız araştırmalarda, köy etrafında duvar/sur olabilecek kalıntılar ve köyün ortasındaki boş arazide de çok yoğun iskân izlenimi veren temel ve duvar kalıntıları tespit edilmiştir.

Köyün içinde yaptığımız araştırmalarda da, duvarlarda ikinci kez kullanılmış stel parçası (Resim: 8) ile bir heykele ait bir parça (Resim: 10) görülmüştür.

Köyün ortasına doğru bir yerde, kaidenin bulunduğu ahırın hemen kuzeyinde, *in situ* durumda kabartmalı bir orthostat bulunmuştur (Resim: 11). Burada tespit edilen kapıların üzerindeki büyük lento taşlarının da *in situ* olduğu düşünülmektedir.

4. *Aslanlı* (Harita 1/No: 4): Şanlıurfa Müzesi Müdürü Sayın Eyüp Bucak'ın duyduğunu bize iletmesi sonucunda Siverek İlçesi Aslanlı Köyü'nde bir heykeltıraşlık eserinin bulunduğunu öğrendik. Aslanlı Köyü, Siverek'in 19 km. batısında, Siverek-Hilvan karayolunun 1 km. güneyinde bir ova içindeki doğal bir tepenin üzerinde oluşmuş bir höyük üzerinde ve daha çok güneyinde yer almaktadır.

7 1998 yılı yüzey araştırması sırasında tespit edilen eserler hakkında geniş bir rapor Türk Arkeoloji Dergisi'nde yayınlanmak üzere başıya verildiği için burada bulunan eserler üzerinde ayrıntılı olarak durulmayacaktır.

Höyüğün üzerinde yapılan bir inşaat sırasında, köylülerin ifadesine göre bir aslan heykeli bulunmuştur. Yerinde yaptığımız incelemelerde, burada 2.05 m. uzunluğunda, 45 cm. kalınlığında ve korunan yüksekliği 90 cm. olan ve orijinalinde en azından 2 m. kadar bir yüksekliğe sahip olması gereken bir eserin varlığını tespit ettik (Resim: 12). Ancak eserin tahrip olmasıyla sadece dizden alt kısmı kalmıştır. Köylülerin ifadesine göre, köyde benzer eserlerin çıktığı anlaşılmaktadır.

5. *Hacıgöz* (Harita 1/No: 5): Şanlıurfa Müzesi Müdürü Sayın Eyüp Bucak'ın bize haber vermesi üzerine araştırdığımız Hacıgöz Köyü'nün güneydoğusunda bir aslan taslağının varlığını tespit ettik.

Karakeçi'yi Siverek'e bağlayan eski yolun 20. km.sinde yer alan ve yedi haneden oluşan Hacıgöz Köyü'nün kuzeybatısında küçük bir höyük ve köyün 1 km. güneydoğusunda bazalt püskürtmeleri arasında iri blok taşlarla örülmüş küçük bir yapı kalıntısı ve işlenmek üzere hazırlanmış çeşitli taş parçaları görüldü. Bu alanda, 3.10 m. uzunluğunda, 2.26 m. yüksekliğinde ve 54 cm. kalınlığında bir bazalt blok üzerinde de henüz taslak halinde bir aslan kabartması tespit edildi (Resim: 13).

6. *Siverek-Yeraltı Hamamı*: Samsat kazıları sırasında bölgede yaptığı araştırmalarda tespit ettiği bir eseri bana bildiren hocam Sayın Prof. Dr. Aliye Öztan'a teşekkürlerimi sunarım.

Siverek İlçesi, Kale Mahallesi, Seyfioglu Ara Sokak No 46'daki yeraltı hamamında, 60 cm. yüksekliğinde, 44 cm. genişliğinde ve 30 cm. kalınlığında çift boğa kabartmalı bir kaide incelenmiştir. Başları kesilmiş ve vücut hatları tamamen kaybolmuş olan bu kaide hamamda kurna taşı olarak kullanılmaktadır (Resim: 14). Bu eser, Kabahaydar Edene'de bulunmuş olan çift boğalı kaide ile yakın benzerlikler göstermektedir.

III. SONUÇ

Şanlıurfa ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan Şanlıurfa kökenli eserlerin yanı sıra 1998 yılında yaptığımız yüzey araştırmasında tespit ettiğimiz eserler, bu bölgede kuvvetli bir Geç Hitit ve Geç Assur kültürünün varlığını kanıtlamaktadır. Şanlıurfa'nın güney ve güneybatısındaki Arslantaş ve Karkamış'ın yanı sıra Şanlıurfa'nın batısındaki Boybeyınarı⁸ ve Malpınarı⁹ yazıtları, Karasu kaya kabartması¹⁰ ve Samsat stelleri¹¹, bu bölgedeki Geç Hitit kültürünün diğer izleridir. Bu araştırmada tespit ettiğimiz Kabahaydar çift boğalı kaide ile Gölpinar tanrı kabartmaları bu kültür sınırını daha da doğuya çekmektedir.

Karkamış yontu ekolünün, bölgedeki Assur hakimiyetinden önce, Şanlıurfa yöresinde etkin olduğu bilinmektedir¹². Arslantaş¹³ ve Til Barsip¹⁴ heykeltraşlık ürünlerinde, Karkamış yontu ekolünün izlerini taşıyan eserler bilinmektedir. Kabahaydar çift boğalı kaidesi, bu ekolün daha kuzeydoğuya uzandığını göstermektedir.

Ancak, özellikle III. Salmanasar'dan itibaren, Assur İmparatorluğu'nun bu bölgede de etkin olmaya başlamasıyla¹⁵, Karkamış yontu ekolu burada etkisini de kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Assur İmparatorluğu'nun Kuzey Suriye ve çevresine hakim olmasından sonra¹⁶ ve Arslantaş'ın hem askerî güç olarak hem de kültür merkezi olmasıyla, Assur sanatı etkisi ön plana çıkmıştır¹⁷. Harran¹⁸ ve Arslantaş'taki buluntular da,

8 Hawkins, J.D., 1970, s. 69 vd.

9 Kalaç, M., Hawkins, J.D., 1989, s. 105 vd.

10 Burney, C.A., and Lawson, G.R.J., 1958, s. 218, lev. XXXIVb; Wagner, J., Vincent, C., Hellenkemper, H., 1975, s. 10-15.

11 Orthmann, W., 1971, s. 533.

12 Winter, I.J., 1983, s. 189, 195; Orthmann, W., 1972, s. 74-75.

13 Albenda, P., 1988, s. 6.

14 Ussishkin, D., 1967, s. 181 vd.

15 Taşyürek, O.A., 1979, s. 47 vd.

16 Orthmann, W., 1971, s. 205-206; Taşyürek, O.A., 1979, s. 47 vd.

17 Ussishkin, D., 1967, s. 186; Albenda, P., 1988, s. 5.

18 Harran'da bulunmuş olan bir savaşçı tasvirinin yer aldığı bir bazalt orthostat Şanlıurfa Müzesi'nde korunmaktadır.

Geç Assur İmparatorluğu'nun bu bölgeye olan ilgisini açıkça göstermektedir. Geç Asur sanatı etkisi izlerini taşıyan çeşitli eserlerin Şanlıurfa ve civarında tespit edildiğini, hatta bu etkilerin Malatya'ya kadar yayıldığını, hem yazılı belgelerden, hem de arkeolojik verilerden bilmekteyiz¹⁹. Bu nedenle, Şanlıurfa yöresinde, önceden bilinen Harran, Anaz, Zeynep gibi merkezlerin²⁰ yanı sıra, yeni tespit ettiğimiz Aslanlı, Aşağı Şeyek, Gölpınar ve Hacıgöz'deki eserlerde Geç Assur etkisinin görülmesi doğaldır. Yüzey araştırmasında tespit ettiğimiz bu merkezlerin, Urfa yöresinin tarihî coğrafyasına²¹ katkıda bulunacağını tahmin ediyoruz.

"Şanlıurfa M.Ö.İ. Bin Merkezleri" konulu yüzey araştırmasına 1999 yılında da devam edilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

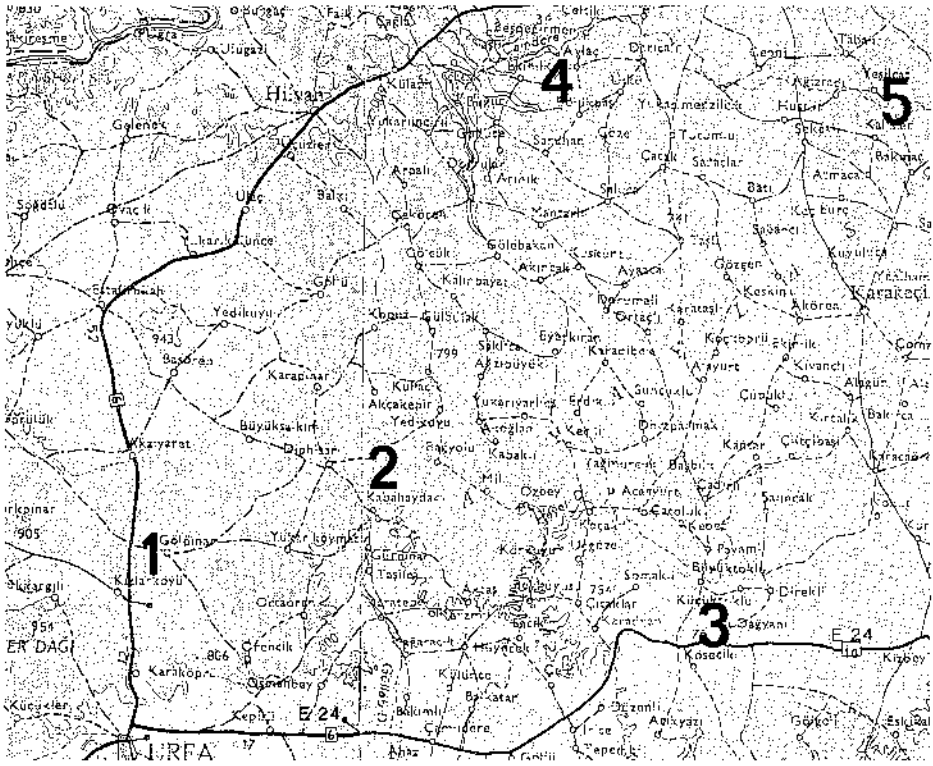
- AL BENDA, P., 1988 "The Gateway and Portal Stone Reliefs from Arslan Tash". *BASOR* Number 271. s. 5-30.
- BITTEL, K., 1950: "Nur hethitische oder auch hurritische Kunst?". *ZA (NF)* Band 15 (Band 49). s. 256-290.
- BURNEY, C.A., and LAWSON, G.R.J., 1958: "Urartian Reliefs at Adilcevaz, on Lake Van, and a Rock Relief From the Karasu, Near Birecik". *AST. VIII*, s. 211-219.
- GADD, J., 1958, "The Harran Inscriptions of Nabonidus", *Anatolian Studies VIII*, s. 35-92.
- GURNEY, O.R., 1952, "The Sultantepe Tablets" *Anatolian Studies II*, s. 25-35.
- GURNEY, O.R., 1953, "The Sultantepe Tablets" *Anatolian Studies III*, s. 15-25.
- GURNEY, O.R., 1954, "The Sultantepe Tablets" *Anatolian Studies IV*, s. 65-99.
- GURNEY, O.R., 1955, "The Sultantepe Tablets" *Anatolian Studies V*, s. 93-113.
- GURNEY, O.R., 1956, "The Sultantepe Tablets" *Anatolian Studies VI*, s. 145-154.
- GURNEY, O.R., 1957, "The Sultantepe Tablets" *Anatolian Studies VII*, s. 127-136.
- GÜNAY, D., WILLLON, R. Jr., 1980, "Araştırma Bölgesinde Daha Önce Yapılmış İncelemeler ve Geziler/History of Travel and Previous Research in the Survey Area", (Çambel, H., Braidwood, R.J. et al., 1980, *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları/The Joint Istanbul-Chicago Universities' Prehistoric Research in Southeastern Anatolia I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2589/İstanbul University, Faculty of Letters No. 25889. Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul), s. 83-90/91-105.
- HARRAK, A., 1992, "The Ancient Name of Edessa". *JNES* Vol. 51 Number 3. s. 209-214.
- HAWKINS, J.D. 1970: "Hieroglyphic Hittite Inscriptions of Commagene" *AST. XX*, s. 69-110.
- KALAÇ, M., HAWKINS, J.D., 1989: "The Hieroglyphic Luwian Rock-Inscription of Malpınar." *AST. XXXIX*, s.105-112.
- KULAÇOĞLU, B., 1992, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Tanrılar ve Tanrıçalar*. Ankara.
- KULAKOĞLU, F., 1999, "Late-Hittite Sculptures from Şanlıurfa Region". *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center at Japan Vol. XII*, s. 169-177.
- LANDSBERGER, B., 1947, "Die Basaltstele Nabonids von Eski-Harran". *Halil Edhem Hatıra Kitabı/In Memoriam Halil Edhem Cilt/Vol: I. TTKY-VII Serî No. 5*. s. 115-151.
- LLOYD, S., BRIDG, W., 1951, "Harran". *Anatolian Studies I*, s. 77-111.
- LLOYD, S., GÖKÇE, N., 1953a, "1951 Yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Yapılan Sultantepe (Urfa) Kazısı". *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi X/1*. s. 109-123.
- LLOYD, S., GÖKÇE, N., 1953b, "Sultantepe". *Anatolian Studies III*, s. 27-51.
- LLOYD, S., GÖKÇE, N., 1954, "Sultantepe". *Anatolian Studies IV*, s. 101-110.
- ORTHMANN W., 1971, *Untersuchungen zur Späthethetischen Kunst*. Bonn.
- ORTHMANN, W., 1972: "Tanınmayan İki Geç Hitit Eseri". *VII. Türk Tarih Kongresi*, s. 74-79.

19 Orthmann, W., 1971, s. 205-206, 210.

20 Anaz (Bittel, K., 1950, s. 284, not 2 ve Orthmann W., 1971, s. 479), Zeynep (Bittel, K., 1950, s. 284, not 2); Orthmann W., 1971, s. 537 ve Ussishkin, D. 1975, s. 88, lev. 16:1).

21 Harrak, A., 1992, s. 209-214.

- ÖZGÜÇ, N., 1986, "Two Seal Impressions from Kültepe and the Kırık Bayır Relief" in *Insight through Images. Studies in Honor of Edith Porada ed. by Kelly-Buccalati, Bibliotheca Mesopotamica Vol. 21, Maribu.* s. 197-200.
- PHAG, K., 1970, "The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey". *Levant II*, s. 63-93.
- RICE, D.S., 1957, "From Sin to Saladin: Excavations in Harran's Great Mosque. With New Light on the Babylonian King Nabonidus and his 104-year Old Mother". *The Illustrated London News, September 21st*, s. 466-469.
- RÖLLIG, W., 1964, "Ergänzungen zu neuen Stelen König Nabonids". *ZA Band 56 (NF) Band 22*, s. 218-230.
- SAGGS, H.W.F., 1969, "Neo-Babylonian Fragments from Harran". *Iraq XXXI*, s. 166-169.
- TAŞYÜREK, O.A., 1979, "A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates" *Iraq XLI*, s. 47-54.
- USSISHKIN, D., 1967, "On the dating of Some Group of Reliefs from Carchemish and Til Barsib". *ASt. XVII*, s. 181-192.
- USSISHKIN, D. 1975, "Three Unpublished Neo-Hittite Stone Monuments". *Tel Aviv Vol. 2 Number 2*, s. 86-90.
- WAGNER, J., VINCENT, C., HELLENKEMPER, H., 1975: "Der Gott auf dem Hirsch. Ein spät-hethitisches Felsrelief am Karasu". *Antike Welt. 6. Jahrgang Sondernummer*, s. 10-15.
- WINTER, I.J., 1983: "Carchemish sa Kısad Puratti". *ASt. XXXIII*, s. 177-197.
- YAĞCI, R., 1995, "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Tanrı Adad Betimlemeli Bir Grup Liser". In *Memorandum. Metin Akyurt, Bahattin Devam.* ed. by. A. Erkanal, H. Erkanal et al. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul. s. 373-387.
- YARDIMCI, N., 1991, "1989 Yılı Şanlıurfa-Harran Ovası Yüzey Araştırmaları". *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs-1 Haziran 1990 Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. s. 401-418.
- YARDIMCI, N., 1992, "1990 Yılı Şanlıurfa-Harran Ovası Yüzey Araştırmaları". *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27-31 Mayıs 1991 Çanakkale. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. s. 461-477.
- YARDIMCI, N., 1994, "1992 Yılı Şanlıurfa-Harran Ovası Yüzey Araştırmaları". *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24-28 Mayıs 1993. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. s. 265-283.

Harita: 1

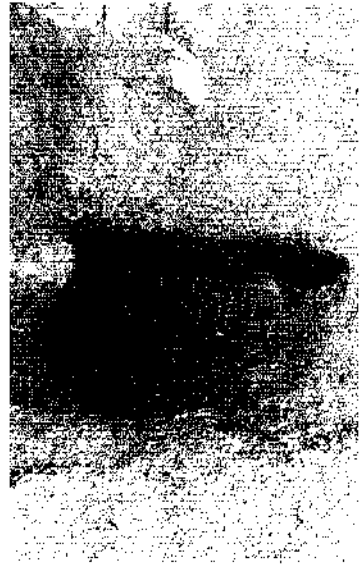
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

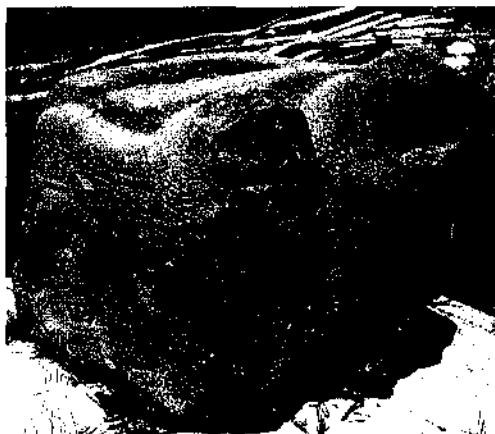
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

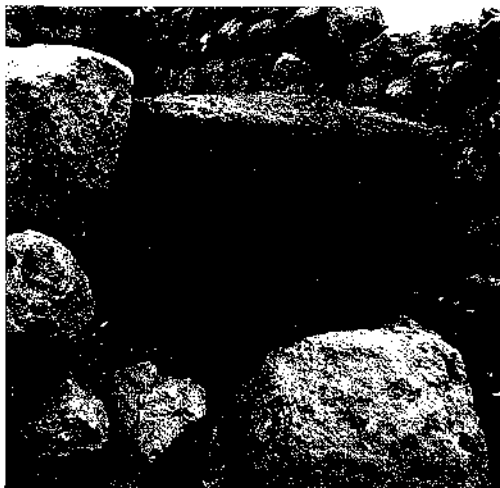
Resim: 7

Resim: 8

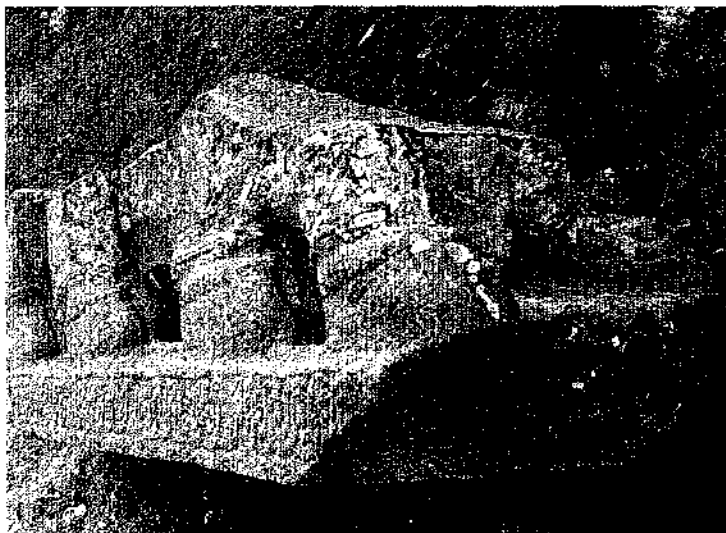
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

SİVAS İLİ 1998 YÜZEY ARAŞTIRMASI

A. Tuba ÖKSE*

Yukarı Kızılırmak havzası kültür kalıntılarının belgelenmesine ve bölgenin kültür dokusu ile yerleşim stratejisinin belgelenmesine yönelik yüzey araştırmalarının altıncısı¹, Hacettepe Üniversitesi Araştırma Fonu ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmiştir². Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 9.7.-2.8.1998 tarihleri arasında Şarkışla, Merkez, Ulaş ve Altınyayla ilçelerine bağlı bölgedeki platolar taranmıştır³. Bu yıl incelenen⁴ toplam 85 höyük, kale, düz yerleşim, yamaç yerleşmesi, mezarlık alanı ve tümölüs ile birlikte, bölgede 1992 yılından itibaren incelenen merkez sayısı 413'e ulaşmıştır:

1. Sivas'ın güneybatısında, Hocağa Çiftliği yakınında, Keltepe ile Sivri Tepe arasında, yaklaşık 150 x 50 m. boyutlarında ve 7 m. yükseklikte, üzeri düz kayalık tepeden Hellenistik-Roma ve Ortaçağ seramiği, batı yamaçta Eski Tunç Çağına ait el yapımı tek renkli seramik ile "Maltepe boyalıları" türünde parçalar toplanmıştır.

2-3. *Çerçideresi*: Merkez İlçe, Çerçideresi Köyü'nün 1.5 km. kuzeydoğusunda ve 2 km. güneybatısındaki yüksek plato kenarları üzerinde birer tümölüs yer almaktadır.

4. *Mağara Mevkii*: Merkez İlçe, Hocabey Köyü'nün 1300 m. kuzeyinde, derenin batı kenarında yer alan doğal kayalık tepenin batı yamacında, içinden su çıkan doğal bir mağara, tepenin kuzey ucundaki kayalıklara oyulmuş iki kaya mezarı bulunmaktadır.

5. *Dedeli Kalesi*: Ulaş İlçesi, Dedeli Köyü'nün kuzeybatısındaki doğal tepe, güneyindeki geniş ovaya hakim konumdadır. Kalenin güneyi sarp olduğundan, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemleri yerleşimi, kuzeydeki dar vadiye yönelmiştir.

6. *Kurt Deresi*: Merkez İlçe, Savcun yol ayrımında, asfalt yolun 500 m. kuzeyindeki dar bir vadinin doğu kenarında bulunan doğal tepe üzerinden Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen seramik toplanmıştır.

7. *Hünuğu Tepesi*: Merkez İlçe, Koyuncu Köyü'nün doğusunda, Sivas-Şarkışla yolunun 40. kilometresinde, yolun kuzeyinde yer alan, yaklaşık 12 m. yükseklikteki jips tepenin yerleşim katmanları 4-5 m. kalınlıkta, yerleşim alanı ise yaklaşık 40-50 m. çapındadır. Büyük çukurlarla tahrip edilmiş tepeden toplanan seramik Roma ve Bizans, güney ve batı yamaçlarındaki çukurlarda Kalkolitik Çağ seramiği bulunmuştur.

* Doç.Dr. A. Tuba ÖKSE, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.
1 1998 yılı araştırmalarına Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Erhan Ersoy ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Meryem Acara ile Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Sivas Müzesi'nden Arkeolog Mehmet Alkan katılmıştır. Yüzeyden toplanan küçük buluntu üzerindeki çalışmalar, ekip üyeleri ile Arkeolog Ahmet Gormuş tarafından tamamlanmıştır. Araştırma sırasında ekip üyelerine gereken kolaylığı ve dostluğu gösteren Sivas Müzesi Müdürlüğü'ne ve konaklama olanağı veren Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü ile Sivas Öğretmenevi görevlilerine şükranlarımızı sunarız.
2 Hacettepe Üniversitesi Araştırma Fonu Başkanlığı projeyi 1998 yılından itibaren üç yıl süreyle desteklemektedir. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 1998 yılında malzeme alımı için maddi yardım sağlamıştır. Projeye farklı disiplinlerden bilim adamlarının da katılımını sağlayan bu kurumlara desteklerinden dolayı teşekkürü bir borç biliriz.
3 İncelenen merkezler topografik harita üzerine yerleştirilmiş, fotoğraflanmış, boyutları belirlenmiş, nitelikleri tanımlanmış, üzerlerindeki tahribat belgelenmiştir. Yüzey malzemesinin temizlenme, fotoğraflama ve çizim işlemleri tamamlandıktan sonra, Sivas Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.
4 Haritada verilen merkez numaraları, metnin içinde verilen sıra numaraları ile aynıdır.

8. *Ören Tepesi*: Merkez İlçe, Kavlak Köyü'nün doğusundaki sırtlarda bir tümülüs yer alır.

9. *Kale Tepesi*: Merkez İlçe, Kavlak Köyü'nün 1 km. güneydoğusundaki dar vadinin doğu kenarındaki sırtlar üzerindeki 900 m. uzunlukta yerleşim alanının güney ucundaki 5-6 m. yükseklikte ve 50 x 70 m. boyutlarda oval höyüğün güneybatı yamacından Orta Tunç Çağı, Eski Hitit Çağı, Demir Çağı ve Hellenistik-Roma seramiği toplanmıştır.

10. *Yamacın Büyük Tepe*: Merkez İlçe, Aylı Köyü'nün üzerine ve yamacına kurulduğu jips tepe üzerindeki 6-7 m. yükseklikte ve yaklaşık 50 m. çaptaki höyükten toplanan seramik Eski Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Hellenistik-Roma dönemlerine aittir.

11. *Sur Tepesi*: Merkez İlçe, Eski Apardı Köyü'nün güneyindeki platoların güney kenarında, demiryolunun 300 m. kuzeyinde yer alan, yaklaşık 480 m. uzunlukta ve 220 m. genişlikte, üzeri düz yerleşimi çevreleyen surun taş örgüsü, yüzeyden görülmektedir. Güneyindeki geniş ovaya hakim yerleşimin sarp kayalık doğu yamacı geniş bir vadi, batı yamacı ise dar bir vadi ile sınırlanmaktadır. Yerleşimin kuzey kesiminde yaklaşık 1800 m. çapındaki yükselti, kuzeyden dairesel bir sur ile çevrilmiş; güneydoğu köşesinde, 6 x 6 m. boyutlarında iki mekânın taş temelleri yüzeyden görülmektedir. Toplanan seramik Geç Tunç Çağı, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine aittir.

12. *Karlık Tepe*: Merkez İlçe, Kayadibi Bucağı'nın 2 km. kuzeybatısında plato kenarında yer alan, çevredeki geniş ovaya hakim tepe üzerindeki yaklaşık 30 m. uzunlukta düz yerleşimde Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Hellenistik-Roma seramiği bulunmuştur.

13. *Boyun Mevkii*: Merkez İlçe, Kızılöz Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda, ova üzerinde yer alan, büyük bölümü sürülmüş, yaklaşık 6 m. yükseklikteki doğal tepede Roma ve Bizans seramiği, güney yamaçta bir Eski Tunç Çağı ağız parçası bulunmuştur.

14. *Pünelik Tepesi*: Merkez İlçe, Sırıklı Köyü'nün kuzeyinde, "Körhimmet Sırtları" olarak adlandırılan tepeler dizisinin kuzey ucunda yer alan doğal tepe üzerindeki yaklaşık 10 m. yükseklikteki ve 150 x 100 m. boyutlardaki oval höyüğün üzerinden Eski Tunç Çağı ve Hellenistik-Roma dönemlerine ait seramik ve bir sileks alet parçası toplanmıştır.

15. *Karatepe*: Merkez İlçe, Sırıklı Köyü'nün 2 km. güneybatısındaki platonun doğu kenarındaki, yaklaşık 5-6 m. yükseklikte ve 50 x 60 m. boyutlardaki oval höyüğün üzerinden toplanan seramik Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Roma Dönemine aittir.

16. *Alınpınarı Mevkii*: Merkez İlçe, Sırıklı Köyü'nün 1 km. güneybatısındaki tarlalardan toplanan küp parçaları, tarla sürülürken tahrip edilmiş, ağızlarının yassı taşlarla kapatıldığı bildirilen bir Hellenistik-Roma Dönemi mezarlığına aittir.

17. *Çukurtarla Mevkii*: Merkez İlçe, Alınpınarı mevkiinin karşısındaki sırtlardan toplanan pişmiş toprak lahit parçaları, bir Hellenistik-Roma mezarlığına aittir.

18. *Mezarbaşı Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Ahmetli Köyü'nün 200 m. güneydoğusunda, vadinin kuzeyinde, su borusu için açılan kanalda bulunan pişmiş toprak lahit parçaları, bir Hellenistik-Roma mezarlığına aittir.

19. *Ahmetli*: Şarkışla İlçesi, Ahmetli Köyü'nün 500 m. kadar güneybatısında, vadinin güneybatısındaki tarlalar içerisinde Horasan harçlı yapı kalıntıları bulunmaktadır.

20. *Baltalar Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Baltalar Köyü'nün 500 m. kadar doğusundaki sırtlar üzerinde, Değirmen Deresi vadisinin kuzey kenarında, üzerinde kaçak kazı çukurları saptanan 200 x 100 m. boyutlardaki yerleşimin yaklaşık 6 m. kalınlıkta kültür topağından toplanan seramik Eski Tunç Çağına ve Ortaçağa tarihlenmektedir.

21. *Zindan Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Çekem Köyü'nün yer aldığı, Acısu Deresi'nin kanyon vadi girişinin doğu yamacında, güneyindeki ovaya hakim kayalık tepe üzerinde, ana kayaya oyulmuş yaklaşık 5 m. çapında bir sarnıç ile Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik, tepenin ovoidan görülmeyen, kanyon vadiye bakan dik batı yamacındaki küllü kesitlerinde Kalkolitik Çağ seramiği bulunmuştur.

22. *Gücük Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Gücük Köyü'nün 3.5 km. kuzeybatısında, plato üzerindeki 1667 m. rakımlı, yaklaşık 8 m. yükseklikte ve 50 m. çapta, güneydeki geniş ovaya ve çevredeki geçitlere hakim kayalık tepe üzerinde ve güney yamacında büyük birer kaçak kazı çukuru ve Hellenistik-Roma seramiği bulunmaktadır.

23a. *Abdalı Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Abdalı Köyü'nün 1 km. güneyinde, Kale Deresi'nin batısındaki doğal tepe üzerinde yer alan yaklaşık 30 m. çaptaki yerleşimde birkaç küçük kaçak kazı çukuru ve Ortaçağa tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.

23b. *Demircilik Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Yapracık Köyü'nün 2 km. kuzeyinde, küçük ve dar bir vadide yer alan tarlalar içinde düz Bizans yerleşimi bulunmaktadır.

23c. *Kilise Mevkii*: Demircilik mevkiinin batısında bulunduğu belirtilen ve bu yerleşime ait olduğu tahmin edilen bir Bizans kilisesine ait herhangi bir kalıntı bırakılmamıştır.

24. *Kahvepınar*: Şarkışla İlçesi, Kahvepınar Köyü'nde, Sulak Dere vadisinin güney kenarındaki tepelerin yamaçlarında, iki dar vadi arasında yer alan yerleşimin yüksek olan güney ucunda, soyulmuş bir tümülüs bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda 300 m. uzunlukta, güney kesimde 20-25 m., kuzeyde 50 m. genişlikteki düz yerleşimi çevreleyen surla ait temel kalıntıları görülmektedir. Yerleşim üzerinden Roma, doğu ve batı yamaçlarından Eski, Orta ve Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı seramiği toplanmıştır.

25. *Kahvepınar Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Kahvepınar Köyü'nün 500 m. kadar kuzeyinde, Aço Vadisi'nin kuzey kenarındaki kayalık tepenin yamacında yer alan küçük kayalık tepe, Ortaçağ'da vadi yolunun gözetlenmesi için kurulmuş küçük bir kale niteliğindedir.

26. *Kahvepınar Tümülüsü*: Şarkışla İlçesi, Kahvepınar Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında, Aço Vadisi'nin kuzey kenarındaki 8 m. yükseklikte ve 65 m. uzunluktaki tümülüsün kuzey yarısı tümüyle tahrip edilmiştir.

27-28. *Alıkören Tümülüsleri*: Şarkışla İlçesi, Alıkören Köyü'ne giden yolun, ana yol ayrımından itibaren 5. kilometresinde, yolun kuzeyinde yer alan 1600 m. rakımlı, 10 m. yükseklikteki ve 60 m. çapındaki tümülüs üzerinde kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. İkinci Tümülüs, köyün yakınındaki doğal yüksek tepe üzerinde yer alır.

29. *Alıkören Lahit Mezarlığı*: Şarkışla İlçesi, Alıkören Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusundaki vadinin yamaçlarında, Hellenistik-Roma dönemlerine tarihlendirilen pişmiş toprak lahit parçaları ve kısa boyunlu küplere ait parçalar bulunmaktadır.

30. *Tuzla Öreni*: Şarkışla İlçesi, Polatpaşa (eski adı Tuzla) Köyü'nün 1.5 km. kuzeyinde, tuz ocakları ile köyün arasında kalan sırtlar üzerinde yer alan, yaklaşık 80 m. çapındaki jips tepe üzerinden Ortaçağ ve sonrasına tarihlenen seramik toplanmıştır.

31-32. *Gavurören*: Şarkışla İlçesi, Polatpaşa (eski adı Tuzla) Köyü'nün 2 km. batısındaki sırtların yamacındaki iki yerleşim alanı Ortaçağ ve sonrasına aittir.

33. *Kayabaşı Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Harun Köyü'nün yaklaşık 2.5 km. kuzeydoğusunda, Şarkışla-Sivas karayolunun 9. kilometresinde, ırmağın güney kıyısında yer alan yaklaşık 30 m. yükseklikteki kayalık tepenin kuzeydoğu yamacında, içinden su çıkan bir doğal mağara, güney ve güneybatı yamaçlarında ise, Hellenistik-Roma dönemleri ve Kalkolitik Çağ seramiği bulunmaktadır.

34. *Kayabaşı Tümülüsü*: Şarkışla İlçesi, Harun Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. kuzeybatısında, Şarkışla-Sivas karayolu üzerinde, platoların kuzey kenarında yer alan tümülüsün içi ana kayaya kadar oyularak tümüyle tahrip edilmiştir.

35. *Kayabaşı Sırt Yerleşmesi*: Kayabaşı Tümülüsü'nün güneyinde, plato üzerindeki tarlalarda, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait bir düz yerleşim bulunmaktadır.

36. *Gücük Öreni*: Şarkışla İlçesi, Gücük Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. güneybatısındaki tarlalar içinde, eski bir han yeri olduğu söylenen düzlükte Ortaçağ seramiği toplanmıştır.

37. *Şarkışla Merkez Höyük*: Şarkışla İlçesi'nin üzerine kurulduğu⁵ jips tepenin güney kesimi çay bahçesi, kuzey kesimi su deposu, doğu ve güney yamaçları da toprak çekme ve yapılaşma yoluyla tahrip olmuştur. Uzunluğu yamaçlarla birlikte 1000 m. yi bulan geniş yerleşim alanında depo çevresinde Roma ve Bizans, doğu ve güney yamaçlarda boyalı Demir Çağı, güneybatı yamaçta boyalı Kalkolitik Çağ seramiği bulunmuştur.

38. *Koç Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Dikili Köyü'nün 250 m. batısındaki plato kenarında yer alan ve güneyindeki Şarkışla Ovası'na hakim sivri jips tepenin geniş vadiye bakan doğu yamacı, sarp kayalık olması nedeniyle yerleşime uygun değildir. Tepenin dar ve dik vadiye bakan ve üzerinde kaçak kazı çukurları bulunan batı ve kuzey yamaçlarda Kalkolitik Çağ ve Bizans seramiği toplanmıştır.

39. *Çamurluk Gölü Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Dikili Köyü'nün 1 km. güneyinde, düzlükte yer alan 5-6 m. yükseklikte jips tepe, doğu-batı yönünde 120 m., kuzey-güney yönünde 180 m. uzunluktadır. Güneybatı yamacı tahrip edilmiş yerleşimde Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemleri seramiği bulunmuştur.

40. *Kül Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Gürçayır (eski Çayırseyhi) Köyü arazisinde, Şarkışla-Orta yolunun 10. kilometresinden batıya yönelen 2 km.lik toprak yola ulaşılan, yaklaşık 8 m. yükseklikte ve 50-60 m. çaptaki höyüğün güney yamacı kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Dere kenarında yer alan höyükten Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Bizans seramiği toplanmıştır.

41. *Kızılcakışla Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Kızılcakışla Köyü'nün 2.5 km. güneybatısındaki plato kenarında, kuzey-güney yönünde 300 m. ve doğu-batı yönünde 150 m. boyutlarda, üzeri düz plato sırtının güney ucunda, 5-6 m. yükseklikte ve 50 m. çapta soyulmuş tümülüs yer almaktadır.

42. *Çanak Deresi Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Kızılcakışla Köyü'nün 3.5 km. güneydoğusundaki platonun güney kenarında yer alan, ovaya hakim tepenin üzeri ve çevresinden Bizans seramiği toplanmıştır.

43. *Kalaycık Mevkii*: Çanak Deresi mevkiindeki tepenin güneydoğusundaki tarlalarda bulunan pişmiş toprak lahit parçaları, bir Hellenistik-Roma mezarlığına aittir.

44. *Yoncalık Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Cemel Köyü'nün 500 m. batısındaki tarlalar arasında, alçak bir doğal yükselti üzerinden toplanan seramik Ortaçağa ait olmalıdır.

45. *Tavşan Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Cemel Köyü'nün 3 km. güneybatısındaki, Şarkışla Ovası'na ve güneyindeki Kanaközü Vadisi geçidine hakim kayalık tepe üzerinden Hellenistik, Roma ve Bizans seramiği toplanmıştır.

46. *Hanyeri*: Şarkışla İlçesi, Cemel Köyü'nün 8 km. güneyinde, Kanaközü Vadisi'nin "ören" mevkiinde, eski bir kervan yolunun geçtiği bildirilen bölgede Hellenistik ve Roma seramiği ve pişmiş toprak lahit parçaları bulunmaktadır.

47. *Beşiktepe*: Şarkışla İlçesi, Cemel Köyü'nün 9 km. güneyinde, Kanaközü Deresi vadisinin kuzey kenarındaki kayalık tepeden Ortaçağ seramiği toplanmıştır.

48. *Ören Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Cemel Köyü'nün 8 km. güneyinde, Kanaközü Vadisi'nde, Hanyeri mevki karşısında Hellenistik Dönem pişmiş toprak lâhit mezarlığı.

49. *Konakyazı Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Konakyazı Köyü'nün 2 km. batısında, Büyüköz Deresi'yle birleşen dar vadinin kuzey kenarındaki, güneye inen dar vadilere ve çevredeki platolara hakim kayalık tepe üzerindeki, yaklaşık 45 x 55 m. boyutlardaki yerleşim çevresinde sur kalıntılarına ait taş temeller görülebilmektedir. Tepe üzerinde Hellenistik-Roma ve Bizans dönemleri, batı yamacında ise Demir Çağı seramiği bulunmuştur.

5 von der Osten, H. H. Explorations in Hittite Asia Minor, 1927-1928, *Oriental Institute Communications* 6, Chicago 1929, 45' a.y., Explorations in Hittite Asia Minor, 1929 *Oriental Institute Communications* 8, Chicago 1930, 140, Fig 146; Merçgi, P., "Quattro Viaggio Anatolico", *Oriens Antiquus* 4, 1965, 281; Ökse, A. T., "Sivas'da Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi", *REVAK* 1993, 24, No. 008' a.y. "Sivas ili 1994 Yüzev Araştırması", *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 29.5-2.6.1995, (1996), 205.

50-51. *Osmanpınarı Örenleri*: Şarkışla İlçesi, Osmanpınarı Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında ve 2 km. kuzeyinde, güneyindeki Şarkışla Ovası'na hakim konumdaki plato kenarları üzerinde geniş bir alan kaplayan iki Bizans düz yerleşimi bulunmaktadır.

52. *Örentarla Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Bahçealan Köyü yakınında bulunan bir düz yerleşim alanı.

53. *Kızıldere Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Bahçealan Köyü'nün 4.5 km. güneydoğusundaki platoların üzerinde, güneyden Bozdere, batıdan Karaağaç derelerinin sınırladığı bölgede Ortaçağa ait mezarlık alanı ve düz yerleşim alanı bulunmaktadır.

54. *Musa Efendi Yurdu*: Şarkışla İlçesi, Bahçealan Köyü'nün 1.5 km. güneydoğusunda, Adamkaya Vadisi'nin batı yamacındaki, kuzeyi ile güneyi dar vadilere sınırlanmış düz yerleşim alanında Hellenistik-Roma ve Bizans seramiği, güney yamaçtaki sel yarmasında, ayrıca Demir Çağı boyalıları bulunmuştur.

55. *Dolikaş Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Bahçealan Köyü'nün 2 km. güneydoğusunda, Adamkaya Vadisi'nin batı yamacında yer alan ve vadiye dik inen kayalık yamaç alanı üzerinden Kalkolitik Çağ ve Ortaçağa tarihlenen seramik parçaları toplanmıştır.

56. *Adamkaya Mevkii*: Şarkışla İlçesi, Bahçealan Köyü'nün 3 km. güneydoğusunda, Adamkaya Vadisi'nin batı yamacında, mezranın 200 m. güneyinde, mezarlığın yanındaki tarlalardan Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Bizans seramiği toplanmıştır.

57. *Çorak Mevkii*: Adamkaya Vadisi'nin doğu yamacında, mezranın 1 km. güneyindeki plato üzerinde, dar kanyon vadinin doğu kenarında yer alan yaklaşık 30 m. çapındaki ve 3 m. yükseklikteki höyüğün tepesi tahrip edilmiştir. Höyükten toplanan Kalkolitik Çağ seramiği, Adamkaya mevkii seramiğine benzemektedir.

58. *Mirzi Giriş Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Karacaören Köyü'nün 2 km. doğusundaki doğal tepe üzerindeki yerleşim alanının tepesi üzerindeki yaklaşık 40 m. çapındaki alan yok edilmiştir. Bu tepe üzerinden toplanan seramik Osmanlı Dönemine aittir.

59. *Şevket Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Demirboğa Köyü'nün 2 km. batısında yer alan kayalık tepe⁹ üzerinde yaklaşık 2.5 m. kalınlıkta sur duvarına ait taşlar görülmektedir. Yaklaşık 5 m. kalınlıkta kültür dolgusu bulunan tepeden Hellenistik-Roma ve Orta ve Geç Tunç Çağı seramiği toplanmıştır.

60. *Kışla Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Kışla Köyü'nün 500 m. güneydoğusundaki plato burnunun doğu ucunda, boğaz oluşturan vadi geçişini kontrol eden stratejik konumdaki kalenin kuzeyinde ağaçlıklı, geniş bir vadi, güneyinde dar ve dik bir vadi yer alır. Kayalık bir kesim ile tepe üzerinde yaklaşık 50 x 50 m. boyutlarda düz bir alan bulunan doğu ucu, yaklaşık 5 m. derinlikte büyük çukurlarla tahrip edilmiş kaleden Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Demir Çağı ve Hellenistik-Roma dönemleri seramiği toplanmıştır.

61. *Konalga Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Konalga Köyü'nün 1 km. güneybatısındaki plato kenarında, yaklaşık 30 m. çapındaki, dozerle yok edilmiş küçük boyutlu bir höyüğün kalıntılarından Kalkolitik ve Eski Tunç Çağ seramiği, höyüğün üzerinde bulunduğu ve doğu ile batıdan birer vadi ile sınırlanan plato kesimindeki, yaklaşık 1900 x 1000 m. boyutlarda yerleşimden de Hellenistik-Roma seramiği toplanmıştır.

62. *Külhöyük Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Kapaklıpınar Köyü'nün 1 km. güneyindeki jips tepede ana kayaya kadar oyulmuş çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Tepede Eski Tunç Çağı, Hellenistik-Roma dönemleri ile Ortaçağ seramiği toplanmıştır.

63. *Kuşaklı Höyük Tepesi*: Şarkışla İlçesi, Kapaklıpınar Köyü'nün 3.5 km. doğusunda jips tepenin güney ve güneydoğu eteklerinde bir aşağı şehir yerleşimi, yaklaşık 300 m. uzunluktaki oval tepe üzerinde de Hellenistik, Roma ve Bizans seramiği bulunmaktadır.

64. *Küçük Sivri Tepe*: Şarkışla İlçesi, Samankaya Köyü'nün 4 km. batısında, Yüceyayla mevkiiindeki platoların doğu kenarında, yüksek sivri kayalıklardaki yaklaşık 40 m. uzunluktaki oval doğal tepenin yamaçlarında Kalkolitik Çağ seramiği toplanmıştır.

9 Bu yerleşim yeri, "Demirboğa Kalesi II" ad ile tescillenmiştir. A. T. Ökse, "Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması", *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 29. 5. - 2. 6. 1995 (1996), 206.

65. *Samankaya Kalesi*: Şarkışla İlçesi, Samankaya Köyü'nün 2 km. güneybatısındaki plato kenarındaki, güneyindeki vadiye hakim kayalık tepe üzerine kurulmuş yerleşimden toplanan seramik Hellenistik Döneme tarihlenmektedir.

66. *Dişkaya*: Şarkışla İlçesi, Samankaya Köyü'nün 5 km. güneydoğusundaki plato kenarında, çevreye hakim kayalık sırt üzerindeki, doğu-batı doğrultusunda uzanan sivri ve yüksek kayalık dizisine oyulmuş bir niş ile, defnecilerce tahrip edilmiş güney yamaç yerleşmesinden Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Bizans seramiği toplanmıştır.

67. *Taşkale*: Altınyayla İlçesi, Kale Köyü'nün 1 km. güneyinde, Tonus Ovası'na batıdan hakim kayalık tepe üzerinde, kısmen 1-1.5 m. yükseklikte korunmuş, Horasan harçlı kale duvarları, kayalığın tepesinde yaklaşık 2.20 m. çapta bir sarnıç yer alır. Kaleden toplanan seramik Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenmektedir.

68. *Kuşaklı Tepe*: Altınyayla İlçesi, Serinyayla (eski Beydiğin) Köyü'nün 500 m. kuzeyinde, köyün yamacına kurulduğu kayalıkların tepesindeki yerleşim, kuzeyindeki Hanlı ve güneyindeki Tonus ovalarına hakim dağ sırasının üzerinde yer alır. Tepeden toplanan seramik, Eski Tunç Çağı ve Demir Çağı ile Roma Dönemine tarihlenmektedir.

69. *Örenin Suyu Mevkii*: Altınyayla İlçesi, Deliliyas Bucağı'nın 3.5 km. kuzeybatısında, kayalık arazinin güneyinde yer alan düz yerleşim, Roma ve Bizans dönemlerine aittir.

70. *Keçikıran Mevkii*: Altınyayla İlçesi, Deliliyas Bucağı'nın 2 km. güneydoğusunda, Çevlik Deresi'nin doğusundaki, üzerinde kaçak kazı çukurları bulunan kayalık tepede Hellenistik-Roma ve Demir Çağı, güney yamaçta Eski Tunç Çağı seramiği bulunmuştur.

71. *Ellez Öreni*: Altınyayla İlçesi, Deliliyas Bucağı'nın 2.5 km. güneydoğusunda, tarlaların arasında yer alan Bizans Dönemine ait bir düz yerleşim alanı.

72. *Kuşhöyük Tepesi*: Altınyayla İlçesi, Deliliyas Bucağı'nın 4 km. doğusunda yer alan, tümüyle dağıtılmış tümölüs bulunur⁷.

73. *Ustacioğlu Mevkii*: Kuşhöyük Tepesi'nin doğusundaki vadi üzerinde bir düz yerleşim alanı bulunmaktadır.

74. *Karatepe*: Altınyayla İlçesi, Yeşilyurt (eski Alaca) Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda, stratejik konumdaki kayalık tepe üzerinde yoğun kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Çukurların çevresinden toplanan seramik Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Hellenistik-Roma dönemlerine aittir.

75. *Patırın Kale*: Ulaş İlçesi, Yazıcık (eski Patır) Köyü'nün 2 km. güneyindeki plato kenarında yer alan doğal tepedeki, yaklaşık 450 m. uzunluktaki Ortaçağ yerleşiminin batı ve güneybatı kenarlarında dörtgen planlı mekânlara ait taş temeller görülmektedir.

76. *Kale Tepe*: Ulaş İlçesi, Küpeli Köyü'nün 2 km. güneybatısındaki platolarda yer alan yüksek doğal tepe üzerine kurulmuş olan yerleşim üzerinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Doğusu ve güneyi tepelik arazi ile çevrili kalenin yamaçlarında Eski Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma dönemleri ile Ortaçağ seramiği toplanmıştır.

77. *Kazanpınar Kalesi*: Ulaş İlçesi, Kazanpınar Köyü'nün 300 m. kuzeydoğusundaki, ovaya hakim kayalık tepenin, yerleşime uygun olan kuzey ve doğu yamaçlarından Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma seramiği toplanmıştır.

78. *Karataş*: Ulaş İlçesi, Gümüşpınar (eski Tekke) Köyü'nün 1 km. doğusunda yer alan, batı yamaçlarında teraslama görülen kayalık tepede Geç Roma Dönemi ve sonrasına ait seramik, batı yamaçlarında ayrıca Eski Tunç Çağı ve Demir Çağı seramiği toplanmıştır.

79. *Çiğdem Mevkii*: Ulaş İlçesi, Yapalı Köyü'ne bağlı İnönü mevkiinin yaklaşık 2.5 km. güneybatısında, vadinin kenarındaki kayalık tepede Bizans seramiği toplanmıştır.

80. *İnönü Mevkii*: Ulaş İlçesi, Yapalı Köyü'nün 4 km. güneyinde yer alan, güney yamacında doğal mağaralar bulunan kayalığın güney ucundaki yaklaşık 50 m. çapta ve 5 m. yükseklikteki doğal tepede Hellenistik-Roma ve Bizans seramiği bulunmaktadır.

7 K. Kökten, "1945 Yılında TTK Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar", *Belleten* XI, 1947, 450-451.

81. *Kayanın Ucu Mevkii*: Ulaş İlçesi, Yapalı Köyü'nün güneyinden geçen vadi üzerinde, köyün karşısındaki kayalık üzerinde Bizans seramiği bulunmuştur.

82. *Höyükli Tepe*: Ulaş İlçesi, Yapalı Köyü'nün kuzeyinde yer alan 1508 rakımlı doğal kayalık tepe üzerinde soyulmuş bir tümülüs bulunmaktadır.

83. *Battal Höyük*: Ulaş İlçesi, Ekincioglu Köyü'nün güneydoğusunda, asfaltın 2 km. batısında, köy yolunun kuzeyinde yer alan jips tepede Bizans seramiğine rastlanmıştır⁸.

SONUÇ

Yukarı Kızılırmak havzasının kuzeyindeki platolarda daha önceki araştırmalar sırasında saptanan yerleşim dokusunun⁹, bölgenin güneyinde de aynı karakteri gösterdiği belirlenmiştir.

Kalkolitik Çağ ve Eski Tunç Çağı seramiğinin bulunduğu yerleşmelerin genellikle küçük boyutlu höyük ya da yamaç yerleşmeleri olmasının yanı sıra, bu yıl belirlenen toplam 18 Kalkolitik Çağ yerleşim yeri, bu dönem yerleşmelerinin daha çok platoların üstlerinde ve vadilere bakan kenarlarında yer aldığını göstermiştir. Eski Tunç Çağı seramiği bulunan toplam 20 yerleşim yerinin çoğunluğu küçük höyüklerden oluşmaktadır. Bunların kısmen platoların üzerinde, kısmen de platoların vadilere bakan, çoğunlukla güney ve batı yamaçlarında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Üzerinde Kalkolitik ve Eski Tunç Çağları seramiğinin birlikte bulunduğu yerleşim sayısının sadece 9 adetle sınırlı oluşu, bu çağlarda yerleşim yeri olarak genellikle farklı mevkilerin seçildiğine işaret etmektedir.

Kalkolitik Çağ seramiğinin, Kızılırmak havzasının bu yıl araştırılan kesiminde, kuzeye oranla sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Kızılırmak'ın kuzeyinde 10 yerleşim birimi saptanırken, güneyinde belirlenen yerleşim 22 adettir. Eski Tunç Çağı merkezleri ise her iki kesimde de benzer dağılım göstermektedir. Bölgede incelenen Eski Tunç Çağı merkezleri, bu yıl saptananlar ile birlikte toplam 89 adete ulaşmıştır.

Orta ve Geç Tunç Çağı seramiği bulunan merkezlerin sayıca az olmalarına karşın, bu yıl araştırılan bölgede, toplam 6 merkezde Orta Tunç Çağına tarihlendirilen seramik toplanırken, Geç Tunç Çağı seramiği, sadece 3 merkezde saptanmıştır; bunlardan ikisinde her iki döneme ait seramik bulunmuştur. Toplam olarak Kızılırmak havzasının kuzey kesimlerinde 12 Orta Tunç ve 10 Geç Tunç Çağı seramiği bulunan yerleşim birimi bulunurken, bu sayı güney kesimde 19 ve 17 olarak belirlenmiştir. Geç Tunç Çağına tarihlenen surlu merkez sayısı toplam 3 büyük boyutlu ve 5 orta boyutlu yerleşim ile sınırlı kalmaktadır.

Bu dönemde, yerleşim sayısının azaldığı, bunların orta veya büyük boyutlu oldukları ve bazılarında sur bulunduğu gözlenmiştir. Hitit İmparatorluk Çağı seramiğinin bulunduğu toplam 17 merkezin aralarındaki bir günde yürünebilecek mesafeler, bu çağda bölgede bir yol ağının varlığına; küçük boyutlu yerleşim yerlerinin büyük merkezler çevresindeki konumları da bir yerleşim hiyerarşisinin varlığına işaret etmektedir¹⁰.

Demir Çağına tarihlendirilen seramiğin bulunduğu 11 yerleşim, çoğunlukla platoların vadilere bakan yamaçlarında ve stratejik tepeler üzerinde yer almaktadır. Bölgede, üzerinde Orta Anadolu merkezlerinden tanınan boyalı ve boyasız Demir Çağı seramiği bulunan tüm merkezlerin¹¹, Yıldızlırmak'ın batısı ve Kızılırmak'ın kuzeyinde kalan bölgede yoğunlaştığı (toplam 38 yerleşim), bu bölgenin güneyinde (toplam 22 yerleşim) ve doğusunda (toplam 16 yerleşim) ise yerleşimlerin seyredildiği görülmektedir.

8 Meriggi, P., "Quatro Viaggio Anatolico", *Oriens Antiquus* 4, 1965, 279, Hrd. II:11; Ökse, A. T., "Sivas'ta Arkeolojik Araştırmaların Tarihiçesi", *REYAK* 1993, 24, No. 055.

9 Ökse, A. T., "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demir Çağı Yerleşim Tarihi", *Bölge ve Tarih* 1, 1998 (1999), 299 v.d.; a.y., "Sivas ili 1997 Yüzyıl Araştırması", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı* I, 1a/sus 25 28.5.1998 (1999), 477.

10 Ökse, A. T., "Neue hethitische Siedlungen zwischen Maşat Höyük und Kuşaklı", *Istanbul Mitteilungen* (Baskıda).

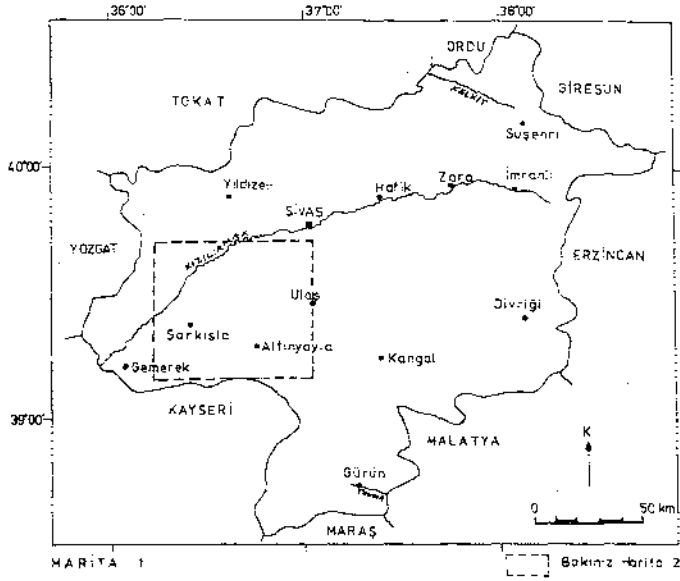
11 Ökse, A. T., "Orta Anadolu'nun Doğusunun Demir Çağı Kültür ve Yerleşim Dokusu", 1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1999, 85 v.d.

Merkez sayısı olarak en yoğun grubu, 43 yerleşim yeri ve mezarlık alanı (pişmiş toprak lahit mezarlıkları, kaya oyma mezarlar ve tümülüsler) ile Hellenistik-Roma dönemleri ve toplam 42 yerleşim yeri ve mezarlık alanı ile Bizans Dönemi oluşturmaktadır. Sadece Hellenistik ve Roma dönemlerinde iskân edilen merkez sayısı 10, sadece Ortaçağ ve sonrasına tarihlendirilebilen merkez sayısı ise 19 olarak belirlenmiştir. Üzerinden sadece bu iki çağa ait seramik toplanan 7 merkez bulunmaktadır. Bu dönemlere ait seramik¹², ova kenarlarına kurulmuş geniş düz yerleşimlerin yanı sıra, stratejik tepeler üzerinde de bulunmuştur. Ortaçağ sonrasına ait seramik, daha çok kale niteliği gösteren tepelerin üzerinden toplanmıştır.

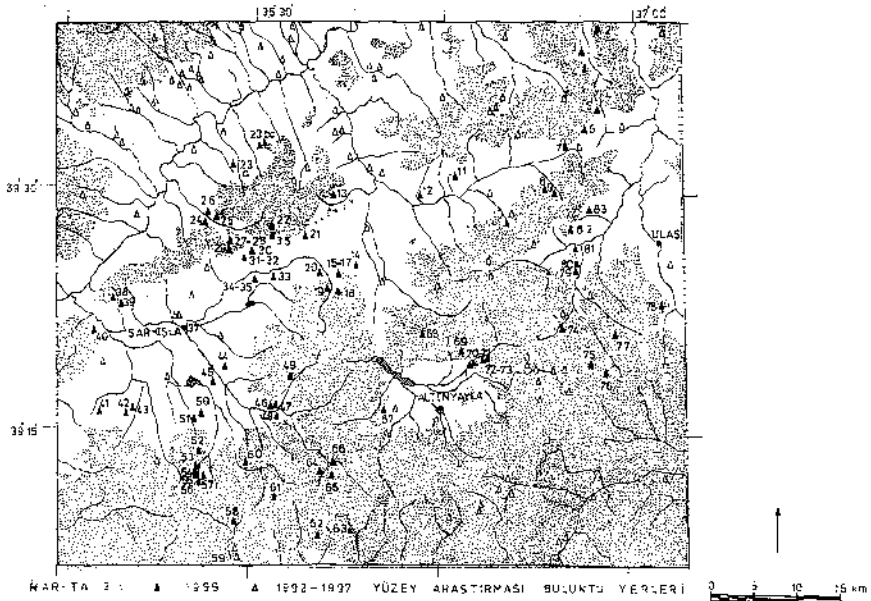
1998 yılından itibaren, arkeolojik araştırmaların yanı sıra, göç vermesi nedeniyle nüfusu gittikçe azalan ve otantik kültürü değişen köylerin materyal kültürünün belgelenmesi amacıyla, sosyal antropolojik araştırmalara başlanmıştır¹³.

12 1992 yılından itibaren toplanan Bizans Dönemi seramiği, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Meryem Acara tarafından yayına hazırlanacaktır.

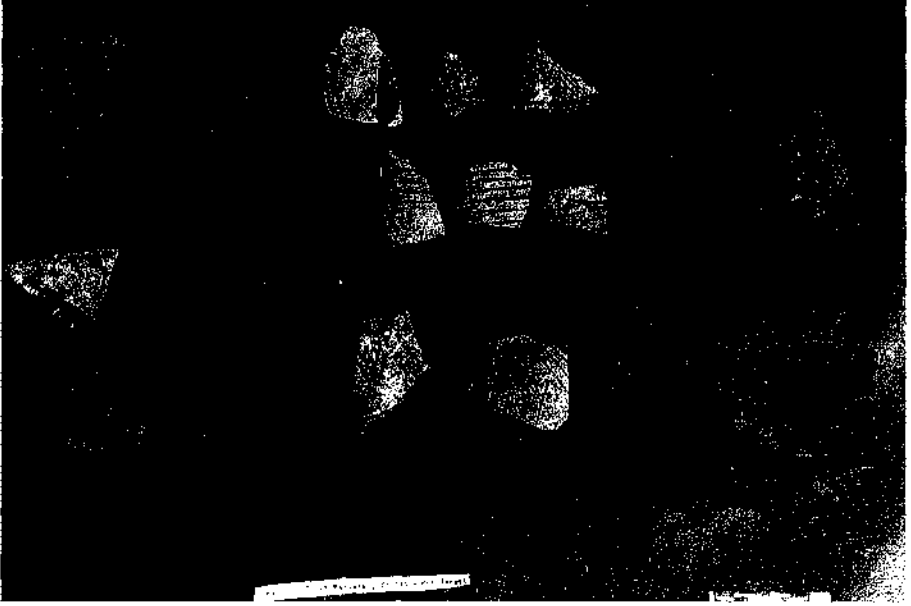
13 Bölgedeki köyler, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Erhan Ersoy tarafından incelenmiştir.

Harita: 1

Harita: 2

Resim 1: Merkez İlçe, Hocağa Çiftliği (Merkez No.1)

Resim 2: Şarkışla İlçesi, Sırıklı Köyü, Pünelek Tepesi (Merkez No.14)

Resim 3: Şarkışla Merkez Höyük, Kuzey Kale (Merkez No.37)

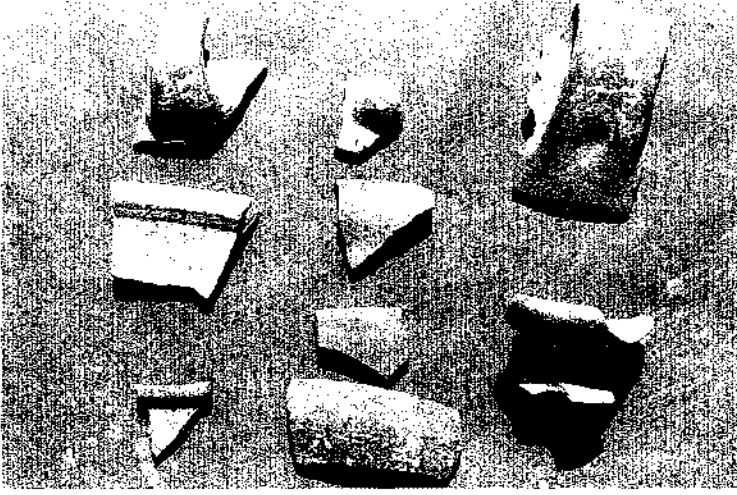
Resim 4: Şarkışla Merkez Höyük, güney yerleşim alanı (Merkez No.37)

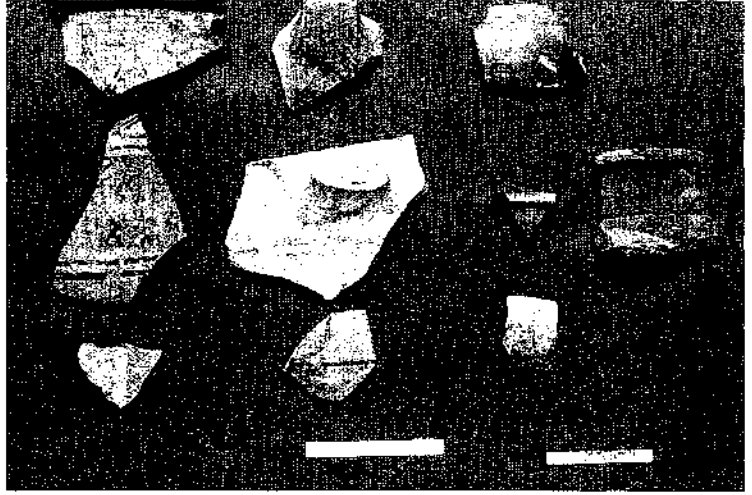
Resim 5: Şarkışla İlçesi, Dikili Köyü, Çamurluk Gölü Mevkii (Merkez No.39)

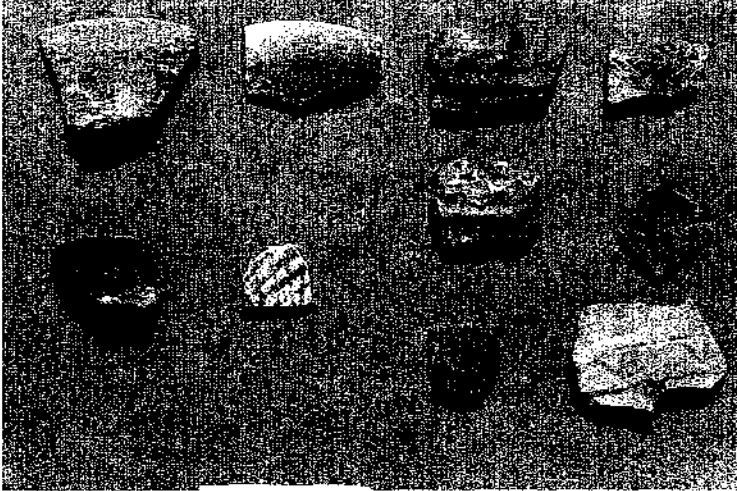
Resim 6: Şarkışla İlçesi, Gürçayır Köyü, Kül Tepesi (Merkez No.40)

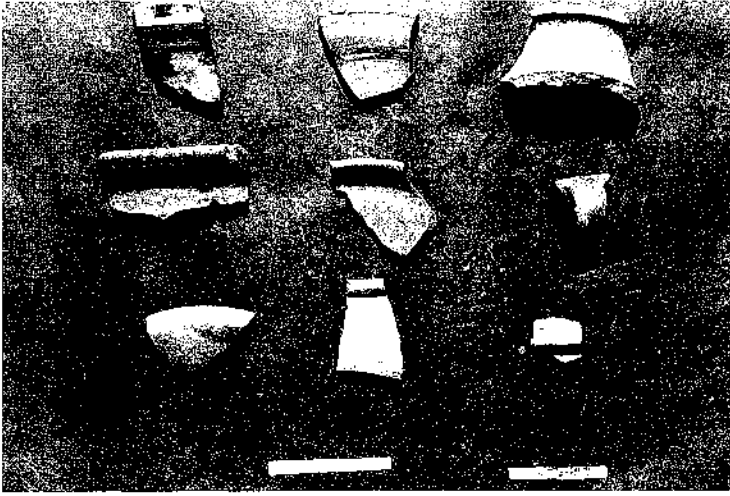
Resim 7: Şarkışla İlçesi,
Demirboğa Kö-
yü, Şevket Tepe-
si (Merkez No.
59)

Resim 8: Şarkışla İlçesi,
Kışla Köyü, Kale
(Merkez No. 60)

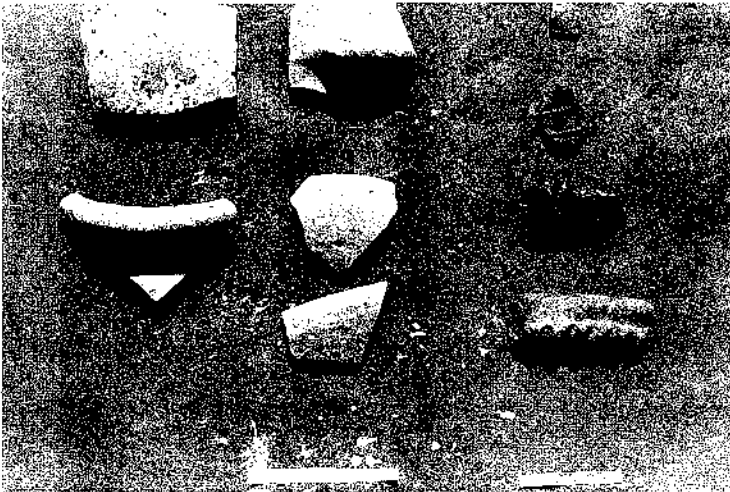
Resim 9: Şarkışla İlçesi,
Kapaklıpınar Kö-
yü, Külhöyük
(Merkez No. 62)

Resim 10: Şarkışla İlçesi,
Saman Köyü, Kale
(Merkez
No. 65)

Resim 11: Ulaş İlçesi, Kü-
peli Köyü, Kale
Tepe (Merkez
No. 76)

Resim 12: Ulaş İlçesi, Ka-
zanpınar Köyü, Kale
Tepesi (Merkez
No. 77)

1998 YILI İÇ ANADOLU YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sachihiro OMURA*

1998 yılında İç Anadolu'da yürütülen yüzey araştırmaları, 1 Ekim-25 Ekim 1998 tarihleri arasında, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Japonya Ortadoğu Kültür Merkezi-Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü adına yürütüldü. Başkanlığımızdaki araştırmalara, Kimiyoshi Matsumura, Mamoru Yamashita, Masako Omura, Kaoru Kashima, Kiyotaka Sugihara ve çeşitli üniversitelerden öğrenciler katıldı. Bakanlık temsilcisi olarak Diyarbakır Müzesi'nden Arkeolog Nevin Soyukaya görevlendirildi. Yüzey araştırmalarında toplanan seramik parçalarının tanımında hocam Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün büyük katkıları oldu. Kendisine içten teşekkürlerimi sunuyorum.

1. 1998 Yılı Yüzey Araştırmalarının Amacı

1986'dan 1997'e kadar sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarındaki amacımızı üç noktada özetleyebiliriz.

1-İç Anadolu sınırları içinde, henüz incelenmemiş höyükleri tespit etmek ve harita üzerinde yerlerine oturtmak.

2-1986 yılında başlayan Kaman-Kalehöyük kazılarında sağlanan verilerin ışığında, tespit edilen höyüklerden çıkan malzemeyi değerlendirmek, kültür çevrelerini izlemek ve karşılaştırmak.

3-Kaman-Kalehöyük kazısında açığa çıkarılan kültürlerin yayılış sahasını saptamak.

1998 yılı yüzey araştırmalarında, özellikle, Kaman-Kalehöyük II katının, yani Demir Çağının yayılış sahasının saptanmasına önem verdik.

2. 1998 Yılı Yüzey Araştırmalarının Alanı

1998 yılı yüzey araştırmaları, Konya İli, Kulu, Tavşançalı, Cihanbeyli ilçelerinde gerçekleştirildi. L-28, 29, 30, M-28, 29, 30, N-27, 28 grite'de 73 höyük ve düz yerleşim yerini inceledik (Harita: 1). Höyüklerden toplanan seramik parçalarına göre, 1998 yılında araştırılan bölgede Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç, Orta Tunç, Geç Tunç ve Demir çağları ile beraber Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemine ait yerleşim yerlerini de saptadık.

Şimdi burada 1998 yılı yüzey araştırmalarına ilişkin önemli bazı sonuçlarını açıklayacağım.

2-1 Neolitik Çağ

Neolitik malzeme, Çatal Höyük 2, Kulu İlçesi, Celep Köyü sınırları içindeki höyükten toplanmıştır.

Çatal Höyük 2, Tuz Gölü'nün yatağında, alluvium kenarında yer almaktadır. Bu höyüğün boyu, doğu-batı istikametinde 207 m., kuzey-güney istikametinde 102 m.,

* Dr. Sachihiro OMURA, The Middle Eastern Culture Center in Japan, 3-10-31, Osawa, Mitaka-shi, Tokyo/JAPONYA

yüksekliği 5 m.dir. Burada Neolitik Çağ seramiğinin yanı sıra, Eski Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı seramik parçalarını da topladık.

Höyük denilen tepede de Neolitik Çağ seramik parçaları ele geçti. Bu höyük, Konya İli, Kulu İlçesi, Celep Köyü sınırları içindedir. Boyu, doğu-batı istikametinde 65 m., kuzey-güney istikametinde 77 m., yüksekliği 2 m.dir. Toplanan seramik parçaları arasında da Neolitik seramikleri andıran malzemeler vardır.

Öteki höyüklerde Neolitik seramik parçalarına rastlanmamıştır. 1996 ve 1997 yıllarında Aksaray İli'nde yapılan yüzey araştırmalarında ortaya çıkarılan Neolitik Çağ seramik parçaları ve obsidiyen aletler oldukça fazladır. Ancak 1998 yılında bu bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, Neolitik Çağ malzemelerinin birdenbire azaldığı görülmüştür.

2-2 Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Çağ seramik parçalarını, Karakuyu 2, Gure Yunak, Mezarlık, Kül Ören 1 ve Çiftlik'te bulduk. Bunları iki gruba ayırabiliriz. Birinci grup, Karakuyu 2'den toplanan oyma ile nakışlı seramiklerdir. İkinci grubu, Alişar 12-19 yapı katlarında da bulunan, ince hamurlu, çok iyi perdahlı, çok iyi pişirilmiş seramikler temsil eder. Birinci gruba girerler, Kaman-Kalehöyük, Alacahöyük, yani Kızılırmak höyüklerinde bulunmuştu. İkinci tür seramik, güneye gittikçe azalmaktadır. Bu seramik türlerinin Kızılırmak kavsii içindeki Kalkolitik örneklerle bağlandığını söyleyebiliriz. Ancak Konya-Çumra Çatal Höyük, Karaman-Can Hasan'da kullanılmış olan Kalkolitik seramiklerin, Aksaray İli'nde yapılan yüzey araştırmalarında az da olsa ele geçtiği halde, bu bölgede hiç bulunmamış olmaları çok ilginçtir.

1997, 1998 yılı yüzey araştırmalarında elde ettiğimiz bilgilere göre, Aksaray İli'nde, Orta Köy İlçesi, Merkez İlçesi; Konya İli'nde, Kulu, Cihanbeyli ilçeleri, Kalkolitik Çağda Kızılırmak kavsii'nin kültür etkisinde kalırken, Konya Ovası'nın Kalkolitik kültür etkisinin dışında kaldığı anlaşılmaktadır.

2-3 Eski Tunç Çağı

Eski Tunç Çağı seramik parçaları, az da olsa hemen hemen her höyükte vardır. Özellikle, Kuru, Büyük, Alikahya, Bel Kuyu, Noda 2'de çok boldur. Ancak bunlarda Kızılırmak kavsii içinde yaygın olan İntermediate'in, İli-Alişar'ın, Çiradere'nin ve Delice'nin nakışlı seramik parçalarına hiç rastlanmamıştır. 1996, 1997 yılında Aksaray İli'nde yapılan yüzey araştırmalarında da bu seramik türüne hiç rastlanmamıştı. Buna göre, bu seramik türünün, Kızılırmak kavsii ile Kayseri-Kültpe'ye doğru uzayan bölgenin tipik ve lokal seramiği olduğunu burada tekrar vurgulamak gerekir.

2-4 Orta Tunç Çağı

1998 yılı yüzey araştırmalarında bazı höyüklerde bu çağa ait seramik parçaları bulunmuştur. Ancak, Eski Tunç Çağı seramik parçalarına bakınca, toplananların sayısı çok azdır. Özellikle Kültepe-Karum II ve İb katlarında bulunan boya ile nakışlı seramiklere hiç rastlanmamıştır.

Kızılırmak kavsii'nin güney bölgesinde, yani Tuz Gölü'nün kuzeyinde kalan bölgede yapılan araştırmalarda da Orta Tunç Çağına ait seramiklere Şereflikoçhisar'ın güneyindeki Varavan Höyük'ten başka hiç bir yerde rastlanmamıştır. 1998 yılı yüzey araştırmalarında, Kulu İlçesi, Tavşançalı Köyü sınırları içinde, karayolunun hemen kenarında yer alan Kırıklar Höyük'te Orta Tunç Çağı malzemeleri bol miktarda derlenmiştir. Ancak Orta Tunç Çağı höyükleri, Varavan, Kırşehir-Yassıhöyük'te olduğu gibi, çok yayvandır. Seramik parçalarının çoğu kırmızı astarlı, iyi perdahlıdır.

2-5 Geç Tunç Çağı

Bu çağa ait seramik parçaları, Uso ve Kültü höyüklerde çok sayıda ele geçirilmiştir.

Uso, Konya İli, Kulu İlçesi, Tuzkaya Köyü sınırları içindedir. Alluviumun ucundadır. Doğu-batı istikametinde 162 m., kuzey-güney istikametinde 171 m., yüksekliği 4 m. dir. Seramik parçalarının çoğu Geç Tunç Çağı, yani Hitit İmparatorluk Çağına aittir.

Kültü Höyük, Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, Gemecik Köyü sınırları içinde, Ankara-Konya karayolunun hemen kenarındadır. Doğu-batı istikametinde 104 m., güney-kuzey de 74 m., yüksekliği 3 m.dir. Bu höyükten de çok sayıda Hitit İmparatorluk Çağı seramik parçaları derlenmiştir.

Bu iki höyüğün iki özelliği vardır. Birincisi höyüğün şeklidir. Uso ve Kültü höyükleri, çok yayvan, hatta düze yakındır. İkincisi seramiğin çoğunun sadece bir döneme, yani Hitit İmparatorluk Çağına ait olmasıdır. Bu durum, Uso ve Kültü höyüklerinin yalnız Hitit İmparatorluk Çağında iskân edildiğini, Hitit İmparatorluğu'ndan sonra terk edildiğini ve bir daha yerleşim yeri olarak kullanılmadıklarını göstermektedir.

2-6 Demir Çağı

Demir Çağı seramiği, hemen hemen her höyükte az da olsa bulunmuştur. Özellikle Corca, Gire Gord, Mişko, Karatepe, Emir Ören Tepesi ve Kültepe'de çok miktarda derlenmiştir.

Corca, Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, Damlakuyu Köyü'nün sınırları içinde, Ankara-Konya karayolunun hemen kenarındadır. Doğu-batı istikametinde 139 m., kuzey-güney istikametinde 178 m., yüksekliği ise 23 m.dir. Derlenen seramik parçaları Eski Tunç, Orta Tunç ve Demir Çağına aittir. Demir Çağı seramik parçaları arasında, özellikle, gri renkli krater parçalarına ve Kaman-Kalehöyük Ila katının son safhasına ait olan boya ile nakışlı çok sayıda seramik parçalarına rastlandı.

Gire Gord, Konya İli, Kulu İlçesi, Zincirlikuyu Köyü'nün tam ortasındadır. Boyu doğu-batı istikametinde 150 m., kuzey-güneyde 125 m., yüksekliği 5 m.dir. Köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Yer yer kaçak kazı izleri görülmektedir. Seramik parçaları Eski Tunç, Geç Tunç, Demir Çağına aittir. Demir Çağının ikinci yarısına ait boya ile nakışlı seramik parçalarına çokça rastlanmıştır.

Mişko, Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, Sağlık Köyü sınırları içindedir. Boyu doğu-batı istikametinde 147 m., kuzey-güneyde 195 m., yüksekliği 3 m.dir. Alçak ve yayvandır. Seramik parçaları Geç Tunç ve Demir Çağına aittir. Demir Çağı seramikleri arasında gri renkli kraterlerin sayısı çoktur.

Karatepe, Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, Karatepe Köyü'nün sınırları içindedir. Boyu doğu-batı istikametinde 270 m., kuzey-güney istikametinde 306 m., yüksekliği 20 m.dir. Seramik parçaları Eski Tunç, Orta Tunç, Geç Tunç, ve Demir Çağına aittir. Özellikle Demir Çağının gri ve krater örneklerinden çok sayıda derlendi.

Emir Ören Tepesi, Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, İnsuyu Köyü, Cevdetbey Yaylası'ndadır. Boyu doğu-batı istikametinde 113 m., kuzey-güneyde 91 m., yüksekliği 10 m.dir. Seramik parçaları, Geç Tunç ve Demir Çağına aittir. Demir Çağının gri astarlı seramiklerine çok rastlanmıştır. Höyüğün kenarında Geç Hitit Dönemine ait olması muhtemel bir orthostat da görülmektedir. Bu orthostat, genişliği 75 cm., yüksekliği 80 cm., kalınlığı 40 cm.dir. Üzerinde, kabartma, ibadet sahnesi tasviri vardır. Oturan tanrının huzurunda ayakta duran, uzun elbiseli, sağ elinde belirlenemeyen bir nesne tutan bir insan kabartması vardır. Söylenenlere göre, orthostat, höyüğün kuzey eteğinde su kanalı inşa edilirken bulunmuştur.

2-7 Roma ve Bizans

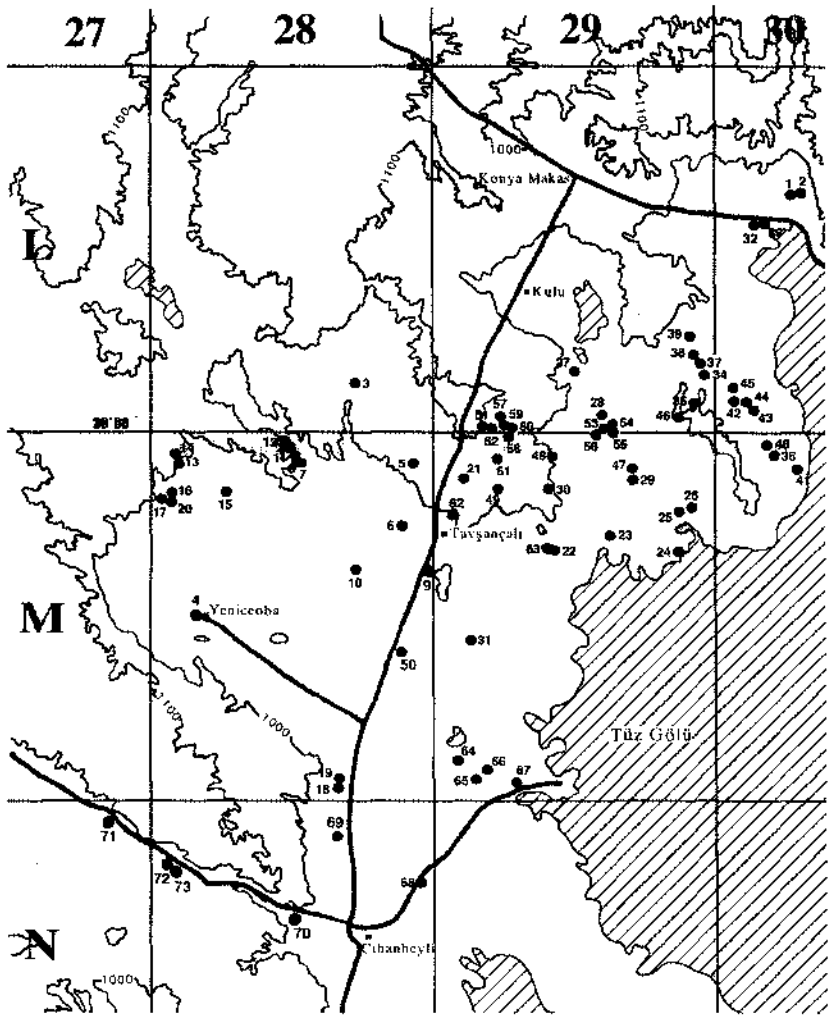
Bu çağlara ait yerleşim yerleri vardır. Bunların çoğu höyük şeklinde değildir. Düz yerleşim yerleri şeklindedir. Bu türe girenler, Hatip Yaylası, Bahadırli Yaylası, Kuru Yolu, Ak Toprak, Karaçayır 1, 2, 3, Eski Köy, Öz, Karının Pınarı'dır. Bu düz yerleşim yerlerinden yalnız Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik parçaları toplanmıştır.

3. Sonuç

Bu verilere göre, bu bölgenin, Neolitik'ten itibaren Bizans Dönemine kadar sürekli bir yerleşim alanı olarak varlığını koruduğu anlaşılmaktadır. 1986 -1998 yılları arasında yapılan Kaman-Kalehöyük kazılarında açığa çıkarılan IIIa katının, yani Hitit İmparatorluk Çağına ait yerleşim yerlerinin bu bölgede varlığı çok önemlidir. Çünkü 1986-1997 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmalarında yaklaşık 500 yerleşim yeri gezilmiştir. Ancak Hitit İmparatorluk Çağına ait yerleşim yerlerini sadece 1994 yılında, Ankara ili'nde Datçabelen'de, 1996 yılında Aksaray ili'nde Yassı ve Taşlıyeri'de saptamıştık. Bunlardan derlenen seramik parçalarının çoğu Hitit İmparatorluk Çağına tarihlenmektedir. Bu durumu geçen sene incelediğimiz Hitit İmparatorluk Çağı yerleşim yerleri de doğrulamaktadır. Buna göre, Hitit İmparatorluk Çağında Hititler'in yeniden yerleşim yerleri kurdukları anlaşılmaktadır.

Kaman-Kalehöyük IId katı, M.Ö.12. yüzyılın başından M.Ö.8. yüzyılın ortasına kadar yaşamını sürdürmüştür. Bu katın boyalı seramikleri iki veya üç renkli boya ile nakışlıdır. 1995-1997 yılı yüzey araştırmalarında Aksaray ili'nin bazı höyüklerinde bu seramik türlerine rastlanmıştır. Ancak 1998'de bunlara hiç rastlanmadı. Hatta 1993, 1994'te Kızılırmak kavsinin batı kısmında da bu tür seramikleri hiç bulamamıştık. Buna göre, Kaman-Kalehöyük IId katı kültürünün, Kızılırmak kavsinde itibaren Aksaray'a doğru uzayan bölgede geliştiğini vurgulamak gerekir. Kaman-Kalehöyük IIc katı, M.Ö.8. yüzyılın sonu ile M.Ö.7. yüzyılın başı arasına tarihlendirilmektedir. Bu katta bulunan boyalı seramiklerin özelliği stilize geyik tasvirleridir. Bu türe, 1998 yılı yüzey araştırmalarında rastlanmamıştır. 1992, 1993'te Kızılırmak kavsinin batısında, yani Ankara ili'nde yapılan yüzey araştırmalarında da hiç bulamadık. 1995 ve 1996'da Aksaray ili'nde yapılan yüzey araştırmalarında bunlara bazı höyüklerde rastlamıştık. Yalnız Kızılırmak kavsi içindeki höyüklerden derlenen geyik motifli, boyalı seramikleri ile karşılaştırılırsa, Kızılırmak kavsinin güneyinde kalan alanda bunların sayılarının az olduğu görülür. Buna göre, bunların Kızılırmak'ın güneyinde, birdenbire azaldığı anlaşılmaktadır. Geyik motifli seramik ile karakterlenen Kaman-Kalehöyük IIc katının, Kızılırmak kavsiine özgü olduğunu tekrar vurgulamak istiyorum.

Kaman-Kalehöyük IIb, IIa katlarında kullanılmış gri astarlı seramik, 1998'de Corca, Kültepe, Mişko höyüklerinde de çok bulundu. 1997'de bu tür seramiğe çok rastlanmamıştı. Hatta Kızılırmak kavsinin güneyine doğru gidildikçe, bunların azaldığı görülmüştü. Kaman-Kalehöyük IIb katına ait gri seramikler çok gelişmiştir. IId, IIc katında ise gri seramik hiç yoktur. Buna göre, bu gri seramik türünün IIb katında birdenbire kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. IIb katının gri seramik formları da çok gelişmiştir. Bu verilere göre, IIb katının gri astarlı seramiğinin Kaman-Kalehöyük'te gelişmediği, buraya başka yerden ithal edildiği anlaşılmaktadır. Son yüzey araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre, gri seramik, Kaman-Kalehöyük'e batıdan, Gordion-Frig bölgesinden getirilmiş olabilir. Coğrafi durumu ve yerleşim yerlerinin dağılışı yönleri de bunu doğrulamaktadır.

1 KARAKUYU 1	20 KEPİR	39 KARACAYIR 3	58 KARININ PINARI
2 KARAKUYU 2	21 DEMİRÇEŞME	40 HÖYÜK-BOZAN	59 HÖYÜK 2-BAHÇEHİSAR
3 SOÇÜTLÜ	22 GİRE GÖRD	41 YENİHAN	60 HÖYÜK 3-BAHÇEHİSAR
4 GİR	23 GİRE YUNAK	42 BEL KUYU	61 HOCANIN PINARI
5 KAMIŞLI	24 HASRET	43 KÜL ÖREN 1	62 KARAKUYU
6 KURU	25 USO	44 KÜL ÖREN 2	63 İSMAIL
7 HÖYÜK	26 HATİP YAYLASI	45 ESKİ KÖY	64 MIŞKO
8 YARIŞTEPE 1	27 RAHADIRLI YAYLASI	46 BOZTEPE	65 SAĞLIK KÖYÜ
9 KIRKLAR	28 KURU YOLU	47 ÖZ	66 KÜLLİK TEPE
10 PAZARÖZÜ	29 KURU	48 ÇİFTLİK	67 KARAYUSUP
11 YARIŞTEPE 2	30 KÖR ÇEŞME	49 YAYLA ÇEŞME	68 KARATEPE
12 YARIŞTEPE 3	31 KÜÇÜK TEPE	50 KIRKLAR	69 KÜLTÜ
13 ESKİ MANDIRA 1	32 ÇATAL 1	51 KÜLTEPE 1	70 EMİR ÖREN TEFESİ
14 ESKİ MANDIRA 2	33 ÇATAL 2	52 KÜLTEPE 2	71 PINARBAŞI
15 HACİBEKTAŞ	34 AK TOPRAK	53 NODA 1	72 GÖLCÜK
16 BÜYÜK	35 MEZARLIK	54 NODA 2	73 KÖLTEPE
17 ALIKAHYA	36 HÖYÜK TEPE	55 NODA 3	
18 CORCA	37 KARACAYIR 1	56 NODA 4	
19 TEPE	38 KARACAYIR 2	57 KÜLTEPE 3	

Harita: 1

1998 YILI ÇORUM BÖLGESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Tunç SİPAHİ*
Tayfun YILDIRIM

1996 yılında, Dr.Tunç Sipahi ve Dr.Tayfun Yıldırım tarafından başlatılan Çorum bölgesi yüzey araştırmaları, 1998 yılında, 1-15 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma iznimizi veren, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, maddi katkılarından dolayı, Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu Müdürlüğü'ne¹ ve Bakanlık temsilcisi Sayın Kazım Mertek ile müze çalışmalarında bize her türlü kolaylığı gösteren Çorum Müzesi Müdürü Sayın İsmet Ediz'e teşekkür ederiz. Ayrıca her yıl olduğu gibi, bu yıl da bize arazi aracı ve malzeme sağlayan Sayın Fehmi Özdu'ra teşekkürü borç biliriz.

1998 yılı araştırma programımızda, 1997 yılında keşfedilen Yörüklü/Hüseyinde de Eski Hitit yerleşiminin² çevresinde yer alan, olası merkezlerin araştırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, çalışmalarımız Sungurlu, Kula ve Kavşut arasında kalan bölgede, özellikle Delice Çayı'nın doğusunda kalan alanda yoğunlaştırılmıştır (Resim: 1). Sungurlu'dan Kula'ya uzanan yol ve çevresi, daha önce 1926 yılında H.H. von der Osten tarafından da gezilmiş olup³ bu yörede sadece Kaleboynu ve bu yerleşimden derlenen yüzey seramiği, bilim çevresine tanıtılmıştır. Kaleboynu yerleşimi, araştırma ekibimiz tarafından 1997 mevsiminde ziyaret edilmiştir. Bu bölgede daha önce, K.Bittel'in de araştırmalar yaptığı bilinmektedir⁴.

1998 yılı araştırmalarında, sözü edilen bölgede 10'un üzerinde yerleşim yeri ve biri M.Ö.III.bın, diğerleri ise Roma Dönemine ait mezarlık alanları tespit edilmiştir.

1. Yörüklü/Hüseyinde

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yörüklü Beldesi sınırları içinde kalan ve güney ucundaki "Ağburun" da, ekibimizce arkeolojik kazı gerçekleştirilen Hüseyinde Tepesi'nin, kuzeydeki yüksek kesimlerinde küçük boyutta yerleşim izlerine rastlanmıştır. Bu kesim, kazısı yapılan, Hitit Çağı'na ait mimarinin ele geçtiği alanın, 350 m. kuzeyinde yer almaktadır. Kaçak kazıcıların açtığı çukurlarda ve çevresinde, mimariye ait kalıntılar ve dağılmış seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu alandan derlenen seramikler (Resim: 2), el yapımı, saman katkılı ve tek renkli olup bütünüyle Eski Tunç Çağı özellikleri göstermektedir. Bu kesimde, M.Ö.III.bından daha geç bir yerleşim izine ve yüzey seramiğine rastlanmamıştır.

* Yard.Doç.Dr.Tunç SİPAHİ , A.Ü.D.T.C.Fakültesi, Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye/Ankara/TÜRKİYE
Yard.Doç.Dr.Tayfun YILDIRIM, A.Ü.D.T.C.Fakültesi, Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye/Ankara/TÜRKİYE

1 Çorum Bölgesi yüzey araştırmaları A.Ü. Araştırma Fonu tarafından desteklenmektedir. (Proje no: 98010610)

2 T.Yıldırım/T.Sipahi, "1997 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", XVI.Araştırma Sonuçları Toplantısı I, Ankara 1999, s.435 vd.

3 H.H. Von der Osten, *Explorations in Central Anatolia, Seasons of 1926*. O.I.I.P.V, Chicago 1929. S.25 vd.

4 K.Bittel'in bu çevreden toplamış olduğu yüzey seramikleri, Boğazköy Müzesi depolarında bulunmaktadır.

2. Kuşkayası Mevkii

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yeşilyurt (eski adıyla Küçükkızı) Köyü sınırları içindedir. Hüseyindede Eski Hitit yerleşiminin yaklaşık 800 m. güneyinde yer almaktadır. Kuzey-güney yönündeki tepe üzerinde ve hemen aşağısında kalan Kuşkayası Deresi civarındaki tarlalarda, yerleşim izleri saptanmıştır. Bu kesimden derlenen seramikler Demir Devri ve Klasik Döneme aittir (Resim: 3).

3. Topçular Tepesi

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yörüklü Beldesi, Kışla Mahallesi sınırları içindedir. Yörüklü Beldesi'nden, Çayan Köyü'ne bağlanan yolun 4. kilometresinde, Kışla Mahallesi'nin kuşçuşu 2 km. kuzeybatısındadır. Vadiye hakim yüksek bir sırt üzerindeki höyük niteliğindeki yerleşimden derlenen seramikler (Resim: 4), M.Ö.I. bin ve Roma Dönemi'ne aittir. Topçular Tepesi'nin özellikle doğu yamaçlarında, çok sayıda deniz kabuklularına ait fosiller bulunmaktadır.

4. Karaçay

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Karaçay Köyü sınırlarında, Sungurlu'dan Kavşut'a giden yolun , Karaçay'dan sonra 300 m. batı kesiminde yer alır. Kuzey-güney yönünde bir tepenin üzerine kurulmuş bir yerleşimdir. Vadiye ve yola hakim tepelerin erozyona uğramış yamaçlarından, bol miktarda Demir Devri seramiği toplanmıştır (Resim: 5).

5. Yeşilyurt

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yeşilyurt Köyü sınırları içersindedir. Köyün 250-300 m. güneyinde, kabaca 50 x 75 m. ebadında düz bir yerleşim yeri mevcuttur. Köy mezarlığı olarak da kullanılan yerleşimin bir kısmı, hemen yanında yer alan derenin taşması sonucu yer yer tahrip olmuştur. Buradan derlediğimiz seramikler Demir Devrine aittir (Resim: 6). Bu dönem seramiği içinde az sayıda boya ile nakışlı örneğe de rastlanmıştır. Yerleşimin özellikle güneybatı kesiminde, yer yer mimariye ait temel ve kerpiç izleri görülmektedir. Eski yerleşim yerinin 100 m. uzağında, köye yakın yamaçlarda Hellenistik ve Roma Devrine ait yüzey seramiği toplanmıştır.

6. Göğ Kale

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yeşilyurt Köyü sınırları içersindedir. Köyün güneyinde yer alan, dik bir tepenin üzerine kurulmuş, 30x60 m. ebadında bir yerleşimdir. Yeşilyurt çevresindeki en yüksek tepelerin biri üzerinde yer alan Göğ Kale'den, Delice Çayı'nı ve kıyısındaki bazı höyükleri görmek mümkündür. Üzerinde yer yer kaçak kazı izlerine rastlanan yerleşimin bir kısmı, erozyon nedeniyle aşağıdaki dere yatağına yayılmıştır. Buradan derlediğimiz yüzey seramiğinin tümü, Eski Tunç Çağına aittir (Resim: 7).

7. Tokullu/Aşağıbağlar

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Tokullu Köyü sınırları içinde, Tokullu Köyü'nün 1 km. kadar kuzeyinde yer almaktadır. Yaklaşık 150x200 m. ebadında höyük niteliğindeki yerleşim, uzun yıllar, üzerinin tarla olarak kullanılması sonucu tahrip olmuştur. Höyüğün bazı kesimlerinde temel ve yangın izleri görülmektedir. Tarla sahibinin verdiği bilgilere göre, buradan çıkarılmış bir Hitit mührü, 1971 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne teslim edilmiş, ancak şahsa verilen belgede bu eser, Kavşut kökenli olarak gösterilmiştir. Aşağıbağlar'dan derlenen seramikler (Resim: 8), Eski Tunç, Hitit, Demir Devri ve Roma Dönemine aittir. Ayrıca, Aşağıbağlar ile Tokullu arasındaki tarlalardan topladığımız pişmiş toprak lahit parçaları, bu kesimde bir Roma Çağı nekropolünün bulunduğu göstermektedir.

8. Resuloğlu

Çorum İli, Uğurludağ İlçesi, Resuloğlu Köyü sınırları içinde, Araçlar mevki olarak tanınan kesimdedir. 1997 yılı yüzey araştırmamızda ziyaret ettiğimiz Kaleboynu yerleşiminin⁵ 800 m. kuzeybatısındadır. Bu kesimde, şimdiye kadar varlığı bilinmeyen, doğal bir yükselti üzerinde, 70X50 m. ölçüsünde küçük bir Eski Tunç Çağı höyüğü (Resim: 9) ve 100 m. kadar güneyindeki karşı sırtta, extramural mezarlığı (Resim: 10) yer almaktadır. Höyük üzerinde herhangi bir tahribata rastlanmazken, mezarlık alanı, ne yazık ki büyük ölçüde tahrip olmuş, yaklaşık 25-30 civarında mezar soyulmuştur. Extramural mezarlık alanındaki ilk tespitlerimize göre, taş sanduka ve küp mezarlar kullanılmıştır. Yeni soyuldukları anlaşılan bazı mezarların atık toprağından ve çevresinden, bu bölge için tipik Eski Tunç Çağı çanak çömlek parçaları (Resim: 11), mezar küplerine ait parçalar (Resim: 12) ve bunların yanında bol miktarda, insan ve hayvan kemiklerine rastlanmıştır.

9. Kültepe

Cacıklar Köyü arazisi içinde, Resuloğlu'nun yaklaşık 1750 m. güneybatısındadır. Delice Çayı'na hakim doğal bir yükselti üzerinde yer alan höyük nitelikli yerleşim, 75x90 m. ölçüsündedir. Üzerinde yer yer kaçak kazı izlerine rastlanmıştır. Höyükten derlediğimiz seramikler, Eski Tunç, Hitit ve Demir Devrine aittir (Resim: 13).

10. Kırantepe

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, İnegazili Köyü sınırları içinde yer almaktadır. İnegazili Köyü'nün hemen girişinde yer alan doğal bir yükselti üzerinde, 120x80 m. ebadında, höyük niteliğinde bir yerleşim bulunmaktadır. Yerleşim, günümüzde İnegazili Köyü'nün mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Mezarlık içinden ve mezarlığın yeni yapılan çevre duvarının etrafından topladığımız seramiklerin tümü, Eski Tunç Çağına aittir (Resim: 14).

İnegazili'nin 2 km. güneybatısında, Roma Dönemine ait bir kale kalıntısına ve hemen aşağısında, aynı döneme ait yerleşim izlerine rastlanmıştır. Buradan derlediğimiz seramikler içinde, Roma Dönemi öncesine tarihlenebilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Yukarıda sıralanan yerleşim ve höyüklerin yanı sıra, Yörüklü yakınlarında Küçük Tülü mevkiinde, İmirtli, Terzili ve Çavuşçu Köyü civarında, Roma Dönemine ait yerleşim izlerine ve mezarlara rastlanmıştır.

Sonuç

1998 yılı yüzey araştırmaları, Sungurlu, Kula ve en batıda, İnegazili ile sınırlanan bölgede, M.O.III., II. ve I. bine tarihlenen yerleşimlerin sayısının arttığını göstermektedir. Ayrıca bu bölge, daha sonra Klasik Dönemde de (özellikle Roma Devrinde) yoğun bir şekilde iskân edilmiştir. Bu sene tespit edilen yerleşimlerden derlenen Eski Tunç Çağı seramiği, Orta Anadolu'nun kuzeyinde yaygın bir şekilde kullanılan seramik türü ile aynı özellikleri taşımaktadır. Özellikle, Alacahöyük ve çevresinden bilinen, kahverengi, kırmızı, siyah ya da kırmızının çeşitli tonlarında astarlı, elde yapılmış, tek renkli seramik⁶ ile paralellik gözlenmektedir.

Alacahöyük'ün erken katlarından ve Büyük Güllücek kazısından tanınan ve hafiflerince Geç Kalkolitik Döneme tarihlenmiş, koyu renkte perdahlı, üzeri çizilerek veya beyaz boya ile süslenmiş seramik grubuna⁷, bu yöredeki yerleşimlerde rastlanmamıştır. Dr. S. Omura'nın yüzey araştırmalarında, Yozgat/Yerköy'ün batısında, özellikle Ki-

5 T.Yıldırım/T.Sipahi, "1997 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları" XVI.A.S.T. I, Ankara 1999, s.437, res.23-24.

6 Orthmann, W., *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*. Berlin 1963, s.35 vd.

7 A.g.e., s.35 ; J.Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and the Early Bronze Age, Part I: BAF International Series 268*. Oxford 1985, s.180 ; H.Koşay / M.Akok, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Büyük Güllücek Kazısı. 1947 ve 1949 daki Çalışmalar Hakkında Ön Rapor*. T.T.K.Y.V, no:16. Ankara 1957, s.8 vd. Lev.XIV.

İliçözü ve Delice Çayı'nın bulunduğu ovada görülen, Eski Tunç Çağına ait, boya ile nakışlı seramik türüne (Delice boyalıları)⁸, Delice Çayı'nın, Çorum il sınırları içinde kalan kesiminde, Kızılırmak'la birleştiği noktaya kadar olan sahada, henüz rastlanmamıştır.

1998 yılı araştırmaları, bu bölgede, M.Ö.III.bine tarihlenen ölü gömme adetleri konusunda da, yeni veriler sunmuştur. Şimdiye kadar bilinmeyen, Resuloğlu Köyü yakınlarındaki extramural Eski Tunç Çağı mezarlığı, Orta Anadolu'nun kuzeyinde Göller, Oymaağaç, Yenihayat, Horoztepe gibi mezarlıklara, bir yenisini daha eklemiştir. Prof.Dr. T.Özgüç'ün de, daha önce belirttiği⁹ gibi, Orta Anadolu'nun kuzeyinde, bu tür mezarlıkların sayısı artmaktadır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin emanetinde bulunan ve Resuloğlu kökenli bir grup madeni silah, bu mezarlardan çıkarılmış olmalıdır. Resuloğlu Eski Tunç Çağı mezarlığında yapılacak sistemli kazılar, bu dönemin ölü gömme adetleri ve ölü hediyeleri hakkında önemli sonuçlar sağlayacaktır.

Yörüklü/Hüseyindede çevresindeki yüzey araştırmaları, bu bölgedeki en eski yerleşimin şimdilik kaydıyla, M.Ö.III.binde başladığını göstermektedir. Hüseyindede haricinde bu sene iki yerleşimde daha, Eski Hitit seramiğine rastlanmıştır. Hüseyinde'nin batı ve kuzeybatısında bulunan Tokullu ve Kültepe yerleşimlerinde ele geçen Hitit seramiği, Çankırı/İnandık Tepe ve Boğazköy arasında kalan sahada, küçük çaplı, yeni Hitit yerleşimlerinin sayısının arttığını göstermektedir. Gerek Hüseyindede, gerekse Tokullu ve Kültepe'den derlenen yüzey seramikleri içinde, Hitit imparatorluk Çağına tarihlenebilecek bir örneğe şimdilik rastlanmamıştır.

Bu seneki araştırmalar, Sungurlu-Kula arasında ve Yörüklü çevresinde, Demir Devrine ait yerleşimlerin sayısının arttığını göstermiştir. Özellikle, Karaçay, Yeşilyurt ve Tokullu çevresinde bu dönemi temsil eden seramiğe rastlanmıştır. Bu bölgeden ele geçen Demir Devri yüzey seramiği, birkaç parça dışında, tek renklidir. Özellikle Kızılırmak kavsi içindeki şehirlerde sıkça rastlanan, üzerinde geyik ve tek merkezli daire motifleri bulunan boya ile nakışlı Erken Demir Devri seramiğine¹⁰, Sungurlu'nun kuzeybatısında kalan ve Çankırı sınırına kadar olan bu bölgedeki yüzey araştırmalarında, henüz rastlanmadık. Bölgeden derlenen Demir Devri yüzey seramikleri içerisinde, gelenek olarak kökleri Karanlık Çağa kadar inebilecek örnekler, Boğazköy-Büyükkaya'da sürdürülen kazılardaki¹¹ yeni veriler ışığında, önümüzdeki çalışmalarda, daha iyi anlaşılabilecektir.

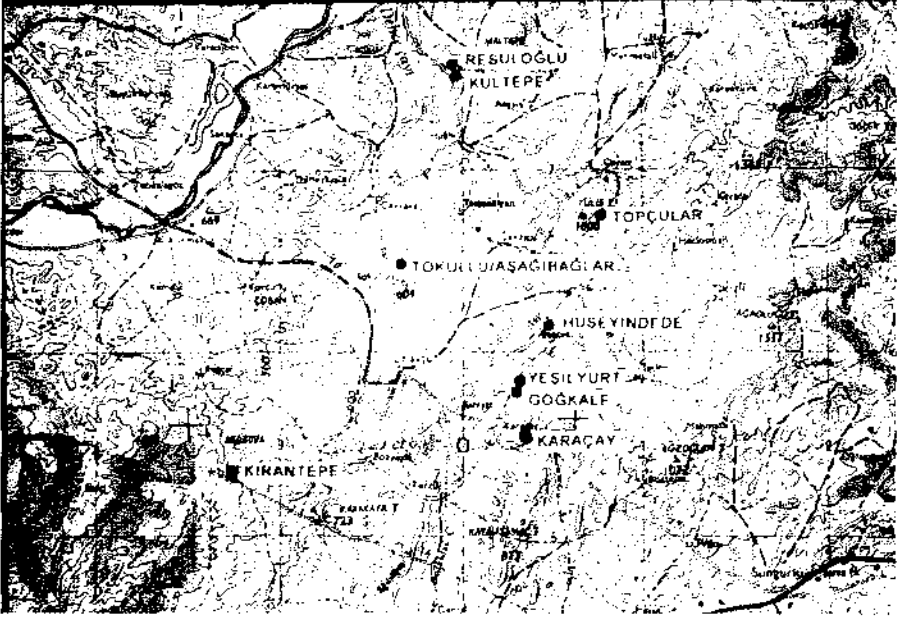
1998 yılı yüzey araştırmalarında, Yörüklü ve çevresinde, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da, Roma Dönemine tarihlenen yerleşim yeri ve mezarlık alanlarının sayısı artmıştır. 1997 yılı araştırmalarında, Yörüklü'nün hemen kuzeybatısında yer alan ve Çavuşçu Köyü'ne uzanan vadide görülen tümülüslerin yanı sıra, bu yıl aynı mevkide (özellikle Küçük Tülü civarında) çok sayıda taş sandık mezar tipine rastlanmıştır.

8 M.Mori / S.Omura, "1988 Kırşehir, Yozgat ve Nevşehir İleri Yüzey Araştırmaları", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1990, s.298 ; S.Omura, "1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları" VIII.A.S.T. Ankara 1991, s. 72.

9 Özgüç,T., Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar, T.T.K.Y.V. Sa.38. Ankara 1978, s.31 ve not 1.

10 Bu örnekler; Maşat Höyük (T.Özgüç, Maşat Höyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi. T.T.K.Y.V. Sa.38a. Ankara 1982. s.54. vd. Lev.69/4, 70, şek.140.), Kültepe (T.Özgüç, Demir Devrinde Kültepe ve Civarı.T.T.K.Y.V. No.29. Ankara 1971. s.21, Lev.XXIV/1-9, XXVIII. 9-10, res.61), Alişar (H.H. Von Der Osten, The Alishar Hüyük. Seasons of 1930-32. OIP XXIX, Chicago, Illinois 1937, s.372, Pl.X,c.1692, c1693, c1694) ve Boğazköy (R. Opifcius, "Altphrygische Keramik von Büyükkale-Boğazköy" MDOG 95/1965, s.83,86. şek.2/10. 3/18,21.) gibi merkezlerden tanınmaktadır.

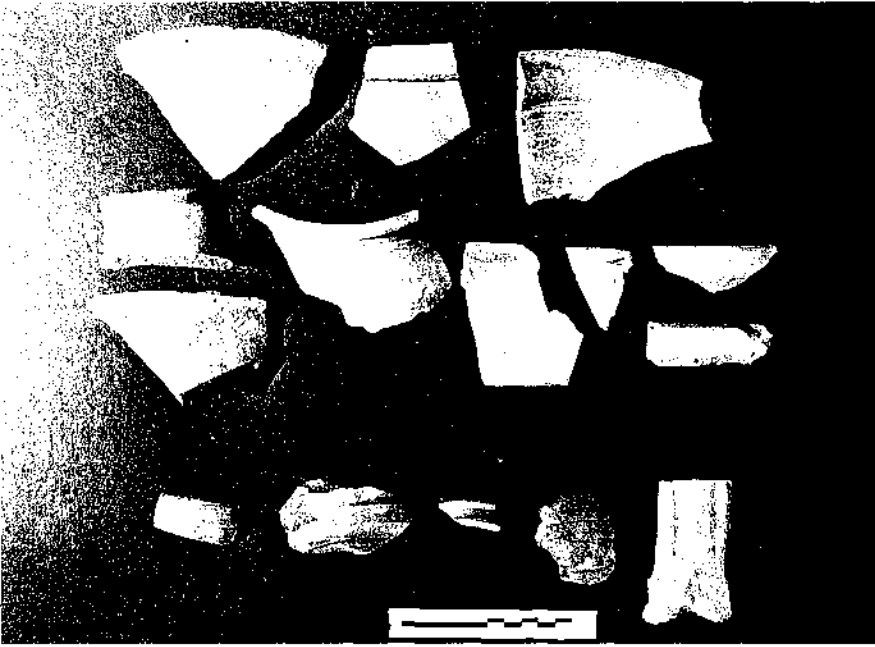
11 J.Seefter, "Boğazköy-Hattuşa 1997 Yılı Çalışmaları" XX.Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 1999, s.420.

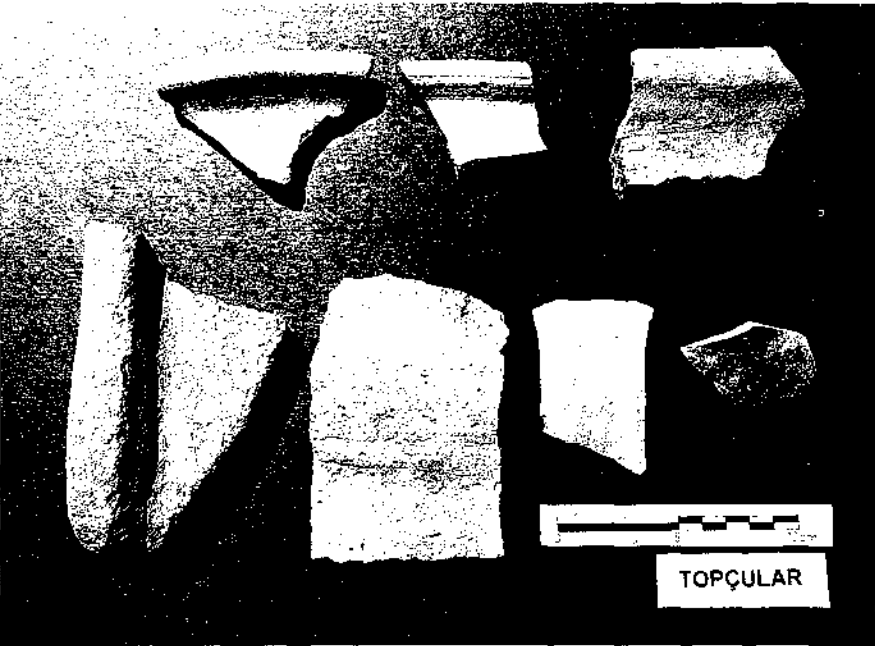
Resim: 1

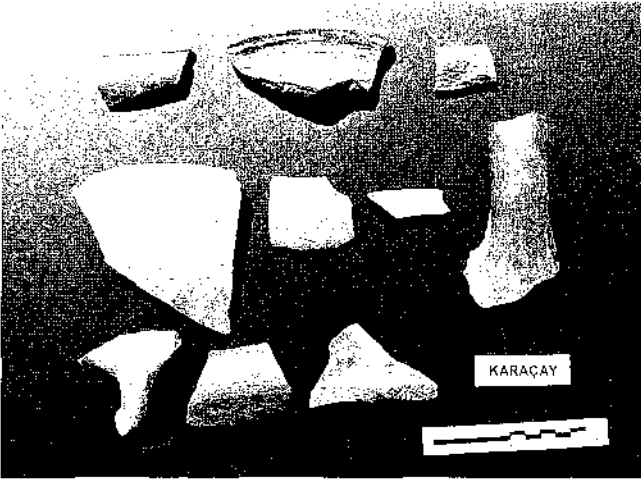
Resim: 2

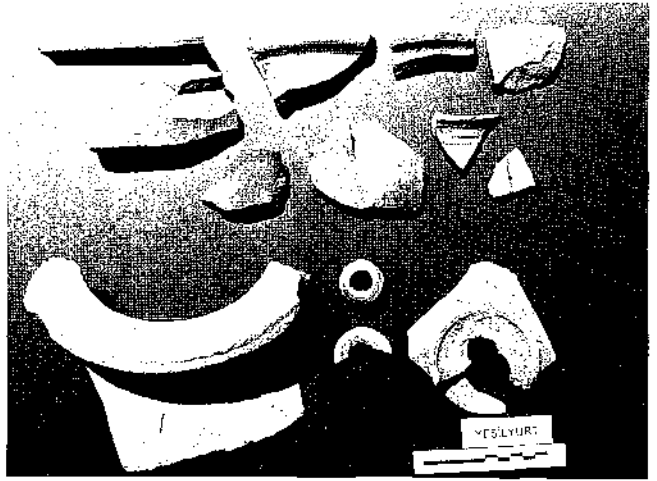
Resim: 3

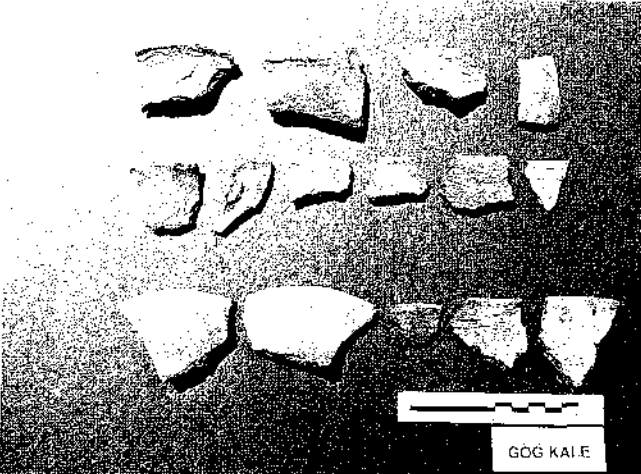
Resim: 4

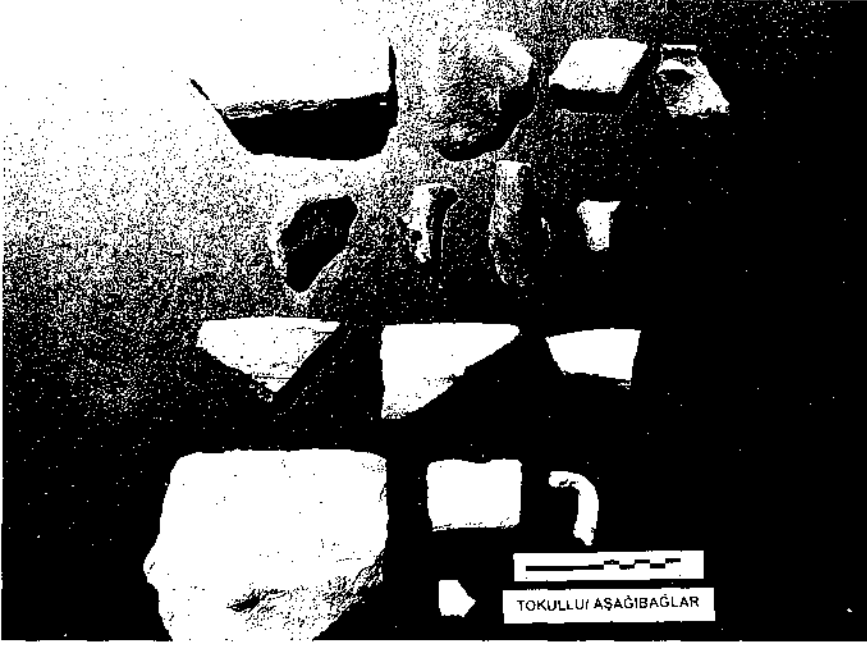
Resim: 5

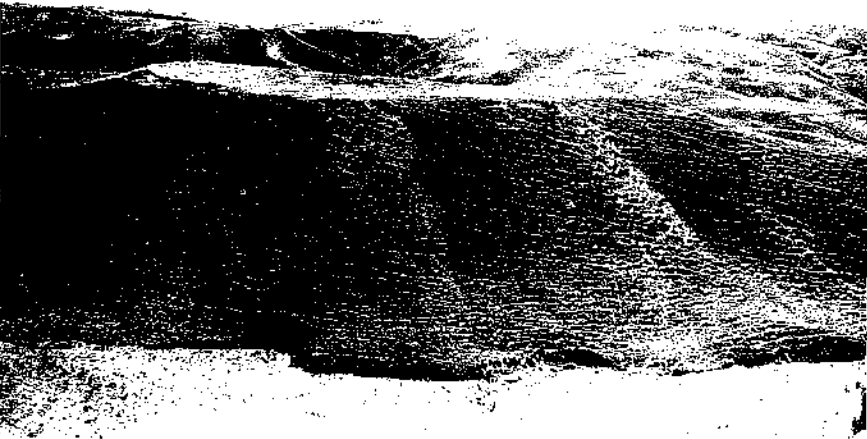
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

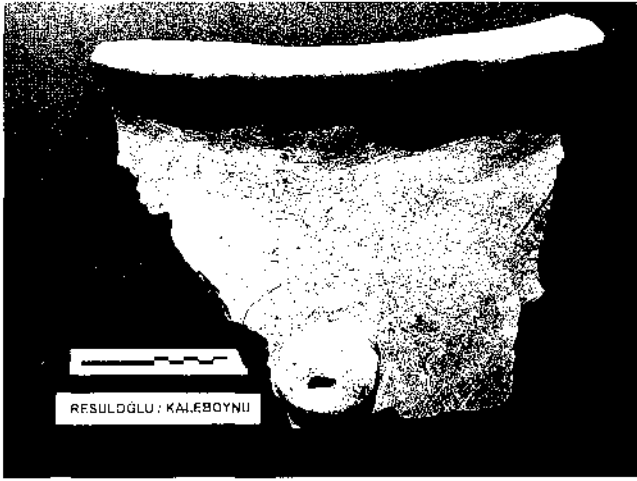
Resim: 9

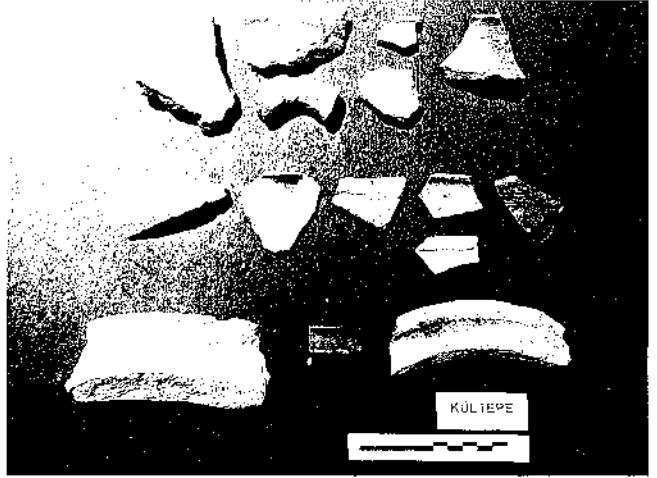
Resim: 10

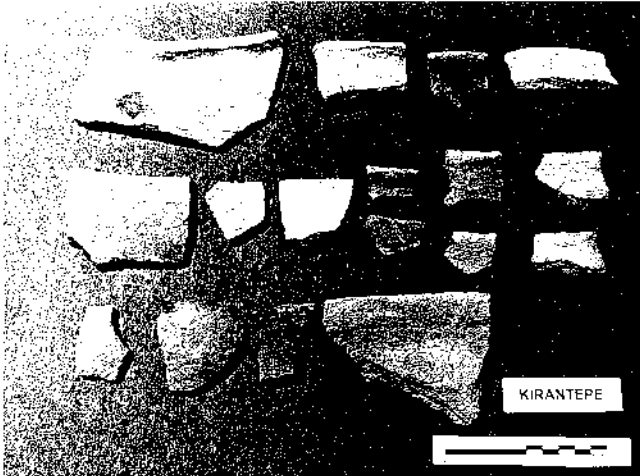
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

KASTAMONU YÜZEY ARAŞTIRMASI 1998 YILI ÇALIŞMALARI

Aslı ÖZDOĞAN*
Catherine MARRO
Aksef TİBET
Catherine KUZUCUOĞLU

Giriş

Kastamonu yüzey araştırmasının dördüncüsü 10 Ağustos -2 Eylül 1998 tarihleri arasında 22 günlük bir çalışma süresi içinde, İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nden Arkeolog Dr. Catherine Marro ve CNRS'ten Dr. Catherine Kuzucuoğlu, Mimar Fakir Cavlun, Arkeolog Hanife Yalçın ve öğrencimiz Gökhan Erinc'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü Bursa Arkeoloji Müzesi'nden Emel Özkan temsil etmiştir. Projemiz İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Araştırma Fonu (Proje No. Sosyal 1157/240698 "Orta Karadeniz Bölgesi, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Havzaları Araştırma Projesi") ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü tarafından desteklenmektedir.

Özet

Uzun vadeli olarak planlanan Orta Karadeniz Bölgesi projesinin ilk aşaması, dağlık, dağ arası plato ve ovalara yayılmış Kastamonu ili'nin özellikle büyük ırmaklar tarafından sulanan bölgesinde 3 yıl süreli bir yüzey araştırmasıydı (Harita: 1). Bu plan doğrultusunda 1995 yılında başlayan, Merkez İlçe, Daday, Araç, İhsangazi, Taşköprü ilçelerini kapsayan Kastamonu bölgesi yüzey araştırmamızın ilk yılında, Kastamonu'nun büyük su akarsu havzalarından Gökırmak'ın orta ve doğu (yukarı havza) bölümünü ele alarak 850-900 m. yüksekliğe kadar olan plato ve aluvyon ovasını araştırdık (Marro *et.al.* 1996; Özdoğan *et.al.* 1997). İkinci yıl bu havza içinde dağlık kesime ve Araç/Ilgaz Havzası'nın doğu bölümüne ağırlık verdik. Aynı zamanda jeomorfolojik çalışmalara da başlayarak yerleşmelerin dönemsel açıdan dağılımı ile bölgenin coğrafi yapısı arasında ne tür bir ilişki olduğunu anlamaya yönelik çalışmalar yaptık (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997; Özdoğan *et.al.* 1998). 1997 yılı çalışmalarını ise Gökırmak Havzası'nın en batı ucunu oluşturan Daday Çayı ve yan kolları tarafından sulanan Daday İlçesi ve Merkez İlçe'nin batı kesimine ve iki farklı akarsu havzası, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Çayı, arasındaki bölgelerin birbirine en fazla yakınlaştığı, hem doğal engel, hem de az sayıda geçitleri ile

* Dr. Aslı ÖZDOĞAN, İ.Ü. Edebiyat Fak. Prehistorya Anabilim Dalı, 34459 İstanbul/TÜRKİYE
Dr. Catherine MARRO, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Fransız Sarayı Nuri Ziya Sok. Galatasaray /İstanbul/TÜRKİYE
Aksef TİBET, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Fransız Sarayı Nuri Ziya Sok. Galatasaray /İstanbul/TÜRKİYE
Catherine KUZUCUOĞLU, CNRS /Laboratoire de Géographie Physique URA 141, FRANSIZ
Bize her tür kolaylığı sağlayan Kastamonu Kültür Müdürlüğü, Kastamonu Müzesi, Ankara Üniversitesi Kastamonu Meslek Yüksek Okulu'na, ayrıca Taşköprü'de kaldığımız süre boyunca yardımlarını esirgemeyen öncelikle Taşköprü Kaymakamı Sayın İbrahim Şahin'e, Taşköprü Müftülüğü'ne ve bize yardım için koşturan Sayın Ertuğrul Serdemir ve ailesi olmak üzere Kastamonu'nun tarihi ile ilgili her türlü belgeyi toplayan ve bunların daha ayrıntılı saptanması için çırpınan Araç İl Halk Kütüphanesi'nden Sayın Fahri Özbek'e teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca arazideki ölçüm ve toplanan çalışmalarında arkeologlardan geri kalmayan çocuklarımız Çınar ve Kiraz Özdoğan'a çok teşekkürler.

geçiş bölgesi niteliğindeki tepelik ve dağlık bölgenin doğu bölümüne ayırdık (Marro *et.al.* 1998; Özdoğan *et.al.* 1999). Araştırmanın 1998 yılındaki aşaması ise şu amaçları taşımaktaydı:

- 1) 1995-1997 yılları arasında yapılmış olan yüzey taramasında belirlenmiş bazı önemli yerleşmelerin 1/200 veya 1/500 ölçeğinde topografik planlarının çıkarılması,
- 2) Araştırma bölgesinin yerleşme düzeni ile çevre ilişkisini belirlemek ve 20-10.000 yıldan beri süregelen çevre ve iklim değişimini saptamak amacıyla 1996 yılında başlayan jeomorfolojik araştırmalar kapsamında bugün kurumuş veya kurutulmuş olan eski bataklık alanlarında karot ve toprak örnekleri alma çalışması yapmak,
- 3) Geçen yıllarda araştırılmamış bazı alanlarda eski ören yerlerini tespit çalışması yapmak, ayrıca topografik plan çalışmaları sırasında yerleşmeleri daha ayrıntılı belgeleme ve yüzey tarama çalışmalarını sürdürmek.

Topografik Plan ve Mimari Rölöve Çalışmaları

Belirlediğimiz amaçlar doğrultusunda daha önce saptamış olduğumuz değişik nitelikler taşıyan (büyük höyük, küçük höyük, yamaç yerleşmesi, düz yerleşme gibi) yerleşmelerden 15 tanesinin arazide topografik plan için ölçümleri yapılmış ve çinileme işleri kısmen bitirilmiştir. Bu yerleşmelerde aynı zamanda daha yoğun toplama (intensive survey) çalışması da yapılmıştır. Aşağıda çizimleri yapılan yerleşmeler ve kısaca özellikleri verilmektedir:

1- Merkez İlçeye bağlı Esenli Köyü, Civelek Mahallesi, *Üyüktepe* (C 32/1) (Özdoğan *et.al.* 1997:308, res.4b ; Marro *et.al.* 1996:282 lev.II.8, III.2-8) ve Karamukmolla Köyü, Erikbeli Mahallesi, *Tepecik* (C 31/23) (Özdoğan *et.al.* 1999:225).

Her ikisi de yüksek platoda yer alan, Kastamonu yöresi için orta/büyük höyük olarak nitelendirilecek yerleşmelerdir. 970 rakımlarındaki *Üyüktepe* İlk Tunç Çağından itibaren Demir Çağının sonuna kadar kesintisiz bir kültür düzeni vermektedir (Çizim: 4.1-3). 1997 yılı içinde tarla sahiplerinin talebi üzerine Köy Hizmetleri Müdürlüğü tarafından yasaya aykırı olarak dozer ile yapılan tarla düzleme işlemi sonucu höyük konisinin yaklaşık 1/3'ünün kesilmiş olması, birçok bilginin kaybına neden olmuştur, ancak bu olumsuz koşul bize yerleşmenin kesitini görmemizi sağlamıştır: Kalkerli bir kayanın yamacında yer alan İlk Tunç Çağı II/III yerleşmesinin kerpiç ve ahşap mimarisine karşılık İlk Tunç Çağı dolgularının ve kayanın üzerinde uzanan Orta Tunç Çağı/Son Tunç Çağı ve Demir Çağı mimarisi taş temellidir (Resim: 1). Geçen yıl üzerine kaplayan yoğun otan otürü fazla çanak parçası bulamadığımız *Tepecik* Höyüğü'nde bu yıl daha yoğun toplama yapabildik. Konum olarak Gökırmak'ın batı kolu Daday Çayı havzası ile Araç/Ilgaz Çayı doğu havzasının arasında Daday Çayı'nın bir yan kolunun aktığı 1168 rakımlı bir platoda yer alan, ilk olarak Burney tarafından 1955 yılında bulunan *Tepecik* (Burney 1956)¹, 1977 yılında Donceel-Voute tarafından kısa süreli bir yüzey taramasında tekrar toplanmıştır (Donceel-Voute 1979). Bulunan çanak çömleğe dayanarak Kalkolitik/İlk Tunç Çağı'ndan Demir Çağına kadar kesintisiz kültür sıra düzeni veriyor gibi gözükmektedir (Çizim 5: 2-5).

2- Daday İlçesi'nde Yazıcımeydanı Köyü, *Gävrevleri* (C 31/16) (Marro *et.al.* 1998:323, 325, lev.I, IV-VI ; Özdoğan *et.al.* 1999:222-223, res. 8-9, 11-12) ve Araç İlçesi'nde Yurttepe (Giremez) Köyü, *Kayabaşı* (D 30/6) (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:290, 292, fig.11, lev.IX; Özdoğan *et.al.* 1998:78, 81, res. 13).

Her iki yerleşme de akarsudan yaklaşık 20-25 m. yükseklikteki doğal kayalık üzerindeki teraslarda kurulmuştur. Güney ve doğusunda ise bugün çoğu tarla olarak kullanılan oldukça geniş teraslar bulunmaktadır (Çizim: 1, 2). Her iki yerleşme de İlk Tunç Çağından Hellenistik Döneme kadar kesintisiz (?) yerleşilmiş alanlardır (Çizim 4: 4-6; Çizim 6: 4-11). *Kayabaşı*'nda daha eskiye Kalkolitik ve çanak çömlekli Neolitik'e tarihlenebilecek çanak parçaları da bulunmaktadır. Bu yerleşmenin diğer bir özelliği de

1 Burney'in haritasında 29 numara olarak gösterilmiştir.

Çatalkaya (Özdoğan *et.al.* 1997; Marro *et.al.* 1996) dışında hiçbir yerleşmede rastlanmadığımız obsidiyen yonga ve aletlerin bulunmasıdır. *Çatalkaya*'nın halen Kastamonu Müzesi'nde bulunan kaçak kazılar sırasında ortaya çıkmış kapları ve bizim yüzey araştırması sırasında kaçak kazı çukurlarından topladığımız malzeme Eskişehir Kes Kaya çanak çömleğinin eski evresi ile benzerlik oluşturmaktadır (Efe 1993, Fig. 9.97-99).

Bu yıl, Gâvurevleri'nde geçen yıl gördüğümüz kaçak kazı çukurunun genişletilmiş olduğunu belirledik (Resim: 2). Bu çukurda şiddetli yangın geçirmiş, 1.57 m. yüksekliğe kadar korunmuş taş temelli, kerpiç üst yapısı olan, Orta Tunç Çağı/Son Tunç Çağına ait bir mekânın dış köşesi bulunmaktadır. Bu mekânın da üzerinde taş temelli Demir Çağına ait başka bir mimari uzanmakta. Bu veriler yerleşmenin esas höyükleşmesinin bu dönemde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Orta Tunç Çağı/Son Tunç Çağından itibaren yerleşmenin daha geniş bir alana yayılmış olduğu da anlaşılmaktadır (Çizim: 1; 4.4-6).

3- Araç İlçesi'nde Başköy, Kâhintepe (D 30/1) (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:287, 292, fig. 9; Özdoğan *et.al.* 1998:78, 80, res. 11, çiz.5-7) ve Taşköprü İlçesi'nde Yoğunluk Köyü, Bayramoğlu Mahallesi, *Mahmatlı* (C 34/7) (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:287, fig.10; Özdoğan *et.al.* 1998:67, 75, Resim: 6).

Her iki yerleşme de akarsu vadisinden yüksekçe bir terasın üzerinde, aynı zamanda da akarsu çatığında çaya uzanan bir burun üzerinde yer alan düz yerleşmelerdir. Birincisi İlk Tunç Çağı/III. ve Orta Tunç Çağı/Son Tunç Çağına, ikincisi ise Kalkolitik Çağın son evrelerine tarihlenmektedir. *Mahmatlı*'nın malzemesi Bilecik, Pazaryeri Kırık'ın malzemesine benzemektedir (Efe 1992). Efe, *Mahmatlı*'nın *Çatalkaya*'dan geç, Ilıpınar VB ile birlikte, Keskaya'dan hemen sonra olabileceğini belirtmektedir².

4- Taşköprü İlçesi'nin güneybatısında, Alisaray-Bekirli -Garipşah köyleri arasında kalan alanda Kalkolitik'ten itibaren bir yerleşme yoğunluğu göze çarpmaktadır (Kuzucuoğlu *et.al.* 1996; Özdoğan *et.al.* 1997). Bu yerleşmelerden Garipşah Köyü, *Koçaç Tepe* (C 33/3) (Çizim: 4), Dağbelören Köyü/Tellotepe (C 33/4) ve İslamtepe (C 33/5), Bekirli Köyü, Türbetepe (C 34/1) ve Kapaklı Köyü, Tütenli Mahallesi, *Manda Çukuru* (C 34/11) Gökırmak'ın yukarı havzası içinde kalan 1250 ile 1550 m. rakımlardaki metamorfik bir kütile olan Saraycık kütlesinin üzerinde, çevreye egemen ve oldukça geniş bir alanı kontrol altında tutabilen tepelerin zirvesinde, birbirinden birkaç km. uzaklıkta yer alan küçük, geniş kayalık alanların üzerinde genellikle tek, seyrek olarak iki dönemli yerleşmelerdir. Yer yer taş temelli ahşap ve kerpiç karışık mimarileri vardır (Resim: 3). Bugünkü konumları itibarıyla ormanlık alanın içinde küçük tepeler şeklindedir, üzerleri ağaçlarla kaplı ve tatlı su kaynaklarına uzaktır. Sivas çevresindeki yüzey araştırmalarında da bu dönem yerleşmelerinin benzer özellikler taşıdığı görülmektedir (Ökse 1998:476). Mika katkılı, yalın, açık, el yapımı, yüksek kaideli kapların, uzun boyunlu çanakların ve yuvarlak gövdeli sığ veya memecikli, tutamaklı derin kâse formlarının görüldüğü yerleşmeler Kalkolitik Çağın ortalarına tarihlenmektedir (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:287-288, fig.6-8, lev. I-IV; Özdoğan *et.al.* 1998:67, Resim: 2-5, Çizim: 1-4). Bu malzeme grubu Alishar Kalkolitik çanak çömleği ile benzerlikler taşımakla birlikte (Von der Osten 1937, fig.75-77, 81.18,19, 82.18,19,34 ve 83.3, 84), Alishar'daki bezekli kapların bu yerleşmelerde bulunmamasına dayanarak biraz daha eski olabileceğini bir varsayım olarak ileri sürebiliriz. Efe, bu grubun Ilıpınar VA ile aynı döneme ait olabileceğini ileri sürmektedir³. *Koçaç Tepe*'de maden cürufalarına da rastlanmış olması burada madencilik ile uğraşıldığını göstermektedir. *Çatalkaya*'da kaçak kazılar sırasında bulunup Kastamonu Müzesi'ne getirilmiş olan bakır boncuklar ve bir kemik alet üzerindeki eriyerek yapışmış bakır parçalarını da göz önüne aldığımızda bu dönemde bakır işçiliğinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Tellotepe'de bulduğumuz bir öğütme taşının alt parçası beslenmede tahılın da varlığına işaret etmektedir.

5- Bu bölgenin en büyük yerleşmesi Köçekli Köyü, Tepekaya (C 34/4) dır (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:293 ve Özdoğan *et.al.* 1998:66, 74, res. 1). Çok geniş bir çevreye

2 Mart 1998'de yapılan özel görüşme.

3 Mart 1998'de yapılan özel görüşme.

hakim konumda, sınırlarını ve dolgu kalınlığını kesin olarak saptayamadığımız, ama oldukça geniş bir alana teraslar şeklinde yayılmış olan yerleşmede, özellikle zirvedeki düzlükte kalın, moloz taştan örülmüş duvar kalıntıları görülmektedir. Burası araştırma bölgemiz içinde rastladığımız en büyük yerleşmedir. Değişik dönemlerde değişik alanlarda yerleşilmiş gibi gözükmetedir. Bu nedenle, tam olarak belirli bir tipe koyamamaktayız. Bulunan çanak çömleğe dayanarak Kalkolitik'ten Roma Dönemine kadar kesintisiz bir kültür sıra düzeni vermekte olduğu öngörülmektedir.

6- İki tane 2.bin yerleşmesinden Taşköprü İlçesi'ndeki Kapaklı Köyü, Akhasan Mahallesi, Patdağı Sırtı (C 34/10) (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:293; Özdoğan *et.al.* 1998: 76) konum olarak Tepekaya'ya çok yakındır. Yerleşme, platoda akarsuya tatlı eğimli ve teraslar halinde inen çevreye egemen doğal bir kayalık alanın üzerindedir. Sınırlarını tam belirleyememekle birlikte, oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Bizans Döneminde de kullanılmıştır. Ortasından geçen köy yolu yerleşmeye çift hörgüçlü bir görünüm kazandırmıştır. Araç İlçesi Yukarı Yazıköy, Höyükdorucu (D 30/4), (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:292, fig.12; Özdoğan *et.al.* 1998:81, res. 12) Araç Vadisi'ne hakim konumda geniş bir düzlüğün üzerinde yer alan tepe kuzeyde teraslar halinde vadiye doğru alçalmaktadır. Bu yerleşmede 2. bin çanak çömleğinin yanı sıra bol miktarda Hellenistik çanak parçası da bulunmuştur. Bugünkü köyün yakınlarında da Klasik Döneme ait su yolları ve niteliğini tam olarak bilmediğimiz yapı kalıntılarına rastlanmaktadır (Çizim: 4.7).

7- Taşköprü İlçesi'nin kuzeyindeki dağlık kesimdeki, Akçakese Köyü, Garipoğulları Mahallesi, Garipoğlu Kayası (B 34/3) (Kuzucuoğlu *et.al.* 1997:292; Özdoğan *et.al.* 1998:70, Resim: 8) sarp bir kayalığın üzerinde teraslar şeklinde yerleşilmiş bir yamaç yerleşmesidir. Dolgu kalınlığı tam belirlenememekle birlikte, buraya Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Hellenistik Dönemde yerleşilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Çizim: 5.1). İlgili olan çok yakınında bulunan bugünkü köydeki yerleşme düzeni de benzer özellikler taşımaktadır.

8- Taşköprü İlçesi, Çaycevhur Köyü, Candaroğulları Dönemine tarihlenen Adil Bey Camii karşısındaki, anlatılanlara göre önce medrese olarak yapılmış olan Cumhuriyet'in ilanından sonra yöre eşraflarından Kamil Abayoglu (Deli Kamil Ağa) tarafından devlete hediye edilen ve 1955'li yıllara kadar bölgenin önemli ilk ve ortaokulu olma özelliğini koruyan, hatta bir süre yatılı olarak da hizmet veren, tamamen yerel mimari özelliklerini taşıyan, bakımsızlıktan çökme durumuna gelmiş okulun mevcut halinin rölövesi çıkarılmış ve fotoğraflarla ayrıntılı belgeleme çalışması yapılmıştır⁴. Bu okul ile ilgili, gerek yöre halkı gerekse Taşköprü Milli Eğitim Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden bilgi toplama çalışması yürütülmüştür. Söz konusu müdürlüklerde yeterli bilgi olmadığı için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara Eği-Der Müzesi ve Kastamonu eski Milli Eğitim Müdürü ile yaptığımız yazışmalardan bilgi almaya çalıştık, ancak bugüne kadar somut bir veri elde edemedik. Daha çok sözlü anlatıma dayalı elde edilen bilgileri toplarsak, 2 katlı yapının alt katında camiye bakan yüzünde giriş kapısının iki yanında cuma günleri namaza gelenlerin toplandıkları, çay-kahve içtikleri, köşesinde bir bakkalın bulunduğu birer kahve/köy odası varmış. Ayrıca arka kesimde mutfak ve kiler bölümü, ekmek yapmak için iki büyük fırın; üst katta müdür odası, 2 derslik, iki öğretmene göre hazırlanmış lojman, "müze" olarak adlandırılan, çeşitli eşyalarının ve ders araçlarının bulunduğu bir mekân yer almaktadır. Kısaca yorumlarsak bu yapı köyün ve çevre köylerin sosyal hayatının önemli bir parçası, "okul, cami, kahve ve alışveriş merkezi" geleneğinin küçük ölçekte çok hoş bir bileşkesidir. Yatılı olarak kullanıldığı dönemlerde yatakhanelerin bulunduğu, benzer özelliklerde yapılmış ikinci bir yapı varmış. Bu yapı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1948'de yeni okul yapısı yapıldığından yıktırılmış. Her iki yapıda da odalarda süslü tavan göbekleri bulunmaktaymış. Bugün bunların izi bile bulunmamaktadır, olasılıkla antikacıardan birindedir ya da modern evlerden birinde bir masadır, dolap kapağıdır....

4 Bu okul ile ilgili ön bilgi niteliğindeki yayın için bkz. Özdoğan *et.al.* 1997, s.330'daki resim.

Jeomorfolojik Çalışmalar

Bölge ayrıntılı dolaşarak, özellikle Gökırmak Vadisi ve yakın çevresi boyunca eski bataklık alanları belirlenmiştir. Bu alanlardan en fazla bilgi verme özelliği taşıyan alanlar Jeomorfolog Dr. Catherine Kuzucuoğlu tarafından seçilerek değişik derinlikte karotlar ve toprak, kum ve çakıl örnekleri alınmıştır. Bu örnekler Fransa/Paris CNRS laboratuvarlarında incelenerek söz konusu çevre değişiklikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca Neolitik Döneme ait hiçbir buluntuya rastlanmayan Kastamonu ve çevresinde bataklık kili ve alüvyon arasında, kapanmış bulunan bu döneme ait organik maddelerden alınarak C14 yöntemi ile yaşlandırma çalışması yapılacaktır.

Yüzey Araştırmaları

Topografik plan çalışmaları sırasında ziyaret edilen bölgelerde, başka ören yerleri olup olmadığı sorularak bilgi alınmaya çalışılmış ve geçen yıllarda belirlenmiş, ancak üzerindeki yoğun bitki örtüsü nedeniyle ayrıntılı toplama yapılamamış bazı yerlere tekrar gidilmiştir. Bu çalışma sırasında yeni saptadığımız yerleşme yerleri şunlardır:

C 29/3 Araç İlçesi/Iğdır/Kayabaşı Köyü/Karaçalı Mevkii (Mandıra Tepesi) / Düz Yerleşme/Nekropol (Resim: 4, 5)

Kayabaşı Köyü'nün 2 km. güneydoğuda, Araç-Karabük asfaltının 1 km. kadar kuzeyinde, Beyaz Dere ile Kuru Dere arasında kalan Araç/Ilgaz Nehri vadisine inen sırtlarda yer yer tarla, yer yer mera olarak kullanılan oldukça geniş alana yayılmış durumdadır. 1/25.000 ölçekli haritada Mandıra Tepesi olarak adlandırılan tepenin batı, güney ve doğusunda uzanan sırtlar bulunmaktadır. Dağılım alanını saptamak çok zordur. Kacak kazılarda mezar, taş örü ve duvarlar bulunmuştur. Tarlaların kenarlarında yer yer taş öbeklerine rastlanmaktadır. Nekropol ve olası çevre duvarı ile büyükçe bir yerleşme yeri niteliğindedir. İlk belirlemelere göre Hellenistik ve olasılıkla Bizans var.

C 30/11 Daday İlçesi/Elmayazı Köyü/Çıllar Mah./Çakılca Mevkii/Kör Osmangilın Tepesi /Alçak Höyük ? (Resim: 6, Çizim 6: 1-3)

Çakılca (C30/7)'nin yaklaşık 30-40 m. kuzeydoğusunda Çıllar Mahallesi'nin 150 m. kadar kuzey, kuzeybatısında yaklaşık 4 m. yüksekliğinde bir tepedir. Batısında Taşçılar Göleti'nden gelen bir çay akıyor. Doğuda tarlalar uzanmaktadır. Çanak çömlek parçalarının hepsi güney etekteki yer yer yanık kerpiç parçacıkları içeren hardal sarısı toprakta bulunmuştur. Kör Osmangilın Tepesi daha önceki yıllarda bulunmuş olduğumuz Koçaç grubu ve Çatalkaya'ya malzeme açısından benzetmekle birlikte, konum itibarıyla çok farklı özellikler taşımaktadır: Gökırmak Vadisi'ne çok yakın, en yüksek yeri 930 m. rakımlı yerleşmenin üzeri yaklaşık 4-5 m. yüksekliğinde kalın bir çakıl örtüsü ile kaplıdır. Yerleşme, Kuzucuoğlu'nun eski bataklık olarak tanımladığı Daday İlçesi girişindeki Orman fidanlığının kuş uçuşu 10-12 km. kadar kuzeyinde yer almaktadır. Bu yerleşmenin konumu ve tarihi, eski bataklık alanından alınmış olan karotlardan elde edilecek bilgilerin, bu bölgenin prehistorik dönemlerdeki çevre koşulları ile ilgili oldukça çarpıcı sonuçlar vereceği öngörülmektedir. Bu yerleşmede bulunmuş tek bir siyah üzerine beyaz boyalı yuvarlak karınlı ve boyunlu bir çömleğe ait parça (Çizim: 6.3) Büyük Güllücek (Koşay-Akok 1957:8), Demircihöyük Ware H (Seeher 1987: tafel 29:23, II:6), Karaoğlu IV, Kumtepe, Beycesultan SKÇ XL-XXXV tabakaları, Aphrodisias, Pekmez, Mersin Yümüktepe XII tabakaları ile karşılaştırma olanağı vermesi açısından oldukça önemlidir. Yüzey araştırmasında diğer Kalkolitik yerleşmelerde bu tip boyalı parçayla karşılaşılması bu yerleşmenin Koçaç grubu ve Çatalkaya'dan daha geç dönemlere tarihlendiğini göstermektedir.

C 30/12 Daday/Elmayazı Köyü/Peşman Mah. /Aydıntepe Mevkii / Torbatepe / Alçak Höyük (Resim: 7)

Peşman-Çıllar Mahallesi yol kavşağında yolun kuzey kesiminde yoldan 1.5-2 m. kadar yükseklikte bir tepedir. Üzeri ot ile kaplıdır. Etrafı tarlalar ile çevrilidir. Üzerinde az miktarda Bizans Dönemine tarihlenen çanak ve kiremit parçası bulunmaktadır.

C 30/13 Daday/Elmayazı Köyü/Peşman Mah. /Aydıntepe Mevkii/Kale

Mahallenin kuş uçuşu 1 km. doğusunda Aydınçalı Tepesi'nin güneyinde Gökirmak Vadisi'ne egemen meşe ağaçları ile kaplı bir tepenin üzerinde, Daday -Eflani yolunun kuzeyindedir. Tepenin zirvesinde çok yakın bir tarihte yaklaşık 2.80 x 2.50 m. boyutlarında 3 m. derinliğinde bir çukur açılmış. Çukurun içinde iki yanında iri taşlardan birbirine bağlı duvarlar görülmektedir. Ayrıca çukurun içi duvardan dökülmüş taşlarla hemen hemen dolmuş durumdadır. Çukurun hemen yakınında kireç harçlı taban parçaları ile karışık toprak vardır. Büyük çukurun kuzeyinde daha eski kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Hiç çanak bulunmadığı için tarihlendirme yapamıyoruz.

C 30/14 Daday/Elmayazı Köyü/Peşman Mah. /Aydıntepe Mevkii/Düz Yerleşme

Mahallenin kuş uçuşu 800-900 m. doğu, güneydoğusunda, Aydınçalı Tepesi'nin güneyinde, Aydın Deresi'nin batısındaki sırtın üzerinde bugün sürülür tarlalardadır. Tarlalar güneydoğuya doğru yükselerek bir burun gibi dereye doğru uzanıyor. Güneydeki Daday-Eflani asfaltına kuş uçuşu 400 m. uzaklıktadır. Güneye doğru burun yapan bir tepe ve kuzey tarafındaki tarlalarda üzerinde dağınık çanak parçalarına rastlandı. Yoğun tarla sürümü nedeni ile tahrip olmaktadır.

C 31/24 Daday/Y.Karamuk Köyü/Aşağı Karamuk Mah./ Erçardak Mevkii, Ören/Yamaç Yerleşmesi

Bu yerleşmeyi geçen yıl belirlemiş, ancak üzeri yoğun ot ile örtülü olduğundan toplama yapamamıştık. Köyün güneyinde, tarla yolunun batısındaki hafif eğimli yamaçlar, köy yolu açılırken kesilmiş ve yaklaşık 40 cm. kalınlığında bir kesit vardır. Bu yerleşme yolun alt yanındaki tarlalarda doğuya, Karaboğaz Deresi'ne doğru devam ediyor. Daha güneyinde Ahmet Durmuş'a ait tarlada da aynı malzemeye rastlanmaktadır. Yoğun Bizans ve İslam çanak çömleği vardır.

C 34/13 Taşköprü/ Abdalhasan Köyü/ Yayla Mah./ Öşektürbe Tepe/ Yamaç Yerleşmesi

Mahallenin hemen güneyinde oldukça kayalık dik bir yamacın tepesindeki düzlüktedir. Düzlük orta diklikte bir yamaç ile kuzey, kuzeybatıya uzanmaktadır. Köyün "Türbe" olarak adlandırdığı ve adak adadığı yerdir. Yerleşmenin kapladığı alan ve yüksekliğini saptamak olanaksızdır. Çevresi ağaçlık ve otluktur. Zirvedeki kaçak kazı çukurundan çıkarılan yassı andezit taşları üstüste 3x1.5 m. boyutlarında söbe şeklinde bir alanı çevreleyecek şekilde dizilmiştir. Atılmış olan toprağın içinde az sayıda çanak parçası vardır. İlk belirlemelere göre Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Öşektürbe Tepe, gerek rakım olarak (1311 m.), gerekse malzeme açısından Taşköprü Saraycık kütlesi üzerindeki Koçaç Tepe⁵ tipi yerleşmeler ile uyum göstermektedir.

Sonuç

Kastamonu bölgesinde, bölgenin iki büyük akarsu havzasında dört yıldır sürdürülen yüzey araştırmasından elde ettiğimiz veriler bölgenin Paleolitik Dönemden beri iskân edildiğini göstermektedir. İlk üç yıl yaptığımız çalışmalarda saptamış olduğumuz Kalkolitik ile İlk Tunç Çağı /II Dönemi yerleşmelerinin genellikle üst üste bulunduğu ve

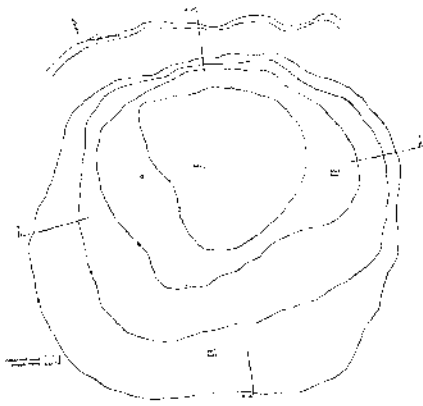
5 Koçaç tipi yerleşmeler ile ilgili bkz. Marro et.al. 1997; Özdoğan et.al. 1998; Marro 1999.

küçük bir alan kaplayan yerleşmelerin daha çok 980 ile 1300 m. rakımındaki akarsuya yakın tepelik alanların yamaçlarında ya da bugünkü ormanlık alanlarda doğal kayalıkların üzerinde sivri tepeler şeklinde konumlandığını görmüştük, ancak bu yıl bulduğumuz bir yerleşme, daha aşağı rakımlarda da bu tip yerleşmelerin olabileceğini ve henüz kesin tarihlemesi yapılmamış dönemlere ait büyük taşkınlarla, -ki elimizdeki çanak parçalarına dayanarak en azından taşkınlardan birinin Son Kalkolitik Çağ içinde olduğu anlaşılmaktadır- bu yerleşmelerin alüvyon ve çakıl ile örtülerek tamamen kilitlenmiş olduğunun ipuçlarını vermektedir. Özellikle hiç rastlamadığımız Neolitik Dönem yerleşmeleri büyük bir olasılıkla tamamen alüvyon örtünün altında kalmıştır. Bu açılardan aldığımız karotlar oldukça değerli bilgiler taşımaktadır. İleriki çalışmalarımızı bu yıl yaptığımız karotlardan elde edilecek bilgiler doğrultusunda yönlendirmeyi planlamaktayız.

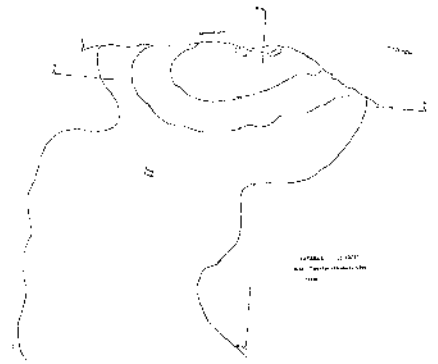
Topografik plan çalışmaları sırasında yürüttüğümüz yoğun toplamalar ve gerçek kaçak kazı çukurlarını gerekse araziyi daha kapsamlı incelemelerimiz sonucunda İlk Tunç Çağı III sonlarından itibaren yerleşmelerin kapladığı alanın genişlediğini ve daha geniş düzlüklerle çevrili platoları tercih ettikleri, özellikle Demir Çağı ve Hellenistik dönemlerde büyük yapıların yapılması sonucunda aynı zamanda da yükseldiğini ve höyükleşmenin olduğunu görmekteyiz. Hellenistik Dönemden itibaren ovaların ve alçak platoların da iskân edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemden itibaren yerleşme dağılımının bugünkü köylerin dağılımı ile benzerlikler taşıdığı da göze çarpmaktadır. Zaten bugünkü köylerin bir kısmı bu döneme ait yerleşme yerlerinin üzerinde ya da hemen yakınında konumlanmaktadır.

KAYNAKÇA

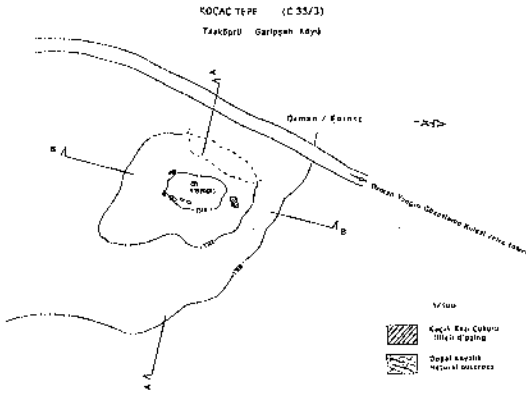
- BURNEY, C.A. 1956, "Northern Anatolia Before Classical Times", *Anatolian Studies* VI:179-201.
- DONCEFFI-VOÛTE, P. 1979, "Gökırmak Valley, 1977", *Anatolian Studies* XXIX:196.
- ELİ, T. 1992, "1990 yılında Kütahya-Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* IX 1991:561-583.
- ETL, T. 1993, "Chalcolithic Pottery from the Mounds Aslanapa and Kınık", *Anatolica* 19, Special Issue on Anatolia and Balkan Symposium on Pre-Bronze Age Relations held in Istanbul:19- 31.
- KUZUCUOĞLU, C., C. MARRO, A. ÖZDOĞAN ve A. TİBET, 1997, "Prospection Archeologique Franco-Turque dans la region de Kastamonu (Mer Noire). Deuxieme rapport preliminaire", *Anatolia Antiqua* V:275-306.
- LLYOD, S.H.F. VE J. MELLAART 1962, *Beycesultan I, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- MARRO, C., A. ÖZDOĞAN ve A. TİBET 1996, "Prospection Archeologique Franco-Turque dans la region de Kastamonu (Mer Noire). Premier rapport preliminaire", *Anatolia Antiqua* IV:273-290.
- MARRO, C., A. ÖZDOĞAN ve A. TİBET 1998, "Prospection Archeologique Franco-Turque dans la region de Kastamonu (Mer Noire). Troisieme rapport preliminaire", *Anatolia Antiqua* VI:317-335.
- MARRO, C. 1999, "Archaeological Survey in the Kastamonu Region, Turkey: Remarks on the Proclassical Cultural Geography of the Southern Black Sea" *Proceedings of the First ICAANL*: (baskıda)
- ÖKSE, A.T. 1999, "Sivas İli 1997 Yüzey Araştırması", XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt I:467- 490.
- ÖZDOĞAN, A., C. MARRO ve A. TİBET 1997, "Kastamonu Yüzey Araştırması, 1995 Yılı Çalışmaları", XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* cilt II:303-330.
- ÖZDOĞAN, A., C. MARRO, C. KUZUCUOĞLU ve A. TİBET 1998, "Kastamonu Yüzey Araştırması, 1996 Yılı Çalışmaları", XV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt II:63-104.
- ÖZDOĞAN, A., C. MARRO ve A. TİBET 1999, "Kastamonu Yüzey Araştırması, 1997 Yılı Çalışmaları", XV.. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt II:219-244.
- SEFFER, J. 1987, *Demircihöyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. Band III. 1: Keramik I, A Die neolithische und chalcolithische Keramik, B Die Frühbronzezeitliche Keramik der älteren Phasen (bis Phase G)*. Philip von Zabern, Mainz am Rhein.
- VON DER OSTEN H.H. 1937, *The Aşılar Höyük, Seasons of 1930-32 part I*. The University of Chicago Oriental Institute Publications vol. XXVIII.

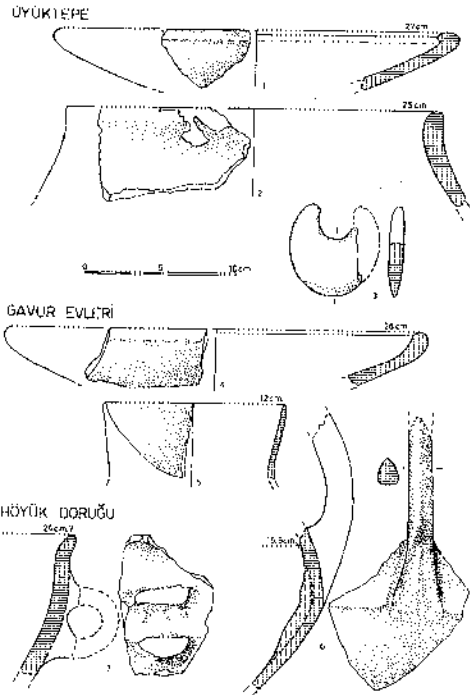
Çizim 1: Daday/Gavurevleri plan ve kesit

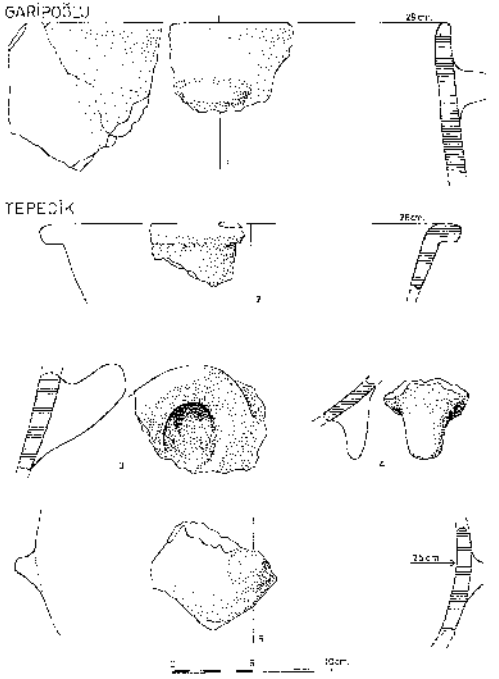
Çizim 2: Araç, Kayabaşı, plan ve kesit

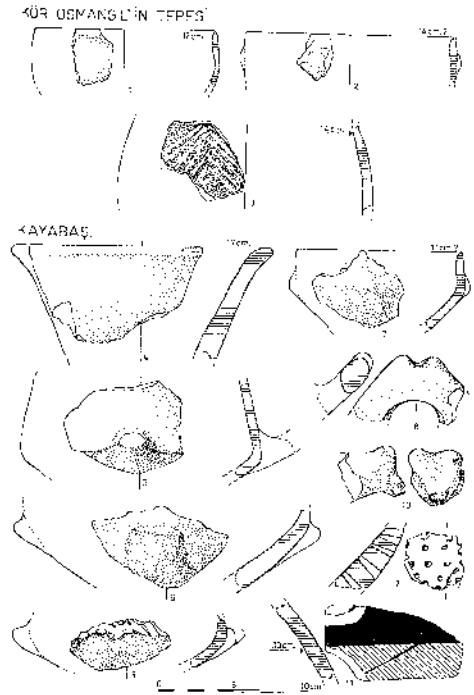
Çizim 3: Taşköprü, Koçaç Tepe, plan ve kesit

Çizim: 4

Çizim: 5

Çizim: 6

Resim 1: Köy Hizmetleri Müdürlüğü tarafından tarla düzlemler için kesilen Erenli, Üyüktepe yelkesi (C 32/1)

Resim 2: Daday Yazıcımeşdanı Köyü, Gavurevleri (C 31/16) batı yamaçta açılmış kaçak kazı çukuru

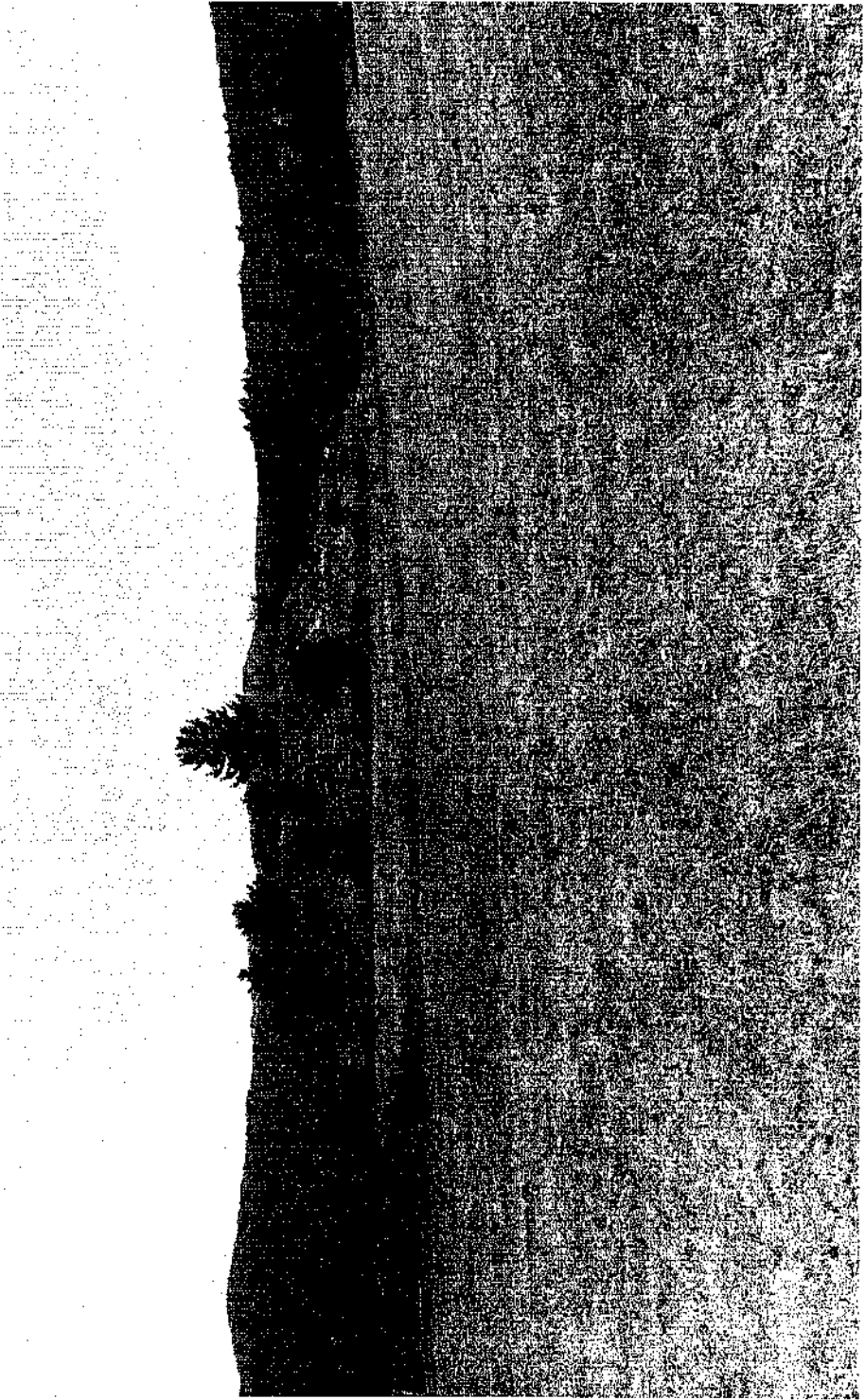
Resim 3: Taşköprü, İslamtepe (C 35/5), kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılmış lahit kapağı

Resim 4: Araç, İğdir, Kayabaşı Köyü, Karaçalı Mevkii (C 29/3)

Resim 5: Aynı mevkide kaçak kazılar sonucu ortaya çıkartılmış lahit kapağı

Resim 6: Daday, Elmayazı Koyu, ılar Mahallesi, Kır Osmangilin Tepesi (C 30/11)

Resim 7: Daday, Elmayazı Köyü, Peşman Mahallesi, Torba Tepe (C 30/12)

1998 HATTUSA / BOĞAZKÖY ÇEVRESİNDE YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Rainer Maria CZICHON*

Dr. J. Seeher başkanlığında yürütülen Hattusa/Boğazköy kazıları çerçevesinde bir proje olan ve Boğazkale'nin yakın çevresinde yapılan sistematik yüzey araştırmaları bu yıl 12.09. - 16.10.1998 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara aynı yöreden deneyimli yedi eleman (A. Köseoğlu, Y. Badak, A. Kunduz, S. Baykal, H. Keller, K. Özel, Ş. Şeker) ile araştırmayı azimle destekleyen Bakanlık temsilcisi Boğazkale Müzesi'nden Halis Şahin katılmıştır. Araştırma, Hattusa'nın doğu yamaçlarında, Budaközü Ovası'nın doğusunda ve seçilen birkaç yerde yapılmıştır. Etnografik bilgiler de ayrıca derlenmiştir.

a) Yazılıkaya ve Kayalı Boğaz Arası

Yazılıkaya kutsal alanı yamaçları ve Kayalı Boğaz arasındaki alanda dokuz yerde küçük Hitit yerleşmeleri, çiftlikler ve Bizans mezarları üzerine bilgi elde edildi: Büyükkaya'nın kuzey köşesinin altında Y. Köse ve Dallo tarlalarında Roma ve Bizans dönemlerine ait çok sayıda çanak çömlek parçaları vardı. Bunların 1994 yılında Büyükkaya'da bulunanlar gibi mezarlardan geldiği tahmin ediliyor. Büyükkaya ile Yazılıkaya arasındaki yarı yolda sarımsı renkli bir kaya önündeki Hitit keramikleri ile karışmış olarak bulunan çok sayıda taş kırığı, buranın taş ocağı olarak işletildiğine işaret ediyor. N. Aydos tarlasının batı tarafında, yaklaşık 20x20 m. büyüklüğündeki alanda, Hitit ve Galat çanak çömlek parçaları yoğunlaşıyordu. Höşmerimli mevkiinde hafif eğimli kuzeybatı yamacında, Büyükkaya'nın güneydoğu tarafındaki poternlerin yaklaşık 300 m. güneydoğusunda olasılıkla bir Hitit çiftliği bulunuyordu. Kıcık ve Yozgat yolu arasında, aşağı yukarı 40x50 m. büyüklüğünde kaya tahkimli bir platoda Hitit çanak çömlek parçalarının yanında yeni kırılmış bir *pithos* ait çok sayıda parça bulundu. Platonun yukarısında, güneydoğuda, cephesi kesme taşla örülü, tahrip edilmiş bir Bizans mezarı fark ettik.

1980'li yıllarda Boğazkale'nin eski "Yeni Camii"nin bazalt taşlarıyla örülmüş bir çeşmenin yukarısında M. Erer tarlası kenarında Bizans tuğla parçaları ile "Brittle ware" denilen parçaların yanında Hitit çanak çömleği gün ışığına çıktı.

Bu alanda en ilginç yer, harika suyu olan bir kaynağın yakınında bulunan Cevizli Köm mevkiidir (Resim: 1). 7 - 8 m. uzunluğunda, kayadan oyulmuş dikdörtgen çıkıntı, duvar temelleri ile bir teras duvarının kaynakla bağlantılı bir tesisi olduğunu düşündürüyor. Herifin Mezarı mevkiinde bir Bizans mezarlığının bulunduğu açıkça kabul edilebilir. Bizans çanak çömleklerinin yanı sıra, mevkiiye adını veren mezar buluntuları da bu varsayımı destekliyor. Kayalı Boğaz'ın yeniden araştırılması Hitit keramiği ve Naumann'ın saptadığı Roma-Bizans taş ocağı izlerinden başka, tepenin İlk Tunç III Dönemi Çiradere keramiğinin varlığını da ortaya çıkardı. İlk Tunç Dönemi, Hitit ve Roma-Bizans keramiği veren üç yer Göl mevkiine, Kayalı Boğaz'ın güneybatısındaki küçük bir krater gölünün hemen çevresine lokalize edilebilir.

* Rainer Maria CZICHON, Kirch Str. No: 35, 97209, Zeilschheim/ALMANYA

b) Doğu Budaközü Vadisi

Eski Yekbaz ile Eski Emirler yolu arasında Budaközü'nün aşağı terasında, Büyükkaya'nın kuzey kenti denen yerin kuzeybatısında bol çanak çömlek kırığı bulunan geniş alan, Budaközü birikintisinin (bataklığının) kuzey kenarında aşağı yukarı 300 m. genişliğinde uzunlamasına bir yerleşme hattına işaret ediyor. Önceleri "Tipuwa" olduğu önerilen Yassı Tepe'nin, şimdi Hattusa'nın kuzeybatı kenarına kadar uzandığı anlaşıldı ve böylece buranın Tipuwa olma olasılığı ortadan kalktı.

Kara Mihli Yazı mevkiindeki teras şeklinde sona eren A. Baykal tarlasının batı kenarında çanak çömlekler ve küçük kırma taşlardan oluşan göze çarpıcı yığın, bir Hitit çiftliğine işaret ediyor.

"Schalensteine" den dolayı bilinen Kocakaya'nın ayrıntılı araştırılması, en azından 500x500 m. büyüklüğünde bir alanın Kalkolitik Çağdan Roma-Bizans Dönemine kadar hemen hemen kesintisiz bir yerleşim geçirmiş olduğunu ortaya çıkardı. Su, bugün Evren/Yekbaş'a su getiren ve güneybatıda Balıkaya'nın alt tarafından çıkan bir kaynaktan sağlanıyordu.

Emirler'in yaklaşık 1 km. kuzeyinde Emirler-Kaymaz yolundan ayrılan Mehmetbeyli yolunun iki yanında Orta Hitit Döneminde, kuruluş evresi İlk Tunç Çağının sonuna kadar inen büyükçe bir yerleşme bulunuyordu. Kaynaklardan ve doğudaki yakın dağlardan gelen derelerle sağlanan suyun bolluğu, yerleşim yerinin seçiminde belirleyici olmuş olabilir. Buna karşılık, Ziraatkayası'nın güney eteğindeki Büyük İmparatorluk Dönemi yerleşim yeri için Budaközü'nün alüvyon alanının verimli doğu kıyısındaki konumu etkili olmuştu. Denizden yüksekliği 995 m. olan, zirvesinde tipik yarıkli kaya bloku bulunan Ziraatkayası, Orta Demir Döneminde, Geç Frig çanak çömlek kırıklarının kanıtlandığı gibi tahminen gözetleme noktası olarak kullanılıyordu. Alaca Ovası'nın batı kenarında Suludere Frig Kalesi de aynı şekilde benzer bir işlev taşımış olabilir.

Eskiköy/Kötüköy yakınında, Alaca yolu boyunca iki Hitit buluntu yerinin keşfedilmesi Boğazköy/Hattusa'dan Kocakaya, Emirler ve Eskiköy üzerinden Alaca/Zippalanda'ya (?) giden bir yolun uzun bir geçmişe sahip olduğunu doğrular. Kalecik Kale'de (Resim: 2) Roma yerleşim kalıntıları Hitit güzergâhının Tavium'dan Amaseia'ya giden ve Karakeçili yakınında kaybolan Roma yolunun devamı olma olasılığını düşündürüyor.

c) Yakın Çevrede Seçilen Buluntu Yerleri

Arlığın Deresi'nin kaynaklandığı Karakeçili Dağları'nın güneyinde yer alan Hacı Boynuz'un tarlasında (Resim: 3), yaklaşık 250x70 m. büyüklüğünde bir yerleşme vardır. Burada İlk Tunç Çağı (Çiradere keramiği) ile tek tük Hitit ve Frig izleri görülmektedir.

Çeçbel'in batısında, Büyük Nefesköy/Tavium ile Boğazkale arasındaki hat üzerinde dikkat çekici bir yerde en az 50x100 m. büyüklüğünde bir yerleşim vardır. Bir kaynağın altında ve bir derenin üst tarafında bulunan, en geç Hitit Dönemine ait bu yerleşme, Fındıklı ile Delisasanlı arasında yapılan yol çalışmaları sırasında kısmen tahrip olmuştur. Yerleşim tarihinin İlk Tunç Dönemi ile başladığını ve Hitit Döneminde devam ederek Roma-Bizans Dönemine dek uzandığını, *terra sigillata* ve Bizans'tan kiremit parçaları göstermektedir. Kaynağın üst tarafının güneybatısında ele geçirilen çanak çömlek parçaları, Frig Döneminde yerleşimin güneye doğru yer değiştirdiğini gösterir.

İbikçam'ın doğusunda Soğukluk mevkiinde Derbent'e doğru akan derenin kuzey kıyılarında taş plaka parçaları, kiremit, kaba taşlar ile soyulan mezarlardan Roma-Bizans Dönemi çanak çömlek parçaları ve küçük bir Frig yerleşiminin ipuçlarına rastlandı. Bu yerin güneydoğu köşesindeki yuvarlak tepelik bir tümülüs olabilir.

Kılıkköy'ün yaklaşık 500 m. doğusunda 50x50 m. büyüklüğünde bir platonun üzerinde (Resim: 4) ve bir derenin üst tarafında İlk Tunç Çağı, özellikle Frig ve Roma-Bizans Dönemi yerleşim kalıntıları bulundu.

Yazır'ın kuzeyinde Mengen Deresi'nin kıyılarında yer alan üç buluntu yeri de aynı zaman dilimine aittir. Bunlardan, bir yerleşmesi ve bir mezarlığı olan en güneydeki, 1998 sonbaharında ahır yapmak amacıyla tamamen tahrip edilmiştir.

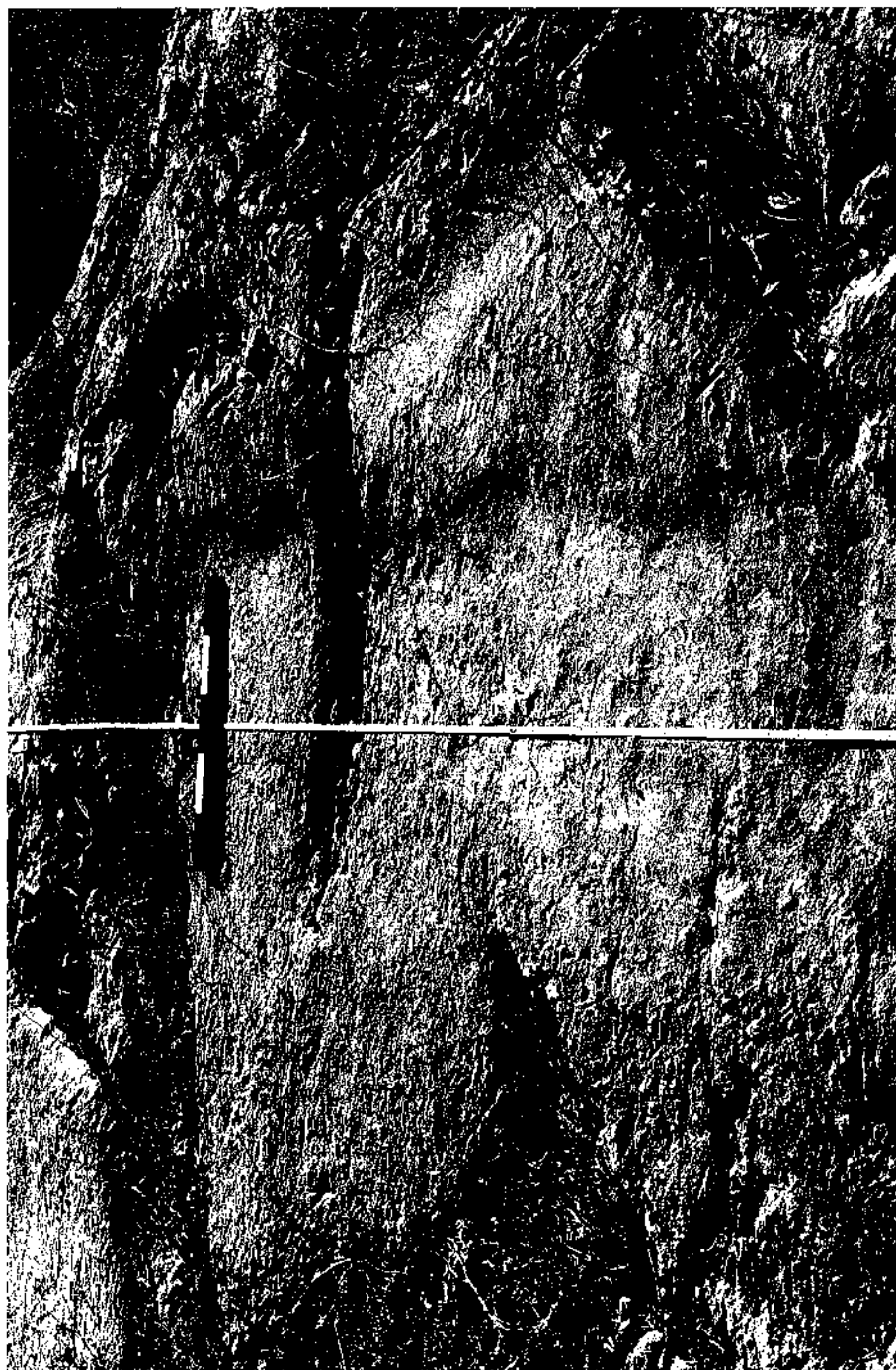
Evcî'nin batısında Büyükdere'nin ormanlık kuzey yakasında yine kaçak kazılarla tahrip edilmiş Frig ve Roma-Bizans mezarları vardır.

Evcî'nin 3 km. batısında Dabulga Deresi'nin Büyük Dere'ye kavuştuğu 50 hanelik Tıkman adlı yerde, 60'lı yıllarda W. Dehn, 3. bin yıldan kalma izler saptamıştır. Tıkman'ın güneyindeki dağlarda, batıdan Evcî Yaylası, kuzeydoğudan Çatırık Deresi ve güneyden Çatmaköy ile sınırlı alanda bir kaynağa yakın Körpınar Kalesi bulunur. Burası İlk Tunç Çağında bir dağ köyü olup Frig Döneminde de tekrar yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Tıkman'ın yaklaşık 2 km. batısında ve "Halil Baba" denilen Yağmur Baba'nın güneydoğusunda ve Sivrikaya'nın doğusunda 100x75 m. ölçülerinde bir plato vardır. Dabulga ve Çayırli derelerinin kavuştuğu bu yerde Kalkolitik ve Frig-Galat dönemlerinden çanak çömlek parçaları ve kaba taştan duvar kalıntıları bulunur.

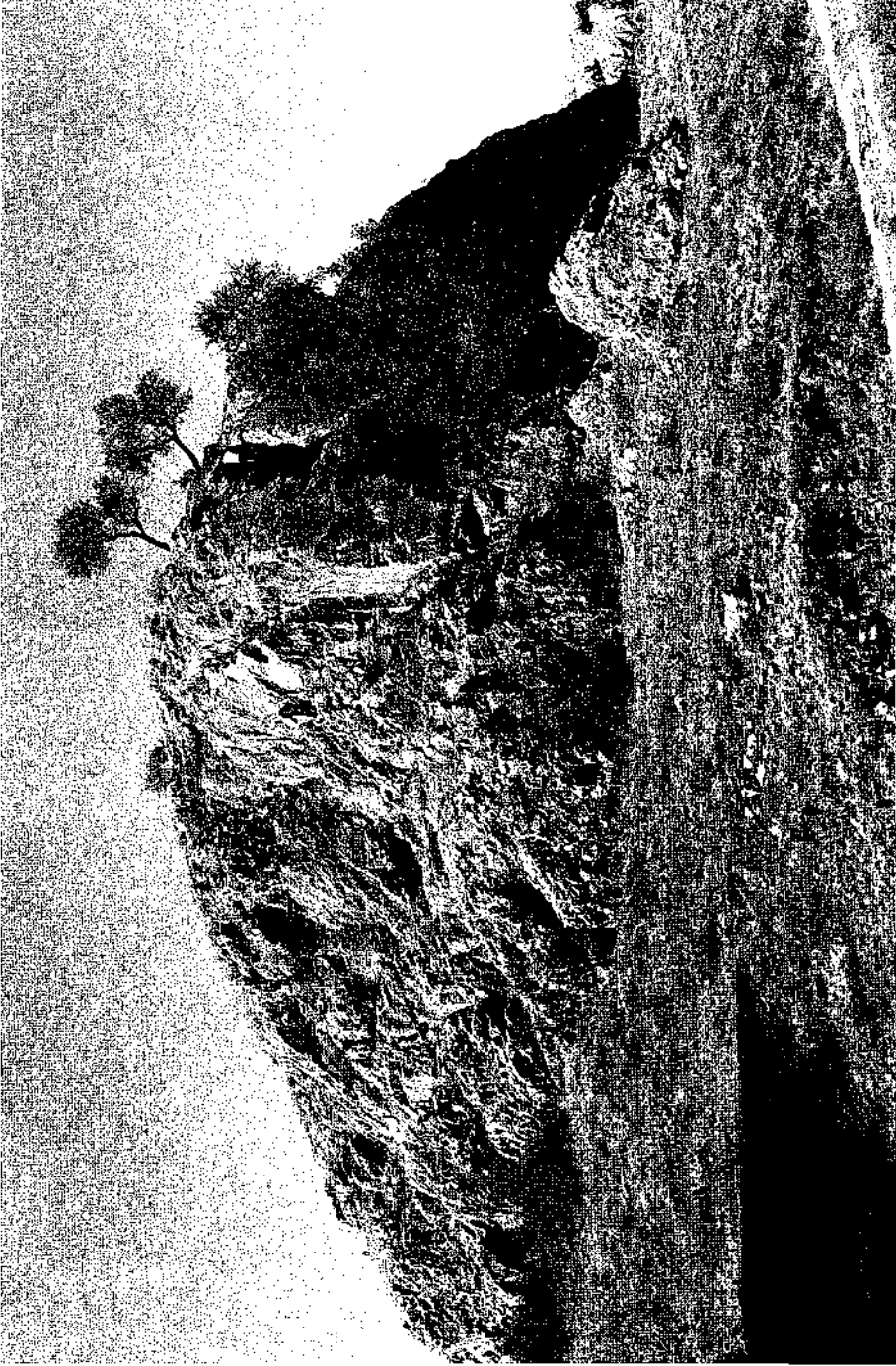
Yozgat yolu üzerinde uzun zamandır bilinen Bişek'teki tepede, tarla sahibi, bazılarında dübel delikleri olan Hitit Dönemine ait işlenmiş taşlar çıkarmıştır.

Karakeçili'nin batısında toprak kayması gibi arazi değişimlerinin belgelenmesi ve yünün iplik haline getirilmesi, su ve bulgur değirmenlerinin çalışma şekilleri ve günlük kullanım araç ve gereçlerinin ağaçtan nasıl yapıldıklarının belgelenmesi gibi etnografik notlar bu yüzey araştırmasını tamamlayan çalışmalardandır.

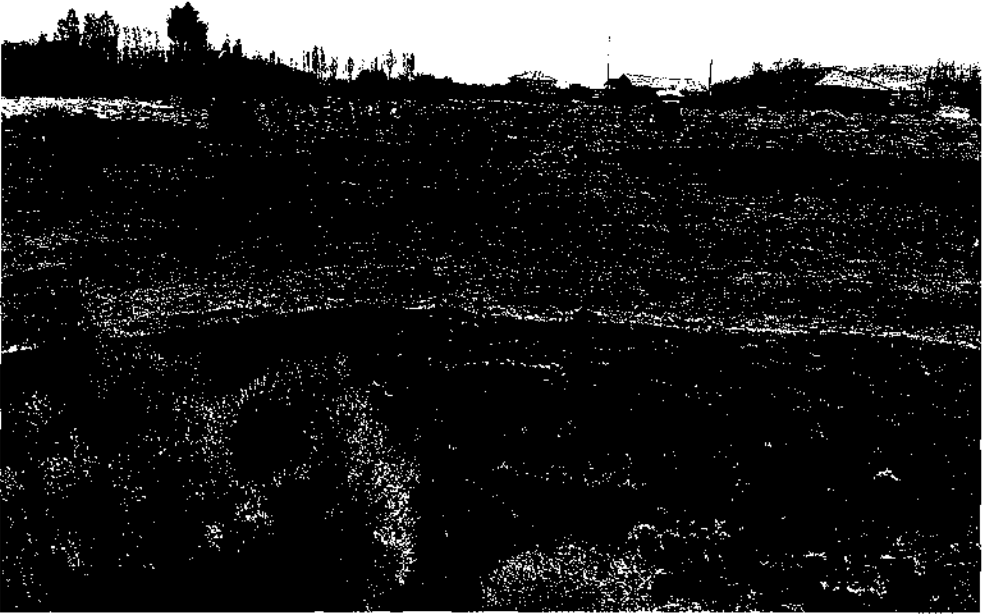
Bu yıl elde edilen malzemenin yayın hazırlık çalışmasının 1999 sonbaharında bitirilmesi öngörülmektedir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

1998 YILI KONYA-AKŞEHİR VE ISPARTA YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi adına sürdürdüğümüz 1998 yılı Göller Bölgesi yüzey araştırmalarına, İ.Ü. Rektörlüğü Araştırma Fonu'nun¹ sağladığı maddi destekle devam edilmiştir.

Başkanlığımız altında yürütülen 1998 yılı yüzey araştırmalarına, Arkeolog Nesrin Özsait, Araş. Gör. Özdemir Koçak, Araş. Gör. Hamdi Şahin, Araş. Gör. Adem Işık ve Bakanlık temsilcisi olarak da Kırşehir Müzesi'nden Arkeolog Mehmet Göktürk katılmıştır. Uyumlu ve özverili çalışmalarından dolayı Sayın Göktürk'e ve ekip üyelerine yürekten teşekkür ederim.

1998 yılı Göller Bölgesi araştırmaları, Isparta Merkez İlçe ile Konya'nın Akşehir İlçesi'nde sürdürülmüştür.

ISPARTA ARAŞTIRMALARI

Isparta İli sınırları içinde Neolitik ilk yerleşme 1959 yılında E.Y. Bostancı tarafından Burdur Gölü'nün kuzeydoğusundaki teraslar üzerinde bulunmuştur². Koçtepe (eski Fandas) ile Gölbaşı arasında kalan bu kesimi biz 1982 yılında bularak inceledik³. *İncirli I (İncirli-tepe)* olarak literatüre geçirdiğimiz bu kaya üstü yerleşmesinde boyalı ve monokrom Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ keramikleri görmüştük⁴. Isparta'da daha sonraki yıllarda yaptığımız araştırmalarda, Yalvaç'ın 10 km. kuzeybatısında, Sücüllü Kasabası sınırları içinde bulduğumuz *Teknepinar*'da⁵, Yalvaç'ın 20 km. kadar güneybatısında tespit ettiğimiz *Çayköprü Höyük*'te⁶, yine Isparta'nın 7 km. kuzeybatısındaki *Çünür Höyük*'te⁷ ve Isparta'nın 25 km. kuzeydoğusunda, Büyükgökçeli Kasabası sınırları içinde yer alan *Findos Höyük*'teki⁸ araştırmalarımızda Son Neolitik-İlk Kalkolitik yerleşmelere ait monokrom keramikler bulmuştuk. 1998 yılı araştırmalarımızda Isparta'da, *İncirli-tepe* dışında, ilk kez *Findos Höyük*'te *Hacılar VI.* tabakada olduğu gibi, monokrom keramikler yanı sıra boyalı keramikler bulduk (Resim: 1). Bu sonuç, Burdur İli sınırları içinde yirmiden fazla çağdaşını bulduğumuz *Hacılar*'ın boyalı çanak- çömlek kültürünün, kuzeyde, Isparta Ovası içlerine kadar yayılmasını göstermesi bakımından önemlidir.

* Prof.Dr. Mehmet ÖZSAİT: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı 34459 İstanbul/TÜRKİYE

1 Bu çalışmamız İ.Ü. Araştırma Fonu Yürütücü Sekreterliği'nce desteklenmiştir. (Proje No:1085/01C598)

2 E.Y.Bostancı, *Anatolia (Anadolu)* IV, 1959, s.131.

3 M. Özsait, *AST II*, 1985, s.209, Resim: 18.

4 M. Özsait, *Anatolia I*, 1991, s. 64, Lev. XIII, nr.16, 17, 21.

5 M. Özsait, *AST V/2*, 1988, s.260 vdd.; *Anatolica XIX*, 1993, s. 198, Lev.IV, nr.1-6.

6 M. Özsait, *AST XVI*, 1999, s. 81, Resim: 14.

7 M. Özsait, *AST XVI*, 1999, s. 78 vd, Resim: 3.

8 M. Özsait, *göst. yer.*

KONYA-AKŞEHİR İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Yalvaç'taki araştırmalarımız sırasında Sultan Dağları'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki kültürel ilişkileri ya da etkileşimleri anlamak amacıyla 1990 yılında Akşehir'de araştırmalar yapmıştık⁹.

1998 yılında bazı sorunları çözmek amacıyla yine Akşehir'de kısa süreli araştırmalar yaptık. Ekibimize Doç. Dr. Turan Efe¹⁰ ile Deniz Ay da katılmıştır.

Akşehir araştırmalarımızda bizden değerli yardımlarını esirgemeyen Kaymakam Sayın Mehmet Ali Aytaç'a candan teşekkür ederim.

Akşehir Merkez İlçe'de *Mustafa Ağa*; Altıntaş Kasabası'nda *Eski Altıntaş, Ayini, Pelitler, Karabulut (Grablut)*; Yaşarlar Köyü'nde *Gölyolu* ve *Arap Tepesi*; Yazla Kasabası'nda *Mezarlık Tepe, Tombak Tepe, İnce Tepe*; Uçhöyük Köyü'nde *Akai Höyük*; Reis Kasabası'nda *Tuzlukçu, Reis Höyük, Yörük Mezarı, Kaya Önü* ile Emir Cemaledin Yavaşgel Türbosi incelenmiştir. Bunlardan farklı sonuç aldığımız yerleşmeleri ana özellikleriyle vereceğiz (Yerleşmeler için Bkz. Harita: 1).

ESKİ ALTINTAŞ (Harita No. 35, Resim: 2, alt sıra)

Altıntaş Kasabası'nda *Eski Altıntaş, Ayini* ve *Pelitler* yerleşmelerini bularak inceledik. Burada, bunlardan *Eski Altıntaş'a* kısaca değinilecektir. Önemli sonuçlar elde ettiğimiz *Pelitler*, daha kapsamlı olarak, ayrı bir yazımıza konu olacaktır.

Altıntaş Kasabası'nın 2 km. kadar kuzeyinde, Yazla ile Altıntaş arasında, Ayın Çayı kıyısından itibaren geniş bir alanı kapsayan Eski Altıntaş'ın yüzeyinde Roma Çağı ve Ortaçağ yerleşmelerine ait keramikler ve tepeler kesiminde de birkaç kuyu gördük¹¹. Mevcut derinlikleri 1.5-2 m. kadar olan bu kuyular taş ve toprakla dolu durumdadır.

ARAP TEPEŚİ (Harita No. 5, Resim: 2, üstten iki sıra)

Yaşarlar Köyü'nün 2 km. batısında, Ortaköy yolu üzerinde yer alan *Arap Tepesi*'nin yüzeyinde Hellenistik ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

KARABULUT HÖYÜK (Harita No. 23, Resim: 3)

Akşehir'in 14 km. güneydoğusunda, Konya-Afyonkarahisar yolunun ve bu yola paralel bir yatak içinde olan Karabulut Çayı'nın güneyindedir. Altıntaş Kasabası'nın 4 km. güneydoğusunda yer alan höyük, Harita Genel Müdürlüğü'nün (F-V, 1950) II.-48 paftasında *Karabulut Höyük* olarak verilmiştir. Yerleşme, J.Mellaart ve D.H.French tarafından 1961 yılında incelenmiş, İT 2 ve İT 3 yerleşmelerine ait keramikler toplanmıştır¹². Biz oldukça tahrip edilmiş höyük yüzeyinde Son Kalkolitik Çağ (az sayıda), İT 1+İT 2 + İT 3 + DÇ ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk.

Akşehir'in 12 km. kuzeydoğusundaki Yazla Kasabası'nda, daha önceden bildiğimiz *Tombak Tepe, Mezarlık Tepe* ve *İnce Tepe*'yi yeniden inceledik. *Tombak Tepede* (Resim: 4), 1990 yılında bulduklarımızın dışında farklı bir kültür bulamadık. Yalnız, kurak geçen yaz nedeniyle, otlar iyice kurduğundan, *Mezarlık Tepe*'yi bu kez daha iyi araştırabildik. Böylece buluntular daha zenginleşti. Burada, Son Kalkolitik+İT 1+İT 2 ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk (Resim: 5).

9 M. Özsalı, "1990 Yılı Konya-Akşehir Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", AST IX, 1992, s.377-393, Resim: 1-25+Harita.

10 Sayın Doç. Dr. Turan Efe'ye ve Deniz Aya yardımlarından dolayı candan teşekkür ederim.

11 Akşehir araştırma aramızca bize yardımcı olan İmam Hatip Lisesi şoförü İsmail Oruç'a, Altıntaş Belediye'sinden Durmuş Orhan'a candan teşekkür ederim.

12 S. Lloyd, Mellaart, *Boğazsultan I*, London, 1962, s. 196-97, nr.252. Grablut: İT 2; D.H.French, *Anatolia and the Aegean in the Third Millennium B.C. I-II*, Cambridge, 1969, s.39, Fig.43 nr. 329 (İT 2); Fig. 48 b1.

İNCE TEPE (İnceyüğü: Harita No.12, Resim: 6, 7)

Yazla'nın 500 m. batısında, *Tombak Tepe*'nin 300 m. güneyinde yer alan *İnce Tepe* yaklaşık 125 m. çapında ve ova seviyesinden 6 m. kadar yüksekliktedir. Yazla'nın içme suyunun alındığı Çileder kaynağından çıkan ve şimdi kurumuş gibi görünen Pınar Ayağı Deresi, yerleşmenin batısından akardı. Suyu bol, bugün de verimli olan ovanın ortasında bulunan *İnce Tepe* 1990 yılında da gördüğümüz gibi, bazı kesimleri tesviye edilerek kesitler oluşmuştur.

Daha önce de işaret ettiğimiz İT 1+Hellenistik ve Roma Çağı yerleşmelerine ek olarak, Son Kalkolitik Çağ yerleşmesine ait, hafif dışa dönük dudaklı, kahverengimsi gri, ince hamurlu, iyi pişmiş, iç ve dış yüzeyi kahverengimsi gri, ağırlıklı bir kâse parçası bulduk, (Resim: 6'da ilk buluntu).

Reis Kasabası'nda daha kapsamlı olarak çalıştık. Reis'te önceden tanıdığımız *Kaya Önü* ve *Yörük Mezarı*'nı daha ayrıntılı araştırdık. Bunların yakın çevresinde *Tuzlukçu* yerleşmesini tespit ettik. Burada, *Yörük Mezarı*, *Kaya Önü*, *Tuzlukçu Höyük* ve son tahribatlarla kültür verileri değişen Reis Höyük ana özellikleriyle verilecektir.

YÖRÜK MEZARI - EVLİYA MEZARI (Harita No.28, Resim: 8, 9, 10)

Reis'in 2.5 km. kuzeydoğusunda, Yeşilköy'ün 1.5 km. güneyindeki yükseltilerde tespit ettiğimiz yerleşmenin adının *Yörük Mezarı* olduğu söylenmişti. Biz de böyle yazmıştık. Şimdi burasının Evliya Mezarı olduğunu öğreniyoruz.

Kayalık bir sırtın üzerinde, boyutları 125 x 150 m. kadar olan yerleşmenin, Koçaş Çayı'nın geçtiği verimli ovaya bakan hakim noktasında bir mezar bulunmaktadır. Yöreye adını veren *Yörük Mezarı* ya da *Evlıya Mezarı* yerleşmesi, görünüşte tarım nedeniyle, çok tahrip edilmiştir. Öyle ki, sanki mezar askıya alınmış gibidir. Evliyanın kemikleri de etrafa dağılmıştır. Böyle giderse, çok değil, bir iki yıl içinde ne mezar kalır, ne de yerleşme. Böylece de, bölgenin en eski kültür merkezini, üzerindeki saygıdeğer hatırasıyla birlikte, bir daha yerine konulamayacak şekilde, ebediyen yok etmiş oluruz.

Yerleşme yüzeyinde Son Neolitik - İlk Kalkolitik Çağ keramikleri ile obsidiyen dilgi parçaları (Resim: 9), İT 1+İT 2+İT 3+M.Ö. II. binyıl ve Roma Çağına ait keramikler (Resim: 10) bulunmaktadır.

KAYA ÖNÜ (Harita No. 29)

Yörük Mezarı'nın 200 m. kadar doğusunda, kayalık bir sırt üzerinde yer alan *Kaya Önü* yerleşmesinin hemen güneydoğu eteğinde Ayşegelin kaynağı bulunmaktadır. *Kaya Önü*'nde 1990 yılı araştırmalarımızda İT 1+İT 2 yerleşmelerine ait keramikler bulmuştuk. 1998'deki araştırmalarımızda ise, İT 3 ve Orta Tunç Çağı yerleşmelerine ait keramikler gördük.

TUZLUKÇU HÖYÜK (Harita No. 34, Resim: 11)

Reis Kasabası'nın 2 km. kuzeydoğusunda, Koçaş Deresi havzasında yer alan yerleşme, gerek akarsu ve gerekse tarım nedeniyle oldukça tahrip edilmiştir. 100 x 150 m. boyutlarında ve 3 m. kadar yüksekliği olan höyüğün yüzeyinde Son Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

REİS HÖYÜK (Harita No. 27, Resim: 12)

Höyük, Reis Kasabası'nın 1 km. kadar kuzeybatısındadır. D.H. French tarafından bulunarak incelenmiştir¹³. *Aşağı Mahalle Höyüğü* de denilen yerleşme, 200 m. çapında ve ovoiden yaklaşık 7 m. yüksekliğindedir ve kısmen define arayıcıları tarafından, kısmen de tarım nedeniyle tahrip edilmiştir. Biz, höyüğün tepesinde, define arayıcıları

13 D.H.French, a.g.e., Fig.28 b 3; Fig. 35; Fig. 43; Fig. 48 b 1, nr. 511 (İT 1+İT 2+İT 3).

tarafından açılan çukurun etrafında, atılan toprak üzerinde Son Kalkolitik+İT 1+İT 2+İT 3+Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk.

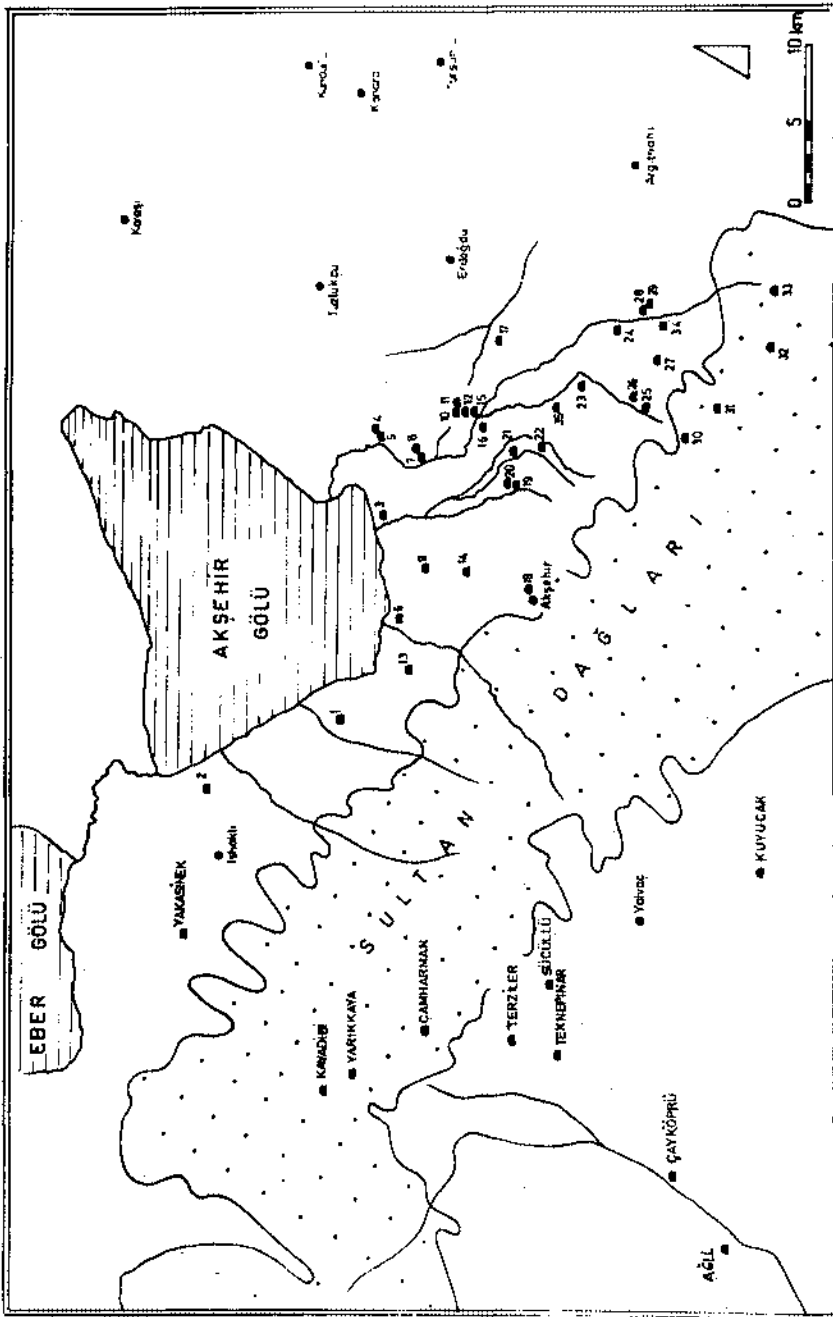
EMİR YAVAŞGEL TÜRBESİ (Resim: 13, 14)

Reis Kasabası'nın hemen güneybatısında, Konya Selçukluları emirlerinden Cemaleddin Yavaşgell'in türbesi bulunmaktadır. 13. yüzyılda yaşamış olan bu Selçuklu başkomutanının türbesi ve üzerindeki beşik tonozlu eyvan ile üzerini örten çatı harap durumdadır, her an çökebilir. Bu ata yadigârı eser, bir daha orijinal olarak onarılamayacak şekilde yok olmaya doğru hızlı bir gidiş içindedir. Acilen bu yapının onarımı ve korunmasının sağlanması ataya bir vefa borcudur.

Sonuç olarak, Akşehir araştırmaları, Sultan Dağları'nın her iki tarafında da, bugünkü Yalvaç ile Akşehir'in sınırları içinde kalan topraklarda, Son Neolitik Çağdan itibaren, çok az farkla ve kesintiyle, aynı kültürlerin varlığını, aynı ortak özellikleri taşıdıklarını kanıtlamıştır. Bu benzerliğin, Yalvaç-Şarkikaraağaç kesiminde, Hoyran ya da Sultandağ grubu olarak isim almış olan İlk Tunç 2 safhasında daha da fazlaştığını izledik. Bu ilişkileri daha sağlıklı olarak ortaya koymak amacıyla Akşehir araştırmalarımızı, kısa bir süre için de olsa, sürdürmek düşüncesindeyiz.

YERLEŞMELER: Harita No. 1.

1-Gölcayır	19-Haciosman I
2-Pınarbaşı	20-Haciosman II
3-Sivricik Tepe	21-Yuğ
4-Balı Tepe	22-Karahöyük
5-Arap Tepesi	23-Karabulut
6-Gökhöyük	24-Çayırönü
7-Taşlık	25-Akait
8-Gölyolu	26-Hadır
9-Tekke	27-Reis
10-Tombak Tepe	28-Yörük Mezarı-Evliya Mezarı
11-Mezarlık Tepe	29-Kaya Önü
12-İnce Tepe	30-Çamlı
13-Karaahmet	31-Çakıllar
14-Derici	32-Silint
15-Pelitter	33-Yazır
16-Ayiini	34-Tuzlukçu
17-Nadir	35-Eski Altıntaş
18-Mustafa Ağa	

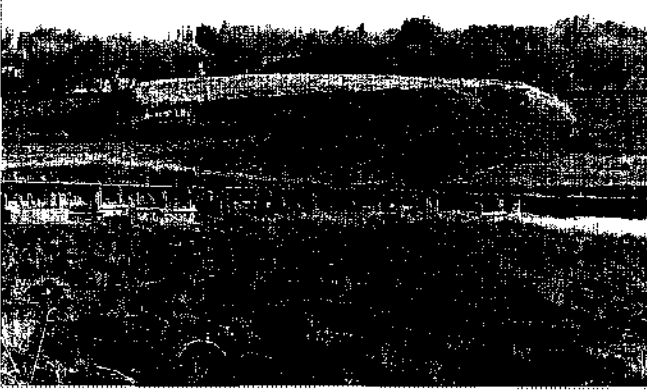
Resim 1: Akşehir ve Yalvaç yerleşmelerinde bir grup

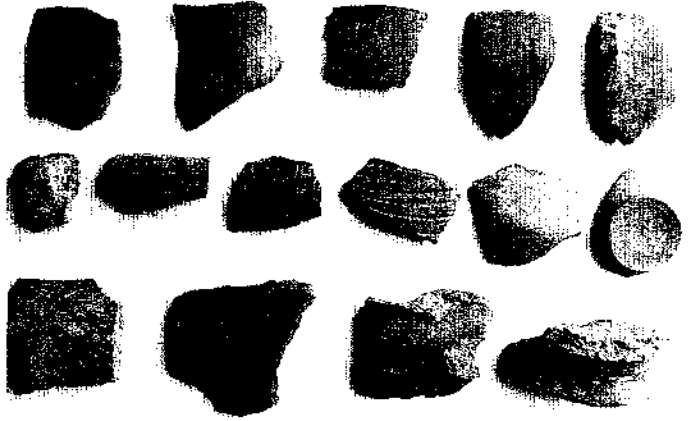
Resim 2: Findos Höyük Son Neolitik-İlk Kaikolitik Çağ buluntularından örnekler

Resim 3: Karabulut Höyük buluntularından örnekler

Resim 4: Mezarlık Tepe'den Tombak Tepe

Resim 5: Mezarlık Tepe buluntularından örnekler

Resim 6: İnce Tepe, güneyden

Resim 7: Ince Tepe buluntularından örnekler

Resim 8: Yörük Mezarı, güneydoğudan

Resim 9: Yörük Mezarı Son Neolitik - İlk Kalkolitik Çağ buluntularından örnekler

YÖRÜK MEZARI

Resim 10: Yörük Mezarı buluntularından örnekler

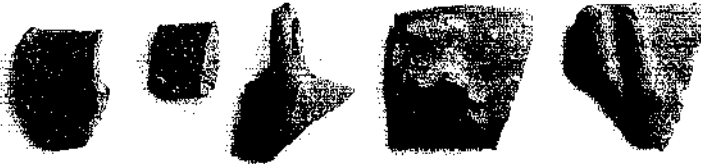
TUZLUKÇU HÖYÜK

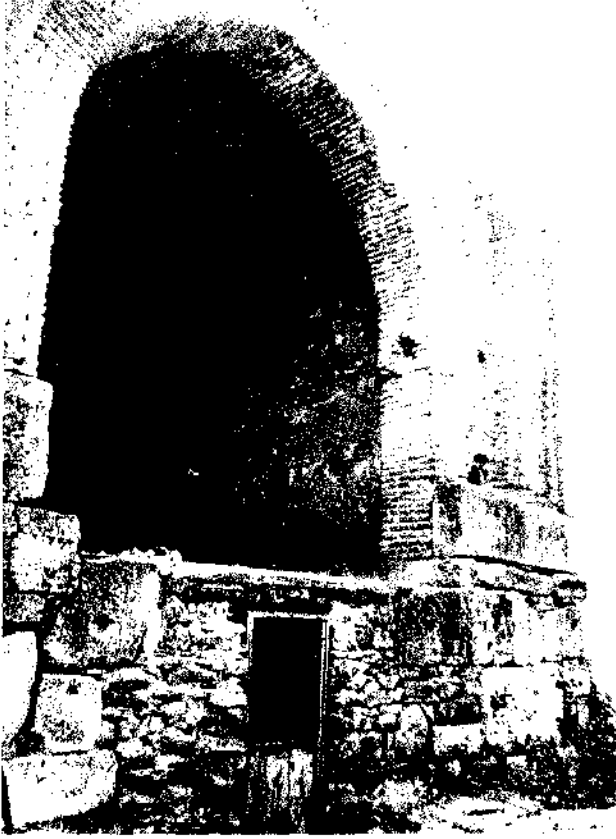
Resim 11: Tuzlukçu Höyük buluntularından örnekler

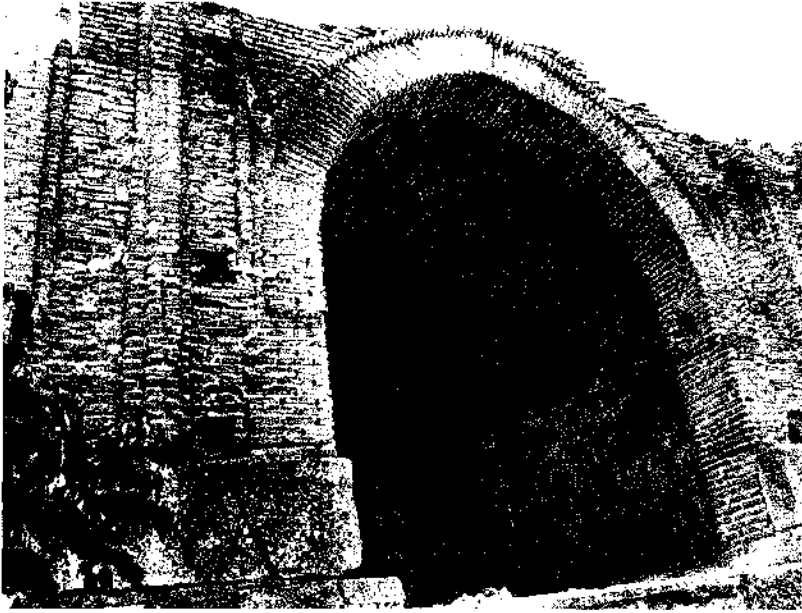
REIS HÖYÜK

Resim 12: Reis Höyük buluntularından örnekler

Resim 13: Emir Cemaleddin
Yavaşgel Türbesi

Resim 14: Emir Yavaşgel Türbesi, detay

1997 VE 1998 YILI TOKAT-ZİLE VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAIT*

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi adına sürdürdüğümüz Orta Karadeniz Bölgesi yüzey araştırmalarına 1997 ve 1998 yıllarında da devam edilmiştir¹. Burada esas olarak çok detaylı çalışıp iyi sonuçlar aldığımız Zile'deki araştırmalarımızı özetleyeceğiz². Fakat bundan önce, Amasya'nın Merzifon İlçesi'ndeki kapsamlı araştırmalarımızda, 1994, 1995 ve 1996 yıllarında incelediğimiz Aliğa Pınarı (Alicık), Karatepe ve Dericik höyüklerinden elde ettiğimiz ilk sonuçları ana özellikleriyle vereceğiz.

Merzifon'daki araştırmalarımız sırasında değerli yardımlarını aldığımız Merzifon Kaymakamlığı'na, İlçe Emniyet Müdürlüğü'ne candan teşekkür ederim.

Tokat'taki çalışmalarımızın rahat bir ortamda sürdürülebilmesi için yardımcı olan Dekanımız Sayın Prof.Dr.Süha E. Göney'e, Tokat Valiliği'ne, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Tarih Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. Münir Atalar'a, Müze Müdürü Sayın Birsel Özcan'a, Zile Kaymakamlığı'na, Zile Belediye Başkanlığı'na ve Zile Kütüphane Müdürü Sayın Mustafa Zengin'e candan teşekkür ederiz.

Onüç yıldan beri Orta Karadeniz Bölgesi'nde Arkeolog Nesrin Özsait ile birlikte sürdürdüğümüz araştırmalarımıza, 1997 ve 1998 yıllarında, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Araş.Gör. Özdemir Koçak, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Araş. Gör. Hamdi Şahin, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Araş. Gör. Abdullah Dünder, Bakanlık temsilcisi olarak Etnografya Müzesi'nden Arkeolog Yaşar Kepek (1997) ve Trabzon Müzesi'nden Arkeolog Elmas Kaya (1998) katılmıştır. Sayın Kepek ve Sayın Elmas Kaya ile birlikte özveriyle çalışan ekip üyelerimize yürekten teşekkür ederim.

Merzifon İlçesi Araştırmaları

1987 yılında Gümüşhacıköy araştırmalarımız sırasında Merzifon'a da gelinmişti. Bu arada Merzifon Merkez İlçe, Alicık, Hayrettin ve Karatepe köyleri araştırılmıştı. Burada bulduğumuz ve aşağıda işaret ettiğimiz höyükler 1994 ve 1995'te³ kısmen de

* Prof.Dr.Mehmet ÖZSAIT, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim. Dalı, 34459 Vezneciler/İstanbul/TÜRKİYE

1 1997 yılındaki çalışmalarımız İ.Ü. Araştırma Fonu Yürütücü Sekreterliği'nce (Proje No. 596/171193) ve kısmen de Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nce desteklenmiştir. Her iki kurumun yöneticilerine candan teşekkür ederim. 1998 yılı araştırmalarımızı kendi imkânlarımız ve ekibimizin özverisiyle, ayrıca, işaret ettiğimiz resmi kuruluşlardan sağladığımız destekle sürdürdük.

2 1994 ve 1995 yıllarında başladığımız Merzifon araştırmalarına 1999 yılında da devam etmek düşüncesindeyiz. Önceki yıllarda elde ettiğimiz bazı sonuçlar için Bkz. ASİ XVI/2, 1998, s.149 vdd., Amasya'da M.Ö. II. Binyılı Yerleşmeleri, III. Hititoloji Kongresi, Çorum, 1998.

3 Ayrıntılı olarak üzerinde çalışmaya başladığımız höyük; araştırmaya yaptığımız yıllarda (1987 yılı hariç) kuru olan ve buraya adını veren pınardan dolayı isim alan *Aliğa Pınarı*; *Höyük*, *Höyük Pınarı*, *Alicık Höyükü* ya da *Kuş Tepesi* gibi isimlerle de bilinmektedir.

1996 yılında ayrıntılı olarak araştırılmıştır. İlk araştırma yıllarında bulduğumuz bu dört yerleşmeyi ana özellikleriyle vereceğiz.

Aliağa Pınarı (Harita No. 167)

Merzifon Merkez İlçe'nin 4 km. kadar güneybatısında, Alıcık yolunun 500 m. güneyindeki yerleşmeye mevkinin adından dolayı Aliağa Pınarı adını verdik. Tarım arazisinin ortasında, çapı 100 m., yüksekliği de 10 m. kadar olan höyük, define arayıcıları tarafından çok tahrip edilmiştir. Höyük yüzeyinde, Son Kalkolitik, İlk Tunç, Koloni ve Eski Hitit Çağı yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir.

Karatepe-Büyüktepe (Harita No. 229)

Karatepe Köyü'nün 2 km. güneybatısında, Sıratepeler adı verilmiş üç yükselti vardır. Araştırdığımız bu tepelerden ortada olan ve Büyüktepe adı ile bilinen yükselti üzerinde İlk Tunç Çağı, M.Ö. II. bin yılı, DÇ ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk. Ova yüzeyinden 20 m. kadar yükseklikte ve taban çapı 70 m. kadar olan Büyüktepe'nin, kuzeyinden akan Gümüş Deresi ve define arayıcıları tarafından epeyce tahrip edildiği görülmüştür.

Hayrettin Köyü çevresinde yaptığımız araştırmalarda birbirinden fazla uzakta olmayan iki yerleşme yeri tespit ettik ve mevkinin adından dolayı⁴ Dericik I ve Dericik II olarak isim verdik.

Dericik I (Harita No. 230)

Merzifon'un 8 km. güneybatısında yer alan Hayrettin Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda yaklaşık 150x200 m. boyutlarında ve 5 m. yüksekliğinde doğal bir tepe üzerindedir. Üzerinde tarım yapılan Dericik I'nın yüzeyinde İlk Tunç Çağı ve M.Ö. II. bin yıl yerleşmesine ait keramikler vardır.

Dericik II (Harita No. 231)

Hayrettin Köyü'nün yine 1 km. kuzeydoğusunda, doğusundan kesilmiş, 60 x 80 m. boyutlarında ve 7 m. kadar yüksekliğindeki doğal tepe üzerindedir. Tarım nedeniyle de epeyce tahrip edilen yerleşmenin yüzeyinde M.Ö. II. bin yıl ve M.Ö. I bin yıl keramikleri bulunmaktadır.

Zile Araştırmaları

Zile, 19. yüzyılda seyyah-araştırmacılarından Ch. Texier, W.J. Hamilton, A.D.Mordmann, yüzyılımızın başından itibaren de, J.L.Myres, F. ve E.Cumont, K. Bittel, H.Frankfort, H.G.Güterbock, E. Akurgal, T. ve N. Özgüç, H.H.Von Der Osten, M. Şenyürek, İ.K.Kökten, Ch. Burney G.E.S.Durbin, J. Garstang O.R. Gurney, W. Orthmann, K. Emre ve A. Özçağlar gibi araştırmacılar tarafından farklı yönleriyle incelenmiştir.

Biz, 1997 yılında Tokat Merkez İlçe, Turhal, Pazar ilçelerindeki araştırmalarımızdan sonra Zile'ye giderek yüzey araştırmalarına başlamıştık⁵. Ancak, imkânlarımız yeterli olmadığından burada kısa süren çalışmalarımıza 1998 yılında devam edebildik.

Çekerek Vadisi'nin hemen doğusundan itibaren Deveci Dağları'nın batı eteklerine kadar uzanan geniş Zile arazisinde 70 köy incelenmiş ve Son Kalkolitik Çağdan Roma Çağı sonuna kadar olan geniş zaman dilimine ait 94 yerleşme, 4 tümülüs ile Roma Çağına ait 12 kaya mezarı tespit edilmiştir. Ayrıca, bizden önceki yıllarda araştırılan 8 yerleşme de incelenmiştir. Zile'de tespit ettiğimiz bu yerleşme yerlerinin bir bölümünü ana özellikleriyle, Çekerek Vadisi'nin doğusundan başlayarak batıya doğru, vereceğiz (Yerleşmeler için bkz. Harita: 1).

⁴ Mevkinin diğer adının da belirlenip olduğunu öğrendik.

⁵ Bkz. M. Özalt, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", *AST* XV/2, 1999, s.89-107. Harita-Hesim: 1-25.

Öğlenlik Tepe (Harita No. 191, Resim: 1).

Zile'nin 47 km. güneydoğusunda, Çekerek Irmağı havzasında yer alan Köylüürü-nü Köyü'nün 1 km. batısındadır. Yerleşme yaklaşık 25 m. yüksekliğindeki doğal bir te-pe üzerindedir. Tepe yüzeyinde Son Kalkolitik+İTÇ+OTÇ yerleşmelerine ait keramikler vardır.

Acıpınar Höyük (Harita No. 192, Resim: 1)

Zile'nin 40 km. güneybatısında yer alan Acıpınar Köyü'nün 1 km. kuzeyindedir. Üzerinde tarım yapılmaktadır. Acıpınar adını verdiğimiz yerleşmenin çapı 90 m., yük-sekliği de 4 m. kadardır. Höyük yüzeyinde zayıf bir İTÇ yerleşmesinin yanı sıra yoğun olarak M.Ö. II. binyıl ve DÇ yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir.

Kazıklı Höyük (Harita No. 193)

Zile'nin 24 km. güneybatısında yer alan Kazıklı Köyü'nün 2 km. güneyinde, do-ğal bir tepe üzerindedir. Çapı 80 m., yüksekliği de yaklaşık 5 m. olan höyüğün yüzeyin-de İlk Tunç Çağı yerleşmesine ait keramikler görülmektedir.

Yılanlıkaya (Harita No. 194, Resim: 2)

Zile'nin 29 km. güneybatısında yer alan Yapalak Köyü'nün 2 km. kuzeyinde, he-nüz tamamlanmamış olan Zile-Ankara yolunun kuzey kenarında ve kayalık tepe üze-rindedir. Yüksekliği yaklaşık 25 m. olan tepenin üzerindeki yerleşmenin boyutlarını ver-mek zordur. Tepe yüzeyinde İlk Tunç Çağı yerleşmesine ait keramikler görülmektedir.

Hamzanın Çal (Harita No. 195)

Zile'nin 24 km. güneydoğusunda yer alan Büyüközlü (Kağızman) Köyü'nün 2.5 km. batısında, Zile-Ankara yolunun kuzeyinde doğal bir tepedir. Tepe üzerinde az sa-yıda İTÇ yerleşmesine ait keramikler bulunmaktadır.

Toptepe (Harita No. 196, Resim: 2)

Büyüközlü Köyü'nün 2 km. batısında, Yapalak Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusun-da, verimli ovanın ortasında, 80 m. çapında ve yaklaşık 4 m. yüksekliğinde bir höyük-tür. Yerleşme yüzeyinde İTÇ yerleşmesine ait keramikler bulunmaktadır.

Yüzellik Tepe (Harita No. 197, Resim: 2)

Zile'nin 32 km. güneybatısında yer alan İğdir Köyü'nün 4.5 km. güneydoğusun-da, Büyüközlü Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusunda, Reşadiye-İğdir yolunun hemen do-ğusunda, 125 m. çapında ve yaklaşık 40 m. yüksekliğinde doğal bir tepedir. Eteğinde bir su kaynağı vardır. Yer yer tahrip edilmiş olan yerleşmenin yüzeyinde yoğun olarak İTÇ yerleşmesine, tepenin kuzeydoğu kesiminde ise Roma Çağı yerleşmesine tanıklık eden keramikler vardır.

İğdir'in hemen kuzeyinde Göz mevkiinde (Göze), 12 kaya mezarı bularak ge-rekli incelemeyi yaptık. Mezarlar çevresinde, Roma Çağı yerleşmesine tanıklık eden keramikler de bulunmaktadır⁶.

Medrese Tepe (Harita No. 198)

Zile'nin 22 km. güneybatısında yer alan Reşadiye Kasabası'nın 1 km. kuzeybatı-sında, Çekerek-Zile asfaltının 100 m. batısında, yaklaşık 150 m. çapında ve 8 m. yük-

6 Gerek yapılarından gerekse burada bulduğumuz keramiklerden Roma Çağına ait olduğu anlaşılan bu kaya mezarlarının ölçüleri alınmış ve resimleri çekilmiştir. Üzerinde çalıştığımız bu kaya mezarları, çizimleri de yapıldıktan sonra yayınlanacaktır.

seklğinde bir doğal tepenin üzerindedir. Yer yer tahrip edilen yerleşmenin yüzeyinde İTÇ+OTÇ+DÇ keramikleri görülmektedir.

Medrese Tepe, T. Özgüç'ün (*Maşat Höyük II* (Ank. 1982)) s. 71'de " ... Çekerek'ten sonra Zile istikametindeki ilk höyük, Iğdır ile Reşadiye arasındaki höyüktür" dediği yerleşme olabilir, bunun haricinde açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır.

Salur Tepe (Harita No. 199)

Zile'nin 26 km. güneybatısında yer alan Salur Köyü'nün 400 m. güneydoğusunda bir tepe üzerindedir. 50 m. yüksekliğindeki bu tepede bulduğumuz yerleşme yüzeyinde az sayıda DÇ ve Roma Çağı keramiği vardır. Tepeye, Kilise Tepe de denilmektedir.

Karga Tepesi (Harita No. 200, Resim: 3)

Zile'nin 40 km. güneybatısında yer alan Kozdere Köyü'nün 1 km. kuzebatısında 70 x 100 m. boyutlarında bir yamaç yerleşmesidir. Tarım yapılan yerleşmenin yüzeyinde Son Kalolitik Çağ + İT 1+ İT 2 ve DÇ yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir.

Kale Boynu (Harita No. 201)

Kozdere Köyü'nün 3 km. doğusunda, *Göyneksiz Dede* Türbesi'nin⁷ 1.5 km. güneyinde, ova yüzeyinden yaklaşık 350 m. yükseklikteki bir sırtın üzerinde yer alan yerleşmenin yüzeyinde boyalı ve monokrom DÇ keramikleri bulunmaktadır.

Alime Tepesi (Harita No. 204)

Zile'nin 40 km. güneybatısında yer alan Boldacı Köyü'nün 2 km. doğusunda bir tepe üzerindedir. Üzerinde tarım yapılan yerleşmenin yüzeyinde İTÇ+ M.Ö. II. binyılı keramikleri görülmektedir. Hemen yanında, bugün de suyu bol bir kaynak bulunan yerleşmenin boyutları 70 x 100 m., yüksekliği de yaklaşık 25 m.dir.

Mal Tepesi (Harita No. 202)

Zile'nin 24 km. güneybatısında yer alan Koçaş Köyü'nün 3.5 km. kuzeydoğusunda, 50 m. yüksekliğindeki doğal bir sırt üzerindedir. Boyutlarını belirleyemediğimiz yerleşme yüzeyinde İTÇ keramikleri , *sigillata* parçaları ve yapı tuğlası görülmüştür.

Recep Dayının Tepesi (Harita No. 203)

Zile'nin 18 km. güneybatısında yer alan Eskidağıcı Köyü'nün 3 km. güneyinde tesviye edilmiş bir höyüktür. 70 m. çapında ve 3 m. yüksekliğindeki yerleşmenin yüzeyinde İTÇ, DÇ ve Roma Çağı keramikleri görülmektedir. Suyu bol bir arazinin içinde, Zile Reşadiye yolunun güneyinde ve aynı zamanda Uçköy arazisine çok yakın olan bu yerleşmenin, Durbin'in (AS XXI,1971,s.121 nr.138'de) verdiği Uçköy Höyük olabileceğini düşünüyoruz.

Yağlıpınar (Harita No. 205)

Zile'nin 12 km. güneybatısında yer alan Uğurluören Köyü'nün 700 m. güneyinde bir yamaç yerleşmesidir. 60 x 90 m. boyutlarında olan yerleşmenin yüzeyinde İTÇ+M.Ö. II.biny+ DÇ+ Roma Çağı keramikleri bulunmaktadır. Yerleşme, Cullunun Deresi (Köyaltı Deresi) ve yamaç akıntıları nedeniyle hayli tahrip olmuştur.

7 Verimli ovanın ortasında yer alan Göyneksiz Dede Türbesi yakınında ilk Tunç Çağı'na ait bir parça bulduk, fakat aramalarıma rağmen, bu çevrede bir yerleşme bulamadık, güneş de batmakta olduğundan araziye terk etmek zorunda kaldık.

Dökmetepe (Harita No. 206)

Zile'nin 18 km. güneybatısında yer alan Üçköy'ün 2 km. güneybatısında ve Himmet Abdal Tepesi'nin hemen kuzeyindedir. Hanyeri mevki olarak da bilinen ve çapı 150 m., yüksekliği de yaklaşık 12 m. olan doğal tepenin üzerindeki yerleşmenin yüzeyinde Son Kalkolitik+İTÇ+M.Ö.II.bin + DÇ keramikleri bulunmaktadır. Verimli ovanın ortasında bir anıt gibi yükselen *Dökmetepe*'nin önemli ölçüde tahrip edildiğini ve edilmekte olduğunu gördük.

Viran Camii (Harita No. 207, Resim: 4)

Zile'nin 18 km. güneybatısında yer alan Üçköy'ün 1 km. batısında ve Kel Tepe'nin 100 m. kuzeyindedir. Yaklaşık 90 m. çapında olan yerleşmenin bugünkü yüksekliği ancak 1 m. kadardır. Kısmen tesviye edildiğini düşündüğümüz yerleşmenin doğu kesimine Beylikler ya da Erken Osmanlı Döneminde, devşirme malzemelerle (biri Grekçe yazıtlı), kare planlı, kubbeli küçük bir cami yapılmıştır. Bugün, kubbesi yıkılmış, harap durumda olduğundan kullanılmayan cami buraya adını vermiştir. Yerleşme yüzeyinde Son Kalkolitik+ İT I+ İT 2-3 (boyalı ve monokrom)+M.Ö. II. Bin+ DÇ ve Roma Çağına ait keramikler görülmüştür.

Kayadibi (Harita No. 208, Resim: 5, alt sıra)

Zile'nin 12 km. güneybatısında yer alan Yeşilce Köyü çevresindeki araştırmalarımızda *Kayadibi* ve *Okçutepe* yerleşmelerini tespit ettik.

Kayadibi, Yeşilce'nin 2 km. kuzeybatısında, Üçköy'ün 2 km. güneydoğusundadır. 80 x 50 m. boyutlarında ve yaklaşık 2 m. yüksekliğindedir ve çok tahrip edilmiştir. Yerleşmenin yüzeyinde az sayıda İTÇ ve M.Ö.II. binyıl keramikleri ile boyalı DÇ keramikleri bulunmaktadır.

Okçutepe (Harita No. 209, Resim: 5)

Yeşilce Köyü'nün 700 m. güneyinde, suyu bol bir kaynağın hemen yanında kurulmuş bir yamaç yerleşmesidir. 60 X 80 m. kadar boyutlarındadır ve epeyce tahrip edilmiş olan *Okçutepe*'nin yüzeyinde Son Kalkolitik Çağ+İTÇ+DÇ+Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

Küçükközlü Höyük (Harita No. 210, Resim: 6)

Zile'nin 35 km. güneybatısında yer alan Küçükközlü Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusundadır. 70 x 125 m. boyutlarında ve ovoid 3 m. kadar yüksekliği olan höyük yüzeyinde İTÇ+M.Ö. II. bin+DÇ+Roma Çağı ve Ortaçağ yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir. Kilise Tepesi de denilen höyükte tarım nedeniyle kısmen tahribat vardır.

Karayün Höyük (Harita No. 211)

Zile'nin 10 km. güneybatısında yer alan Karayün Köyü'nün kuş uçuşu 1.5 km. güneybatısında, Karayün Kelle'nin (Karayün Beli) 350 m., Zile- Reşadiye yolunun ise 200 güneyinde, Yazı mevkiindedir. Mevcut yüksekliği 12 m., boyutları da 90 x 125 m. kadar olan Karayün Höyük, her geçen gün biraz daha tahrip edilmektedir.

Höyük yüzeyinde Son Kalkolitik Çağ+İTÇ+M.Ö.II.bin+DÇ keramikleri görülmektedir.

T. Özgüç, *Maşat Höyük II* (Ank.1982), s. 71'de "... Çekerek'ten sonra, Zile istikametinde ikinci höyük, Reşadiye ile Zile arasındaki Çerkez Höyük" tür, ifadesini kullanmaktadır. Başka bilgi yoktur. İşaret edilen bu yol üzerinde rahatlıkla görülebilen Karayün Höyük bulunmaktadır. Bu, belki Karayün Höyük'tür, bilemiyoruz. Karayün Höyük'ün Eski Köy Yeri Tepesi, Höyük Tepesi gibi isimleri de vardır, (ayr. Bkz. A.Özçağlar, *Coğrafya Araştırmaları* 3, 1991, s. 68).

Kayaönü I (Harita No. 212)

Zile'nin 10 km. güneybatısında yer alan Karayün Köyü çevresindeki araştırmalarımızda, köyün 2 km. kuzeybatısında, Kayaönü mevkiinde, 50 m. aralıkla, iki yerleşme yeri bulduk. *Kayaönü I* olarak verdiğimiz yerleşmenin yüzeyinde İTÇ keramikleri, *Kayaönü II* (Harita No. 213) yüzeyinde ise DÇ yerleşmesine ait keramikler bulduk.

Akdoğan-Kale Tepe (Harita No. 214, Resim: 7, 8, 9)

Zile'nin 10 km. batısında yer alan Akdoğan Köyü'nün 1.5 km. güneydoğusunda *Kale Tepe* incelendi. Kuzeyinde Zuvalık mevki, doğusunda Dayıoğlu'nun Eşme, batısında, derin yatak içinde akan Kayalı Deresi'nin bulunduğu *Kale Tepesi* yerleşmesinin çapı 100 m., yüksekliği de, Kayalı Deresi'nden 40 m., ovoidan ise 35 m. dir. Hemen her yönüyle stratejik bir önem taşıyan yerleşme, define arayıcıları tarafından fazlaca tahrip edilmiştir. Höyük yüzeyinde yoğun olarak Son Kalkolitik Çağ+İTÇ+ M.Ö. II. bin+ DÇ yerleşmesine ait keramikler bulunmaktadır⁸.

Akdoğan-Kale Tepe, eğer sistematik olarak kazılabilseydi, Beycesultan'ın tabakalanmasında olduğu gibi, burası da, Karadeniz Bölgesi kronolojisinin tam olarak oturmasını sağlayabilirdi, görüşündeyiz.

Kayapınarın Tepesi (Harita No. 215, Resim: 10)

Zile'nin 14 km. güneybatısında yer alan Savcı Köyü'nün arazisinde yaptığımız araştırmalarda, Kayapınarın Tepesi ve Gavur Kalesi adlarını taşıyan iki yerleşme yeri tespit edilmiştir.

Kayapınarın Tepesi, Savcı Köyü'nün 2 km. batısında, Çal mevkiinin kuzeydoğusunda, kayalık bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Güneybatı eteğinde bir tatlı su kaynağının bulunduğu yerleşmenin çapı 70 m., yüksekliği de 7 m. kadardır. Önemli ölçüde tahrip edilen *Kayapınarın Tepesi* yüzeyinde İTÇ + M.Ö. II. bin+DÇ+Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

Gavur Kalesi (Harita No. 216, Resim: 10)

Savcı Köyü'nün 2 km. güneydoğusunda, Gödellez Deresi'nin kenarında, çapı 70 m., yüksekliği de, dere kenarından itibaren, 65 m. kadardır. Define kazılarının yapıldığı yerleşme çok tahrip edilmiştir. Tepe yüzeyinde Son Kalkolitik Çağ+İTÇ+M.Ö. II. bin+DÇ ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

Somun Dede (Harita No. 232)

Zile'nin 4 km. batısında yer alan Palanlı Köyü araştırmalarında, Somun Dede, Örencik yerleşmeleri ile Ortatepe Tümülüsü bulunarak incelenmiştir.

Somun Dede, Palanlı Köyü'nün 1 km. güneybatısında, Alime Pınarı'nın hemen üzerindedir. Büyük Bozçayırı karşısında olan yerleşme yüzeyinde İTÇ keramikleri bulduk. Üzerinde tarım yapılan ve epeyce tahrip edilmiş olan yerleşmenin, Akkuş Deresi hizaından yüksekliği 8 m., çapı da 50 m. kadardır. Yerleşme üzerinde Somun Dede'nin mezarı bulunmaktadır.

Örencik mevkiinde, köyün 2 km. batısında, Fındıklık Deresi'nin 100 m. kuzeyinde, yamaçta bir Roma Çağı yerleşmesi bulunmuştur.

Palanlı'nın 1 km. kadar batısında, Murat Dede dergâhının 50 m. kadar doğusunda, yolun kuzeyindeki tarlalar içinde (Çiv Köyü olarak biliniyor), Geç Roma Çağı keramikleri ve ortası delik taşlar görülmüştür.

8 Bölgenin kültür tarihine katkısının olabileceği düşüncesiyle, Kale Tepe'nin keramikleri üzerindeki çalışmalarımız ayrı bir yazımızda, ayrıntılı olarak verilecektir.

Ortatepe'den bir lahit çıkmış, bu lahit, Zile'nin 10 km. batısında yer alan Kepez Köyü arazisinde, orman içinde, Şih Ahmet Ziyaretgâhi'ndaki mesire yerine taşınmıştır. Burada lahit teknesi ve dört akroterli, semerdam şeklindeki kapağı ayrı ayrı durmaktadır.

Gümgüm Tepesi (Harita No. 217)

Zile İstasyon Mahallesi'nin 700 m. güneydoğusunda, güneyi tümüyle kayalık bir sırtın üzerinde ve Zile Artova yolunun 600 m. güneydoğusundadır. Çapı yaklaşık 70 m. olan yerleşmenin yüksekliği de 50 m. kadardır. Yerleşme yüzeyinde İTÇ ve Roma Çağına ait keramikler bulunmaktadır.

Toplutepe (Harita No. 219)

Zile'nin 22 km. güneydoğusunda yer alan Binbaşıoğlu Köyü'nün 2 km. güneydoğusunda, Belpınar Göleti'nin 400 m. güneyindedir. Ova'da, doğusunda bulunan suyu son derece sağlıklı olan pınardan dolayı da yerleşmeyle birlikte yöreye, "Hırsızın Pınarı Mevkii" de denmektedir. Yerleşme, 300 m. yüksekliğinde bir tepenin üzerindedir. Tepede, ağız açıklığı 1 x 1 m. boyutlarında ve mevcut derinliği 3 m. kadar olan bir sarnıç (taşla doldurulmuş) ve tepenin doğuya bakan sarp kesiminde, yine ana kayanın kesilmesiyle yapılmış 5-6 basamaklı bir merdiven de görülmektedir. Silis Boğazı'na hakim olan ve kuzeyinden Zile -Artova demiryolu geçen yerleşmenin yüzeyinde az sayıda Demir Çağı keramigi bulunmaktadır.

Hırsızın Pınarı Mevkii'nin güney kesiminde, Toplutepe'nin doğusunda, Sürgüdüken mevkiinde, "Mağara Ağız"ı denenen kesimde, bir insanın sığabileceği genişlikte, kayaya oyulmuş tüneller görüldü.

Alkaya (Harita No. 221, Resim: 11)

Zile'nin 12 km. doğusunda yer alan Ede Köyü'nün 5 km. güneydoğusunda, Zile-Turhal kara ve demiryolunun hemen kuzeyindeki kayalık sırt üzerindedir. Yoldan yüksekliği 8 m., boyutları da 50 x 60 m. kadar olan yerleşmenin yüzeyinde İTÇ+ OTÇ+DÇ keramikleri görülmüştür.

Kösele Tepesi (Harita No. 220, Resim: 11, alt sıra)

Zile'nin 7 km. doğusunda yer alan Emirören Köyü'nün 300 m. güneybatısında, doğal bir tepe üzerindedir. Abdal Musa Türbesi'nin hemen karşısında, Emirören Kalesi de denenen tepenin yüzeyinde, İTÇ+DÇ yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

Zile'nin 33 km. güneydoğusunda yer alan Güzelbeyli Kasabası'nın çevresinde yapılan araştırmalarda, Taşlıca, Meydanlık, Asar, Destimelik ve Sinnelik yerleşmeleri bulunarak incelenmiştir. Ayrıca, kasabanın 10 km. güneydoğusunda, Zile - Artova sınır kesimindeki Kazancı Yaylası ve Gürpınar altındaki Maltepesi araştırılmış, fakat çağdaş denebilecek kadar geç dönemlere ait keramiklerin dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Taşlıca Höyük (Harita No. 223, Resim: 12)

Kasabanın 1 km. kuzeyinde, Zile-Artova yolunun Güzelbeyli sapağının 400 m. doğusundadır. Güzelbeyli Deresi'nin 250 m. kuzeyinde yer alan höyük, 80 x 125 m. boyutlarında ve 3 m. yüksekliğindedir. Höyük yüzeyinde İTÇ+M.O. II. binyıl yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

Meydanlık Mevkii (Harita No. 224)

Güzelbeyli Temecik Mahallesi'nin 250 m. kuzeyinde, Zile-Artova yolunun Temecik girişinin 200 m. güneyinde, Temecik Mahallesi Mezarlığı'nın 150 m. doğusundaki yerleşmenin yüzeyinde Demir Çağına ait keramikler görülmüştür.

Destimelik (Harita No. 226, Resim: 13)

Güzelbeyli Kasabası'nın 1 km. kuzeybatısında, Güzelbeyli sulama göletinin (Belpınar) hemen kuzeyinde, gölet seviyesinden 25 m. kadar yükseklikte bir tepe üstü yerleşmesidir. Bir tarafı mezarlık olan tepenin gölete bakan güney kesiminde, açılan bir çukurun etrafında, az sayıda bulduğumuz keramikler İTÇ+M.Ö. II. bin ve Roma Çağı yerleşmelerine aittir.

Asar Tepesi (Harita No. 225, Resim: 13)

Güzelbeyli'nin 1 km. güneydoğusunda, 50 x100 m. boyutlarında ve ovadan yaklaşık 350 m. yüksekliğinde ve üç yanından uçurumlarla çevrili, doğal olarak tahkimli kayalık bir tepedir. Tüm ovayı ve Silis Boğazı'nı kontrol edebilen Asar Tepe'nin yüzeyinde yer yer tahrip edilen kesimlerde DÇ ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk. Bu kayalık tepenin doğuya bakan dik yamaçlarında, girişi düzeltilmiş iki kaya oyuğu da görülmüştür.

Sinnelik Höyük (Harita No. 227, Resim: 14)

Güzelbeyli Kasabası'nın 500 m. kuzeybatısında, 100 x150 m. boyutlarında ve 2 m. kadar yüksekliği olan yerleşmenin kuzey eteğinden Sivas-Samsun demiryolu geçmektedir. Eteklerinde tarım yapılan yerleşme fazla tahrip edilmiştir. Höyük yüzeyinde yoğun olarak, İTÇ+M.Ö.II.bin ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

TÜMÜLÜSLER

Turna Tepesi: Savcı Köyü'nde, Kayapınarın Tepe yerleşmesinin karşısında.

Ortatepe: Palanlı Köyü'nün kuzeyinde.

Pazar Belen: Eskidağıcı Köyü'nde, Recep Dayının Tepe yerleşmesinin kuzeydoğusunda.

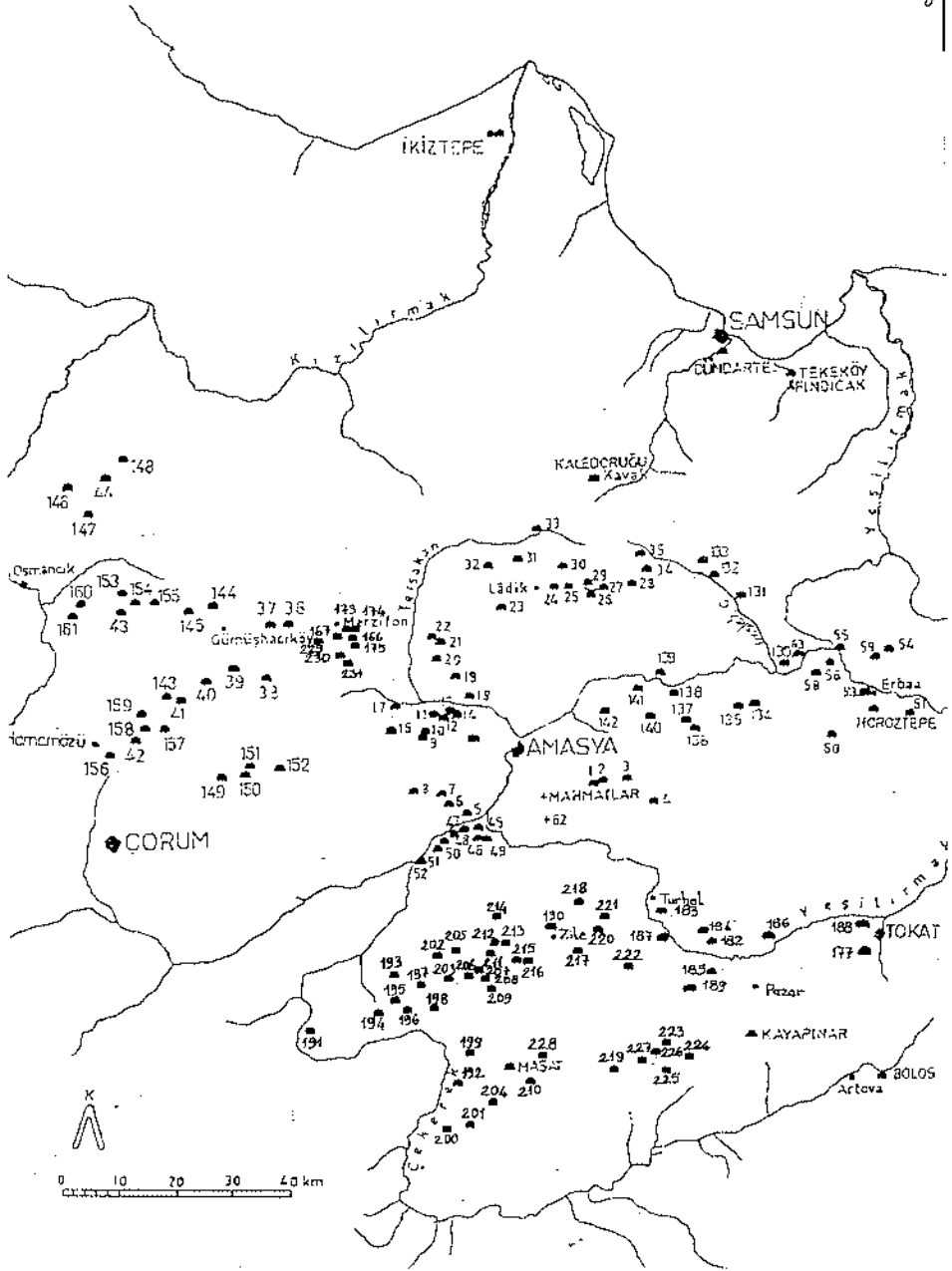
Sancı Tepe: Özyurt Köyü'nün kuzeybatısında. Yine aynı köyün hemen doğusunda, define arayıcıları tarafından çok tahrip edilmiş olan Bakacak Tepe'nin (1060 m.) de tümülüs olabileceği düşüncesindeyiz⁹.

Sonuç olarak, *Maşat Höyük*, *Zile Kalesi*, *Üyük (Höyük)* gibi önemli Hitit merkezlerinin yer aldığı Zile'de henüz tablet bulamadık. Bununla birlikte, Tapigga tabletlerinde adı geçen kentlerden bazılarının; bulduğumuz, stratejik önemi olan ve zengin keramik buluntusu veren *Sinnelik*, *Akdoğan*, *Taşlıca* gibi yerleşmelere lokalizasyonu yapılabilir.

9 Zile araştırmalarımızda, yukarıda ana özellikleriyle işaret ettiğimiz yerleşmelerin dışında, yer dağılığında dolay, veremediğimiz yerleşmeler de vardır. Bunları da, toplu olarak ayrı bir yazımızda vermek düşüncesindeyiz.

YERLEŞMELER : HARİTA: 1

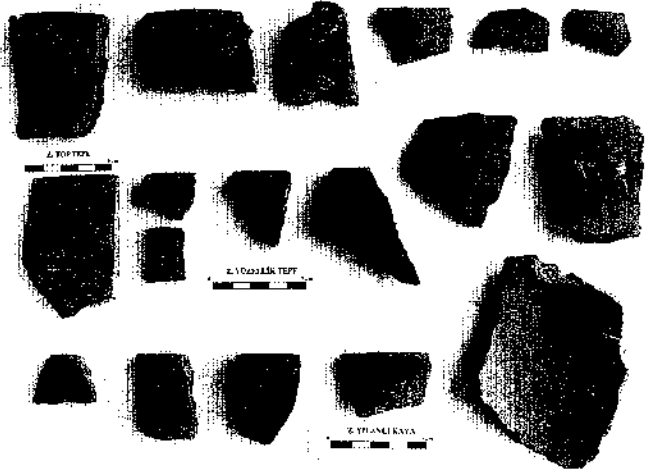
165-Kötü Tepe	191-Öğlenlik Tepe	212-Kayaönü I
166-Onhoroz	192-Acıpınar	213-Kayaönü II
167-Aliğa Pınarı	193-Kazıklı	214-Akdoğan Kale T.
173-Büyük Küllük Tepe	194-Yılanlıkaya	215-Kayapınarın T.
174-Küçük Küllük Tepe	195-Hamzanın Çal	216-Gavur Kalesi
175-Onhoroz Pınarı	196-Toptepe	217-Gümgüm. I
176-Hüseyingazi	197-Yüzellik	218-Kabapohluk
177-Kabatepe	198-Medrese Tepe	219-Toplutepe
178-Komşutepesi	199-Salur	220-Kösele T.
179-Çağşak	200-Karga Tepe	221-Alkaya
180-Tilkitepe	201-Kaleboynu	222-Ütük
181-Dolmatepe	202-Mai Tepesi	223-Taşlıca
182-Ali Tepesi	203-Recep Dayının Tepe	224-Meydanlık
183-Katmerkaya	204-Alime Tepe	225-Asar Tepe
184-Deliktaş	205-Yağlıpınar	226-Destimelik
185-Çavundur	206-Dökme Tepe	227-Sinnelik
186-Engüren	207-Viran Camii	228-Üyük-Höyük
187-Arpaören	208-Kayadibi	229-Karatepe
188-Çerçi	209-Okçutepe	230-Dericik I
189-Kale Höyük	210-Küçüközlü H.	231-Dericik II
190-Zile Höyük	211-Karayün	232-Somun Dede

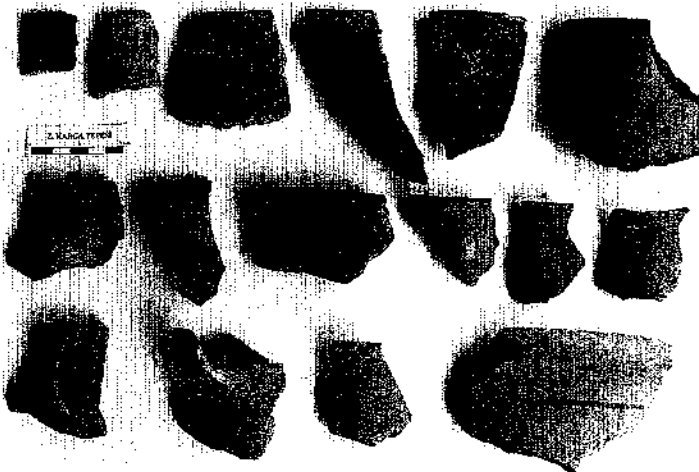
Harita 1: Merzifon ve Tokat yerleşimlerinden bir grup

Resim 1: Acıpınar ve Öğlenlik buluntularından örnekler

Resim 2: Toptepe, Yüzellik T. ve Yılanlıkaya buluntularından örnekler

Resim 3: Karga Tepe buluntularından örnekler

Resim 4: Viran Camii buluntularından örnekler

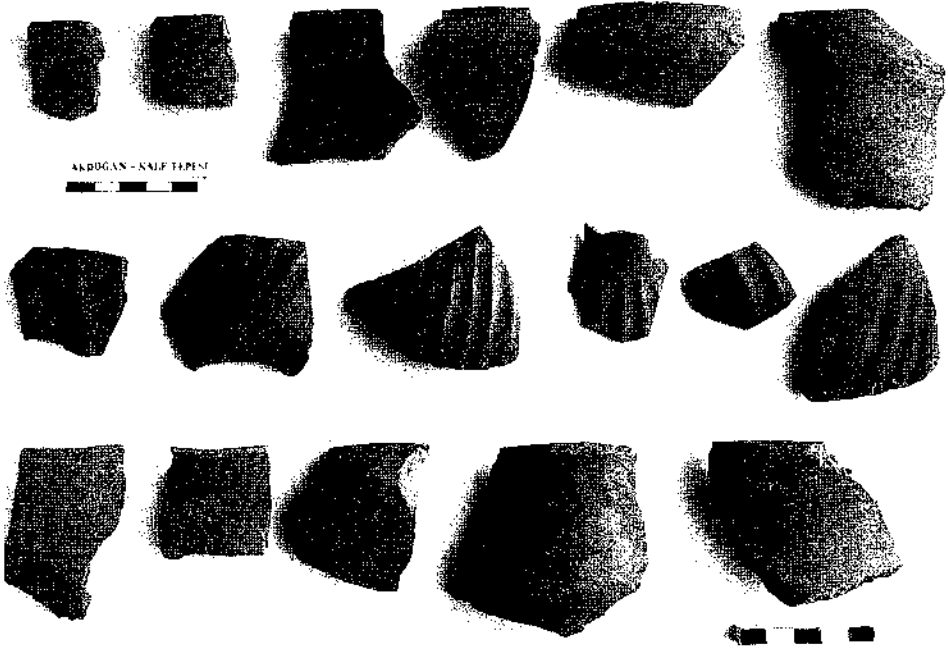
Resim 5: Okçutepe ve Kayadibi (alt sıra) buluntularından örnekler

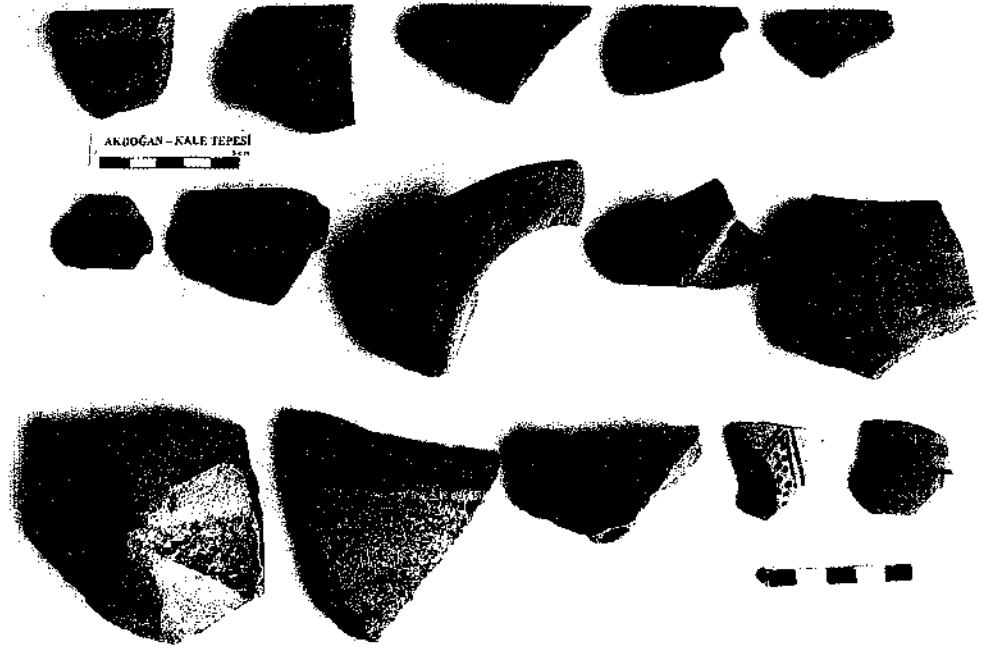
Resim 6: Küçüközlü Höyük buluntularından örnekler

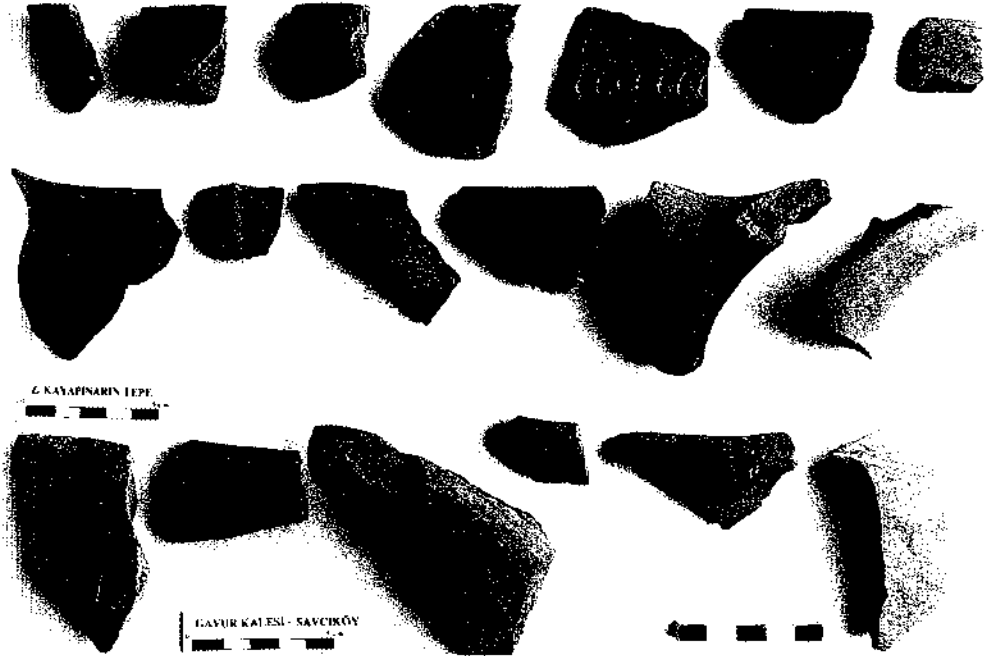
Resim 7: Akdoğan-Kale Tepe, kuzeydoğudan

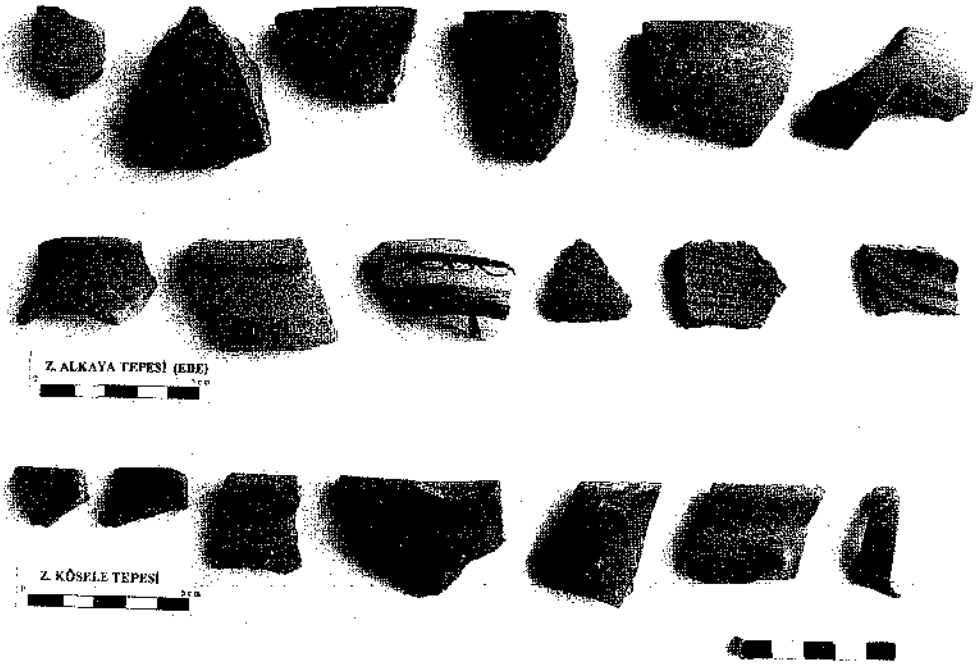
Resim 8: Akdoğan-Kale Tepe, buluntularından örnekler

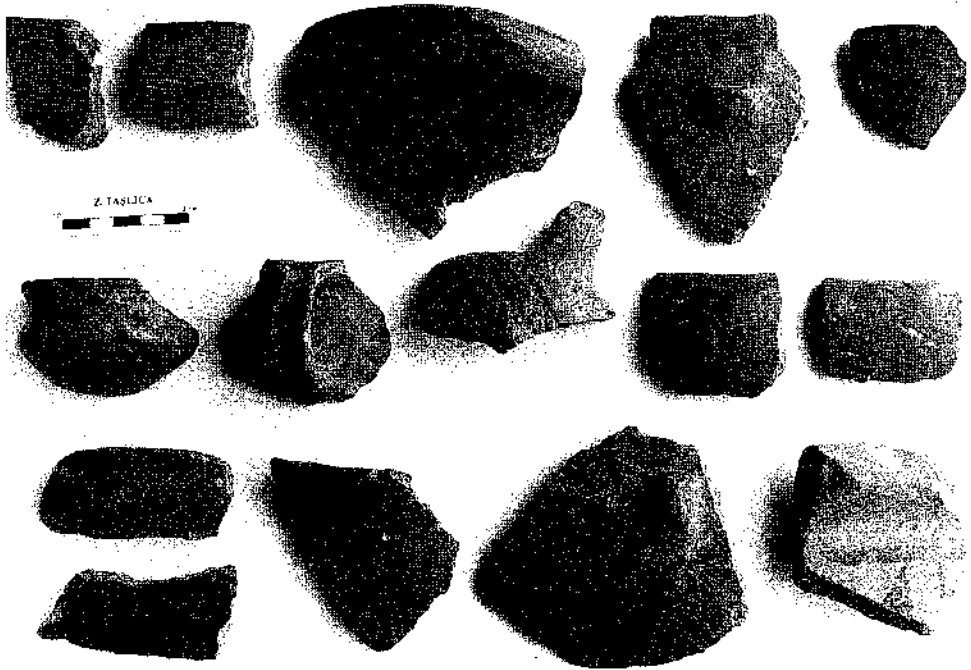
Resim 9: Akdoğan-Kale Tepesi, buluntulardan örnekler

Resim 10: Kayapınarın Tepe ve Gavur Kalesi buluntularından örnekler

Resim 11: Alkaya ve Kösele Tepe buluntularından örnekler

Resim 12: Taşlıca Höyük buluntularından örnekler

Resim 13: Destimelik ve Asar Tepesi buluntularından örnekler

Resim 14: Sinnelik Höyük buluntularından örnekler

1998 YILINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE URARTU BARAJ VE SULAMA SİSTEMİNİN ARAŞTIRILMASI

Oktay BELLİ*

Doğu Anadolu Bölgesi'nde "Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması" konusunda yapmış olduğumuz çalışmanın on ikincisini, 21-30 Eylül 1998 tarihleri arasında gerçekleştirdik¹. Zamanın çok yetersiz olması yüzünden, sürdürdüğümüz yüzey araştırmasının yayılım alanını Van Gölü bölgesinde yoğunlaştırdık (Harita: 1). Son oniki yıldan beri saptamış olduğumuz 52 sulama tesisi ile birlikte sayıları toplam olarak 58'e ulaşan baraj, gölet ve sulama kanalı, Doğu Anadolu'yu gerçekten bir "Barajlar Bölgesi" durumuna getirmiştir (Harita: 2). Ne Anadolu'nun, ne de Dünya'nın öteki coğrafi bölgelerinde bu kadar çok sulama tesisinin varlığına rastlanmaktadır². Bu yüzden, günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılan çok sayıdaki barajın ilk örneklerini, M.Ö.1. binyılın ilk yarısında Urartu Krallığı gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra Doğu Anadolu Bölgesi'nde ilk kez sulamaya dayalı modern tarım, Urartu Krallığı'nın yaptırmış olduğu sulama tesislerinin yardımıyla başlamıştır. Böylece Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan modern tarımın kökeninin, 2800 yıl önce Urartu Krallığı tarafından başlatıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. 1998 yılında saptamış olduğumuz baraj ve göletler, kronolojik olarak özet halinde sunulmaktadır³.

AZAB GÖLETİ

Azab Göleti, Van'ın 14 km. güneybatısında yer almaktadır⁴. Gölete en yakın yerleşim merkezi, 2 km. güneybatıda bulunan Elmalık (Zivistan) Köyü'dür. Düz bir alanda bulunan gölette biriktirilen sular, güneyde Ayazpınar (Sivekerek) Köyü yakınlarından gelen ve kuzey yönüne doğru akan Ahtekarık Deresi'nden bir kanal aracılığı ile alınmaktadır (Çizim: 1). Toprak içine açılan kanal, yaklaşık olarak 500-600 m. uzunluğundadır⁵. Ortalama 1 m. genişliğinde olan kanalın mevcut derinliği 40-50 cm. arasında değişmektedir. Ancak günümüzde kanalın içi kalın bir toprak tabakası ile dolmuştur. Bu yüzden kanalın ilk yapıldığı sırada daha geniş ve derin olduğu anlaşılmaktadır. Fazla

* Prof. Dr. Oktay BELLİ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi/Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Müdürü, 34459-İstanbul/TÜRKİYE

1 1998 yılında yapmış olduğumuz araştırma, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun çok az maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde oldukça zor koşullar altında keşintisiz olarak sürdürdüğümüz bu araştırmaya gösterilen yakın ilgi ve yapılan maddi destek dolayısıyla her iki kurumun da yöneticilerine teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarım.

2 Araştırma ekibimiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Alparslan Ceylan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Öğretim Üyesi Erkan Konyar (M.A.), yüksek lisans öğrencisi Oğuz Yoğurtcuoğlu ve lisans öğrencisi İsmail Ayman'dan oluşmuştur.

3 Bakanlık temsilciliği görevini ise, Van Müzesi araştırmacılarından Arkeolog Hanefi Biber yapmıştır. Görevini büyük bir titizlikle yapan ve bizlere yardımcı olan Sayın Hanefi Biber'e çok teşekkür ederim.

4 Geniş bilgi için bk. O.Belli, "Urartu Krallığı Döneminde Van Ovasını Sulayan Baraj, Gölet ve Sulama Kanalları", *Anatolian Iron Ages 4*, Mersin 1998, (baskıda).

5 Baraj ve göletlerin topografik haritalarını, plan ve kesitlerini büyük bir başarıyla çizen Öğretim Üyesi Erkan Konyar ve İsmail Ayman'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

büyük olmayan göletin duvarı, kuzeybatı yönünü kapatmaktadır. Kanalin taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem göletin içini, hem de duvarların üzerini kapatmıştır. Bu yüzden duvarın planı ve biçimi konusunda kesin bir bilginiz yoktur. Son 70-80 yıldan beri göletin içinin ve çevresinin tarla olarak kullanılması ve traktörlerle sürülmesi yüzünden, duvarın planı tümüyle bozulmuştur.

Bu göletin yapılmasının amacı, Van Ovası'nın güneydoğu ucunda arazide derin bir vadi açan Ahtekarık Deresi'nin sulayamadığı topraklarda yapılan tarımın su ihtiyacını karşılamaktır. Azab Göleti sularının, batıda Van Gölü kıyısından geçen Menua Kanalı'na⁶ kadar uzanan topraklarda yapılan tarıma hayat verdiği anlaşılmaktadır. Gölete en yakın arkeolojik kalıntı ise, 1 km. batıda yer alan Zivistan Kalesi⁷ ile Hazine Piri kaya nişidir⁸. Zivistan Kalesi'nin aynı zamanda Azab Göleti'nin suladığı geniş topraklarda yapılan tarımdan elde edilen ürünlerin depolandığı ekonomik bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Tıpkı Zivistan Kalesi gibi Azab Göleti de Kral İşpui (M.Ö.830-810) Döneminde yapılmıştır. Bu yüzden ilk kez Kral İşpui Dönemine tarihlenen bir sulama tesisi karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi bu kral dönemine tarihlenen herhangi bir sulama tesisinin varlığına bugüne değin rastlanmamıştır. Böylece Azab Göleti şimdilik Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki en eski Urartu göletini oluşturmaktadır.

MEMEDİK GÖLETİ

Memedik Göleti, Van'ın 45 km. kuzeydoğusunda ve Karagündüz Höyüğü'nün ise 7 km. doğusunda yer almaktadır. Deniz seviyesinden 1840 m. yüksekliğindeki gölet, doğudan batı yönüne doğru akan ve Erçek Gölü'ne dökülen Memedik Çayı'nın kuzey yamacında bulunmaktadır. Gölette biriktirilen sular, toprak içine açılan bir kanal aracılığı ile Memedik Çayı'ndan getirilmektedir (Çizim: 2). 600-700 m. uzunluğunda olan bu kanal, günümüzde "Memedik Arki" olarak adlandırılmaktadır. Ancak yüz yıldan beri gölet eski fonksiyonunu yerine getiremediği için, tarla olarak kullanılmaktadır. Göletin duvarı, arazinin biçimine göre batı ve güney kısmını kapatmaktadır. Kanal suyunun taşımış olduğu kalın toprak tabakası, hem göletin içini hem de duvarların üzerini kapatmıştır. Göletin savaşı güneybatıda yer almaktadır. Savaşın üzerinin halk tarafından kazılarak açılması ve su akıtılması yüzünden, duvarlarda iri kalker taşların kullanıldığı görülmektedir. Oysa yakın çevrede kalker yataklarının bulunmadığını göz önüne alacak olursak, duvarları yapmak için uzak yerlerden iri kalker taşlarının taşınarak getirildiği sonucu çıkmaktadır. Duvarın genişliği 5-9 m. arasında değişmekteyse de, gerçek genişliğinin 5-6 m. olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut yüksekliği 1.5-2 m. arasında değişen duvarın en ilginç özelliği, 1 km. uzunluğunda olmasıdır. Gölet duvarı bu haliyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde bugüne değin bulunan Urartu baraj ve göletlerinin en uzun duvarını oluşturmaktadır. Bundan sonra 342 m. uzunluğu ile Sihke Göleti duvarı, ikinci uzun duvarı oluşturmaktadır. 1 km. uzunluğundaki gölet duvarı, Urartu su mühendisliğinin ne denli geliştiğini de göstermektedir.

Memedik Göleti'nin yapılmasının en büyük amacı, derin bir yatak açan Memedik Çayı'nın kuzeyde sulayamadığı topraklarda yapılan tarım ve sebze bahçelerinin su gereksinmesini karşılamak içindir. Batı ve güneybatı yönüne doğru akıtılan sular, Erçek Gölü'ne değin uzanan yaklaşık 8 km. uzunluğundaki toprakları sulamaktadır. İlginçtir ki Memedik Göleti işlevini yitirdikten sonra, bu verimli toprakları sulamak için zorunlu olarak betondan yeni bir kanal yapılmıştır. Gölete en yakın arkeolojik kalıntı, 3 km. batıda Erken Demir Çağına ait nekropol ile Karagündüz Höyüğü'dür⁹. Taşların uzak yerlerden çıkarılarak getirilmesi, inşaatın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve tarımın verimli

6 O.Beli. *Doğu Anadolu'da Urartu Sulama Kanalları-Urartian Irrigation Canals in Eastern Anatolia*. İstanbul 1997, 11vc.

7 C.A. Burney-G.H.J. Lawson, "Measured Plans of Urartian Fortresses" *Anatolian Studies* 10, 1960, 177-178.

8 O.Belli-A.M.Dingol, "Hazine Piri Kapısı ve Aşağı Zivistan Taş Ocakları"- "Die Inschrift von Hazine Piri Kapısı und die Steinbrüche um der Burg von Nieder-Zivistan", *Anadolu Araştırmaları* 9, 1982, 168 vd.

9 V.Sevin-E.Kavaklı, "Van-Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü Kurtarma Kazıları 1992-1993", 16. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1, 1994, 331-350.; V.Sevin-E.Kavaklı, "Van-Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü", *Belleten* 22/1, 1996, 1-20.; V. Sevin-F.Kavaklı, *Bir Erken Demir Çağı Nekropolü, Van-Karagündüz*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul 1996.

bir şekilde yapılabilmesi için gerekli olan düzenlemeler, ancak güçlü ve merkeziyetçi bir yönetimin sıkı düzenlemeleri sonucunda yapılabilir. Bu yüzden Memedik Göleti'nin Karagündüz Höyüğü'nde Urartu yerleşmesinin en güçlü olduğu M.Ö. 9. yüzyılın sonlarından itibaren yapılmış olduğu sanılmaktadır.

KURUGÖL BARAJI

Kurugöl Barajı, Van'ın 57 km. kuzeydoğusunda, Yukarı Gölalan Köyü'nün ise 1 km. kuzeyinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden 2200 m. yüksekliğindeki Kurugöl, dağların zirvesinde bir çöküntü alanı içinde bulunmaktadır (Çizim: 3). Barajda biriken sular, kar, yağmur ve kaynak sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Fazla büyük olmayan göl alanı, oval bir plan göstermektedir. Baraj duvarı, gölün açık olan güney kesiminde yapılmıştır. Ancak duvarın üzeri 1963 yılında Van Toprak Su Bölge Müdürlüğü tarafından toprakla kapatılmıştır. Bu yüzden duvarın örgü sistemi, genişliği ve yüksekliği belli olmamaktadır. Yıkılan savak kısmında ortaya çıkan andezit taşlar, duvarın çevrede zengin olarak bulunan andezit yataklarından elde edilen taşlarla yapıldığını göstermektedir. Duvarda kullanılan taşların kabaca da olsa dış yüzleri düzeltilmiştir. Duvarın mevcut uzunluğu 118 m., genişliği 11 m. ve yüksekliği de 1.5-2 m. arasında değişmektedir. Ancak gerçek genişliğinin daha dar olduğu anlaşılmaktadır (Çizim: 4).

Güneye doğru akıtılan baraj suyu, andezitten oluşan arazide kayalık oyarak fazla derin olmayan bir vadi açmıştır. Günümüzde Sukatan Deresi adını alan baraj suları güneyde Aşağı Gölalan Köyü'ne ve Erçek Gölü'ne kadar uzanan arazide yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamaktadır. Baraja en yakın arkeolojik kalıntı 2 km. güneydoğuda yer alan Beyaztaş Kalesi'dir. Yüksek bir kayalık tepe üzerinde yer alan kale duvarları aşırı şekilde tahrip olmuştur. Tipik bir koruma kalesi niteliğindeki Beyaztaş Kalesi'nin yalnızca batı duvarının temel kalıntıları varlığını koruyabilmiştir. Keramik parçalarının da gösterdiği gibi kale M.Ö.7. yüzyıla aittir. Bu yüzden Kurugöl Barajı'nın da kale ile birlikte planlanarak 7. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

MUSTAFAPAŞA BARAJI

Mustafapaşa Barajı, Van'ın 50 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Baraja en yakın yerleşim merkezi, 4-4.5 km. güneybatıda bulunan Derebey Köyü'dür. Dağların zirvesindeki barajın deniz seviyesinden yüksekliği 2350 m. dir (Çizim: 5). Ortalama 1.5-2 km² büyüklüğündeki baraj alanında biriken sular, çevredeki yüksek tepelerden gelen yağmur ve sel sularının yanı sıra, çok sayıdaki kaynak suyunun birleşmesinden oluşmaktadır. Ancak yüksek tepelerden yağmur ve sel sularının baraj alanına taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem barajın içini doldurmuş, hem de duvarın üzerini kapamıştır. Bu yüzden çok uzun bir süreden beri baraj alanında su birikmemektedir. Günümüzde baraj alanının içi zengin otlak ve dağ çayırlarıyla kaplıdır. Baraj alanını çevreleyen yüksek tepelerde ise en küçük bir ağaç topluluğu kalmamıştır. Baraj alanının toprak tabakası ile dolmasında, eskiden varolan bitki topluluğunun yok edilmesinin çok büyük bir etkisi olmuştur.

Baraj duvarı, gölün açık olan güneybatısına yapılmıştır. İki vadi arasına kuzey-güney doğrultusunda yapılan duvar 120 m. uzunluğunda ve 3-3.5 m. genişliğindedir (Çizim: 6). Toprak ile kaplı olan baraj savağından su akıtmak için halk tarafından yapılan kazıda, duvarın yıkıldığı görülmektedir. Duvarda kullanılan kalkerimsi taşlar, yakın çevrede bulunan taş yataklarından elde edilmiştir. Taşların çok kabaca da olsa dış yüzleri düzeltilmiştir. Güneybatı yönüne doğru akıtılan sular, arazide fazla derin olmayan bir vadi açmıştır. Günümüzde Bentderesi olarak adlandırılan baraj suyu, Derebey Kalesi'nin kuzeyinde yer alan tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır. Barajın Urartu Krallığı yıkıldıktan sonra da kullanıldığını, barajın 300 m. kuzeybatısında yer alan Ortaçağ yerleşmesi de göstermektedir. Ancak baraj duvarında taşlar arasında birleştirici malzeme olarak kesinlikle Horasan harcı kullanılmamıştır. Baraja yakın bir başka arkeolojik kalıntı, 4 km. güneybatıda yer alan ünlü Derebey Kalesi'dir. Kalkerden oluşan yüksek bir kayalık tepe üzerine kurulan Derebey Kalesi, Van'dan kuzeye çıkan ta-

rihi yolu kontrol eden ve çevresindeki tarım alanlarından elde edilen ürünlerin depolandığı önemli bir yerleşim merkezidir. Ancak ne yazık ki Derebey Kalesi defineciler tarafından aşırı şekilde tahrip edilmiştir. Kayalığın doğusunda sur temel yuvaları dışında, Urartu Krallığı'na ait mimari bir yapı görülmemektedir. Defineciler tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında bulunarak yurt dışına satılan ve şu anda Londra British Museum'da sergilenen bronzdan yapılmış tanrı heykelciği gibi, kale eteklerinde bulunan çok sayıda keramik parçası da, M.Ö. 7. yüzyıla aittir¹⁰. Bu yüzden Mustafapaşa Barajı'nın da M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilmiş olduğu sanılmaktadır.

KELLE BARAJI

Kelle Barajı, Van'ın 60 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Baraja en yakın yerleşim merkezi, Çakırbey Köyü'nün 4 km. kuzeydoğusunda yer alan Taşoğlu mezrasıdır. Ancak baraj adını, doğusunda bulunan Kelle Mahallesi'nden almaktadır. Dağların zirvesindeki bir çöküntü alanı içinde bulunan barajın deniz seviyesinden yüksekliği 2190 m. dir (Çizim: 7). Tipik bir yayla yerleşimi niteliğinde olan barajın çevresinde, çok sayıda kıl çadır bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 2-3 km²lik bir alana yayılan baraj alanında, günümüzde az su bulunmaktadır. Barajda biriken sular doğudan akan Mezarlık Deresi ile çevredeki yüksek tepelerden gelen yağmur ve sel sularının yanı sıra, birçok kaynak suyunun birleşmesinden oluşmaktadır. Dere, yağmur ve sel sularının baraj alanına taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem barajın içini doldurmuş, hem de duvarların üzerini kapatmıştır. Bu yüzden baraj alanının içi sazlıklarla kaplıdır. Baraj alanını çevreleyen tepeler zengin çayırarla kaplı olmasına karşın, en küçük bir bitki topluluğu kalmamıştır.

Baraj duvarı, güneybatıda iki vadi arasına yapılmıştır. Duvarın güney ucu, kalkerden oluşan kayalık tepe ile birleşmektedir. Toplam 208 m. uzunluğunda olan duvarın genişliği 6-7 m. arasında değişmekteyse de, gerçek genişliğinin 5 m. kadar olduğu sanılmaktadır (Çizim: 8). Duvarın üzerinin de toprak ile kaplı olması yüzünden, kaç metre yüksekliğinde olduğu belli olmamaktadır. Baraj duvarının en ilginç özellikleri arasında, 208 m. uzunluğunda olması gelmektedir. Duvar bu haliyle bugüne değin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan baraj duvarlarının en uzun olanını oluşturmaktadır. Bu barajdan sonra 195 m. uzunluğu ile Çirışgöl Baraj duvarı, ikinci uzun duvarı oluşturmaktadır. Su akıtma savağı, duvarın güneybatı köşesinde bulunmaktadır. Toprak ile kapanan savaktan su akıtmak için halk tarafından yapılan kazıda, baraj duvarının yapımında iri kalker taşların kullanıldığı görülmektedir. Akıtılan baraj suyu, kazılarak yıkılan duvarın iri taşlarını aşağılara kadar sürüklemiştir. Duvarda kullanılan iri kalker taşlar, çok yakında bulunan zengin kalker yataklarından elde edilmiştir. Önce güneybatı daha sonra da batı yönüne doğru hızlı bir şekilde akan ve Kellegölü Deresi adını alan baraj suyu, araziye küçük bir vadi gibi oymuştur. Kellegölü Deresi batıda Çakırbey Köyü'ne kadar uzanan arazide yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamaktadır. Yakın çevrede barajın tarihlenmesine yardımcı olabilecek herhangi bir arkeolojik kalıntıya şimdilik rastlanmamıştır. Ancak 5 km. güneybatıda yer alan ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen Kızkapan Barajı'nın duvarına benzemesinden dolayı, bu barajın da 7. yüzyılda yapılmış olduğu sanılmaktadır.

KIZKAPAN BARAJI

Kelle Barajı'nın 5 km. güneybatısında bulunmaktadır. Baraja en yakın yerleşim merkezi, 1.5 km. güneyde bulunan Akçift Köyü'dür. Barajın Taşoğlu mezrasına uzaklığı ise 3.5-4 km. kadardır. Deniz seviyesinden 2300 m. yüksekliğindeki baraj, dağların zirvesinde bulunmaktadır (Çizim: 9). Ortalama 3.5-4 km² büyüklüğündeki baraj alanında biriken sular, kar ve yağmur suları ile birçok kaynak suyunun birleşmesinden oluşmaktadır. Ancak yağmur ve sel sularının baraj alanına taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem barajın içini doldurmuş, hem de duvarların üzerini kapatmıştır. Bu yüzden bir bataklık görünümünü yansıtan baraj alanında, günümüzde yok denecek kadar çok az su bulunmaktadır. Baraj alanı ve yakın çevresi zengin otlaklarla kaplıdır. Ancak buna karşın çevredeki yüksek tepelerde en küçük bir ağaç topluluğu kalmamıştır.

10 D. Frankel, *The Ancient Kingdom of Urartu*, London 1979, 3. res.1.

Birçok Urartu Barajı gibi Kızkapan Barajı'nın da iki ayrı duvarı bulunmaktadır. Bunlardan biri güneybatıda, diğeri de kuzeydedir. Güneybatıda bulunan baraj duvarı iki vadi arasına yapılmıştır. Ortalama 90 m. uzunluğunda olan duvarın üzeri çok kalın bir toprak tabakası ile kaplıdır. Bu yüzden duvarın genişliği ve yüksekliği kesinlikle belli olmamaktadır. Duvarın uzunluğu da toprak üstünde çok az görülebilen kalker taşlardan izlenebilmektedir. Duvarın yapımında kullanılan taşlar, yakın çevrede çok zengin olarak bulunan kalker yataklarından elde edilmiştir. Batı yönüne doğru akıtılan ve kalkerden oluşan kayalık arazide derin bir vadi açan baraj suyu, günümüzde Dervişağa Deresi adını almaktadır. Dervişağa Deresi Yukarı Kalecik Köyü'ne kadar uzanan arazide yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamaktadır.

Diğer duvara kıyasla varlığını daha iyi koruyabilen barajın ikinci duvarı, kuzeyde iki vadi arasına yapılmıştır (Çizim: 10). Yaklaşık 120 m. uzunluğunda olan duvarın genişliği de ortalama 6-8 m. arasında değişmektedir. Bu duvarın üzerinin de kalın bir toprak tabakası ile kaplanması yüzünden, kaç metre yüksekliğinde olduğu belli olmamaktadır. Ancak su akıtma savağının olduğu kısımda mevcut duvar yüksekliğinin 1 m. kadar olduğu görülmektedir. Duvarların yapımında kullanılan dış yüzleri kabaca işlenmiş iri kalker taşlar, yakın çevrede bulunan zengin kalker yataklarından elde edilmiştir. Su akıtma savağı, duvarın orta kısmına yakın bir yerde bulunmaktadır. Ancak halkın su akıtmak için yapmış olduğu kazı yüzünden, savağın özgün biçimi bozulmuştur. Kuzey yönüne doğru akıtılan ve Çubuk Deresi adını alan baraj suyu, Taşoğlu mezarına kadar uzanan arazide yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamaktadır.

Çok gelişmiş bir su mühendisliğinin ürünü olan bu tür iki ayrı duvara sahip barajların Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki benzerlerine Rusa (Keşiş Göl)¹¹, Gövelek¹² ve Bendmurat barajlarında da rastlanmaktadır¹³. Yapı yazıtından da anlaşılacağı gibi Rusa Barajı Kral II.Rusa (M.Ö.685-645) tarafından, Gövelek ve Bendmurat barajları da M.Ö.7. yüzyılda yapılmışlardır. İki ayrı duvara sahip Kızkapan Barajı'nın da plan ve tasarım yönünden bu barajlara benzemesinden dolayı, M.Ö.7. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

2 NO. LU HARİTA ÜZERİNDE YER ALAN BARAJ, GÖLET VE SULAMA KANALLARI

1- Rusa Barajı (Keşiş Göl)*	15- Çavuştepe Su Biriktirme Yapısı
2- Menua (Semiramis/Şamram) Kanalı*	16- Aygır Göleti
3- Aznavurtepe Göleti*	17- Sıhke Göleti
4- Kırcağöl Barajı*	18- Reşan Barajı
5- Doni Göleti*	19- Sünnet Nebi Barajı
6- Faruk Bendi*	20- Gövelek Barajı
7- Süphan Barajı	21- Meydan Boğazı Barajı
8- Arpayatağı Göleti	22- Hırsız Deresi Barajı
9- Arç Barajı	23- Köşebaşı Barajı
10- Kırmızı Düzlük Barajı	24- Süs Barajı
11- Bezirgan Kanalı	25- Aşağı Kom Barajı
12- Yukarı Argıt Barajı	26- Yukarı Kom Barajı
13- Gelincik Barajı	27- Karataş Barajı
14- Yukarı Anzaf Barajı	28- Kadim Barajı

11 B. Öğün, *Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram (Semiramis) Kanalı*, 1970, 25-27.

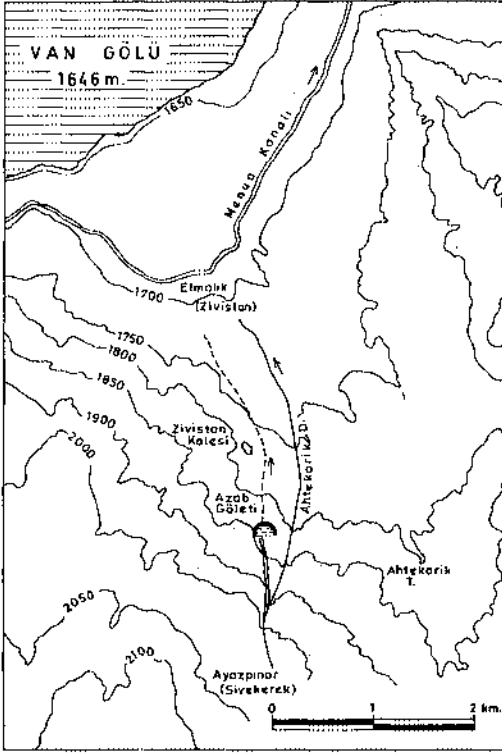
12 O.Belli "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış ", Belleten 229, 1998,669-671.

13 O.Belli, 1996 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması , 15. *Kazı Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, 1998,175-176.

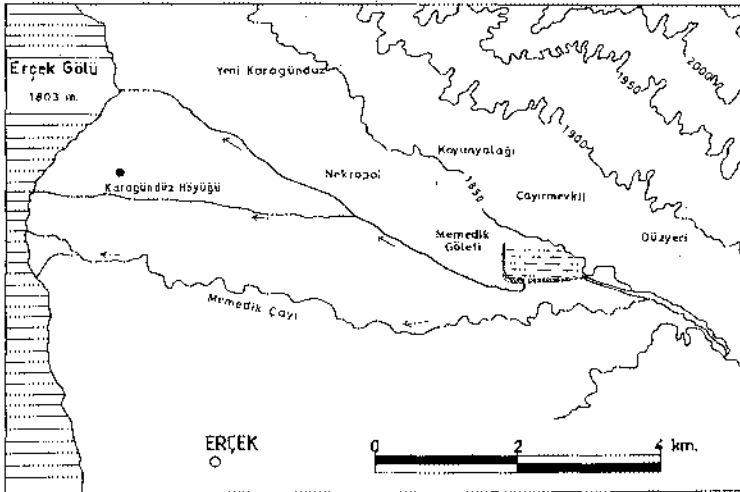
- 29- Bakraçlı Barajı
- 30- Harabe Barajı
- 31- Ferhat Kanalı
- 32- Bendmurat Barajı
- 33- Aşikhüseyin Göleti
- 34- Abbasgöl Barajı
- 35- Yukarı Ömer Gölü Barajı
- 36- Aşağı Ömer Gölü Barajı
- 37- Kilise Gölü Barajı
- 38- Kevenli Barajı
- 39- Düzlük Göleti
- 40- Tasmalı Barajı
- 41- Yukarı Adır Barajı
- 42- Aşağı Adır Barajı
- 43- Aşağı Esenpınar Barajı

- 44- Yukarı Esenpınar Barajı
- 45- Arındı Göleti
- 46- Bey Kanalı
- 47- Bey Göleti
- 48- Tepegören Göleti
- 49- Çirışgöl Barajı ve Kanalı
- 50- Çirışgöl Göleti
- 52- Darboğaz Barajı
- 51- Katırlı Göleti
- 53- Azab Göleti
- 54- Memedik Göleti
- 55- Kurugöl Barajı
- 56- Mustafapaşa Barajı
- 57- Kelle Barajı
- 58- Kızkapan Barajı

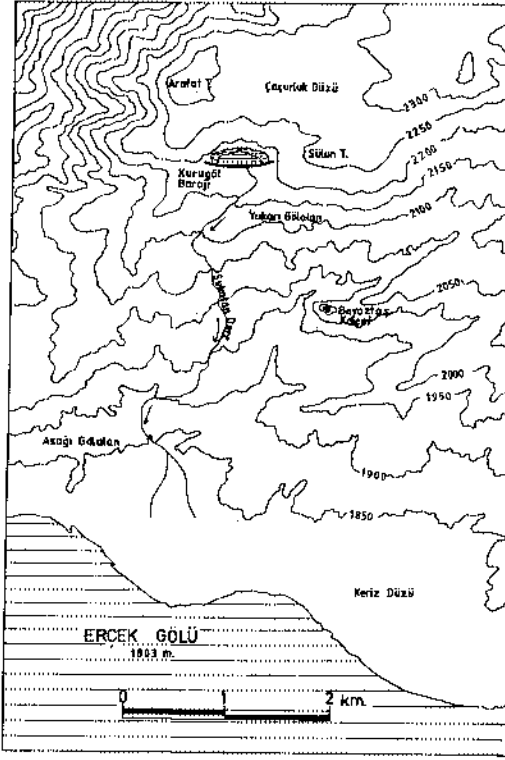
Yanında (*) işareti bulunan baraj, gölet ve sulama kanalları, bizim yüzey araştırmamızdan önce 1889-1970 yılları arasında Van Bölgesi'nde bulunan baraj, gölet ve sulama kanallarını göstermektedir.

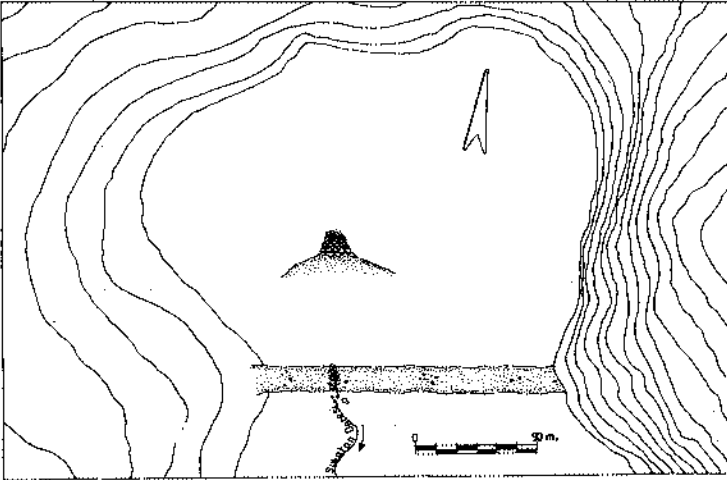
Çizim 1: Azab Gölleti ve yakın çevresi topografik planı

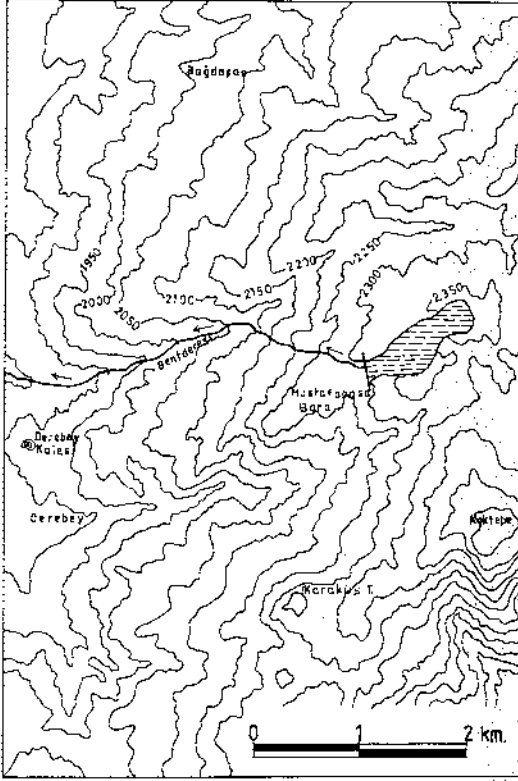
Çizim 2: Memedik Gölleti ve yakın çevresinin topografik planı

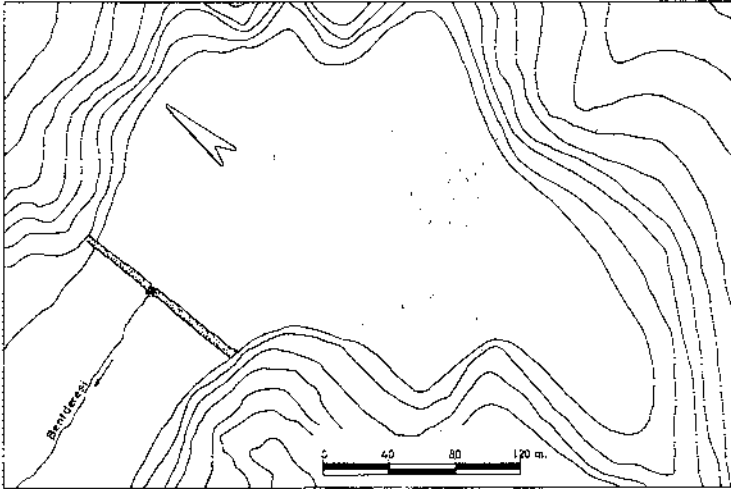
Çizim 3: Kurugöl Barajı ve yakın çevresinin topografik planı

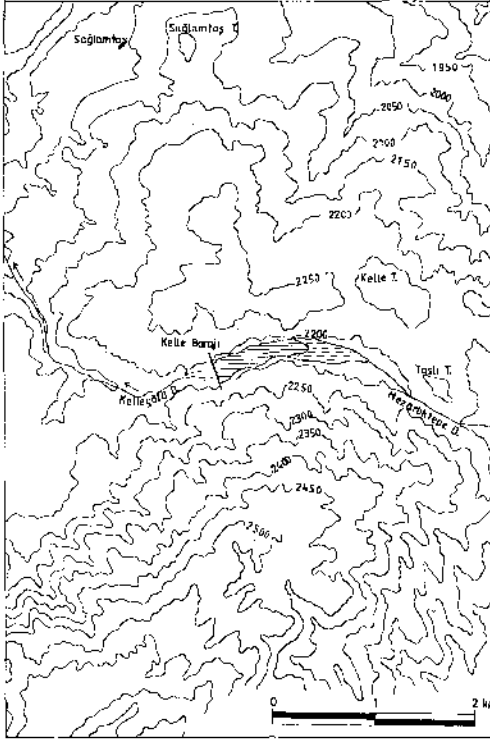
Çizim 4: Kurugöl Barajı'nın planı

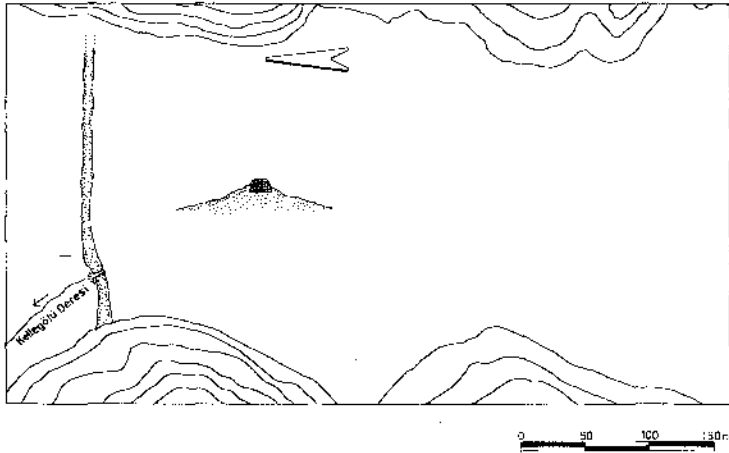
Çizim 5: Mustafapaşa Barajı ve yakın çevresinin topografik planı

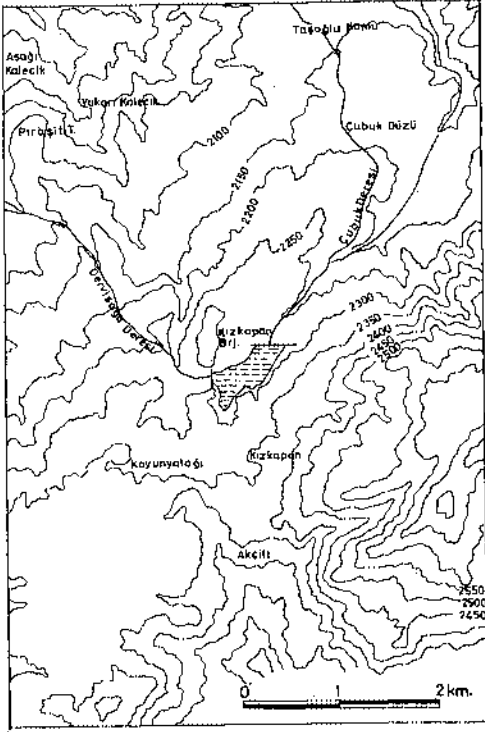
Çizim 6: Mustafapaşa Barajı'nın planı

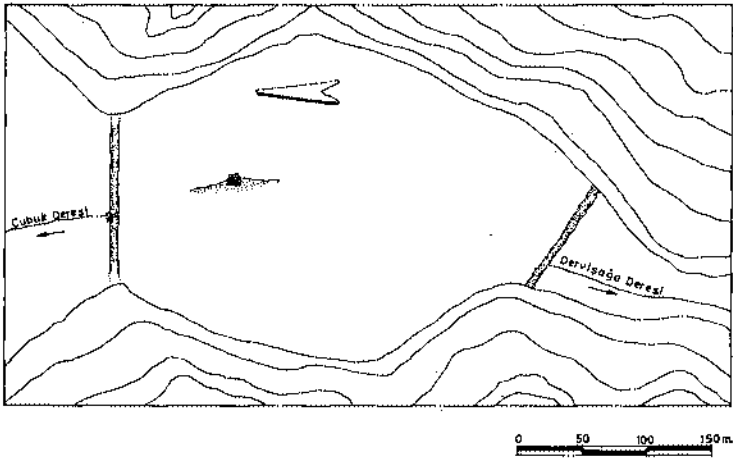
Çizim 7: Kelle Barajı ve yakın çevresinin topografik planı

Çizim 8: Kelle Barajı'nın planı

Çizim 9: Kızkapan Barajı ve yakın çevresinin topografik planı

Çizim 10: Kızkapan Barajı'nın planı

1998 ŞANLIURFA-HARRAN OVASI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Nurettin YARDIMCI*

Bu yılki yüzey araştırmaları 20 Aralık -24 Aralık 1998 tarihleri arasında kısa bir dönem için geçen yıllarda yapılan araştırmaların devamı olarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalarımız Şanlıurfa'ya yakın Harran Ovası'nın kuzeybatı bölümünde daha önce araştırılmayan, merkeze bağlı Kısas Köyü yakınlarındaki höyüklerde sürdürülmüştür. Ayrıca önceki dönemlerde araştırması tam bitmeyen Harran Höyük yakınında bulunan Yayvandırık, Gettaş, Kapaklı, Gentare, Koruklu, Çuhali Mir Gebesi ve Geçittepe yerleşmelerindeki çanak çömleğin incelenmesi gerçekleştirilmiştir.

YAYVANDORUK (Resnel Uğra) (28)

Harran'ın 7 km. doğusunda denizden yüksekliği yaklaşık 377 m., ovadan yüksekliği birkaç metre olan yayvan bir höyüktür. Üzerindeki, modern köy yerleşmesi altında kalmış ve tahrip olmuştur.

Höyükteki çanak çömleğin incelenmesinde; Kalkolitik-Halaf (yoğun olarak), İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Hellenistik ve İslâm dönemleri gözlenmiştir.

KORUKLU (38)

Şanlıurfa-Akçakale yolunun doğu tarafında, yola 500 m. uzaklıkta bulunmaktadır. Yaklaşık 200 m. taban çapında, kuzey -güney doğrultusunda elips biçimli, oldukça dik, düzgün eğimli bir höyüktür. Denizden yüksekliği 401 m., ovadan yüksekliği ise yaklaşık 20 m. kadardır.

Toplanan çanak çömleğin incelenmesinde; Kalkolitik, İlk Tunç Çağı II ve III (yaygın olarak), Son Tunç Çağı, Roma Dönemi (yaygın olarak) gözlenmiştir.

ÇUHALI MIR GEBESİ (59)

Harran Höyük'ün yaklaşık 20 km. güneybatısında, Akçakale -Şanlıurfa karayolunun doğu kenarındadır. Denizden yaklaşık 375 m. yüksekliğinde, ovadan yüksekliği ise 5 m. kadar olan oldukça yayvan bir höyüktür.

Höyükten toplanan çanak çömleğin incelenmesinde; Kalkolitik -Halaf (çok yaygın olarak), İlk Tunç Çağı dönemleri izlenmiştir.

GEÇİTTEPE (Girbet) (60)

Şanlıurfa -Akçakale yolunun 2.5 km. batısında, yaklaşık 250 m. taban çapında dairesel olan höyüğün denizden yüksekliği 400.77 m., ovadan yüksekliği ortalama 16 m. kadardır.

* Dr Nurettin YARDIMCI, 4. Cad. 10/8, Emek-Ankara/TÜRKİYE

Höyükten toplanan çanak çömleğin incelenmesinde; İlk Tunç Çağı III (yaygın olarak), İlk Tunç Çağı -Orta Tunç Çağı geçiş, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı dönemleri gözlenmiştir.

KAPAKLI (Cife) (56)

Akçakale ilçesi'nin 13 km. güneydoğusunda, Suriye sınırına yakın, denizden yüksekliği yaklaşık 370 m. olan yayvan, küçük bir höyüktür.

Höyükteki çanak çömleğin incelenmesinde; Orta Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, Erken İslam (yoğun olarak) dönemleri gözlenmiştir.

GENTARE (44)

Şanlıurfa -Akçakale yolunun 4 km. doğusunda bulunmaktadır. Yaklaşık 350 m. taban çapında, kuzey -güney doğrultusunda elips biçimli büyük bir höyüktür. Denizden yüksekliği 384.74 m., ovoidan yüksekliği ortalama 28 m. kadardır. Höyük üzerinde çeşitli yönlerde yağmur sularının oluşturduğu dereciklere yarmalara yol açmıştır.

Höyükten toplanan çanak çömleğin incelenmesinde; Kalkolitik -Halaf, İlk Tunç Çağı II-III (yaygın olarak), Orta Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, Roma (yaygın olarak), İslam dönemleri gözlenmiştir.

GETTAŞ (25)

Harran'ın 10 km. kadar kuzeydoğusundadır. Yaklaşık 180 m. taban çapında, dairesel yayvan bir höyüktür. Üzerinde modern köy yerleşmesi bulunmaktadır. Denizden yüksekliği 384.52 m., ovoidan yüksekliği ortalama 1.50 m. dir.

Höyükten toplanan çanak çömleğin incelenmesinde; Son Tunç Çağı (az miktarda), Demir Çağı, İslam (yoğun olarak) dönemleri gözlenmiştir.

BOYDERE (68)

Şanlıurfa'ya 8 -10 km. uzaklıktaki Kısas Köyü yolundan ulaşım sağlanmaktadır. Bir dere yatağının batıdan çevrelediği höyük üzerinde yoğun yeni bir yerleşim bulunduğu, höyük tahribata uğramıştır. Höyükten toprak alınması sonucu oyuklar oluşmuş; yer yer düzgün kesme yapı taşlarına rastlanmıştır. Köyden bir genç kız, dere yatağında Roma Devrine tarihlenebilecek bej renkli koku şişesinin fotoğrafını çekmemize ve çizimini yapmamıza izin vermiştir. Tarlada bazalttan yapılmış değirmen taşına rastlanmıştır.

Höyükten toplanan az sayıdaki malzemenin incelenmesinde; Prehistorik yontma taş buluntular, İlk Tunç Çağı (çanak çömlek parçaları az sayıda), Roma (çanak çömlek parçaları yaygın olarak), İslam Devri gözlenmiştir.

ALTINTEPE

Sakinlerinden aldığımız bilgiye göre 1.5 km. uzağındaki Yeniköy ile birlikte Cudeyde olarak anılmaktadır. Altintepe'nin Yeniköy'e bakan yamaçları kısa bir zaman önce tarım amacıyla düzlenerek toprağı tarlalara yayılmıştır. Bu düzleme sırasında çeşitli malzemenin ortaya çıktığı, ancak tahrip edildiği öğrenilmiştir. Köylüler tarafından korunmaya alınan bazalttan büyük boyutta havaneli, çıkan malzemedan bir örnektir. Tepe yüksekliği 8-10 m. olan höyüğün üzerinde yeni yerleşme mevcuttur. Bu yeni yerleşmenin evleri arasında çok iri kireçtaşından, büyük bir temel kalıntısı gözlenmiştir.

Höyükten toplanan malzemenin incelenmesinde; Kalkolitik (yoğun olarak), İlk Tunç Çağı (yoğun olarak), İslam dönemleri gözlenmiştir.

YENİKÖY

Altintepe ile birlikte Cudeyde olarak anılan, 7-8 m. yüksekliğindeki höyük üzerinde yeni yerleşme mevcuttur. Altintepe'ye bakan yamaçları yoğun bir biçimde tahrip olmuştur.

Höyükten çok az miktarda toplanabilen çanak çömleğin incelenmesinde; İlk Tunç Çağı izlenmiştir.

KISAS

Yükseltisi çok az olan höyüğün bir bölümü yeni yerleşmenin altında yer yer gözlenmektedir. Şanlıurfa'dan doğuya doğru 15 km. uzaklıktaki höyükte, yoğun yeni yerleşme nedeniyle herhangi bir parçaya rastlanamamıştır.

KIZLARTEPESİ (74)

Kısa'stan 1 km. sonra asfalt yolun ikiye ayırdığı höyük, 8-10 m. yüksekliğindedir. Yeni yerleşmenin olmadığı höyük yüzeyinde toprak alımı ve tarım faaliyetlerinden dolayı tahribat mevcuttur. Üzerinde nirengi noktası olan tepenin etrafından kanaletler geçmektedir.

Höyükten toplanan çanak çömleğin incelenmesinde; Kalkolitik, İlk Tunç Çağı I - II -III (yoğun olarak), Demir Çağı, Roma Devri, İslam Devri gözlenmiştir.

KESERDEDE (70)

5-6 m. yüksekliğindeki höyük, Kısa'stan 4-5 km. doğuda yer alır. Büyük kanallardan birinin doğusunda kalan höyüğün üzerinde modern yerleşme bulunmaktadır. Bu yerleşmenin sıkışık konumundan dolayı çok az parça toplanabilmiştir.

Höyükteki çanak çömleğin incelenmesinde; İlk Tunç Çağı (yoğun olarak), Orta Tunç Çağı (yoğun olarak), Demir Çağı, Roma dönemlerine rastlanmıştır.

GÜNBALİ (Araboğlu) (71)

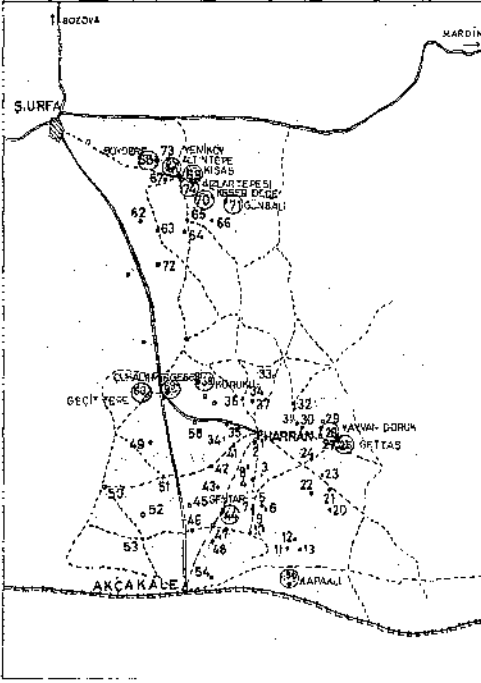
Kısa Köyü yolu üzerinde Şanlıurfa'ya 20 km. uzaklıkta, üzerinde yoğun modern yerleşimin bulunduğu, aşırı tahribata uğramış, 4-5 m. yüksekliğinde küçük bir höyüktür. Modern yerleşmenin sıkışık düzeninden dolayı malzeme toplanamamıştır, ancak yerleşmenin kuzeyinde, bahçecilik yapılan alanda çok az sayıda çanak çömlek parçası ve çakmaktaşı çekirdek bulunmuştur.

Harran-Yüzey Araştırmasındaki Buluntu Yerlerinin Listesi

1. Tell İdris	16. Andaç
2. Tell Magrum	17. Meydenkapı
3. Tell Mahruk	18. Algılı
4. Tell Şinah (Küplüce)	19. Ümitvere
5. Küçük Hedbe	20. Uzun Tepe
6. Büyük Hedbe	21. Aydınlar
7. Seferköy	22. Bulgurlu
8. Tell Ganım (Varlıalan)	23. Akçalı
9. Yukarı Deren	24. Şuvat (Çolpan)
10. Aşağı Deren	25. Gettaş
11. Halava	26. Aylak
12. Kayaca (Ummul Hacer)	27. Çerme (Duran)
13. Altılı	28. Yayvan Doruk (Germe)
14. Garparıcan	29. Alancık
15. Ekinyazı	30. Bozyazı

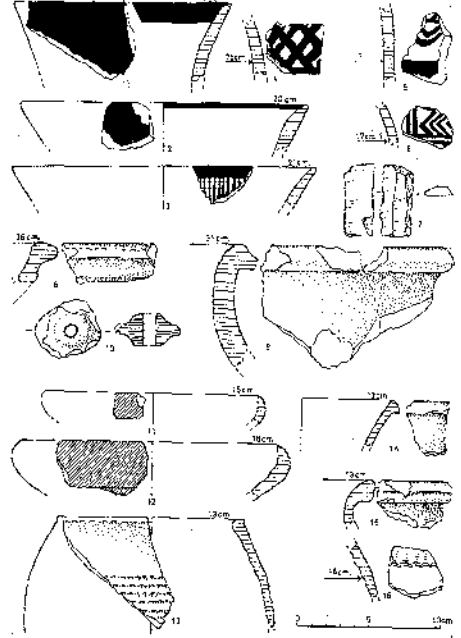
31. Tillicik
32. Şükür Ali
33. Tell Nasr (Sıralı)
34. Tahılalan
35. Tell Hadar (Balgat)
36. Buğday Tepe
37. Köyeş Tepe
38. Koruklu
39. Yukarı Yarımca
40. Aşağı Yarımca
41. Öncüler
42. Tell Halip (Sütlüce)
43. Uzun Yol
44. Gentari
45. Kubbe Hıdır (Yeşerti)
46. Şih Yakup (Bolatlar)
47. İkizce
48. Aşağı Harap Selim
49. Yukarı Beğdeş
50. Telediriç
51. Aşağı Beğdeş
52. Dorum Ali
53. Garbi Hırsız At
54. Öncül
55. Öncül II.
56. Kapaklı (Cife)
57. Hamdi Tepe
58. Serince
59. Çuhali Mir Gebesi
60. Geçit Tepe (Gırbet)

61. Kara Tepe
62. Ömer Tepe
63. Sultan Tepe
64. Tepe
65. Ambar Tepe
66. Kurucuk
67. Köprülük
68. Boydere
69. Kısas
70. Keserdede
71. Günbalı
72. Turluk
73. El Faris Tepe
74. Kız Tepesi
75. Ozanlar
76. Çoban (Bağış)
77. Parapara
78. Tell Seyf (Kılıçlı)
79. Kantara (Geçitli, Ginetre)
80. Hırbat Ül Salih (Köyceğiz)
81. Hacı Ekber
82. Bir Hasso (Demirci Höyük, Şarki Hırsız At)
83. Bakiye Tepe (Balkır Köyü)
84. İmam Bakır I.
85. İmam Bakır II.
86. Resmî Şaban (Balkır Köyü)
87. Tell Gazene
88. Çamurlu Tepe
89. Külünçe (Omurca)
90. Taşbasan
91. Altıntepe
92. Yeniköy

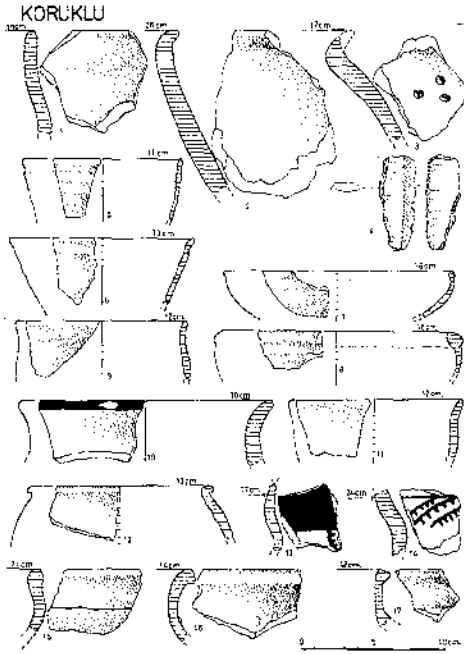

Harita: 1

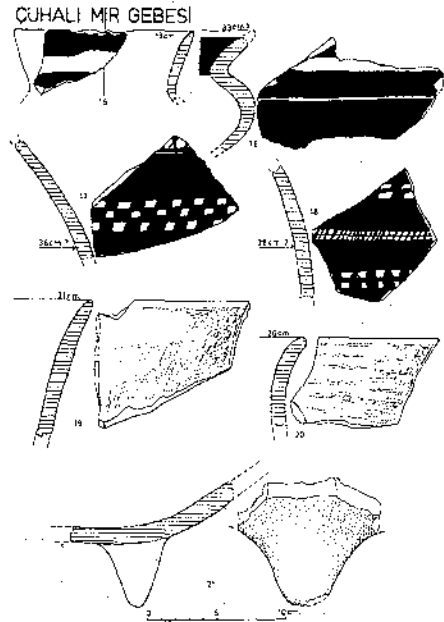
YAYVAN DORUK

Çizim: 1

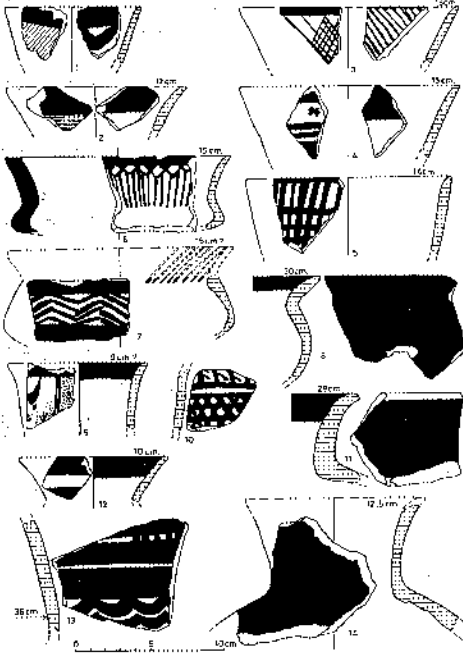

Çizim: 2

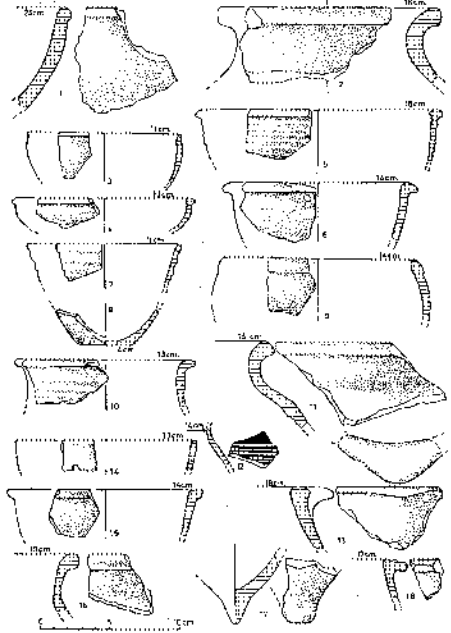
Çizim: 3

CUHALI MIR GEBESİ

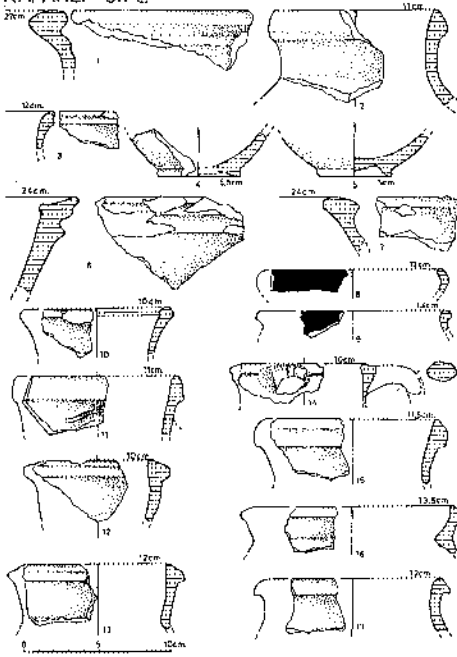
Çizim: 4

GIRBET - GECİT TEPE

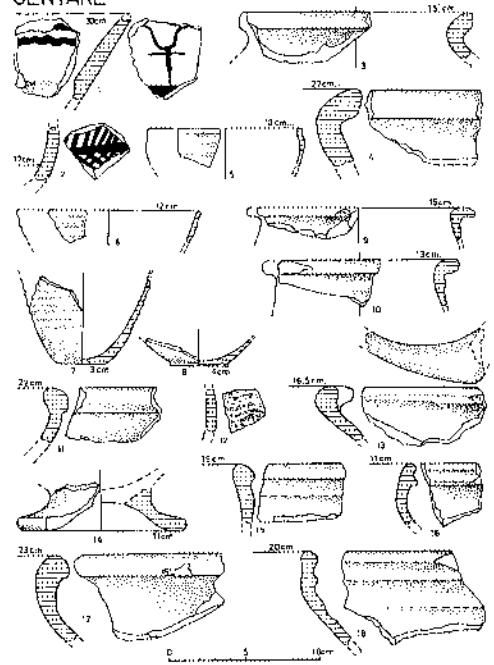
Çizim: 5

KAPAKLI - CİFE

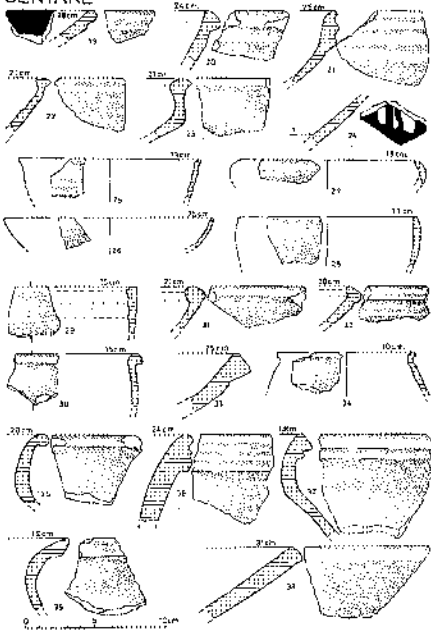
Çizim: 6

GENTARE

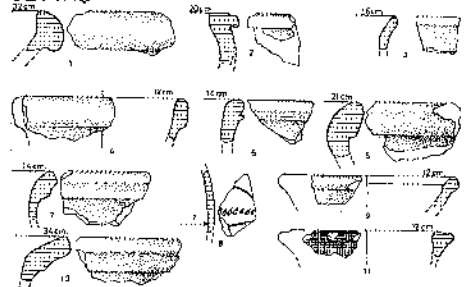
Çizim: 7

GENTARE

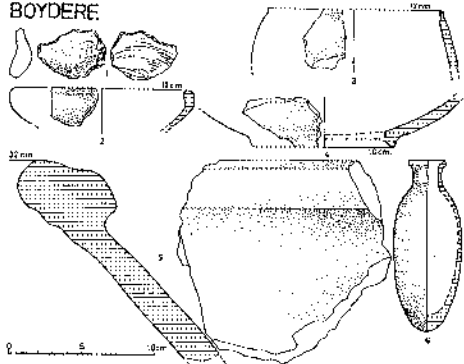

Çizim: 8

GETTAS

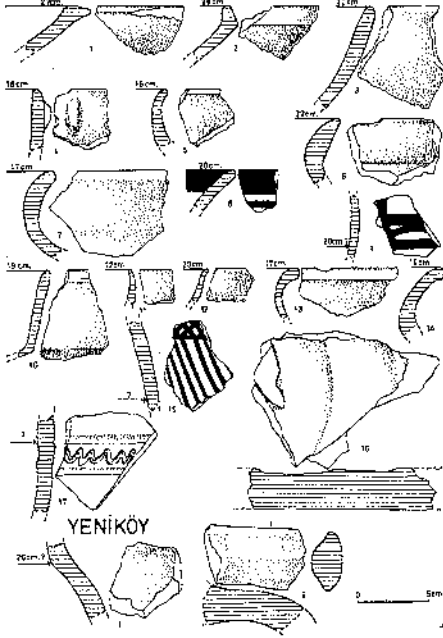

BOYDERE

Çizim: 9

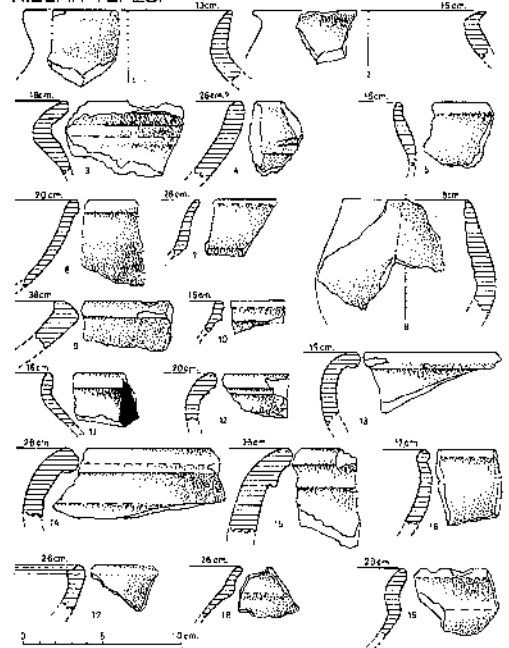
ALTINTEPE

YENİKÖY

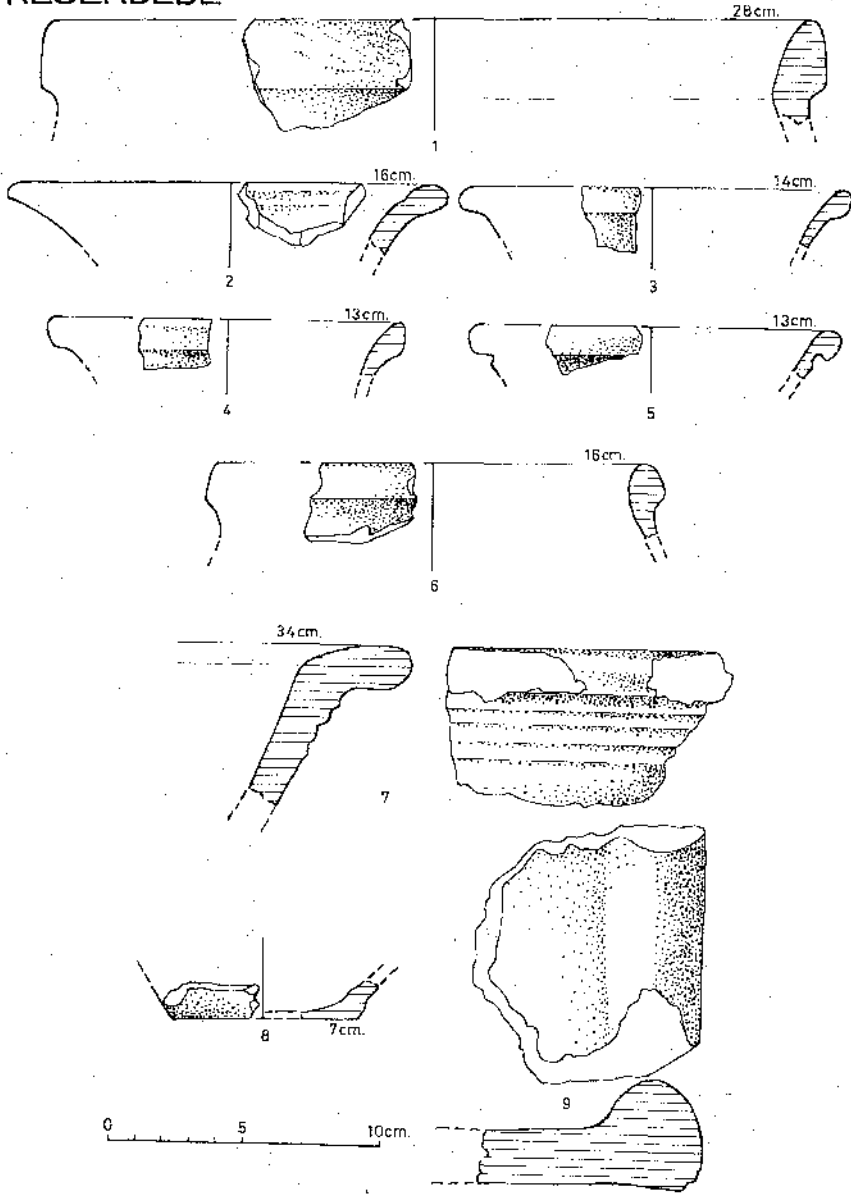
Çizim: 10

KIZLAR TEPESİ

Çizim: 11

KESERDEDE

Çizim: 12

Resim 1: Boydere, değirmentaşı

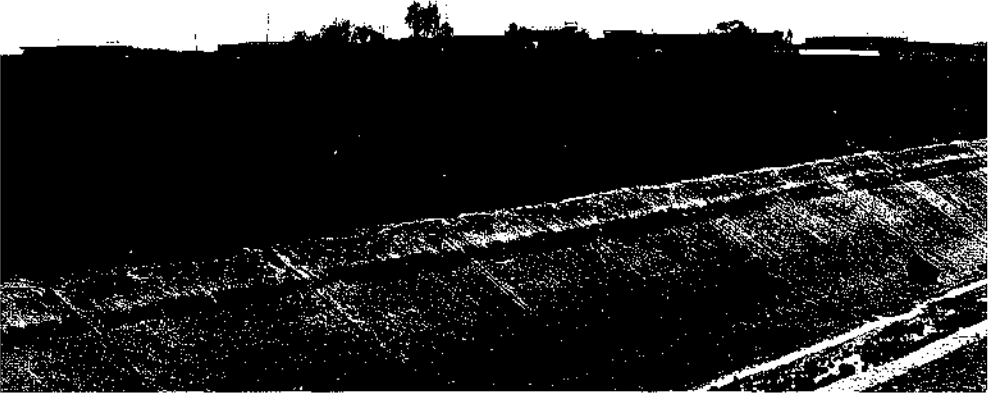
Resim 2: Altıntepe

Resim 3: Yeniköy

Resim 4: Kızılartepesi, güneyden

Resim 5: Keserdede

Resim 6: Gnbalı

1998 YILI BALIKESİR İLİ AYVALIK, GÖMEÇ, BURHANIYE VE EDREMIT İLÇELERİNDE PRE- VE PROTOHİSTORİK YERLEŞMELER YÜZEY ARAŞTIRMASI¹

Engin BEKSAÇ*

İlk sezonu 1997 yılında Gömeç Ovası'nda başlayan, Edremit Körfezi'nin güney kesimini kapsayan projenin 1998 yılındaki aşaması, Ayvalık ilçesi'nin kıyı kesimi ve adalarıyla birlikte, ilçenin Altınova Beldesi ve çevresinde gerçekleştirildi. İlgili alanı olarak bölgenin az bilinen pre- ve protohistorik potansiyelini tayine yönelik araştırma esas olarak Bronz ve Demir çağları verilerinde yoğunlaşmaktaysa da, daha önceki ve sonraki bütün süreçleri ve arkeolojik sit ve materyalleri de ilgi alanına almayı ve bütün bu arkeolojik mirasın korunması için de çaba göstermeyi amaçlamaktadır. Daha önce tanınmayan bazı yeni sitlelerin de arkeoloji literatürüne kazandırıldığı 1998 sezonu içinde de arkeolojik sitlelerin tespit ve tescili kadar, bölgenin yerleşme tipolojisi, makro ve mikro ilişkiler dinamiği kadar Erken ve Geç Bronz Çağı ve özellikle de "Krizli Yıllar" olarak adlandırılan sürece ışık tutacak verilerle birlikte, Demir Çağı ve sonraki süreçlere ait veriler toplandı. Ege göçleri ve bölgede Balkan uluslarının varlığına işaret eden verilerin yanı sıra Kuzeybatı Anadolu prehistoryasının en ilgi çekici kültürlerinden biri olan Yortan kültürüyle ilintisi fark edilen bir nekropol ve arkasındaki bir başka sitin de bulunması araştırmanın sevindirici yönlerinden biriydi². Daha önceki dönemin deneyimleri ışığında belirlenen denize dayalı bölgesel kültürel özelliklerin pekişmesi de projenin doğrultusu ve hedefi açısından önemli oldu.

1998 yılı kış aylarında vuku bulan yağışlar ve taşkınların açığa çıkardığı arkeolojik alanlar ve çevresinde yoğunlaşan araştırma esnasında, Erken ve Geç Bronz Çağı, Demir Çağı verileriyle birlikte, Aeol, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait keramikler toplanarak, bu dönemlere ait yerleşmeler de değerlendirildi. İlgili bir husus olarak, Erken ve Geç Bronz Çağı yerleşmelerinin bölge için tipik olduğu anlaşıldı ve Kuzey Ege adaları ve Batı Anadolu'nun bölgemize yakın kesimlerinde de geçerli olduğu biçimde kayalık yükseltiler, adalar veya yarımadalar üzerinde yoğunlaştığı ve Demir Çağı yerleşmelerinin de bunları kullanmış olduğu tespit edildi. Denize dayalı özgün bir

- * Yard. Doç. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Araştırmaları Merkezi Müdürü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Trakya Üniversitesi, 22030 Edirne/TÜRKİYE
- 1 1998 yılı Ağustos ayında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Sakarya Müzesi'nden Arkeolog Mürşit Yazıcı ve ekip üyesi olarak Arkeolog Gökhan İğdir katılmıştır. Bütün araştırma boyunca görevini çok titiz biçimde gerçekleştiren ve manevi açıdan da bizi destekleyen Mürşit Yazıcı'ya, ekibimizin temel direği Gökhan İğdir'a, Balıkesir Müzesi Müdürü Sayın Neriman Özyayın'a, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Balıkesir İli Valiliği'ne, Ayvalık Kaymakamlığı'na, araştırmamız süresince bizi daima destekleyen Hüseyin ve Mehmet İğdir'a, Üçkabağaç Köyü'nden Hüseyin Güler ve Ali Oğuz'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmada adı geçenlerin katkısı ve yeni sitlelerin bulunmasında destekleri büyüktür.
- 2 Kökten K., '1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor', *Belleken*, C-XIII, 1949, s. 811-829; Lambrianides, K. Spencer, N., 'The Madra Çay Delta Archaeologic Project', *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, Ankara, 1997, s.397-419, "The Madra Çay Regional Project", *XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1996, s.177-199; 'Some Reflections Upon The Origins And Development Early Bronze Age Settlement In Lesbos And Some New Evidence From Western Anatolia', *Poliochni*, Atina, 1997, s.618-633.

yaşamın temel teşkil ettiği ve Ege Bronz Çağı dünyasıyla yakın ilişkiler içindeki bu bölgesel kültürün Edremit Körfezi'nin bütünü kadar, İzmir ili, Dikili İlçesi kıyı kesimi ile birlikte Bakırçay Vadisi ve Çandarlı Körfezi'ne, hatta daha ötelere kadar indiği bu kesimlerde evvelce yapılmış olan bazı araştırmalara ait verilerle belirlendi³. Kuzeybatı Anadolu arkeolojisi açısından kıyıya hayli yakın bir nekropol ve hemen arkasındaki bir sit üzerinde bulunan Yortan malzemesi bu kültürün yayılımı ve hatta nekropol ve yerleşme olması mümkün bir sit (?) göstermesi bakımından çok önemlidir⁴. Ayrıca, parlak açkılı gri, kahverengi ve bej dik karineli "Krizli Yıllar" keramiği örneklerinin değişik tipleri, 1997 yılı Gömeç yakınındaki Kızıçiftliği Höyüğü ile birlikte, Edremit yakınlarındaki Araplar Höyüğü malzemesiyle olduğu kadar⁵, Dikili ve Bakırçay Vadisi ve Çandarlı Körfezi çevresinden gelen malzemeye de uyuşarak, Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağında bölgenin kıyıya yayılan ve denizle yakın ilişkiler sergileyen yaşamı için de önemli bir gösterge olmaktadır. Bu noktada, Strabon ve diğer antik kaynakların hemen hemen aynı bölgeyi Lelegler, Karyalılar ve Pelasglar gibi deniz kavimlerinin yurdu olarak göstermesi bu arkeolojik verilerle bütünleşme gösterir gibidir. Bu tip keramiklerin Balkanlar ve özellikle de Thessalia ve Makedonya ile birlikte Ege adaları ile de benzerlikler gösterdiği fark edilmektedir⁶.

1998 yılındaki çalışmanın ilk merkezi Ayvalık ilçe merkezinin kuzey-kuzeydoğusunda Çakalya Burnu ile İğdeli Plaj arasındaki küçük kayalık bir burun oldu. Bu alan geçmiş yıllarda, zeytinli çay bahçesinin ve yazlık villaların yapılışı esnasında yok edilmiş olup tepe üstünde yüzeye çıkan kayalık zemine göre bir kaya üstü yerleşmesi olarak karşımıza çıktı. Arkeolojik malzeme batıya doğru akan karışmış toprak üzerinde yer almaktaydı. Yüzeyde bölgeye özgü tipte siyah hamurlu bir küçük ağırşakla birlikte, parlak gri açkılı ve benzerleri Ege adalarında görülen tipte bir Bronz Çağı fincan sapı ve bölgede yaygın olarak bulunan parlak kahverengi açkılı sepet formu bir kabin sap kısmının bulunması "Krizli Yıllar" ile ilişkiyi göstermesi bakımından önemliydi. Bunlar yanında daha erken süreçleri hatırlatan formlarıyla karşımıza çıkan gri mat Aeol keramikleri, sepet formları ve değişik tipleri sergiliyordu. Ayrıca, yüzeyde Roma ve çok yeni keramik parçaları da vardı. Deniz kıyısında yapılan inceleme bu kesimin toprak ve taş dolurularak orijinal şekli bozulmuş olan küçük bir koy olduğu intibainı verdi. Siten yanındaki bahçelerde arkeolojik veri bulunmaması ilginçti (Resim: 1).

Su problemi nedeniyle pre- ve protohistorik bir yerleşmenin bulunabilmesi hususunda şüpheli olduğumuz Alibey (Cunda) Adası üzerinde yapılan araştırma bizi haklı çıkardı. Adanın girişindeki Pordoselene veya Nesos olması mümkün tescilli alan dışında veriye rastlanmadı. Bu alanda yoğun biçimde Hellenistik, Roma ve Bizans keramikleri ve bazı mimari parçalar görüldü. Ayrıca, Pateriça'ya giden yolun başında bir çeşme önünde tahrip olmuş durumda bir Roma Devri lahtine rastlandı. Alibey Adası'nın doğusuna gelen Lale Adası'nın doğu tarafında, denizin aşındırdığı topraklarda Aeol, Hellenistik ve Roma Devri keramikleri ihtiva ettiği gözlemlendi. Bu veriler ışığında bu kesimin bugün için su altında kalan alanlarla birlikte geniş bir Antik Devir ve Bizans Devri yerleşmesinin parçası olduğu anlaşılmış oldu.

Ayvalık çevresinde tatlı suyu bulunan ve aynı zamanda antik ismi (Khalkis) ile bakır madenini akla getiren Çıplak Ada'da yapılan araştırmada, adanın güneydoğusunda tepe üzerinde olması muhtemel küçük bir askeri yapının izleriyle birlikte, kuzeyde tepenin uzantısında ve batı tarafındaki koyun ardında çok sayıda Roma ve Bizans keramiğine rastlanırken, küçük castrum benzeri yapının bulunduğu tepenin güneydoğusunda

3 Çalışma iznimiz ve proje kapsamı dışında kalan bu bölgeler için: Bittel, K. 'Zur Ältesten Besiedlungsgeschichte der Unteren Kaikos-Ebene', *Ist. Forsch.* 17, 1950, s.10-29; Driehaus, J., 'Prahistorische Siedlungstunde in der Unteren Kaikosebene und aus dem Golfe von Çandarlı', *Ist. Mit.* 7, 1959, s.76-101; Lambrianides, K.-Spencer, N., *a.g.c.*,

4 Kamil, T. *Yortan Cemetery in Early Bronze Age of Western Anatolia*. Oxford, 1982,

5 Özdoğan, M. "The Second Millennium Of The Marmara Region", *Ist. Mit.* 43, 1993, s. 161, fig. 3-25 ve 29,

6 Özdoğan, M., *a.g.c.*, Koukouli, C., "The Late Bronze Age in Eastern Macedonia" *Thracia Praehistorica*, 3, 1982, s. 230-239; Stoyanov, T.-Nikov, K. *Rescue Trench Excavations of Early Iron Age Settlement and Sanctuary Near the Village of Rogozinovo, Harmanli District, Maritza Project, VI, I, Sofia, 1997*, s.171-240; Bouzek, J., "Late Bronze Age Greece And The Balkans", *BSA*, 89, 1994, s.217-234; Dickinson, O., *The Aegean Bronze Age*, Cambridge, 1996; Drews, R., *The End Of The Bronze Age: Changes In Warfare And The Catastrophe.c. 1200 BC*, Princeton, 1993.

da gri mat Aeol keramikleri arasında parlak gri açkılı bir Minyan tipi trifoil a ız parçasına rastlandı. Ayvalık i  limanına girişi denetleyen bo azdaki yapının durumu kadar, bu bölgedeki Aeolik keramikler de ilginçti (Resim: 4).

Ayvalık çevresinde olduğu antik kaynaklarda ve bölgeye ait bir gezinin kayıtlarında belirtilen bir eski yerleşmenin tespitine yönelik  alı ma Keremk y n batısındaki bir dere yatağı boyunca gerçekleştirilerek, yoğun Roma Devri keramikleri veren bir alan bulundu. G m     mevkii gerisine gelen alanın Strabon'un bahsettiği Koryphantis olup olamayacağı veya Wiegand'ın "Karmanlı  akir "veya "Eski Mezarlık" mevkii olup olamayacağı çok net de ildir⁷.

Bölgenin suyu bol ve verimli ovasıyla  nl  Altınova pre- ve protohistorik açıdan en  mit veren kesimi olup önemli yerleşmeleri olduğu intibainı veren Kaymak Tepe ve Yeniyele irmeni Tepe gibi iki prehistorik h y kle tanınmaktaydı. Bölgedeki ya lılarla yaptığımız konuşmaların i ığında Yeniyele irmeni Tepe ve Kaymak Tepe ile birlikte 19. yüzyıl haritalarında Mal-Tepe olarak görülen h y  n aynı sit olabileceği kanısına vardık⁸. Daha önce üzerinde çalışmalar yapılan Yeniyele irmeni Tepe'yi arkeolojik ahl k ilkeleri doğrultusunda sadece stratejik ve lojistik özellikleri ve yerleşme tipolojisi açısından ele alarak, bu projenin çalışma alanı dışında kalan ve önemle ele alınması gerektiğine inandığımız Ayvalık-Altınova-Dikili-İzmir asfaltının yukarısındaki bölgeye odaklandık. Bu yönelimde 1998 ki ındaki ta kınların açığa çıkardığı *pithos* nekropol kalıntılarında ilgimizi yo unla tırarak, Altınova Belediyesi tarafından sanayi bölgesi ilan edilen alan içinde kalarak, tahrip olma tehdidi altında kalan bu önemli nekropolün ilk çalışmalarını gerçekleştirdik. (Resim: 5, 6). Yüzeyden 1 m. derinlikte bir ta  yol altında ve 1,5 m. derinlikteki *pithos*ların kırılarak tahrip edilmiş kalıntıları kırmızı hamurlu ve kalınlığı 4-5 cm., içten içe 70 cm.  aplı ve y ksekl i 90 cm.dir. *Pithos*ların çevresinde biyolojik kalıntılar ve çok sayıda keramik parçaları görüldü. Bu keramikler arasında beyaz dolgu bezekli Yortan keramikleri yanında, bej ve gri mat Geç Bronz ve Erken Demir  a ı keramikleri ile Aeol keramikleri bulundu ( izim: 1, 2). Ayrıca, bej hamurlu üstü dalga ve çizgi bezekli Sub-Miken sonu ve Proto-Geometrik Dönem başına ait, benzerleri Güney İtalya ve Sicilya'da da bulunan küçük bir keramik parçasıyla birlikte, Bizans keramiklerine de rastlandı.

Nekropol alanı gerisindeki yamaçlarda bugün yok edilmiş bulunan Osmanlı  e mesine su getirenlerin de dahil olduğu pi mi  toprak künklerle birlikte, zeytinlikler arasında Aeol ve Roma Devri keramiklerine rastlanarak, gerideki yükseltilere doğru araştırma sürdürüldü. Bu noktada, "Eski Kaynak "olarak bilinen mevkii adına izafeten nekropole de bu adı uygun gördük. Bu kesimin ardındaki araştırmalara devam ederek, daha yukarılarda bol miktarda Roma Devri kerami i ve pi mi  toprak lahit parçaları gösteren yükseltinin ardındaki kayalık tepe üzerinde prehistorik malzemeyle kar ıla tık. Daha  nceki deneyimlerimizle, öndeki ova ve arkadaki dağlar arasındaki yükseltide olmasını beklediğimiz pre- ve protohistorik yerleşmelerin bu konumu bu sitle de teyit edilmiş oldu. Kazan Dere olarak bilinen kuru dere yatağının yanında yer alan ve Körtükaya veya K ftekiye olarak bilinen sit, Madra Bara ı'ndan su getirmek için açılan derin kanal kazılarıyla DSI tarafından ağır bir tahribata uğratılan sitin ana yükseltisini üzerinde yerleşme olabileceğine işaret eden öğütme ta ları yanında, tepenin zirvesi oluşturun d zl   n güneyinde *pithos* parçalarının görülmesi ilgi çekicidir. DSI kanalından g r ld   kadarıyla fazla kalın bir arkeolojik tabakalanma vermeyen tepenin Altınova ve çevresine hakim stratejik konumu ilginç bir durum arz etmemektedir. Yerle menin kayalık bir alan üzerinde yer alması, bölgedeki ve yakın çevredeki sitlerle birlikte, Ege adalarında ki ve hatta Bodrum çevresindeki bazı  a da ı sitlerle uyum içinde olan bir yerleşme stratejisi göstermektedir. Yüzey buluntuları açısından da hemen aşağıdaki "Eski Kaynak Nekropolü " ile yakın bir iliği gözlenmektedir.

7- Wiegand, Th., "Reissen in Mysien", *Mitt. Des Kaiserlich Deutschen Archeologie Inst. Athenische Abt.*, Vol. XXIX, 1904, s. 260-262

8- Kökten, K., a.g.e.; Lambrianides, K- Spencer, N., a.g.e.

Yüzey buluntularıyla aşağıdaki nekropol ile ilişkiler sergileyen Körtükaya'nın yüzey buluntuları arasında kırmızı ağızlı Kuzeybatı Anadolu'nun iç kesimleriyle ilintili bir parçaya ve beyaz dolgu bezekli Yortan keramiklerine rastlanmış olması ilgi çekicidir (Resim: 7, 8, 9). Yeniyeldeğirmeni ve Kaymak Tepe buluntularıyla birlikte Midilli Adası üzerindeki Thermi ve diğer yerleşmeler ile bütünlük arz eden buluntular yanında Yeniyeldeğirmeni Tepe buluntuları arasında önemli bir yer tutan ve yüzeyde de çok sayıda görülebilen Troya I-II süreciyle ilintili kırmızı astarlı keramiklerin Körtükaya üzerinde fazla görünmemesi ve hatta elimizde mevcut olan tek bir parça tüpsü tutamakla temsil edilmesi ilginçtir. Buna karşın, Edremit Körfezi ve çevresinde yaygın olduğu anlaşılan ve Bakırçay Vadisi ve Çandarlı Körfezi'ne kadar yayılan parlak gri, kahverengi ve bej ağızlı dik kareli keramiklerin bolluğu Geç Bronz Çağı ve özellikle de "Krizli Yıllar" için Körtükaya'nın önemini artırmaktadır (Resim: 11, 12). Özellikle Thessalia ve Makedonya ile olduğu kadar Ege adaları ve Balkanlarla da yakın ilişkiler gösteren bu keramikler Edremit Körfezi'nin kuzeyi⁹ ve Sakarya Nehri'nin batısında kalan Kuzeybatı Anadolu buluntularıyla da¹⁰ ilişkilidir. Hemen hemen aynı süreçlerle ilintili iki parça olan pembe bej hamurlu ve kırmızı astarlı sivri bir Miken sap parçası ile kırık olarak bulunmuş bej hamurlu iri ağırsak yanında Erken Demir Çağı keramik parçaları ilginç çağrışımlar yapmaktadır.

"Eski Kaynak Nekropolü" ile yakın ilişkiler sergileyen Körtükaya'nın Yortan kültürü açısından durumunu söylemek için daha çok araştırmaların yapılması gereklidir. Siten özellikle Balkanlar ve Ege adalarındaki kaya üstüne yerleşen ve ahşap tahkimatlı stratejik alanları kullanan yerleşmelerle ve Geç Bronz ve Erken Demir Çağı Avrupa sitleleriyle benzeşen durumu ilginçtir. Genellikle ahşap mimarinin bulunduğu bu tip yerleşmelerin özgün durumu kadar, DSI'nin ağır tahribatı ve yoğun defineci faaliyeti siti zor çalışabilecek bir duruma getirmiştir.

Daha gerilerde başka bir pre- ve protohistorik yerleşme bulunamayacağı kanımı- zı teyit etmek için sürdürdüğümüz araştırmalar esnasında kıyıda hayli içeride Madra Dağları'nın eteklerinde Üçkabaağaç Köyü ile Çakmak Köyü'nün kesiştiği kesimde Aeol, Hellenistik, Roma ve önemli ölçüde Bizans keramikleri gösteren geniş bir alana rastlanmışsa da, bu kesimde pre- ve protohistorik izlere rastlanmamıştır. Ayrıca eski yıllarda bu bölgeden bazı mimari parçalar çıkarıldığı öğrenilmiştir. Bu durum, Gömeç Ovası'nda da görülen ve Edremit çevresinde de beklenen bir özellik olup bölgenin deniz ile ilişkilerinin sonucudur. Burada Gömeç'ten bile gerilere çekilen yerleşmeler bölgenin denize daha açık oluşuyla bağlantılıdır. Dışarıyı önceleri tehdit ederek kıyıda çok uzaklaşmayan, fakat korunaklı bir durumda denizi denetleyen yerleşmelerin sahipleri muhtemelen denizde bir tehdit oluştururken, daha geç süreçlerin yerleşmelerinde yaşayanlar korsanlık nedeniyle kıyıda içerilere çekilmiştir. Bu durum kıyıda hayli içerideki eski Ayazmend (şimdiki Altınova) yerleşmesi için bir iskele bir de gerideki yerleşmelerden oluşan Edremit Körfezi çevresindeki kasabalar için geçerlidir. Ayrıca, erken süreçlerde kıyıda ada veya yarım adalar üzerindeki yerleşmelerinde alüvyon dolgularıyla içeride kalmış olması önemle üzerinde durulması gereken bir husustur. Yeniyeldeğirmeni Tepe böyle bir yerleşmedir. Bu yerleşme ve Körtükaya'nın durumu da enteresan olup aynı süreçlerin malzemesini sağlayan, fakat farklı özelliği olan iki sitin ilişkileri ilginç çağrışımlar yaparak, iki farklı politik yapılanmanın mı yoksa iki farklı yapılanma tipinin mi (iskele ve iç idari ve savunma merkezi) olabileceği hususunda şüpheler uyandırmaktadır. Ayrıca kıyıda bol Troya I-II malzemesi, Troya merkezi ile ilişkileri bulunan bir yerleşme ile bunu denetleyen başka bir politik yapılanma veya kültürün var olabileceğini

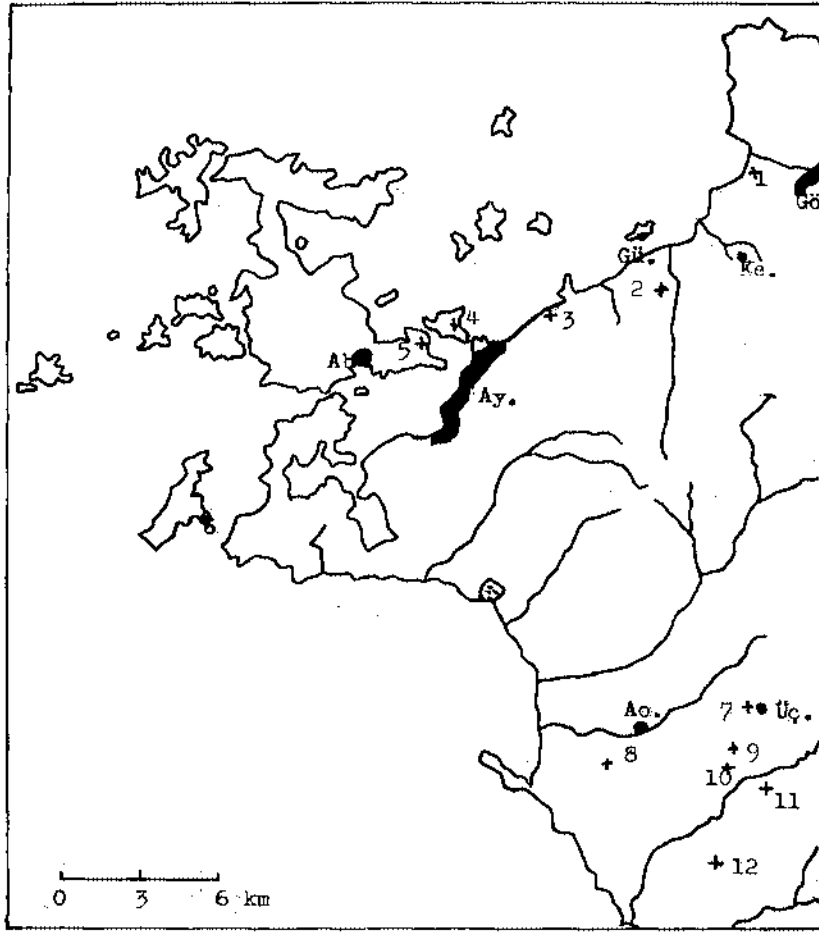
9 Özdoğan, M., a.g.e.; Beksac, E., "1997 Yılı Balıkesir İli Ayvalık ve Gömeç İlçelerinde Yüzey Araştırması", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt. II, Ankara, 1999, s. 109-119.

10 Allen, S.H., *Northwestern Anatolian Gray Wares In The Late Bronze Age: Analysis And Distribution In The Eastern Mediterranean*. (Diss.). Brown University, 1990; French, D.H., "Prehistoric Sites In Northwestern Anatolia", *Anatolian Studies*, 17, 1967, s. 49-100; "Prehistoric Sites In Northwestern Anatolia", *Anatolian Studies*, 19, 1969, s. 41-98; Mellart, J., "Some Prehistoric Sites In Northwestern Anatolia", *Ist. Mitt.*, 6, 1956, s.53-88; Özdoğan, M., a.g.e.; 1984 Yılı Trakya Ve Doğu Marmara Bölgesi Araştırmaları, III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1984, s. 409-420; 1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları, V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1988, s.157-173; 1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İleri Yüzey Araştırmaları, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1989, s.443-457.

de akla getirmektedir. Bronz Çağı deniz ticareti ve korsanlıkla geçinen ve daha sonra "Deniz Kavimleri" olarak ortaya çıkan topluluklar bu hususta önem kazanmaktadır. Troya'nın erken süreçlerinde denize dayalı olan yapısı hafirlerince de "Denizsel Troya" betimlemesiyle ortaya konmakta olup İsrail ve Filistin'de yapılan araştırmalarda da "Deniz Kavimleri" ile ilgili olan yerleşmelerin kıyı ve dağlık bölgeler arasında benzer bir yerleşim stratejisi izlediği ortaya konmuş bulunmaktadır¹¹. Ahşap mimari ve gemi yapımı için gerekli olan değerli ağaçların bölgede var olduğu gerçeği kadar, bakır ve demir madenlerinin de bu süreçlerin ihtiyacını karşılayacak şekilde bölgede önemle var olduğu da bilinen bir gerçektir¹². Kaldı ki 16. yüzyılda bile Edremit Körfezi'nde Kemer'de kadirga yapıldığına ve 16. yüzyılda ve hatta daha sonraki süreçte Ayvalık ve çevresinde korsanlık faaliyeti olduğuna dair Osmanlı arşiv kayıtları ve daha önceki süreçlerde de korsanlık yapıldığına dair tarihi bilgiler vardır. Ayrıca, Antikçağ tarihçilerinin ve özellikle de Strabon'un deniz kavimleri ve bölge arasında kurduğu ilişki arkeolojik olarak da netleşir gibidir.

11 Artzy, M., "Nomads of the Sea", Swiny, S et al., *Res Maritimae*, Asor, 1997, s.1-16; "Routes, Trade, Boats and Nomads of The Sea" Gitin, S. Et al., *Mediterranean Peoples in Transition*, Jerusalem, 1998, s. 439-448; Dothan, T. - M., *People of The Sea*, New York, 1992; Sanders, N. K., *The Sea Peoples*, London, 1985; Giuffrida Ientile, M., *La Pirateria Tirrenica*, Roma, 1983,

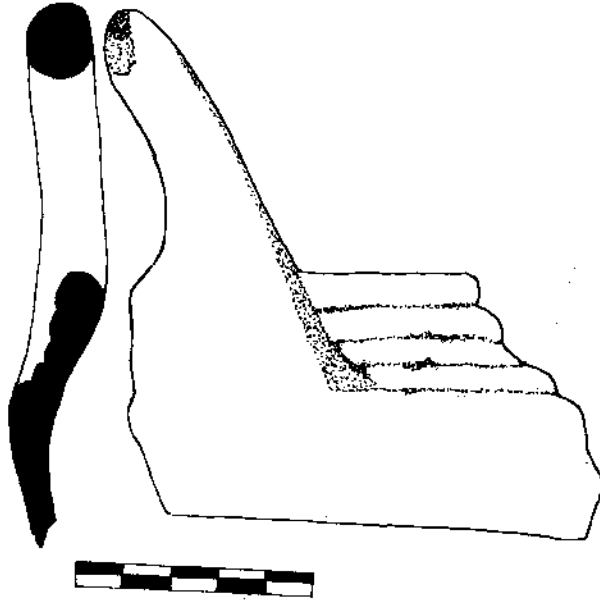
12 Yalınk, F., *Orman ve Park Ağaçlarımız, İğne Yapraklılar*, İstanbul, 1997.

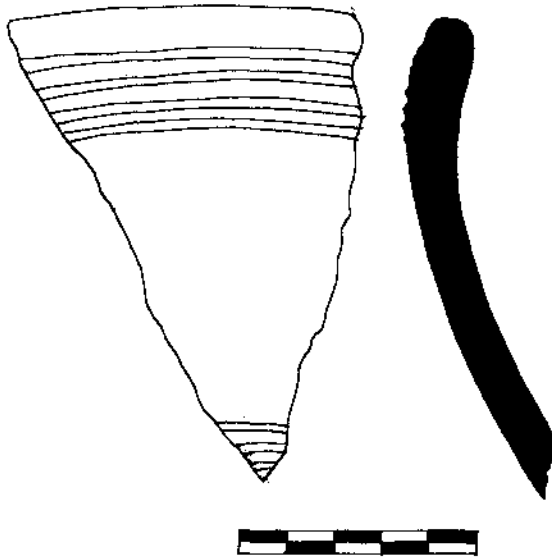
o / Yerleşmeler
 Ab. Alibey / Cunda
 Ao. Altınova
 Ay. Ayvalık
 Gö. Gömeç
 Gü. Gümüşlük
 Ke. Keremköy
 Üç. Üçkabağaç

+ Arkeolojik Siteler
 1- Kızıtlık Höyüğü
 2- Roma Keramikleri / Koryphar
 Koryphantis (?)
 3- Küçük Yerleşme
 4- Lale Adası İzleri
 5- Nesos / Pordoselene
 6- Çıplak Ada Siti
 7- Üçkabağaç Siti
 8- Yeniyeleğirmeni Tepe
 9- Körtükaya
 10- Eski Kaynak Nekropolü
 11- Pandır Tepe
 12- Hüyük Tepe

Harita: 1

Çizim: 1

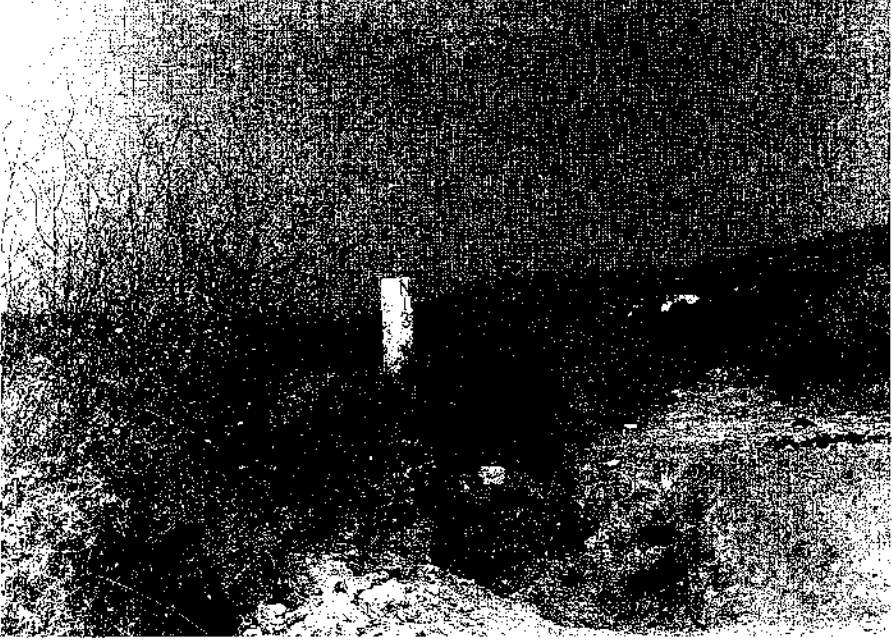
Çizim: 2

Resim 1: Çakalıya Burnu'ndaki tahribata uğramış sit. Batı tarafından görünüm

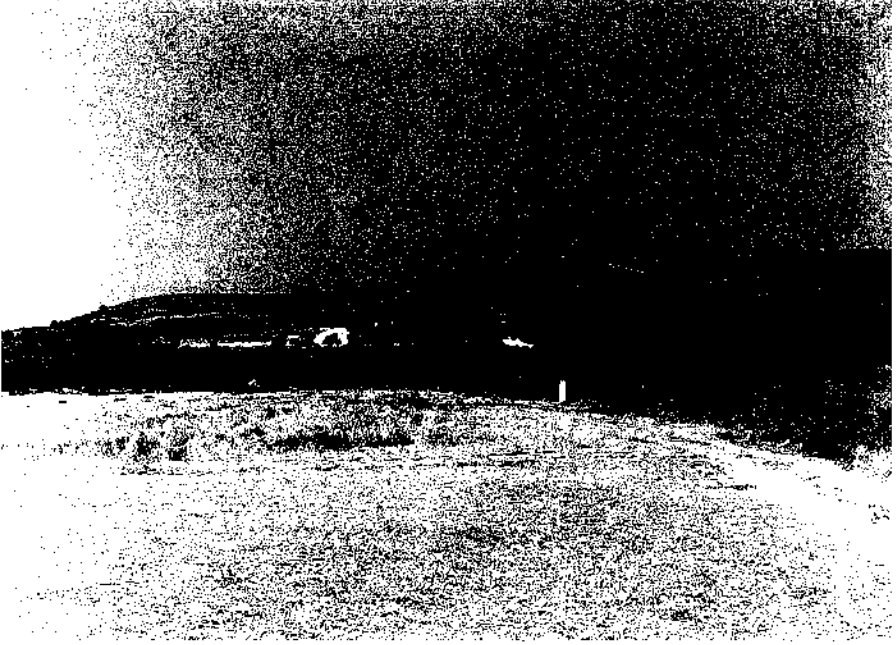
Resim 2: Çıplak Ada. Güneydoğudan görünümü. Sağdaki tepe üstünde kastrum ve önünde Aeol keramikleri bulunan kesim. Ortada Roma ve Bizans keramikleri bulunan koy

Resim 3: Eski Kaynak mevkii, nekropol kalıntıları veren kesim

Resim 4: Eski Kaynak mevkii nekropolü, parçalanmış bir pithos

Resim 5: Körtü kaya ve çevresinin genel görünümü

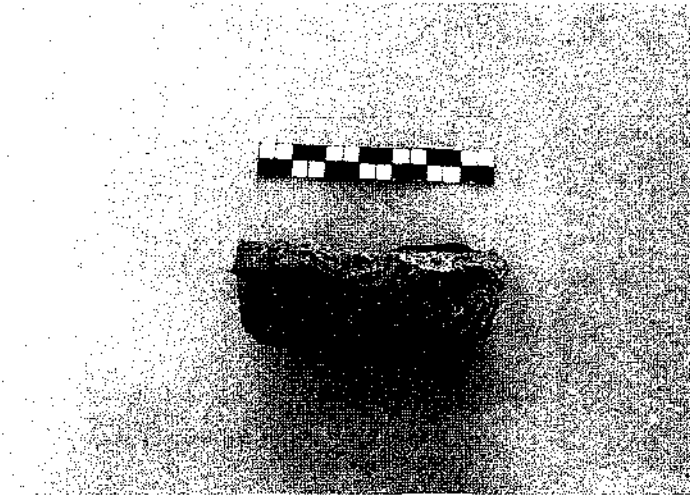
Resim 6: Körtü kaya mevkii

Resim 7: Körtü kaya üzerindeki öğütme taşı

Resim 8: Körtü kaya üzerindeki pithos parçaları

Resim 9: Körtü kaya'da bulunmuş Yortan keramiği

Resim 10: Körtü kaya Geç Bronz Çağı keramikleri

Resim 11: Körtü kaya üzerindeki pithos parçaları

Resim 12: Üçkabağaç Köyü yolu girişindeki Aeol, Hellenistik, Roma ve Bizans Devri keramikleri bulunan alanın genel görünümü

THE 1998 AMUQ VALLEY REGIONAL PROJECT SURVEY

*Timothy P. HARRISON**

During the 1998 season, the Amuq Valley Regional Project (AVRP) survey, as part of its ongoing effort to document archaeological sites, investigated seven previously recorded sites damaged by bulldozers as a result of the current expansion of irrigation agriculture on the plain. Earlier seasons of the survey have highlighted the extent of this problem, and have emphasized the urgent need to more fully document threatened sites before they are irreparably damaged, or disappear entirely. Six sites were selected initially: Acarköy (Halil Ağa Höyük, AS 12), Tell Malta (Matta, AS 28), Doshasan (Tell Wasle, AS 31), Tell Misir (Misri, AS 76), Tell 'Imar al-Sharqi (AS 101), and Tütlü Höyük (AS 105). A seventh, Tell Dhahab (AS 177), was included during the course of the season when it became apparent that the site had sustained recent damage. The documentation team consisted of Timothy P. Harrison and Sarah Graff, and was assisted by the larger archaeological survey team (Simrit Dhesi, Hatice Pamir, and Jan Verstraete). The government representative was Aslı Tütüncüoğlu, and later Yavuz Özdemir.

In addition to their severely damaged condition, the sites were selected for their potential to reveal remains from early cultural horizons. While the Amuq Plain presents a remarkable cultural landscape shaped by intensive and sustained human settlement, this rich cultural record has tended to impede research of prehistoric and early historic periods, with lengthy occupational sequences (and dynamic alluvial activity) obscuring access to earlier cultural levels. The exposed sections left by bulldozing activity, however, offer a valuable "window" into these earlier levels. Consequently, as part of a new initiative to investigate the development of complex regional communities in the Amuq, the damaged sites also were chosen for their potential to produce archaeological remains from the third millennium, specifically Amuq Phases G-J, and begin the process of constructing a refined sequence for the region.

Strategically situated at the juncture between the eastern Mediterranean seaboard and the Anatolian Highlands, the Amuq Plain clearly played a pivotal role in the early development of complex cultural networks in the ancient Near East. By the late fourth millennium, indigenous Syro-Anatolian ceramic traditions, such as Black Burnished Ware, occur together with widely distributed Mesopotamian Uruk wares (Amuq F). This pattern is repeated in later third millennium levels with the introduction of Red Black Burnished Ware. Notably absent at Cilician sites, but well-represented in the Amuq (Phase H), Red Black Burnished Ware can be traced to earlier traditions in northeastern Anatolia and the Kur and Araxes Valleys of Transcaucasia, and later in the southern Levant. Historical sources also attest to the complex mosaic of regional cores and sub-regions that had emerged by the third millennium, and the prominent role of the Amuq in these regional developments.

* Timothy P. HARRISON, Department of Near & Middle Eastern Civilizations, University of Toronto, 4 Bancroft Avenue Toronto, ON, M5S 1C1-KANADA

This shifting cultural landscape is also evident in the settlement pattern data available for the Amuq Plain. During the Chalcolithic period and early phases of the Early Bronze Age, the largest sites appear to have been Tell Kurdu (AS 94) (Amuq Phases C-E) and neighboring Tell 'Imar al-Sharqi (AS 101) (Amuq Phases E-G), located near the center of the valley. After an apparent hiatus in the early part of the third millennium, settlement on the plain seems to have shifted toward the southern fringes, where Tell Ta'ayinat (AS 126), and possibly Tell Atchana (AS 136), emerged as important sites along the main east-west route linking the Aleppo region with the Mediterranean coast. The alternating nature of occupation between these two dominant sites appears to have been a key feature of the settlement history of the plain during the Bronze and Iron Ages, and clarification of their occupational histories will be crucial to understanding the broader cultural and socioeconomic development of the region.

In order to ensure compatibility, each of the selected sites was resurveyed following the established methods of the AVRP survey, including the recording of site-size information, visible features on the site, and the collection of surface pottery. To document the bulldozer cuts, meter tapes were used to form a north-south horizontal line, and a vertical intersecting line that ran down the face of the exposed section. A total station was employed to establish relative datum points, and, in the case of the more extensive sections (some reached 15 m. in height), to map the parameters of the profile. To assist with the longer cuts (30-60 m.), flag markers were placed every two meters along the horizontal north-south line, and the section drawn at 1:100 scale. In a number of cases, erosion had effectively obscured the section and it was therefore necessary to scrape the surface to re-establish a profile. These smaller profiles, generally between 2-3 m. high and 1-2 m. wide, were drawn at 1:25 scale. Once a section drawing was complete, carbon, ceramic, and clay samples were collected from each discernable depositional layer (whenever possible), provenience information marked on the section plan, and the sample saved for further analysis.

The site of Acarköy (Halil Ağa Höyük, AS 12) forms a steep-sided, prominent mound (225 [N-S] x 145 [E-W] m. at the base and 140 x 80 m. at the summit; with a height of ca. 23 m.) at the entrance of the Kara Su into the Amuq. The 1996 survey reported Late Chalcolithic, Early Bronze (Amuq G-I), and Middle Bronze material, with Roman/Islamic remains on the summit. Sometime in the early 1980s a deep cut was made in the SW portion of the mound (approximately 54 m. long, and 15 m. high). Our investigation of the section indicated at least nine distinct architectural phases, and closely mirrors the 1996 survey results. The associated pottery (Figs. 1:1-7) indicated a sequence beginning in the Chalcolithic (Amuq F/G?), reached in the lowest portion of the northern extent of the section, followed by Amuq G, H, and I material, primarily evident in the southern portion of the cut, with carinated Middle Bronze bowls recovered from the upper portion of the section. Surface collection on the summit suggested the presence of Late Hellenistic/Early Roman remains in the undisturbed upper levels of the site.

Tell Malta (Matta, AS 28) was visited only briefly. The site had been bulldozed extensively along its north, south and west sides, and there was evidence of extensive clearance (or lowering) on the summit of the site. Part of a substantial brick wall was visible protruding from the western end of the north cut. Pottery from the vicinity suggested a Late Bronze/Iron Age date.

A small site (ca. 70 x 70 m., or about 5 ha in size, in its original extent) on the northeastern edge of the plain, Doşhasan (Tell Wasle, AS 31) had been cut virtually in half from north to south, forming a 65 m. long and 7.5 m. high section along its eastern face. Examination identified at least four (and possibly six) architectural phases. Ceramic evidence suggested a late third (Amuq I/J) to early second millennium (MBA) sequence. The upper most phase produced substantial amounts of Roman pottery (including significant quantities of *terra sigillata*). A deep irrigation ditch had been cut along the northern and western edges of the site, and pottery collected from its north-

ern extent indicated the existence of Early Bronze (Amuq G/H) strata below the level exposed in the eastern section.

A moderately sized site (240 x 150 m.) northwest of Ta'yinat in the southern part of the plain, Tell Misir (Misri, AS 76) had been bulldozed extensively along its eastern and southern perimeter, and an irrigation ditch cut along its northern slope. Erosion had obscured the resulting sections, effectively preventing any reconstruction of a profile without substantial clearing. Consequently, only a surface sherd collection was made. It produced a substantial quantity of Red Black Burnished Ware (Amuq H), and a limited number of Roman sherds.

A large, low-lying site (500 x 350 m.) near the center of the plain, Tell 'Imar al-Sharqi (AS 101) (Fig. 2) had received a 3.5 m. deep cut along its western edge, as well as substantial plowing or clearing activity on its summit. Concentrations of large stone boulders along its northern face, and in the southeastern corner, suggest the possibility of a stone perimeter (fortification) wall. A 3 x 2 m. portion of the large cut was drawn in profile, and carbon and ceramic samples collected. Although no architectural remains were evident in the section, a sequence of eight depositional loci was delineated. The ceramic evidence pointed to a late fourth-early third millennium (Amuq F[?]-G) occupational sequence (Figs. 1: 8-12), further supporting the view that Tell 'Imar al-Sharqi was the principal site in the Amuq during this period.

Approximately 5 km. northeast of Ta'yinat, Tütlü Höyük (AS 105) forms a small low-lying mound (100 x 80 m. in size, and 5-8 m. in height), with an extensive bulldozer cut along its southern face. A 1 x 1.5 m. profile was drawn of a further incision which had been made into the center of the larger cut. The section revealed a sequence of three depositional loci. The intermediate layer consisted almost entirely of slag and ceramic waste, and appeared to be a trash deposit of ceramic production waste. The associated soil layers contained large quantities of Red Black Burnished Ware (Amuq H) (Figs. 1: 13-15), suggesting a mid-third millennium date for the site.

Tell Dhahab (AS 177) was the scene of excavations in 1938, conducted in conjunction with the original Chicago expedition to nearby Tell Judaidah. Reports of ongoing damage to the site prompted a visit by Scott Branting during the 1995 AVRPP field season. Evidence of the continued (and active) destruction of the site motivated an unscheduled return during the 1998 season. A small circular mound, originally measuring 60 m. in diameter and 10 m. high, our investigations indicated that little more than a third of the site remains. The surviving profile (Fig. 3), effectively a cross-section of the entire mound, preserved four distinct stratigraphic phases loosely corresponding to Amuq Phases A (Dark Faced Burnished Ware and Washed Impressed Ware), F (?), G (Plain Simple Ware, Reserved Slip Ware, and an absence of Red Black Burnished Ware), and H (appearance of Red Black Burnished Ware).

While not systematic, nor comprehensive, our effort to document endangered or damaged sites on the Amuq Plain achieved a number of important objectives. By non-intrusive means, and with minimal effort and resources, a substantial body of data was compiled on the third millennium Amuq, laying the groundwork for more systematic investigations into the cultural horizons associated with this time period. On a methodological level, comparison with previous, less intensive AVRPP survey visits consistently produced complimentary results, validating both the effort and the approach. Finally, and perhaps most importantly, sites in danger of destruction from agricultural intensification and expansion received more thorough documentation.

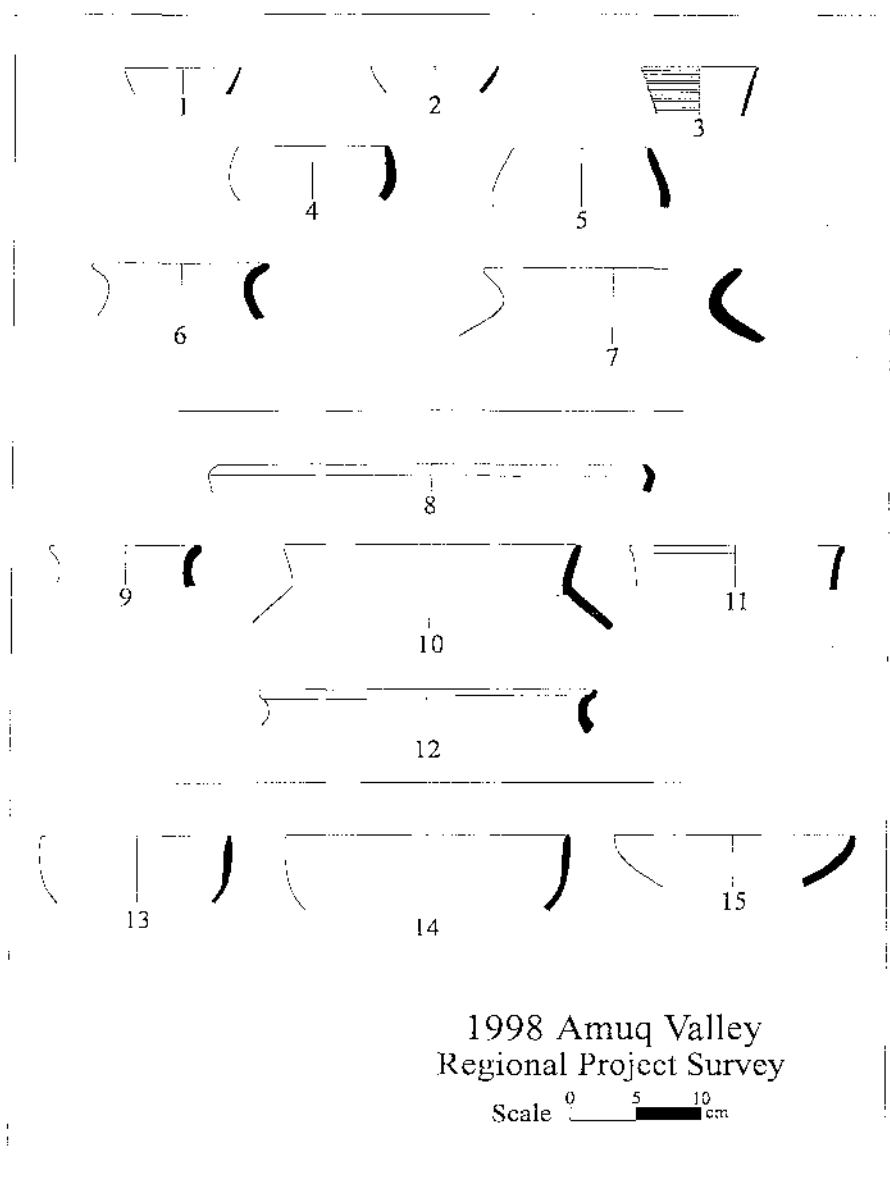

Fig. 1: Selection of Early Bronze pottery from Halil Ağa Höyük (AS 12, Amuq G/H [nos. 1-2, 6-7], Amuq H [RBBW, nos. 4-5], and Amuq I [no. 3], Imar al-Sharqi (AS 101, Amuq G [nos. 8-12]), and Tütlü Höyük (AS 105, Amuq H [RBBW, nos. 13-15])

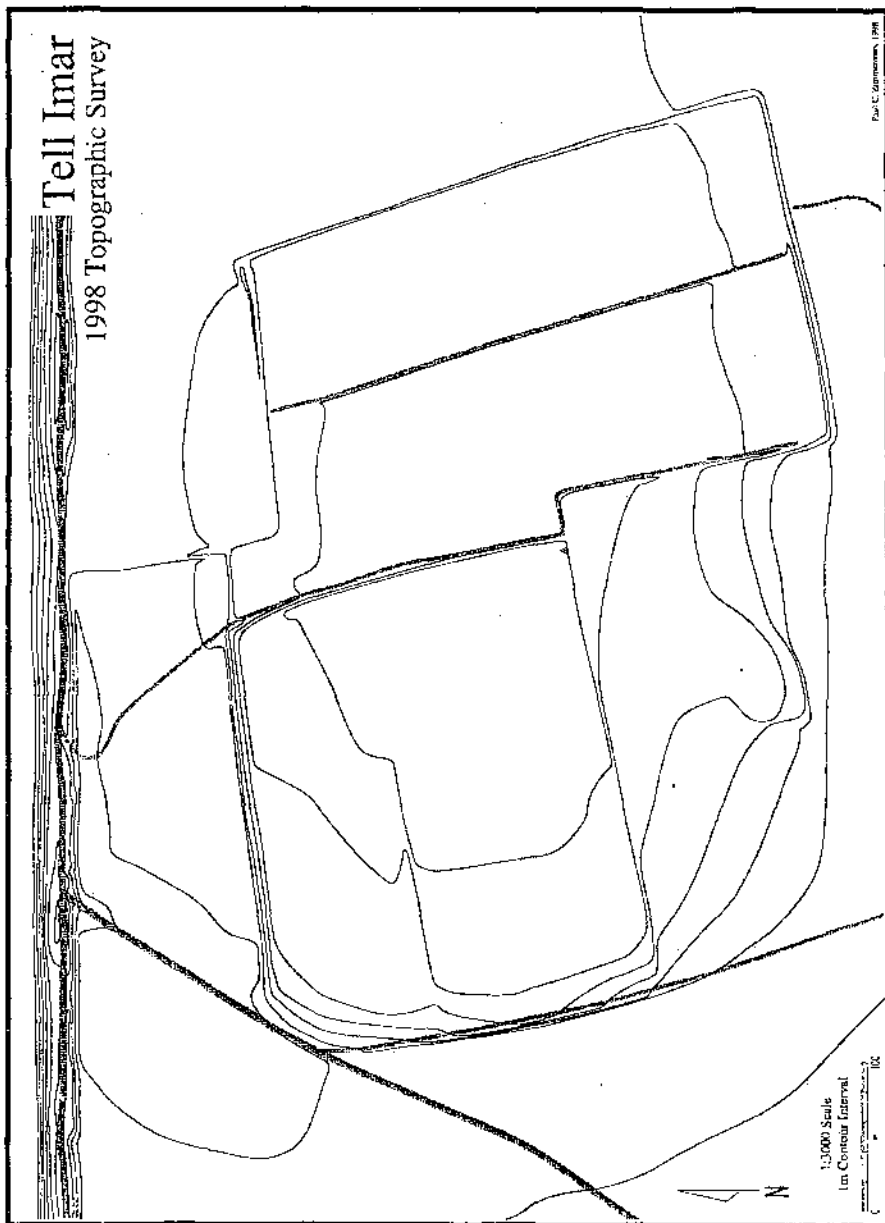

Fig. 2: Topographic map of Tell 'Imar al-Sharqi (AS 101)

Tell Dhahab (AS177)

1998 Amuq Valley
Regional Project Survey

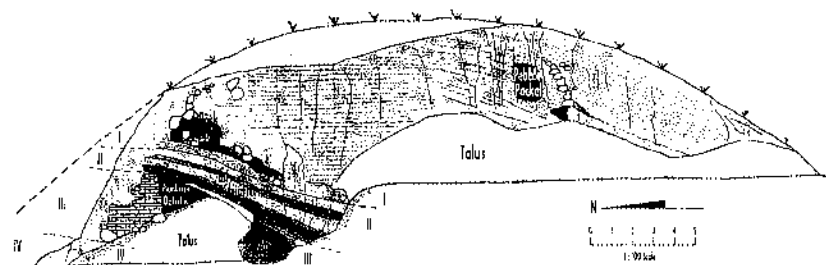
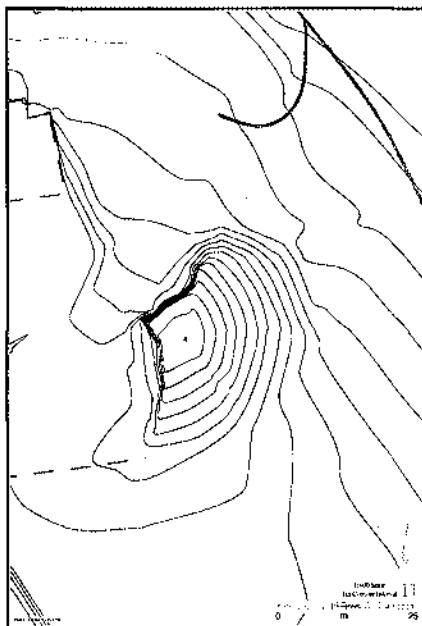

Fig. 3: Topographic map of Tell Dhahab (AS 177), and north south section through the tell. Phase I contained Red Black Burnished Ware (Amuq H), while Phase II had Plain Simple and Reserved Slip Wares, but no Red Black Burnished Ware (Amuq G), and Phase III contained Dark Faced Burnish and Washed Impressed Wares (Amuq A)

1998 YILI MANİSA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Erksin GÜLEÇ*
Ayla SEVİM
Gerçek SARAÇ
İsmail ÖZER

1998 yılı Manisa yüzey araştırması 22-26.7.1998 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Başkanlığını Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fizik ve Paleontoloji Bölüm Başkanı Prof.Dr. Erksin Güleç'in yaptığı araştırmada Bakanlık temsilcisi olarak Dürdane Çayır görev almıştır. Araştırmaya ayrıca MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi'nden Paleontolog Dr. Gerçek Saraç, AÜ. DTCF Paleontoloji Anabilim Dalı'ndan Doç.Dr. Ayla Sevim ve Araş.Gör.Dr. İsmail Özer de katılmıştır.

Manisa, Aydın, Malatya ve Adapazarı illerine yönelik olarak yapılması planlanan 1998 yılı yüzey araştırmaları, sadece Manisa yöresinde gerçekleştirilmiştir.

Anadolu'da karasal çökeller büyük oranda Alt Miyosen'den başlayarak günümüze kadar süreklilik gösterir. Miyosen çökeller de büyük oranda Üst Miyosen'e aittir ve tüm Anadolu'ya yayılmış durumdadır. Pliyosen'e de Orta Miyosen gibi sınırlı alanlarda rastlanmaktadır. Bu araştırmanın özünü Pleyistosen Dönem (1.7 my-10 bin) oluşturmaktadır. Anadolu'da Pleyistosen Dönemde insan varlığı şimdiye kadar mağara araştırmalarından, yüzeyde bulunan taş aletlerden ve arazi çalışmamız sırasında Orta Anadolu'da (Konya) açığa çıkarttığımız 900 bin yıl öncesine tarihlendirilen bir alandan bilinmektedir. Pleyistosen'in başlangıcından ortalarına kadar olan dönemde göl kıyılarında yaşamış olan bu insanların *in situ* çökellerine açık alanda henüz rastlanmamıştır. Bizim araştırmamız da bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizde Pleyistosen çökelleri MTA Genel Müdürlüğü elemanları tarafından oldukça titiz ve detaylı olarak gerçekleştirilen jeolojik haritalama çalışmaları kapsamında bulunmaktadır. Özellikle son 4-5 yılda Batı Anadolu grabenleri (büyük çökme alanları) üzerinde MTA Ankara ve İzmir Bölge müdürlüklerinin çalışmalarıyla birçok Pleyistosen çökeli tanımlanmıştır. Biz de bu ön bilgilerden yola çıkarak bu alanlarda fosil araştırmalarına başlamış bulunmaktayız.

Özellikle son yıllarda, Batı Anadolu'daki genç tektoniklere yönelik çalışmalar, doğu-batı uzanımlı grabenlerin açılış yaşlarının Geç Pliyosen-Pleyistosen öncesi olarak belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu alanlarda değinilen grabenlerdeki özellikle karasal Pleyistosen çökelleri insan formları yönünden de potansiyel alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, konuya ilişkin olarak Manisa yöresi uygun potansiyel alan olarak kabul edilerek başlangıç çalışmalarına Çobanisa, Turgutlu ve Salihi yörelerinde başlanmıştır.

Prof.Dr. Erksin GÜLEÇ, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fizik ve Paleontoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
Doç.Dr. Ayla SEVİM, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fizik ve Paleontoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
Dr. Gerçek SARAÇ, M.T.A. Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etüdleri Dairesi, Ankara/TÜRKİYE
Araş.Gör.Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fizik ve Paleontoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE

Değerlendirilen üç alandaki, Geç Pliyosen-Pleyistosen zaman aralıklarında oluşmuş fluvial çökeller; Menderesli Irmak, Örgülü Irmak ve alüvyal yelpaze fasiyeslerinin özelliklerini yansıtmakta olup ön çalışmalar bu alanlardaki kum-çakıl ve kil ocaklarında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalara, Manisa-Çobanisa (Geç Pliyosen) yöresindeki (GPS: N= 38 32' 50.2", E= 27 33' 24.4", Yük: 94 m.) Menderesli Irmak fasiyesindeki çökellerde başlanmış olup yörede daha önceden yapılan araştırmalarda büyük ve küçük memeli hayvanlara ilişkin fosiller, *unio* ve *gastropoda* kavkı fosilleri belirlenmiştir. Aynı fosil lokalitesinin yakınlarındaki Aşağı Çobanisa kum ocaklarında (GPS: N= 38 32' 55.7", E= 27 33' 43.0", Yük: 80 m.) ise *Castoridae*'ya ait bir diş bulunmuştur.

Turgutlu yöresi; çok geniş ve zengin olan karasal Pleyistosen kil-kum yataklarına sahiptir. Çepnidere mevkiinde Kudret Tuğla'ya ait Pleyistosen kum ocaklarında (GPS: N= 38 28' 31.1", E= 27 41' 09.2", Yük: 140 m.), özellikle düşük enerji etkisinde oluşan ince-orta ölçekli kum barlarında büyük memeli fosillere ilişkin *in situ* parçalar ve silt-kil boyutlu çökellerde *gastropoda* kabuk kırıkları tespit edilmiştir. Turgutlu sanayi sitesinin hemen güneyinde yer alan kil ocağında (GPS: N= 38 29' 16.5", E= 27 43' 24.3", Yük: 130 m.) yapılan çalışmalarda ise *gastropodlu* bir seviye belirlenmesine rağmen, buranın büyük memeliler açısından pek verimli olmadığı anlaşılmıştır. Yine Turgutlu'ya bağlı İzzetin Köyü civarındaki Kuzey kum ocaklarıyla Musulcalı Köy yakınlarındaki Aydın kum ocakları ve Ahmetli- Barbaros Mahallesi'ndeki Morbel kum ocaklarında (GPS: N= 38 30' 18.5", E= 27 56' 26.9", Yük: 94 m.) fosil bulunamamasına rağmen bu amaçla yönelik potansiyeli barındırabileceği tahmin edilmektedir.

Salihli yöresinde; özellikle Kartal Uçuran Tepe (GPS: N= 38 28' 20.4", E= 28 00' 27.8", Yük: 122 m.) civarındaki istifin vadi tabanında küçük memeli fosil örneklerine rastlanmıştır ve bunlar Bihariyen olarak yaşlandırılmıştır. Salihli-Köprübaşı yol ayrımındaki Adala Kasabası civarındaki kum ocaklarında yapılan araştırmada buranın Holosen Döneme ait olduğu ve çalışma malzememiz dışında yer aldığı belirlenmiştir. Ancak, kanal boyunca ilerledikten sonra ulaşılan Salihli- Çapaklı'da Nuri Çankaya'ya ait Pleyistosen kum ocağında (GPS: N= 38 34' 30.5", E= 28 13' 43.2", Yük: 170 m.) yapılan araştırmalarda *Equus sp.* ve *Bos sp.* ye ait büyük memeli fosilleri ve ayrıca Orta Paleolitik sileks yonga örnekleri bulunmuştur. Bu bölge, ileriki çalışmalar için insan buluntusu açısından son derece elverişli bir alan olarak kaydedilmiştir.

Çevreyi tanıma, paleoantropolojik ve prehistorik potansiyeli belirleme ve ileriki çalışmalara temel oluşturma amacıyla 5 gün devam eden bu türdeki araştırmalarımızın ekibimizce sürdürülmesine karar verilmiştir.

KAYNAKLAR

- CARROLL, R.L., 1988 *Vertebrate Paleontology and Evolution*. New York: W.H. Freeman and Company.
- GÜLEÇ, E., 1990 "Çandır Miyosen Dönemi Faunasının Anadolu Paleoantropolojisi Açısından Önemi." *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1989 Yıllığı*. ss. 105-108, Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1991 "1989 Yılı Çandır Kazısı." *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*. ss. 113-126 (Ankara 28 Mayıs-1 Haziran 1990), A.Ü. Basımevi, Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1992 "1990 Yılı Çandır Kazısı." *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*. ss. 85-96 (Çanakkale 27-31 Mayıs 1991), A.Ü. Basımevi, Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1993 "1991 Yılı Çandır Kazısı." *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*. ss. 59-79 (Ankara 25-29 Mayıs 1992), A.Ü. Basımevi, Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1994 "1992 Yılı Çandır Kazısı." *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*. ss. 63-75 (Ankara 24-28 Mayıs 1993), A.Ü. Basımevi, Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1998 "1996 Yılı Çandır Kazısı." *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*. ss. 73-84 (Ankara 26-30 Mayıs 1997), A.Ü. Basımevi, Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1999 "1997 Yılı Çandır Kazısı." *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*. ss. 55-62 (Tarsus 25-29 Mayıs 1998), Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

- GÜLEÇ, E. ve SARAÇ, G., 1993 *Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi*. MTA Yayınları, Ankara.
- MIALL, A.D., 1978 "Lithofacies types and vertical profile models in braided river deposits: a summary. A.D. Miall (Editor), *Fluvial Sedimentology*" *Can. Soc. Petrol. Geol. Mem.*, 5:597-604.
- PICARD, M.D. ve HIGH, L.R., 1972 "Criteria for recognizing lacustrine rocks. J.K. Rigby ve W.K. Hamblin (Editörler). *Recognition of Ancient Sedimentary Environments. Spec. Publ. Econ. Paleont. Miner.*, 16:108-145.
- REINECK, H.E. ve SINGH, I.B., 1973 *Depositional Sedimentary Environments-With Reference to Terrigenous Clastics*. Berlin: Springer Verlag.
- SAVAGE, D.E. ve RUSSEL, D.E., 1983 *Mammalian Paleofaunas of the World*. Addison-Wesley Publishing Company; 432. Canada.
- SICKENBERG, O. ve TOBIEN, H., 1971 "New Neogene and Lower Quaternary vertebrate faunas in Turkey: (Kanozoikum und Braunkohlen der Türkei)" *Newsl. Stratig.*, 1,3:51-61.
- SICKENBERG, O., BECKER-PLATEN, J.D., BENDA, L., BERG, D., ENGESSER, B., GAZIRY, W., HEISSIG, K., STAESCHE, U., STEFFENS, P., TOBIEN, H., 1975 "Die Gliederung des höheren Jungtertiär und Altquartärs in der Türkei nach Vertebraten und ihre Bedeutung für die Internationale Neogen-Stratigraphie (Kanozoikum und Braunkohlen der Türkei, 17)." *Geol. Jb. B.* 15, 167 s, Hannover.
- WALKER, R. G., 1984 "Facies and Facies Models: General Introduction." *Facies Models*, 1:1-8.

SECOND PRELIMINARY REPORT ON SURVEY AT ZIYARET TEPE (DIYARBAKIR PROVINCE): SUBSURFACE MAPPING, 1998

*Timothy MATNEY**

This report describes the results of archaeological work undertaken in late September and early October of 1998 at the archaeological site of Ziyaret Tepe in the Diyarbakir Province of southeastern Turkey¹. The 1998 season consisted of subsurface remote sensing using the magnetic field gradient survey (magnetometry) methodology. Ziyaret Tepe is a large multi-period mounded site located on the south bank of the Tigris River, just east of the modern town of Tepe and 20 kilometers west of the confluence of the Tigris and Batman Rivers in the Diyarbakir Province of southeastern Turkey (Fig. 1). Occupation at Ziyaret Tepe, as previously discussed, covers the following periods based on systematic surface sherd survey: Late Neolithic or Early Chalcolithic, Middle Bronze, Late Bronze, Iron Age, Late Roman, Sasanian and Islamic. The most intense period of occupation at Ziyaret Tepe is during the Late Bronze to Late Iron Ages, roughly 1300 to 800 BC (Matney 1998).

Morphologically, Ziyaret Tepe consists of two basic units: the High Mound and a surrounding Lower Town (Fig. 2). The High Mound is located at the northern edge of the site and rises twenty-two meters above the surrounding terrain. It is approximately three hectares in extent and is distinguished by a flat top, by a large hollow cut in along its northern edge probably representing a major gateway onto the site's citadel, and by steeply sloped sides suggesting that the present configuration of the mound was constrained by the presence of buried fortification walls. Surrounding the High Mound on three sides is an extensive Lower Town, spreading out for some twenty hectares to the west, south and east. The Lower Town at Ziyaret Tepe is generally level, although a slight rise at the edge of the Lower Town at its southern edge, detected during the 1997 season, may mark the line of a city wall. Likewise, the western edge of the Lower Town is marked by a significant wadi and the eastern edge by a more moderate slope, both of which may be the result of post-depositional erosion following the lines of ancient fortifications.

Previous archaeological survey work at the site in 1997 established the likelihood that Ziyaret Tepe represents one of three Assyrian-period border towns along the

* Dr. Timothy MATNEY, Department of Anthropology, Whitman College, Walla Walla, WA 99362, ABD

1 Our team for this brief season consisted of the author, Lewis Somers (GeoScan, Inc.) as geophysicist and our driver Mustafa Kiriçal. Our sincerest thanks are due to the representative of the Ministry of Culture who accompanied the expedition, Eşref Sürcü of the Edirne Museum, and to Necdet Inal, director of the Diyarbakir Museum, both of whom provided invaluable assistance in all aspects of our endeavor. We were aided by a number of local authorities, most notably M. Sebil Sumer of the Tepe Belediyesi and D. Murat Güler of the Tepe Köyü Jandarma Komutanlığı, to whom thanks are also due. Funding and other support for the 1998 season were provided by the National Geographic Society, the American Research Institute in Turkey, the American Philosophical Society and the University of Akron. The preparation of this manuscript was greatly aided by comments and insights from Guillermo Algaze, to whom we are most thankful. We would also like to recognize the able assistance of Andrew Bauer (University of Akron) in preparing the figures for this report.

Tigris River between Diyarbakır and Batman, which formed the northern border of the Assyrian empire. Traces of monumental architecture associated with ceramics of Assyrian style lie immediately below the surface of the High Mound and strengthen the observation that Ziyaret Tepe was an important Assyrian settlement (Matney 1998: 15). One possible identification is that Ziyaret Tepe may represent the Middle and Neo-Assyrian city of Tushan (Matney 1998: 18-19; see also Kessler 1980; Parker 1997a; 1997b; 1998, Zadok 1989). Alternatively, Üçtepe situated on the Tigris approximately 21 km. west of Ziyaret may represent Tushan, in which case Ziyaret Tepe itself would have to be either of the other two Assyrian cities located along the Tigris frontier: Sinabu or Tidu/Ta'idu (Sevin 1989; 1992, Koroğlu 1998). Most recently, Karg's reassessment of the evidence supports the former possibility, while Üçtepe is most likely identified as Tidu (Karg n.d.).

The principal goal of the 1998 season at Ziyaret Tepe was to undertake a feasibility study testing the efficacy of remote sensing technology for mapping subsurface features at Ziyaret Tepe. Given our previous experience at the Early Bronze Age site of Tiris Höyük in the Şanlıurfa province (see Algaze et al. 1996) using magnetic field gradient surveys (magnetometry), we chose to conduct a small survey at Ziyaret Tepe using this methodology over representative portions of the High Mound and Lower Town. The success of magnetic mapping is largely dependent upon a number of local conditions, including soil variation, type and availability of stone and other building materials and the nature of the archaeological deposits. It was towards a better understanding of these local conditions that much of our energy in the 1998 survey season was devoted. During the early part of October, our small team completed the magnetometric survey of 3.25 hectares, roughly 10%, of the surface of Ziyaret Tepe. The results of this survey, and their preliminary interpretation, constitute the remainder of this report.

Magnetic Field Gradient Survey Results

For purposes of the 1998 magnetic field gradient survey, the site was divided into four morphological areas each between 4,000 and 10,000 square meters in extent (Mag-A, Mag-B, Mag-C and Mag-D). Fig. 2 shows the location of the areas which were magnetically surveyed. Two areas were selected on the High Mound, one on the west side (Mag-A) and one on the east side (Mag-B). Likewise, two areas were selected in the Lower Town, one on the eastern edge of the site (Mag-C) and one in the southeastern corner of the site (Mag-D). Magnetic data was collected in the field using a FM-36 Magnetic Gradiometer and a laptop computer running GeoPlot software for processing raw data. The basic collection unit for the surveys was a 20 x 20 m. grid. The grid area was aligned to the site grid established in 1997 and data was collected along north-south traverses set one meter apart west to east. Eight data samples per meter were taken in the north-south direction providing a total of 3200 data samples for each 20 x 20 m. grid². The data were then interpolated to a 2 x 2 data sample per meter density and exported to Surfer, a commercial graphic software program used to generate the maps used in this report. The FM-36 Magnetic Gradiometer was operated on a 0.1 nT sensitivity range.

Area Mag-A Survey Results (Fig. 3)

The Mag-A survey area is located on the western lobe of the High Mound. Here we surveyed an area of 100 m. (north-south) and 40 m. (east-west) for a total of 4,000 square meters. The region of the Mag-A survey represents perhaps the largest flat,

2 In order to test the effectiveness of the magnetic mapping at different data densities, we reduced the number of samples per meter to 4 in part of the Mag-D survey area. In this area, the reduction in the number of data samples did not substantially decrease the quality of the magnetic imaging. This observation suggests that future work should be done at the lower density, as this significantly increases the speed of data collection in the field.

open area on the High Mound and was chosen in order to include a gentle rise with a commanding view to the west over the Tigris as it flows past Ziyaret Tepe. The northern edge of the survey area was clipped by the sharp escarpment of the High Mound, shown in Fig. 3 as a dark black line running from southwest to northeast at the top of the image. The magnetic gradient survey shows clear evidence of a large structure, nearly square with dimensions of approximately 22 m. on a side. This structure is noted as "A" on Fig. 3. The interior of the structure has a slightly stronger positive magnetic signature than the surrounding areas and is bounded by linear features with a negative magnetic gradient³. The linear negative features most likely represent stone foundations for the building. At the edges of the structure, especially to the southwest, the limits of the structure (or structures) are marked by strong bipolar data (alternating strongly positive and strongly negative data) indicative of baked brick collapse. The southern half of the Mag-A survey area (Fig. 3: "C") has higher fluctuations in the magnetic gradient than the northern half of the area (Fig. 3: "B"). Two possible interpretations are warranted here at this preliminary stage of the analysis. First, it might be suggested that the density of building decreases as one approaches the edge of the High Mound, where we suspect the presence of a city wall based on the morphology of the mound. Second, it is equally as likely that if a large city wall was built here at the edge of the High Mound, then the erosion of the mudbrick superstructure could have deeply buried the architecture immediately inside of the city wall. This would account for a zero data region immediately inside the city wall. This second hypothesis is supported by the observation that there is a slight rise at the very northern limit of the mound and a gently slope to the south, again suggesting the deflation of the surface at the mound's edge.

Area Mag-B Survey Results (Fig. 4)

The location of the Mag-B survey along the eastern edge of the High Mound was chosen in order to test an area immediately adjacent to several modern robber's pits used for gathering masoned stones for a modern cemetery on the southeastern tip of the High Mound. The robber's pits uncovered an Assyrian-period baked brick pavement and wall foundations immediately below the mound's surface (Matney 1998: 15). The pavement was clearly associated with a series of wall foundations constructed of well-masoned stones, seen in section. The spoil heaps from these pits contained diagnostic Middle and Neo-Assyrian ceramic forms, suggesting a probable date in the first half of the 1st millennium BC for these constructions. It was our hope that the magnetic field gradient survey in 1998 would further elucidate the nature and plan of the underlying architecture.

The Mag-B survey covered an area of 150 m. (north-south) and 40 to 45 m. (east-west) for a total of 6,250 square meters. The northeastern edge of the survey area was clipped by the edge of the High Mound, shown in Fig. 4 as a dark black line running northwest-southeast (marked "tell edge"). Linear patterns dominate the entire survey area, but are especially prominent in the southern half of the area, marked as "A" on Fig. 4. These linear features were delineated by following the strongly localized bipolar data, which again we suspect represent fired brick. The lines marked on Fig. 4, probably represent the remains of wall foundations, although it is not possible to clearly delineate any single complete structure.

Area Mag-C Survey Results (Fig. 5)

The Mag-C survey was located on the eastern edge of the Lower Town where surface survey in 1997 produced a high concentration of Middle and Neo-Assyrian type fossils, with few later Roman or Islamic sherds present (Matney 1998: Figs.s 12-15). The topography of Mag-C was marked by a long, low north-south ridge. Here the sur-

3 Note that the strong magnetic point at the intersection of two grid lines represents one of our iron survey points.

face rises slowly to a linear crest and then slopes downward to the east. This ridge corresponded in the field to a notable decrease in sherd density in the northeastern corner of the surveyed area. Our initial interpretation of this ridge and sherd distribution pattern was to posit the location here of an external city wall. Furthermore, a small hillock in one area of the ridge was interpreted in 1997 as a potential gate or tower. A second reason for choosing this area for magnetic survey was that the surface sherds we recovered in 1997 were almost entirely Assyrian in date, suggesting little later settlement or disturbance in the region⁴.

The results from the Lower Town magnetic gradient survey were much clearer than those achieved on the High Mound and it is in the Lower Town that the value of applying this methodology over a wide area at Ziyaret Tepe in the future is best demonstrated. Fig. 5 illustrates the survey results in a 10,000 square meter area on the eastern edge of the settlement near, as noted above, what we presumed prior to starting the magnetic survey to be the city wall. The original survey area consisted of an area 80 m. east-west and 100 m. north-south. This is the northern "block" seen in Fig. 5. In the southwestern corner of this area, we achieved interesting results where the remains of linear constructions could clearly be seen in the preliminary magnetic field maps. Encouraged by these results, we surveyed an additional 40 m. east-west and 50 m. north-south area to the southwest of the original survey area. The magnetic data in this southern extension (marked "C" on Fig. 5) have a number of linear features and probably represent a built up area just inside the easternmost city wall.

The northern area of the Mag-C survey area is dominated by a single structure, (marked "A" on Fig. 5) approximately square in shape and between 15 m. and 20 m. on a side in size. This structure was located by virtue of its magnetically weak positive signal and the strongly bipolar mass nearby, the latter probably representing baked brick collapse. In addition to the square structure, a weakly positive linear feature ("B" on Fig. 5) projects away from the structure in a southeastern direction for approximately 45 m.. Although this linear feature lacks a strong magnetic field gradient, its location fits closely with the drop-off in pottery density and the low topographic rise noted above, strengthening our hypothesis based on surface topography and sherd scatters that this is, indeed, the location of the city wall. The large building "A", given its size, location and the fact it is filled with baked brick rubble (as opposed to mud-brick), suggests a tower, gate or other public structure and is topographically located under a small hillock protruding above the low rise. Although one sees several other clearly linear structures in the southwest corner of this plan (marked as "C"), surprisingly the area surrounding the square structure "A" is devoid of features which locally affect the earth's magnetic field. In other words, if this is a tower associated with the city wall, then the area immediately inside the wall was open or unbuilt space.

Also of significance is a second faintly positive linear feature (marked "D" on Fig. 5) which runs parallel to feature "B" (at a distance of approximately 30 m. to the east). Two possible explanations for this feature come to mind. First, this linear feature "D" may represent a ditch cut into bedrock, perhaps as the final part of a glacis strengthening the fortification wall. This ditch, running parallel with the city wall, would have filled with wind-blown soils after the abandonment of the fortifications. These infilled soils tend to be richer in iron and, hence, produce a weak positive magnetic signature. If there was a ditch cut into bedrock and filled erosionally with topsoil, then the resulting "positive scar" would appear as a faint black line, as seen in Fig. 5. An alternative hypothesis is that this is indeed a cut into bedrock at the site, but that it represents a pathway or road. Feature "D" appears to divide at the center of the surveyed area and one "branch" heads south, approaching a very strong positive feature on the line of the city wall. This positive magnetic feature is seen as a black spot in the southeastern cor-

4 A number of modern features are also seen in Figure 5. The narrowly-spaced linear features running northwest-southeast across the entire plan represent furrows from modern plowing and the very strong positive (black) lines on the map are field boundaries marked by ridges of stones running, in area Mag-C, from northwest to southeast. The most obvious of these field boundaries is marked "modern field boundary".

ner of Fig. 5. Similar signals probably represent *in situ* fired soils (e.g., a kiln) or a large piece of basalt. One is tempted to posit the location of a gate through the city wall here since feature "D" appears to intersect the city wall near the southern edge of the surveyed area, but this might be over interpreting the data.

Area Mag-D Survey Results (Fig. 6)

Equally promising results were obtained in area Mag-D, located at the southern edge of the site near the southeastern corner of the Lower Town. Here we surveyed an area between 40 m. and 60 m. east-west and between 100 m. and 150 m. north-south in extent. The total area surveyed was 8,000 square meters. As with the work done in the Mag-C survey area, we were sampling near the presumed edge of the site, which was marked on the ground by a very slight rise in topography and, again, by a decrease in the density of surface pottery. Surface sherds from area Mag-D were predominantly Middle and Neo-Assyrian type fossils, but also included a small number of Roman sherds and roof tiles (Matney 1998: 14). The distribution of the Assyrian sherds suggested that the Lower Town was densely occupied from the mid-second to the early first millennia BC. On the other hand, the density of late Roman sherds and tiles was relatively low compared to the Late Bronze and Late Iron Age remains and our assessment of these surface finds is that the area surrounding the High Mound was probably occupied by isolated farmsteads during the Late Roman period.

Fig. 6 shows the magnetic gradient field survey map for the Mag-D area. The most prominent feature runs across the southernmost region surveyed and consists of a distinct linear magnetic feature with both a positive and negative side. This feature runs for some 70 m. and clearly extends further to both the east and west off of the current map. This feature seems likely to represent the city wall. Near the centerpoint of the line of the wall, a disturbance is caused by a large rectangular feature, which is approximately 20 m. by 15 m. in dimension. This rectangular feature aligns with the city wall and is interpreted as the lines of a tower (or other structure) abutting the city wall on its northern face. The wall appears in the Mag-D survey as a feature several meters in width at least and to the south (i.e., outside of the city) there appears to be no further construction visible, as seen in the zero data region in the extreme south of Mag-D. The positive/negative nature of the linear feature has several possible interpretations. This signature could represent a fired brick facing on a mudbrick wall. Alternatively, the negative data could be limestone foundations while the positive data represents a construction on top of the foundations. In any case, it seems likely that this represents a significant wall, either demarcating the edge of the settlement or, at least, a major partitioning of space within the city.

A number of linear features are also visible in the northern part of this plan. These lines form rectilinear enclosures, one of which (marked "B" on Fig. 6) contains very strong positive data probably representing the remains of a kiln with the surrounding strong bipoles (i.e., alternating positive/negative data seen in these maps as juxtaposed black and white data points) perhaps showing kiln waste. Alternatively, "B" could also show the location of hearths, burnt structures, fired bricks or large iron-rich stone or iron deposits. A second strong positive feature of similar size can be seen approximately 20 m. to the northwest. These strong positive magnetic features in the northeastern corner of the survey are worthy of additional exploration. The remains of weakly negative magnetic features in the northwestern corner of this plot (marked "C" in Fig. 6) are interpreted as limestone wall foundations, although it is difficult to distinguish much in the way of architectural detail from the Mag-D survey area.

It is useful to contrast the relative uniformity (i.e., a tendency towards zero data) of the area immediately inside the city wall in the Mag-C survey area located over 500 m. to the northeast of Mag-D with the much greater localized bipolar data found inside the city wall in the Mag-D area. At present, our best interpretation of this phenomenon would be to argue that the surveyed area in Mag-C represents a gateway with a large open space immediately inside of the city walls, perhaps for the stabling of pack animals and herds within the relative safety of the fortifications while the survey area in Mag-D represents a built up region immediately inside the city wall.

Conclusions

An initial characterization of urban Ziyaret Tepe can be based on three complementary data sets: (1) the morphology of the settlement seen via topographic planning; (2) the distribution and density of diagnostic surface ceramics recovered via surface survey and (3) the limited subsurface magnetic mapping completed in 1998. As we would expect from an Assyrian settlement in this region given the historical documentation describing the Tigris as a border region, Ziyaret Tepe was a fortified city. The fortifications encompassed both an interior (citadel) wall and an exterior (city) wall surrounding the Lower Town. On the High Mound, the nature of the architecture is not easy to discern or characterize from our present information. The large building in area Mag-A appears to have few surrounding structures since the adjacent spaces have a different magnetic gradient than the building itself. This might indicate that the Mag-A building is a large isolated structure. The apparently random mixture of strong bipolar data in the magnetic gradient maps in area Mag-B leads to the possibility of massive brick tumble, either burnt mudbrick or baked brick, which is consistent with the hypothesis that the High Mound would have been the locus of significant public building projects during the latest Assyrian occupations. If one assumes the constructions in area Mag-C to be a city wall, northern tower and southern gate, then the lack of buildings seen in the magnetic record immediately inside of the gate suggests an open area. Within the Lower Town, the occupation away from the gate area appears to consist of densely built architecture. This is suggested by the Mag-D survey, where the northern half of the survey area is marked by a significant number of rectilinear features. The southern part of the Mag-C survey area provides for a similar conclusion regarding the nature of the architecture immediately adjacent to the city wall. In total, the results of the magnetic field gradient survey methodology are very promising for future work at Ziyaret Tepe, especially in the Lower Town where the "readability" of our subsurface maps is less complex given the nature of the underlying stratigraphy and the nature of the building materials used there in ancient times.

BIBLIOGRAPHY

- ALGAZE, G., R. BREUNINGER, C. LIGHTFOOT and M. ROSENBERG (1991) "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons" *Anatolica* 17: 175-240.
- ALGAZE, G., J. KELLY, T. MATNEY and D. SCHLEE (1996) "Late EBA Urban Structure at Titriş Höyük, Southeastern Turkey: The 1995 Season" *Anatolica* 22: 129-143.
- KARG, N. (n.d.) "Gre Dimse 1998 Preliminary Report" Unpublished manuscript.
- KESSLER, K. (1980) *Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens nach keilschriftlichen Quellen des 1. Jahrtausends v. Chr.* Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- KÖROĞLU, K. (1998) *Üçtepe I*. Ankara: TTK.
- MATNEY, T. (1998) "The First Season of Work at Ziyaret Tepe in the Diyarbakır Province: Preliminary Report" *Anatolica* 24: 7-30.
- MATNEY, T. and L. SOMERS (forthcoming) "The Second Season of Work at Ziyaret Tepe in the Diyarbakır Province: Preliminary Report" *Anatolica* 25.
- PARKER, B. (1997a) "The Northern Frontier of Assyria: An Archaeological Perspective" In: S. Parpola and R. M. Whiting, editors, *Assyria* 1995. Helsinki.
- PARKER, B. (1997b) "Garrisoning the Empire: Aspects of the Construction and Maintenance of Forts on the Assyrian Frontier" *Iraq* 59: 77-87.
- PARKER, B. (1998) *The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics*. Ph.D. dissertation. University of California, Los Angeles.
- SEVİN, V. (1989) *Excavations at Üç Tepe*. Ankara: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SEVİN, V. (1992) "1991 Yılı Diyarbakır Üçtepe Höyüğü Kazıları" *Kazı Sonuçları Toplantısı* 14: 175-191. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- ZADOK, R. (1989) "Notes on the Historical Geography of Mesopotamia and Northern Syria" *Abr-Nahrain* 27: 154-169.

Fig. 1: Photograph of Ziyaret Tepe viewed from the south

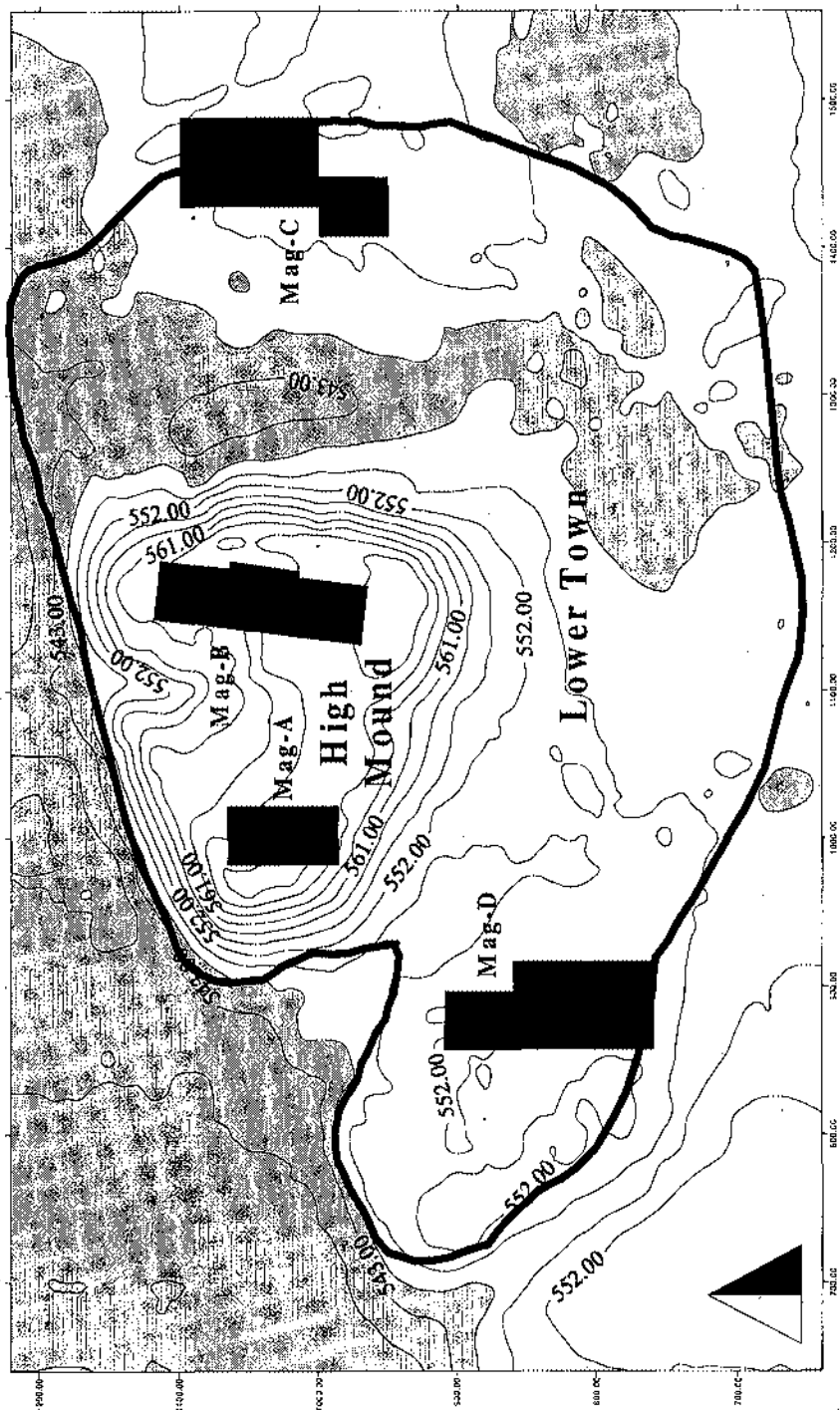

Fig. 2: Topographic plan of Ziyaret Tepe showing location of the high mound and the extent of occupation in the surrounding Lower Town. The thick black lines denote the limit of the site at its maximum extent in the mid-1st millennium BC. Scale in meters is marked along the southern and western axes

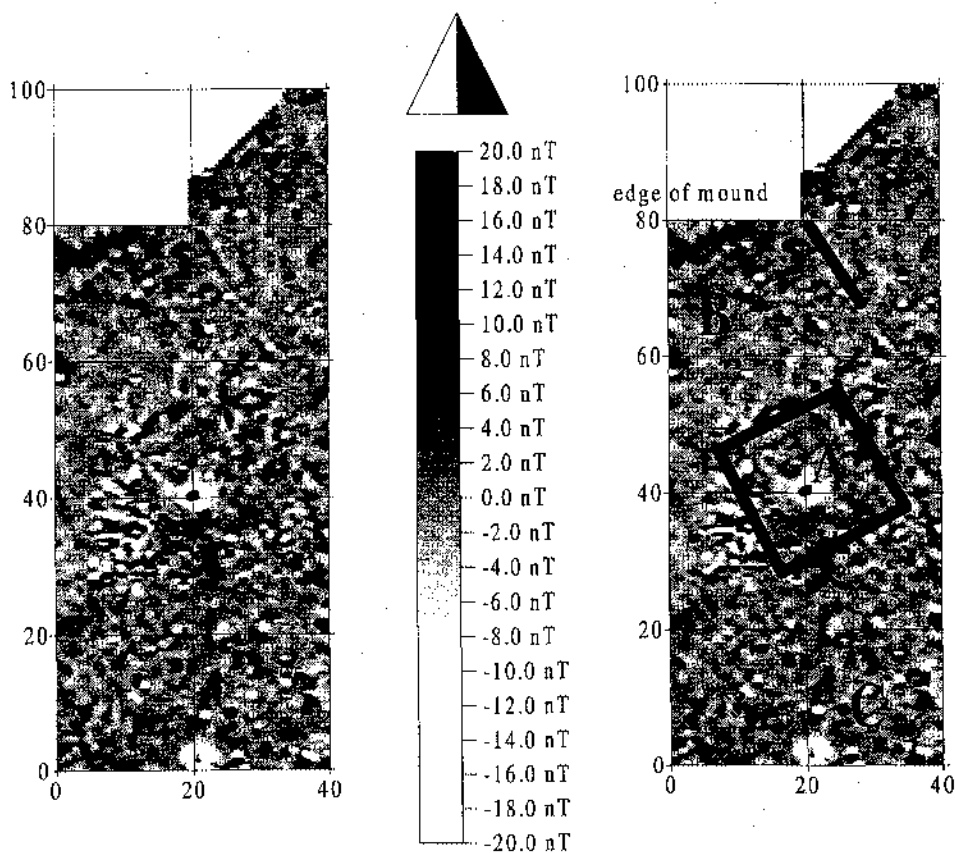

Fig. 3: Area Mag-A magnetic gradient survey map of Ziyaret Tepe. Black represents maximum positive data; white represents maximum negative data. Physical scale on plan is in meters. Image generated from clipped, unfiltered, bipolar data. Thick black lines on the right-hand image represent our interpretation of potential archaeological features

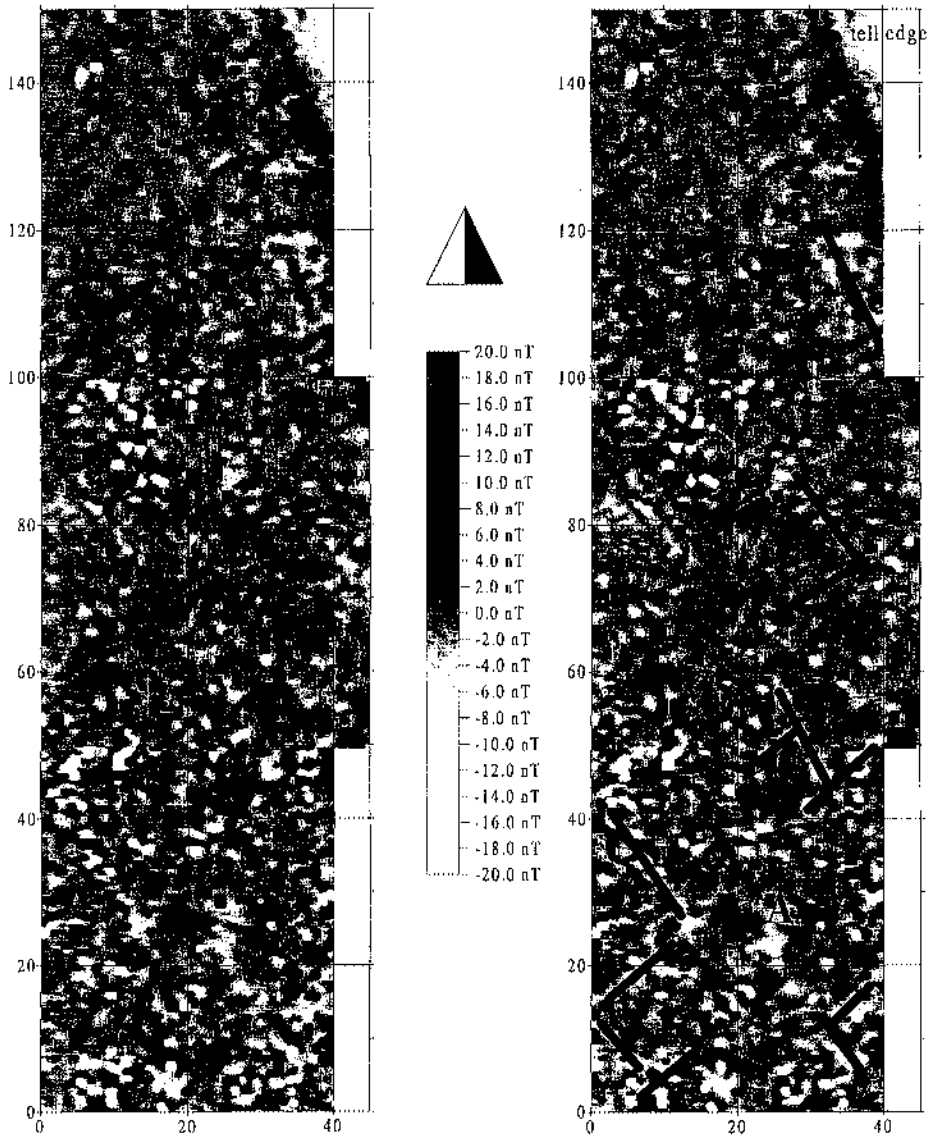

Fig. 4: Area Mag-B magnetic gradient survey map of Ziyaret Tepe. Black represents maximum positive data; white represents maximum negative data. Physical scale on plan is in meters. Image generated from clipped, unfiltered, bipolar data. Thick black lines on the right-hand image represent our interpretation of potential archaeological features

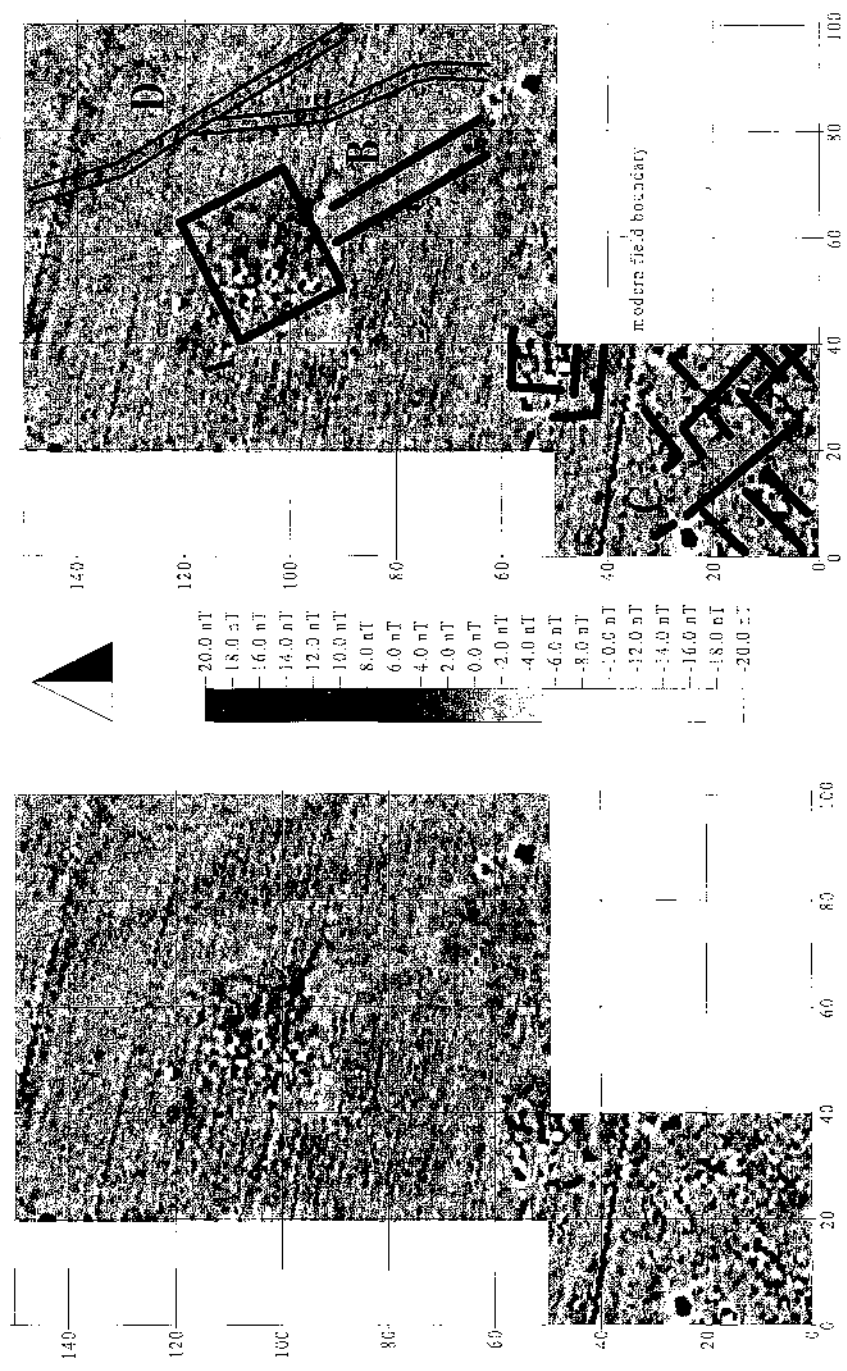

Fig. 5: Area Mag-C magnetic gradient survey map of Zivaret Tepe. Black represents maximum positive data; white represents maximum negative data. Physical scale on plan is in meters. Image generated from clipped, unfiltered, bipolar data. Thick black lines on the right-hand image represent our interpretation of potential archaeological features

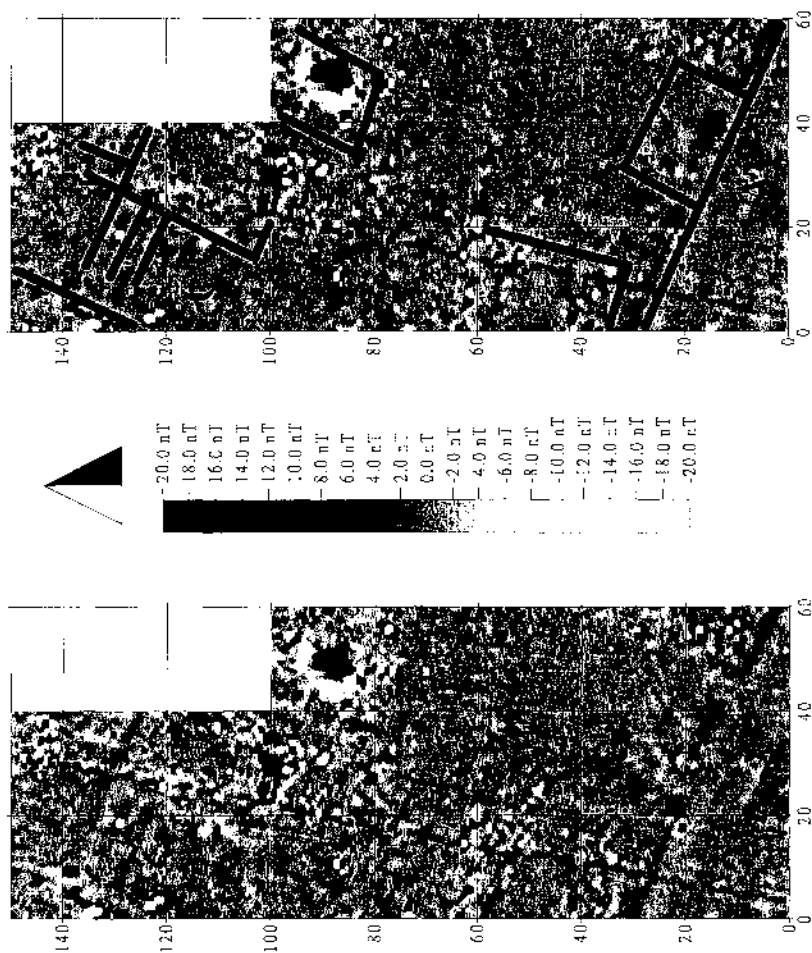

Fig. 6: Area Mag-D magnetic gradient survey map of Ziyaret Tepe. Black represents maximum positive data; white represents maximum negative data. Physical scale on plan is in meters. Image generated from clipped, unfiltered, bipolar data. Thick black lines on the right-hand image represent our interpretation of potential archaeological features

AKSARAY, NEVŞEHİR, NİĞDE İLLERİ 1998 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Sevil GÜLÇUR*

TÜBİTAK/MAM Uzay Teknolojileri Bölümü uzmanlarının katılmadığı "Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri 1998 YüzeY Araştırması"¹, İ.Ü. Rektörlüğü Araştırma Fonu'nca (GP-8/270697) sağlanan destekle yürütülmüştür. Araştırmalar önce Bergama Müzesi arkeoloğu Sevgi Soyaker, daha sonra ise Aksaray Müzesi arkeoloğu Fariz Demir tarafından denetlenmiştir. İ.Ü. Araştırma Fonu ve Bakanlık temsilcilerimize olumlu destek ve katkılarından dolayı şükranlarımızı sunarız.

1998 yılı yüzeY araştırması (Harita: 1), Karasu Vadisi'nin araştırılması, bölgedeki çakmaktaşı ve obsidiyen yataklarının taranması, memleket envanterine katkı, Groningen Üniversitesi arkeobotanik uzmanları yardımıyla referans koleksiyonu oluşturmak üzere bitki türlerinin saptanması ve pollen analizleri için Sivrihisar'ın kuzeyindeki dağlık bölgede yer alan göllerden, burgulama yöntemiyle karot alınmasına yönelik olarak niteliğinde, çeşitli başlıklar altında gerçekleştirilmiştir. YüzeY araştırması sırasında Kuruöl bölgesinde Karaev/Topada Geç Hitit kaya yazıtı da ziyaret edilmiştir.

Karasu Vadisi ve Yakın Çevresi

(Aksaray ili)

KerkeZlik Tepesi (P33/76), Yel Tepesi (P33/77), Büyük ve Küçük Yelten tepeleri (P33/78), Kara Tepe (P33/80), Yazır Ören (P34/30b).

Aşıklı Höyük, Güvercinkayası gibi tarih öncesi merkezlerinin içinde yer aldığı Melendiz Su ve Karasu çaylarının Mamasın Baraj Gölü içinde kalan bölümleri, su seviyesi düşmedikçe araştırılamamaktadır. Eylül ayı içinde su seviyesi en alçak koduna eriştiğinden ilk olarak Güvercinkayası yakın çevresinden başlayarak Karasu Vadisi'ni çevreleyen tepeler ve bu tepelerin eteklerinde uzanan arazi parçaları taranmıştır.

Musalla Tepesi, KerkeZlik Tepesi'yle birlikte Melendiz ve Karasu'nun birbirine kattığı mevkiiyi kuzeyden sınırlamaktadır. Her iki tepe de Aksaray yönüne bağlanan es-

* Doç. Dr. Sevil GÜLÇUR, İ.Ü. Edebiyet Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı, Beyazıt, 34459-İstanbul/TÜRKİYE
YüzeY araştırması yardımcı üye ve öğrencileri: Dr. R. Cappers ve H. Woldring (Groningen Üniversitesi arkeobotanik uzmanları), Pınar Çaylı, Özlem Korkmaz (arkeolog), Fadime Yıldırım, Ozan Çaylı (İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı öğrencileri). Bütün emeği geçenlere katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

1 Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri YüzeY Araştırmaları için bkz. S. Gülçur: "Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1993 YüzeY Araştırmaları", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 30 Mayıs-3 Haziran 1994 (1995), 191-213; "Some Unknown Aspects of Western Cappadocia", *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*, İstanbul, 1995, 149-173; "Western Cappadocia. Distribution of Mounds and Flat-Settlements", *Habitat II. Çağlarboyu Anadolu'da Yerleşim ve Konut*, Bildiri Özetleri, İstanbul 5-7 Haziran 1996, 11-12; "Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1995 Ortak YüzeY Araştırması", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 27-31 Mayıs 1996 (1997), 401-412; "Aksaray, Nevşehir ve Niğde illeri 1994 YüzeY Araştırması", *Anadolu Araştırmaları XIV*, 1999, 105-128. U. Esin, S. Gülçur, H. Kuran "Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1996 Ortak YüzeY Araştırması", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 26-30 Mayıs 1997 (1998), 233-246; U. Esin, S. Gülçur, M.E. Özel, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1997 Ortak YüzeY Araştırması", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Tarsus 25-29 Mayıs 1998 (1999), 187-207.

ki yayılan yerine hakimdir. Musalla Tepesi kuzey eteği eski Çatalı Köyü mezarlığı olarak da işlev görmüştür. Tepede yapılan araştırmalarda birkaç adet geç dönem çanak çömleği dışında kayda değer bir buluntuya rastlanmamıştır.

Kerçeklik Tepesi (P33/76), kuzeybatıdan Musalla Tepesi'ne komşudur. Yüksek kayalık tepenin üzerinde içi deşili çukurlar göze çarpmaktadır. Güneydoğu eteğindeki terasta insan elinden çıkma 5 kademe (Resim: 1), 0.70 x 1.10 x 1.55 m. boyutlarında kuyu biçimi kenarı düzgün kesilmiş bir oyuk, gene aynı alan yakınlarında, 0.40 x 1.80 m. boyutlarında kaya yüzeyine açılı sanduka mezar bulunmaktadır (Resim: 2). Tepeden toplanan çanak çömlek geç dönemlere tarihlenmektedir.

Yel Tepesi (P33/77), Musalla Tepesi'nin kuzeyden sınırladığı vadinin güneyindedir. Tepenin üzerinde, diğerlerinde olduğu gibi defineci çukurları göze çarpmaktadır. Çukurların etrafında yoğun biçimde taş vardır. Deşili alanların olası mezar yığmalarının artıkları olduğu düşünülebilir.

Büyük ve Küçük Yelten tepeleri (P33/78), Karasu Vadisi çıkışını kuzeyden sınırlamaktadır. Büyük Yelten Tepesi kayalığı üzerinde ortası deşili, tümölüs olduğu sanılan bir tümsek görülmektedir. Bunun yanı sıra kaya yüzeyine açılı iki dikdörtgen (0.20 x 0.90 x 1.50 m.) ve bir trapez biçimi (0.20 x 0.40 x 2.00 m.) yapı dikkat çekicidir. Tepenin alt eteğinde ise kaya içine uzanan, sütunlar, nişler ve sekilerin yer aldığı odalar izlenmektedir. Kayalığın önünde uzanan tarlada, geç dönemleri yansıtan çanak çömlek örnekleri belirlenmiştir. 1993 yüzey araştırması sırasında da bu dolaylardan, Yelten Tepesi yamaç akıntısı (P33/30) olarak geç dönem çanak çömlekleri toplanmıştır.

Küçük Yelten Tepesi'yle Çardak Tepe arasında uzanan düzlükte (P33/79), bölgeye özgü eski yerleşme kalıntıları olduğu söylenmektedir. Baraj suyunun çekilmesiyle yer yer taş dolgu tümsekler ortaya çıkmıştır. İki tepe arasında uzanan alanda da uzun bir taş duvara ait kalıntılar durmaktadır. Çardaklı Tepe üzerinde yer alan topraklı kesimde diğer tepelerdeki gibi gene defineci çukurları mevcuttur. Aynı bölgede yer alan Kara Tepe (P33/80) üzerindeki deşili alanda da olası bir tümölüs bulunduğu sanılmaktadır.

Yazır Ören (P34/30a), eski bir saptamadır. Güvercinkaya kazısında çalışan işçilerin örene yakın bir alanda siyah taşlar (obsidiyen?) bulunduğunu aktarması üzerine, bölge yeniden araştırılmıştır. Yapılan yüzey taramasında obsidiyene rastlanmazken, öreni üstten sınırlayan kayalık arazide eski taş kesikleri ve 1.80 m.lik dingil uzunluğu olan bir arabanın rahatça geçebileceği, 0.33->0.40 m.ye değişen tekerlek izli bir say yolu belirlenmiştir (P34/30b). Yol ± doğu-batı uzantısındadır.

Bekârlar Yöresi

(Aksaray İli)

Nenezi kuzey vadi yolu (P34/111), volkan konisini kuzeyden sınırlayan derin vadede, bitki türlerini saptama amacıyla yapılan bir inceleme gezisi sırasında saptanmıştır. Doğu-batı istikametindeki, taş kaplamalı yol, yer yer belirginleştikten sonra vadi girişi ve çıkışında kaybolmaktadır. Yöre halkı bu yolu "Bağdat Susası" olarak adlandırmaktadır. Geçen yıllarda saptanan Döşemebağlar yolu, Yazıhöyük'e kavuşurken, bu ikinci yolun Gösterli yönünü işaret ettiği sanılmaktadır.

Alanyurt Çevresi

(Aksaray İli)

Sarıkaya Tepesi ve Dörtgözdamlar (P34/112), Aşağıufacık Tum.I-II (P34/113-114 a,b), Yukarıufacık Tum I-II (P34/115-116), Yukarıufacık Mez. I-II (P34/117-118), Çalıçı Tepesi Mez. I-III (P34/119-121), Çalıçı duvar (P34/122), Çalıçı yapı (P34/123), Çalıçı Tum I (P34/124) bulunmaktadır.

Sarıkaya Tepesi ve Dörtgözdamlar yerleşmesi (P34/112), Alanyurt Köyü'nün güneyindedir. Doğu-batı yönünde yerleşen iki kaya masıfı içine ve bunların arasında görülen peri bacası konileri içine açılı çok gözlü ve katlı konut birimlerinden oluşmaktadır.

(Resim: 3). Dörtgözdamlar'ın kuzey eteğinde bir yeraltı şehrine işaret edebilecek baca delikleri mevcuttur. Gene aynı tepenin üst kayalığının batıya bakan yüzünde, kaya içi yerleşmelerinin (Resim: 4) yanı sıra, tek nefli, duvarları yuvarlak nişli, tavanı beşik tonozlu bir kilise bulunmaktadır (Resim: 5).

Aşağıufacık ve Yukarıufacık kayalıkları, Selime ve Güzelyurt istikametinden gelerek Nenezi Dağı'nın güney eteğinden geçen ana şosenin doğu kıyısına paralel uzanır. Her iki tepenin üzerinde de mezar yığımları izlenmektedir. Aşağıufacık tümölüsleri (P34/113-114 a,b), tepenin orta kesiminde yoğunlaşmıştır. En büyüğü, üzerinde nirengi noktası bulunan Tum. I'dır (Resim: 6). Yoğun taşlı $\pm 1-2$ m. yükseklikte, taban çevresi ± 72 m.yi bulmaktadır. Doğu kesiminde büyük bir tahrip çukuru göze çarpmaktadır. Hemen kuzeyinde (± 10 m.), yüzeyi çok aşınmış, ufak boyutlu ikinci bir yığma seçilmektedir (Tum. II). Biraz daha kuzeyde ise olası üçüncü bir yığma daha bulunduğu sanılmaktadır.

Yukarıufacık tümölüslerinin (P34/115-116) arasında oldukça uzun bir mesafe bulunur. 1-2 m. yüksekliğe erişen, yoğun taşlı güney tümölüsünün (Tum. I) taban çevresi ± 59 m. kadardır. Yüksekliği ancak 1-2 m.yi bulan yığma, batıdan geniş bir yarmayla tahrip edilmiştir. Kaya düzlüğünün kuzey kesiminde yola bakan batı kenarına yakın alandaki Tum. II'de diğerleri gibi yoğun taşlıdır (Resim: 7). Taban çevresi ± 88 m.yi bulan yığmanın yüksekliği ancak 2-2.5 m.yi bulmaktadır. Tepeden girilerek deşilen tümölüsün etrafında iri taş bloklarının yanı sıra yapay taş dizileri benzeri oluşumlar göze çarpmaktadır.

Yukarıufacık Tepesi'nin batıya bakan, sarp kayalık yüzüne iki mezar odası açıktır (P34/117-118). Mezarların dış cepheleri tek sütunludur (Resim: 8). Yoldan bakıldığında sağda yer alan mezar odasının, dikdörtgen kesitli sütunu kırıktır. Her iki mezarda da merkez eksenenden kayık, dikdörtgen mezar odası girişleri oluk şeklinde pervazlıdır. Solda yer alan kaya mezarının iç kapı lentosu üzerinde muntazam açılmış iki delik bulunmaktadır. Mezarların içine girilememiştir.

Çalıcı Tepesi, Selime ve Güzelyurt istikametinden gelerek Nenezi Dağı'nın güney eteğinden geçen ana şosenin batı kıyısına paralel uzanır. Doğuya bakan cephede, kaya blokları içine açılı üç kaya mezarı (Mez. I-III; P34/119-121) belirlenmiştir. Cephe-den bakıldığında en solda yer alanın (Mez. I) girişi, 0.58×1.05 m. boyutlarındadır. Girişin solunda bulunan kaya çıkıntısı üzerinde, iki ufak niş mevcuttur (Resim: 9). Ortada yer alan kaya mezarı (Mez. II), daha özenli bir yapıya sahiptir (Resim: 10). Yüksek beşik tonozlu ön dehlizli arkasında, yayvan kemer biçimi şekillendirilmiş mezar odasının girişi yüzüne (0.53×1.05 m.) dikdörtgen (0.28×0.42 m.) bir pencere uygulanmıştır. Beşik tonozlu mezar odasının sağ ve sol yan duvarına birer niş/kline oyuludur. Arka cephede büyük bir delik göze çarpar. Mezarın ön girişi üzerindeki düzleştirilmiş kaya yüzeyinde ise 0.35 m. yüksekliğinde bir haç kazılıdır. En sağda bulunan Mez III'ün genel düzeni, Mez II örneğine benzemektedir. Buradaki kaya mezarının boyutları daha ufak tutulmuştur. Bütün mezarların içinde ve dışında tahrip çukurları izlenmektedir.

Çalıcı kayalığındaki plato düzlüğünün kenarı taş ocağı olarak kullanılmaktadır. Taş kesiklerinin hemen arkasından uzanan düzlükte, oldukça geniş bir alanı çevreleyen bir duvar kalıntısı (P34/122) saptanmıştır. Çift ocak taşı genişliğindeki bu duvarın işlevi belirlenememiştir. Aynı türden bir duvar, Demirci Kasabası Mencilis mevkiinin kuzeyindeki kayalıkta geçen yıl envantere alınmıştı.

Gene Çalıcı Tepe düzlüğünde, ± 8.50 m. uzunluğunda, genişliği 3.64 m.yi bulan bir yapı belirlenmiştir (P34/123). Binanın doğu ve batı cephe duvarları doğal kaya işlenerek oluşturulmuşken, yöreye özgü taşlardan işlenmiş güney uzun kenarı ise kemer yapacakmış izlenimi bırakmaktadır. Yapının içinde, güneybatı köşesi kemer oluşturacak biçimde kavisli, üzerinde sıva kalıntıları bulunan bir ara duvarla sınırlandığı düşünülen 5.77 m. uzunluğunda bir iç mekân belirlenmiştir. İç doğu cephede, ana kaya yüzeyine açılmış dikdörtgen bir hatıl deliği mevcuttur. İşlevi tam olarak belirlenemeyen yapının dışında, özellikle vadiye bakan doğu uçta da bazı yapı kalıntıları olduğu sanılmaktadır.

Çalıcı Tümölüsü (P34/124), bölgede bulunan gömü tiplerini anlamada çok açıklayıcı olmuştur (Resim: 11). Definecilerin açtığı çukur, tepeden dromoslu mezar odası-

na kadar uzanmaktadır. Mezar odasının yan duvarlarının alt sırası, düzgün işlenmiş uzun bir taş bloktan (0.24 x 0.41 x 1.47 m.) oluşmakta, üst sırada ise kısa kalan blok yanına (0.23 x 0.35 x 0.50 m.) ufak bir taş ilâve edilmiştir. Alt ve üst taş sırasıyla mezar odasının yüksekliği 0.97 m.yi bulmaktadır. Dromosun genişliği 0.89 m. kadardır. Dromosun mezar odasına açılan giriş, yekpare taştan bir (0.30 x 0.50 x 1.33 m.) lentoludur. Giriş genişliği ise 0.51 m.dir. Mezar odasının güneydoğu köşesinde de daha eski bir defineci tüneli bulunmaktadır.

Eski Sofular-Nar Köyü Çevresi

(Aksaray İli) (Niğde İli)

Eski Sofular (P34/125), Höyük Harmanı mevkii (P34/127), Kara Kisle / Kilise (P34/126), Çakmaklı (P34/128).

Eski Sofular Köyü kaya içi yerleşmesi (P34/125), Nar Köyü ve Şahintepesi'ne doğru yükselerek giden vadi girişinde, kuzeydoğu ve güneybatı yamaçlara yayılmıştır (Resim: 12). Eski adı Sorsofu/Sofia olarak bildirilen yerleşmenin kuzeydoğu yamacında, "Kırkızlar Mağarası" denilen yerde çoğu girişleri tıkanmış, iki katı belirgin, tırhaz taşları kısmen yerinde, bir yeraltı şehri bulunmaktadır. Gene aynı yamaçta, önu heyelan nedeniyle düşen bir kaya kütesiyle kapanmış dikdörtgen payeli, üç nefli ve üç yarım kubbeli bir kilise mevcuttur. Kuzeybatı yamaca da kiliseler ve kaya mezarları serpiştirilmiştir. Burada da büyük olasılıkla bir yeraltı şehri vardır. Bu yamaçta bulunan kiliselerden bir tanesi, çift apsislidir. Kilisenin şapel düzeni, Dörtgözdamlar'ı andırmaktadır.

Höyük Harmanı mevkii (P34/127), Sofular'ın kuzeybatı kayalığı zirve düzlüğünde, vadiye burun şeklinde uzanan bir çıkıntıdır. Bu burun üzerinde iri kayalar ve ocak taşları kullanılarak inşa edilmiş, muhkem mevki benzeri bir yapı kalıntısı yer almaktadır.

Kara Kisle/Kilise (P34/126), eski Sofular-Nar Köyü çıkışında, olası bir kilise kalıntısının bulunduğu ören yeridir. Kalıntının doğu çeperinde, örenden sökülerek destek duvarı yapmak için dizilmiş taşlar arasında tonoz dönüşlü parçalar da mevcuttur. Gene aynı yörede eski bir iskân yeri daha olduğu söylenmektedir.

Eski Sofular'dan Şahinkalesi'ne kadar yükselerek uzanan ana vadi ve yan kolları, olağanüstü güzelliكتedir. Sofular-Nar Köyü arasında bulunan sıcak su kaynağının Nar Köyü'nün yaslandığı tepenin ardında da yer alan, termal su kaynakları ve yapısıyla ünlü, Acıgöl ya da Nar Gölü olarak bilinen krater gölüyle ilintili olduğu sanılmaktadır.

Çakmaklı (P34/128), Nar Köyü'nün güneyindeki dağlık arazide, Şahin Kalesi'ne çıkan kanyonun batısında bir kayalıktır (Resim: 13). Kayalığın yeri, küçük ölçekli haritalarda Çakmaklı mevkii ($\pm \Delta 1.500$ m.) olarak işaretlidir. Tarım arazisi ve elma bahçeleri içinde yükselen kayalığın etrafındaki sürülü tarlalardan oldukça yoğun oranda, iri parçalardan çıkarıldığı izlenimi bırakan obsidiyen yongalar toplanmıştır. Atölye olarak kullanıldığı düşünülen tarlaların etrafında, hammaddenin elde edilebileceği bir kaynak, şimdilik kaydıyla, gözlemlenmemiştir.

Halk arasında, çakmaktaşı ya da obsidiyen bulunan alanlar, teknolojinin gelişmesiyle giderek unutulmuş, birbirine sürtülen çakmaktaşı yardımıyla kav tutuşturma geleneğinden esinlenerek, Çakmaklı ya da Çakmaklık olarak adlandırılmaktadır.

Camiliören-Yalman Çevresi

(Aksaray İli)

Küçükböğürdelik (O34/4), Böğürdelik mevkii (O34/5), Höyük Tepe (O34/6).

Küçükböğürdelik (O34/4), Gulağaç-Camiliören (Aksaray) yolunun iki yanına yayılı olası bir ören yeridir. Kuzeybatısı Yamaç Tepe, güneyi Aktepe mevkii, doğusu ise Havutkaya ve Uzunmaya'dır. Yüzeyde yoğun taş kümeleriyle dikkat çeken tümsekli alanda, dikine sokulu bazı taşlar mezar yerlerine işaret eder gibidir.

Böğürdelik mevkii (O34/5), gene Gulağaç-Camiliören yolu üzerinde ve Küçükböğürdelik'in yaklaşık 1 km. kuzeyindedir. Burada da dikine sokulu taşlar göze çarp-

maktadır. Ören yerinin özellikle güneybatısında birbiri içine girecek kadar sık dokuda, kısmen bir çember oluşturacak şekilde düzenlenmiş taş dizileri görülmektedir. Bu çemberler içinde yer yer defneci çukurları bulunmaktadır. Ören yeri batısında uzanan tarlada ise, girişi doğudan, kubbesi muntazam delikli, kaya içine açılmış bir sarnıç mevcuttur.

Höyük Tepe (O34/6), Aksaray-Acıgöl ana arteri kuzeyinde, Yalman Köyü'nün doğusundaki tarım alanı içinde, yayvan konik bir tepedir. Tepe daha önce Kaman Kale Höyük'teki Japon ekibince de ziyaret edilmiştir. Konumu açısından Aksaray cihetinden geldiğinde Acıgöl'e doğru düşerek genişleyen düz ovanın batı kenarına yakın bir bölümdedir. Üzerinden toplanan az sayıda çanak çömlek, Tunç Çağına tarihlenilebilecek, kırmızı astarlı, tek parça dışında, ağırlıklı olarak Demir Çağı ve sonrasına işaret etmektedir.

Doğala-Kurugöl-Topaç-Boğaz-Acıgöl Çevresi (Nevşehir İli)

Çakmaklı mevkii çakmaktaşı ocağı (P35/2), Çakmaklı Tum I-II (P35/3-4), Köy Tepesi Tum I (P35/2), Beşkuyular duvar kalıntısı (P35/1), Dağa Tum. I-III (P35/6-8), Avluyar mevkii Tum I (P35/9), Eski Odunluk mevkii obsidiyen yatağı (P35/10), Tamiş mevkii obsidiyen yatağı (O35/1), Tamiş mevkii Tum. I-V (O35/2-6), Taştepe Höyük (O33/1).

Çakmaklı mevkii, Doğalar Köyü'nün yaslandığı tepenin kuzeydoğu yamacı üzerindedir. Gülpınar Köyü sakinlerinden Hasan Şal, eskiden döven altlarında ve kav tutuşturmada kullanılan çakmaktaşının Doğalar'daki madenden (P35/2) geldiğini bildirmiştir. Çakmaktaşı, eski dönem alet endüstrilerinde önemli rol oynadığından ocağın incelenmesine karar verilmiştir. Çakmaktaşı çıkarıldığı belirlenen alanda galeri girişleri saptanmıştır. İlginç özellik, galerilerin yer aldığı alanda, iki büyük tümülüsün de bulunmuşudur.

Çakmaklı tümülüslerinin (Tum. I-II; P35/3-4) gövdesi yoğun taşlı ve üzerleri delik şeklindedir. Batı tümülüsüne krepisten girilmiştir. Tahrip çukurunda bir insana ait olduğu sanılan iskelet kalıntıları (Resim: 14), çukur kesitinde ise yangın izleri taşıyan bir tabaka görülmektedir. Buluntu alanı, bir yandan köyün çıkışında bulunan han harabeleri önünden geçen yola hakimken, diğer yandan da bütün Nenezi Dağı-Bekârlar-Camiliören yönündeki ovaya da hakim konumdadır.

Köy Tepesi Tümülüsü (P35/2), Çakmaklı tümülüslerinin tam karşısında, "Köy Tepe"si olarak adlandırılan volkan konisi üzerine yığılıdır. Yanına çıkılamayan ve bölgenin merkez yığmalarından biri olduğu sanılan yapay tepe, Demirci ve yakın çevresindeki diğer tümülüs alanlarından da açıkça izlenebilmektedir.

Beşkuyular mevkii, Kurugöl Belediyesi sınırları içinde yer almaktadır. Belediye su kuyularının bulunduğu, etrafı tel çevrili kayalık alanda Kurugöl-Topaç yolu altında Horosan harçlı bir duvar kalıntısı belirlenmiştir (P35/1). Duvarın yapısı, Doğalar'da bulunan han harabesinin örgü sistemiyle benzeşmektedir.

Dağa (P35/6-8) ve Avluyar mevkii (P35/9) tümülüsleri, Kurugöl'den Topaç'a götüren yolun Topaç Tepe önünden kuzeybatıya doğru tırmanışa geçmesinden \pm 600 m. önce yolun iki yanında yer almaktadır. Dağa tümülüsleri (Tum. I-III), Meşelik Ziyaret Tepe önünde uzanan tarım arazisi içindedir. Doğuda yer alan, gövdesi iri taşlı I No.lu yığma, 39 m.lik çevresiyle mezar tepelerinin en büyüğüdür. Yüksekliği 2 m.yi bulan tepe, delik şeklindedir. İki No.lu yığma (Tum. II), birincisinin 100 m. kadar batısındadır. Bu tepe de baş tarafı doğuya bakan, dikine yerleştirilmiş iri taşlardan oluşan mezar odasına kadar değişmiştir. Güneyde bulunan üçüncü yığmada (Tum. III) ise ana kaya kısmen krepis ödevi görmektedir.

Avluyar Mevkii Tümülüsü (P35/9), Topaç yolunun sol kıyısında uzanan dar uzun kayalığın batı ucundadır. Tümüyle tahrip edilerek mezar odası dağıtılmıştır. Kaçak kazı çukurları görülen çevrede de mezarların bulunduğu sanılmaktadır.

Eski Odunluk mevkii obsidiyen yatağı (P35/10), Topaç Köyü-Nevşehir yolunun sağ yakasında, Topaç Köyü'nün çıkışından sonraki üçüncü sapak üzerindedir. Güneyin-

de Höyükli ve Ulusaray tepelerinin bulunduğu alanda yoğun tarım yapılmaktadır. Çok yumuşak, açık renkli, tuf oluşumlu toprak içinde yumrular ve iri parçalar halinde yoğun obsidiyen akıntısı mevcuttur. İşli parçaya rastlanmamıştır. Alt vadiden geçen bir dere, doğuya doğru alçalarak Nevşehir şosesi boyunca uzanan Kılık mevkiine kavuşmaktadır. Bu derenin yatağı ve çevresinde de yoğun obsidiyen olduğu saptanmıştır. Olası işlik alanlarını saptamak amacıyla daha kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır.

Tamış mevkii obsidiyen alanı (O35/1), Nevşehir'e bağlı Boğaz Köyü arazisi içindedir. Tamış Dağı (Kocadağ)'nın güney eteğindeki tarlalarda ve vadilerine yayılı obsidiyen siyah renkli, gri taneçikli, iri blokların yanı sıra daha ufak parçalar halinde izlenmektedir. Aralarında işlenmiş parçaya rastlanmamıştır.

Tamış mevkii tümülüsleri (Tum. I-V) (O35/2-6), Tamış Dağı eteğinde, güneyi bir kurru dere yatağıyla sınırlanan, doğu-batı yönünde uzanan kayalık arazi üzerindedir. Tümülüsler bir yarım daire oluşturacak şekilde yığılmıştır. En batıda yer alan Tum V, 49.60 m.lik taban çevresiyle içlerinde en büyüğüdür. Güneydoğu kesimdeki II No.lu yığmanın mezar odasına kadar inilmiştir. Dikdörtgen mezar odası, kenarları düzleştirilmiş tuf taşı bloklardan örülüdür. Dromoslu tipte olabilir, taban çevresi ise 20 m. kadardır. Diğer yığmaların taban çeperleri 22-25 m. arasında değişmektedir. Yükseklikleri $\pm 0.75\text{m}$ -2.00 m. arasında değişen tümülüsler yoğun tahribata uğramıştır.

Taştepe Höyük (O33/1), Acıgöl (Nevşehir) ilçesi yerleşim alanı içinde, bir kayalığın sırtı ve eteklerine doğru gelişmiştir. Kayalık, höyüğü güney ve güneybatıdan sınırlamaktadır. Eteklere Acıgöl'e ait konutlar oturmuştur. Nevşehir Müzesi'nce tescilli olduğu öğrenilen tepeden çoğunluğu koyu kahverengimsi kırmızı astarlı, büyük olasılıkla M.Ö. 1. bin ve sonrasına tarihlenebilecek az sayıda çanak çömlek toplanmıştır. Tepe üzerinde yoğun obsidiyen parçaları bulunmasına karşın işli örnekler saptanamamıştır.

1993 yılında başlatılan Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri yüzey araştırmaları sırasında 120'ye yakın tümülüs belgelenmiştir. Şimdiye değin saptananlar, bölgede bulunan mezar yığmalarının ancak bir bölümüdür. Tümülüslerin eski/antik yollarla olan bağlantıları da bilinmektedir. Açıklık kazanması gerekli husus, bu mezar anıtlarının kimler tarafından kurulduğu ve bu grupların nerelerde yerleştiğidir. Bu sorunlara çözüm ise, tüm bölgeyi kapsayacak bir antik topoğrafya çalışması desteğinde, bilimsel kazıların yardımıyla elde edilebilecektir.

<i>Kod No</i>	<i>Buluntu Yeri Adı ve Türü</i>
O33/01	Taştepe Höyük (höyük)
O35/01	Tamış Mervkii/Boğaz (obsidiyen yatağı)
O35/02-06	Tamış Mervkii Tum. I-V (tümülüs)
P33/76	Kerkeziik Tepesi (ören yeri)
P33/77	Yel Tepesi (ören yeri)
P33/78	Büyük ve Küçük Yelten Tepeleri (kaya içi yerleşme, olası tümülüs ve kaya içi mezar)
P33/79	Küçük Yelten - Çardak Tepe arası (olası ören yeri)
P33/80	Kara Tepe (olası tümülüs)
P34/30b	Yazır Ören (say yolu)
P34/111	Nenezi Kuzey Vadi Yolu (antik yol)
P34/112	Sarikaya Tepesi ve Dörtgözdamlar (kaya içi yerleşme)
P34/113-114 a,b	Aşağıufacık Tum. I-II (tümülüs)
P34/115-116	Yukarıufacık Tum. I-II (tümülüs)
P34/117-118	Yukarıufacık Mez. I-II (kaya mezarları)
P34/119-121	Çalıici Tepesi Mez I-III (kaya mezarları)

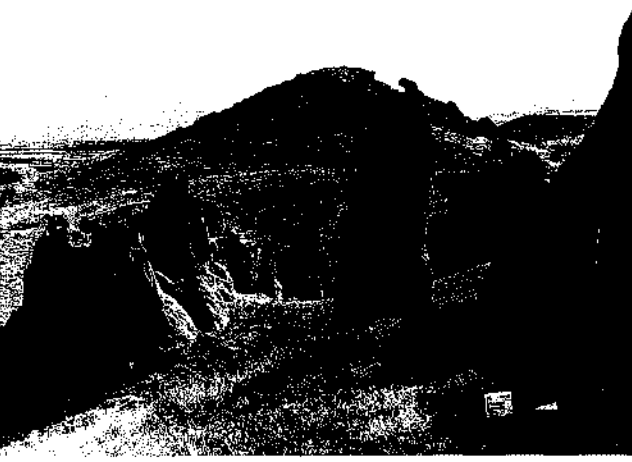
P34/122	Çaliçi plâto (duvar kalıntısı)
P34/123	Çaliçi plâto (sivil mimari)
P34/124	Çaliçi Tum. I (tümölüs),
P34/125	Eski Sofular (kaya içi yerleşmesi)
P34/127	Höyük Harmanı (sivil/askeri mimari?).
P34/126	Kara Kisle/Kilise (dini mimari/ören yeri)
P34/128	Çakmaklı (obsidiyen işliği/atölye)
O34/04	Küçükböğrödelik (ören yeri ve olası mezarlık alanı)
O34/05	Böğrödelik Mevkii (ören yeri ve olası mezarlık alanı)
O34/06	Höyük Tepe (höyük)
P35/02	Çakmaklı Mevkii (çakmaktaşı ocağı)
P35/03-04	Çakmaklı Tum I-II (tümölüs)
P35/02	Köy Tepesi Tum. I (tümölüs)
P35/01	Beşkuyular (duvar kalıntısı)
P35/06-08	Dağa Tum I-III (tümölüs)
P35/09	Avluyar Mevkii Tum I (tümölüs)
P35/10	Eski Odunluk Mevkii/Topaç (obsidiyen yatağı)

Resim 1: Kerkeçlik Tepe, taş kademeler

Resim 2: Kerkeçlik Tepe, sanduka mezar

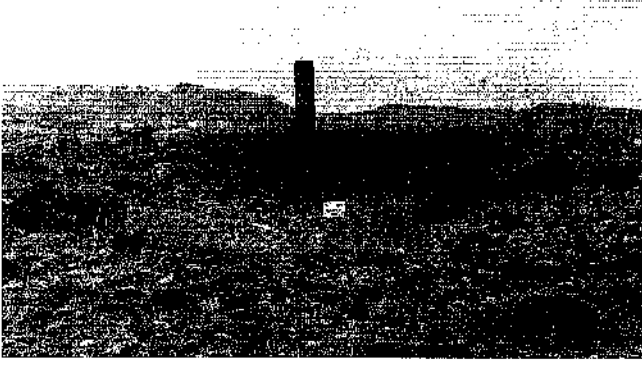
Resim 3: Sarıkaya ve Dötgözdamlar, genel

Resim 4: Dötgözdamlar, batı zirve, kaya içi yerleşme

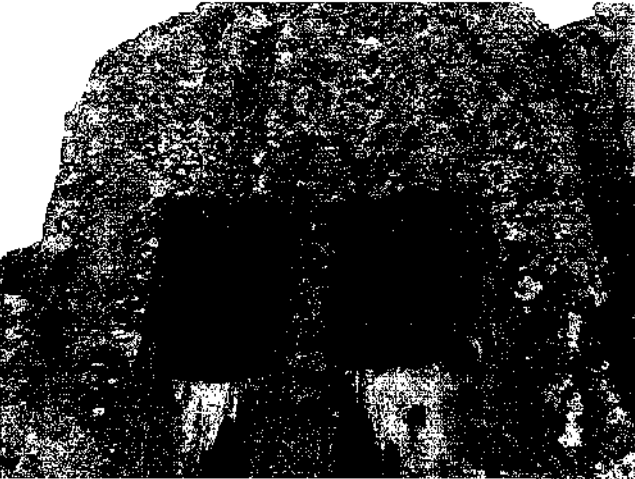
Resim 5: Dötgözdamlar, tek nefli kilise

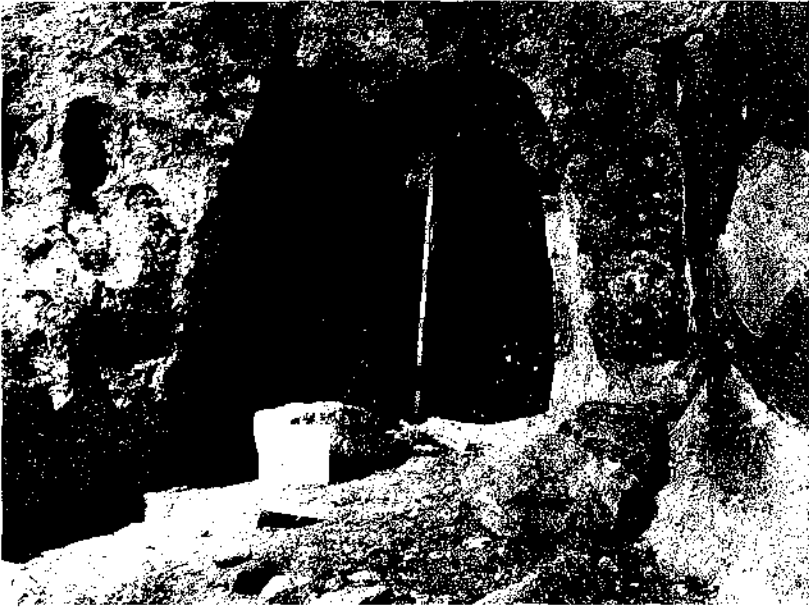
Resim 6: Aşağıufacık Tum. I ve defneci yarması

Resim 7: Yukarıufacık, Tum. II, genel

Resim 8: Yukarıufacık, dikdörtgen sütunlu kaya mezarı

Resim 9: Çalıçı Tepesi Mez. I, genel

Resim 10: Çalıçı Tepesi
Mez. II, genel

Resim 11: Çaltıçı Tepesi Tum. I, dromoslu mezarlara örnek

Resim 12: Eski Sofular, genel

Resim 13: Nar Çakmaklı, olası obsidiyen işliği, genel

Resim 14: Çakmaklık Tum. II, tahrip çukuru ve iskelet kalıntısı, genel

1998 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI VE HATAY PALEOLİTİĞİ

*İşin YALÇINKAYA**

M.B. KÖSEM

A.L. ATICI

K. ÖZÇELİK

C.M. EREK

M. KARTAL

8-17 Eylül 1998 tarihleri arasında Işın Yalçinkaya'nın başkanlığında gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmalarına, bu satırların yazarlarının yanı sıra Berna Alpagut, Hürkan Çelebi ve Hüseyin Türk katılmıştır. Kültür Bakanlığı'nı ise Etnografya Müzesi araştırmacılarından C. Baykal Aydınbeğ temsil etmiştir¹.

Hatay ili sınırları içinde günümüze kadar çeşitli aralarda yaklaşık 30 yıllık bir süreci kapsayan Paleolitik Çağ yüzey araştırmaları ve kazıları, I. Dönem (1954-1973) (Bostancı 1967, 1968, 1971a, 1971b, 1973, 1975; Kansu 1943, 1945, 1947; Şenyürek 1958a, 1958b, 1959a, 1959b, 1960, 1961a, 1961b; Şenyürek-Bostancı 1956, 19581, 1958b, 1961) ve II. dönem (1988 ve sonrası) (Güleç 1994; Güleç ve diğ. 1998; Kuhn ve diğ. 1999; Minzoni-Déroche 1992a, 1992b, 1993) olmak üzere iki zaman dilimi içinde ele alınabilir. Sayfa kısıtlaması nedeniyle bu yazıda yalnızca 1998 yılı yüzey araştırmalarının sunulmasıyla yetinilmiştir.

Araştırmanın Amacı

1998 yılı yüzey araştırmasının kapsamında, bir yandan Akdeniz'in doğu ucunda yer alan Samandağ çevresinde geçmiş yıllarda kazılmış olan mağaraları yerinde inceleyerek ileriye dönük çalışmalara temel oluşturacak bir durum saptaması yapmak, öte yandan yeni sitlerin bulunması halinde, Anadolu paleolitik buluntu yerleri dağılım haritasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Hatay yöresi paleolitığının sistemli çalışmalarla ortaya konması, aynı coğrafyanın batı uzantısında bulunan Karain ve Öküzini çalışmaları ışığında temelleri atılmaya çalışılan Anadolu Paleolitik Çağ kronolojisinin şekillendirilmesi açısından özel bir önem taşımaktadır. Sürdürülmekte olan kazılar ile arkeolojik buluntular üzerinde gerçekleştirilen tekno-tipolojik analizler ve Anadolu çevresi ile yapılan karşılaştırmalar, Karain'de Orta Paleolitik, Öküzini'nde ise Epi-paleolitik silsilelerin, yöresel olarak gün ışığına konmasında sonuç aşamasına gelmiştir. Karain Orta Paleolitik silsilesi içinde Zagros geleneğine bağlı bir fasiyesin saptanmasına karşın, Samandağ mağaralarının çok önemli görünen Orta Paleolitik silsilesi, sistemli bir biçimde

* Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE

1 Araştırmanın ulaşım ve oturma giderlerini karşılamanın yanı sıra, tüm sorunlarımızın çözülmesine her türlü desteği vermiş olan başta Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Haluk İpek olmak üzere, Arsemer Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Berna Alpagut'a; ayrıca araştırmanın yorucu temposunda ekibimize çşık ederek yardımcı olmuş olan Aras. Gör. Hürkan Çelebi ile Yard. Doç. Dr. Hüseyin Türk'e ve Bakanlık temsilcisi C. Baykal Aydınbeğ'e en içten teşekkürümüzü sunarız.

yeterince incelenmemiş ya da daha doğrusu güncelleştirilmemiş olduğundan hangi gelenekle bağıntılı olduğu kesinlik kazanmış değildir. Bu nedenle, Karain ve Samandağ mağaraları arasındaki kültürel yönelme ya da ayrışmaların ortaya konması çözüm bekleyen en önemli sorunlardan biridir. Öte yandan, Karain'de Üst Paleolitik'in başlangıcına bağlanabilecek bir transizyon fasiyesinin bulunmayışı ya da şimdilik zayıf oluşu, kronoloji çalışmalarında boşluk yaratmaktadır. Bu boşluğun ise, Samandağ verileri ile doldurulabileceği kesindir.

Bu sorunlardan yola çıkarak 1997 yılı Nisan ayında Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne yaptığımız, Samandağ mağaralarının (Kanal, Merdivenli, Tıkalı) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Paleoantropoloji ve Fizik Antropoloji laboratuvarında bulunan Paleolitik Çağ koleksiyonlarını inceleme istemimize, ne yazık ki anılan Genel Müdürlüğün bu koleksiyonlara bir türlü sahip çıkmamasından ötürü olumlu ya da olumsuz bir yanıt alınamamıştır. Oysa Minzoni-Déroche'un aynı koleksiyonları en azından, yonga ve dilgiler bağlamında bazı endişler verebilecek kadar inceleyebilme ayrıcalığını elde etmiş olması (Minzoni-Déroche, 1993:153) ise düşündürücüdür. Böyle bir olumsuzluk, daha doğrusu çaresizlik karşısında çok uzun bir yol olsa da, yöreye giderek araştırmalara başlamak bizim için kaçınılmaz olmuştur. Bu yazıya konu oluşturan kısa süreli yüzey araştırmasının sorunlara hemen çözüm getiremeyeceği de ortadadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu araştırma, ileriye dönük çalışmalar için şimdilik bir başlangıç olma niteliği ile sınırlıdır.

Araştırılan Yerler, Gözlem ve Sapmalar

Yüzey araştırması sırasında Samandağ (Mağaracık Köyü ve Çevlik Beldesi) mağaraları gezilmiş; ilçenin güneyindeki kıyı boyu; Sungur Köyü ve paleolitik açıdan şimdilik verimsiz görünen Kapısıuyu çevresi taranmıştır.

Samandağ Mağaraları

Samandağ'ın kuzeybatısındaki Musa Dağı'nın güney eteklerinde Miyosen kalkerleri içinde oluşmuş birçok mağara bulunmaktadır. Bu alanda yapılan incelemeler sırasında Kanal, Merdivenli, Tıkalı ve Barutlu mağaraları ziyaret edilmiş, bu arada literatürde söz konusu edilmeyen bazı mağaralar incelenmiştir.

Kanal Mağarası

İncelemelere öncelikle bugün artık tamamen Çevlik Beldesi'nin sınırları içinde kalmış ve orijinal morfolojisi sorunlu olan Kanal Mağarası'ndan başlanmıştır. Mağara kıyıya yaklaşık 300 m. uzaklıkta, deniz seviyesinden 20 m. yükseklikte yer almaktadır. Roma Çağında kanal yapımı nedeniyle bir mağara harabesi haline gelmiş olan bu sitin mağara olmadığı da ileri sürülen bir savdır (a.g.e:149). Oysa gözlemlerimize göre, bir mağara olmaktan öte mağara kompleksi görünümündedir. Roma kanalı çalışmaları sırasında mağara, giriş kısmına yakın bir yerden ve bu kısma paralel olarak ikiye ayrılmıştır. Yapılan ayrıntılı incelemeler sonucunda mağaranın olası morfolojisi saptanabilmiştir. Güney-güneybatıya bakan ağız kısmındaki kalıntılar kanal boyunca dikkatle incelendiğinde, mağaranın güneyden kuzeye doğru sıralanan, ortadaki sağlam kalmış üç girişinin bulunduğu fark edilebilir. Girişlerin karşısındaki kalıntılar, bunların en azından iki gözle ilişkili olabileceklerini göstermektedir. Güney uçta bulunan ve büyük ölçüde tahribata uğramış olan birinci giriş, karşısında, dolayısıyla kanalın diğer kenarında yalnızca dip kısmı kalmış olan bir boşlukla ilişkili görünmektedir. Dip kısmın girişe göre daha düşük bir kotta olması ise orijiniinde bu boşluğun eğimli olduğu izlenimini vermektedir. Orijinal tavanı koruyan boşluk parçasının tabanı oldukça kalın ve kalsit örtü ile kaplıdır. Kalsitik tabanın üstündeki dolguların zamanın akışı içinde, suyla süpürülmüş olmaları olasılığı çok yüksektir. Ancak bu kalsit örtünün kanal tabanı ile birleştiği hat incelenildiğinde, dolgunun kalsit örtünün ve belki de kanal tabanının altında da devam ettiği görülmektedir. Bostancı'nın sözünü ettiği "levallois-moustérien" buluntuların (Bostancı, 1971b:10) bu seviyeden gelmiş ve yüzeyden toplanmış olma olasılığı yüksektir. Bu boşluk girişten itibaren 20.m. uzunluğundadır.

Diğerlerinden daha yüksekte bulunan, üçgen kemerli bir form gösteren ortadaki giriş, gerek dıştan, gerekse kanal yönünden bakıldığında stratigrafi veren, az çok çimentolaşmış, bu nedenle de tahrip olmamış bir dolgu ile geniş ölçüde tıkanmıştır.

Kanalın içinden bakıldığında, buradaki dolgunun ilk boşluğun dolgusu kadar kalın olmadığı görülmektedir. Bu giriş ile ilişkili olan gözün morfolojisi şimdilik anlaşılamaştır. Ancak bu girişin karşı tarafından kanalın açılması sırasında kesilmiş kayaların bulunuşu girişin açıldığı bu gözün yatay uzanımının fazla olmadığını düşündürmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Bostancı, Kanal Mağarası kazılarını bu girişin önünde yaptığını ve burasını "A, B, C, D, E, G, K, L sektörlerine" ayırdığını ifade etmektedir (Bostancı, 1968:55). Oysa gerek burada, gerekse mağaranın diğer kısımlarında bu anlamda yapılmış bir kazının izlerine rastlanmamıştır. Buna karşılık, ikinci girişi tıkanmış olan dolguda daha yakın bir zamanda, ancak kimin tarafından yapıldığı anlaşılamayan 1 m. genişliğinde, 1.38 m. yüksekliğinde ve tabanda yarım metre karelik alan oluşturan bir profil kazısının yapıldığı saptanmıştır. Burada birbirinden farklı 4 seviye gözlemlenmektedir. En üstte kahverengi aktüel tabaka, bunun altında ise kırmızı tonlarda üç ayrı jeolojik seviye yer almaktadır. Son üç seviyede çok sayıda yontmataş endüstri öğeleri ile bir o kadar da kemik parçası açıkça görülebilmektedir. Yontmataş endüstri Üst Paleolitik görünümündür.

Hemen hemen tamamen tahribata uğramış üçüncü giriş kuzey uçta yer almaktadır ve diğer girişlere göre daha alçaktadır. Girişin karşısında tamamen çimentolaşmış ve buluntu içeren oldukça kalın bir dolgu bulunmaktadır. Bunun yatay uzanımını görebilmek için, daha ayrıntılı bir çalışma yapmak gerekmektedir.

Kanal Mağarası'nda Roma Çağında başlayan tahribat günümüzde de hızla devam etmektedir. İçlerinde çok zengin çakmaktaşı ve fauna kalıntıları bulunan irili ufaklı çimentolaşmış sediman blokları duvar örgülerinde kullanılmakta ve etrafa saçılmış bir biçimde sürüklenmektedirler.

Merdivenli ve Genişağızlı Mağaralar

Ziyaret edilen mağaralardan bir diğeri, Çevlik Beldesi ve Mağaracık Köyü arasında Mağaracık Köyü'nün kuzeybatısında Musa Dağı yamacı üzerinde bulunan Merdivenli Mağara'dır. Giriş boşluğunun en büyük uzunluğu 23 m., en büyük genişliği 8 m., aktüel tabandan tavanına kadar olan yüksekliği ise 5 m. dir. Mağara, giriş boşluğundan içeriye doğru bir koridorla devam etmektedir ve belki başka boşlukları da bulunmaktadır. Dolayısıyla görüldüğünden daha büyük olma olasılığı vardır. Roma Çağında taşoacı olarak kullanılmıştır. Hatta tabanında kesilerek hazırlanmış dizi halinde taş blokları bulunmaktadır. Oldukça karıştırılmış görülmesine karşın stratigrafik kontrol kazılarının yapılabileceği, arkeolojik ve paleontolojik açıdan zengin verileri içeren kısımlar bulunmaktadır.

Araştırmalar sırasında literatürde yer almayan bir diğer mağara ziyaret edilmiştir. Merdivenli Mağara'nın 150-200 m. güneydoğusunda yer alan bu mağaranın ağız genişliği 15 m. civarındadır. Ağız genişliğinden ötürü Genişağızlı Mağara olarak adlandırılmıştır. Giriş boşluğu, hemen önünde bulunan bahçelerden atılmış olan molozlarla tıkanmıştır. Dolayısıyla görünürdeki yüksekliği moloz yığınının üzerinden itibaren 1 m. kadardır. İçine girilemeyen bu mağaranın önünden çeşitli dönemlere tarihlenilebilecek çanak-çömlek parçaları elde edilmiştir. Paleolitik Çağa ilişkin herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Tikalı Mağara ve Yakın Çevresindeki Mağaralar

Tikalı Mağara Merdivenli Mağara'nın doğusunda, ancak ondan daha yüksek bir kotta yer almaktadır. Ağız kısmından itibaren bir hayli kazılmış olan giriş boşluğu *in situ* gibi görünmeyen sedimanlarla dip kısmına doğru tıkanmıştır. Ancak bu sedimanların altında *in situ* seviyelerin bulunup bulunmadığının anlaşılabilmesi için, bu kısmın kazılması gerekmektedir. Bununla birlikte, doğu duvarı kenarında ve tavana yakın kısımlarında asılı olarak eski kazılardan arta kalmış olan dolgu kalıntıları vardır. Üstte gri renkli holosen seviyenin altında bulunan kızıl renkli pleistosen seviyeler, çok sayıda yontmataş

endüstri ögesi içermektedir. Kazılmış alanlarda ise Orta Palaeolitik'e ait parçalar ile klasik çağlara ait çanak-çömlek parçaları karışık olarak bulunmaktadır.

Roma kanalının güneydoğusunda, Tıkalı Mağara'nın hemen batısında yan yana iki mağara daha bulunmaktadır. Bunlardan biri, ağız kısmında meydana gelen tavan çökmesi ile tamamen tıkanmış, daha büyük olanında ise bölmeler oluşmuştur. Birinci mağaranın önünde küçük bir açma göze çarpmaktadır. Çok yoğun bir bitki örtüsü nedeniyle herhangi bir buluntuya rastlama olanağı olmamıştır. Ancak çok yakın olmaları nedeniyle Tıkalı Mağara insanlarının buraya uğramış olmaları olasılığı da söz konusudur.

Barutlu Mağara

Mağaracık Köyü mezarlığının hemen altındaki bir dere yatağının kenarında yer almaktadır. Ağız güneye bakan bu mağaranın giriş kısmına yakın bir yerde oldukça büyük bir sondaj çukuru açılmış görülmektedir. Tabanın kumla karışık toprağı içinden Roma Çağına ait çanak-çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

Şenyürek ve Bostancı tarafından kazılmış, ancak yerinin belirtilmemiş olduğundan daha önce söz ettiğimiz II. mağaranın araştırmacılar tarafından verilmiş olan fotoğraflardaki (Şenyürek-Bostancı, 1958a: Lev.III/2) arazi morfolojisi incelendiğinde ve buluntu türleri ile kum depoları dikkate alındığında, bunun, Barutlu Mağara ile aynı mağara olma olasılığı vardır.

Samandağ çevresi mağaraları genel durumları içinde ele alındığında gerek Orta, gerekse Üst Paleolitik iskânı açısından büyük bir önem taşıdıkları kesindir. Batı Toroslar'da olduğu gibi, burada da mağaraların klasik çağlarda yoğun bir biçimde kullanıldıkları ve Roma tabakalarının altında Paleolitik Çağ yerleşim katlaşımlarını içerdikleri görülmektedir.

Kıyı Boyu Mağaraları

Samandağ'ın kuzeyindeki kıyıların güneye doğru uzantısı hakkında kabaca bir fikir edinebilmek amacıyla Çevlik'ten başlayarak Yayıkdamla Köyü yakınlarına kadar uzanan kıyı boyu deniz yoluyla taranmıştır. Güneye doğru inildikçe kıyı şeridi daralmakta, denize dik olarak inen dağlarla sık sık kesilmektedir. Kıyı boyunca yamaçlar içine oyulmuş birçok mağara vardır. Bunların bazılarının içlerinde, yer aldıkları kot nedeniyle, paleolitik iskân izleri bulma şansı yoktur. Bu alandaki araştırmanın bir tek günle sınırlandırılmış olması ve yolculuğun bir hayli vakit alması nedeniyle yalnızca, konumlarından ötürü iskâna elverişli gibi görünen iki mağaraya girilerek inceleme yapılmış, bu arada Üçağızlı Mağara da ziyaret edilmiştir. İçlerine girilen mağaralardan biri Kumsal Mağarası, diğeri İkiz Mağara'dır.

Kumsal Mağarası

Üçağızlı Mağara'nın güneybatısındadır. Yer aldığı yamaçın dibinde bulunan küçük kumlu bir koydan ötürü Kumsal Mağarası olarak adlandırılmıştır. Girişi dar ve uzun olan bu mağara, kalın gibi görünen bir dolgu içermektedir. Tabanı üzerinde çok sayıda hayvan kemiğinin yanı sıra Klasik Çağa ait çanak-çömlek parçaları bulunmaktadır.

İkiz Mağara

Kumsal Mağarası'nın güneydoğusunda yer alan bu mağara, karşidan yan yana bulunan iki mağara izlenimini verdiğinden İkiz Mağara olarak adlandırılmıştır. Ancak yanına ulaşıldığında iki ağız bulunan bir mağara olduğu anlaşılmıştır. Oldukça geniş bir salonu bulunmaktadır. Tabanın üzeri yoğun bir gübre tabakasıyla kaplı olduğundan dolgu hakkında bir bilgi edinilememiştir. Ancak mağaranın Roma Çağı buluntuları vermesi nedeniyle bir dolgunun bulunması olasılığı da söz konusudur. Salonun ortasında sütun şeklinde yontulmuş, sunak taşı olabilecek iri bir kalker taş bulunmaktadır. Ayrıca

içerdeki travertenlere su olukları ve sığ bir tekne oyulmuştur. Bu ise travertenlerin Roma Çağından önce oluşmuş olduklarını göstermektedir. Tabanda ayrıca Roma Çağı çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Her iki mağaranın da Roma Çağında kullanılmış olduğu kesindir. Ancak paleolitik açıdan potansiyellerinin anlaşılabilmesi için içlerinde sondaj yapmak gerekmektedir. Bu alanda Uçağızlı Mağara gibi paleolitik iskân içeren bir mağara bulunduğu göre, diğer iskân edilmiş mağaraların bulunması da olasıdır. Zira bu olguya Anadolu, en azından Akdeniz Bölgesi genelinde bakıldığında Katran Dağı, Musa Dağı, hatta Döngel çevresi örneklerinde olduğu gibi, kalkerli karstik alanlardaki mağara iskânının tek bir mağara ile sınırlı kalmayıp yöresel gruplanmanın olduğu görülmektedir.

Erken Üst Paleolitik verileriyle Anadolu kronolojisi ve Levant'la olan bağlantılar açısından büyük önem taşıyan Uçağızlı Mağara'ya yapılan ziyaret sırasında, duvarlarından birinin dibinde açılmış olan bir kaçak kazı çukurunu görmekten büyük üzüntü duyulmuştur. Esasen erozyona açık olan bu mağaranın dolgularının, bir de kaçak kazılarla tahrip ediliyor olması büyük şanssızlıktır. Öte yandan son hafirleri tarafından, daha önce kazılmış olması nedeniyle önemli bilinen ve *in situ* dolguları oldukça sınırlı görünen bu mağarada test çukurlarının açılmış olmasındaki mantığını da, teknik olarak anlamak olanaksızdır. Hafirlerin de belirttikleri gibi (Kuhn ve diğ., 1999:65), normal kazılar test kazılarından çok daha fazla dikkat ister ve daha kompleks yöntemlerin uygulanması yoluyla gerçekleştirilir. Kültürel silsileyi hızla yapılan test kazılarıyla anlamaya çalışmak ise tehlikeli bir bilimsel sabırsızlıktır.

Sungur Köyü Çevresi

Çevreyi kıyıdan iç yörelere doğru genel çizgileriyle tanımak amacıyla araştırma Ziyaret Dağı çevresine yönlendirilmiş ve Sungur Köyü'ne uğranmıştır. Araştırmanın en özgün sonuçları bu köy ve çevresinde elde edilmiştir.

Sungur Köyü Ziyaret Dağı'nın eteklerinde, Şenköy ile Yeditepe arasında, Şenköy'ün güneybatısında yer almaktadır. Köy bir açık hava paleolitik sit üzerine kurulmuş görünmektedir. Çok sayıda paleolitik parçanın köyün sokaklarında sürüklendiği gözlemlenmiştir (Çizim: 2). Bu parçalar, büyük bir olasılıkla köyün kurulması sırasında yüzeye çıkmış ve köy sakinlerinin etkinlikleri ile de çıkmaya devam etmektedir. 1969 yılı yüzey araştırmaları sırasında Sungur Köyü'ne de uğradığı görülen Bostancı'nın (1971a:89) herhangi bir buluntudan söz etmemiş olması ise ilginçtir.

Sungur Köyü'ndeki bu durum çevrenin araştırılması gereğini doğurmuş ve köyün doğusu, kuzeydoğusu ve güneybatısı hızlı bir şekilde taranmıştır. Bir günlük bir araştırma sonucunda açık hava ışık yerleri ve büyük bir olasılıkla iskân edilmiş bir mağaradan oluşan önemli bir kompleks saptanmıştır. Bu yörede saptanan buluntu yerleri aşağıdaki gibi özetlenebilir

Deliktaş-Harmanyeri Mevkii

Deliktaş Sungur Köyü'nün yaklaşık 2,5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Burada kalkerler içine oyulmuş iki kaya mezarı saptanmıştır. Mevki adını bu mezarlardan almıştır. Bugün her ikisi de ağıl olarak kullanılmaktadır.

Deliktaş mevkiinin yaklaşık 1,5 km. kuzeydoğusundaki tepe düzlüklerinde ise Harmanyeri denilen diğer bir mevki bulunmaktadır. Kaliteli çakmaktaşı yumrularını yoğun bir biçimde sergileyen bu alanda Paleolitik Çağa ait çok sayıda yontmataş endüstri ögesi aktüel parçalarla birlikte karışık olarak bulunmaktadır. Buradan kısa sürede birçok parça toplamak olanaklı olmakla birlikte, 1998 yılı yüzey araştırmaları sırasında toplamının minimum düzeyde tutulmasına özen gösterilmiştir. Paleolitik parçalar (Çizim: 2/2,3) Orta Paleolitik görünümündedir. Burasının gerek günümüzde, gerekse Orta Paleolitik'te ışık yeri olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Hacı Fakı Mevkii

Sungur Köyü'nün yaklaşık 4 km. kuzeydoğusunda Antakya-Yayladağ karayolu-nun hemen kenarında yer alan tepenin üzerindeki düzlükte bulunan bir mevkidir. Esa-sen burası Harmanyeri'nin doğu uzantısında bulunmaktadır, ancak ondan daha düşük bir kotta yer almaktadır. Burada kalkerler içinde oluşmuş zengin bir çakmaktaşı yatağı yüzeye çıkmış olarak bulunmaktadır. Ayrıca çok sayıda irili ufaklı çakmaktaşı yumru-larına alan boyunca rastlamak olanaklıdır. Çakmaktaşılarının kalitesi dikkat çekicidir. Har-manyeri mevkiinde olduğu gibi buradan da kısa bir sürede çok sayıda paleolitik parça toplamak olanaklıdır. Üstün bir *levallois* işçilik gösteren endüstri topluluğu içinde *leval-lois* çekirdeklerle (Çizim: 3-1,2) *levallois* taşımaklıklar üzerine yapılmış aletlerin (Çizim: 2/1,4) bulunuşu, geçici konaklama-işlik yeri kompleksinin varlığını telkin etmektedir.

Ali Efendi Deresi (Üçağızlı) Mevkii

Bu mevki, Sungur Köyü'nün yaklaşık 4 km. kuzeydoğusunda Antakya-Yayladağ karayolunun aşağısında, bugün kurumuş olan Ali Efendi Deresi'nin iki sekisini kaplayan yaklaşık 10 dönümlük bir alandır. Üçağızlı mevkii olarak da bilinmektedir. Sekiler üze-rinde yer alan tarlalar bol miktarda çakmaktaşı yumruları ve paleolitik parçalar içermek-tedir. Boyutları ve morfolojileri ile Harmanyeri ve Hacı Fakı mevkii buluntularından fark-lılık gösteren buluntu topluluğu içinde bulunan, örs üzerinde yontulmuş geniş ve düz to-puklu, belirgin vurma yumrulu ve konili yongalar (Çizim: 4-1,2; 5/3), dişlemeli (Çizim: 4/1,3) ve çontuklu parçalar (Çizim: 5/2), kıyıcı aletler, şekilsiz ya da yuvarımsı çekirdek-ler (Çizim: 5/1) bu topluluğu *clactonien*'e bağlamaktadır. Parçalar genellikle bej renkli kaplağ taşımaktadır. Düzeltili parçaların azlığına karşın çok sayıda çekirdek, kabuk soy-ma yongası ve kabuklu yonganın varlığı bu sitin daha çok bir işlik yeri olduğunu göster-mektedir.

Burada ikinci sekinin altında Roma Çağına ait iki kaya mezarı da saptanmıştır.

Böylece Harmanyeri, Hacı Fakı ve Üçağızlı mevkilerini kapsayan kuzeydoğu-gü-neybatı yönünde uzanan yaklaşık 200 dönümlük bir alanın ancak belirli noktaları tara-nabilmıştır. Bu alandaki yüzey taramaları devam ettirilecek olursa, diğer buluntu yerle-rinin saptanabilmesi olasılığı yüksektir.

Assar Mağarası ve Gölyeri Mevkii

Assar Mağarası, Sungur Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneybatısında bir tepenin kal-kerli yamaçları üzerinde yer almaktadır. Önündeki ovanın 100 m., bugünkü deniz se-viyesinden ise 800 m. yüksekliktedir. Ağzı güney-güneybatıya bakmaktadır. Önünde ol-dukça geniş bir teras vardır. Yer aldığı tepenin önündeki düzlüğe oldukça egemen bir konumdadır. Bugünkü görünümü ile iki boşluktan oluşmaktadır. Bu boşluklardan birinin ağzı hangi çağda yapıldığı anlaşılamayan bir duvarla örülmüştür.

Assar Mağarası'nın 1969 yılı Sungur Köyü araştırmaları sırasında Bostancı tara-fından ziyaret edildiği görülmektedir. Ancak, "...Assar mağarası görüldü ve fakat içi kaya olduğu için burada herhangi bir devre ait malzeme bulunamamıştır" denmektedir (a.g.y). Buna karşın mağaranın önünde bir "...yan kazıyıcı yonga" bulunduğu da belir-tilmektedir (a.g.y). Oysa mağaranın aktüel tabanı üzerinde Protohistorik çağlara ait el yapımı çanak-çömlek parçalarının yanı sıra az sayıda da olsa çakmaktaşıdan yonga-lar (Çizim:2/8) bulunmaktadır. Kaldı ki Assar Mağarası'nın önündeki seki ve yamaçlar üzerinde de yontmataş aletler bulunmaktadır (Çizim: 2/5). Bu parçalar Orta Paleolitik formları yansıtmaktadır.

Yine mağaranın yer aldığı tepenin hemen dibinde bulunan ve Gölyeri mevkii de-nilen düzlükteki tarlada, yuvarımsı çekirdekler (Çizim: 6/1), düzeltisiz ya da düzeltili yongalar (Çizim: 6/2) ve dişlemeli parçalar (Çizim: 6/3) dikkati çekmektedir. Parçaların özellikleri burada *clactonien* ve Orta Paleolitik tipte parçaların karışık olarak bulunduğu izlenimini vermektedir. Şekilsiz çekirdeklerin yanı sıra kalın, geniş ve düz topuklu, çok belirgin vurma yumrulu ve konili çok sayıda yonga (Çizim: 6/2) Ali Efendi Deresi sitinin

buluntularına benzemektedir. Bazı yongalar ise mağara yamacında bulunan parçalarla aynı özellikleri taşımaktadır.

Bütün bu saptamaların ışığında Assar Mağarası'nda Orta Paleolitik ve belki de bunun altında *clactonien* tekniğini içeren yongalı bir Alt Paleolitik kültür katlaşmasının bulunabileceği düşünülebilir. Ancak bu savın kesinlik kazanabilmesi için mağarada bir test kazısı yapmak gerekmektedir.

Sungur Köyü ve çevresinden elde edilmiş olan Alt ve Orta Paleolitik buluntu topluluklarının tekno-tipolojik analizleri ayrıca yapılacaktır.

SONUÇ

Elde bulunan veri ve bilgilerin çizdiği, Paleolitik Çağın çeşitli evrelerinin Hatay yöresindeki dağılım tablosuna göre, şimdilik iki yüzeyli alet içeren Alt Paleolitik endüstrilerin yalnızca Antakya'nın batısı ile Şenköy/Kışlak Köyü'nün güneyinde; yongalı Alt Paleolitik endüstrilerin Sungur Köyü Ali Efendi Deresi (Uçağızlı) ve Gölyeri mevkilerinde; Orta Paleolitik endüstrilerin Altınözü, Şenköy çevreleriyle Sungur Köyü Hacı Fakı, Harmanyeri, Gölyeri mevkilerinde ve Kanal, Merdivenli, Tıkalı, Uçağızlı, Assar mağaralarında; Üst Paleolitik'in erken evrelerinin ise Şenköy/Kışlak çevreleri ile Kanal, Merdivenli ve Uçağızlı mağaralarında bulundukları görülmektedir (Çizim: 1).

Bu tablo içinde, Batı Toroslar'dakinin aksine, Epi-paleolitik iskân izlerine şimdilik rastlanmamış olduğu da bir gerçektir.

Bugüne değin mağaralarda Alt Paleolitik'e ilişkin jizmanların saptanmamış olması Hatay yöresinde, en azından güneyinde, paleolitik insanların ancak Orta Paleolitik'ten itibaren mağaralara girerek kıyı bölgelerini iskân etmiş olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, güneyde kıyıya görece uzak olan kesimlerdeki Ziyaret Dağı gibi dağların ve izole tepelerin, kuzeyde Amik Ovası çevresindeki ve daha kuzeydeki tepelerin, Nur Dağları eteklerinin araştırılmasından sonradır ki, bu savın haklılık payı kesin olarak ortaya konabilecektir.

Yörede *levallois* teknik, bir-iki sit hariç, üst *acheuléen*'den başlayarak Orta Paleolitik süresince yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Bu yoğunluğu bölgesel bir gelenekten çok, zengin ve kaliteli çakmaktaşı yataklarının varlığıyla açıklamak yanlış olmasa gerktir.

Clactonien tekniğinin kullanıldığı Ali Efendi Deresi ve Gölyeri (?) mevkilerindeki endüstriler tekno-tipolojik özellikleri nedeniyle yörenin en eski izlerini temsil ediyor görülmektedir.

Hatay yöresindeki paleolitik mağaraların, tümünün morfolojisi nedeniyle Uçağızlı Mağara hariç, Roma Çağında çeşitli amaçlarla kullanıldıkları açıkça görülmektedir. Batı Toroslar'daki mağaraların da benzer durumu gösterdikleri dikkate alınırsa, bu iskân katlaşım biçiminin Akdeniz Bölgesi mağaralarının bir özelliği olduğu söylenebilir.

Sorunlar ve Öneriler

Paleolitik iskân açısından Anadolu'nun ayrıcalıklı yörelerinden biri olduğuna kuşku bulunmayan Hatay yöresi Paleolitik'inin, özellikle de bu çağa ilişkin mağara verilerinin çağdaş yaklaşım ve yöntemlerle yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Başlangıçta yörede araştırma ve kazılar yapmış olan paleoantropolog bilim adamları Şenyürek ve Bostancı ülkemizde paleolitik, hatta paleoantropolojik çalışmaların temellerinin henüz yeni atılmaya başlandığı bir dönemin koşulları içinde Paleolitik Çağ konusunda da çalışmışlar ve yine o günün koşullarında bir ilkin gerçekleştirilmesi aşamasına katkıda bulunmuşlardır. Yoksa, kimilerinin iddia ettikleri gibi (Güleç ve diğ., 1998:247) mağara araştırmalarını "fosil insanların flojenisi" konusu olarak görmemişler, en azından, Hatay yöresine ilişkin yayınlarında böyle bir yaklaşımı dile getirmemişlerdir. Bununla birlikte, uzmanlık alanları nedeniyle, fosil insan kalıntıları bulmayı da umut etmiş olabilirler. Bilindiği gibi paleolitik iskân görmüş mağaralardan insan fosili çı-

kabilir ya da çıkmayabilir; oysa, paleolitik insanların yayılım süreç ve yollarına, bölgeler arası kültürel yöneşme ve ayrışmaların saptanması yoluyla büyük ölçüde çözüm getiren kültür kalıntıları ise mutlaka ele geçirilir. Paleolitik iskân içeren mağaralarda insan fosillerinin filojeniye ışık tutacak nitelikleriyle korunmuş olarak bulunması büyük bir şanstır. Hiç kuşkusuz ki, böyle bir şansın yakalanması durumunda, paleoantropologların bu kalıntılar üzerinde yapacakları filojenik çalışmalar da yukarıda sıralanan olguları büyük ölçüde destekleyecek ve tamamlayacaktır. Ülkemizde Paleolitik Çağ alanında uzmanlaşmanın ivme kazandığı günümüzde, prehistoryenlere öncelikle düşen iş, eski dönemlerde elde edilmiş, ancak son derece dağınık, dahası güncelliğini yitirmiş bilgi ve verileri bugünün bilimsel yaklaşım ve yöntemleriyle yeniden değerlendirerek güncelleştirmek ve bunları konvansiyonel sonuçlarla karşılaştırarak Anadolu Paleolitik Çağ kronolojisi çalışmalarına katkıda bulunmaya çalışmaktır.

Bu çerçevede Hatay yöresi Paleolitik'i ve sorunlarının çözümü için kısa ve uzun vadeli projeler üretilebilir. Ancak yapılacak ilk iş, yörenin I. dönem çalışmalarıyla elde edilmiş koleksiyonları tekno-tipolojik açıdan değerlendirerek ve bu arada gerekirse stratigrafi kontrol kazıları yaparak yöre için temel bir paleolitik çerçeve oluşturmaktır. Daha sonra yapılacak çalışmalardan elde edilecek verilerin yerine oturtulmasında bu temel çerçeve bir referans oluşturacak ve dağınıklığı önleyecektir.

Yöredeki çalışmaların kapsamı içinde önemli bir husus da Paleolitik'in farklı evrelerinin morfolojiye bağlı dağılımını tamamlayıcı disiplinler arası araştırmaların yapılması gereğidir. Bu yolla örneğin şimdilik bulunmadığı görülen Epi-paleolitik gibi evrelerin Orta ve Üst Paleolitik arasında kısmen ortaya konmuş olan transizyon aşamalarının saptanması da sağlanabilir.

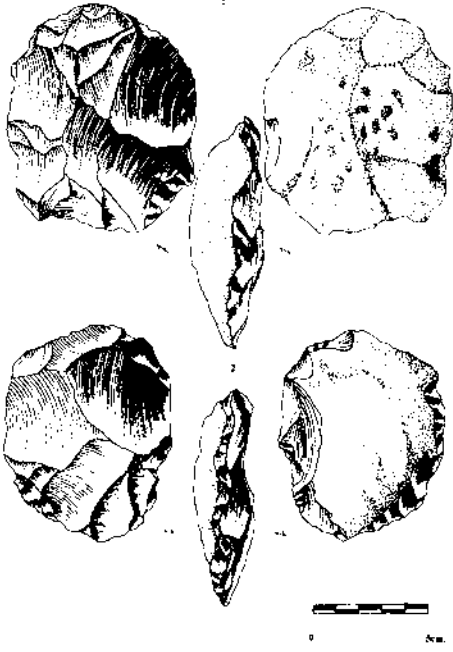
Hatay yöresi Paleolitik'inin en önemli sorunu ise hızla ilerleyen doğal ve yapay tahribattır. Özellikle açık hava siteleri, erozyonun yanı sıra tarım çalışmalarıyla da hızla yok olmakta, içerdikleri buluntular stratigrafik pozisyonlarından ayrılarak çevreye yayılmaktadır. Zor da olsa, bu durumu önleyici yasal düzenlemeler ivedilikle harekete geçirilmeli, en azından yoğun buluntu veren yerler sit alanı kapsamına alınmalıdır. Mağaralar içinde en fazla doğal ve yapay tahribat ile karşı karşıya bulunan Kanal Mağarasında da en kısa zamanda kurtarma çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- BOSTANCI, E., 1967, "Mağaracılık Çevresinde Yapılan 1966 Yaz Mevsimi Kazıları ve Yeni Buluntular", *Antropoloji* 3 (1965): 19-54, Ankara.
- BOSTANCI, E., 1968, "Beldibi ve Mağaracık'ta Yapılan 1967 Yaz Mevsimi Kazıları ve Yeni Buluntular", *Türk Arkeoloji Dergisi* XVI/1:51-60, Ankara.
- BOSTANCI, E., 1971a, "Antakya, Şenköy'de Yeni Orta ve Üst Plesitosen İnsanına Ait Kültürler Üzerinde Bir Araştırma", *Antropoloji* 5 (1969-1970):83-99 (İngilizce:83), Ankara.
- BOSTANCI, E., 1971b, "An Examination of the Maxilar Deciduous Canine Discovered in the Levalloisio-Moustérien and Mandibular Molar in the Lower Aurignacien Level of the Canal Cave. Kanal Mağarasında Levalloisio-Moustérien Seviyede Keşfedilen Bir Üst Canine ile Alt Aurignacien Seviyede Bulunan Bir Mandibular Molar Hakkında İnceleme", *Antropoloji* 5 (1969-1970): 9-20, 21-43, Ankara.
- BOSTANCI, E., 1973, "Homo sapiens çevlikiyensis in the Canal and Big Caves of Çevlik Near Samandağ of the Province of Antakya on the Mediterranean Coast of Anatolia", *Antropoloji* 6 (1971-1972): 29-56, Ankara.
- BOSTANCI, E., 1975 "Çevlik ve Mağaracık'ta Yeni Quaterner Akdeniz Plajları ve Fosil İnsanların Yaşadığı Devrelerle Korelasyonu Üzerinde Bir Araştırma", *Antropoloji* 7 (1972-1973): 17-67 (İngilizce:41-42), Ankara.
- GÜLEÇ, E., 1994, "Hatay Üçağızlı Mağara'da Bulunan Üst Paleolitik (Aurignacien) Döneme Ait Küçük Ağız Dişi" *Humana*: 305-317, Bozkurt Güvenç'e Armağan, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- GÜLEÇ, E., KUHN, S. L., SEVİM, A., PEHLEVAN, C., 1998, "1996 Yılı Antalya-Antakya Yüzey Araştırması", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*:247-254, Ankara.
- KANSU, S.A., 1943, Tebliğ: "Anadolu'da Yeni Paleolitik Buluntular; Neue Paleolitische Funde in Anatolien". *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1/5: 189-190, Ankara.

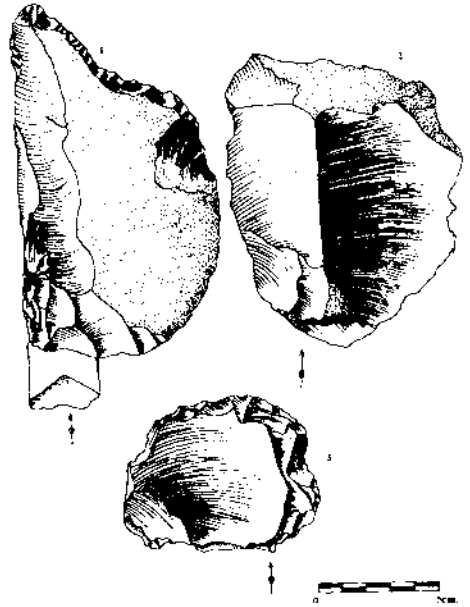
- KANSU, Ş. A., 1945, "Hatay'da (Antakya) Bulunan Üst Acheuléen (Micoque) ve Niğde-Nevşehir Çevrelerinde Toplanan Levalloisien Aletler Hakkında Bir Not", *Belleten* IX/34: 293-295 (İngilizce: 295-298), Lev. LVIII-LX, Ankara.
- KANSU, Ş. A., 1947, "Stone Age Cultures in Turkey", *American Journal of Archeology* 51: 227-232, New Jersey.
- KUHN, S. L., GÜLEÇ, E., KILINÇ, F., 1999, "Exploratory Excavation at Üçağızlı Cave, Hatay Province (1997)", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 63-75, Ankara.
- MINZONI-DÉROCHE, A., 1992a, "Üçağızlı Mağarası Kazıları ve Çevre Araştırmaları, XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 71-83, Ankara.
- MINZONI-DÉROCHE, A., 1992b, "Üçağızlı Mağara, Un Site Aurignacien dans le Hatay (Anatolie) Première Resultats", *Paléorient*, Vol. 18/1: 89/96.
- MINZONI-DÉROCHE, A., 1993, "Middle and Upper Paleolithic in the Taurus-Zagros Region", *The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus*, University Museum Symposium Series Volume V, pp.147-158, The University Museum, University of Pennsylvania.
- ŞENYÜREK, M., 1958a, Tebliğ: "Hatay Vilayeti'nde Yeni Araştırmalar. New Researches in the Hatay Province", *Belleten* XXI/87: 443, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1958b, "1958 Yılında Samandağ Yakınında Bir Mağarada Yapılan Sondaj. Test Excavation Made in a Cave in the Vicinity of Samandağ in 1958", *Anatolia (Anadolu)* III: 57-63, 64-69, Lev. I-X, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1959a, "Tıkılı Mağaranın Paleolitik Endüstrisine Dair Bir Not. A Note on the Paleolithic Industry of the Plugged Cave", *Belleten* XXIII/89: 9-26, 27-44, Lev. I-XIV, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1959b, "Haberler-Kazılar", *Belleten* XXII/92: 688, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1960, "Haberler-Kazılar", *Belleten* XXIV/96: 70-708, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1961a, "Altındere'nin Üst Acheuléen Endüstrisi. The Upper Acheuléen Industry of Altındere", *Belleten* XXV/98: 149-161, 163-175, Lev. I-XXIII, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., 1961b, "Haberler-Kazılar", *Belleten* XXV/99: 518, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., BOSTANCI, E., 1956, "The Excavation of a Cave Near the Village of Mağaracık in the Vilayet of the Hatay", *Anatolia (Anadolu)* I: 81-83, Fig. 1-5, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., BOSTANCI, E., 1958a, "Hatay Vilayeti'nde Prehistorya Araştırmaları. Prehistoric Researches in the Hatay Province", *Belleten* XII/86: 147-156, 157-166, Lev. I-IX, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., BOSTANCI, E., 1958b, "Hatay Vilayeti'nin Paleolitik Kùltürleri. The Paleolithic Cultures of the Hatay Province", *Belleten* XXII/86: 171-190, 191-210, Lev. I-XIV, Ankara.
- ŞENYÜREK, M., BOSTANCI, E., 1961, Tebliğler: "Nükleüs Olarak Kullanılan Bir El Baltası, A Hand Axe Used as a Nucleus", *Belleten* XXV/98: 307-308, 309, 311, Ankara.

BACIFAKI MEVKİİ

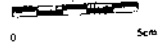
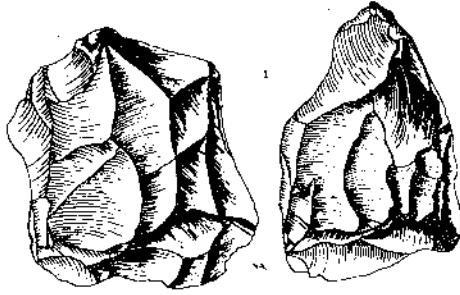
Çizim: 3

A1.1 KİPENİ DERESİ (ÇİĞAZLI) MEVKİİ

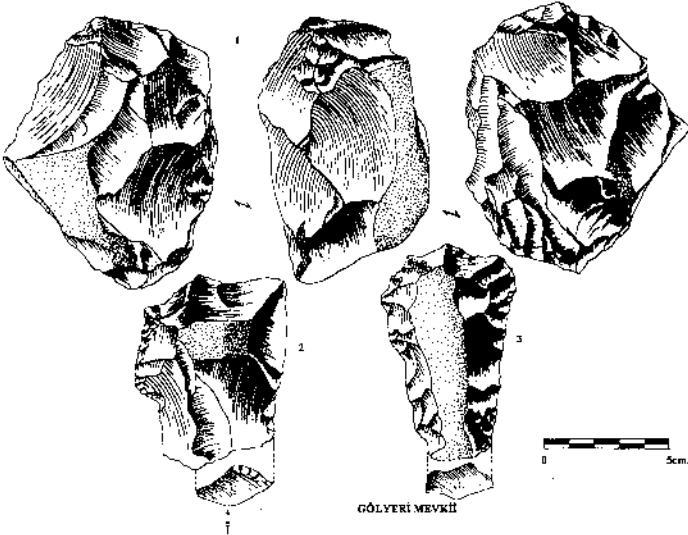

Çizim: 4

ALİ İPİNDİ DERESİ (ÇAĞIZLI) MEVKİİ

Çizim: 5

GÖLYERİ MEVKİİ

Çizim: 6

PROJECT PAPHLAGONIA: REGIONAL SURVEY IN ÇANKIRI AND KARABÜK PROVINCES, 1998

*Roger MATTHEWS**

A second season of regional survey took place in inner Paphlagonia, north Anatolia, lasting from 17th August to 23rd September 1998. During six weeks of field-work our initial archaeological survey of the entire province of Çankırı and the eastern part of Karabük province was brought to completion. This season 127 sites of all periods were located and described. Over both seasons of the general survey we have now detected 216 archaeological and historical sites across all of south Paphlagonia, providing a basic framework of information on the human settlement of the region from most ancient times until the recent past. With this foundation in place, we are proceeding to investigate specific geological, geographical, archaeological and historical issues in the remaining years of the survey project.

During the 1998 season our survey took place in the sub-provinces of Eskipazar and Ovacık of Karabük province and the sub-provinces of Merkez, Kızılırmak, Eldivan, Yapraklı, Korgun, Şabanözü, Bayramören and Atkaracalar of Çankırı province. For assistance in all aspects of the work, our sincere gratitude goes to staff of the Directorate General of Monuments and Museums, to our government representative Gülay Aslan, to the Director and staff of Çankırı Museum, to local officials and villagers, and to members of the team.

In view of the scarcity of previous work in this part of Anatolia, our overall aim during the 1997-1998 seasons has been to establish a basic framework of human settlement through long time periods, which may then serve both as a generator of ideas for further investigation and as a reference point against which to view the larger picture. This article provides a provisional account of the history of settlement in south Paphlagonia, based on our field discoveries in both 1997 and 1998.

The early prehistory of north Anatolia remains highly obscure and our survey has not greatly embellished this empty canvas. It seems likely that much of the region was inimical to early hominid/human settlement through the millennia of the Palaeolithic and perhaps the Neolithic periods, but intensive detailed survey over selected parts of the survey region is the only means of exploring these issues. So far we have located two possible occurrences of Palaeolithic material and a sparse handful of probable Neolithic/Chalcolithic sites.

During the Early Bronze Age we start to gain a fuller idea of the nature of settlement as well as of the border zone nature of this geographically mixed region. In the east of the survey area the previously excavated cemetery of Balıbaşı yielded material comparable to the rich ceramic and bronze assemblages recovered years ago from cemeteries to the east, such as Horoztepe and Alaca Hüyük. In the west, by contrast, this year we discovered an extremely important Early Bronze Age settlement site at

* Dr. Roger MATTHEWS, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Tahrân Caddesi 24, Kavaklıdere, 06700 Ankara/TÜRKİYE

Yazıboz (Fig. 1), covered in distinctive hand-made pottery decorated with incision and relief (Fig. 2), including an applied human hand. This pottery has its closest parallels with material excavated from sites such as Ezerö in Bulgaria.

In the centuries of the Late Bronze Age there appears to be a marked increase in the scale and intensity of settlement. We know from numerous texts recovered at the Hittite capital of Hattuşaş that these northern hills sheltered the aggressive tribes of the Kaška people, constant enemies of the Hittite state. While we have not yet succeeded in identifying the material remains of the Kaška, we have located an impressive series of large mounds with Late Bronze Age pottery, widely distributed across the south Paphlagonian landscape. These mounds are located at strategic points, with access to fresh water and cultivable land and are well spaced across the countryside along natural routes of communication (Fig. 3). It is highly likely that some at least of these sites served as bases for military action against the Kaška, actions well attested in such documents as the Annals of Mursili II of the late 14th century BC.

Burial tumuli of Iron Age date, many of them illicitly excavated, are dotted across all of Paphlagonia (Fig. 4). They are of course difficult to date, but where we have any information on excavated finds the tumuli appear to span the centuries from the earliest Phrygian presence to Hellenistic and perhaps Roman times. One spectacular example of a rock-cut Paphlagonian tomb was recorded overlooking the ancient Billaeus river at Karakoyunlu.

As suggested by last season's results, with the start of the Roman period there is a clear upsurge in the extent and level of settlement in northern Anatolia. Again this season we located numerous Roman and early Byzantine sites, most notably in the Eskipazar region of Karabük province where lie the extensive remains of the city of Caesarea Hadrianopolis (Fig. 5) as well as many small villages and cemeteries. We investigated the site of Gangra at modern Çankırı town, where sherds of high quality eastern sigillata pottery were recovered on the citadel (Fig. 6). Other sizeable Roman/early Byzantine sites occur at İnür and Asar where there are numerous inscriptions in Greek. In addition to *in situ* occurrences of archaeological materials, many of the modern villages of south Paphlagonia have carved Roman/early Byzantine stones incorporated into their fabric, often as integral blocks of the local mosque or well-head.

Further hilltop fortified sites were located this year, in addition to those recorded in 1997. It seems likely that some at least of these remote, dry-stone sites, generally with corner bastions, were first constructed by the Celtic Galatian inhabitants of the region in the last few centuries BC, but there is also some evidence to indicate their use during the unsettled decades of Arab incursion in the 7th to 9th centuries AD. An especially important Byzantine site was discovered in the mountains at Sırçalı, where fragments of glass and moulded bricks with Christian motifs suggest the existence of a wealthy monastic establishment. Post-Byzantine remains were encountered particularly in the west of the survey region, including a series of well-preserved hamams.

Further investigations in south Paphlagonia, to continue in 1999, will include geological and geomorphological explorations of selected parts of the survey region, conducted in association with the Middle Eastern Technical University of Ankara and the University of Plymouth, England. A major focus will be on the Late Bronze Age Hittite settlement of the region and, in particular, the correlation of archaeological and historical data. Special studies will be made of the Celtic Galatian and Romano-Byzantine evidence from this region of Turkey.

Fig. 1: Early Bronze Age settlement at Yazıboy (right, foreground)

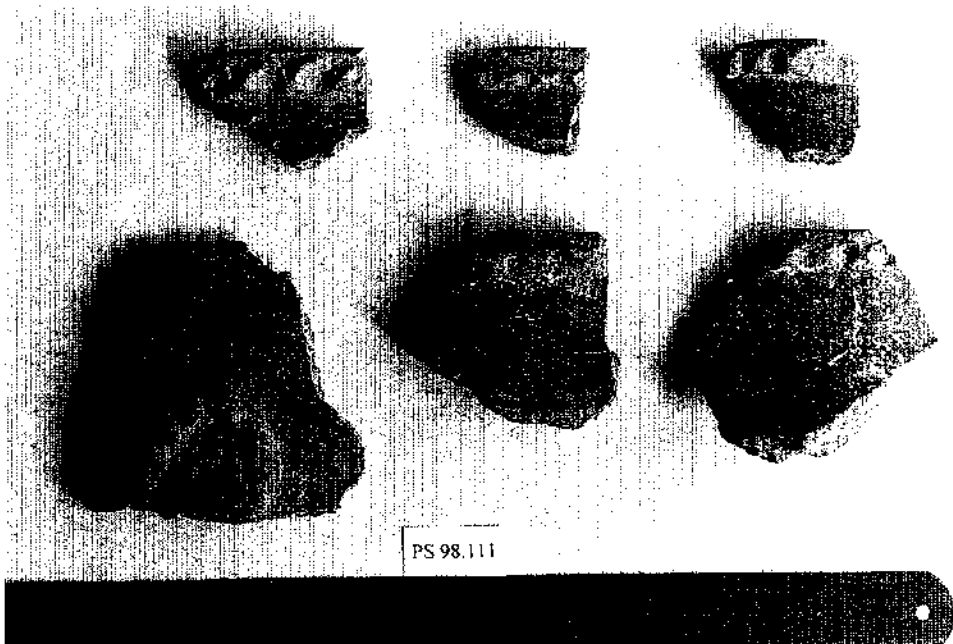

Fig. 2: Early Bronze Age pottery from Yazıboy, with relief decoration

Fig. 3: Late Bronze Age mound at Inceboğaz Tepe (centre, middle distance)

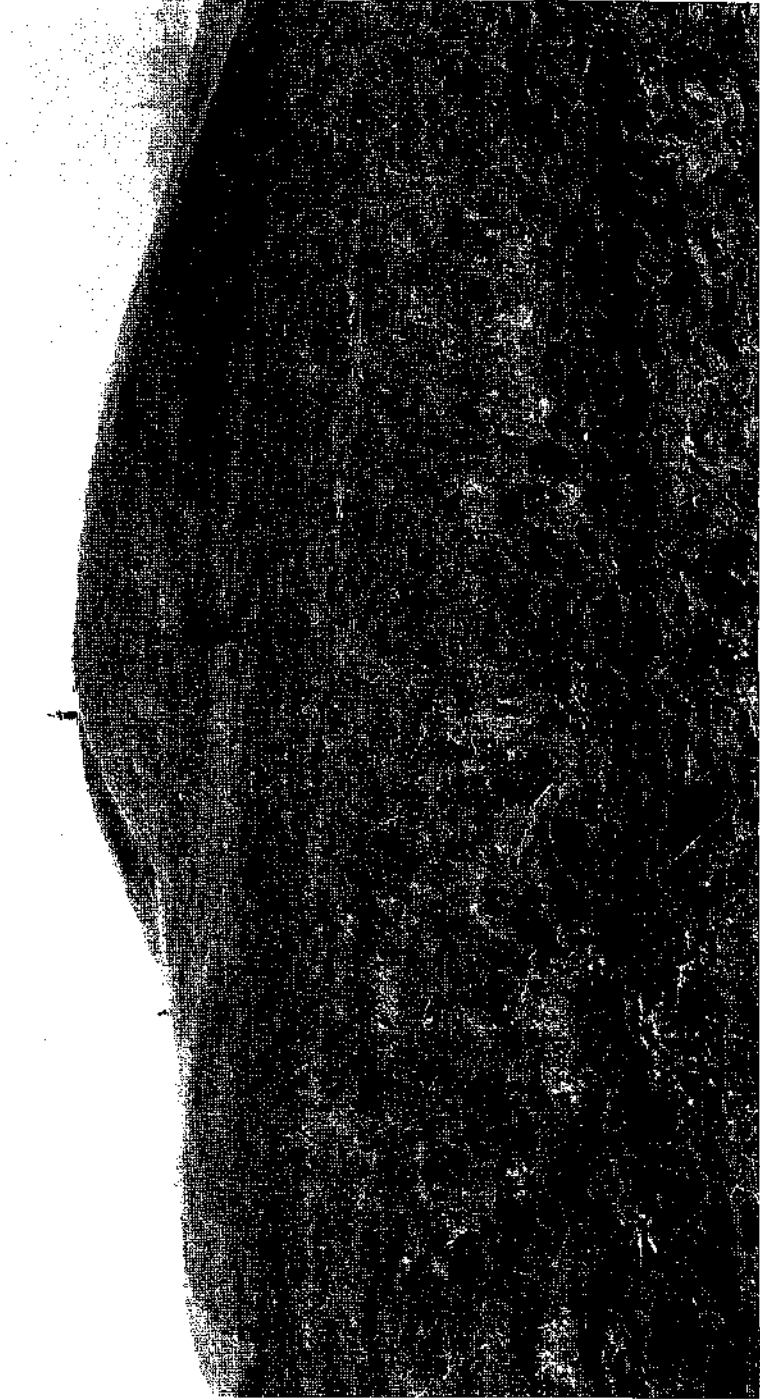

Fig. 4: Iron Age tumulus at Sadeyaka

Fig. 5: Inscribed stone from Caesarea Hadrianopolis, now in Eskipazar Belediye garden

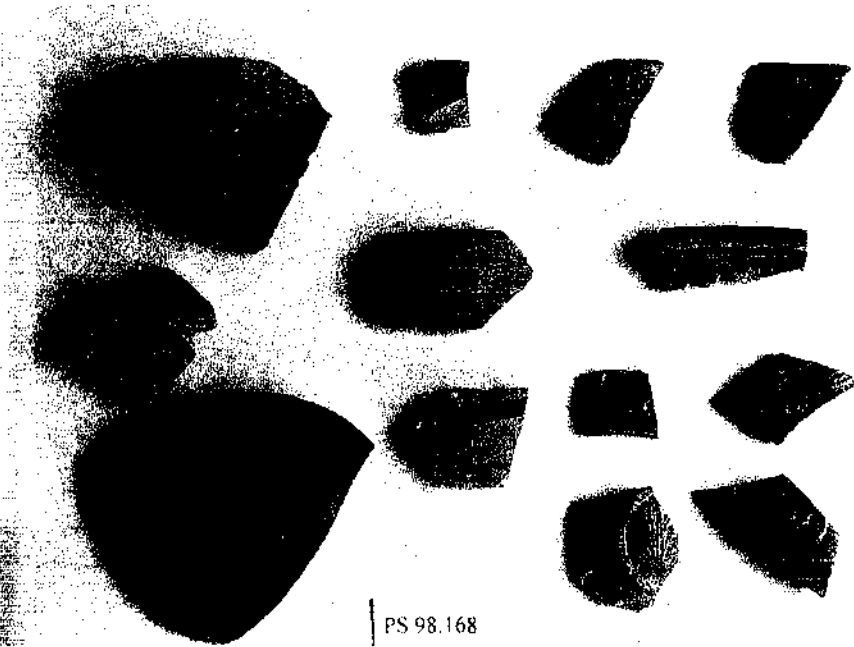

Fig. 6: Sherds of eastern sigillata from Çankırı citadel (Gangra)

1998 YILI ERZİNCAN YÜZEY ARAŞTIRMASI

Alpaslan CEYLAN*

Çok geniş kapsamı olarak planladığımız Erzurum-Erzincan bölgesi yüzey araştırmasının ilk aşamasını, 22-30 Haziran 1998 tarihleri arasında gerçekleştirdik. Zamanın yetersiz olması ve mali sıkıntılar yüzünden, 1998 yılı çalışmasını Erzincan ili ve çevresinde yoğunlaştırdık.

Başkanlığım altında yürütülen yüzey araştırmasına Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Araş. Gör. Haldun Özkan, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi doktora öğrencisi Araş. Gör. Akın Bingöl, Tarihçi Nezahat Ceylan, Arkeolog Filiz Özkan katılmışlardır. Bakanlık temsilciliği görevini ise Sivas Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Enver Akgün yapmıştır¹. Özverili çalışmalarından dolayı meslektaşlarıma teşekkür ederim².

Bilindiği gibi Anadolu, "Uygarlıklar Beşiği" olarak adlandırılmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi coğrafi ve fiziksel özellikleri yüzünden çok daha zengin ve çeşitli kültürleri bünyesinde barındırmasıyla faklılık gösterir. Ancak ne yazık ki Erzincan ve yakın çevresi bugüne değin Doğu Anadolu'daki diğer illere kıyasla en az araştırılan yöreler arasında yer almaktadır. Örneğin K. Kökten³ tarafından yürütülen araştırmalarda saptanan 63 mağaranın yerleşmeye sahne olup olmadığı bile tam olarak anlaşılamamıştır. Oysa Erzincan bir taraftan Kafkasya, Kuzeybatı İran ve Doğu Anadolu ile Orta Anadolu'yu birbirine bağlayan bir kavşak noktasında yer almakta, diğer taraftan da Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'dan gelerek kuzeyde Karadeniz'in ünlü limanı Trabzon'a ulaşan tarihi yolun üzerinde bulunmaktadır. Bu yüzden Erzincan ve yöresinde yapmış olduğumuz araştırmanın en büyük amacı, arkeolojik merkezleri tek tek saptamak, bölgenin kültür envanterini çıkarmak ve uzmanlık konumuzu oluşturan M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında Urartu Krallığı'nın batıya yayılım alanının sınırlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarmaktır (Harita: 1).

Erzincan bölgesinde araştırılan tek merkez olan Urartu kalesi Altintepe'nin altında İlk Tunç Çağı tabakası saptanmıştır. Çok yetersiz olarak araştırılan İlk Tunç Çağı tabakasında bulunan seramikler, Karaz seramiğinden daha eski olup Doğu Anadolu ile Orta ve özellikle Kuzey Anadolu arasında kalan yerel bir İlk Tunç Çağı seramiğini temsil ettiği öne sürülmüştür⁴.

* Yrd.Doç. Dr. Alpaslan CEYLAN Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Öğretim Üyesi Erzurum/TÜRKİYE

1 Sayın Enver Akgün'e ekip elemanlarına sağladığı uyum ve katkılardan dolayı teşekkür ederim.

2 Araştırmalarımıza mali destek sağlayan Erzincan Valisi Sayın Recep Yazıcıoğlu'na, Ümit Turizm-İstanbul, Serenat Otel-Marmaris yetkililerine, gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Yaşar Sütbeyaz'a, Tarih Bölümü Başkanı Prof.Dr.Selçuk Günay'a, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr.Süleyman Çiğdem'e, Erzurum Müze Müdürü Mustafa Erkmene'e, Kültür Müdürü Ali Musa Özen'e ve Yardımcısı Osman Bal'a, Erzincan Öğretmenevi Müdürü ve personeline, Erzincan Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü personeline Kadir Karabina'ya teşekkür etmeyi zevkli bir görev saymaktayım.

3 İ.K. Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma" *DTCFD* X/3-4, 167 vdd. lev.VII

4 T. Özgüç, "Altintepe Kazıları", *Bellekten* XXV/98, 1961, 267.

Bölgenin doğusunda, yani Erzurum bölgesinde ise Karaz⁵, Pulur⁶, Güzelova⁷, Sos⁸ ve Bayburt'ta⁹ yapılmış olan kazılar ve sistemli incelemeler ve yine Keban Baraj Gölü alanında gerçekleştirilen kurtarma kazıları¹⁰ bölgede yapılan önemli çalışmalardır. Bu çalışmalar özellikle Son Kaikolitik Çağ'dan itibaren Doğu Anadolu'da yoğun bir yerleşimin var olduğunu kanıtlamıştır. Yapılacak yeni araştırmalar ve arkeolojik kazıların hem Doğu Anadolu, hem de Erzincan bölgesinin eski çağ tarihi ile ilgili çözüm bekleyen sorularına yanıt getireceğini, en azından yeni boyutlar kazandıracağını ummaktayız.

Altintepe (Resim: 1)

1998 yılı çalışmalarında, bölgede daha önce araştırılan ve kazısı yapılan Altintepe'yi daha iyi tanımayı amaçladık. Urartu'nun kuzeybatıdaki en son uzantısı ve en önemli merkezi kuşkusuz Altintepe'dir. Biz de araştırmalarımızı Altintepe'den başlatmayı uygun bulduk.

Altintepe, Erzincan'ın 20 km. doğusunda, Erzurum-Erzincan karayolunun hemen kuzey kısmındadır. Oldukça verimli topraklara sahip Erzincan Ovası'nın kuzey kıyısında bulunan Altintepe, aynı zamanda, Doğu Anadolu'dan gelerek Orta Anadolu'ya geçen ünlü ticaret yolunu da denetim altında tutmaktadır. Altintepe'nin bulunduğu oval tepenin ovadan yüksekliği 60 m.dir. Altintepe, 1938 yılında burada zengin bir prens mezarının rastlantı sonucu bulunması dolayısıyla tanınmıştır¹¹. 1959 yılında T.Özgüç başkanlığındaki bir ekiple kazılara başlanmıştır. Kesme taşlardan yapılan mezar odalarına altın, gümüş, tunç, fildişi, demir, pişmiş toprak, taş ve fayanstan çeşitli eşyalar, gümüş ve tunç kaplama ağaç mobilya parçaları, tunç kemerler, çeşitli ahşap mobilyalar, tunç kazanlar ve savaşı bir prene aıt olduğu anlaşılan bir savaş arabası bırakılmıştır. Bu mezarlardan çıkan üç ayaklı ve tutamakları boğa başlarıyla süslü, büyük tunç kazanlar oldukça ilginçtir.

Mezarların hemen yanında dört tarafı taş duvarlarla çevrili bir açık hava kutsal alanı bulunmaktadır¹². Altintepe'de yapılan çalışmalarda, saray, tapınak alanı, duvar resimleri, mezarlar, depolar, fildişi eserler ortaya çıkarılmış ve yayınlanmıştır¹³.

Altintepe'de yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda kalenin çok sayıda kaçak kazı ile tahrip edildiğini gözlemledik. Ne yazık ki, kaçak kazılar hâlâ devam etmek-

- 5 H.Z. Koşay, III. *TTKong.*, 1948, 165-169; H.Z. Koşay-K. Turlan, B 91, *Bellekten* 1959, 349 vd.
- 6 H.Z. Koşay-H. Vary, *Pulur Kazısı*, Ankara, 1964; H.Z. Koşay, VI. *TTKong.* 1967, 14-15.
- 7 H.Z. Koşay-H. Vary, *Güzelova Kazısı*, Ankara, 1967; H.Z. Koşay, *Atatürk Konferansı I*, 1964, 91-94; H.Z. Koşay, *Erzurum Çevresinin Dip Tarihi*, Ankara, 1984.
- 8 A.Sagona, "Excavations at Sos Höyük 1994" *KST XVIII*, 1995, 193-218; A.Sagona, *KST XVIII*, 137-143; A.Sagona, *KST XIX*, 245-250; A.Sagona, *Anatolica XXIV* 1998, 31-64.
- 9 A.Sagona, "An Archeological Survey of the Bayburt and Kelkit Regions, North-Eastern Anatolia: Pre-Classical Period" *AST VII*, Ankara, 1989; A.Sagona, "Büyük Tepe Höyük 1991", *KST XIV*, Ankara, 1992; A.Sagona, "Büyük Tepe Höyük 1992", *KST XV*, Ankara, 1993; A.Sagona, "Bayburt Survey 1991", *AST X*, Ankara, 1992; A.Sagona, *Anatolica XXIV* 1998, 31-64.
- 10 *ODTÜ Keban Projesi* IV, Ankara, 1970-1974; H.Hauptmann, *AS XXI* 1971, 19-21; H.Hauptmann, *AS XXII* 1971, 25-27; H.Hauptmann, *AS XXIII* 1973, 49-52; H.Z. Koşay, *AS XXI* - 1971, 19; H.Z. Koşay, *AS XXII* 1972, 29; H.Z. Koşay, VII. *TT Kong.*, 1972, 53-56; H.Z. Koşay, *Keban Projesi-Pulur Kazısı* 1968-1970, Ankara, 1976; M.Kelly-Buccalati, *JNES* 33 -1974, 44-54; G.Arsebük, VIII. *TT Kong* 1979, 81-92; K. Kökten, *Bellekten XXVII* -1943, 27, 1943, 601-613; K.Kökten, *Bellekten XXXII* -1944, 659-680; K.Kökten, *DTCFD III/5* 1945, 465-486; K.Kökten, *DTCFD XI* 1953, 189-209; C.A. Burney, *AS VIII* -1958, 157-209; A.Palmieri, *Origina I* - 1967, 117-124; A.Palmieri, *Origina III* -1969, 7-67; J.Yakar, *Prehistorik Anatolia, Tel Aviv* 1991, 108-112; J.Yakar, *The Later Prehistory Anatolia*, Part i, 1985, 159 vd, Part ii, 1985, 290 vd.
- 11 Altintepe'den çıkarılan eserlerin Urartu uygarlığına ait olduğu ilk kez Von der Osten tarafından belirlenmiştir. bk. H.H. Von der Osten, *Neue Urartäische Bronze aus Erzincan, VI. Internationaler Kongress für Archäologie* 1939, Berlin, 1940, 225-229; R.D. Barnett-N.Gökçe, "The Find of Urartian Bronzes at Altintepe, Near Erzincan", *AS III*, 1953, 21 vd.
- 12 Urartu'da açık hava kutsal alanlarına önem verilmektedir. Örneklerine Van Anallıkız'da ve Yeşilaliç'te rastlanmıştır. Bkz. T.Tarhan-V.Sevin, *Bellekten* 115, 1975, 407 vdd; V.Sevin-O.Belli, *An.Ar.* 4-5, 1976, 385 vd; V. Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul, 1997, 134.
- 13 T.Özgüç, *Altintepe I*, Ankara, 1986; T.Özgüç, *Altintepe II*, Ankara, 1969; T.Özgüç, "Kultepe Kazıları" *TAD XI*-1, 56; T.Özgüç, "Kultepe ve Altintepe Kazıları Hakkında Yıllık Rapor-1962" *TAD XII*-2, 44; T.Özgüç, "Altintepe Kazıları" *Bellekten* 98, 1961, 253-267; T.Özgüç, "Altintepe Urartu Mimarlık Eserleri" *Anatolia* 7 1963, 43-57; F.Steinher, "Urartäischen Bronzen von Altintepe", *Anatolia III* 1958, 157 vd.; R.Çınar, "Altintepe Urartu İskeletlerine Ait Kalıntıların Tetkiki" *Bellekten XXIX/114*, 1965, 225 vd.; K.Emre, "Altintepe Urartu Seramiği" *Bellekten XXXIII/131*, 1969, 280-289; G. Azarpay,

tedir. Sütun altlıkları sökülerek altın aranmıştır. Tapınak alanı tamamen tahrip edilmiştir. Bekçisinin emekli olması ve yerine yenisinin atanmaması sebebiyle kaderine terk edilen bu çok önemli merkez, böyle giderse kısa bir süre sonra yok olacaktır. Bu acı durumun önüne bir an önce geçilmesi gerekmektedir.

Küçük Höyük (Resim: 2, 3)

Altıntepe'nin kuzeyinde yer alan höyük, Altıntepe ile Üzümlü İlçesi arasındadır. Altıntepe'ye uzaklığı 2 km.dir. Adından da anlaşılacağı gibi höyük oldukça küçüktür. Burada yapmış olduğumuz incelemede çok sayıda kaçak kazı yapılmış olduğunu gözlemledik. Kaçak kazılar sonucu çıkarılıp ortada bırakılan keramikler arasında İlk Tunç Çağı keramiklerinin bulunduğunu saptadık. Ayrıca kaçak kazı çukurlarından kırık parçalar halinde Demir Çağı seramikleri toplanmıştır¹⁴. Kuzeydeki tepelerden gelen şiddetli sel suları, höyüğün kuzeyini tahrip etmiştir. Höyük özellikle bahar aylarında sel tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Sel tehlikesinin yanında kaçak kazılar da höyük için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.

Elmaağacı (Davarlı) Höyük (Resim: 4)

Erzincan-Sivas karayolu üzerinde bulunan Davarlı Köyü, Erzincan'a 13 km. uzaklıktadır. Köy, deprem konutları yapılarak ana yola yaklaştırılmıştır. Asıl köy, şimdi Yukarı Davarlı olarak anılmaktadır. Yukarı Davarlı'ya 2 km. uzaklıkta, Elmaağacı olarak adlandırılan yerde höyük bulunmaktadır. Höyük, verimli Erzincan Ovası'nın batı ucunda olup, ovoiden 200 m. yüksekliktedir. Höyük hem Erzincan'ın zümrüt yeşiliğine hem de ağustos ayının sonuna kadar başında kar eksilmeyen Munzur Dağları'nın muhteşem görüntüsüne sahiptir.

Dar bir vadinin kenarında kurulan höyük, kuzeyinden gelip doğusunu ve güneyini dolaşarak akan Davarlı Çayı ile çevrili bir yarımadayı andırmaktadır. Höyüğün batı ucunda da daha geç dönemlerde, büyük bir olasılıkla Ortaçağ'da yerleşim olmuştur. Höyük yaklaşık olarak 100-150 m. çapında olup zamanını saptayamadığımız bir yangın geçirmiştir. Seramik verileri açısından son derece zengin olan höyükte İlk Tunç Çağı seramiklerinin yanı sıra yoğun olmamakla birlikte obsidiyen de saptanmıştır. Höyüğü bizim açımızdan önemli kılan bir diğer etken de, bölgede Geç Demir Çağına ait boyalı seramikleri ilk defa burada bulmuş olmamızdır. Çevresinde bulunan maden yataklarının kullanılıp kullanılmadığı daha sonra burada yapacağımız araştırmaların sonucunda kesinlik kazanacaktır.

Karakaya Kalesi ve Kaya Basamakları (Resim: 5, 6, 7)

Erzurum-Erzincan karayolunun kuzeyinde bulunan Karakaya Beldesi'nin Erzincan'a uzaklığı 25 km. dir. Karakaya Beldesi'nden 3 km. uzakta bulunan Karakaya Kalesi, ovoiden 400 m. yüksek ve sarp bir kayalık üzerine kurulmuştur. Elmaağacı Höyük'le bir paralellik göstermesi sebebiyle aynı doğa güzelliklerine sahiptir. Altıntepe'nin kuzeydoğusunda bulunan Karakaya Kalesi, Altıntepe'ye kuş bakışı bakmakta ve dağın zirvelerinde yer almaktadır. Kalenin doğusunda dar bir vadi bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinden gelen çay, kalenin doğusundan geçerek ovaya doğru akmaktadır. Kalenin sarp olmasına ve beldeden ulaşımın güç olmasına¹⁵ karşın, burada da ilk karşılaştığı-

Urartian Art and Artifacts, Los Angeles, 1968, 43-46-69; N.Özgüç, "The Decorated Bronze Strip and Plaques from Altıntepe" Mansel'e Armağan II, TTK, Ankara, 1974, 847-860; B.B.Piotrovsky, Urartu, 1969; R.Merhav, "Everyday and Ceremonial Utensils" Urartu, A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E. (Ed. R.Merhav), New York, 1989, 201 vd. E.Laroche, "Les Hieroglyphes D'Altıntepe" *Anatolia* XV-1971, 1973, 55-61; E.Laroche "Liste des Documents Hieroglyphiques" RHA XXVII- 1969, 124; J.J.Klein, "Urartian Hieroglyphic Inscriptions From Altıntepe" AS- XXIV, 1974, 77-94.

¹⁴ Küçük Höyük'te keramik malzemesiyle ilgili değerlendirme için ayrıca bkz. T.Özgüç, "Altıntepe Kazıları" *Belleter* XXV/98, 1961, 257; K.Emro, "Altıntepe de Urartu Seramiği", *Belleter* XXX/131, 1969, 291.

¹⁵ Ulaşımı son derece güç olan bu kaleye ulaşmamız için bizlere kendi makamı arabasını tahsis eden Karakaya Belediyesi Başkanı Sayın Zafer Bal'a ve personeli Bilal Pultaş'a teşekkür ederim.

mız şey, bizden önce kaleye ulaşan define arayıcılarının kalenin çeşitli yerlerinde oluşturdukları çukurlar oldu. Kalenin bazı bölümlerinde kaçak kazılar aracılığıyla toprak altındaki mimari yapılara da ulaşıldığını gözlemledik.

Kalenin kuzeydoğusunda bulunan kaya basamakları ise son derece önemlidir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ana kaya oyularak yapılan basamaklara rastlamaktayız. Basamakların baş kısmında yapılan kaçak kazılarda ortaya çıkarılan toprak, basamaklara atıldığından basamakların kullanımı olanaksızlaşmıştır. Basamaklar aracılığıyla çaya ve son derece soğuk kaynak sularına ulaşılmaktadır. Kaya basamaklarının başlangıç kısmının güney kesiminde bulunan ana kaya yontularak ikinci bir patika yol oluşturulmuştur. Basamakların toplam sayısı 45'tir. Son üç basamak toprak altında kalmıştır. Basamakların yüksekliği ortalama 25-50 cm. arasında değişmekte, genişlikleri ise 1.10 m. ile 1.90 m. arasındadır. Toplam 45 basamağın yerden yüksekliği de 30 m. kadardır.

Kalenin konumu savunmaya son derece elverişlidir. Kalenin ve kaya basamaklarının kimlere ve hangi zamana ait olduğunu söylememiz şimdilik güçtür. Ancak bölgede yapacağımız yeni araştırmalar sonucunda bu konuyla ilgili kesin bir kaniya varabileceğimizi düşünüyorum. Kalenin 3-4 km. kadar güneybatısında ve Karakaya Beldesi'nin yakınlarında, eski sulama tesislerinin kalıntıları da görülmektedir. Bölgedeki sulama tesisleri konusunda benim de üyesi bulunduğum ve başkanlığını O. Belli'nin yaptığı araştırma ekibi, ayrıntılı çalışmalara devam etmektedir¹⁶. Kalenin Altıntepe'ye yakınlığı, savunmaya elverişli olması, ana kayaya yapılan taş işçiliklerini, kalenin konumu ve tarihiyle ilgili önemli ipuçları olarak değerlendirmekteyiz. Önümüzdeki yıllar içerisinde yapacağımız araştırmalarla Karakaya Kalesi ve kaya basamakları hakkında daha net bilgiler verebileceğimizi ümit ediyorum.

Kaleciktepe (Tandırılı) (Resim: 8, 9, 10)

Erzincan Ovası'nın batı ucunda bulunan Kaleciktepe, Erzincan-Sivas karayolunun güneyinde bulunan Erzincan Barajı'nın üst kesiminde yer almaktadır. Tandırılı Köyü sınırları içerisinde bulunan Kaleciktepe'nin ulaşımı oldukça güçtür. Tandırılı Köyü'nün Erzincan'a uzaklığı ise 25 km. kadardır. Kaleciktepe'yi kaplayan bitki örtüsü sebebiyle kalenin yapısını ve dönemini anlamak olanak dışıydı. Yaptığımız araştırmalar sonucunda mimari kalıntılara rastladık. Ancak bunlar kalenin yapısı ve dönemi hakkında bilgi veremekten uzaktı. Coğrafi konum olarak savunmaya son derece elverişli olan Kaleciktepe, kuzeyinde bulunan Elmaağacı Höyüğü'nü karşıdan görmektedir. Sonbaharda yapılacak çalışmalarda daha fazla bilgi edinmenin olanaklı olabileceği düşüncesi ile araştırmamızı yarıda kestik.

Ozanlı Kalesi (Resim: 11, 12, 13, 14)

Çayırılı İlçesi'nin sınırları içerisinde bulunan Ozanlı Köyü, Erzincan'a 113 km. uzaklıktadır. Ozanlı Kalesi de köye 4 km. uzaklıkta, köyün güneybatısında bulunmaktadır. Ozanlı Kalesi'nin güneyinden bir dere akmaktadır. Kalenin güney kesimleri oldukça diktir. Bu nedenle ulaşım kuzey kesiminden yapılmaktadır. Burada ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş temeller saptadık. Yine ana kaya üzerinde değişik amaçlar için açılan kanallar bulunmaktadır. Kalenin güney kesiminde ana kaya oyularak elde edilen odaların hangi amaçla kullanıldıklarıyla ilgili bir yargıya varmak şimdilik olanaklı değil. Bu kaya odaları yan yana sıralanmış bir şekilde bulunuyor¹⁷. Kalenin güney kesiminde

16 Benzer su ama tesisleri için bkz.: O. Belli, "Doğu Anadolu Bölgesinde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış", *Belleken* 229, 1995, 638-751; O. Belli, "Neue Funde urartaischer Bewässerungsanlagen in Ostanatolien", *Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens, Festschrift für Reiner Michael Bochmer*, Mainz 1995, 19-48.; O. Belli, "Urartian Dams and Artificial Lakes in Eastern Anatolia", *Anatolian Iron Ages 3, The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-12 August 1990* (Ed. A. Çilingiroğlu-D. H. French), Ankara 1994.; O. Belli, "Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Eastern Anatolia", *İsl. Arv.* 21, 1994, 77-116.

17 Kaya odalarından bazıları kaya yapısının çürük olmasından dolayı yıkılmıştır. Buna karşın kaya odalarının içi ve planlarını görmek amacıyla, araştırma ekibimizden Haldun Özkan, çok zor koşullarda da o saha odalarına çıkmayı başardı. Kaya odaları çok uzun bir süreden beri kartal yuvaları olarak kullanılmaktadır.

yine kaya basamaklı bir tünel saptadık. Savunma amaçlı ya da suya ulaşmak için yapıldığı bilinen basamaklı tünellerin örneklerinden en yakın eski yerleşim merkezi olan Çadirkaya başta olmak üzere bölgede çok sayıda bulunmaktadır¹⁸. Kalenin doğu tarafında Ortaçağa ait mezar kalıntılarına rastladık. Ozanlı Kale ile ilgili çalışmalarımız devam etmektedir. Bilim dünyasına yeni kazandırılan bu merkezle ilgili elde ettiğimiz veri ve bulguları ayrıntılı olarak değerlendireceğiz.

Çadirkaya (Pekerîç) (Resim: 15)

Çayırılı İlçesi sınırları içerisinde bulunan Çadirkaya'nın Erzincan'a uzaklığı 104 km.dir. Çadirkaya Kalesi'nin hemen eteklerinde Çadirkaya Beldesi bulunmaktadır. Urartu merkezi olarak bilinen Çadirkaya'daki¹⁹ Urartu kaya mezarları, ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş temeller, kaya işaretleri ve kaya basamaklı tüneller en önemli verilerdir.

Sonuç

Erzincan bölgesinde yaptığımız 1998 yüzey araştırması son derece verimli geçmiştir. Bu çalışmada; Elmaağacı Höyük, Kaleciktepe Kalesi, Ozanlı Kalesi, Karakaya Kalesi gibi yeni merkezler saptadık. Karakaya Kalesi'nde saptadığımız kaya basamakları ve sulama tesisleri, M.O.1. binyılın ilk yarısına tarihlenebilecek önemli bulgulardır. Önümüzdeki yıl ve daha sonraki yıllarda bölgede yapacağımız araştırmalarda yeni yerleşim merkezlerinin bulunacağına inanmaktayım.

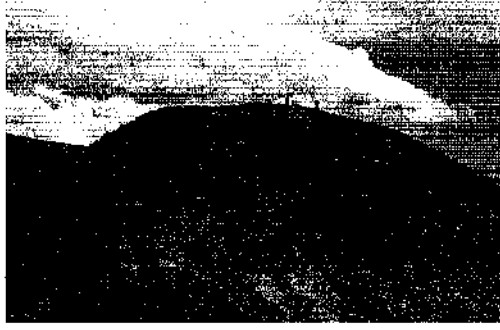
Erzincan bölgesi yüzey araştırmaları sırasında bölgenin önemli kültür varlıkları olan Erzincan Kalesi, Ozanlı Köyü mezar taşları, İzzet Paşa Hamamı, Nazif Paşa Hamamı, Çadircı Paşa Hamamı gibi kültür varlıklarını inceleme kapsamına aldık ve veriler topladık. Bu kültür değerlerinin yok olma olasılığına karşı gerekli slayt ve negatif çekimlerini yaptık. Elde ettiğimiz bu veriler ekip elemanlarımızdan Sanat Tarihçisi H.Özkan tarafından ayrıca değerlendirilecektir.

Kısaltmalar Listesi

- AA : *Archacologiseke Anzeiger*, Berlin.
An.Ar. : *Anadolu Araştırmaları*, İstanbul.
AS : *Anatolian Studies*, Ankara
AST : *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
AÜFEFD : *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum
DTCFD : *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara.
JNES : *Journal of Near Eastern Studies*, New York.
KST : *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
TAD : *Türk Arkeoloji Dergisi*, Ankara.
TTK : *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
TTK Kong. : *Türk Tarih Kurumu Kongresi*, Ankara.

18 Kaya tünellerinin benzerlerine Van-Kalecik, Yeşilalıç, Diyadin-Toklucak, Bağın, Kızılkaya, Şirinkale ve Çadirkaya'da da rastlamaktayız. Geniş bilgi için bk. C.A.Burney, *Urartian Fortress and Towns in the Van Region*, AS VII, 1957, 414 vdd; N.Koçhan-C.Başaran, *AÜFEFD* 14, 1986, 240 vd; F.Işık, *Belliten* 200, 1987, 297 vdd; H.von Gall, AA, 1967, 504 vd.

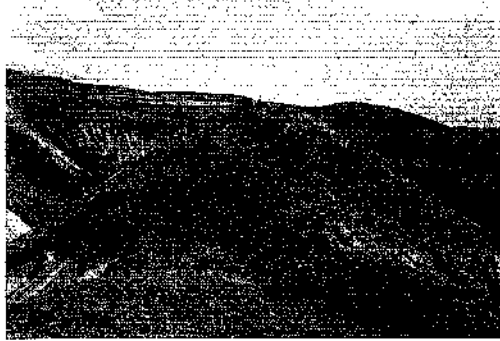
19 H. von Gall, "Zu den Kleinasiatischen-Treppentunneln" AA 1967, 504 vd.; F. Işık, "Şirinkale" *Belliten* 500, 1987, 497 vdd; O.Belli, "Urartu Kalelerindeki Anıtsal Kaya İşaretleri" *An. Ar.* XI, 1989, 65 vd

Resim 2: Küçük Höyük, yakından görünüm

Resim 3: Sel sonucu tahrip olan Küçük Höyük'ten bir görünüm

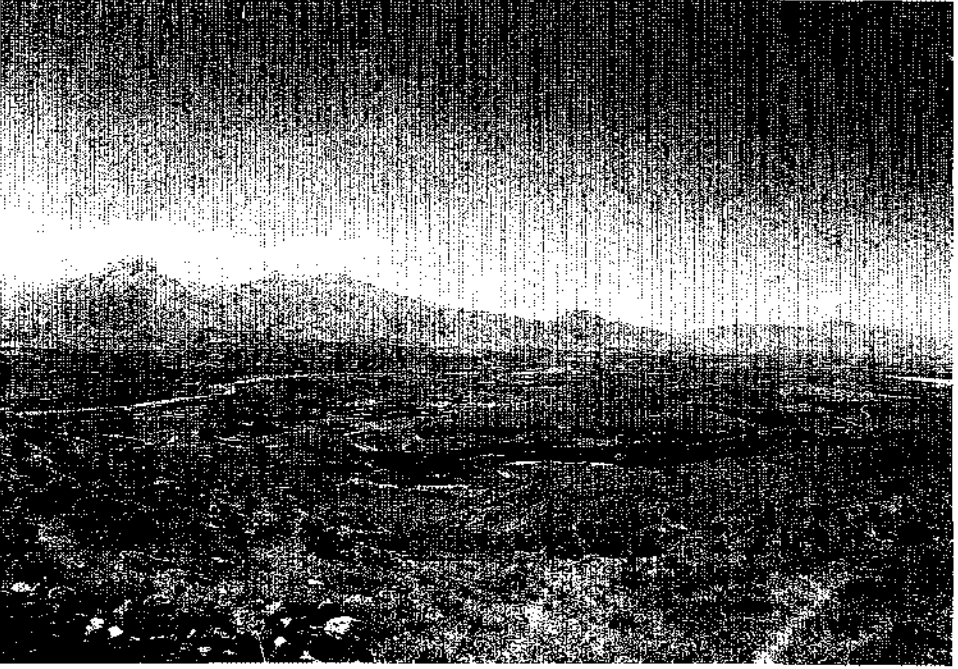
Resim 4: Elmaağacı Höyük (Davarlı) bir görünüm

Resim 5: Karakaya Kalesi, kaya basamakları

Resim 6: Karakaya Kalesi,
kaya basamakları

Resim 7: Karakaya Kalesi'nden Altıntepe'nin ve Erzincan Ovası'nın görünümü

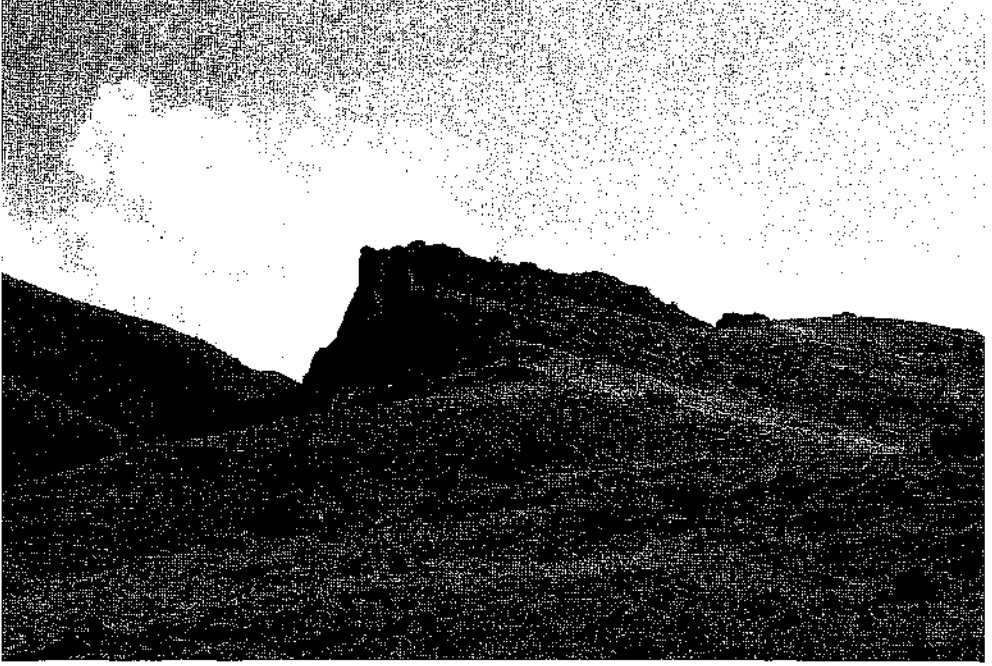
Resim 8: Kalecik Tepesi (Tandırılı)

Resim 9: Kalecik Tepesi (Tandır-
lı) duvar kalıntısı

Resim 10: Kalecik Tepesi (Tandır-
lı) duvar kalıntısı

Resim 11: Ozanlı Kale, genel görünüm

Resim 12: Ozanlı Kale, ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş duvar yatakları

Resim 13: Ozanlı Kale, kaya odaları

Resim 14: Ozanlı Kale, kaya basamaklı tüneli

Resim 15: Çaldırkaya (Peke-riç) kaya işaretleri

1998 YILI BİTLİS-MUŞ İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: TUNÇ VE DEMİR ÇAĞLARI

Aynur ÖZFİRAT*

1998 yılı yüzey araştırmalarımız Bitlis ve Muş illerinde gerçekleştirilmiştir¹. Özellikle MÖ. II-II. binyıllar üzerinde yoğunlaştırılan çalışmalarımızda yeni merkezlerin yanı sıra 1997 yılında incelemelerimizi tamamlayamadığımız alanlar tekrar gözden geçirilmiştir (Harita). Daha detaylı bir tanımlamayla, araştırmalarımız Muş Ovası'nın kuzeyindeki yüksek teraslar, Bulanık Ovası ile güneyindeki Gaz Sırtları ve hemen bunun güneybatısındaki Atom Yaylası ile her ikisinin de güneyindeki Sütey Yaylası'nda gerçekleştirilmiştir. Denizden yüksekliği 2000 m. civarında olan bu yüksek yaylalar hayvancılığa elverişli otlak alanlarıdır. Bulgularımıza göre bu otlaklar bugün olduğu gibi, geçmişte de ekonomileri hayvancılığa dayalı toplumlarca iskân edilmişlerdi.

Bu yıl bulduğumuz en erken izler MÖ. III. binyıla ya da bir başka deyişle Erken Transkafkasya Dönemine ilişkindir. Bu döneme ait yalnızca Bulanık Ovası'ndaki Gümüşpınar (Pulur) Höyüğü'nden çanak çömlek bulabildik (Çizim: 1). Höyük, Muş ili Bulanık ilçe merkezine 12 km. uzaklıkta ve aynı isimli köyde yer alır. İlçenin güneydoğusunda ve Bulanık Ovası'ndaki yerleşim yaklaşık 300 x 250 m. boyutlarında ve 30 m. yüksekliğindedir. Ovadaki diğer höyükler gibi daha önce C. Burney² ve M. S. Rothman³ tarafından gezilmiş olan höyük bugün kısmen modern köy tarafından işgal edilmiştir. En dikkat çekici yanı üzerinde yer alan ve oldukça iri bazalt taşlardan yapılmış herhangi bir plan vermeyen yapı katı kalıntılarıdır. Toplanan çanak çömleklere göre höyükte Erken Transkafkasya Döneminden Ortaçağa değin yerleşilmiştir.

Gümüşpınar Höyüğü'nden topladığımız ilk Tunç Çağına ait çanak çömlekler kuzeyde Transkafkasya'dan güneyde Filistin'e kadar karşımıza çıkan Kura Arası türündedir. Erken Transkafkasya ya da Karaz olarak da adlandırılan bu parçalar, parlak siyah astarları, Nahçıvan kulpları ve spiral bezemeleriyle bu kültürün çok iyi bildiğimiz form ve mallarıdır (Çizim: 2). Komşu merkezlere bakacak olursak: Muş ve Bulanık Ovası höyükleri⁴, Van Kalesi⁵, Karagündüz⁶ ve Dilcaya⁷ kazıları ile Van yöresinin diğer höyükle-

* Dr. Aynur ÖZFİRAT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459-İstanbul/TÜRKİYE

1 Araştırmamız için gerekli izni sağlayan Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile her türlü desteği sağlayan hocam Prof. Dr. Veli Sevin'e teşekkür ederim. Çalışmalarımız İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu'na desteklenmiştir (Proje No: 1092/010598). Yüzey araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak İçel Müzesi'nden Yaşar Ünlü; ekip üyesi olarak Celal Bayar Üniversitesi Araştırma Görevlisi Anıl Yılmaz, İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Nuray Kaygaz, Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü yüksek lisans öğrencisi Ayşe Özdemir ve Mimar Sinan Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü öğrencisi Kamile Pınar Kandal katılmıştır. Araştırmalarımızda, ekibimize Bitlis'te Ahlat ve Adilceviz, Muş'ta ise Taşoçuk ve Bulanık jandarma komutanlıkları eşlik etmiştir. Çalışmamızın gerçekleşmesine büyük katkıları olan araştırma fonumuza, ekip üyelerine ve ilgili komutanlıklara yardımlarından dolayı çok şey borçlu olduğumu belirtmek isterim.

2 Burney 1958: No. 260; Russek 1980: No. 260.

3 Rothman 1995: No. 42.

4 Burney 1958: 187 vdd., fig. 157-170; Kozbe 1995; Rothman ve Kozbe 1997.

5 Tarhan ve Sevin 1991: 435. res. 23/1-6; Tarhan ve Sevin 1994: 852. res. 3-7; Tarhan 1994: 47, fig. 31.

6 Sevin ve Kavaklı 1996: 342. res. 8; Sevin ve diğ., 1998: 579 vd., res. 8.

7 Çilingiroğlu 1987: 83. res. 2-8; ay. yaz. 1988b: 233 vd., res. 18; ay. yaz. 1991: 271 vd., res. 4; ay. yaz. 1993: 472 vdd., res. 4-10; Çilingiroğlu ve Derin 1992: 403 vdd., res. 10-11; Kozbe 1990.

rinde⁸, Ahlat-Harabehulik yerleşimi⁹ ve Sütay-Yuvadamı nekropolü¹⁰ ile Adilcevaz-Kümbet Höyük'te¹¹ bu çanak çömleklerin çok yakın benzerleri vardır.

Araştırmamızın odak noktasını oluşturan MÖ. II. binyıl ise çalıştığımız bölge içinde en az bilinen dönemdir. Bugünkü bölünmeyle Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Nahçıvan ve Kuzeybatı İran'dan bilinen bu kültürün en önemli özelliği monokrom ve polikrom boyalı çanak çömlekleridir. Doğu Anadolu nekropollerindeki yoğun kaçak kazılar nedeniyle tüm Türkiye müzeleri ve özel koleksiyonlarda bu türden boyalılar çok sayıda karşımıza çıkar. Bu çanak çömleklere yayıldığı tüm coğrafyada, daha çok yüksek yaylalardaki nekropollerde rastlanır. Büyük otlaklara sahip bu araziler yalnızca hayvancılığa elverişlidir. Bu nedenle bu gruplar için genellikle kabul edilen yaşam tarzı pastoralizmdir. Daha önceden Anadolu'da varlığı bile tartışmalı olan bu kültürün ülkemizdeki varlığı açıktır. Nitekim araştırmalarımız sırasında belirlediğimiz bu kültüre ait yerleşim yeri ya da nekropollerin sayısı her yıl artmaktadır ve bunlarda diğer bölgelerdeki gibi yaklaşık 2000 m. yükseklikteki yaylalarda karşımıza çıkmaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu MÖ. II. binyılı için daha önceden Suluçem kurganları, Sarıveli Höyüğü, Nurettin Höyüğü ve kurganları, Eski Norgüh ve Yılan Kalesi yerleşimleri ile Sütay Yaylası (Yuvadamı, Cemaleddin ve Eriklik) ile Elmakaya nekropollerini belirlemiştik (Harita)¹². 1998 yılında ise bu döneme üç yeni merkez eklenmiştir. Bunlar: Gümüşpınar Höyüğü, Çaygeldi Nekropolü ve Höyüğü ile Haydar Kalesi'dir.

Gümüşpınar Höyüğü'nde az miktarda Orta-Son Tunç Çağı boyalı çanak çömlekleri ele geçirilmiştir (Çizim 3: 1, 3). Gümüşpınar boyalıları, bu türde malların yaylalardaki büyük nekropollerin dışında özellikle höyüklerde çok az bulunması nedeniyle önemlidir. Kırmızımsı kiremit astar üzerine siyah renkte, dalgali hatlarla doldurulmuş üçgenlerle bezeli bu çömlekler söz konusu dönemin monokrom boyalıları olarak adlandırılan grubuna girer.

Çaygeldi nekropolü ve Höyüğü, Muş İli Bulanık İlçesi'nin 18 km. güneydoğusundaki Çaygeldi Köyü'ndedir. Köyün güneybatısında ve denizden 1750 m. yükseklikteki Kale mevkiinde yer alır (Çizim: 4). Otlak açısından zengin olan Gaz Sırtları'nda ve aynı zamanda Ahlat'ın kuzeyindeki Atom Yaylası'na giden yolun da üzerindedir. Köye yaklaşık 1.5 km. uzaklıktaki bu yüksek yamaçlarda höyük denebilecek tabakalı bir yerleşim ve bunun batı eteklerinde yaklaşık 1 km. lik bir alana yayılmış nekropol yer alır. Yüzey buluntularına göre Çaygeldi Orta Tunç Çağı'ndan Geç Demir Çağı'na değin kullanılmıştır. Bulanık Ovası'na hakim bir noktada ve Alicacir Deresi vadisine bakan tarafı oldukça yüksek olan höyük, nekropolün yanındaki konumu açısından önemlidir ve şimdilik tek örnektir.

Çaygeldi nekropolünün hemen doğusundaki kayalık tepe üzerindeki tabakalı yerleşimin üzerinde açılan define çukurlarının kesitlerinde taş duvar kalıntıları görülebilmektedir (Resim: 1). Çaygeldi Höyüğü Orta-Son Tunç Çağı yerleşmeleri sorununa çözümler sunacak niteliktedir.

Çaygeldi nekropolü, hemen doğusundaki Elmakaya gibi, neredeyse tamamen yok olacak şekilde son derece hızlı ve yoğun kaçak kazılara sahne olmuştur (Resim: 2). Orta Tunç ve Erken-Orta Demir çağlarına ait bol miktarda çanak çömlek topladığımız nekropolde, sayıları yüzleri bulan kaçak kazı çukurlarına göre, mezarlar toprağa açılmış basit çukur ya da taş örgülüdür.

Çaygeldi nekropolünün Orta Tunç Çağı monokrom ve polikrom boyalı çanak çömlekleri bugüne kadar bulduklarımız içinde sayı ve kalite açısından en dikkate değer grubu oluşturur (Çizim: 5). Bunlar monokrom ve polikrom boyalı parçalardır, ayrıca bu gruplarla aynı mal özelliklerine sahip, ancak boyasız kırmızımsı kiremit astarlı parçalar

8 Burney 1958: 178 vdd., fig. 37-72.

9 Özırat 1999: 1, res. 5.

10 Özırat 1994: 361 vd., res. 2.

11 Burney 1958: No. 234, fig. 50; Russell 1980: No. 234; Sagona 1984: No. 211; Özırat 1999: 1, res. 3.

12 Bu yerleşim ve nekropoller için bkz. Özırat 1994: 360 vdd.; ay. yaz. 1997: 82 vdd. ay. yaz. 1999: 2 vdd. Daha önceden incelenmiş Eski Norgüh için bkz. Tarhan ve Sevin 1976-77: 287 vdd.

da vardır. Siyah renkte bezeli monokrom boyalıları içinde; bu türün çanaklarında sıklıkla görülen şekilde dalgalı hatlarla dolu girlandımsı yarım daireler (Çizim 5: 3) ile yine dalgalı hatlarla doldurulmuş üçgenlerle bezeli çömlekler (Çizim 5: 6-7) çoğunluğu oluşturur. Bezemeli kısmı krem astarla kaplanmış polikrom boyalıları ise tek ve çift renkte boyalıdır: Tek renk yani yalnızca siyahla boyalı iki çanak (Çizim 5: 1-2) girlandımsı yarım daire dizileriyle bezelidir; açık krem boya ile bezeli ve daha iri olan diğer bir örnekte ise (Çizim 5: 4) aynı motif kullanılmakla birlikte alt kısmına düz hatlardan bir bant yapılmış ve yarım dairelerin arasına da bir hayvan motifi yerleştirilmiştir. Çift renkte polikrom boyalı çanak (Çizim 5: 5) siyah ve kiremit renklerle diğerleri gibi bezenmiştir, farklı olarak bu grupta sıklıkla görülen kelebek motifleri yarım dairelerin arasına yerleştirilmiştir.

İlk kez geçen yıl belirlediğimiz ve bu yaz yeniden gittiğimiz Elmakaya'da (Çizim: 4) ise daha önceki sonuçlarımızı değiştirecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır¹³. Köyün içindeki İncesu nekropolü Orta ve Son Tunç Çağları ile Erken ve Orta Demir Çağına, beldenin güneyindeki yüksek sırtlarda yer alan Altıntepe nekropolü ise Orta ve Son Tunç Çağına ait malzeme verir. Herhangi bir yerleşim izine rastlanmamıştır, ancak bu hem modern yerleşimin altında hem de güneydeki yüksek sırtların ulaşamadığımız bir noktada olabilir.

Bugüne değin rastladığımız en geniş nekropol alanı olan Elmakaya'daki hızlı tahribat nedeniyle yine çok sayıda boyalı ve boyasız parça toplanmıştır. Tıpkı Çaygeldi gibi kırmızımsı kiremit mala sahip boyasız ve siyah renkte bezenmiş monokrom boyalılarından oluşan parçalar bu grubun özelliklerini gösteren tüm profillere sahiptir. Dalgalı hatlarla dolu yarım dairelerle bezeli keskin karınlı çanak (Çizim 6: 1), yine dalgalı hatlarla dolu üçgenlerle bezeli kapalı ağızlı çömlekler (Çizim 6: 2-3) ve Trialeti türü diye adlandırılan boyunlu çömlekler (Çizim 6: 4) bunların arasında sayılabilir.

Bu döneme ait üçüncü noktamız, oldukça yüksek, dik bir kayalık üzerinde yer alan Haydar Kalesi'dir. Burası geçen yıl saptadığımız Yılan Kalesi'nden¹⁴ sonra, bu döneme ait malzeme veren ikinci kaledir. Bitlis İli, Ahlat İlçesi'nin kuzeyinde ve buraya 21 km. uzaklıktaki Develik Köyü'nde yer alan Haydar Kalesi Atom Yaylası'nın da güney eteklerindedir. Yüzeyde çok sayıda Erken-Orta Demir Çağı ile birkaç tane de Orta Tunç Çağı çanak çömlek parçası ele geçirilmiştir.

Köyün hemen kuzeybatısında ve ulaşılması oldukça güç doğal bir kayalık üzerinde yer alan kale denizden 2200 m. yüksekliğindedir. Yaklaşık 300 x 200 m. lik bir alana yayılmış olan kalenin üzerindeki mimari izler fazla değildir. Irili ufaklı büyük bazalt bloklar olasılıkla kalın bir surun var olduğunu düşündürürse de, plan verebilecek bir duvar kalıntısına rastlanmaz (Resim: 3). Henüz kalenin hangi tarihe ait olduğunu söyleyebilecek durumda değiliz. Ancak yüzey buluntuları bu alanın daha yoğun olarak Demir Çağında kullanıldığına işaret etmektedir.

Haydar Kalesi'nin Orta Tunç Çağı çanak çömlekleri polikrom boyalıdır. Sayıları çok az olmasına rağmen, kale denebilecek bir yerleşim üzerinde bulunmaları açısından önemlidir. Buraya alınan polikrom boyalı, krem astar üzerine kiremit ve siyah renkte bezemeli parça bu türdeki kaplarda sıklıkla görülen şekilde kelebek motifi ve paralel dik hatlarla bezelidir (Çizim 3: 2).

Bugüne değin hakkında çok az şey bilinen Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta ve Son Tunç Çağları hala birçok probleme sahiptir¹⁵. Bir bütün olarak ele alacak olursak Kuzeydoğu Anadolu'da karşımıza çıkan MÖ. II. binyıl boyalı çanak çömlekleri genel olarak kuzeyde Kafkas Dağları'nın güney etekleri yani Güneydoğu Gürcistan'dan, doğuda Mii ve Mugan stepleri, güneyde ise Van Gölü havzası ile Urmiye Gölü'nün batı kıyılarına değin yayılmıştır. Bugüne değin kazı ve araştırmaların eksikliği nedeniyle belirlenememiş olan batı sınırı içinse, araştırmalarımıza göre Muş, Erzurum ve Artvin ara-

13 Özlirat 1999: 2; ayr. bkz. Evren 1999.

14 Özlirat 1999: 2.

15 Kuzeydoğu Anadolu'nun MÖ. II. binyıl problemleri için bkz. Çilingiroğlu 1983: 25 vd.; ay. yaz. 1984: 129 vdd.; ay. yaz. 1986: 109 vd.; ay. yaz. 1988a: 5 vdd.; ay. yaz. 1990a: 40 vdd.; ay. yaz. 1990b: 169 vdd.; ay. yaz. 1994: 1 vdd.; Güneri 1992: 149 vdd.; Özlirat 1997: 265 vdd.

sında çekilecek bir hat düşünülebilir¹⁶. Bu aynı zamanda yüksek Doğu Anadolu yaylasının da batı sınırır. Bu sınırlar içinde özellikle Aras Vadisi'nin oldukça yoğun yerleşildiği belirgindir, bu sonuçtan hareketle eğer bu çanak çömleğe bir isim vermek gerekirse "Aras Boyalıları" teriminin uygun olacağını düşünmekteyiz¹⁷.

Geniş bir coğrafi bölgeye yayılmış ancak düzenli tabakalar içinde bulunmayan Orta Tunç Çağı monokrom ve polikrom boyalı çanak çömlekleri kendi içinde farklı bezeme stillerine sahiptir. Bu farklı bezemelerden hareketle şimdiye kadar Trialeti-Kirovakan, Tazekent (Karmir Berd), Sevan-Üzerlik ile Kızıl Vank ve Van-Urmiye olmak üzere 4 ayrı kültür bölgesinin varlığı önerilmiştir¹⁸. Çalışmalarımızın sonucuna göre Kuzeydoğu Anadolu da bağlı bulunduğu coğrafi duruma göre bu alt kültür gruplarının malzemesine sahiptir. Araştırmalarımız şimdilik bu kültürlerin güneybatı ucunda ve Van-Urmiye grubu sınırları içinde devam etmektedir.

Çalışmalarımız bölgede nisbeten iyi bildiğimiz Erken Transkafkasya Dönemi ile kazıların yoğunlaştığı Urartu Krallığı arasındaki boşluğu aydınlatıyor gibi görünmektedir. Bu boşluğun en önemli nedeni, söz konusu dönemlere ait izlere ulaşımı bugün bile zor olan yüksek yaylalarda rastlanmasıdır. Nitekim bölgede, bugüne değin yapılan erken dönemlerle ilgili kazı ve araştırmaların hepsi ovalık alanlarda gerçekleştirilmiştir.

MÖ. II. binyıl için şimdilik iki önemli sorun görünmektedir: Yerleşim düzeni ve kronoloji. Bu döneme ait bugüne değin bulduğumuz merkezler genellikle nekropollerdir. Kilometrelerle ölçülebilecek alanlara yayılmış bu nekropollerin hepsi zengin otlaklarda yer alır. Bu otlakları kullananların buralara mevsimlik olarak geldiklerini düşünsek bile, ayrıca bir kişilik yerleşimleri de olması gerekir. Araştırmalarımız sırasında yerleşim izlerine de rastladık, ancak bunlar bu büyük nekropollerin yanında hem sayıca hem de boyut olarak küçüktürler. Yukarıda sözünü ettiğimiz problemlerin çözümü için oldukça önemli olan Sos¹⁹, Dilkaya, Van Kalesi²⁰, Tilkitepe²¹ ve Karagündüz²² höyükleri kazıları ise bu dönemlere ait zayıf tabakalar nedeniyle hemen hemen hiç bilgi vermezler. Dolayısıyla, bugün elimizde var olan verilere göre stratigrafiye dayanan kesin kronoloji imkânsızdır. Bu kültürün yayıldığı Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Nahçıvan ve Kuzeybatı İran merkezleri de büyük çapta nekropollerden oluştuğundan ve Üzerliktepe²³, II. Kültepe²⁴, Geoytepe²⁵ ve Haftavantepe'nin²⁶ dışındaki höyüklerde de, tıpkı ülkemizdeki gibi, zayıf tabakalar olduğundan bu konuda çok fazla yardım edemezler. Sözünü ettiğimiz höyükler içinde de yalnızca Haftavantepe sağlam bir mimariye ve kronoloji kanıtlarına sahiptir.

Yüzey araştırmamızın ikinci bölümü Demir Çağı'na ilişkindir. Bu döneme ait yukarıda sözünü ettiğimiz merkezlerin dışında Üçtepe Höyüğü'nde malzeme bulunabilmiştir.

16 Kökten, Burney ve Rothman'ın Muş Ovası'nda yaptığı yüzey araştırmalarında M.Ö. II. binyıla ait boyalı çanak çömlek bulunamamış oluşu bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu araştırmalar için bkz. Kökten 1947: 463 vdd.; Russel 1980: 57; French ve Summers: 1994: 79; Rothman 1993: 283 vd.; Rothman 1995: 285 vd. Ayrıca Rothman ve Burney'in malzemesini şahsen görme olanağını bulabildik, her iki grupta da incelediğimiz döneme ait çanak çömlek yoktur. Aynı şekilde kuzeybatıda, Sivas civarının da genelde Hitit dünyasının ya da daha genel bir deyimle Orta Anadolu etkisi altında olduğu son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları sonucunda belirlenmiş görünür. Bkz. Yakar ve Salzman 1979: 51; Yakar 1992: 512 vd.; Ökse 1994: 247; Ökse 1995: 325 vd.

Fırat kıyısında ve Malatya yakınındaki İmikuşağı Höyüğü'nün 9. yapı katında Eski Hitit türü keramiklerle birlikte bulunan tek bir monokrom boyalı parçasına buraya ithal malı olarak geldiği kuşkusuzdur. Bkz. Sevin ve Derin 1987: 183 vd., res. 6.

17 Özfirat 1997: 289 vd.

18 Martirosyan 1964: 54 vdd.; Arşayan ve diğ., 1990: 74; Kuşnareva 1993: 100 vdd.; Khanzadyan 1995: 29 vdd.; Simonyan 1996: 54 vdd.; Çilingiroğlu 1984: 138 vd.; ay. yaz., 1986: 113 vdd.; ay. yaz. 1988a: 15 vdd.; ay. yaz. 1990a: 40 vdd.; ay. yaz. 1994: 27 vdd.; Edwards 1983: 141 vdd.; ay., yaz. 1986; Özfirat 1997: 270 vdd.

19 Sagona ve diğ., 1996: 153 vd., res. 1/6; Sagona ve diğ., 1997: 139; Sagona ve diğ., 1998: 247 vd.; Sagona ve diğ., 1999: 205 vd.

20 Tarhan ve Sevin 1991: 434 vd., res. 23/7; Tarhan ve Sevin 1994: 852, res. 19/1-2; Tarhan 1994: 47, fig. 29.

21 Korfmann 1982: 179 vdd., abb. 12/1-2.

22 Sevin ve diğ., 1998: 578.

23 Kuşnareva 1959; Kuşnareva 1965; Kuşnareva 1985: 90 vdd.; Kuşnareva 1993: 152 vdd.

24 Aliyev 1967; Aliyev 1972; Aliyev 1977: 24 vdd.; Aliyev 1991: 25 vdd.

25 Burton-Brown 1951: 69 vdd.

26 Edwards 1983.

Üçtepe (Milbar) Höyüğü, Muş İli Bulanık ilçe merkezinin güneydoğusunda ve Bulanık Ovası'ndadır. İlçeye 9 km. uzaklıkta ve aynı isimli köyde yer alan höyük daha önce C. Burney²⁷ tarafından belirlenmiştir. M.S. Rothman'ın²⁸ bir kez daha incelediği yerleşim yeri ovanın en büyük iskân alanıdır. Birbirlerinden uzak olmayan 3 ayrı tope vardır (Çizim: 8). Üçtepe Köyü'nün içinde ve yol üzerinde olanın adı Değirmen-tepe'dir, bunun arkasında kuzeye doğru Mera ve Taşbulak adında daha alçak iki ayrı höyük daha vardır. Topladığımız çanak çömlekler içinde Erken ve Orta Demir Çağı ile Ortaçağa ait parçalar vardır.

Çaygeldi, Haydar Kalesi, Gümüşpınar ve Üçtepe'den topladığımız Erken-Orta Demir Çağı çanak çömlekleri kazıma bezemeleri, yivleri ve Orta Demir Çağını temsil eden kiremit astarlarıyla bu dönem Kuzeydoğu Anadolu için tanındıktır (Çizim: 9-11). Bu çanak çömleklerin benzerleri Elazığ, Bingöl²⁹, Erzurum³⁰ Muş ve Bitlis³¹ yüzey araştırmalarında, Van Kalesi³², Karagündüz³³ ve Dilkaya³⁴ höyükleri kazılarında bulunmuştur. Gümüşpınar Höyüğü buluntularının içinde küçük bir Urartu kemeri parçası da vardır. Bu çanak çömleklerin yaylalarda Orta Tunç Çağı boyalılarıyla birlikte bulunması, transhumanist ya da pastoral olduğunu kabul edebileceğimiz yaşam tarzının Urartu içlerine değin sürdüğünü gösterir. Bölgenin coğrafi özellikleri göz önüne alınırsa, bu doğal bir sonuçtur.

Geç Demir Çağı yalnızca Çaygeldi Höyüğü'nde bulduğumuz tek bir parçayla temsil edilir (Çizim 10: 5). Van yöresi höyükleri³⁵ ve Bayburt-Büyüktepe³⁶ kazılarında bildiğimiz türdeki bu parça açık krem astar üzerine kiremit ve siyah boyalıdır.

Çizim: 2

1- Çömlek p.; açık kahverengi (5 YR 5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çizim no. Değirmen-tepe 6.

2- Çömlek p.; koyu krem (7.5 YR 6/4) hamurlu, içi koyu kiremit (10 R 3/6) dışı siyah (7.5 YR N2/) astarlı, kaba kum ve saman katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çizim no. Gümüşpınar 2.

3- Çömlek p.; açık gri (7.5 YR 6/4) hamurlu, ağzının içi koyu pembe (2.5 YR 6/6), içi açık gri (5 YR 6/1) dışı ise siyah (2.5 YR N2/) astarlı, kaba kum ve saman katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çizim no. Gümüşpınar 7.

4- Çömlek p.; açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı siyah (7.5 YR N2/) astarlı, kaba kum ve saman katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çizim no. Gümüşpınar 1.

5- Çömlek p.; devetüyü (7.5 YR 6/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı koyu kiremit (10 R 3/6) astarlı, kaba kum ve saman katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çizim no. Gümüşpınar 8.

Çizim: 3

1- Çömlek p.; açık kiremit rengi (2.5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı koyu kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2/) boya bezemeli. Çizim no. Gümüşpınar 3.

27 Russell 1980: No. 259.

28 Rothman 1995: No. 38.

29 Sevin 1987: 281 vdd., res. 14; ay. yaz. 1988: 11 vd., res. 10-13, 19, 22, 45; ay. yaz. 1989: 453 vdd., res. 3-5, 10, 22, 25, 33, 38-42.

30 Başgelen ve Özırat 1996: 143 vdd., lev. V-IX.

31 Özırat 1994: 362, res. 7, çiz. 3-4; ay. yaz. 1999: 3 vd., res. 19-20; Rothman 1995: 286, res. 7.

32 Tarhan ve Sevin 1994: 851 vdd., res. 17-18; Tarhan 1994: 44 vdd., fig. 30.

33 Sevin ve Kavaklı 1996: 345, res. 15.

34 Çilingiroğlu 1987: 84 vd., res. 14-15; ay. yaz. 1988b: 234, res. 19-20; ay. yaz. 1991: 273, res. 6; ay. yaz. 1993: 475 vdd., res. 12-17; Çilingiroğlu ve Darin 1992: 407 vd., res. 13-14.

35 Van Kalesi ve Höyüğü kazıları buluntuları için bkz. Tarhan 1989: 383, res. 37; Tarhan ve Sevin 1990: 371, f.g. 12; Tarhan ve Sevin 1991: 433, res. 15; Tarhan 1994: 40, f.g. 18; Karagündüz Höyüğü için bkz. Sevin ve Kavaklı 1996: 340 vdd., res. 7; Sevin ve diğ., 1998: 575 vd., res. 4; Sevin 1998.

36 Sagona 1993: 195, res. 1/10.

2- Çömlek p.; açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı açık krem (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, kiremit (2.5 YR 4/4) ve siyah (2.5 YR N2.5/) boya bezemeli. Çizim no. Haydar Kalesi 1.

3- Çömlek p.; kızıl kiremit (2.5 YR 4/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle hafif alacalı, ince kum ve saman katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2/) boya bezemeli. Çizim no. Gümüşpınar 10.

Çizim: 5

1- Çanak p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, krem (10 YR 8/4) astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, grimsi kahve (5 YR 6/4) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 2.

2- Çanak p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, krem (10 YR 8/4) astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, grimsi kahve (5 YR 6/4) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 1.

3- Çanak p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (2.5 YR 5/6) astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (2.5 YR N3/) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 27.

4- Çanak p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (2.5 YR 5/6) bezemeli kısım ise krem (10 YR 8/4) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, krem (10 YR 8/2) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 3.

5- Çanak p.; kiremit rengi (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde bezemeli kısım ise krem (10 YR 8/4) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, kızıl kiremit (2.5 YR 4/8) ve kahve (2.5 YR 3/6) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 32.

6- Çömlek p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı kızıl kiremit (10 R 4/8) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (2.5 YR N3/) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 26.

7- Çömlek p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı kızıl kiremit (10 R 4/8) astarlı, pişme nedeniyle krem alacalı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Nekropol 40.

Çizim: 6

1- Çanak p.; pembe (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle krem-grî alacalı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2/) boya bezemeli. Çizim no. Elmakaya-Altintepe 59.

2- Çömlek p.; kiremit rengi (10 R 4/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı kızıl kiremit (10 R 4/8) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2/) boya bezemeli. Çizim no. Elmakaya-Altintepe 51.

3- Çömlek p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2/) boya bezemeli. Çizim no. Elmakaya-Altintepe 46.

4- Çömlek p.; pembe (10 R 5/8) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, siyah (7.5 YR N2/) boya bezemeli. Çizim no. Elmakaya-Altintepe 45.

Çizim: 9

1- Çanak p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta ve saman kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Haydarkalesi 16.

2- Çanak p.; açık pembe (2.5 YR 6/4) hamurlu, kiremit (2.5 YR 5/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Haydar Kalesi 17.

3- Gövde p.; açık kahverengi (5 YR 6/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, çark yapımı. Çizim no. Haydar Kalesi 2.

4- Gövde p.; kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Haydar Kalesi 6.

5- Gövde p.; pembe (10 R 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Haydar Kalesi 3.

6- Gövde p.; açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Haydar Kalesi 5.

7- Dip p.; açık pembe (5 YR 7/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Haydar Kalesi 13.

Çizim: 10

1- Çanak p.; kiremit rengi (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Çaygeldi Nekropolü 13.

2- Çanak p.; kiremit rengi (5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (2.5 YR 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Çaygeldi Nekropolü 16.

3- Çanak p.; kiremit rengi (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle gri alacalı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Çaygeldi Nekropolü 17.

4- Dip p.; kiremit rengi (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Çaygeldi Nekropolü 14.

5- Gövde p.; açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı krem (10 YR 8/3) astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, kızıl kiremit (10 R 4/8) ve koyu kahverengi (2.5 YR 3/2) boya bezemeli. Çizim no. Çaygeldi Kale 7.

Çizim: 11

1- Çanak p.; açık kahverengi (5 YR 5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çizim no. Üçtepe-Değirmentepe 6.

2- Çanak p.; açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu, kiremit (2.5 YR 5/6) astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Üçtepe-Değirmentepe 7.

3- Çanak p.; kiremit rengi (10 R 5/6) hamurlu, koyu kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Üçtepe-Değirmentepe 1.

4- Çanak p.; açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu, koyu kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Üçtepe-Değirmentepe 5.

5- Çanak p.; kiremit rengi (10 R 4/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Üçtepe-Mera Tepe 1.

6- Çömlek p.; kiremit rengi (10 R 5/6) hamurlu çok az bir kısımda görülebiliyor kap siyah (7.5 YR N2/), siyah astarlı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Üçtepe- Mera Tepe 3.

7- Çömlek p.; kiremit rengi (10 R 5/6) hamurlu, ağız kenarı ve boyun altı kızıl kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Üçtepe-Mera Tepe 5.

8- Çömlek p.; devetüyü (7.5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çizim no. Gümüşpınar 9.

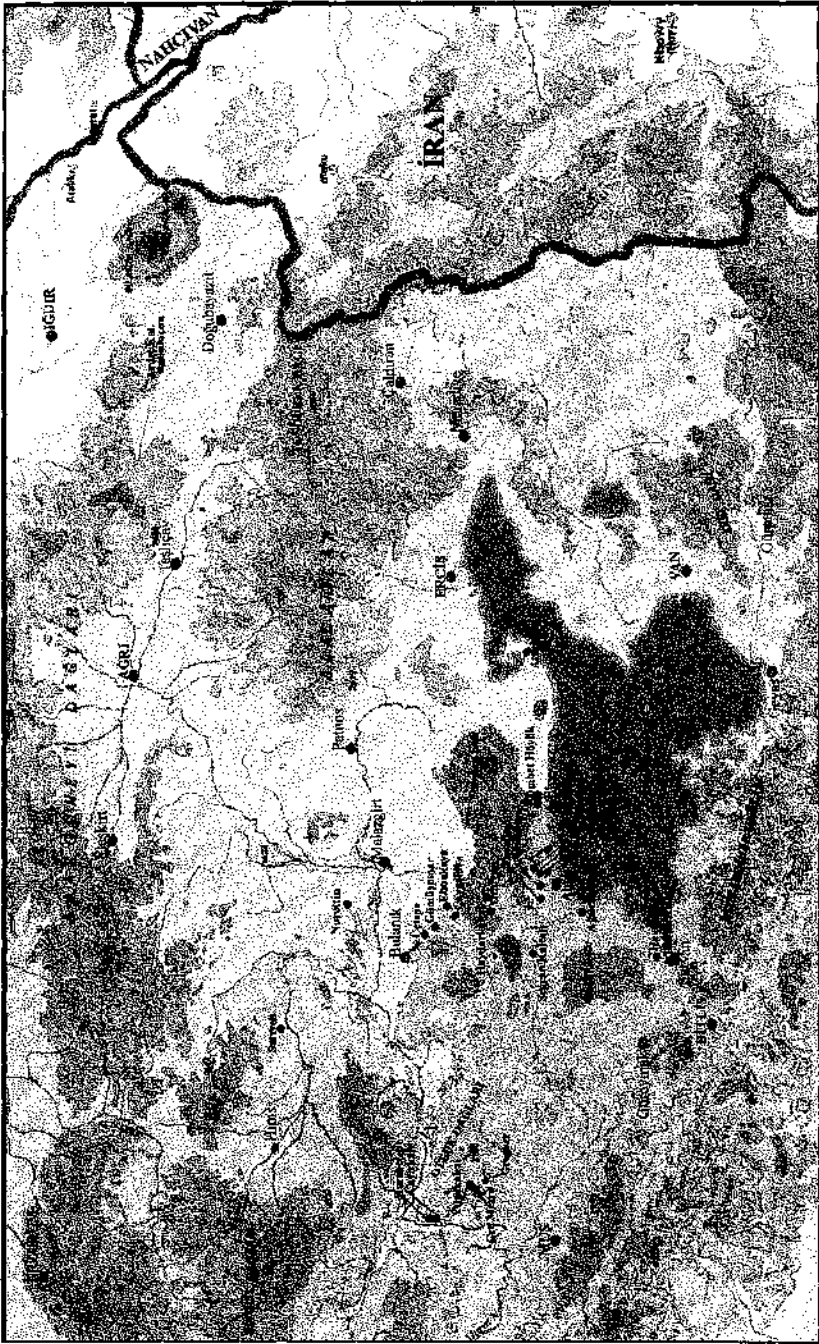
* Çanak çömlek tanımlarında Munsell Soil Color Charts (Baltimore 1988) renk kataloğu kullanılmış, ancak daha kolay anlaşılabilmesi için numaraların yanına kendi tanımladığımız renkler de yazılmıştır.

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

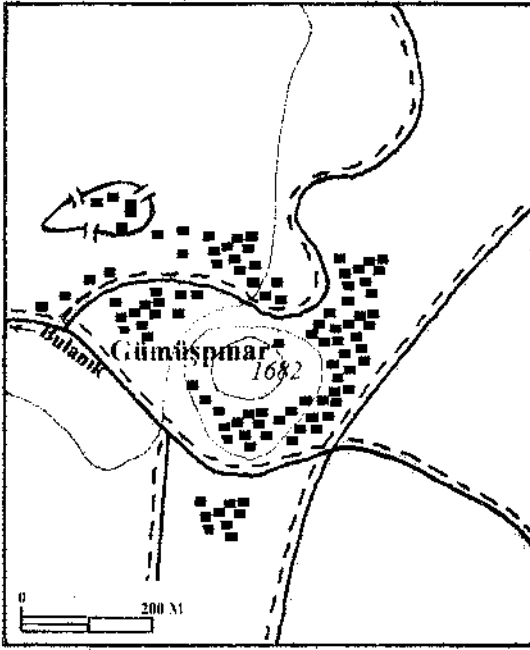
- Aliyev 1967, ALİYEV, V. H., "Noviye Materiali o Kültepe Rasписnoi Keramiki v Azerbaidjane", *Sovetskaya Arheologiya* 1: 115-212.
- 1972, ALİYEV, V. H., "Arkheologiceskie Raskopki na Holme Kül-Tepe II", *Sovetskaya Arheologiya* 3: 219-226.
- 1977, ALİYEV, V. H., *Azerbaycan'da Tunç Devrinin Boyalı Gaplar Medeniyeti* (Bakü).
- 1991, ALİYEV, V. H., *Kultura Epokhi Srednei Bronzi Azerbaidjana* (Bakü). Aresyan, ve diğ. .
- 1990, AREŞYAN, G. E., OGANESYAN, V. E., MUHADYAN, M. F. PETROSYAN, L. A., "Konets Srednego Bronzovogo Veka v Mejdureçve Araksa i Kuri", *Istoriko Filologiceskii Jurnal* 128: 53-74.
- Başgelen ve Özlirat 1996, BAŞGELEN, N., ÖZFIRAT A., "Erzurum'da Bir Demirçağ Merkezi: Toprakkale", *Anadolu Araştırmaları: Prof. Dr. Afif Erzen Anı Kitabı XIV* (1996): 143-159.
- Burney 1958, BURNEY, C. A., "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze", *Anatolian Studies* VI-II: 157-209.
- Burton-Brown 1951, BURTON-BROWN, T., *Excavations in Azerbaijan*, 1948 (London).
- Çilingiroğlu 1983, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van Gölü Havzasında M.Ö. 2. Bin Kültürüne Ait Bazı Veriler", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1: 25-29.
- 1984, ÇİLİNGİROĞLU, A., "The second millenium painted pottery tradition of the Van Lake Basin", *Anatolian Studies* XXXIV: 1984: 129-140.
- 1986, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van Gölü havzasında 2. bin boyalı çanak-çömlek geleneği", *Türk Tarih Kongresi IX*: 109-115.
- 1987, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları, 1985", *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII/I*: 81-94.
- 1988a, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van Gölü havzasında M.Ö. 2. binyıla ait boyalı çanak-çömlek geleneği", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Dergisi* IV: 5-18.
- 1988b, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van-Dilkaya Höyüğü Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı IX/I*: 229-247.
- 1990a, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Gaziantep Müzesindeki Van -Urmiye boyalıları", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji- Sanat Tarihi Dergisi* V: 25-44.
- 1990b, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van ve Urmiye bölgeleri arasındaki kültürel ilişkinin Van-Urmiye boyalıları ışığında değerlendirilmesi", *Türk Tarih Kongresi X*: 169-173.
- 1991, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları 1989", *Kazı Sonuçları Toplantısı XII/I*: 271-276.
- 1993, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIV/I*: 469-491.
- 1994, ÇİLİNGİROĞLU, A., "Van Gölü havzasında üretilen M.Ö. II. binyıl boyalı çanak çömleği", *Arkeoloji Dergisi* II: 1-31.
- Çilingiroğlu ve Derin 1992, ÇİLİNGİROĞLU, A., DERİN, Z., "Van-Dilkaya Kazısı 1990", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIII/I*: 403-422.
- Edwards 1983, EDWARDS, M. R., *Excavations in Azerbaijan (North-western Iran) I: Haftavan, Period VI BAR 182* (Oxford).
- 1986, EDWARDS, M. R., "Urmia Ware and its distribution in North-Western Iran", *Iran* XXIV: 57-77.
- Evren 1999, EVREN, A., "Bulanık Leter (Elmakaya) Köyü Buluntuları", *Arkeoloji ve Sanat* 89: 36-40.
- French ve Summers 1994, FRENCH, D., SUMMERS, J., "Pre-Urartian and Urartian Pottery From the Muş Region", *Anatolian Studies* XLIV: 77-84.
- Güneri 1992, GÜNERİ, S., "Doğu Anadolu'da Yeni Gözlemler", *Türk Arkeoloji Dergisi* XXX: 149-195.
- Khanzadyan 1995, KHANZADYAN, E. V., *Metsamor 2, La Necropole: Les Tombes du Bronze Moyen et Recent*, Vol. 1 (Neuchatel-Paris).
- Korfmann 1982, KORFMANN, M., *Tilkitepe: Die ersten Ansätze prähistorischer Forschung in der ostlichen Türkei, Istanbul Mitteilungen Beiheft 26* (Tübingen).
- Kozbe 1990, KOZBE, G., "Van-Dilkaya Höyüğü Erken Transkafkasya Keramiği", *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII*: 533-554.
- 1995, KOZBE, G., "Muş Ovası Yüzey Araştırmalarında Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği Işığında Bölgenin Erken Tunç Çağı'nın Yeniden Değerlendirilmesi", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi* III: 35-50.
- Kökten 1947 KÖKTEN, İ. K., "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları", *Belleten* XI/43: 431-472.

- Kuşnarova 1959, KUŞNAREVA, K. K., "Poselenie epohi Bronzy nakholme Üzerlik-Tepe Okolo Agdama", *Materiali Issledovaniya po Arheologii SSSR* 67: 388-430.
- 1965, KUŞNAREVA, K. K., "Novie dannie o poselenii Üzerlik-Tepe okolo Agdana", *Materiali Issledovaniya po Arheologii* 125: 74-102.
- 1985, KUŞNAREVA, K. K., "Cevano-Üzerliskskaya Kültura Perioda Srednei Bronzii na Territorii Yujnogo Kavkaza", *Kulturnoe Naslegie Vostoka* : 89-104.
- 1993, KUŞNAREVA, K. K., *Yujnyy Kavkaz V IX-II* (Tis. do N. E.), (Sankt Petersburg).
- Martirosyan 1964, MARTİROSYAN, A. A., *Armeniya v Epohi Bronzy i Rannego Jeleza* (Erevan).
- Ökse 1994, ÖKSE, A. T., "Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XI*: 243-258.
- 1995, ÖKSE, A. T., "Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XII*: 317-329.
- Öztirat 1994, ÖZFİRAT, A., "M.Ö. II. Binyıl Doğu Anadolu Boyalı Seramik Kültürleri Üzerine Araştırmalar", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XI*: 359-377.
- 1997, *Kuzeydoğu Anadolu M.Ö. II. Binyıl Boyalı Çanak Çömlek Kültürü* (İstanbul Üniversitesi, basılmamış doktora tezi), (İstanbul).
- 1999, ÖZFİRAT, A., "1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XVIII*: 1-32.
- Rotmann 1993, ROTHMANN, M. S., "Alpaslan Baraj Gölü Alanında Muş Ovasında Yüzey Araştırmaları Ön Rapor, 1991", *Araştırma Sonuçları Toplantısı X*: 279-295.
- 1995, ROTHMANN, M. S., "The Pottery of The Muş Plain And The Evolving Place of a high Border Land", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XII*: 281-304.
- Rotman ve Kozbe 1997, ROTHMAN, S. M., KOZBE G., "Interpreting Muş in The Early Bronze Age", *Anatolian Studies* XI VII:105-126.
- Russell 1980, RUSSELL, H. F., *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia* BAR 85 (Oxford).
- Sagona, 1984, SAGONA, A., "The Caucasian Region in the Early Bronze Age", *BAR* 214 (Oxford).
- Sagona. 1993, SAGONA, A., "Büyüktepe Höyük-1991", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIV*/I: 193-211.
- Sagona ve diğ., 1996, SAGONA, A., SAGONA, C., ÖZKORUÇUKU U, H., "Excavations at Sos Höyük-1994", *Kazı Sonuçları Toplantısı XVIII*/I: 151-155.
- Sagona ve diğ., 1997, SAGONA, A., ERKMEN, M., SAGONA, C., "Excavations at Sos Höyük, 1995", *Kazı Sonuçları Toplantısı XVIII*/I: 137-144.
- Sagona ve diğ., 1998, SAGONA, A., ERKMEN, M., SAGONA, C., "Excavations at Sos Höyük, 1996", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIX*/I: 245-250.
- Sagona ve diğ., 1999, SAGONA, A., ERKMEN, M., SAGONA, C., "Excavations at Sos Höyük, 1997", *Kazı Sonuçları Toplantısı XX*/I: 205-206.
- Sevin 1987, SEVİN, V., "Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması 1985", *Araştırma Sonuçları Toplantısı IV*: 279-300.
- Sevin 1988, SEVİN, V., "Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986", *Araştırma Sonuçları Toplantısı V*: 1-44.
- Sevin 1989, SEVİN, V., "Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1987", *Araştırma Sonuçları Toplantısı VI*: 451-500.
- Sevin 1998, SEVİN, V., "Van/Karagündüz Kazılarının Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Çanak Çömleği", (yay. haz. G. Arsebük, M. J. Mellink, W. Schirmer) *Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*: 715-726.
- Sevin ve Derin 1987, SEVİN, V., DERİN, Z., "İmikuşağı Kazıları, 1985", *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII*/I: 181-204.
- Sevin ve Kavaklı 1996, SEVİN, V., KAVAKLI, E., "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1994 Yılı Kurtarma Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XV*/I/I: 337-361.
- Sevin, ve diğ., 1998, SEVİN, V., KAVAKLI, E., ÖZİTRAT, A., "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1995-1996 Yılı Kurtarma Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIX*/I: 571-589.
- Simonyan 1996, SİMONYAN, A. E., "Pastours et chefs de guerre au Bronze Moyen (XXIII-XXII Siecle Avant J.C.)", (yay. haz. J. Santröt) *Arménie: Tresors de l'Arménie ancienne, des origines au IVe siècle* (Paris): 54-69.
- Tarhan 1989, TARHAN, M. T., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1987", *Kazı Sonuçları Toplantısı XI*/I: 369-428.
- Tarhan 1994, TARHAN, M. T., "Recent Research at the Urartian Capital Tushpa", *Tel Aviv* 21/1: 22-57.
- Tarhan ve Sevin 1976-77, TARHAN, M. T., SEVİN, V., "Van bölgesinde Urartu Araştırmaları", *Anadolu Araştırmaları IV-V*: 347-360.
- 1991, TARHAN, M. T., SEVİN, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1989", *Kazı Sonuçları Toplantısı XII*/I: 429-456.

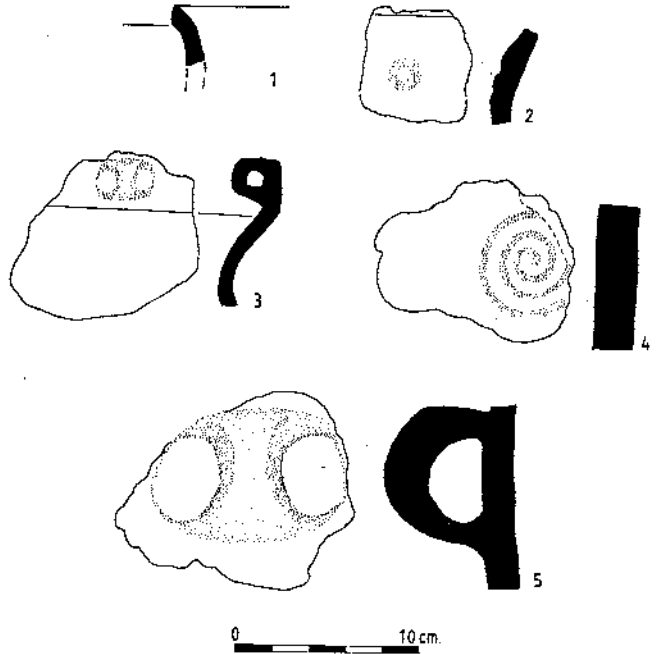
- 1994, TARHAN, M. T., SEVİN, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1990 Yılı Çalışmaları", *Belleten* LVII/220: 843-861.
- Yakar 1992, YAKAR, J., "Beyond the Eastern Borders of the Hittite Empire: An Archaeological Assessment", (yay. haz. H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel), *Sedat Alp'e Armağan* (Ankara): 507-520.
- Yakar ve Salzman 1979, YAKAR, J., SALZMAN, A. G., "Archaeological Survey in the Malatya and Sivas Provinces, 1977", *Tel Aviv* 6: 34-53.

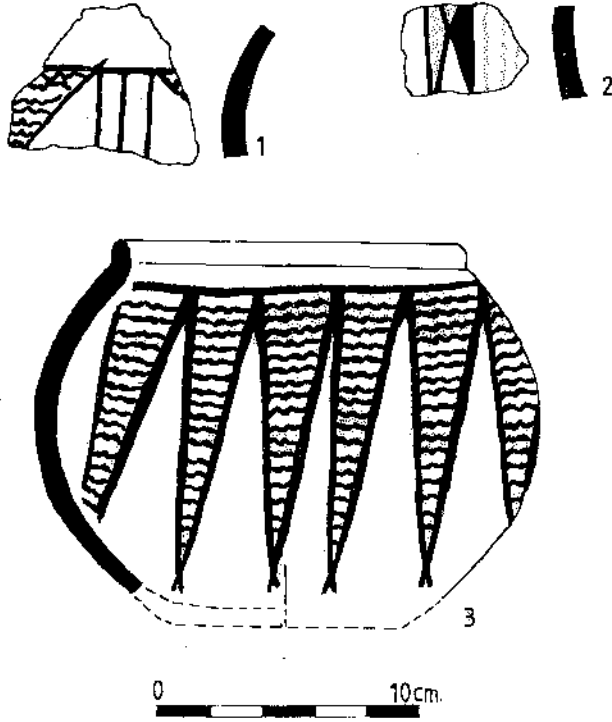
Harita: Bitlis, Muş, Ağrı ve Iğdır illeri yüzey araştırması 1995-1998

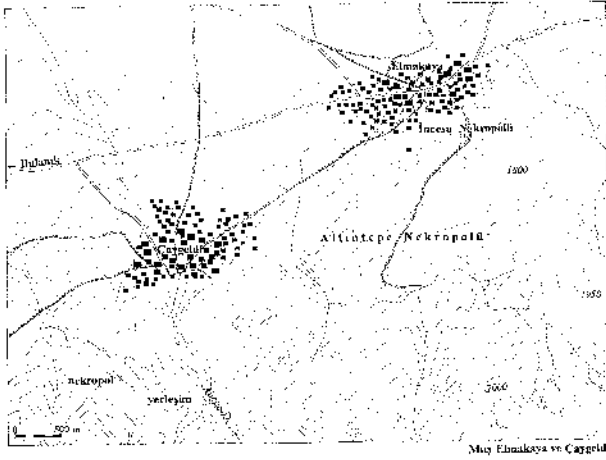
Çizim: 1

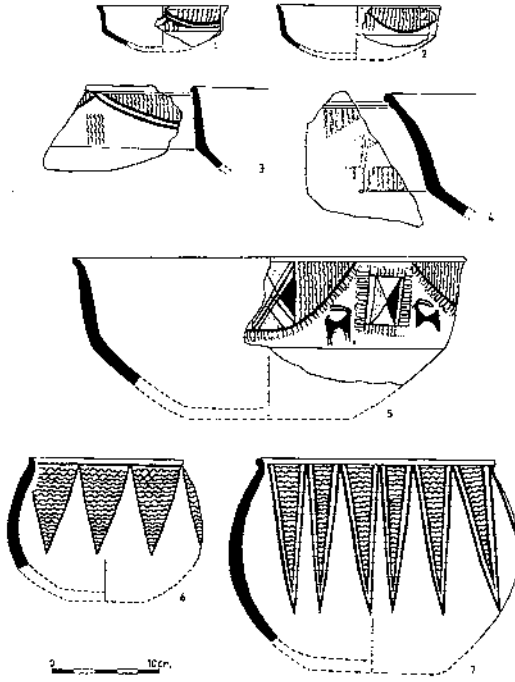
Çizim 2: Gümüşpınar İlk Tunç
Çağı çanak-çömleği

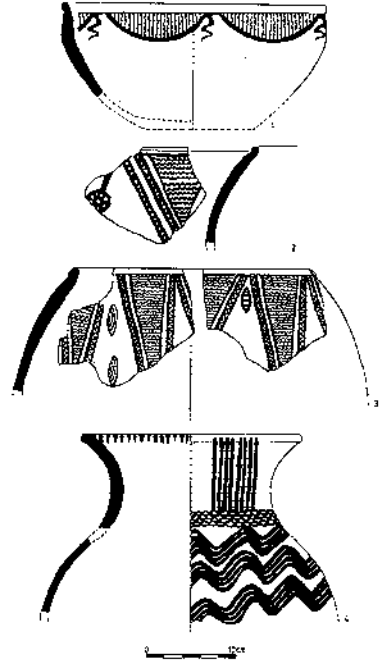
Çizim 3: Gümüşpınar, Haydar Kalesi, Orta Tunç Çağı çanak çömleği

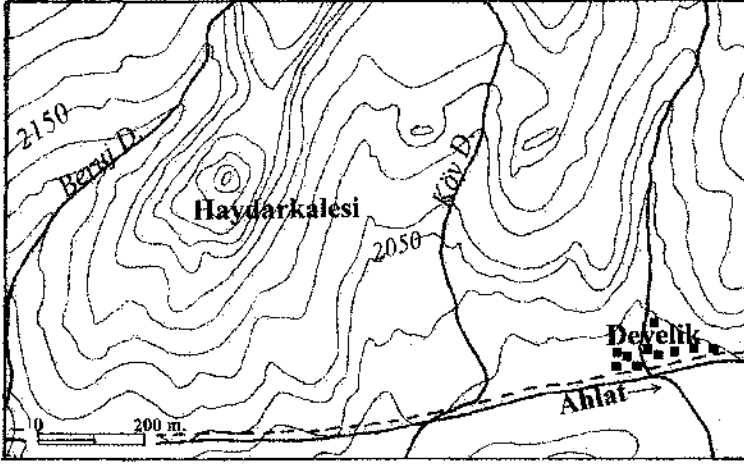
Çizim: 4

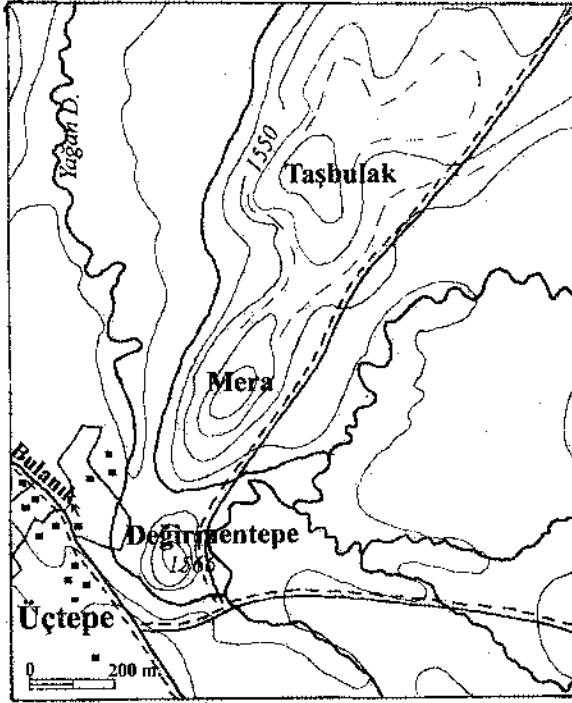
Çizim 5: Çaygeldi. Orta Tunç Çağı çanak çömleği

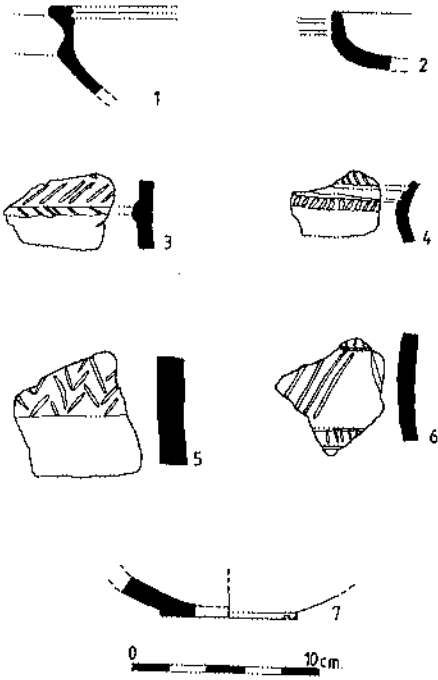
Çizim 6: Elmakaya Altantepe, Orta Tunç Çağı, çanak çömleği

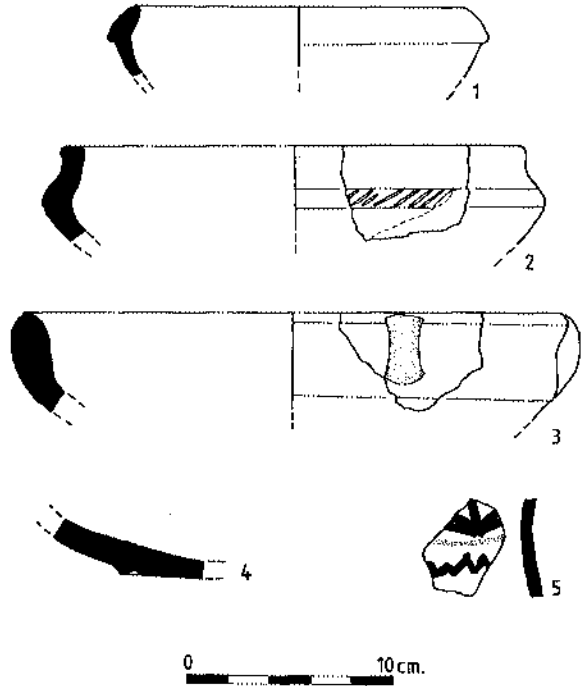
Çizim: 7

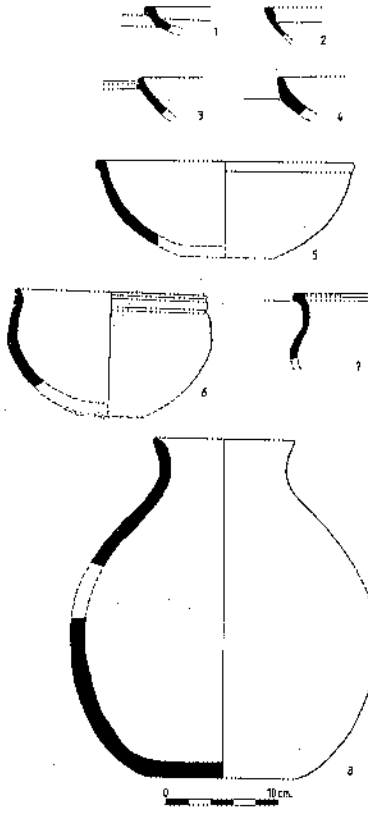
Çizim: 8

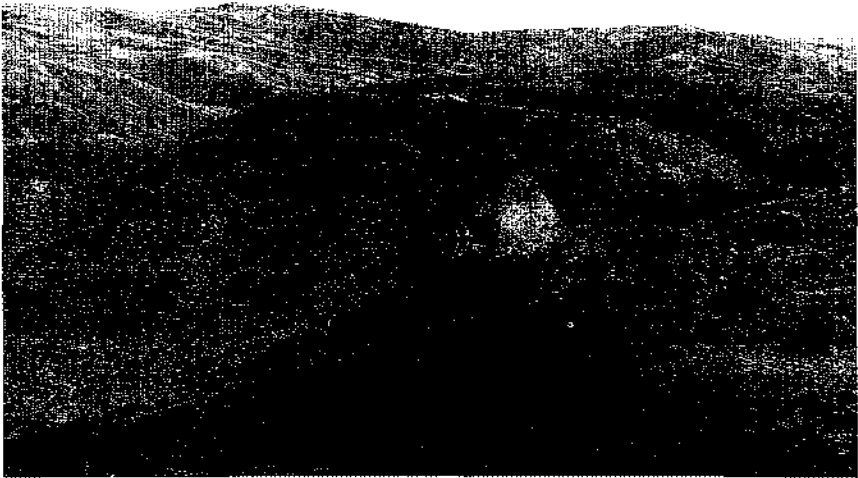
Çizim 9: Demir Çağı, çanak çömleği

Çizim 10: Demir Çağı çanak çömleği

Çizim 11: Demir Çağı çanak

Resim 1: Çaygeldi yerleşimi

Resim 2: aygeldi nekropolü

Resim 3: Haydar Kalesi

1998 YILI KERKENES DAĞI PROJESİ

Musa ÖZCAN*
Geoffrey SUMMERS
Françoise SUMMERS

1998 BÖLGESEL ARAŞTIRMA

Bölgesel araştırma 1998 yılı Mayıs ayının 1-9 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Hava koşulları bu hafta süresince araştırma yapmamızı sağlayacak kadar iyiydi.

AMAÇLAR

Bölgesel araştırmanın başlangıçta üç amacı vardı: 1. Kerkenes Dağı'nda bulunan yerleşimle çağdaş antik yerleşimlerin varlığını tespit etmek, 2. Kerkenes Dağı'ndan kuzeye açılan yolları tetkik etmek, 3. Gelecekte yapılacak daha yoğun bir bölgesel araştırmanın potansiyelini tespit etmek.

Kesinleşen amaçlar şunlardır.

Hitit Dönemindeki adı Zıpallanda olan (Gurney 1995) Kuşaklı Höyük'ten, kuzeye Ortaköy'e, Hitit Dönemindeki adı İpanuwa, (Süel 1996) doğru bir yol olduğu hipotezini sınamak.

Aynı yolun M.Ö. birinci binyılın ortasında, Kerkenes Dağı üzerindeki antik kent Pteria'lı (Herodotos 76.1, Summers 1997) Karadeniz'e, özellikle Sinop'a bağladığı hipotezini sınamak.

Kümbet Ovası (Aydıncık ilçesi) ve doğuya uzanan Çekerek Irmağı vadisinin bu bölümünde yer alan eski yerleşim birimlerine göz atmak. Bu vadinin her zaman için kolay bir geçit olduğu ve Hattuşa ile Alacahöyük (antik Arinna?) ve Hitit sınırının kuzeydoğusuna yakın Maşat Höyük arasındaki yol olduğu düşünülmüştür.

Bölgede GIS (Coğrafi Bilgi Teknolojileri) ve jeomorfoloji çalışmalarının birlikte yapılacağı yoğun bir arkeolojik araştırmanın potansiyeli hakkında genel bir fikir edinmek.

* Musa ÖZCAN, Müze Müdürü, Yozgat/TÜRKİYE
Dr. Geoffrey SUMMERS, İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü 06531, ODTÜ, Ankara/TÜRKİYE
Françoise SUMMERS, İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü 06531, ODTÜ, Ankara/TÜRKİYE
Yozgat Müze Müdürü Musa Özcan'a bölge hakkındaki bilgisini bizimle paylaştığı ve yardımlarından dolayı teşekkür etmek isteriz. Afyon Müzesi'nden Bakanlık temsilcimiz Sayın Mevüt Üyümez'e araştırmaya yaptığı katkılardan dolayı teşekkür ederiz. Yardım ve tavsiyelerinden ayrıca bize gösterdikleri konukseverlikten dolayı, burada Yozgat Valisi Sayın İ. Fuat Uğur'a, Yozgat Kültür Müdürü Sayın Selime Doğan'a, Sorgun Kaymakamı Sayın Mustafa Dündar'a, Aydıncık İlçesi Belediye Başkanı Ahmet Koçak'a Eymir Lisesi Müdürü Mustafa Duma'ya teşekkürlerimizi ve şükranlarımızı belirtmek isteriz.
Proje'ye asıl mali kaynak sağlayan enstitüler National Geographic Society ve BIAA'dır. Ek olarak, Anatolian Archaeology Research Foundation'dan bağış yapıldı ve çeşitli özel kişiler 1998 sezonu için bize mali kaynak sağladı. Yibitash-Lafarge AŞ. ODTÜ'de çalışmak üzere araştırma asistanı için aylık mali desteklerini iki yıl daha uzatmaya karar vermiştir. Sezon sonrası çalışmalarımızı devam ettirebilmemiz için ODTÜ Mimarlık Bölümü yakın zamanda projeye bir oda sağlamıştır.
BIAA Ankara çalışanlarına ve Londra bürosunda çalışan Gina Coulthard'a destekleri ve özellikle ekipmanlar konusunda gösterdikleri yardımseverlikten dolayı burada tekrar teşekkür ederiz. Ayrıca tavsiye ve desteklerinden dolayı Prof.

ARAŞTIRMA BÖLGESİ

Tüm araştırma bölgesi Yozgat il sınırları içinde kalmaktadır (Şekil: 1). Araştırma bölgesi içerisinde yer alan ilçeler ise, anayolun kuzeyinde ve Samsun-Kayseri yolu ile Yozgat il sınırının doğusunda bulunan Sorgun ile Çekerek Irmağı'nın ve Samsun-Kayseri yolunun batısına düşen Çekerek'tir. Bölge kuzeydeki Dağrı Dağı'na kadar inişli yokuşlu ve tepelik olup, bir kireçtaşı hattı Eymir Kasabası'nı Aydıncık İlçesi'nden ayırmaktadır. Buradaki tüm akarsular daha güneyde Kızılırmak ile birleşen Kanak Su sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır. Aydıncık İlçesi Kümbet Ovası olarak bilinmektedir. Burada atık sular Çekerek Irmağı'nın içine akıtılmaktadır.

Kümbet Ovası'nın kuzeyine düşen ve bir başka dik kireçtaşı hattı olan Alan Dağı'nın tepesi boyunca Çorum-Yozgat il sınırı uzanır. Alan Dağı çarpıcı bir biçimde Kazankaya Kanyonu tarafından ikiye bölünmüştür. Kazankaya Kanyonu, etkileyici bir geçit olup, Çekerek Irmağı bu geçit içinde yer alan 10 metre genişliğineki bir yatak içinde akmaya zorlanmakta ve sularının yükseldiği yaz aylarında büyük bir gürültüyle akmaktadır. Kazankaya'dan itibaren vadi doğuya açılan kolay geçitlerle doludur. Kümbet Ovası'nın doğu ve güneydoğusundaki alan genellikle tepelik, ve derin oyulmuş kayalardan oluşmuştur. Burada şu da belirtilmelidir ki, ne Alan Dağı ne de Dağrı Dağı Kerkenes Dağı'ndan daha büyük, çarpıcı görüntülerine rağmen aslında ikisi de büyük engeller değildir.

ARAŞTIRMA ALANINDA YAPILAN GEÇMİŞ ÇALIŞMALAR

Daha önce yapılan yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları Prof. Dr. Tahsin Özgüç (1978, 69-88; 1982, 143) başkanlığındaki Maşat Höyük kazı ekibi ve merhum Dr. Erol Atalay ve Ahmet Ertokin (1984) tarafından gerçekleştirilmiştir. Dr. David French ise Roma yolları çalışması kapsamında bölgeyi incelemiştir. Selahattin Yalçın bölgedeki turistik potansiyeli ölçebilmek için başta Aydıncık İlçesi yakınındaki Kaletepe Höyük olmak üzere antik sit alanlarını belirlemiştir (1988, yeni baskısı 1995).

DÖNEMLERE GÖRE SONUÇLAR

Neolitik, Erken ve Orta Kalkolitik

Neolitik, Erken ve Orta Kalkolitik yerleşimlere ait hiç bir iz bulunamamıştır. Sadece Kaletepe Höyük'te ana kayanın tam üstünde Orta Kalkolitik Döneme ait bir yerleşim katmanı bulunmaktadır.

Güneydeki Kanak Su havzasında da görüldüğü gibi, geniş vadilerdeki yerleşim alanları alüvyon altında kalmış olabilir. Yüksek teraslarda, belki bütün yüksek alanlarda daha yoğun yapılacak bir araştırmanın bu dönemlere ait kanıtlar sağlayabileceği düşünülse de, geleneksel anlamdaki yoğun bir yüzey araştırması ile bölgenin sonradan geçirdiği jeomorfolojik değişimden dolayı Neolitik, Erken ve Orta Kalkolitik Dönemlerine ait yerleşim özelliklerini anlamamızı sağlayacak yararlı bir sonuç çıkacağı düşünülmelidir. Bu değişimler yamaçlarda ve tepelerde büyük erozyonlar sonucu vadilerin dolması, vadi tabanlarında dere ve ırmak yataklarının yer değiştirmesi olarak sıralanabilir.

Geç Kalkolitik ve Erken Tunç

Bu döneme ait en önemli sit alanı Aydıncık İlçesi'nin kuzeyine düşen Kaletepe Höyük'tür (Şekil: 2). Köylüler tarlaları teraslayabilmek için höyüğün bir yanını kazmışlar, böylece üst üste iki adet son derece yanmış ve iyi korunmuş kültür katmanını ortaya çıkarmışlardır. Bir grup kömürleşmiş çatı kirişi bulunan yanmış kerpiç duvarlı ve tabanlı

Crawford H. Greenewalt'a, Dr. David French'e, Dr. Roger Matthews'a ve Prof. Henry T. Wright Jr.'a teşekkür ederiz. 1995 yılından beri projenin vazgeçilemez bir e'lemanı olan Christine Perrier'in bu sene aramızdan ayrılarak Peru'ya yerleşmesi bizi derinden üzmüştür, kendisine Peru'daki yeni hayatında başarılar dileriz. Dr. Lewis Somers'a jeofizik araştırmaları için sağladığı eğitim ve verdiği tavsiyelerden dolayı teşekkür ederiz. Son olarak Kerkenes Projesi ekibinde yer alan eleman ve öğrencilere katılımlarından dolayı teşekkür ederiz.

bir oda ortaya çıkmıştır. Diğer kömürleşmiş ahşap parçalara da yarıklarda rastlanmıştır. Prof. Dr. Peter Kuniholm'un bu ahşap parçalardan dendrokronolojik tarihlendirme için örnekler alacağı ümit edilmektedir. Böylece, çalışmada Geç Kalkolitik Dönem için yeni ve sevindirici kanıtlar ortaya çıkabilecektir.

Erken Tunç Çağına ait yerleşim alanları derinliklerine ve büyüklüklerine göre farklılıklar göstermekte olup bölgede yaygın olarak görülmektedir. İlginçtir ki, Erken Tunç Dönemine ait bir yerleşim şansı eseri yüksek bir tepenin üstünde tespit edilmiştir. Bu yerleşme Kerkenes Dağı'nda görülen bir grup küçük tepe üstü yerleşimle aynı özellikleri taşımaktadır. Bunlar mevsimlik yayla yerleşimleri olabilecekleri gibi, bölgenin bu dönemdeki ormanlık alanının yok olmasının ve bunun sonucu olarak meydana gelen erozyonun da sebebi olabilirler. Uzaktan bakıldığında bu sit alanları dağ sırtları boyunca tepelerin üstlerine yayılmış tümülüsler gibi gözükmektedir.

İkinci Binyıl

Kuşaklı (Yozgat) Höyük'ün yaklaşık 4 km kuzeybatısındaki Aşağı Karakaya Köyü Camii'nin avlusunda oyulmuş, düzleştirilmiş ve bir yüzünde sırayla dört adet saplama için delik bulunan bir granit blok bulunmuştur (Şekil: 3). Bu granit blok bariz bir biçimde Hitit işçiliğinin bir ürünüdür ve büyük bir kamu yapısına, bir tapınağa ait olduğu sanılmaktadır. Bu taşın şimdi yıkılmış olan (1960'larda?) eski camiden getirildiği söylenmektedir. Bu tipte herhangi bir başka taş saptanamamıştır. Bu granit blok kuşkusuz Kuşaklı Höyük'ten gelmiştir ve bu da höyüğün önemli bir Hitit şehri, neredeyse Zippalandı olduğunun yeni bir kanıtıdır.

Tahmin edilebileceği gibi, Kaletepe Höyüğü'nde de birinci ve ikinci bine ait materyaller bulunmaktadır. Fakat höyüğün tepesi ve üst katmanı ekili olduğu için, bu materyallerin yayılım alanı ve önemi hakkında bir tahminde bulunmak mümkün değildir.

Birinci Binyıl

Çok ilginçtir ki, Alışar IV'e benzer boyalı sekis-yedi materyali bulunamamıştır. Bu materyalin yokluğu hakkında hiç bir açıklama getirilememektedir. Materyal belki de Kaletepe Höyüğü'nün ekilmiş alanı altında bulunmaktadır ve eğer varsa bile çok seyrek olmalıdır.

Kerkenes Dağı üzerinde bulunan şehirle çağdaş olduğu düşünülen orta birinci binyıla ait iki yerleşim alanı Eymir ve Aydıncık arasındaki Dağın Dağı'nda bulunan geçitin başlangıçlarını korumaktadır. Bunlardan ilki Eymir Çayı'nın aktığı dar ve kayalık vadinin eteklerinde yer alan dık bir kayalığın üzerindedir. Diğer ise, geçitin kuzey tarafında bulunan ve aynı konumda olan Kale Tepe Höyük'tür. Bu iki yerleşim alanının bitişikliği şüphesiz Med ve Akamenid Dönemlerinde Kerkenes'ten kuzeye uzanan yolun bu direkt hattı kullandığını göstermektedir. Kerkenes'teki seramik serileri bu iki yerleşim alanının Med Döneminde (M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı) da kullanıldığını gösterecek kadar güvenilir değilse de, bu iki alanda da Akamenid materyalinin ve Kerkenes'ten çıkan materyallere çok benzeyen materyallerin bulunması, yol hakkında varılan sonuçların güvenilirliğinin yeterli olduğu kanısını uyandırmıştır. Başka önemli bir nokta da, bu yerleşim alanlarından ilkinde Hellenistik Döneme ait hiçbir seramiğe, özellikle de ince kaplara ve sözde Galata kaplarına rastlanmamıştır.

Hellenistik

Hellenistik yerleşim alanlarından halihazırda bilinen bir tanesi (Atalay ve Ertekin 1986) Kazankaya Kanyonu'nun tepesinde doğu tarafta yer almaktadır. Kanyonun tabanında ve Çorum il sınırları içerisinde kalan diğer yakasında ise Hellenistik Döneme ait bir kaya kabartması bulunmaktadır. Bu iki birim arasında dönemlerinden başka herhangi bir ilişki görülmemektedir. Ziyaret ettiğimiz kalıntılar, kaya içine oyulmuş uzun ve eğimli bir tünelden ve tünelin yüksek ucunda başlayan düzgünce kesilmiş merdivenlerden oluşmaktadır. Tünel kireçtaşına oyulmuştur ve bir suya ulaşması veya oyulmuş bir

su sarnıcı ile bitirilmesinin tasarlandığı anlaşılmıştır. Ancak, bu tüneli yapan inşaatçıların çok şaşırması olduğunu tahmin etmekteyiz, çünkü kireçtaşı birdenbire oldukça parçalanmış volkanik bir kaya ile kesilmektedir. Böylece, suya ulaşma fikrinden tümüyle vazgeçilmeden önce, ümitsiz bir çaba ile, volkanik kayanın içinde değişik yönlere doğru alçak ve düzensiz geçitler kazmışlardır. Sivri uçlu bir kayanın üzerinde, kesinlikle Hellenistik Döneme ait küçük, kare benzeri kule bir yapının üzerinde planlı bir taş işçiliği gözlenmektedir. Ancak gittikçe azalan ışık yüzünden daha fazla bir şey görmemiz mümkün olmamıştır.

Bu yerleşmenin Pontik bir kale olduğu ve Kazankaya Kanyonu'nun doğu yakasının tepesinde bulunan geçiti korumak amacıyla tasarlandığı düşünülmektedir. Geçiti korumak amacıyla sağlam bir kale yapma fikrinden taze suyu depolamanın imkânsız olduğu anlaşılınca vazgeçilmiştir.

Roma-Bizans

Çoğu düz olan bu yerleşim yerlerini ziyaret etmek ve belgelemek için özel bir çaba sarf edilmemiştir. Hemen hemen her günümüz yerleşim merkezinde bir veya birkaç, genellikle yazıtlı Bizans mezar taşına rastlanmıştır (Şekil: 4). Bu düz ve kırık bölgelerdeki yerleşim alanları dışında üç adet bu döneme ait sit alanı kayıtlara geçirilmiştir.

Ana Sonuçlar

Araştırmamızın ana hedeflerinde başarılı olunmuştur ve yakın gelecekte bölgede herhangi bir arazi çalışması planlanmamaktadır. Ön sonuçlar Kerkenes Web sayfasında ve 1998 yılı araştırma sonuçları raporunda yayınlanacaktır. Ana sonuçlar ise Kerkenes Dağı Projesi'nin yayına hazırlanmakta olan ilk monografisinde yer alacaktır. Ayrıntılı veriler "Kerkenes Bölgesel Araştırması"ndan çıkarılan diğer sonuçlarla birleştirilcek ve uzmanlarca makalelerde kullanılacaktır. Prof. Kuniholm'un da 1999 yılı Kale Tepe Höyük bulgularını da değerlendirerek bazı sonuçlara ulaşmasını ümit etmekteyiz.

Kuşaklı (Yozgat) Höyük'ten (Zippalanda) Ortaköy'e (Şapinuwa) uzanan Hitit yolu aşağı yukarı şu hattı takip etmektedir: Gürpınar, Külhöyük, Kayakışla, Kale Tepe, Dağın Dağı üzerindeki günümüz geçiti (başka bir alternatifi yoktur) Kale Tepe Höyük ve Kazankaya Kanyonu'nu batısında bulunan bir yerlerde Alan Dağı'nı aşmaktadır.

Orta birinci binyılda Kerkenes (Pteria) ile Sinop (Sinope) arasındaki yol aynı yönü takip etmekte, yani Kazankaya Kanyonu'nun hemen batısında Alan Dağı'nı geçerek, kuzeybatıya, Amasya'ya doğru uzanmaktadır. Bu yol Çekerek üzerinden geçen çağdaş Sorgun-Zile yolundan daha direkt ve kolaydır.

Kuzeye uzanan bu direkt yolun, eğer kışın imkânsız değilse de, çok zor olduğunu düşünmekteyiz. Yolun önemi büyük olasılıkla Kerkenes Dağı üzerinde bulunan Medlere ait Pteria kentinin kısa süren ömrü boyunca Karadeniz'de bulunan Med ve Yunan kolonileri ve özellikle Sinop ile ilişki kurmasının sağlamakta sınırlı kalmıştır. Herodotos Pteria'nın Sinop'un güneyinde yer aldığını söyler ve Pteria ile ilişki olarak söz ettiği tek yerleşim Sinop'tur.

Dağın Dağı Kappadokya ile Pontus arasındaki doğal sınırı oluşturmaktadır.

Yapılacak daha yoğun bir araştırmanın bölgeyle ilgili pek çok ayrıntıyı ortaya çıkaracağı kesinse de, kuzey düzlüğünün prehistoryasına dair değerli bir veri sağlayacağına inanılmamaktadır. Çünkü tarlaların ekiliyor olması nedeniyle böyle bir araştırmanın birçok mevsim boyunca erken baharda ve sonbaharda bu arazide yürüyerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Geleneksel metotlarla sürdürülecek detaylı bir araştırmanın detaylı bir jeomorfolojik araştırma ile birleştirilmesi gereklidir, ancak böylece son 12,000 yıl boyunca topografyada meydana gelen değişikliği ortaya koymak mümkün olacaktır.

1998 YÜZEY ARAŞTIRMASI VE DENEME AÇMALARİ AMAÇLAR VE METOTLAR

Scott Branting tarafından şehrin kuzey ucunda yürütölen topografik GPS çalışmasının gerçekleştirilmesi.

Şehrin kuzey ucunda gerçekleştirilen jeomanyetik çalışmalara devam edilmesi.

Rektifiye edilmiş balon fotoğrafları ile bunlardan oluşturulan dijital haritaların birleştirilmesi amacıyla kentsel blokların total stationla ölçölmesi.

Jeomanyetik çalışmalar sonucu ortaya çıkan haritanın arazi üstünde doğrulanması.

Çeşitli veri gruplarının bilgisayar ortamında birleştirilmesi ve üç boyutlu rekonstrüksiyonların çizimine başlanması.

Buluntuların çizimlerinin, fotoğraflanmasının, katologlanmasının ve konservasyonlarının tamamlanması.

Kısıtlı test kazıları yapılması.

Göz Baba ve çevresinin topografik haritasının çıkarılması.

Bütün bu amaçlar kısmen veya bütünüyle gerçekleştirilmiştir (Şekil: 5).

Küresel Konum Belirleme Sistemleri Araştırması (GPS)

Şehrin yaklaşık 1/3'ünün haritası çıkarılmıştır (Şekil: 6). Geniş bir alanın haritasının çıkarılmasına ek olarak, yedi şehir kapısının da GPS haritası yapılmıştır. Rapordaki haritalar Surfer programında 75.000'i 1997'de, 300.000'i 1998'de olmak üzere toplam 375.000 okumadan şekillendirilerek ortaya çıkarılmıştır.

Jeomanyetik Haritanın Çıkarılması

Geoscan RM36 fluxgate magnetometreler, şehrin kuzey ucundaki B, D ve F alanlarıyla birleşen geniş bir alanın haritasının çıkarılmasında kullanılmıştır. Şehrin neredeyse % 25'inin haritası çıkarılmıştır (Şekil: 5). Ortaya çıkan harita yeraltı kalıntıları oldukça detaylı göstermektedir.

Total Station ile Harita Çıkarımı

Jeomanyetik haritalama için seçilen alanın güneydoğusuna düşen terasların total station ile haritası çıkarılmıştır. Sit alanının bu bölgesi boyunca yüzeyde bir çok ana kaya ve geç döneme ait tümölüsler bulunmaktadır.

Arazi Üstünde Doğrulama

Özellikle jeomanyetik araştırmada çeşitli yüzey araştırması tekniklerinden yararlanılarak yapılan çizimlerle araziye gidilerek arazi üstünde görölen yüzey kalıntıları ile karşılaştırılmıştır.

Veri Tabanları

Elde edilen ilk imajlar bu rapora eklenmiştir. Burada iki amaç vardır: Görsel sunum ve kentsel analiz.

1998 ve Daha Önceki Yıllara Ait Buluntuların Çizilmesi ve Katologlanması

Bütün buluntuların konservasyonu, fotoğraflama ve çizim çalışmaları tamamlanmıştır. Buna ek olarak, proje Yozgat Müzesi'nde bulunan Roma Dönemine ait *terra-cotta* bire bir ölçölere yakın bir kadın heykelinin restorasyonuna da başlanmıştır. Heykel yaklaşık 250 parça halindedir, fakat eksiksiz olduğu düşünülmektedir.

Deneme Açmaları

1998 yılında iki test açması kazılmıştır. TT 20 ve TT 21 adı verilen bu iki açma, 1996 yılında açılan tt 15 açmasının uzantılarıdır. TT 20 açması daha önce TT 15'in kuzey ucunda içinde fildişi plakanın bulunduğu odanın kalan 2/3'sini kapsamaktadır. TT 21 ise, kaçak olarak yakın zamanda kazılmış olan aynı kentsel blokun güney ucundaki odanın içindedir. Bu açmadan tunç obje parçaları çıkarılmıştır.

Kontrol Noktaları Ağı ve Göz Baba Anıtı

Ana kayaların içine çakılan sabit kontrol noktaları ağı Karabaş'ı, şehrin batısında bulunan en büyük tümölüs olan Pürçüklü Höyük'ü (Burç Höyük olarak da bilinmektedir) ve Göz Baba anıtını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Göz Baba'nın jeomanyetik haritası da çıkarılmıştır.

Yayın, Sonuçların Elektronik Yayını ve Arşivleme

Projenin Web sayfası için materyallerde ve yayınların hazırlanmasında memnuniyet verici ilerlemeler kaydedilmiştir. İki makale Anatolian Studies' de yayınlanacaktır.

1998 KERKENES DAĞI ARAŞTIRMALARININ ANA SONUÇLARI

Tarihi ve Kronolojisi

Prof. David Stronach tarafından ortaya atılan fikir sayesinde önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Heredotos'un Pteria diye adlandırdığı şehrin Medler tarafından kuruluşu Güneş Tutulması Savaşı'ndan (M.Ö. 28 Mayıs 585) ve bunu izleyen Medlerle Lidyalılar arasında yapılan barış antlaşmasından sonra değil de biraz daha geriye; Medlerin Lidyalılarla yaptıkları 5 yıllık savaş yıllarına dayanmaktadır. Bu fikir önemli etkiler yaratmıştır.

Savunma Sistemleri

Savunma sistemini inceleme çalışması tamamlanmıştır. 7 şehir kapısı hakkındaki bilgilerimize yapılan en büyük katkı kapı geçitlerinin oldukça geniş olduğunun anlaşılmasıdır (en geniş yaklaşık 8 m.).

Kentsel Dinamikler

Kentsel Bölgeler

1998'de şehrin kuzey ucundaki bölgenin tanımlanmasında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Şehir yanmadan önce bu alanda şehir surları boyunca kentsel bloklar yer almakta, her bir blok diğerinden sokak ile ayrılıp her birinin içinde de birer dikmeli salon bulunmaktaydı (Şekil: 7). Güneyde birbirine paralel iki sırtın oluşturduğu alanda, kentsel bloklar daha küçük birimlerden oluşmaktadır ve içerisindeki yapılar diğerlerine oranla daha değişik karakter göstermektedir. Sığ vadilerde daha önce fark edilmemiş, önemli sayıda su rezervuarlarının bulunduğu anlaşılmıştır. Bu da suyun idaresi ve kontrolünün ileri düzeyde yapıldığını göstermektedir. Kentsel bölgeleşme düzenlerinin analizlerinin yapılması ileriki birkaç ayın hedefleri içersindedir.

Kronolojik Gelişme

Şehrin kuruluşu sırasında, şehir surunun yeri ve bu sur üzerinde yedi adet kapının konumu kararlaştırılmış ve şehrin surları içinde kalan alan merkezi olarak taksim edilmiştir.

Askeri yaklaşımların şehrin ilk planlanma aşamasından daha önce düşünülmüş olmasından dolayı, rolünün daha önemli olması olasıdır. 1998 sezonunda anlaşılmıştır ki, şehrin kuzey ucunda yer alan eşkenar dörtgen şeklindeki alan, diğer iç mekânının her iki tarafında dikmeli salon bulunan kentsel bloklardan farklı bir biçimde özel bir yapı kompleksiyle ilişkidir. Şehir surunun içyüzü boyunca bitirilmemiş askeri bir yol ol-

duğu görüşü, savunma sisteminin işleyişini haklı çıkaracak yegâne görüştür. Böylece kentin kuzey ucunda idari, büyük bir olasılıkla askeri, bir yapı kompleksinin bulunduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat bu yapı kompleksinin işlevi hakkında elimizde fazla veri bulunmamaktadır.

En uçtaki blok hariç, şehrin kuzey kısmındaki büyük kentsel blokların içinde hepsi aynı doğrultuda dikmeli salonlar ve birbirine benzer karakterde diğer strüktürler bulunmaktadır. Bu alanda yapılan test kazıları (1996 ve 1998, TT 15, TT 20 ve TT 21) (Şekil: 8) kentsel blok duvarının ana yapı olduğunu kanıtlamıştır. Aynı zamanda, dikmeli salonun da ana strüktürü oluşturduğu görülmektedir. Sonra, şehrin kısa ömrü boyunca bloklar binalarla doldurulmuştur. Küçük binaların, diğer tartışma konusu olan bloklar arasındaki rastgele konumlanmaları topografyaya bağlı olarak değişim göstermiştir. İlk olarak düz alanlar kullanılmış, daha sonraki binalar kazı, doldurma ve teraslama gerektirmiştir. Kronolojik sıralamalar mekânsal düzen, yapı teknolojisi, materyal ve yapı şekli çerçevesinde gelişmiştir (aşağıda ayrı bir bölümde tartışılmıştır).

Başlangıçta, kentsel bloklarla çevrilmiş alanlar geniş sığ vadideki ıslak bataklık arazinin üzerine kurulmuştur. Su rezervuarları yapıp su kanalları inşa edildikçe ve bataklık arazi taşla kaplanınca açık alanlara ve belki de askeri yola yönelme gerçekleşmiştir.

Kentsel İletişim

Şehir duvarı boyunca devam eden 5 m.den dar olmayan geniş bir yolun varlığı hakkındaki düşüncemiz sürmektedir. Duvarın kendisi gibi bu yolun da bitirilmeden bırakıldığı, ana kayaların yapımı engellediği görülmüştür. Açıkça görülebilmektedir ki, böyle bir yol 7 km. uzunluğundaki bir savunma sisteminde hayati bir faktördür. Zira, savunma güçlerinin, saldırıya maruz bölgelere anında müdahale edebilmesini sağlayacaktır. Savunma hatlarına doğru inşa edilen açık geçişler de yapılanmanın pratik ve gerekli bir unsurudur. Yola yapılan müdahalelerin tarihlenmesi şu sebeplerden dolayı zordur: Çobanların yol kaplamasına yaptıkları müdahaleler ve şehrin yıkılış tarihinin kesin olarak saptanamaması. Ağıl ve çoban barınaklarının yapımı günümüzde de devam etmektedir.

Diğer geniş caddeler, hem şehir kapılarını birbirine bağlar, hem de kentsel bloklardan şehir duvarı etrafındaki yollara geçiş sağlar. Bu caddelerin taşla kaplı olup olmadığı daha bilinmemekle beraber, bir kısmının seviyelendirilerek taşıyıcı duvarlarla desteklendirilerek, bunlara basamaklar eklendiği görülmüştür. Daha dar olan sokak ve geçişler arazinin dik kısımlarında basamaklandırılmıştır (1997'de kale eteklerinde yapılan yüzey araştırmasında görüldüğü gibi).

Şehrin kuzeyindeki yol planı bize göstermektedir ki (eğer yorumumuz doğruysa), kuzeyde yer alan elit kişilerin yaşadığı kentsel blokların şehir içi iletişim ve dolaşım açısından izole olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle, kentsel blokların ön yakın şehir kapılarına bile dolambaçlı yollarla bağlandığı görülmüştür. Dolaşımın bu şekilde sınırlandırılmış olması, bu blokların orijinal kent planında yer almayıp kentsel bloklar inşa edildikçe ortaya çıkan bir açık alanın değerlendirilerek ve özel bir statü kazandırılarak meydana gelmesi olasıdır. Yukarıdaki bütün bu değerlendirmeler tartışmaya açık olduğu gibi, jeofiziki araştırmaların ışığında tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

1998 DENEME AÇMALARI

GİRİŞ

1998 yılında iki adet deneme açması kazılmıştır.

DENEME AÇMASI 20

TT 20 açması, 1996'da TT 15 kazılarının yapıldığı, içinde bir fildişi plaka parçasının bulunduğu odanın doğu kısmını kapsar.

Amaçlar

Burada bulunması muhtemel başka sanat eserlerinin ortaya çıkarılması ve korunması. Aynı zamanda, buradan çıkacak buluntuların projenin gelecekte sermaye bulmasına yardımcı olacağı ümit ediliyordu.

B alanındaki yapılanma düzeniyle ilgili varsayımları test etmek.

Belli mimari sorulara yanıt bulmak.

Eğer mümkün olursa, odanın işlevini belirlemek.

Yöntemler

TT 20 açma köşeleri, TT 15'teki odanın duvarları ve yüzeyde görülen duvarlar ile belirlenmiştir. Odanın kendisi yaklaşık 4 x 5 m. boyutlarındadır. İlk olarak, TT 15'in sütunlu koridorun arkası ile odanın kuzey duvarı arasındaki bölümün dolgusu kaldırıldı. Kuzey duvarının yaklaşık 1 m.lik güney kısmı bırakıldı. Çizim (Şekil: 9) ve fotoğraflamalardan (Şekil: 10) sonra, odanın geri kalan kısmını ortaya çıkarmak amacıyla kesite devam edildi.

Sonuçlar

Bu odanın kazılması kentsel blok içindeki yapılanma aşamalarını ortaya çıkardı ve bina yapım teknikleri ile ilgili bilgilerimize katkıda bulundu. Başka fildişi parçası bulunmadı. Bu odadan çıkan diğer birkaç parça buluntu, fildişinin işlevini açığa kavuşturabilir.

Aşamalar

Bu odada yapılan kazı çalışmaları kentsel blokların inşasında aşamalar olduğunu açığa çıkarmış ve inşa teknikleri hakkındaki bilgilerimize yenilerini eklemiştir. Başka fildişi parça bulunamamıştır. Odadan çıkan diğer objeler odanın işlevi hakkında daha çok bilgi edinmemizi sağlayabilir.

Aşama 1: Yapının kuzey duvarının, aynı zamanda kentsel blokun da kuzey duvarı olduğu ve orijinal yapım aşamasında tamamen taştan yapıldığı görülmektedir. Üçüncü yapım aşamasında taş duvarın üstüne kerpiç eklenmiş olabilir.

Aşama 2: Birinci aşama duvarının güneyine yapılan teraslamalar, bu duvarın temellerinin ortaya çıkmasına ve bu yüzden duvarın eğilmesine sebep olmuştur. Eğimli zemin kuzeyde kazılmış ve güneye doldurulmuştur. Kuzey duvarının doğu ucuna küçük bir payanda inşa edilerek duvara destek sağlanmıştır. Yapının doğu duvarı taş ve belirli aralıklarla taşın yüzeyine yerleştirilmiş ahşap dikmelerden oluşturulmuştur.

Aşama 3: Bir oda oluşturmak amacıyla batı ve doğu duvarlarının taş ile örülmesi; odanın tabanının kil ile kaplanarak zemininin oluşturulması ve bununla beraber duvarlarının da kille sıvanması. Burada, tahta bir kapı çerçevesi ve zemini taş kaplı geçide çıkan büyük bir taş basamağa da rastlanmıştır (hepsi TT 15 açmasında).

Bir Üst Katın Bulunduğuna Dair Bulgular

Kerpiçten yapılmış bir üst katın varlığı aşağıdaki bulgular ışığında kanıtlanmaktadır:

Özellikle kuzey duvarı boyunca yoğunlaşan az miktarda kerpiç yıkıntısı ve yanık tuğlalar.

Doğu duvarı üzerindeki ahşap dikmeler ikinci katın ağırlığını taşıyabilir.

Taban seviyesinin üstünde kömürleşmiş halde bulunan muhtemel ahşap kaplamalar, çatı yerine üst kat tabanının kalıntıları olabilir.

Yanık çatı kalıntısına rastlanmaması ve kerpiğin azlığı binanın yanar ikinci katının üst taban yıkılmadan önce aşınmış olabileceğini göstermektedir.

Odanın önündeki taşla döşeli sokağın (TT 15) varlığı, çevresinde de kayda değer yapılaşmaların olduğunu göstergesidir.

1996'da bulunan fildişi, odanın belli bir önemi olduğunu göstermektedir. Muhtemelen üst kattan düşmüş olmalıdır.

İçeriye yeterli miktarda ışığın girmesini sağlayacak hiçbir açıklık ya da pencerenin bulunmaması.

Taş yığıntı miktarı (?).

Üstteki bir kat öndeki sütunlu mekânın çatısına bakıyor olmalıydı.

Buluntular

1996 yılında TT 15 kazısı sonucu yüksek statüye ait objeler bulunmuştu. Bu odanın geri kalan üçte ikisinde de aynı türde objelerin bulunacağı beklentisi söz konusuydu. Fakat, TT 20 açması bu beklentilere tamamen olumlu cevap vermedi. Kâseye benzer, üstü sonradan tekrar kesilmiş, kenarında beş çivi deliği bulunan bir bronz obje bulunmuştur. (Şekil: 11) Çivilerin biri sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Objenin ne ilk ne de ikinci yapım amacı bilinmemektedir. Diğer önemli bir buluntu ise, yonca ağızlı, yüksek kulplu ve düz tabanlı, perdahlanmış gri seramik kaptır (Şekil: 12).

İşlev

Odanın kazılması işlevi hakkında çok az bilgiyi ortaya çıkarmıştır. Ocak gibi domestik bir özelliğe rastlanmamıştır, ayrıca ham malzemenin işlenebileceği bir atölye olduğuna dair de hiçbir kanıt yoktur.

DENEME AÇMASI 21

TT 21 (Şekil: 13), TT 15'in alt kısmında yer alan Güney binasının doğu uzantısını kapsamaktadır. Güney binasının boyutu 6 x 3 m. dir.

Amaçlar

TT 15 açması yanında yapılan kaçak kazının boyutlarını belirlemek.

Bu alandan elde edilen jeofizik verilere ve TT 15'te 1996'da yapılan kazılarla ortaya çıkan bazı sorulara yanıt bulmak.

Sonuçlar

Bu alanda hem muhtemelen antik çağlarda, hem de (kerpiç yıkıntılara karışan gazete parçalarıyla ispatlandı) son zamanlarda yaygın bir şekilde kazı yapıldığı görüldü.

Mimari türü ve yapının kullanım amacı büyük oranda belirlenemeden kaldı, ancak burada çıkan buluntulardan, arabaların ve atlara ait düzeneklerin saklandığı bir mekân olarak kullanıldığı öne sürülebilir.

Jeofizik haritasında ana duvarların görülmesine karşın bazı küçük duvarlar görülmemektedir.

Yapı içindeki alanda değişiklikler yapılmış olmasına karşın, yapının kendisi tek aşamada inşa edilmiştir.

Ahşap iskeletli kerpiç duvarlar dayanıklı taş temeller üzerinde durmaktadır.

Buluntular

Bronz at gemi parçası (Şekil: 14), bronz şerit fragmanları ve parça silindirik bronz kapak buluntusu, burada at ve taşıtlara ait malzemelerin depolandığı bir mekânın varlığını düşündürmektedir.

SONUÇLAR

Yapılan jeofizik araştırmalarının sonuçlarını test etmek için Kerkenes Dağı'nda test açmalarına devam edilmesi gerekmektedir.

Özellikli bina tiplerinin işlevini belirlemek amacıyla yeni açmalar kazılmalıdır.

Jeofizik araştırması ile uygun yerler belirlendiği takdirde, bu yerlerde dendrokronolojik analiz için kömür örnekleri toplamak amacıyla açmalar kazılmalıdır.

Şehrin çevresel etkisi hakkında kanıt bulma, sadece programlı bir şekilde açma yapma, gerekli sermayeyi bulma ve daha geniş jeomorfolojik araştırmalar yapma ulaşılabilecek bir hedef olarak kalmıştır.

Yukarıda bahsi geçen deneme açmalarının yer seçimi çok dikkatlice yapılmalı, temel soruların çözümüne ışık tutarak, şehrin işleyişini anlamamızı sağlayacak kanıtlar elde etme yolunda belirlenmiş olmalıdır.

Deneme açmaları, mevcut kalıntıları koruma amacıyla, toprak dolguyla geri doldurularak kapatılmıştır. Kalıntı duvarlar üzerine yeni sıra duvar örülerek, hem mevcut duvarın korunması hem de yapı planının toprak üzerinden de okunması sağlanmıştır.

1998 Ekibi

Araştırma Başkanları: Musa Özcan, Geoffrey ve Françoise Summers.

Bakanlık Temsilcisi: Mevlüt Üyümez.

Arkeologlar: Nahide Aydın, Scott Branting, Jesse Casana, Yener Duran, Katherine Geers, Sarah Graff, Ivgenia Grigoriev, Peri Johnson, Jennifer Stewart, Jared Miller, Jennifer Ross.

Mimarlar: Ömür Harmanşah, Deniz Kutay, Françoise Summers.

Jeolog: Christine Perrier.

Yüzey Araştırmacıları: Hans Birk, Aygün Erdoğan, Burak Özmutlu.

Konservatör: Jodie Glen-Martin.

Bilgisayar ve GIS Danışmanları: Levent Topaktaş, Vedat Toprak, Mustafa Türker.

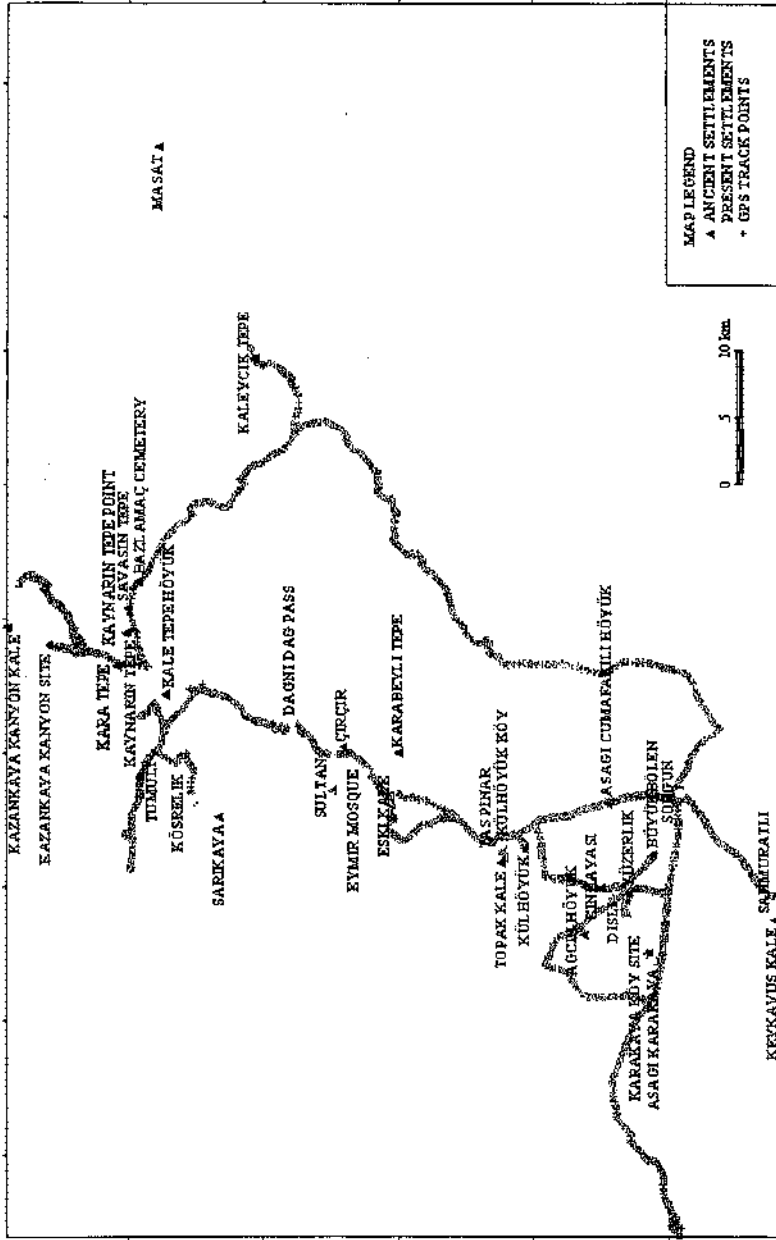
Fotoğrafçı: Behiç Güner

Öğrenciler: Stine Bahrt Hansen, Nurdan Atalan, John French, Zenia Hüserich, Torben Larsen, Allan Larsson, Sten Madsen, Oliver Pryce, Ayça Üzel, Line Wedege-Mathiasen.

Jeoloji dalında önemli çalışmalar yapmış olan, meslektaş ve arkadaşımız Prof. Dr. Ayhan Eriker'in ani ölümü bizleri üzmüştür.

REFERANSLAR

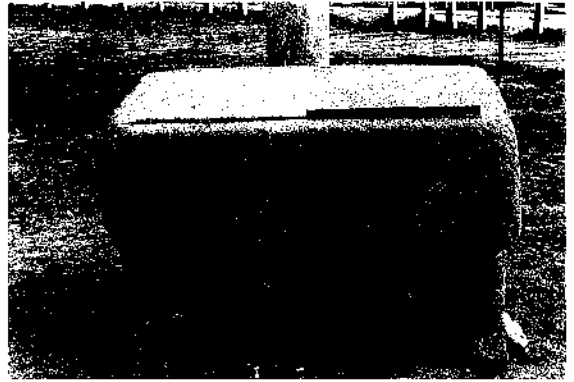
- ATALAY, E. and ERTEKİN, A. 1986. Çorum Yöresinde Yeni Bulunan Kaya Kabartması, *Eski Eserler ve Müzeler Bülteni* 8 (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), 19-26.
- GORNY, R. L. In press. Zippalanda and Ankuwa: the Geography of Central Anatolia in the Second Millennium B.C. , *Journal of the American Oriental Society*.
- GURNEY, O. R. 1995. The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük , *Anatolian Studies* XLV, 69-71.
- LAWRENCE, A.W. 1979. *The Aims of Greek Fortification*.
- ÖZGÜÇ, T. 1978. *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar: Excavations at Maşat Höyük and Investigations in its Vicinity*, Ankara (TTK Yayınları, V Dizi - Sa. 38).
- ÖZGÜÇ, T. 1982. *Maşat höyük II*, Ankara (TTK Yayınları, V Dizi - Sa. 38a).
- PRZEWORSKI, S. 1929. Die Lage von Pteria . *Archiv Orientalni* I, 312-315.
- SUMMERS, G. D. 1997. The Name of the Ancient City on Kerkenes Dağ in Central Anatolia, *Journal of Near Eastern Studies* 56, 1-14.
- SÜEL, A. 1998. Ortaköy-Şapinuwa Tabletlerinin Tarihendirilmesi , in Alp, S. and Süel, A .(eds) *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara, 551-558.
- YALÇIN, S. 1995. Kumbetova'da Hititler, *Aydıncık Belediyesi Bülteni* 2, 17-20. Yeniden baskı Peron Magazin Dergisi, Eylül 1988.

Şekil 1: 50 x 90 km.lik bir alanı kaplayan araştırmanın güzergâhlarını gösteren GPS haritası. Veriler Surfer ve topografik haritaların çeşitli şekillerinde kullanılabilir. Tracking okumalarının hata payı 50 m. dolayındadır, bu yüzden haritadaki çizgiler de kalın tutulmuştur. Tek okumalarda da hata payı 50 m. dolayındadır.

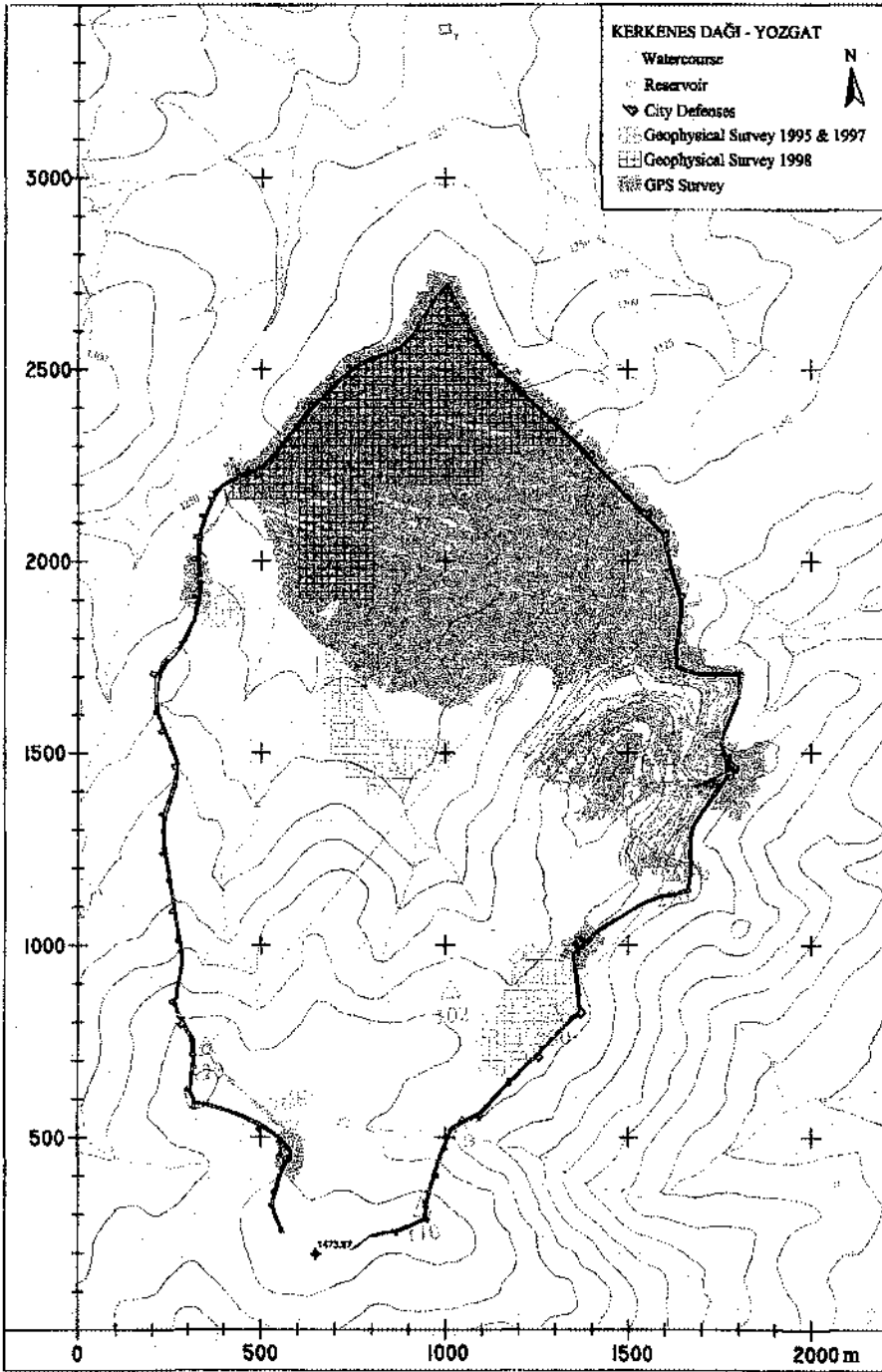

Şekil 2: Kale Tepe Höyük

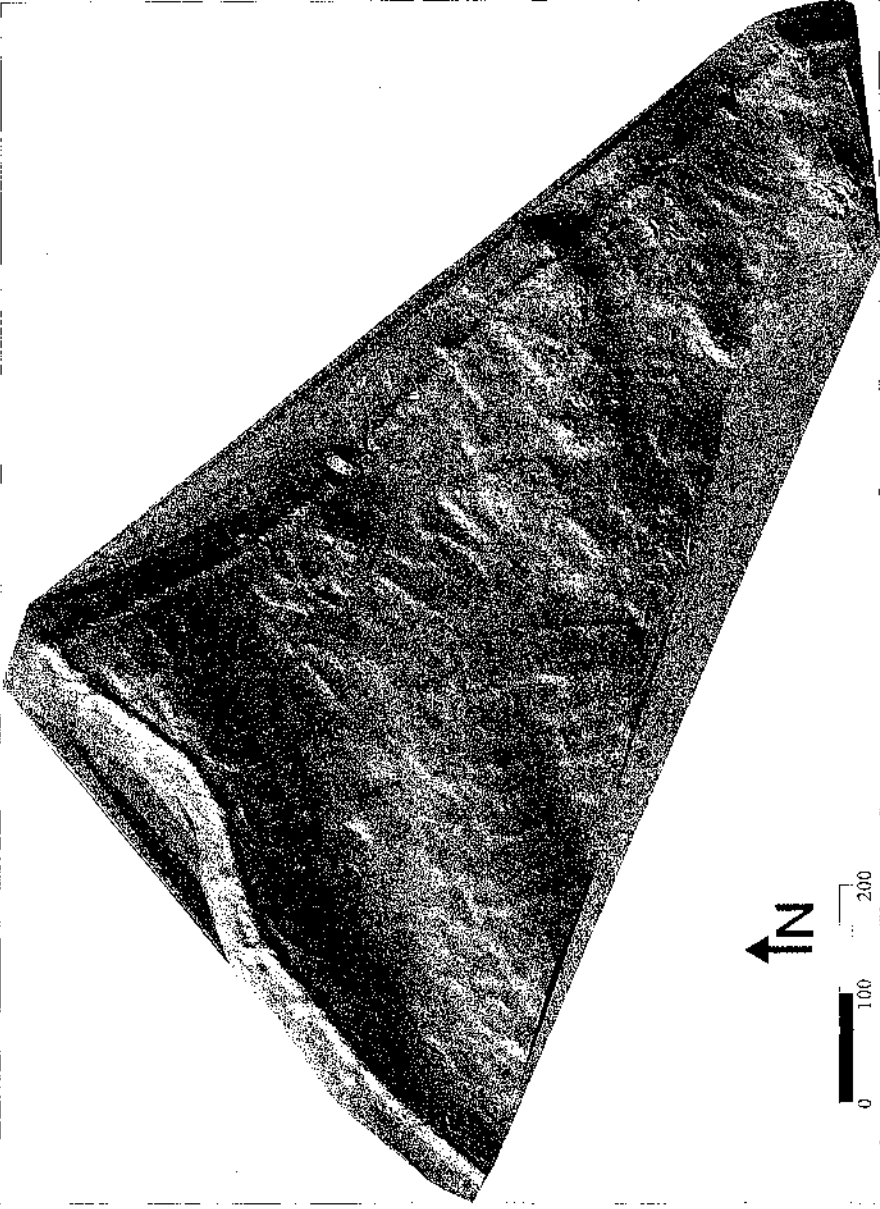

Şekil 3: Aşağı Karakaya Köyü Camii'nin avlusunda bulunan anıtsal Hitit bloku

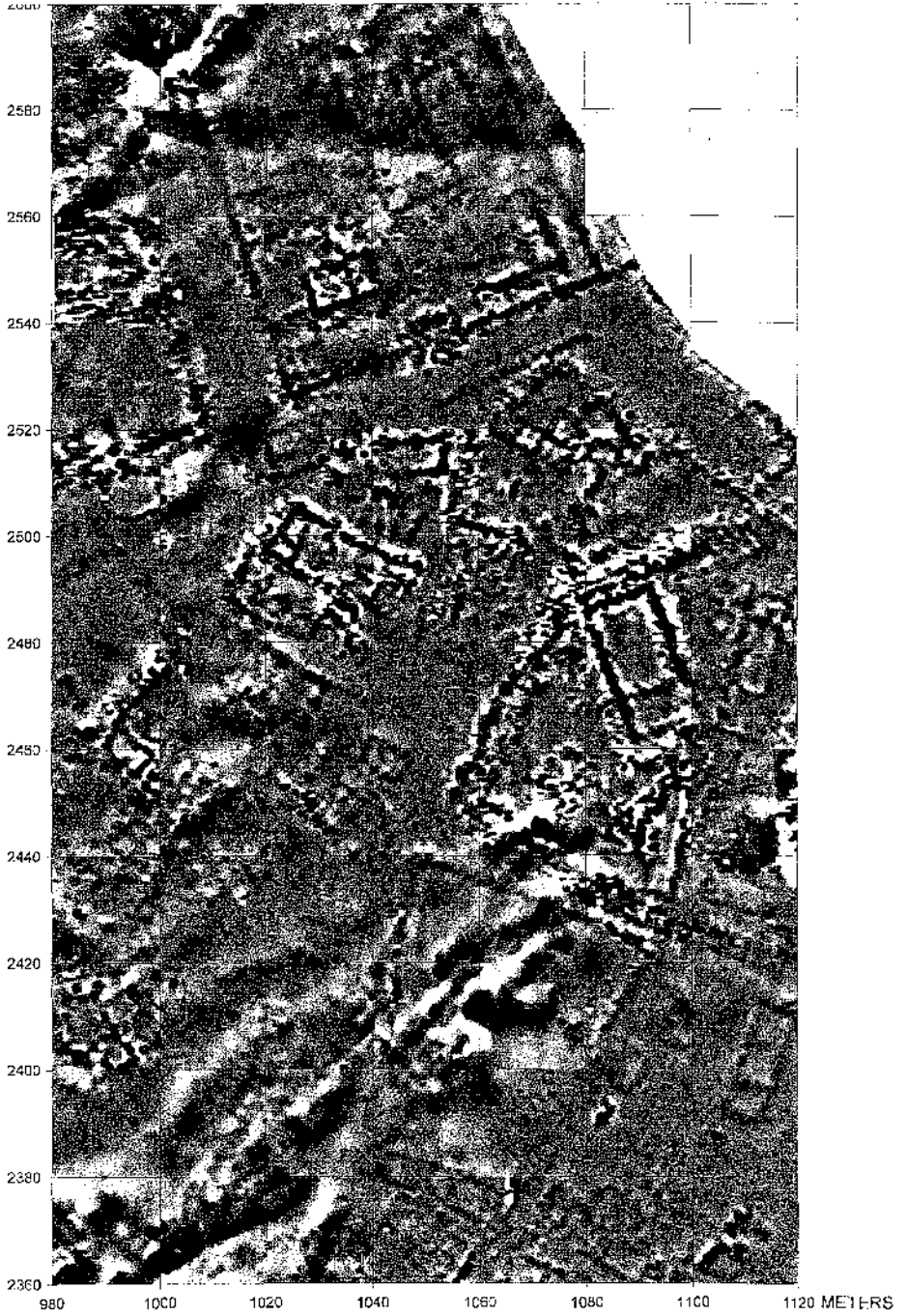
Şekil 4: Külhöyük Köyü'nün çeşmesinde bulunan tipik bir Bizans mezar taşı

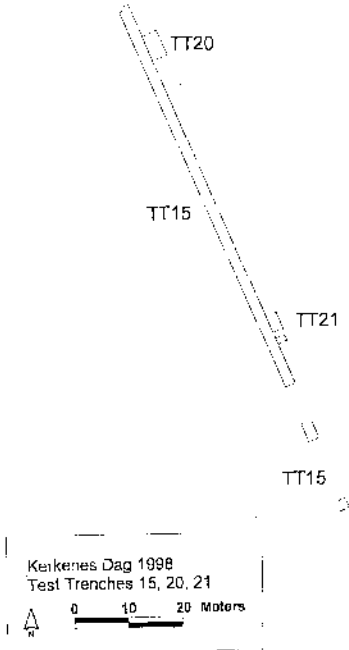
Şekil 5: Jeofizik ve GPS araştırmalarının gelişimi

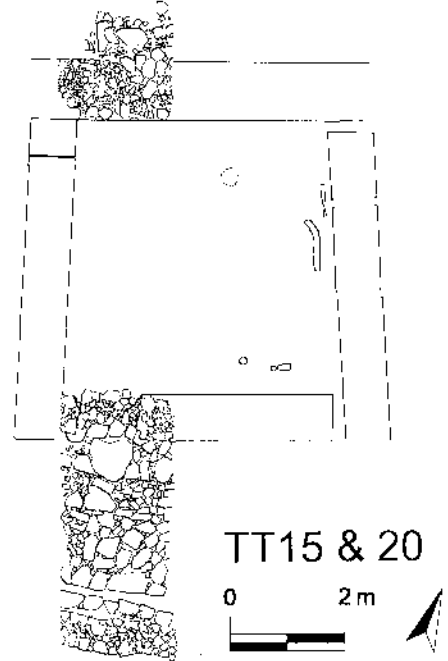
Şekil 6: Şhrin kuzey ucunda 1998 sezonunda toplanan verilerin bir kısmıyla Scott Branting tarafından hazırlanmış GPS yüzey haritası

Şekil 7: Kentsel blokları ve iki odalı strüktürleri gösteren kısmi jeofizik haritası

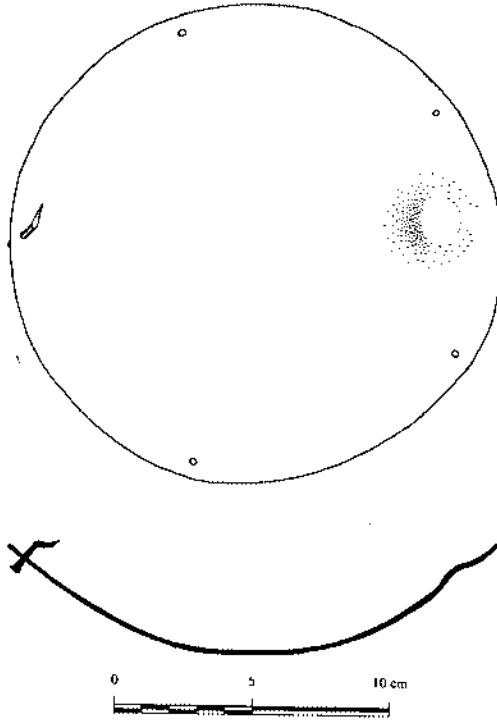
Şekil 8: TT 15, TT 20 ve TT 21 açmalarını gösteren plan

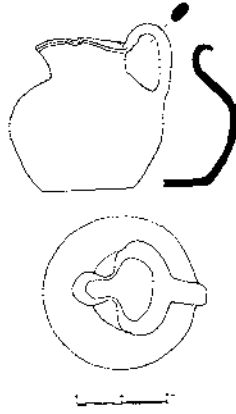
Şekil 9: TT 20 açmasının planı

Şekil 10: TT 20 açmasının fotoğrafı

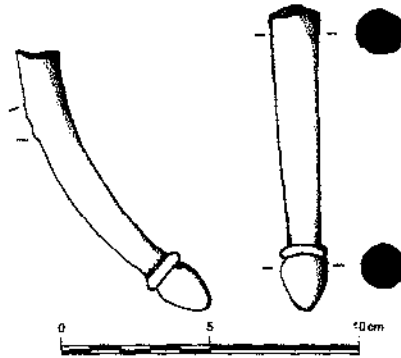
Şekil 11: Kâseye benzer, üstü sonradan kesilmiş
bronz obje

Şekil 12: Yonca ağızlı gri seramik kap

Şekil 13: TT 21 açmasının planı

Şekil 14: Bronz at gemi parçası

SİNOP-SAMSUN-AMASYA İLLERİ 1998 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Şevket DÖNMEZ*

Hazırlamakta olduğumuz doktora tezi ile ilgili olarak İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu Yürütücü Sekreterliği ve Türk-Amerikan İlimi Araştırmalar Derneği'nin maddi destekleri¹ ile 2 aşamalı² olarak planladığımız yüzey araştırmasının ikinci ve son aşaması 7-11 Haziran ve 11-21 Eylül 1998 tarihleri arasında Sinop, Samsun ve Amasya Müze müdürlükleri denetiminde, Sinop'un Merkez, Erfelek, Gerze, Boyabat ve Saraydüzü, Samsun'un Merkez, Kavak, Havza ve Ladik ile Amasya'nın Merkez, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon, Suluova, Göynücek ve Taşova ilçelerinde gerçekleştirildi. Araştırmamızın bu ikinci senesinde, Orta Karadeniz Bölgesi'nde daha önceden bilinen eski yerleşme yerlerinin yanı sıra bilinmeyen birçok eski yerleşme, tümülüs, mezarlık ve köprü gezilerek bunların hangi dönemlerde iskân edildiği konusu saptanmaya çalışılmış ve bu yerleşmelerin son durumları belgelenmiştir.

SİNOP

Merkez İlçe

Merkez ilçede yaptığımız araştırmalarda Kılıçlı Tepe, Habuhas Tepe, Tıngır Tepe ve Mezarlık Tepe eski yerleşimleri incelenmiştir.

Kılıçlı Tepe: Sinop-Erfelek karayolu üzerinde bulunan Kılıçlı Köyü içinde, yolun 50 m. kadar batısında bulunan Kılıçlı Tepe (Har.Yer.No.39) , M.A. Işın'ın bölgede yaptığı araştırmalar sırasında saptanmıştır³. Yaklaşık olarak 110 x 70 m. boyutunda ve 7 m. yüksekliğindeki Kılıçlı Tepe'de gerçekleştirdiğimiz inceleme sonucunda Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağına ait çanak-çömlek parçaları görüldü (Resim: 1).

Habuhas Tepe: Sinop-Erfelek karayolunun kuzeyinde bulunan Bektaşğa Köyü'nün güneyinde yer alan Habuhas Tepe (Har.Yer.No.40), M.A. Işın tarafından arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır⁴. İlk Tunç Çağı yerleşimi olduğu bilinen ve yaklaşık olarak 150 x 130 m. boyutunda, 3 m. yüksekliğindeki Habuhas Tepe'de yaptığımız incelemede, yoğun bitki örtüsü sebebiyle yüzeyde hiçbir çanak-çömlek parçası görülmedi.

Mezarlık Tepe: Sinop-Samsun karayolunun 1 km. kuzeyindeki Yalı Köyü'nün Kurudere Vadisi'ne bakan yamacında yer alan Mezarlık Tepe (Har.Yer.No.41), M.A. Işın

* Şevket DÖNMEZ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE

1 Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu (Proje No: T-369/190397) ile Türk-Amerikan İlimi Araştırmalar Derneği'nce desteklenmiştir.

2 Yüzey araştırmasının 1. aşaması için bkz. Dönmez 1999, s.513-536.

3 Işın 1990, s.247; Işın 1998, s.99.

4 Işın 1990, s.249; Işın 1998, s.101.

tarafından saptanmıştır⁵. Yaklaşık olarak 75 x 50 m. boyutunda ve 6 m. yüksekliğindeki Mezarlık Tepe'de gerçekleştirdiğimiz incelemeler sonucunda İlk Tunç Çağı yerleşimlerini işaret eden çanak-çömlek parçaları toplandı.

Tingir Tepe: Sinop-Boyabat karayolu üzerinde bulunan Tingir Köyü'nün Yukarı Mahallesi'nde yer alan Tingir Tepe (Har.Yer.No.42), M.A. Işın tarafından saptanmıştır⁶. Vadiye egemen doğal bir tepe üzerinde yer alan ve yaklaşık 120 x 100 m. boyutunda ve 15 m. yüksekliğindeki Tingir Tepe'nin İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Geç Demir Çağında yerleşim gördüğü anlaşıldı (Resim: 2).

Erfelek İlçesi

Erfelek İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Gavur Tepe, Sarı Mustafa Tepesi, Gölaltı Tepesi, Ören Tepe ve Kakhül Tepe eski yerleşimleri incelenmiştir.

Gavur Tepe: Mescitdüzü Köyü arazisi içinde yer alan Gavur Tepe (Har.Yer.No.43), M.A. Işın tarafından saptanmıştır⁷. Doğal bir tepe üzerinde yer alan ve İlk Tunç Çağı, Geç Demir Çağı ile Roma Çağında yerleşim görmüş olduğu bilinen yaklaşık 90 x 60 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindeki Gavur Tepe'de yoğun bitki örtüsü nedeniyle çanak-çömlek toplanamadı.

Sarı Mustafa Tepesi: Kazmasökö Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında, Devret Deresi'nin kenarında yer alan Sarı Mustafa Tepesi (Har.Yer.No.44), M.A. Işın'ın bölgede yapmış olduğu araştırmalar sırasında saptanmıştır⁸. Geç Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı yerleşimleri olduğu bilinen ve yaklaşık olarak 80 x 50 m. boyutunda, 5 m. yüksekliğindeki Sarı Mustafa Tepesi'nde yoğun bitki örtüsü nedeniyle Gavur Tepe'de olduğu gibi çanak-çömlek toplanamadı.

Gölaltı Tepesi: Meydan Köyü, Gölaltı Mahallesi arazisi içinde doğal bir tepe üzerinde yer alan Gölaltı Tepesi (Har.Yer.No.45) araştırmalarımız sırasında saptanmıştır. Yaklaşık olarak 70 x 50 m. boyutunda ve 5 m. yüksekliğindeki Gölaltı Tepesi'nde (Resim: 3) Roma ve Bizans Çağı yerleşimleri olduğu anlaşıldı.

Ören Tepe: Mescitdüzü Köyü'nün arazisi içinde yer alan Ören Tepe (Har.Yer.No.46), M.A. Işın tarafından arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır⁹. Yamaç üzerinde yer alan 2 tepeden oluşan yerleşmenin yaklaşık olarak 70 x 50 m. boyutunda ve 5 m. yüksekliğindeki alttaki tepesinde Roma Çağı çanak-çömleği, 90 x 60 m. boyutunda ve 6 m. yüksekliğindeki üstteki tepede ise İlk Tunç Çağı çanak-çömleği ele geçirildi.

Kakhül Tepe: Sinop-Erfelek karayoluna bağlanan Veysel-Hamidiye yolunun güneyinde, Erfelek Çayı üzerindeki köprünün karşısında yer alan Kakhül Tepe (Har.Yer.No.47) M.A. Işın tarafından saptanmıştır¹⁰. Doğal bir tepe üzerinde yer alan ve İlk Tunç Çağında yerleşim görmüş olduğu bilinen, yaklaşık 12 x 9 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindeki Kakhül Tepe'de yoğun ağaç ve ot nedeniyle çanak-çömlek toplanamadı.

5 Işın 1990, s.253; Işın 1998, s.99.

6 Işın 1990, s.255; Işın 1998, s.103-104.

7 Işın 1990, s.252; Işın 1998, s.102-103.

8 Işın 1990, s.253; Işın 1998, s.103.

9 Işın 1990, s.251-252; Işın 1998, s.102.

10 Işın 1990, s.252; Işın 1998, s.102-103.

Gerze İlçesi

Gerze İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Köşk Höyük, Yanık Maltepe ve Keçi Türbesi eski yerleşimleri ile Hıdırlı Mezarlığı incelenmiştir;

Köşk Höyük: Gerze Köşk Burnu'nun doğu yakasında yer alan ve çok küçük bir kısmı hariç yüzeyi yapılarla kaplı durumda olan Köşk Höyük (Har.Yer.No.48), M. A. Işın tarafından da incelenmiştir¹¹. Doğal bir yükselti üzerinde yer alan, görünen kısmı yaklaşık olarak 50 x 30 m. boyutunda ve 7-8 m. yüksekliğindeki Köşk Höyük'te yaptığımız inceleme sonucunda İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı yerleşimleri olduğu anlaşıldı.

Yanık Maltepe: Sinop-Boyabat karayolunun Hıdırlı Köyü sapağından 1 km. içeride ve Hıdırlı Köyü'nün 2 km. batısında bulunan Yanık Maltepe (Har.Yer.No.49), M. A. Işın'ın araştırmaları sırasında saptanmıştır¹². Doğal bir tepe üzerinde yer alan yerleşme, yaklaşık olarak 100 x 80 m. boyutunda ve 5 m. yüksekliğindedir (Resim: 4). Burada yaptığımız inceleme sonucunda İlk Tunç Çağı çanak-çömlek parçaları toplandı.

Keçi Türbesi: Sinop-Boyabat karayolunun Hıdırlı Köyü sapağından 7-8 km. içeride ve Hıdırlı Köyü Durasılı Mahallesi'nin 1 km. kuzeydoğusunda bulunan Keçi Türbesi (Har.Yer.No.50), M. A. Işın'ın araştırmaları sırasında saptanmıştır¹³. Doğal bir tepe üzerinde yer alan yerleşme, yaklaşık olarak 80 x 60 m. boyutunda ve 6 m. yüksekliğindedir. Bulunan çanak-çömlek parçalarından Keçi Türbesi'nde İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ile Roma ve Geç Roma Çağı yerleşimleri olduğu anlaşıldı.

Hıdırlı Mezarlığı: Sinop Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş bulunan ve Orta Tunç Çağına tarihlenen çok sayıda tunç eserin¹⁴ buluntu yeri olarak belirtilen alanda yapılan inceleme sonucunda hiçbir maddi kültür kalıntısı gözlenmedi ve ele geçirilemedi. Keçi Türbesi'nin yaklaşık 500-700 m. güneyinde ve Durasılı Mahallesi'nin 1 km. doğusunda bulunan mezarlık alanı (Har.Yer.No.51), küçük bir dere yatağının oluşturmuş olduğu bir vadidir.

Boyabat İlçesi

Boyabat İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Maltepe-Emiryayla, Salar Kalesi, Pazar Tepesi, Boyalı İkiztepe I ve II eski yerleşimleri ile Emiryayla Osmanlı Mezarlığı incelenmiştir.

Maltepe-Emiryayla: Emiryayla Köyü'nün 3 km. kuzeyinde yer alan Maltepe-Emiryayla (Har.Yer.No.52), M.A. Işın'ın araştırmaları sırasında saptanmıştır¹⁵. Doğal bir tepe üzerinde yer alan, yaklaşık olarak 120 x 80 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindeki Maltepe-Emiryayla'da yaptığımız inceleme sonucunda İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağına ait çanak-çömlek parçaları toplandı (Resim: 5).

Salar Kalesi: Boyabat'ın 15 km. batısında bulunan (Har.Yer.No.53) ve Direklika-ya olarak anılan Paphlagonia tipi bir kaya mezarı (Resim: 6) ile tanınan Salar Kalesi'nin¹⁶ (Resim: 7), özellikle kuzeybatı ve batı yamaçlarında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, kalenin iskân edilmiş dönemleri olan Hellenistik ve Roma çağlarına ait parçaların yanı sıra, İlk Tunç Çağı çanak-çömlek parçalarına da ilk olarak rastlanması

11 Işın 1998, s.100-101.

12 Işın 1990, s.256; Işın 1998, s.104.

13 Işın 1990, s.256-257; Işın 1998, s.104-105.

14 Işın 1990, s.257, res.5-8; Işın 1998, s.105, pl.28.

15 Işın 1990, s.257-258; Işın 1998, s.105.

16 von Gall 1966, taf.3/1-4, 5/1-3; Marek 1993, taf.42/2.

(Resim: 8), kaleye bu dönemde de yerleşilmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Pazar Tepesi: Erkeç Köyü'nün 2 km. güneyinde yer alan doğal bir tepe üzerinde Pazar Tepesi (Har.Yer.No.54) eski yerleşimi araştırmalarımız sırasında saptanmıştır. Yaklaşık olarak 70 x 50 m. boyutunda ve 5 m. yüksekliğindeki yerleşimde yapılan yüzey araştırmasında, yalnızca İlk Tunç Çağına ait çanak-çömlek parçaları toplandı (Resim: 9).

Boyalı İkiztepe I: Boyalı Köyü'nün 1 km. güneybatısında aralarında yalnızca 50-70 m. uzunluğunda bir boyun bulunan 2 tepe saptadık. Bunlardan İkiztepe I olarak adlandırılan ve yolun hemen yanında yer alanı (Har.Yer.No.55), 150 x 100 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindedir. Burada gerçekleştirilen inceleme sonucunda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Geç Demir Çağı yerleşimleri olduğu anlaşıldı (Resim: 10).

Boyalı İkiztepe II: İkiztepe I'in 50-70 m. kuzeydoğusunda yer alan ve İkiztepe II olarak adlandırılan ikinci tepe (Har.Yer.No.56), 130 x 100 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindedir. Burada gerçekleştirilen inceleme sonucunda İlk Tunç Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma Çağı yerleşimleri olduğu gözlemlendi (Resim: 11).

Emiryayla Osmanlı Mezarlığı: Emiryayla Köyü'nün yaklaşık 5 km. kuzeyinde, yolun hemen kenarında (Har.Yer.No.57), içinde 3 adet kitabeli mezar da bulunan ve 18. yüzyıla tarihlendirilebilecek bir Osmanlı mezarlığı saptadık.

Saraydüzü İlçesi

Saraydüzü İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda yalnızca Bayram Tepesi incelenmiştir;

Bayram Tepesi: İlçe merkezinin 1 km. güneydoğusunda yer alan doğal bir tepe üzerinde Bayram Tepesi (Har.Yer.No.58) eski yerleşimini saptadık. Yaklaşık olarak 90 x 70 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindeki Bayram Tepesi'nde yapılan yüzey araştırmasında İlk Tunç Çağına ait çanak-çömlek parçaları toplandı.

SAMSUN

Merkez İlçe

Merkez ilçede yaptığımız araştırmalarda yalnızca Asarağaç Kalesi incelenmiştir;

Asarağaç Kalesi: Samsun'un 10 km. doğusunda, Asarağaç ile Gürgenyatak köyleri arasında yer alan ve araştırmalarımız sırasında saptanan Asarağaç Kalesi (Har.Yer.No.59), deniz seviyesinden 400-450 m. yükseklikteki bir tepe üzerinde yer alır. Üstüne geçtiğimiz yıllarda inşa edilmiş olan televizyon vericisi nedeniyle oldukça tahrip edilmiş olan ve tamamen çok yoğun bir bitki örtüsü altında kalmış bulunan kaleyi (Resim: 12) yaklaşık 200 m. çapında, moloz taşlardan oluşturulmuş bir surun çevirdiği gözlemlendi. Kaçak kazılar sonucu açılmış bir çukur içinden toplanan boya bezekli ve kazı bezekli çanak-çömlek parçalarından kalenin Hellenistik Çağa ait olduğu ve Amisos'a doğudan gelen yolu kontrol etmek amacıyla inşa edilmiş olabileceği düşünüldü.

Kavak İlçesi

Kavak İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda yalnızca Aytepe eski yerleşimi incelenmiştir.

Aytepe: Kavak'ın yaklaşık 5 km. güneybatısında, Samsun-Ankara karayolunun 100 m. doğusunda yer alan Aytepe (Har.Yer.No.60), U.B. Alkım'ın araştırmaları sırasında saptanmıştır¹⁷. Doğal bir teppe üzerinde yer alan, yaklaşık olarak 150 x 80 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindeki Aytepe'de yaptığımız incelemede Geç Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı yerleşimleri olduğu anlaşıldı.

Havza İlçesi

Havza İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Taşkaracaören Tepe ve Tepecik eski yerleşimleri incelenmiştir.

Taşkaracaören Tepe: Havza'nın yaklaşık 15 km. kuzeydoğusunda, Samsun-Ankara karayolunun 4 km. batısında bulunan Taşkaracaören Tepe (Har.Yer.No.61) U.B. Alkım'ın araştırmaları sırasında saptanmıştır¹⁸. Doğal bir teppe üzerinde yer alan, 150 x 100 m. boyutunda ve 15 m. yüksekliğindeki Taşkaracaören Tepe'de (Resim: 13) İlk Tunç Çağı, Hellenistik Çağ ve Osmanlı Çağına ait çanak-çömlek parçaları toplandı.

Tepecik (Belalan Tepe): Erikbelen Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneydoğusunda bulunan Tepecik (Har.Yer.No.62) U.B. Alkım tarafından arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır¹⁹. Doğal bir teppe üzerinde yer alan, yaklaşık 100 x 80 m. boyutunda ve 8 m. yüksekliğindeki Tepecik'te yaptığımız incelemede, Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı dönemlerine ait yerleşimler olduğu görüldü.

Ladik İlçesi

Ladik İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Yukarı Belenaca Tepe, Aşağı Belenaca Tepe, Kıranboğaz Tepe I ve Kıranboğaz Tepe II eski yerleşimleri incelenmiştir.

Yukarı Belenaca Tepe: Nusretli Köyü'nün 3 km. kuzeybatısında bulunan ve araştırmalarımız sırasında saptanan Yukarı Belenaca Tepe (Har.Yer.No.63), yaklaşık 100 x 60 m. boyutunda ve 3-4 m. yüksekliğinde bir yamaç yerleşmesidir (Resim: 14). Burada gerçekleştirdiğimiz incelemelerde, Roma ve Bizans Çağına ait yerleşimler olduğu anlaşıldı.

Aşağı Belenaca Tepe: Nusretli Köyü'nün 1 km. güneybatısında bulunan ve araştırmalarımız sırasında saptanmış olan Aşağı Belenaca Tepe (Har.Yer.No.64), yaklaşık 80 x 50 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindedir. Bu yerleşimde yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı çanak-çömlek parçaları toplandı.

Kıranboğaz Tepe I: Kıranboğaz Köyü'nün 1 km. doğusunda, Ladik Gölü'nün kuzey kıyısında bulunan Kıranboğaz Tepe I (Har.Yer.No.65), yaklaşık 5 m. yüksekliğinde ve 80 x 50 m. boyutundadır. Burada gerçekleştirdiğimiz incelemelerde, Hellenistik Çağ ve Roma Çağı yerleşimleri olduğu, toplanan çanak-çömlektan anlaşıldı.

Kıranboğaz Tepe II: Kıranboğaz Köyü'nün 1 km. batısında, Ladik Gölü'nün kuzey kıyısına 100-150 m. uzaklıkta bulunan Kıranboğaz Tepe II (Har.Yer.No.66), yaklaşık 110 x 60 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindedir. Yapılan araştırma sırasında Kıranboğaz Tepe II'nin yüzeyindeki yoğun ot nedeniyle çanak-çömlek ele geçirilemedi.

17 Alkım 1974b, s.555; Kızıltan 1992, s.233.

18 Alkım 1973, s.437; Alkım 1974a, s.24; Kızıltan 1992, s.230.

19 Alkım 1974b, s.554; Kızıltan 1992, s.229-230.

AMASYA

Merkez İlçe

Merkez İlçe'de yaptığımız araştırmalarda yalnızca Oluz Höyük eski yerleşimi incelenmiştir.

Oluz Höyük: Amasya-Çorum karayolunun 3 km. güneyinde, Oluz Köyü'nün 1.5 km. batısında bulunan ve araştırmalarımız sırasında saptanan Oluz Höyük (Har.Yer.No.67), yaklaşık 15 m. yüksekliği ve 300 x 250 m. boyutu ile Orta Karadeniz Bölgesi'nin en büyük höyüklerinden biridir. Burada yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı ve Hellenistik Çağ yerleşimleri olduğu gözlemlendi.

Göynücek İlçesi

Göynücek İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda yalnızca Gediksaray Höyüğü eski yerleşimi incelenmiştir;

Gediksaray Höyüğü: Gediksaray Beldesi'nin 1 km. kuzeyinde yer alan Gediksaray Höyüğü (Har.Yer.No.68), yaklaşık 15 m. yüksekliği ve 350 x 150 m. boyutu ile Oluz Höyük gibi Orta Karadeniz Bölgesi'nin en büyük höyüklerinden biridir. Araştırmalarımız sırasında saptanan yerleşme, Gediksaray Beldesi'ne giden yolun ikiye bölmüş olduğu bir höyüktür. Gediksaray Höyüğü'nde yaptığımız incelemeler sonucunda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma Çağına ait yerleşimler olduğu anlaşıldı.

Gümüşhacıköy İlçesi

Gümüşhacıköy İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda yalnızca Sallar Höyük eski yerleşimi incelenmiştir.

Sallar Höyük: Gümüşhacıköy-Osmancık karayolunun 10. km.sinde, yolun 50 m. güneyinde, bulunan Sallar Höyük (Har.Yer.No.69) araştırmalarımız sırasında saptanmıştır. Doğal bir tepe üzerinde yer alan, yaklaşık 10 m. yüksekliğinde ve 70 x 50 m. boyutundaki Sallar Höyük'ün kuzey yamacında merdivenli bir sarnıç türü kaya galerisi yer almaktadır. Burada yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı yerleşimini işaret eden çanak-çömlek parçaları bulundu.

Hamamözü İlçesi

Hamamözü İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Gelinkaya Kalesi ile Hamamözü Tümlüsü incelenmiştir.

Gelinkaya Kalesi: Gököy'ün 1 km. doğusunda doğal bir tepe üzerinde yer alan ve araştırmalarımız sırasında saptanan Gelinkaya Kalesi (Har.Yer.No.70), yaklaşık 120 x 70 m. boyutundadır. Gököy sakinlerinin belirttiği üzere kalenin kuzeyindeki bir alandan bol miktarda taş çıkarılmıştır. Şimdi bir hendek şeklindeki bu alanın, kuzeyi ve batısı erozyon sonucu yok olmuş bulunan kalenin savunma sisteminin bir parçası olduğu düşünüldü. Yaptığımız araştırmalarda Gelinkaya Kalesi'nden Geç Demir Çağı, Hellenistik ve Roma Çağına ait çanak-çömlek parçaları toplandı.

Hamamözü Tümlüsü: Hamamözü'nün 1.5 km. kuzeybatısında yer alan (Har.Yer.No.71) ve ilçe merkezine egemen bir tepe üzerindeki yaklaşık 40 x 30 m. boyutunda ve 5 m. yüksekliğindeki küçük yükseltinin bir tümlüs olduğu düşünüldü. Üze-

rinde ve civarında hiçbir maddi kültür kalıntısı bulunmamış olan söz konusu tepe üzerinde şimdi dört taraftan merdivenlerle ulaşılan havuzlu bir park yer almaktadır.

Merzifon İlçesi

Merzifon İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Samadolu Höyüğü, Alıcık Höyük, Alacapınar Tepe (Hayrettin I), Delicik Tepe (Hayrettin II) ve Ebepınarı Tepe (Hayrettin III) eski yerleşimleri incelenmiştir.

Samadolu Höyük: Merzifon-Gümüşhacıköy karayolunun 3. km.sinde, yolun 1.5 km. güneyinde Samadolu Köyü'nün arazisi içinde yer alan (Har.Yer.No.72), yaklaşık 15 m. yüksekliğinde ve 100 x 70 m. boyutundaki Samadolu Höyük'te yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma Çağı yerleşimleri olduğu yüzeyden toplanan çanak-çömlek parçalarından anlaşıldı.

Alıcık Höyük: Merzifon-Gümüşhacıköy karayolunun 8. km.sinde, yolun 3 km. güneyinde ve Alıcık Köyü'nün yaklaşık 500 m. güneydoğusunda bulunan Alıcık Höyük (Har.Yer.No.73), doğal bir tepe üzerinde yer alır ve yaklaşık 25 m. yüksekliğinde, 150 x 120 m. boyutundadır. Alıcık Höyük'te yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma Çağı yerleşimlerini işaret eden çanak-çömlek parçaları ele geçirildi.

Alacapınar Tepe (Hayrettin I): Merzifon'un 7 km. güneyindeki Hayrettin Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusunda yer alan ve araştırmalarımız sırasında saptanan Alacapınar Tepe (Har.Yer.No.74), yaklaşık 15 m. yüksekliğinde ve 150 x 100 m. boyutundadır. Burada yaptığımız araştırmalarda İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı ve Hellenistik Çağa ait yerleşimler olduğu anlaşıldı.

Delicik Tepe (Hayrettin II): Hayrettin Köyü'nün 2.5 km. kuzeydoğusunda bulunan Delicik Tepe (Har.Yer.No.75), yaklaşık 150 x 120 m. boyutunda ve 15 m. yüksekliğindedir. Tarafımızdan saptanan Delicik Tepe'de yaptığımız araştırmalarda, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı ve Hellenistik Çağ çanak-çömlek parçaları toplandı.

Ebepınarı Tepe (Hayrettin III): Hayrettin Köyü'nün 3.5 km. kuzeydoğusunda bulunan ve araştırmalarımız sırasında saptanan Ebepınarı Tepe (Har.Yer.No.76), yaklaşık 10 m. yüksekliğinde ve 150 x 90 m. boyutundadır. Burada gerçekleştirdiğimiz incelemelerde, Hellenistik Çağ ve Roma Çağı yerleşimleri olduğu toplanan çanak-çömlektan anlaşıldı.

Suluova İlçesi

Suluova İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Kümbet Tepe (Alevi Tepe) ve Aşı Tepe Kalesi eski yerleşimleri incelenmiştir.

Kümbet Tepe (Alevi Tepe): Suluova'nın Hacıhayta Mahallesi'nde bulunan Kümbet Tepe (Har.Yer.No.77), yaklaşık 7-8 m. yüksekliğinde ve 100 x 80 m. boyutundadır. Arkeoloji dünyasına ilk olarak H. Frankfort tarafından²⁰ tanıtılan Kümbet Tepe, K. Kökten, N. Özgüç ve T. Özgüç tarafından bölgede yapılmış olan yüzey araştırmaları sırasında da ziyaret edilmiştir²¹. Yaptığımız inceleme sonucunda burada İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Demir Çağı yerleşimleri olduğu toplanan çanak-çömlektan anlaşıldı.

20 Frankfort 1927, s.64, dipnot 4.

21 Kökten/Özgüç/Özgüç 1945, s.396.

Aşı Tepe Kalesi: Yüzbeyli Köyü'nün Dereağıllı Mahallesi'nin 1 km. güneyinde bulunan Aşı Tepe Kalesi (Har.Yer.No.78), M. Özsait tarafından gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır²². Yamaçlarında bulunmuş olan çok sayıda çakmaktaşı aletler nedeniyle bir atölye olarak yorumlanmış olan Aşı Tepe, Erken Kalkolitik Çağa tarihlenmiştir. Burada yaptığımız araştırmalarda kuzeybatısı, kuzeyi ve kuzeydoğusu oldukça derin vadilerle sınırlanmış olan yerleşmenin yamaçlarında çok sayıda çakmaktaşı alet ve yonga parçası ele geçirildi. Ancak bu bölümde göze çarpan ve bir sur kalıntısı olduğunu düşündüğümüz uzun bir duvar kalıntısı ise bu yerleşmenin aslında bir kale niteliğinde olduğunu gösterdi. Tepe kısmında ise yaklaşık 80 x 50 m. boyutunda ve 5-7 m. yüksekliğinde bir konisi bulunan kalede yaptığımız incelemede İlk Tunç Çağı, Geç Demir Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma Çağına ait yerleşimler olduğu toplanan çanak-çömlektan görüldü.

Taşova İlçesi

Taşova İlçesi'nde yaptığımız araştırmalarda Kalekale Höyüğü, Umutlu Höyük, Kabayar Höyüğü, Belevi İkiztepe I ve II ve Kale-Hızarönü Tepe eski yerleşmeleri ile Kale köprüsü incelenmiştir.

Kalekale Höyüğü: Dört yol Köyü'nün hemen kuzeyinde yalnızca temelleri kalmış bir kilise kalıntısının alt tarafında bulunan Kalekale Höyüğü (Har.Yer.No.79), çok büyük bir kısmı Belevi Beldesi'ne giden yeni yolun çalışmaları sırasında yok edilmiştir. Yerleşmenin yaklaşık 10 m. yüksekliğinde ve 100 x 90 m. boyutunda olduğu anlaşılmaktadır. Tahribat alanında yaptığımız araştırmalarda ele geçen çanak-çömlek parçalarından Kalekale Höyüğünde Hellenistik Çağ, Roma Çağı ve Bizans Çağı yerleşimleri olduğu anlaşıldı.

Umutlu Höyük: Umutlu (eski Andıran) köyünün 2 km. doğusunda yer alan Umutlu Höyük (Har.Yer.No.80), yaklaşık 10 m. yüksekliğinde ve 100 x 80 m. boyutundadır. Büyük bir kısmının yol genişletme çalışmaları sırasında yok edilmiş olduğu gözlenen Umutlu Höyük'te gerçekleştirdiğimiz incelemelerde İlk Tunç Çağı ve Hellenistik Çağa ait yerleşimler olduğu anlaşıldı.

Sonusa-Kabayar Höyük: Uluköy (eski Sonusa) Köyü'nün yaklaşık 3 km. güneydoğusunda, Mülkbükü-Umutlu yolu üzerinde ve Yeşilirmak kenarında yer alan Kabayar Höyük (Har.Yer.No.81), M. Özsait tarafından gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır²³. Güneyi Yeşilirmak, kuzeyi karayolu tarafından tahrip edilmiş olan Kabayar Höyük'ün yüzeyi ise, yoğun tarım faaliyeti nedeniyle oldukça aşınmıştır. Mevcut boyutu 150 x 50 m. ve yüksekliği yaklaşık 5 m. olan Kabayar Höyük'te gerçekleştirilen incelemelerde İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Demir Çağı ve Hellenistik Çağa ait çanak-çömlek parçaları toplandı.

Belevi İkiztepe I: Belevi Beldesi'nin 1.5 km. kuzeybatısında ve yol kenarında yer alan ikiztepelere yolun hemen yanına olanı tarafımızdan Belevi İkiztepe I (Har.Yer.No.82) olarak adlandırıldı. Yaklaşık 10 m. yüksekliğinde ve 100 x 70 m. boyutundaki Belevi İkiztepe I'de İlk Tunç Çağı, Geç Demir Çağı, Hellenistik Çağ, Roma Çağı ve Bizans Çağı yerleşimleri olduğu toplanan çanak-çömlek parçalarından anlaşıldı.

Belevi İkiztepe II: Belevi İkiztepe I'in 20 m. kuzeydoğusunda yer alan ve bu tepeye bir boyunla bağlı durumdaki Belevi İkiztepe II (Har.Yer.No.83) yaklaşık 90 x 60 m. boyutunda ve yine 10 m. yüksekliğindedir. Burada gerçekleştirilen yüzey toplamaları sonucunda Belevi İkiztepe II'de yalnızca Hellenistik ve Roma çağlarına ait yerleşimler olduğu gözlemlendi.

22 Özsait 1989, s.290-291.

23 Özsait/Koçak 1996, s.274.

Kale-Hızarönü Tepe: Belevi Beldesi'nin 2 km. kuzeybatısında ve Belevi İkiztepe'nin yaklaşık 100 m. batısında yer alan Kale-Hızarönü Tepe (Har.Yer.No.84), M. Özsait tarafından gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır²⁴. Doğal bir tepe üzerinde yer alan, yaklaşık 10-12 m. yüksekliğinde, 120 x 80 m. boyutunda olan ve batısı derin bir vadiye bakan Kale-Hızarönü Tepe'de Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Geç Demir Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma Çağına ait yerleşimleri olduğu anlaşıldı.

Kale Köprüsü: Amasya'nın Taşova ile Tokat'ın Erbaa ilçelerinin sınırını oluşturan bir noktada, Kelkit Irmağı ile Yeşilirmak'ın birleştiği yer olan Erbaa'nın Kale Köyü'nde 6 ayaklı taş bir köprü saptandı (Har.Yer.No.85). Şimdi yalnızca ayakları günümüze ulaşmış olan köprünün ayaklarının alt kısmında yer alan büyük kesme taş bloklar köprünün Roma Çağında inşa edildiğini, bunun üzerinde bulunan daha küçük boyutlu taşlar ve değişik inşa tekniği ise, Osmanlı Döneminde onarım gördüğünü düşündürdü.

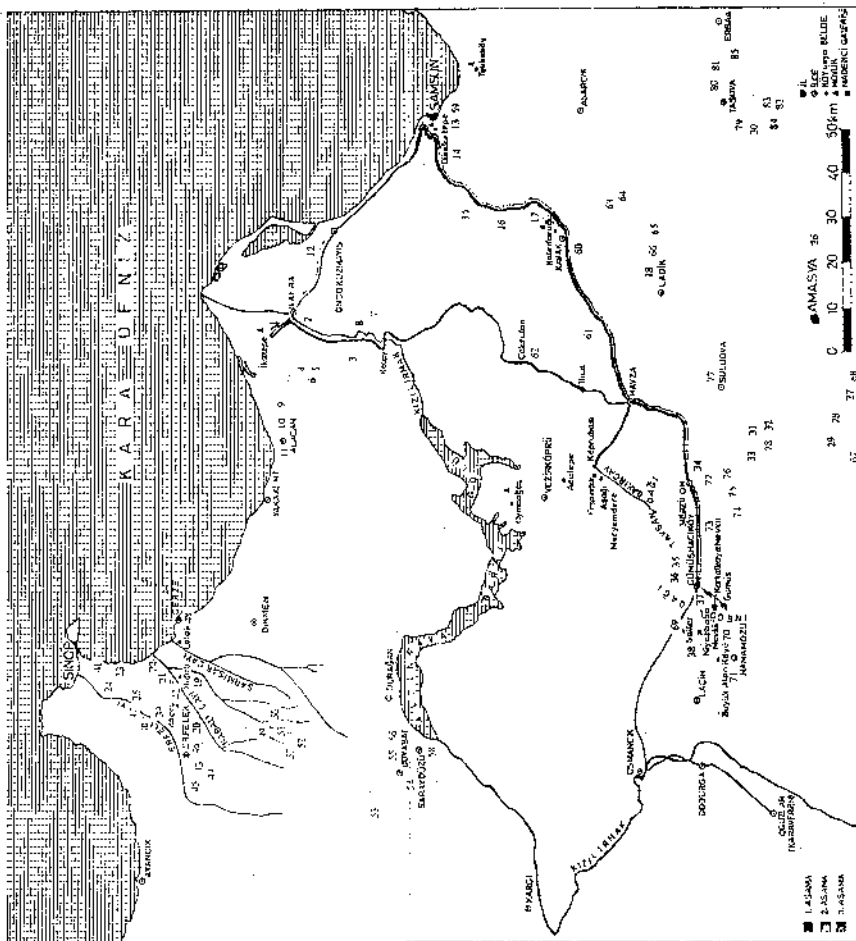
Sonuç

Yüzey araştırmasında, 21'i yeni, 18'i ise daha önceden bilinen toplam 39 höyük tipi yerleşme; 2'si daha önceden bilinen, 2'si yeni toplam 4 kale tipi yerleşme, biri Orta Tunç Çağı, biri ise Osmanlı Dönemine ait 2 yeni mezarlık, 1 tümülüs ve 1 köprü incelendi (bkz.Harita). Söz konusu yerlerde yapılan yüzey toplamaları sonucunda araştırılan bölgede, önceki yıllarda kazısı yapılmış olan Sinop-Kocagöz Höyük, Samsun-Dündartepe, Turhal-Ulutepe ve Erbaa-Horoztepe ile kazısı halen devam etmekte olan Bafra-Ikiztepe'de de orta Karadeniz Bölgesi'nin bugünkü bilgilerimiz ışığında yerleşim ve kültür sürekliliğinin başlangıcı olarak beliren Geç Kalkolitik Çağın yanı sıra, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı (yalnızca Amasya yöresinde) Demir Çağı, Hellenistik Çağ, Roma Çağı ve sonrasındaki dönemlerde yoğun bir iskânın gerçekleşmiş olduğu belirlendi.

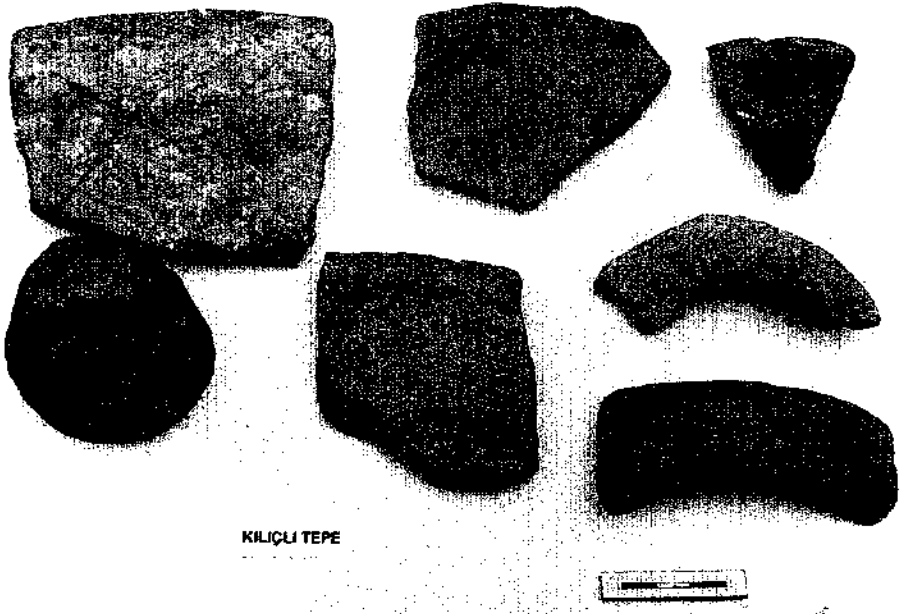
KAYNAKLAR

- AL.KİM, 1973 U.B. Alkim. "İslahiye ve Samsun Bölgesinde 1972 Dönemi Çalışmaları", *Belleten* XXXVII/147, s.435-438.
- 1974a U.B. Alkim. "Tilmen Höyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları (1972)", *Türk Arkeoloji Dergisi* XXI-2, s.23-28.
- 1974b U.B. Alkim. "Samsun Bölgesinde 1973 Çalışmaları", *Belleten* XXXVII/151, s.553-556.
- DÖNMEZ, 1999 Ş. Dönmez. "Sinop-Samsun-Amasya İleri Yüzey Araştırması, 1997", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, s.513-536.
- FRANKFORT, 1927 H. Frankfort. *Studies in Early Pottery of the Near East II*. Liverpool.
- İŞİN, 1990 M.A. İşin. "Sinop Bölgesi Yüzey Araştırması", *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri II-1; Samsun*, s.241-276.
- 1998 M.A. İşin. "Sinop Region Field Survey", *Anatolia Antiqua VI*, s.95-139.
- KIZILTAN, 1992 Z. Kızıltan. "Samsun Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *Belleten* LVI/215, s.213-241.
- KÖKTEN/ÖZGÜÇ/ÖZGÜÇ, 1945 İ.K. Kökten, N. Özgüç ve T. Özgüç. "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten* IX, s.361-400.
- MAREK, 1993 C. Marek. *Stadt, Ara un Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*. Tübingen.
- ÖZSAİT, 1989 M. Özsait."1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s.287-300.
- ÖZSAİT/KOÇAK, 1996 M. Özsait ve Ö. Koçak."1994 Yılı Amasya-Taşova Yüzey Araştırmaları, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, s.273-291.
- VON GALL., 1966 H. von Gall. *Die paphlagonischen Felsgraber* Tübingen.

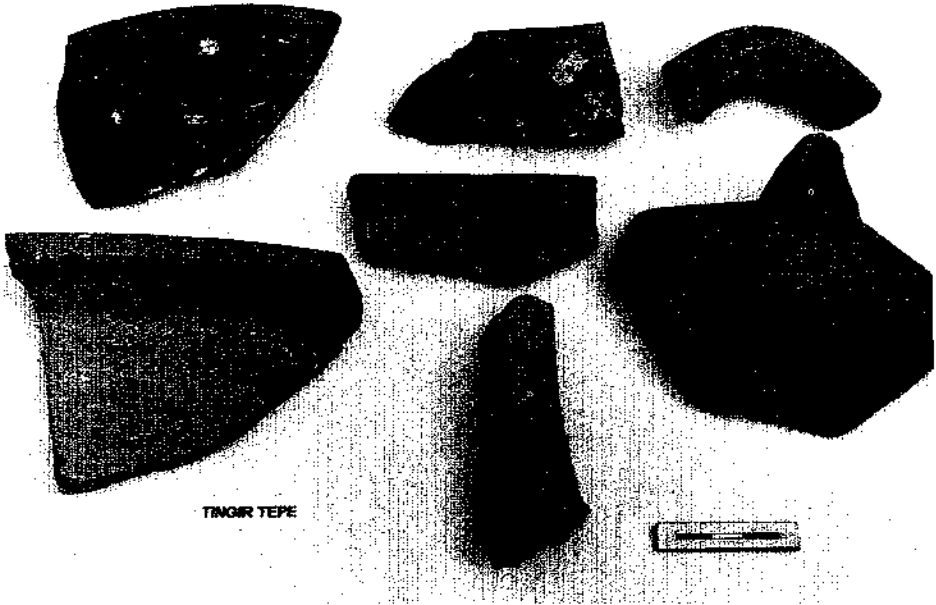
24 Özsait/Koçak 1996, s.277.

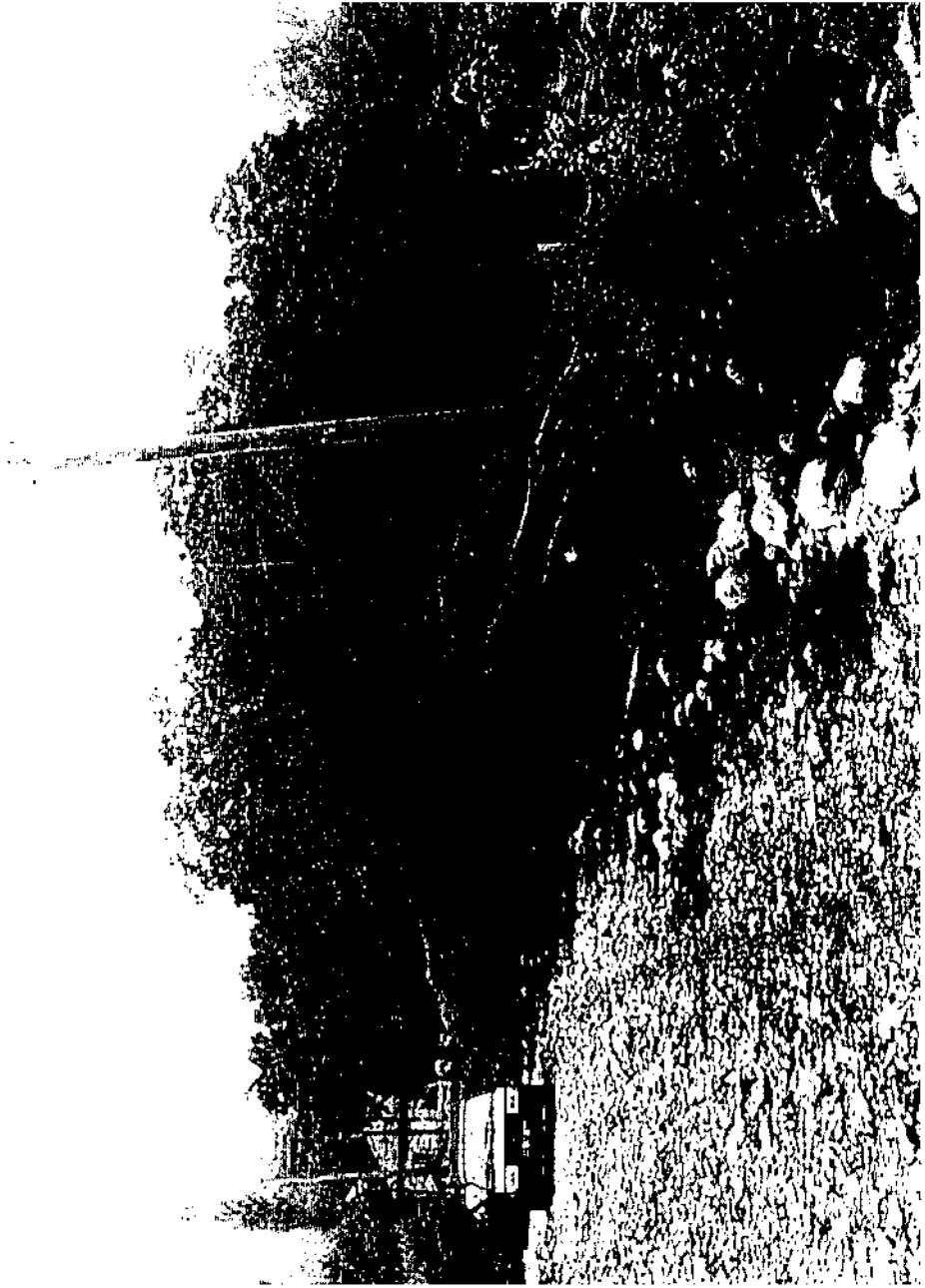
1. Şirink Tepesi
2. Kelleçayırı Tepesi
3. Elmack Tepesi
4. Tepesiz
5. Aazay Tepesi
6. Yavuk Tepesi
7. Bakırcı Tepesi
8. Kırkpınar Tepesi
9. Dede Tepesi
10. Güllüce Tepesi
11. Sivri Tepesi
12. Yonaklar Tepesi
13. Bozca Kuzeyi II
14. Bağ Tepesi
15. Alınan Kalesi
16. Kalk Tepesi
17. Kaldırım Tepesi
18. Ağaç Tepesi
19. Kaba Tepesi
20. Kırık Tepesi
21. Kırık Tepesi
22. Kırık Tepesi
23. Kırık Tepesi
24. Kırık Tepesi
25. Kırık Tepesi
26. Kırık Tepesi
27. Kırık Tepesi
28. Kırık Tepesi
29. Kırık Tepesi
30. Kırık Tepesi
31. Kırık Tepesi
32. Kırık Tepesi
33. Kırık Tepesi
34. Kırık Tepesi
35. Kırık Tepesi
36. Kırık Tepesi
37. Kırık Tepesi
38. Kırık Tepesi
39. Kırık Tepesi
40. Kırık Tepesi
41. Kırık Tepesi
42. Kırık Tepesi
43. Kırık Tepesi
44. Kırık Tepesi
45. Kırık Tepesi
46. Kırık Tepesi
47. Kırık Tepesi
48. Kırık Tepesi
49. Kırık Tepesi
50. Kırık Tepesi
51. Kırık Tepesi
52. Kırık Tepesi
53. Kırık Tepesi
54. Kırık Tepesi
55. Kırık Tepesi
56. Kırık Tepesi
57. Kırık Tepesi
58. Kırık Tepesi
59. Kırık Tepesi
60. Kırık Tepesi
61. Kırık Tepesi
62. Kırık Tepesi
63. Kırık Tepesi
64. Kırık Tepesi
65. Kırık Tepesi
66. Kırık Tepesi
67. Kırık Tepesi
68. Kırık Tepesi
69. Kırık Tepesi
70. Kırık Tepesi
71. Kırık Tepesi
72. Kırık Tepesi
73. Kırık Tepesi
74. Kırık Tepesi
75. Kırık Tepesi
76. Kırık Tepesi
77. Kırık Tepesi
78. Kırık Tepesi
79. Kırık Tepesi
80. Kırık Tepesi
81. Kırık Tepesi
82. Kırık Tepesi
83. Kırık Tepesi
84. Kırık Tepesi
85. Kırık Tepesi

Resim 1: Sinop Kılıklı Tepe buluntuları

Resim 2: Sinop Tıngır Tepe buluntuları

Resim 3: Erfelek. Göllaltı Tepesi

Resim 4: Gerze Yanık Maltepe

Resim 5: Boyabat Maltepe Emir-yayla buluntuları

Resim 6: Boyabat Salar Kalesi

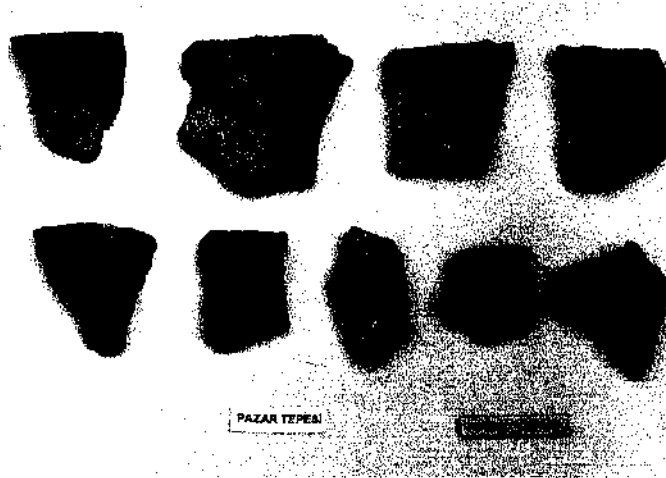
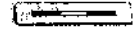

Resim 7: Boyabat Salar Kalesi

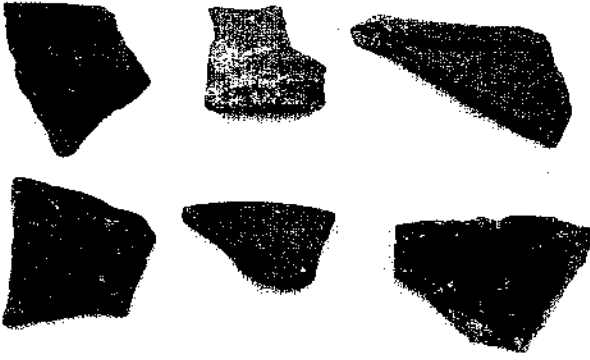
Resim 8: Boyabat Salar Kalesi
buluntuları

SALAR KALESİ

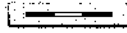

PAZAR TEPEİ

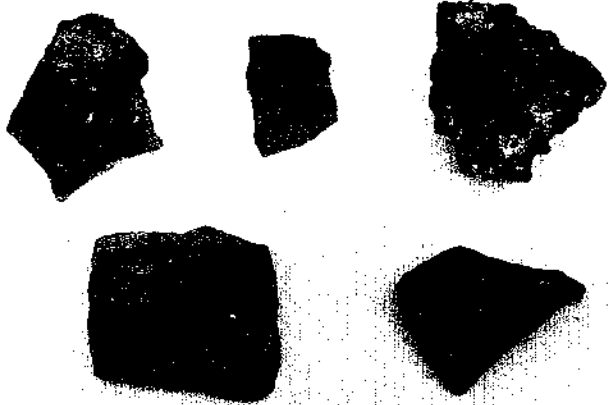
Resim 9: Boyabat Pazar Tepesi
buluntuları

İKİZTEPE I

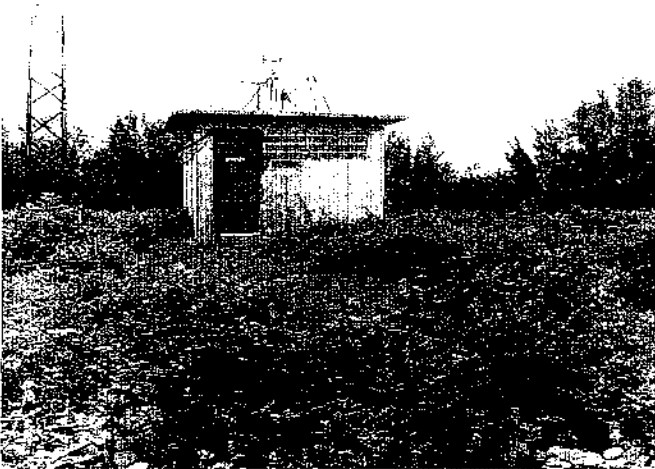
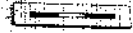

Resim 10: Boyabat boyalı İkiztepe I buluntuları

İKİZTEPE II

Resim 11: Boyabat boyalı İkiztepe II buluntuları

Resim 12: Samsun Asarağaç Kalesi

Resim 13: Havza Taşkaracaören Tepe

Resim 14: Ladik Yukarı Belenaca Tepe

1998 YILINDA (PHRYGIA'DAKİ) LAODİKEİA'DA YAPILAN ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

*Gustavo TRAVERSARI**

Prof. Gustavo Traversari yönetimindeki, Venedik Üniversitesi arkeoloji heyeti, 14-20 Eylül 1998 tarihlerinde, (Phrygia'daki) Laodicea'da yüzey araştırması yapmıştır. Bu araştırmaya, Venedik Üniversitesi'nden Prof. Giorgio Bejor, Dr. Manuela Fano ile Dr. Luigi Sperti, Padova Üniversitesi'nden Prof. Francesca Ghedini ile Dr. Jacopo Bonetto katılmışlardır. Denizli Müzesi'nden, Bakanlık görevlisi Nesrin Karabay, bütün çalışmalarını dikkatle ve yetkili kişi titizliğiyle izlemiştir.

Yüzey araştırmasına giriş çalışması olarak, Venedik Mimarlık Üniversite Kuruluşu "Belirleme, Harıtaçılık ve İnceleme Merkezi Fotoğraf Laboratuvarı", Laodikeia'nın arkeolojik haritasına kesin biçimi vermiştir. Sözü edilen laboratuvarın arkeolojik araştırma programındaki görevi kenti, bütün, çeşitli yerçizim-kent ve mimarlık yönlerinden, daha iyi anlamak amacıyla, kentin bulunduğu yerin yerçizimi ve fotoğraf ölçülerini düzenleyip gerçekleştirmek olmuştur.

1994-1997 yılları arasında yapılan dört araştırmada yer alan bu işleme, 1997 yılı yüzey araştırmasıyla ilgili raporda kısaca değinilmiştir.

Yerden bir yerçizimsel ağız hazırlanması, (elektronik resim için resimlerin gene tek tek bilgisayarla incelenerek) bütün alanın havadan resminin çekimi, havadan çekilen fotoğrafların, yerden çekilen fotoğraflarla bütünlenip ayrışimsal olarak yerli yerine yerleştirilmesi ve her mimari anıtın ayrıntılı yerçizimsel çizimi, kentin arkeolojik haritasının (Resim: 1) dökümünün yapılmasını sağlamıştır. Bu haritada, topraktan yarı dışarı çıkmış durumdaki bütün mimari yapıtlar gösterilmiş, her yapıyı oluşturan bloklar olabildiğince, bir bir yerli yerine yerleştirilmiştir.

Elektronik resmin (Resim: 2) gerçekleştirilmesine özel bir önem verilmiştir. Bunun için de, "Fotoğraf Laboratuvarı"nda (Dr. Francesco Guerra ile Dr. Luca Pilot tarafından), her fotoğrafın temel öğeleri üstünde çalışma olanağı veren süreçlerle, ölçekli dik açılı bir izdüşüm içinde, herhangi bir yönde perspektif görünümü değiştirmeye elverişli geometrik değişimlerle, görüntülere bilgisayarla işlem yapılması olanağından yararlanarak, özel bir "disket" gerçekleştirilmiştir. Laodikeia'nın elektronik resmi, havadan çekilen 12 fotoğraf değişken biçimde ayarlandıktan sonra, bunların 1:2.000 ölçekle gösterilmesi için bir görüntü oluşturmak amacıyla tek tek yerleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

1998 yılındaki bilgi edinme araştırmasıyla, bir yandan havadan ve yerden çekilen resimlerden elde edilen verilerin anıtların kendilerinde denenmesi öbür yandan, özellikle, surlar, yol ağının kalıntıları, "büyük tiyatro", ve belki Bizans Dönemi yapısı, akropol denilen yerdeki mimari yapı bütününün kalıntıları gibi, önceki araştırmalarda göz önüne alınmayan anıtların, mimari yapı bütünlerinin ya da yerçizimsel öğelerin incelenmesi amaçlanmıştır.

* Prof. Dr. Gustavo TRAVERSARI, Venedik Üniversitesi, Palazzo Bernardo-S. Polo, 1977-30125 Venezia/ITALYA

Laodikeia surlarının araştırılıp bilinmesi onun hemen tümünün çiziminin yapılması olanağını vermiştir. Bu, aşağı yukarı, dörtgen biçimli, bir çevre (Resim: 1) yapısı göstermektedir. Surların ilk yapısının geçmişi ve sonraki, olası yapılış dönemleri kesin olarak bilinmiyor. Bir olasılıkla, bugünkü kalıntılar - yakınlardaki Hierapolis'e koşut olarak, belki M.S. IV. yüzyılın sonuyla tarihlenebilecek - Yunan Dönemine ait surun izlediği yolun üstünden gittiğini gösterebilecek bir geç-eski evreyi belgelemektedir. Güney bölümünde surların yalnızca hamam-gymnasium bütününe kapsayıp kapsamadığını, örneğin, Aphrodisias'ta olduğu gibi, sur içinde stadyumun da bulunup bulunmadığını saptamak olası değildir. Bununla birlikte, stadyumun güneyindeki alanda, bu anlamda hiçbir iz görülmektedir. Kentin doğu bölümünü kapatan doğru, dik parça, stadyumun bugüne dek en iyi durumda gelmiş bölümünü oluşturmaktadır. Yüzey araştırması, doğruya doğru giden yolun eksenini karşısında, kalıntısı biraz görülen (Resim: 1) bir kapıyı saptama olanağı vermiştir (Burada son zamanlarda, bir Türk arkeoloji heyeti biraz kazı yapmıştır; Bkz. H.Yıldız, IV. Müze Kurtarma Kazıları Sonuçları, Ankara 1993, s.219). Bir olasılıkla, kaynaklardan bilinen ve yanlışlıkla, daha önceleri, kentin yükseldiği tepenin doğu sınırları içinde gösterilen, Suriye Kapısı söz konusudur burada (Bkz. örneğin, J.Des Garniers, Laodicée du Lykos, Le Nymphée, Paris 1969, Resim: 2. D).

Kentin yol düzeni konusundaki bilgilere, havadan çekilen fotoğraf yardımıyla da, birkaç önemli bilgi daha eklenmiştir. Geçtiği yer, kimi bölümlerde, bolca temel ve sütun kalıntılarıyla belirlenen, oldukça geniş bir yol (Resim: 1), Kanadalı arkeologlar tarafından kazısı yapılan Anıtpınar'ın güneyindeki alanı, Efes Kapısı denilen yere bağlamaktadır. Adı geçen Anıtpınar'ın güneyindeki alanda, kuzey-güney yönünde giden sütlü bir yolun izleri sezilirken, "Efes Kapısı" yakınlardan güneye doğru kıvrılan bir ana yolun varlığı bir varsayım olarak kalmaktadır (Resim: 1).

Kentin kuzey yamacına açılan, büyük tiyatro adlı yerin (Resim: 1) incelenmesine özel bir önem verilmiştir. Tiyatronun bugüne dek pek iyi durumda ulaşmamış olması tartışmaya çok az yer bırakıyorsa da, yakınçağ arkeoloji kaynaklarında sık sık adı geçmektedir. Sahne bölümünün ortasında, onyedinci yüzyıl gezginleri tarafından belirtilen ve bir bölümü bugüne dek ulaşmış, geniş bir oyuk bulunmaktadır. Oturma yerinin batı bölümü yeterli biçimde günümüze gelmiş olup "*analemma*"ya yakın "*cuneus*"ta, gerek üst gerek alt "*menianum*"da, koltuklar, sahne yapısına göre, doğru ve dik bir gidiş göstermektedir. Ayrıca üst "*menianum*", sahneye doğru, alt "*menianum*"dan 10 m. daha uzundur. Oturma yerinin kanatları, Küçük Asya tiyatro mimarisinde tümüyle alışılmamış ve bildiğimiz kadarıyla, yalnızca Aspendos tiyatrosunda görülen, sahne yapısına, koşut "*analemma*"lara dayanıyordu (D.DE Bernardi, Teatri classici in Asia Minore, III., Roma 1970, s.161, Çizelge: XXXI). Bu ayrıntı, sahne yapısının merkezine açılan oyukla birlikte, Laodikeia'nın "büyük tiyatrosu"nu, plan ölçüsü özellikleri Roma İtalya'sında ve batı illerinde genellikle belgelenen çeşitlere yaklaşan, Küçük Asya tiyatro yapılarından biri olarak belirlemektedir.

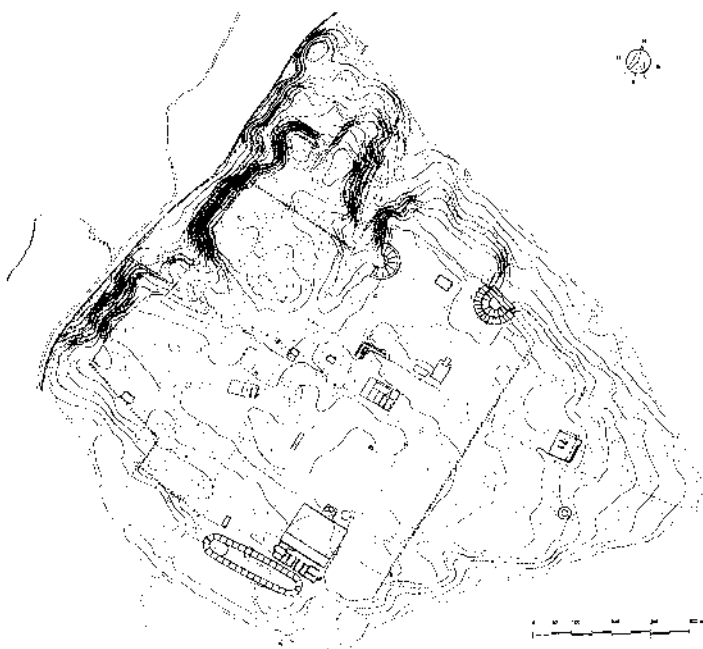
Kuzeyde, önceki araştırmalarda göz önüne alınmamış bir bölgede, Efes Kapısı'na götüren yola hakim tepede sürdürülen araştırma sonucu bir Hristiyan kilisesinin kalıntıları belirlenmiştir. Burada önerilen çizelge plan çokgen bir mihrap göstermekte ve güneyde eksen dışına çıkan bir duvarı, belki yapıyı sınırlama duvarını ortaya koymaktadır. Batıdaki bölge, yeniden yapıldığını ileri sürmeye yetecek biçimde bugüne ulaşmamış bir yapı bütününden izler taşımaktadır. Bütünün boyutları ve durumu göz önüne alındığında, bunun Laodikeia piskoposluk kilisesi olduğundan söz edilebilir.

1998 yılı yüzey araştırması, 1993'te girilen ve Laodikeia'nın bulunduğu yerdeki bütün arkeolojik kalıntıların gösterilmesine ve yorumuna yönelik bir bilgi edinme çalışmasının son bölümü sayılmalıdır.

Bugüne dek elde edilen sonuçlar, yakında, bir kitap olarak yayımlanacak olup yalnızca, kentin yerçizimi ve mimarlığıyla değil, tarihsel coğrafya, yakınçağ yolcularının tarihi ve kent yerinin eski yaşamının başka yönleriyle ilgili çeşitli katkıları da kapsayacaktır.

Sözü edilen bilgi edinme arařtırmaları, bařlangıçtan beri, gerçekleřtirilebilirlięi dikkatle deęerlendirilen bir arkeolojik kazı tasarısı için atılması gerekli ilk adım olarak dūřunūlmūřtur. Bu nedenle, kimi anıtlar, örneęin, parçaları řimdi de yerinde duran ve onarım olanaęı açısından ilginçlik gōsteren, pek çok mimari kalıntısı bōlgeye yayılmıř durumdaki, Efes Kapısı, ya da, onarımı Phrygia kenti klasik dōnemi sonrası yařamının bilinmeyen bir bōlūmūnū ortaya koyabilecek olan, akropol adlı yerde yapılmıř, Hristi-yan aęı yapı bütūnū özel bir önem tařımaktadır.

(İtalyanca'dan Tūrke'ye eviren: Prof. Tanıř Asım)

Resim 1: Laodikeia

Resim 1: Laodikeia

1998 YILI PİSİDYA YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ MELLİ'DEKİ ÇALIŞMALARA DAİR ÖN RAPOR

L. VANDEPUT*
V. KÖSE
S. AYDAL

Swansea Üniversitesi'nden S. Mitchell tarafından, 80'li yılların başlarında başlatılan Pisidya YüzeY Araştırması Projesine¹ bir yıllık bir aradan sonra L. VandepuT başkanlığında Leuven Üniversitesi'nden bir ekip tarafından devam edilmiştir. Şehir yerleşmelerinin tarihi ve örneklerinin ilk ana hatları, güney Pisidya'nın büyük ve küçük şehirlerinin incelenmesi sayesinde anlaşılabilir. Sagalassos'taki büyük çaplı kazılar ve 90'lı yılların başından itibaren farklı bilim dallarının uzmanlarından oluşan bir ekip ile başlatılan ve şehrin teritoryumunu kapsayan yüzeY araştırmaları, Pisidya YüzeY Araştırması Projesi'nin arkeolojik ve tarihi iskeletini çıkarmaya yardımcı olmuştur². Pisidya'nın en azından M.S. 6. yüzyıla kadar devam etmiş şehirlerini ve şehir devletlerini içine alan bir bölge olduğu açıklık kazanmıştır³. Ariassos, Sia, Panemoteikhos ve Mitchell'in yüzeY araştırmasının son yıllarında teşhis ettiği daha küçük çaptaki bazı şehirler; Pamphylia düzlüğünün daha aşağı seviyelerine keskince inen arazinin güneyinde, Torosların en güney kesiminde bulunmaktadır⁴. Güney Pisidya'daki bu küçük şehirler dizisinin arasında Melli'de kendini gösterir. Şehir biraz daha kuzeydoğuya doğrudur ve yeni Pisidya YüzeY Araştırma Projesi bu alanı içine almaktadır.

Küçük ekibimiz Sabri Aydal (Antalya Müzesi), P.Cosyns (Leuven Üniversitesi), T.Debruyne (Leuven Üniversitesi) V.Köse (Leuven Üniversitesi/Köln Üniversitesi), Th. Robinson (Oxford Üniversitesi), L. Schouten (Leiden Üniversitesi) ve L. VandepuT'tan (Leuven Üniversitesi) ibarettir. Bize çalışma imkânı ve izni veren Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na ve kendilerince görevlendirilen ve birçok durumda değerli yardımlarını gördüğümüz Bakanlık temsilcimiz Antalya Müzesi'nden Ünal Çınar'a şükran borçluyuz.

Melli, Burdur İli'ne bağlı Bucak İlçe'sinin 26 km. güneyinde, bugünkü Kocaaliler Beldesi'ne 1 km. uzaklıktadır. Kentin antik ismi henüz bilinmemekle birlikte, Bérad tara-

* L.VandepuT, Senior Research Fellow of the Belgian Fund of Scientific Research-Flanders. K.U.Leuven-Fac. Letteren, Pisidia Survey Project Pb.33 B-3000 Leuven/BELÇİKA

V.Köse, K.U.Leuven Fac. Letteren, Sagalassos Archaeological Research Project Pb.33 B-3000 Leuven/BELÇİKA

S.Aydal, Antalya Arkeoloji Müzesi, Konyaaltı Caddesi, Antalya/TÜRKİYE

1 YüzeY araştırması bir Roma kolonisi olan Pisidya Antiokya'sında başladı. Son rapor için bakınız: Mitchell ve Waelkens 1998. Daha sonra, Sagalassos ve Kremna kalıntılarındaki yoğunlaştırmalar ve bunun son raporu için bakınız: Mitchell 1995. Sonraki yıllarda Mitchell ayrıca birçok küçük Pisidya kentlerinde çalıştı. Mitchell 1991b (Ariassos); Mitchell 1994 (Panemoteikhos, Kaynar Kale); Mitchell 1995 ve 1996 (Sia, Panemoteikhos, Kaynar Kale); Aydal ve diğerleri 1997 (Panemoteikhos); Aydal ve diğerleri 1998 (Sia, Kaynar Kale).

2 Sagalassos yüzeY araştırma ve kazılarının ön raporu için, bakınız: Sagalassos I ve V (Acta Archeologica I ovaniensia 5, 6, 7, 9 ve 10)

3 Pisidya yüzeY araştırmasında kent gelişimine öncelik verilmiş, fakat bunun haricinde Sagalassos teritoryumunun detaylı yüzeY araştırması daha küçük köy ve şahsi çiftlik evleri hakkında da bilgiler vermektedir, bakınız: Mitchell 1998, 238, 245-248; Waelkens ve diğerleri 1997a, 11-102.

4 Mitchell 1993 ile karşılaştı, harita 5.

findan Kocaaliler'in o zamanki ismi olan Melli'ye olan benzerliğinden ötürü Milyas ismi önerilmiştir⁵. Mitchell tarafından elde edilen epigrafik alandaki çalışmalar bile şehrin antik ismini çözmede başarısızlığa uğramıştır⁶. İlk yüzey araştırma kampanyasında bazı yeni yazıtlar bulunmasına rağmen, ismine rastlanmamıştır.

Antik şehir, işlenebilir arazili küçük bir düzlüğün çevresindeki yüksek ve kayalık bir çıkıntıyı işgal etmektedir. Kalıntılar, çıkıntı zirvesinin çevresinde bulunan, yüksek olan hafifçe doğuya doğru yatık iki plato üzerinde yoğunlaşmıştır (Fig. 1). Nispeten düz plato, yerleşme imkânı vermeyen doğu, batı ve güneye doğru meyleden sarp yokuşlar üzerinde son bulur. Bununla birlikte, arazi kuzeye ve kuzeybatıya hafifçe meylettiginden, antik yol yukarı, şehre doğru bir dönüş yapar. Şehrin kendisine ulaşmadan önce yol kapsamlı bir mezarlıktan geçer ve şehir sularında kesilir.

Taşlık çıkıntı üzerinde oluşundan dolayı erozyon tabakası sadece kalıntılar üzerinde birikmiş ve bu da, kalıntıların yıkık olmasına rağmen hâlâ görülebilir bir durumda günümüze kalmasına neden olmuştur. Bugün için antik şehir, yoğun bir şekilde ağaç ve çalılarla örtülüdür.

Birinci kampanyada çalışma, şehrin *topografik haritasının* ölçümü ve çizilmesinde yoğunlaştırıldı. Ana amacımız 1/1000 ölçekli harita çıkarmak olmuştur (Fig. 2). Kent surlarının içinde kalan tüm kalıntıların haritalanması gerçekleştirildi.

Şehir surları, özellikle doğu tarafındaki yüzü yıkılmış olmasına rağmen, tüm şehri çevirir. Kuzey yüzündeki duvarlar platoyu karşıdan karşıya keserken; doğu, güney ve batıda plato kenarlarının dış hatlarını takip ederler. İyi inşa edilmiş kulelerin kalıntıları şehrin ana kapısını yandan hâlâ kuşatmaktadır ve en azından bir diğer kulenin kalıntısı, şehre en kolay ulaşabilen kuzey yüzündeki duvarları arasında tespit edilmiştir. Kent surlarının duvar örgüsü bazı farklılıklar gösterir. Güneybatı sıralarının çoğu büyük ve düzgün bloklardan oluşmaktadır ve bazen düzensiz istikâmetlerde yerleştirilmiş⁷ daha küçük levhalarla düzenleme için sık sık sıkıştırılmışlardır. Diğer duvarların bir kısmı, ara sıra siva ile tutturulmuş gibi gözüken düzensiz daha küçük taşlardanır. Birinci tip duvar tekniği, diğer Hellenistik sur duvarlarınıninkini hatırlatır⁸. Yakın benzerine Melli'nin hemen yanındaki Sia antik kentinin akropol ve iyi korunmuş şehir duvarlarında ve Pisidya'nın kent surlarına sahip diğer daha küçük tepe şehirlerinde rastlanmaktadır⁹. Bu yerleşmelerin surları M.Ö. 2. ve 1. yüzyıla tarihlenmektedir¹⁰. Melli'deki diğer sur duvarları, kısmen Kremna ve Sagalassos'taki şehir surlarının bazı bölümleri gibi ve Hellenistik Döneme tarihlenen Ariassos'taki duvarlara benzer bir şekilde, düzensiz ve daha küçük taşlardan örülmüştür¹¹.

Melli'nin surlarının yapımına şehrin kuruluşundan itibaren başlandığını ve sonraki yüzyıllarda da devam edildiğini farz edebiliriz. Melli'nin orijinal surlarının uzun bir süre ayakta kaldığı görülmektedir. Aslında duvarlar dışındaki yapılaşma çok sınırlıdır ve bu da şehrin Hellenistik halinin daha sonraki Roma Döneminde de aynı şekilde gelişmiş olduğu tezini destekler. Bu bağlamda Melli, katı bir şekilde Sagalassos, Ariassos ve Sia gibi diğer Pisidya kentlerinden farklılık gösterir¹².

Topografik haritaya ek olarak şehrin merkezindeki anıtların incelenmesine ve kaydına başladık. Şehir duvarları ile birlikte içindeki yapılar da iyi korunagelmıştır. Konutsal alanların korunagelmış kalıntıları kapsamlıdır. Evlerin çoğu kısmen kayaya oyulduğundan mükemmel korunmuş durumdadır. Pencereler ve özellikle pencere pervazları ve korumalıklar kayaya oyulmuş elementlerden bazılarıdır (Fig. 3). Evlerin bir çoğu değişikliğe uğramış ve zamana uydurulmuş ve hatta bazıları caddenin bazı kısımlarını örtmüştür. Evlere ek olarak cadde duvarlarının bazı bölümleri de kayaya oyulmuştur

5 Bérard 1892, 436-438.

6 Horsleyve Mitchell 1999, nr. 148-165 (basında).

7 Bean 1960, Lev. 10b.

8 McNicol 1997, 121.

9 Sia, Paeoniasos ve Etenna için, bakınız; Mitchell 1991a, 135 vd., Lev. 10,2, 11,2, 13.

10 Bakınız: Bérard'ın önceki not ve Mitchell 1996, 19.

11 Mitchell 1991b, 159; Mitchell 1995a, 190; Loots ve diğerleri 1999 (basında).

12 Sagalassos: Loots ve diğerleri 1999 (basında); Ariassos: Mitchell 1991b, 160; 160; Sia: Mitchell 1995, 19.

(Fig. 4). Hem kayaya oyulmuş ve hem de inşa edilmiş sarnıçlar sık sık karşımıza çıkarlar (Fig. 5). Bunlar olasılıkla sadece su depolamak için idiler. Şimdiye dek, su kemerlerinin izlerine rastlanmamıştır ve şehrin yerleşim düzeni de bu olasılığa izin vermez. Platonun kuzeybatı yüzü boyunca yapıya gerekli alanlar oluşturmak için teras duvarları yapılmıştır. Geç Antik Dönemde diğer yerlerde de ortaya çıkan bir fenomen olarak erken Hristiyanlık Döneminde birçok kilise evlerin arasına monte edilmiştir¹³. Anıtsal merkezde, daha iyi korunmuş kamu binaları arasında küçük bir tiyatro binası, agora ve market binası olduğu düşünülen uzunlamasına bir yapının kalıntılarını tespit ettik.

Küçük agora, anıtsal merkezin en alçak terasını işgal etmektedir (Fig. 6). Kuzeydoğu köşesi kısmen yıkık yapay alt yapılarla desteklenmiştir. Meydanın orijinal ölçüsü kesin olmamakla birlikte, daha aşağıda bulunan bir terasa geçit veren, basamaklı dar bir cadde ile kuzeyde sınırlandığı açıktır. Alanın güneydoğu yüzü, bir veya daha fazla yıkık binaların varlığına işaret eden, büyük düzgün bloklardan oluşan bir yığınla kapatılmıştır ve agoranın önemli olduğu düşünülen güney yanını tam anlamıyla anlamamıza mani olur. Agora, hâlâ detaylı çalışılması gereken kalıntılara sahip diğer birkaç yapıyla çevrilidir.

Agora alanındaki en iyi korunmuş yapı batı yüzündeki dar ve uzunlamasına inşa edilmiş market binası olduğu düşünülen binadır. Duvarları pseudo-isodom tarzı duvar tekniğiyle yatay ve dikey art arda sıralanmış düzgün kesilmiş büyük bloklardan inşa edilmiştir. Bloklar düzgün noktalarla bitirilmiş ve dış yüzeyleri yuvarlatılmıştır. Ön yüzü agoraya dönüktür ve meydandan kolayca girişe izin verir. Orijinal girişi dörtgen bir kapı ve onun her iki yüzünde yer alan iki kemerden ibarettir (Fig. 7). Daha güneyde yer alan birkaç daha küçük kapı agoraya açılmaktadır. Daha sonraki bir zamanda fasada ek olarak kapılar açılmıştır. Kapıların her biri, içeriye inşa edilmiş duvarlarca birbirinden bölünmüş dörtgen ve küçük bir odalar dizisine geçit vermektedir. Odaların bazıları bir kapı vasıtasıyla birbirine bağlanmış, diğerlerine giriş ise sadece ön yüzdendir. Yapının genel organizasyonu ve agoranın hemen yakınındaki pozisyonu, Pednelisso, Selge ve olasılıkla Sagalassos gibi diğer Pisidya şehirlerindeki market binalarını hatırlatır¹⁴. Mellî'deki bu yapı, bu tip binaların minyatür bir örneğini temsil eder. Ölçeğin haricindeki bir diğer fark, dik bir yamaçta olmayıp kısmen düz bir alanda inşa edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda daha ziyade Adada'da, agoranın yakınındaki üç katlı büyük binayı anımsatır¹⁵. Kesin olan o ki, bu yapı benzer örnekleri arasında Hellenistik Pisidya'da en iyi korunmuş olanıdır. Bu tip yapıların tarihlenmesi, herhangi bir yazıta rastlanmayışından dolayı oldukça zordur. İyi bilinen Selge örneği¹⁶, Küçük Asya'nın kuzeybatı kıyılarında ki M.Ö. 2. yüzyıl binalarına oldukça benzer. Bu yüzden Mellî'deki bu binayı da Hellenistik Döneme ve olasılıkla M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmek yanlış olmasa gerekir.

Biraz farklı istikametli, 18 m. uzunluğunda anıtsal bir merdiven, agoranın batı yüzünde bulunmaktadır. Olasılıkla sütunlu bir galeriye geçişi sağlamaktadır. Ancak yapının kesin tarihi ve amacı hâlâ incelemeyi gerektirmektedir. Sütunlu galerinin batısı dörtgen bir binadır ve doğal olarak resmi olmalıdır. Büyük düzgün büyük bloklardan oluşan bir yığın ve yıkık duvarlarının molozu, içinin orijinal tasarımı ve fonksiyonunun anlaşılmasına engel olur. Yapının sadece anıtsal girişi ayaktaadır.

Korunmuş yapıların hiçbirisi Hellenistik Dönemde agoranın ilk inşasının tam bir tarihini vermez. Açıkça anlaşıldığı üzere; meydana doğru yönlendirilmiş market binasının agoranın hemen yanında ve inşa edildiği zamanda agorayla birlikte meydana bulunuşu, onun tıpkı agora gibi sivil bir bina olduğu tezini destekler. Agora Roma Döneminde kesinlikle fonksiyonunu sürdürmüştür ve bunun için doğu kenarı boyunca alçak bir podium üzerine bir şeref payeleri dizisi oturtulmuştur (Fig. 6). Bunların hepsi yüksek bir kaideden ibarettir ve toplamı 1.80. m. ile 2.00 m. yüksekliğinde, profilli ve üzerinde yazıt bulunan dikili taşlardır. Profiller üzerinde bronz heykel figürlerinin ayakları için oyulmuş

13 Ephesos için bakınız: Foss 1979, 64; Poller 1995, 80-83.

14 Mitchel 1991a, 128. 136. Lev. 14.2 (Pednelissos); Mathatschek ve Schwarz, 55-58, Lev. 7 ve 8, Fig. 22 ve 23. Weakens ve diğerleri 1997b, 127. Fig. 34.

15 Mitchell 1991a, 134; Büyükkolancı, 28-31.

16 Mitchell 1991a, 128.

delikler vardır. Yazıtlar, anıtlarıyla ilgili olduklarını göstermektedir ve M.S. 2. ve 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu için şehrin ileri gelenleri ve de konsüllerince¹⁷ dikilmiştir.

Melli'nin daha sonraki döneminde, agorada önemli değişiklikler yer almıştır. Meydanda bir yerde büyük, yuvarlar bir sarnıç alanın köşelerinden birine yakın bir yerde inşa edilmiş ve bu durum agoranın orijinal büyüklüğünü oldukça azaltmıştır (Fig. 6). İmparatorlar için dikilmiş şeref payelerinden sadece Antoninus Pius için olanı yerinde durmaktadır. Tüm diğerleri ya bütünüyle harap olmuş ya da agorada inşa edilmiş L formu bir duvarın yapımında diğer devşirme taşlarla birlikte yeniden kullanılmıştır. Bu duvar, farklı seviyedeki agoranın bütünüyle güneyini işgal eden geç bir yapının bir bölümüdür. Hatta batı yüzünde, alanı sınırlayan bir cadde kısmen bu yapı tarafından kapatılmıştır. Bu yapı tekrar agora meydanının yüzeyini büyük bir şekilde küçültmüştür. Açıkça görülüyor ki, agoranın açık alanı ve batı kenarı boyunca uzanan caddeyi de içine alan çevresi, erken dönemlerdekinden daha az popüler ve gerekli bir mahal olmuş ve ölçüsünde küçültmeye gidilmiştir. Aynı durum, caddelerin evlerce kısmen üzerine inşa edildiği şehrin konutsal kesiminde gözlemlenebilir. Bu gibi değişiklikler Geç Antik Dönemin birçok şehrinde görülmüştür ve Ephesos ile Sagalassos bu konuda örnek teşkil ederler¹⁸.

Şehir surlarının içinde önemli bir noktada yer alan bir tapınak kolayca farkedilir ve tanınır (Fig. 2,8). Yapı düzensiz yerleştirilmiş dış yüzleri düzgün şekilde kesilmiş, 10.00 m. ve 6.70 m. ölçülerinde *templum in antis* planlıdır. Duvarlarının iç yüzleri düzensiz moloz taşlardandır ve birbirlerine harçla tutturulmuştur. *Cellan*ın giriş kapılı orijinal fasadının görünümü artık izlenemez durumdadır. Attik-lon sütun kaidesinin bir kısmı ve yivsiz sütun kasnağının bir parçası, tapınağın ön yüzüne yakın bir yerde yatan *antae* başlıkları ile birlikte hâlâ korunagelmıştır.

Bununla birlikte tam anlamıyla bir başlığa henüz rastlanmamıştır. Alınlıktan bir parça mevcuttur. Süssüz üç uzun levha *in antis* sütunların üzerinde duruyor olmalıydı ve bunlar bir nevi arşitrav olarak hizmet etmiş olabilir. Bundan başka, kötü korunmuş aslan başı çötenlere sahip tümüyle düzgün, dörtgen bir blok formundaki kornişin bir kısmı da günümüze kalmıştır. Friz bloklarına ait kalıntıya rastlanmamıştır. Görünen o ki, antik tapınakların basitleştirilmiş bir örneği ile karşı karşıyayız. Benzer kuraldışı tapınak yapısı Sia'da bulunmaktadır ve bunların tümü Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenir¹⁹.

Tapınağın doğusunda büyük bir teras duvarının inşası, düzgün bir alanın ortaya çıkışına neden olur (Fig. 8). Bu alanı, tapınağı çevreleyen bir *temenos* duvarı ile bağlamak her ne kadar çekici gözükse de, tapınak ve teras duvarının yönleri birbirinden farklıdır. Bu yüzden geçici olduğunu tahmin edebiliriz.

Şehrin diğer yapıları gibi tapınak, mevcudiyeti sırasında ciddi değişikliklere tanıklık etmiştir. Herhangi bir zamanda büyük bir yapı ile birleştirilmiştir ve bu durum olasılıkla *cella*nın niçin takip edilemediğini açıklar. Kesin bir safhada antalara, *in antis* sütunlara ve kaidelelere boylamasına oyuklar işlenmiştir. Bunlar muhtemelen o dönemlerde tapınağın ön yüzünün ince bir panelle kapatıldığı görüşünü desteklemektedir. Bu farklı değişiklik, kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla, bir ihtimal belli bir zamanda yapının fonksiyonunun değiştirildiğini ve olasılıklardan biri olarak bir eve dönüştürülmüş olabileceğini göstermektedir.

Bu ilk yüzey araştırması bazı genel sonuçları vermektedir. Açıkça görülmektedir ki, Melli antik kenti, hatırı sayılır bir dönem boyunca iskân edilmiştir. Surların orijinal görüntüsünü, agorayı ve agoranın batısındaki market binasını Hellenistik Döneme tarihlemek doğru gibi gözükmemektedir. Kolay savunulabilir yüksek bir çıkıntı üzerindeki yerleşimi, ayrıca bu dönemde kurulmuş bölgedeki diğer kentlerle karşılaştırılabilir ve bu yüzden de Melli'nin Hellenistik Dönemde kurulmuş bir şehir olduğu fikri desteklenebilir.

17 Yazıtlar için bakınız: Horsley ve Mitchell 1999, No.149-155 (basımda).

18 Foss :1979, 78 vd., 97; Potter 1995, 83; Bauter 1996, 229. Sagalassos'ta Geç Antik Dönemde erken dönemden caddeler üzerine evlerin nasıl yapıldığını gösteren buluntulara rastlanmıştır, bakınız: Sagalassos VI (yakın gelecekte).

19 Mitchell: 1995b, 18; Mitchell: 1996, 20; Aydal ve diğerleri, 200, Fig. 3, 4, 12.

Kentin ahalisinin, agoralarında Roma İmparatorları için bir heykeller serisi diktirmeleri Roma Dönemindeki varlığını kesinleştirir. Bununla birlikte, günümüzdeki kalıntılar kenti, terkedilmeden önce önemli değişikliklerin vuku bulduğu Geç Antik Dönemdeki gibi aksettirmektedir. Bu değişikliklerin Sagalassos ve Ephesos'taki gibi özellikle 4. ve 5. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir²⁰. En çarpıcı yenilik varlığı şehirdeki kiliselerce ispatlanmış Hristiyanlıktır. Üstelik eski merkezin meydanı ve anıtları önemini kaybetmiş ve sık sık ya tapınakta olduğu gibi evlere birleştirilmiş ya da agorada olduğu gibi, ölçülerinde küçültmeye gidilmiştir. Sonuç olarak, şehir daha kalabalık görüntüsü veren açıklığını yitirmiştir. Sonraki Ortaçağ Dönemi kentlerinden biri ile karşılaştırılabilir.

20 Foss 1979, 96 vd; Potter 1995, 83; Loots ve diğerleri 1999 (basımda).

THE 1998 PIDISIA SURVEY PROJECT. A PRELIMINARY REPORT OF WORK AT "MELLI"

L. VANDEPUT*
V. KÖSE
S. AYDAL

After a one year gap, a team from the University of Leuven under direction of L. Vandeput continued the Pisidia Survey Project, initiated by S. Mitchell of Swansea University in the early eighties¹. By thoroughly examining both larger cities and smaller sites in southern Pisidia, the first outline of the pattern and history of urban settlement could be reconstructed. Large-scale excavations at Sagalassos and an interdisciplinary survey of this city's territory helped from the early nineties onwards to place the results of the Pisidia Survey Project in a archaeological and historical framework².

It has become clear that Pisidia was a region of cities and city states, a situation which was maintained till at least the 6th century AD³.

Ariassos, Sia and Panemoteichos, some of the smaller cities which Mitchell recorded during the last years of the survey are situated on the southernmost fringes of the Taurus mountain range south of which the ground drops steeply to the much lower level of the Pamphylian plains⁴. Among this range of small cities in southern Pisidia also figures "Melli", situated slightly more to the northeast and it is here that the new Pisidia Survey picks up.

Our small team consisted of Sabri Aydal (Antalya Museum), P. Cosyns (K. U. Leuven), T. Dedruyne (K.U.Leuven), V. Köse (K.U.Leuven, University of Cologne), Th. Robinson (Oxford University), L.Schouten (Leiden University) and Dr. L.Vandeput (K.U.Leuven). The survey could only continue thanks to the permission from the Ministry of Culture of the Republic of Turkey. Unal Çınar from Antalya Museum was our representative from the Turkish government and provided valuable assistance at many occasions, for which are grateful.

The city of "Melli" is located c. 1 km. from the present village Kocaaliler, about 26 km. south of the town of Bucak in the province of Burdur. The ancient name of the site is not known but Bérard suggested "Milyas"⁵, mainly because of the similarity with

* L.Vandeput, Senior Research Fellow of the Belgian Fund of Scientific Research-Flanders. K.U.Leuven-Fac. Letteren, Pisidia Survey Project Pb.33 B-3000 Leuven/BELÇİKA
V.Köse, K.U.Leuven Fac. Letteren, Sagalassos Archaeological Research Project Pb.33 B-3000 Leuven/BELÇİKA
S. Aydal, Antalya Arkeoloji Müzesi, Konyaaltı Caddesi, Antalya/TÜRKİYE

1 The survey started at Pisidian Antioch, the main Roman colony in the region. For the final report, see Mitchell and Waelkens 1998. After this, the survey concentrated on the remains at Sagalassos and Cremna, of which the final reports also available cf. Mitchell 1995. After this, Mitchell also worked in several smaller Pisidian cities cp. Mitchell 1991b (Ariassos); Mitchell 1994 (Panemoteichos, Kaynar Kale); Mitchell 1995 and 1996 (Sia, Panemoteichos, Kaynar Kale); Aydal et al. 1997 (Panemoteichos); Aydal et al. 1998 (Sia, Kaynar Kale).

2 For the preliminary reports of the excavations and survey of Sagalassos, see Sagalassos I to V (Acta Archaeologica Lovaniensia 5, 6, 7, 9 and 10).

3 The Pisidia survey mainly focussed on urban development but detailed survey of the territory of Sagalassos also yielded information on smaller villages and individual country houses, see Mitchell 1998, 238, 245-248; Waelkens et al. 1977a, 11-102.

4 Compare with Mitchell 1993, map 5.

5 Bérard 1892, 436-438.

"Melli", the previous name of Kocaaliler. Even recent studies on the epigraphical material by Horsley and Mitchell⁶ failed to clarify its ancient name and, in spite of some new inscription finds during the first survey campaign, it remains unknown.

The ancient site occupies a high, rocky outcrop in the vicinity of a small plain with arable land. The ruins are concentrated around the peak of the outcrop (Fig.1), on two small plateaus of which the higher one slightly tilts towards the east. The relatively level plateau ends abruptly in steep slopes to the east, the west and south, allowing no habitation at these sides. To the north and northwest, however, the land slopes gently and it is from this side that the ancient road curves up to the site, then and now. Before reaching the actual city, the road passes an extensive necropolis and ends at the city's fortifications.

Because of its location on a stony outcrop, only little erosion material has gathered amongst the ruins so that these remain well visible despite having collapsed. Nowadays, the site is heavily overgrown with dense shrubbery.

During the first campaign, work concentrated on the establishment of a topographical map of the site. Our main aim was to produce a 1:1000 topographical map of the site (Fig. 2). We succeeded in mapping all remains within the fortifications, corresponding with the extension of the ancient city.

The fortifications still encircle the entire city despite having collapsed especially on the east side. To the east, south and west, the city walls follow the contour of the edge of the plateau whereas on the north side the wall crosses the plateau. The remains of well-constructed towers still flank the main city gate and traces of at least one more tower were identified in the north wall, the side from which the city was most easily accessible. The masonry of the fortification wall shows some variation. Most of the southwest range is composed of large and well-assembled blocks, sometimes placed in irregular courses⁷ with smaller slabs often inserted for leveling. Other wall stretches are built up of smaller, irregular stones, which occasionally seem to have been kept together with mortar. The first type of masonry is reminiscent of other Hellenistic fortification walls⁸. It bears close resemblance to the well-preserved city and acropolis walls of nearby Sia and with fortifications of several other, smaller hilltop sites in Pisidia⁹. The fortifications of these sites are dated to the 2nd and 1st century BC¹⁰. Other stretches of the walls at "Melli" are built up of smaller, irregular stones, similar to the walls at Ariassos which have also been dated to the Hellenistic period and to particular stretches of the fortifications at Cremna and Sagalassos¹¹.

We may assume that construction of the fortifications at "Melli" started at the time of the foundation of the city and that they were maintained in the course of the following centuries. The original fortifications of "Melli" seem to have remained in use for a long period. Building activity outside the walls is very limited indeed, suggesting that the city developed within its Hellenistic perimeter throughout its further history. In this respect, "Melli" strongly differs from other Pisidian cities such as Sagalassos, Ariassos and Sia¹².

In addition to topographical mapping, we began the process of recording and studying the monuments in the city center. Within the fortifications, ancient buildings are well preserved. Remains of domestic quarters are extensive. Many of the houses are in an excellent state of preservation because they were partly cut out of the rock. Among the rock-cut elements figure for instance several windows, complete with provisions for the windowpane and shutters (Fig.3). Several houses seem to have been changed and adapted throughout times and some even cover parts of streets. In addi-

6 Horsley and Mitchell 1999, nr. 148-165 (in press).

7 Bean 1960, pl. 10b.

8 McNicoll 1997, 121.

9 For Sia, Pedrelassos and Etenna, see Mitchell 1991a, 135-136, p. 10, 2; 11, 2, 13.

10 See previous note and Mitchell 1996, 19.

11 Mitchell 1991b, 159; Mitchell 1995a, 190; Loots et al. 1999 (in press).

12 Sagalassos: Loots et al. 1999 (in press); Ariassos: Mitchell 1991b, 160; Sia: Mitchell 1996, 19.

tion to the houses, large stretches of the streets were rock-cut (Fig. 4). Both rock-cut and built cisterns frequently occur (Fig. 5). They probably formed the only water supply. So far, no traces of aqueducts were discovered and, in view of the location of the site, they are not to be expected either. Along the northwest side of the plateau, terrace walls seem to have been constructed in order to enlarge the available terrain for building. In the Early Christian period, several churches were incorporated between the houses, a phenomenon which also occurs elsewhere in Late Antiquity¹³. In the monumental center, we identified, among the better preserved public monuments, the remains of a small theatre, a temple, the agora and an elongated structure which probably was a market building.

The small agora occupies the lowest terrain of the monumental center (Fig. 6). Its northeastern corner was supported by artificial substructures, which have partly collapsed. The original size of the square is not clear but it is certain that it was bordered on its north side by a narrow, stepped street, that gave access to a lower terrace. The southeast side of the square is bordered by a pile of ashlar blocks indicating the presence of one or more collapsed buildings, preventing the identification of the precise southern edge of the agora. The square is surrounded by several other monuments, which still remain to be studied in detail.

The best preserved building in the area of the agora is a long narrow hall to its west. Its walls are built of well-cut and evenly coursed ashlar blocks laid in headers and stretchers, forming pseudo-isodomic masonry. The blocks were finished with a fine point and are nicely pulvinated. The façade is orientated towards the agora, allowing easy access from the square. The original main entrance consisted of two arches, flanking a central, rectangular doorway (Fig. 7). More to the south, several smaller doors opened on the agora and, at some point, additional doorways were inserted into the façade. Each of the doors gave access to a row of small, rectangular rooms, separated from another by interior partition walls. Some of the rooms communicate via a door, others could only be entered from the front. The general organization of the monument and its position in the immediate vicinity of the agora recall market buildings in other cities of Pisidia, such as at Selge, Pednelissos and probably Sagalassos¹⁴. The building at "Melli" seems to present a miniature version of these monuments. One other difference apart from scale is that it was not built on a steep slope but on a relatively flat area. In this respect, it rather resembles a large, three-storeyed building next to the agora at Adada¹⁵. In any case, this type of building was obviously well represented in Hellenistic Pisidia. Dating these buildings is difficult because none is provided with an inscription. The better known example at Selge¹⁶ is quite similar to some 2nd century BC buildings on the northwest coast of Asia Minor. It can thus be assumed that the monument at "Melli" also dates to the Hellenistic period and probably to the 2nd century BC.

A flight of steps of ca. 18 m. long with a slightly different orientation was installed at the west side of the agora. It probably provided access to a colonnade but its precise date of construction and function still need to be established. West of the aforementioned colonnade is a rectangular building which also seems so have been public in nature. A large pile of ashlar and rubble of its collapsed walls obscures its interior original lay-out and function. Only its monumental entrances remain standing.

None of the preserved ruins allow a secure dating of the first establishment of the agora in the Hellenistic period. The presence of the market building in its immediate vicinity, however, which is clearly orientated to the square proper, seems to favour the hypothesis that at the moment of its construction, an important civic element such as an agora already existed at the spot. The agora certainly retained its function dur-

¹³ For Ephesos, see: Foss 1979, 64; Petter 1995, 80-83.

¹⁴ Michel 1991a, 128, *36, P. 14, 2 (Pednelissos); Macratchek and Schwarz, 55-58, Pls 7-8, figs 22-23 Waelkens et al. *97/5, *27, fig. 34.

¹⁵ Michel 1991a, 134; B.y.kko/anc1, 28-31.

¹⁶ Michel 1991a 129.

ing the Roman Imperial period, for a row of honorific monuments was erected on a low podium along its eastern border (Fig. 6). All of these consists of a high base, a shaft with an inscription and a capital, in total about 1.80 to 2.00 m. high. The capitals show holes for the feet of bronze statues. The inscriptions clarify that we are dealing with honorific monuments, erected by the council and the people of the city¹⁷ for Roman emperors of the 2nd and 3rd centuries AD.

During its later history, important modifications took place in the agora. At some stage, a large, circular cistern was dug into one of the corners of the square, reducing its original extent considerably (Fig. 6). Of the honorific monuments for the emperors, only the monolithic monument for Antoninus Pius was left in place. All others were demolished and re-used together with other spolia in the construction of an L-shaped wall that was built on the agora. This wall is part of a late construction that occupies the entire southern half of the agora at different levels. A street which seems to have bordered the square on the west side, was even partly blocked by this construction. This structure again strongly reduced the surface of the square. Obviously, the open space of the agora and its surroundings, including the street along its western edge, became less popular and necessary than in earlier times and were consequently reduced in size. The same phenomenon of encroachment can be observed in the domestic areas of the city, where streets are partly overbuilt by houses. Such changes appear to have taken place in many cities during Late Antiquity and have been commented upon, for example, at Ephesos and Sagalassos¹⁸.

A temple, located on a prominent spot inside the city fortification walls was visible and easily identifiable (Figs. 2, 8). The building is a temple *in antis* of 10 by 6.70 m. with a finely constructed outer wall of blocks, irregularly placed. The inner side of the wall has been given a face of irregular rubble, kept together with mortar. At present, the position of the original front wall of the cella with the entrance doorway can no longer be traced. Part of an Attic-Ionic column base and a piece of the shaft of an unfluted column are still present as are the *antae* capitals which are lying close to the front of the temple. A proper capital has not yet been located, however. Few elements remain of the pediment. Three long, undecorated slabs seem to have figured above the columns *in antis* and may be considered as architraves. Apart from this, part of a cornice is also preserved, in the form of a completely plain rectangular block with a badly damaged lion's head water spout. There is no trace of the frieze blocks. It seems likely that we are dealing with a simplified version of an antique temple. Similar "unorthodox" temple building occur at Sia, where they are dated to Roman Imperial times¹⁹.

East of the temple, the construction of a large terrace wall resulted in the creation of a flat area (Fig. 8). Although it is very tempting to link this area with a temenos wall around the temple, the orientation of temple and terrace wall are quite different. It can thus only be conjectured that the constructions are contemporary.

Like other buildings in the city, the temple witnessed serious changes during its existence. At some point, it was incorporated into a larger construction, a fact that probably explains why the cella wall can no longer be traced. At a certain stage, incisions were cut in the *antae*, the columns *in antis* and their bases. These suggest that it was then possible to close the front of the temple by a panel. These different modifications probably imply that the building changed function at a certain moment and, judging from the extant remains, incorporation into a house should be considered as one of the possibilities.

The results of this first survey season allow some general conclusions. It is obvious that the city of "Melli" remained inhabited for a considerable period of time. Time original lay-out of its fortifications, the agora and the market building west of the agora seem to date to the Hellenistic period. Its location on a high, easily defensible outcrop

17 See Horsley and Mitchell 199, nr. 149-155 (in press) for the inscriptions.

18 Folss 1979, 78-79, 97; Potter 1995, 53; Bauer 1996, 299. During the excavations of 1998, soundings in streets illustrated how private houses were constructed on top of earlier streets during Late Antiquity, see Sagalassos V (forthcoming).

19 Mitchell 1995b, 18; Mitchell 1996, 20; Aycal et al. 1998, 280, Fig. 3, 4, 12.

also compares well with other cities in the area founded in this period and it may then be suggested that "Melli" was also established during the Hellenistic period. The city was certainly in existence during the Roman Imperial period, when the inhabitants of "Melli" erected a series of statues for Roman emperors on their agora²⁰. The present ruins, however, mirror the city as it was in Late Antiquity before its abandonment, when a series of important modifications took place. It may be assumed that these changes especially date to the 4th and 5th centuries AD, as at Ephesos and Sagalassos. The most striking new feature is Christianity, to which the numerous churches in the city testify. Moreover, the monuments and squares of the old center were no longer important and were consequently either incorporated into houses, as is the case with the temple, or strongly reduced in size, as happened with the agora. As a result, the city lost its openness giving the impression of a far more crowded city, comparable to later Medieval ones.

BIBLIOGRAPHY

- AYDAL, S., S. MITCHELL, TH. ROBINSON and L. VANDEPUT 1997, The Pisidia Survey 1995: Penemoteichos and Ören Tepe, *Anatolian Studies* 47, 141-172.
- AYDAL, S., S. MITCHELL and L. VANDEPUT 1998, 1996 Yılı Yüzey Araştırması, in: *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara 26-30 Mayıs 1997, Ankara 275-294.
- BAUER, F.A. 1996, Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike: Untersuchungen zur Ausstattung des öffentlichen Raums in den spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos, Mainz.
- BEAN, G. 1960, Notes and Inscriptions from Pisidia. Part II, *Anatolian Studies* 10, 1960, 43-82.
- BERARD, V. 1892, Inscriptions d'Asie Mineure 2, *bulletin de correspondance hellénique* 16, 416-446.
- BÜYÜKKOLANCI, M. 1998, *Adada. Pisidia'da Antik bir Kent* (Göla Kültür Dizisi 5) s.1.
- FOSS, C. 1979, *Ephesus after Antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish City*, Cambridge U.P.
- HORSLEY, G.H.R. and S. MITCHELL 1999, The Inscriptions of Central Pisidia (Inchriften griechischer Städte aus Kleinasien) (in press).
- LANCKORONSKI, K. 1892, *Städte Pamphyliens und Pisidiens II. Pisidien*, Vienna.
- LOOTS, L., M. WAELEKENS and F. DEPUYDT 1999, The City Fortifications of Sagalassos from the Hellenistic to the Late Roman period, in: M. Waelkens and L. Loots (ed.) *Sagalassos V* (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 10) Leuven (in press).
- MACHATSCHEK, A. and M. SCHWARZ 1981, *Bauforschungen in Selge* (Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 9) Vienna.
- MCCOLL, A.W. 1997, *Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates*, Oxford.
- MITCHELL, S. 1991a, The Hellenization of Pisidia, *Mediterranean Archaeology* 4, 119-145.
- MITCHELL, S. 1991b, Ariasos, *Anatolian Studies* 41, 159-172.
- MITCHELL, S. 1993, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor 1 The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*, Oxford.
- MITCHELL, S. 1994, Three Cities in Pisidia, *Anatolian Studies* 44, 129-148.
- MITCHELL, S. 1995a, *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and War*, London.
- MITCHELL, S. 1995b, Pisidian Survey, *Anatolian Archaeology* 1, 15-18.
- MITCHELL, S. 1996, Pisidia, *Anatolian Archaeology* 2, 19-21.
- MITCHELL, S. 1998, The Pisidian Survey, in R. Matthews (ed.) *Ancient Anatolia. 'Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara*, Oxford, 237-253.
- MITCHELL, S. and M. WAELEKENS 1998, *Pisidian Antioch. The Site and its Monuments*, London.
- POTTER, T.W. 1995, *Towns in Late Antiquity: Iol Caesarea and its Context* (Ian Sanders Memorial Fund. Occasional Publication 2) Oxford.
- WAELEKENS, M. 1993, Sagalassos, History and Archaeology, in: M. Waelkens (ed.) *Sagalassos I* (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 5) Leuven, 37-81.
- WAELEKENS, M., E. PAULISSEN, H. VANHAVERBEKE, ÖZTÜRK, B. DE CUPERE, H.A. EKİNCİ, P.-M. VERMEERSCH, J. POBLOME and R. DEGEEST, 1997a, The 1994 and 1995 Surveys on the Territory of Sagalassos, in: M. Waelkens and J. Poblome (ed.) *Sagalassos IV* (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 9) Leuven, 11-102.
- WAELEKENS, M., P.-M. VERMEERSCH, E. PAULISSEN, E.J. OWENS, B. ARIKAN, M. MARTENS, P. TALLOEN, L. GIJSEN, L. LOOTS, C. PELEMAN, J. POBLOME, R. DEGEEST, T.C. PATRICIO, S. ERCAN and F. DEPUYDT 1997b, The 1994 and 1995 Excavation Season at Sagalassos, in: M. Waelkens and J. Poblome (ed.) *Sagalassos IV* (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 9) Leuven, 103-216.

20 Foss 1979, 96-97; Potter 1995, 83; Loots et al. 1999 (in press).

Fig. 1: Location of "Melli" on top of the outcrop. View from the South

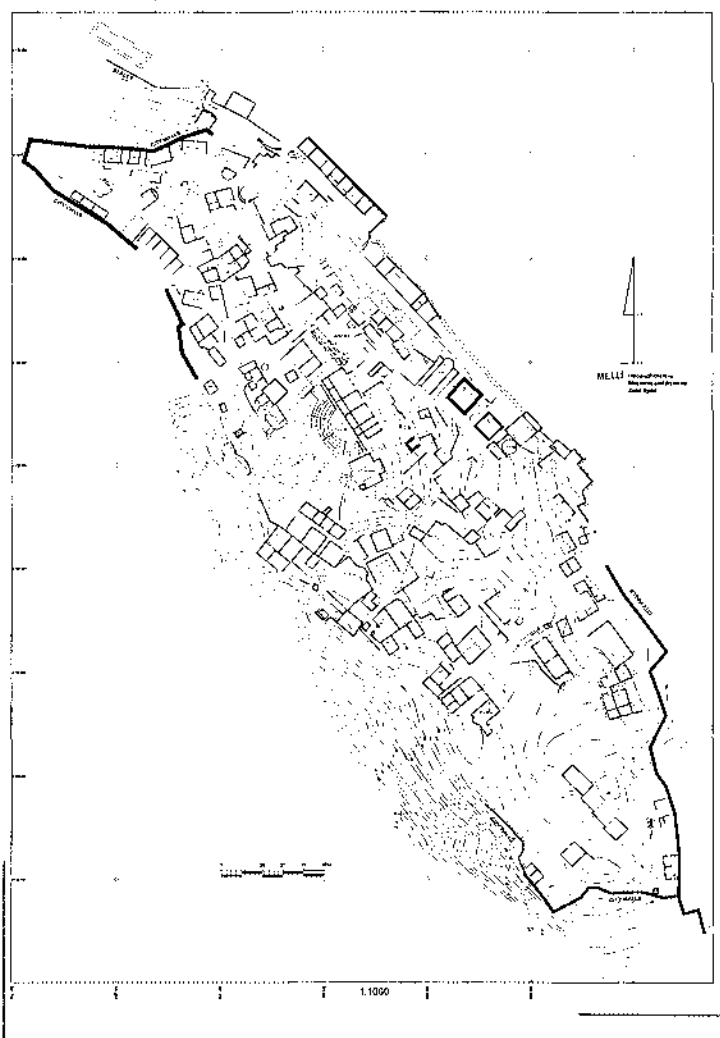

Fig. 2: Topographical map of "Melli"

Fig. 3: Rock-cut window at Melli

Fig. 4: View of rock-cut stretch of street at Melli

Fig. 5: One of the built cisterns at Melli, still containing water

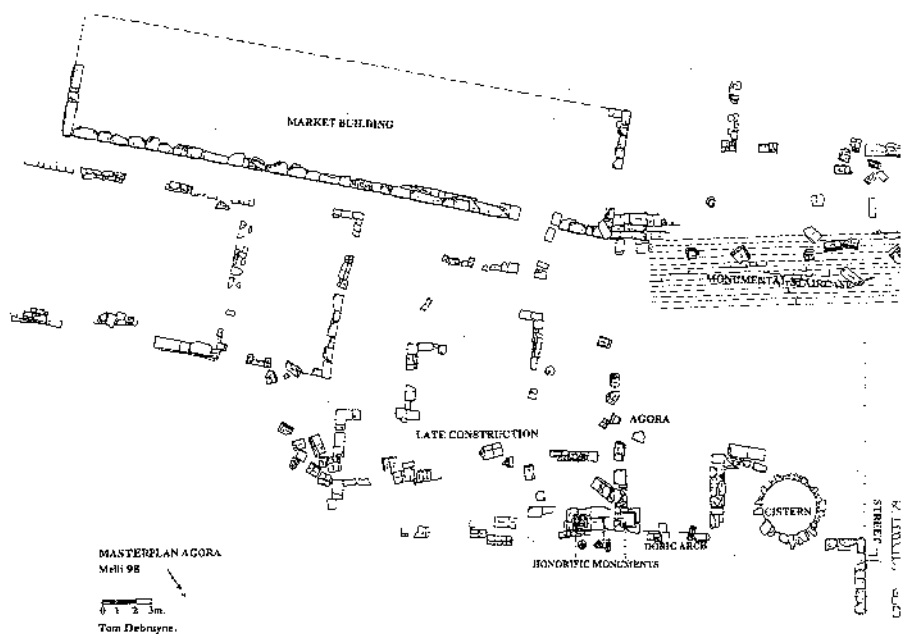

Fig. 6: Detailed map of the agora and its environment

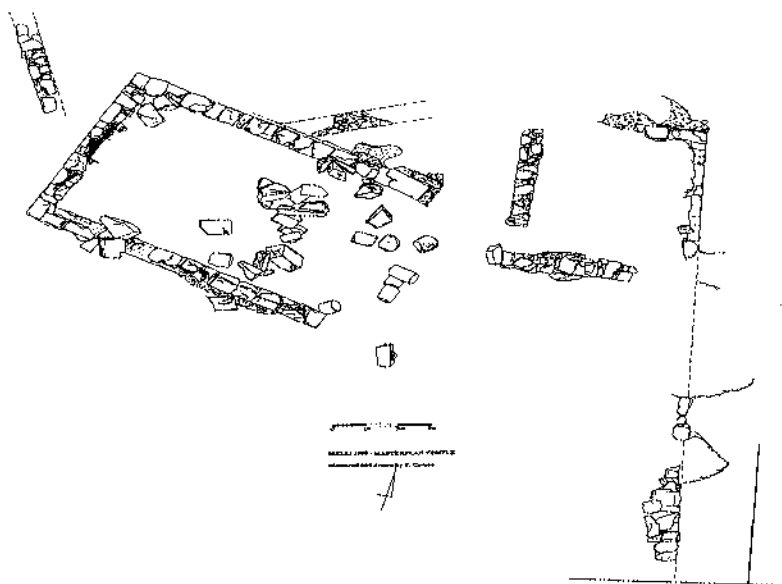

Fig. 7: View of the mainentrance of the Hellenistic market building at Melli

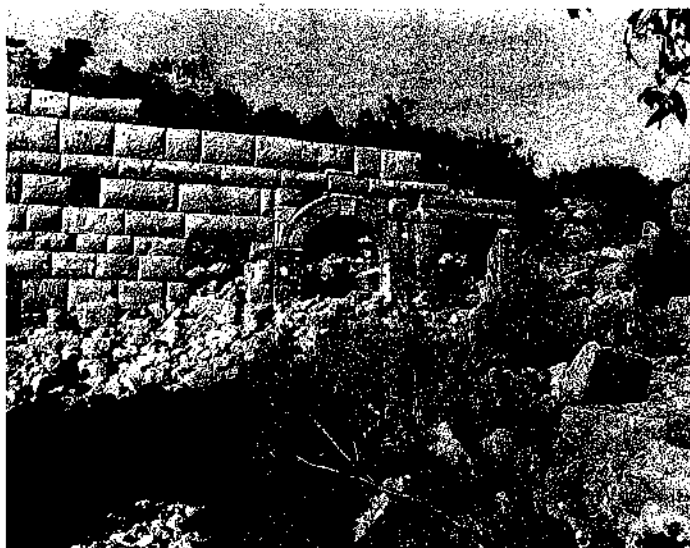

Fig. 8: General masterplan of the temple at Melli

ALINDA NEKROPOLÜ - I

Vecihi ÖZKAYA*
Oya SAN

Karia bölgesinin en iyi tahkim edilmiş kentlerinden biri olarak kayalıklar üzerine inşa edilmiş konumuyla, 1997 yılından bu yana iki mevsim araştırmalarımıza¹ konu olan Alinda antik kenti, Aydın ili, Karpuzlu ilçesi sınırlarında yer almaktadır. Kentin konumu önemiyle bağdaşır niteliktedir. Klasik Dönemde doğudan gelerek Ege kıyılarına açılan yolun Miletos'a varmadan önce, Alabanda, Alinda ve Mylasa'dan geçmesi², kentin stratejik önemini artırmıştır. Ancak, konumundan kaynaklanan önemi salt bu dönemle sınırlı değildir. Alinda'nın da dahil olduğu Karia bölgesinin İ.Ö. 2. bindeki bilinmezlerine ışık tutabilecek nitelikte Hitit metinlerinde adının geçmesi, kentin bilinen tarihinden önceki varlığını kanıtladığı gibi, önemini de vurgulamaktadır. İsmi belirlenemeyen bir Hitit kralından Ahhiyawa kralına yazılan Tawagalawas mektubundan³, II. Murşiliş'in İyalanda'ya geldiği ve kente girişinin engellendiği bildirilmektedir⁴. Metinde adı geçen İyalanda'nın Alinda olduğu konusunda hemen hemen görüş birliği vardır⁵. Karia yerine Lukka topraklarında gösterilen Alinda'nın coğrafi yapısı konusunda mektupta geçen anlatım, bugünkü durumuyla bağdaşmaktadır. Nitekim Miletos'a açılan yoldaki bir geçidi denetiminde bulunduran Alinda'nın ele geçirilememesindeki asıl nedenin dik ve sarp kayalıklar üzerindeki savunulması kolay konumundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır ki, II. Murşiliş'in burayı "ulaşılması güç topraklar" olarak tanımlaması da bunu doğrulamakta-

Doç. Dr. Vecihi ÖZKAYA Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü 09010 Kepez, Mevki - Aydın/TÜRKİYE
Dr. Oya SAN Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü 09010 Kepez, Mevki - Aydın/TÜRKİYE

Kısaltmalar

Garstang-Gurney, Hittite Empire : J. Garstang- O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire* (1950).

Lawrence, Architecture : A. W. Lawrence, *Greek Architecture* (1973).

Marchese, Lower Maeander : R.T. Marchese, *The Lower Maeander Flood Plain . A Regional Settlement Study, BAR International Series 292(i)* (1986).

Marchese, Northern Caria : R.T. Marchese, *The Historica: Archaeology of Northern Caria, BAR International Series 536* (1989).

Özkaya-San-Barın "Alinda" : V.Özkaya - O.San - G.Barın, "Alinda (Karpuzlu)", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1999), (Baskıda)

- 1 1997 mevsiminde Karia bölgesinde başlattığımız arkeolojik araştırmalar çerçevesinde, özünde bölgenin genel karakterini yansıtmaması nedeniyle Alinda antik kenti öncelikli çalışma alanı olarak seçilmiştir. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle; Adnan Menderes Üniversitesi Araştırma Fonu ve Aydıncı Belediyesi AKVAK Vakfı'nın parasal destekleri; Karpuzlu Belediyesi ve Kaymakamlığı'nın konaklama olanakları ile 1998 yazında gerçekleştirdiğimiz bu dönem araştırmalarına Dr.Gürol Barın, Tekirdağ Müzesi'nden Münire Işın ve Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü çalışanları katılmışlardır. Adı geçen tüm kurum ve kuruluşlara; katkıda bulunanlara içtenlikle teşekkür ederim.

- 2 J.Garstang, "Hittite Military Roads", *AJA XLVII* (1943), 41; Garstang-Gurney, *Hittite Empire*, 78; Marchese, *Lower Maeander*, 89.

- 3 Garstang-Gurney, *Hittite Empire*, 111 vd.

- 4 "... When I come İyalanda, let me not find any of your men in İyalanda: and you shall not let anyone go back there, and you shall not trespass in my domain. I will see to my own subjects my self (?). But when I (came) to İyalanda, the enemy attacked me in three places". Bkz. Garstang- Gurney, *Hittite Empire*, 111.

- 5 Garstang-Gurney, *Hittite Empire*, 78; Marchese, *Lower Maeander*, Marchese, *Northern Caria*, 147.

dir⁶. Kentin İ.Ö. 2. bindeki varlığını doğrulayan Hitit belgelerinden edinilen bilgilerin somutlaştırılması, burada yapılacak kazılarla olasıdır. Ancak, Alinda'nın yanı sıra, Waliwanda, Pariyana ve Wallarima'nın Karia ve İonia kentleri olan Alabanda, Priene ve Hyllarima ile eş tutulması⁷, bu lokalizasyonu bir kez daha inanılır kılmaktadır. Bu sorunun çözülmesi, bölgede Hitit siyasal varlığına ışık tutabileceği gibi, salt tarihi kaynaklarda adı geçen Karia halkının etnik kimliğine de yeni yaklaşımlar getirecektir.

Alinda'nın Erken Demir Çağındaki durumu bilinmezliğini korumaktadır. Ancak antik kaynaklarda genel anlamda bölgenin yerleşik halkı olarak Karlar'dan söz edilmesi ışığında, kent halkı konusunda bazı bilgiler edinmek olası olmakla beraber, arkeolojik olarak kanıtlamak güçtür⁸. Hitit metinlerinden sonra, Alinda'nın 5. yüzyıldaki Atina vergi listelerinde adının geçmesi⁹, kentin bilinen tarihten önceki etkinliğine kanıt oluşturmaktadır. Bununla beraber, kentin erken tarih konusundaki genel eğilime göre, sur duvarlarına dayalı olarak İ.Ö. 4. yüzyıl ortaları öngörülür; bu da Karia satrapı Mausolos'un kızkardeşi Ada'nın buraya sürgüne gönderilmesiyle ilişkili bulunur¹⁰. Ancak akropolde surlarda kullanılmış yaklaşık 4.5 m. uzunluktaki bloklardan hareketle, kentteki savunma yapılarının Ada dönemi öncesi olduğu kabul edilir¹¹. Bu bağlamda Ada döneminde eski kentin yeni yapılmalara sahne olduğu varsayılabilir. Tartışmalı olmakla beraber, başta sur duvarları olmak üzere, korunmuş yapıların çoğunluğu bu dönemi ilgilendirir; ancak, özellikle tiyatro ve agora gibi anıtsal yapıların Hellenistik Döneme aitliği¹², kentin daha sonraki dönemlerde de önemli olduğunu vurgular niteliktedir. Roma Dönemi yapılmaları ise bazı alanlarda kavranabilmektedir. Özünde bazı sorunları gizlemekle birlikte, zaman, doğa ve insan tahribatına karşı iyi direnmiş ve varlığını sürdürebilmiş kent kalıntıları kendi içinde bütünlük göstermekte ve bu anlamda acil koruma önlemleri gerektirmektedir.

Arkeolojik bulgularla desteklenmese de, İ.Ö. 2. bindeki kentsel varlığı algılanabilen Alinda, arkeolojik, etnografik ve turistik değerleri açısından yeterince değerlendirilemeyen son derece önemli ve bakir bir örendir. Gerek Karia bölgesinin bilinmezleri açısından getireceği olumlu katkılar, gerekse genel anlamda Anadolu arkeolojisine kendi alanında kazandıracığı yeni boyutlarıyla Alinda antik kentindeki bu dönem çalışmalarını bir bölümü genel yüzey araştırmaları yaparak, kalıntıları saptamak, işlev ve olası tasarımlarını tespit etmek ve bunları 1/1000'lik kadastral paftalara işlemek şeklinde sürdürüldü. Bu bağlamda sur duvarlarının devamı izlenerek olası özgün tasarımlar konusunda bir öngörüye varıldı. Kısmen iyi korunmuş, yer yer temel düzeyine kadar çökmüş sur duvarının tamamen yok olduğu kesimlerde ise, devamı ana kayalığa oyulmuş temel yuvalarından belirlenebildi. Buna göre iki akropolden oluşan kentin çevresi tamamen sur duvarı ile kuşatılmış olup, farklı yükseltiler üzerine konumlandırılmış olan "yukarı akropol" ile "aşağı akropol" arası ise aynı nitelikteki sur duvarı uzantısıyla bölünmüştür¹³. Söz konusu bu bölme duvarı üzerinde iki akropol arasında geçişi sağlayan kapıların

6 Garstang-Gurney, *Hittite Empire*, 78.

7 Marchese, *Lower Maeander*, 89.

8 Demir Çağında diller aracılığıyla varlıkları kavranabilen Kariyalıların tarihsel devamlılıkları konusundaki bilgilerimiz eksiktir. Homeros (II.867-75), Herodotos (II.171) ve Thukydides'in (I.4; 8,*) Kariyalılar hakkındaki anlatımları ışığında, Kariyalıların bu dönem içerisindeki varlıkları ayırt edilememele beraber, arkeolojik açıdan somut olarak kavranamamaktadır. Antik kaynaklara göre Kariyalılar genelde denizci bir halk olarak tanınır. Tarihî çağlarda Miletos'la Kaunos arasında, Menderes Vadi'si içerisinde yaşadıkları; Lidya, Frigya ve Likyalılarla iç bölgelerde komşu oldukları, batıda ise İonia ve Dorlarla ilişki, oldukları kabul görür. Antik kaynaklarda bildirildiğinin aksine tüm Kariyalıların denizci olmadıkları, iç Karia'da yaşayanların tanımla uğraştırıcı anlaşılmaktadır. Etnik kökenleri konusunda çetrefil varsayımlar olmakla birlikte, genelde Anadolu'da bir grup olarak kabul edilmektedirler. Özellikle Kariyalılar'ın Kark'şa olarak bilinen ve Kadoş Savaşınca Muvattilli'nin yanında Mısırlılara karşı savaşan Geç Tunç Çağı paralı askerlerinin devamları oldukları yönündeki düşünce'eri bunu doğrular niteliktedir. Ancak Klasik çağlarda Greklerle bütünleştikleri ve zamanla asimile oldukları bilinmektedir (M.Mellink, "The Native Kingdoms of Anatolia", *CAH III/2* (1991), 662 vdd.)

9 Marchese, *Northern Karia*, 147.

10 M. Anadolı, "Alinda Karpuzlu", *TAD XIV* (1955) 87 vd.; G. F. Bean, *Turkey Beyond the Maeander* (1989), 161; S. Doruk, "Antik Alinda Kentindeki Pazar Yapısı", *Belloten* 51 (1987), 1117 vd.; Marchese, *Northern Karia*, 147; Özkaya-Sarı-Barn, "Alinda".

11 Garstang-Gurney, *Hittite Empire*, 78.

12 Bean, *age*, 153 vdd; Doruk, *age*, 1117-1137; Marchese, *Northern Karia*, 147.

13 Özkaya-Sarı-Barn, "Alinda", Res. 1-2

varlığı kaçınılmaz olmakla beraber, aşırı tahribat nedeniyle böylesi bir yapılanmanın izleri belirlenemedi. Genelde iki katlı tasar gösteren kuleler ise, yaklaşık eşit aralıkta sur duvarı üzerine yerleştirilmiş olup işçilik ve malzeme açısından bütünlük gösterirler¹⁴.

Kentin üzerine konumlandırıldığı alan, kuzey, güney ve doğuda ulaşılması güç, dik ve sarp bir ana kayalıktan oluşur. Batı tarafında ise su kemerinin kalıntıları yer alır ve anlaşılabilirdiği kadarıyla bu alanda da akropole girişi sağlayan yapılar vardı; ancak ana girişin akropolün güneydoğu eteklerinde olduğu konusunda belirgin izler saptandı. Ana kayalığa oyulmuş geniş basamaklar ve yer yer taş döşeli yol kalıntıları zikzaklar çizerek bu alandaki sur duvarına doğru yükselmektedir. Devamı sur duvarının tahrip olması ve büyük çöküntüye uğraması nedeniyle saptanamadı¹⁵.

Özellikle tiyatro ve pazar yeri gibi bazı yapıların sur duvarı dışına taşması, kentin Hellenistik Dönemde önemli yapılanma aşamaları geçirdiğine kanıttır¹⁶. Bu nedenle, olasılıkla Hellenistik Dönemden başlayarak geç dönemlere kadar kentteki yapılanmanın sur dışına da taştığı ve akropol eteklerine yayıldığı gözlenmektedir. Kentte bir *gymnasium*ın varlığından söz edilmesi¹⁷ ve kalıntılarının henüz belirlenemeyişi de yayılımın daha geniş bir alanı kapsadığını düşündürmektedir. Bu ve benzeri sorunlar, topografik çalışmaların durum belirleme sonağları yardımıyla yoğunluklu devamını zorunlu kılmaktadır.

Yukarı akropol içinde yoğun yapılanma izleri belirlenebilmektedir; ancak çoğunluğunun temel düzeyine kadar yıkılmış olması bunların olası tasar ve işlevlerini saptamayı zorlaştırmaktadır. Kentin bu kesiminde sur duvarında büyük boyutlu blokların kullanılmış olması ve bu özelliğiyle diğer kesimlerden ayrılması, yukarı akropolün daha erken yerleşim gördüğüne işaret eder ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu da olasılıkla Ada dönemi öncesini ilgilendirmektedir. Aşağı akropolde ise tapınak¹⁸ ve benzeri yapılanma etkinlikleri yaklaşık genel özellikleriyle tanımlanabilmektedir. Burada dikkati çeken bir özellik korunmuş tapınak podyumunda da yukarı akropoldekine benzer nitelikte ve boyutlarda blokların kullanılmış olmasıdır. Ancak sur duvarı ve kulelerde olasılıkla daha sonraki onarımdan kaynaklanan nedenlerle daha küçük boyutlu taşların kullanıldıkları görülmektedir. Bu alanın ayrıntılı çalışılması, yapıların tanımlanması yönündeki etkinlikler ileriki çalışma dönemlerine bırakıldı. Bunların yanı sıra, özellikle geç dönem yapılarını, örneğin bölge karakterini yansıtan evleri saptayarak olası koruma önlemlerini önermek ve Alinda'nın bu yöndeki değerlerini tanıtmak, bölge kültürünün bilimsel ilginin yanı sıra, turizme de açılarak bu yöndeki potansiyelini harekete geçirmeye yönelik uğraşlar da etkinliklerimiz arasında yer aldı.

Alinda antik kentindeki nekropol alanları, korunmuş bütün değerleriyle göz alıcı ve arkeolojik açıdan son derece önemli kalıntıları barındırır. Bu nedenle, bu dönem araştırmaları daha çok nekropol alanlarında yoğunlaştırıldı; öncelikle anıtsal nitelikli gömütler araştırmaya konu edildi.

Alinda, çevresini kuşatan farklı biçimlerdeki gömüt örnekleriyle özgün bir yapıya sahiptir. Tamamı soyulmuş ve kısmen tahrip edilmiş olsalar da, özgün biçim, tasar ve işçilikleriyle sayısız gömüt içeren kent nekropolünün genel karakteri, Karia bölgesi gömü geleneği konusunda ayırt edici önemli veriler sunmaktadır. Biçemlerinden anlaşılabilirdiği kadarıyla, özünde gelenekselliği de korumak kaydıyla, uzun bir zaman dilimini ilgilendiren gömütler, salt kendi alanlarına yönelik değil, Alinda'nın kültürel özgeçmişine de ışık tutabilecek özelliklere sahiptir.

Alinda akropolünün etekleri, arazinin kayalık olmasından kaynaklanan nedenlerle de, nekropol alanları olarak değerlendirilmiştir. Kentin dört bir yönünde örnekleri belirlenebilmekle beraber, gömütlerin genelde kuzey, güney ve kuzeydoğu tarafında yoğunlaştığı görülür. Bu nedenle, aralarında çok belirgin geleneksel ayrılıklar olmasa da,

14 Özkaya-San-Barın, "Alinda", Res.2-3.

15 Garstang-Gurney, Hittite Empire, 78, n.4. 19. yüzyıl araştırmalarından hareketle ana girişin burada olduğu belirtilir.

16 Bean *age* (n.10), 161; Doruk, *age* (n.10), 1117 vdd.; Özkaya-San-Barın, "Alinda", Res. 9-12.

17 Özkaya-San-Barın, "Alinda", Res. 26.

18 Özkaya-San-Barın, "Alinda", Res. 8-9.

ayrıntılarda farklılıklar içermeleri nedeniyle kent mezarlarının konumlarına göre adlandırılması ve böyle değerlendirilmesi yerinde olur. Bu açıdan bakıldığında, anıtsal gömüt örnekleriyle kuzey nekropolü; kalıntılardan belirlenebildiği kadarıyla olasılıkla bir *heroön* da içeren kuzeydoğu nekropolü; salt tekne ve lahit türü gömütleri barındıran güney nekropolü ana gömü alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akropolün kuzey eteklerindeki tekil doğal kayalıklar üzerine işlenmiş tekne, lahit ve anıtsal nitelikli gömütleri ile kuzey nekropolü ayrı bir öneme sahiptir. Herbiri kendi içinde özgün niteliklere sahip olmakla beraber, daha çok bölgesel özellikler yansıtan anıtsal nitelikli gömütler ayırt edici mimari tasarlara sahiptir. Üç ayrı örneği saptanan bu gömütler iyi korunmuş durumdadır. İşçilik, boyut, tasar ve iç donanımlarıyla farklı yapısal karakter yansıtan ilk anıtsal gömüt (MM1) (Resim: 1-4; Çizim: 1-3) doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış olup yüksek bir podyum üzerinde yer almaktadır¹⁹. Yöresel taşlardan kesilmiş üç sıra halinde iri dikdörtgen bloklarla örülmüş podyum dik bir şekilde yükselmekte ve bu aşamada köşelerde akroterimsi çıkıntılarla sonlanmaktadır (Resim: 2; Çizim: 2). Daha sonra, podyum üç sıra basamak halinde piramidal olarak yükselir. En üstte bir lahit şeklinde konumlandırılmış olan gömüt odası tekrarlı, bir sıra ince, bir sıra kalın bloklarla örülmüştür (Çizim: 2). Tıpkı son podyum basamağında olduğu gibi, gömütün tavanını oluşturan üst bloklar da köşelerde akroter benzeri çıkıntıyla sonlandırılmıştır (Çizim: 2, 3). Gerek podyum gerekse gömüt odası bloklarının yerleştirilmesinde belirli bir özenin varlığı dikkat çekmektedir. Oturma yüzeyleri iyi çekiçlenmiş, kenarlar ince bir kuşak halinde traşlanmış ve yüzeyler bosağı bırakılmıştır. Bütün bu işçilikler yapıya görkemli bir görünüm kazandırır. Genelde iri boyutlu blokların kullanılması, gömüte hem sağlamlık kazandırmış hem de günümüze kadar ulaşmasında en büyük etken olmuştur. Duvar işçiliğinde edinilen genel izlenim sağlamlığı ve dayanıklılığı sağlamaya yönelik uygulamaların estetik kaygıyla bütünleştiği yönündedir. Bunun en belirgin uygulaması podyum basamaklarında ve birbiri üzerine bilinçlice yerleştirilmiş bloklarda izlenir. Buna rağmen, olasılıkla depremlerden kaynaklanan nedenlerle, duvarlarda çatlamlar ve yer yer kaymalar görülür (Resim: 1, 2). Gömüte güneybatı köşede yer alan çöküntüden girilebilmektedir (Resim: 1). Ancak yere düşen bloklardan burasının bir giriş olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gömütün bir girişinin olmadığı ve böylesi bir donanımdan yoksun olduğu gözlenmektedir.

Dış görünüşüyle anıtsallığı ve görkemliliği bağdaştıran özellikler gömütün iç tarafında gözlenmemektedir ki, bu olgu içine girilememesinden kaynaklanmış olmalı. Dış tarafta özenli işlenmiş blokların iç kesimdeki yüzeylerinin kabaca bırakılması bunun diğer bir kanıtı durumundadır. Aynı durum tavan bloklarında da söz konusudur. Gömüt odası içinde ikisi kuzeydoğu-güneybatı, diğeri ise yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda ana kaya derinliğine oyulmuş üç tekne gömüt yer alır (Resim: 3, 4; Çizim: 1). İlk ikisi (Resim: 3, 4) iki sıra halinde işlenmemiş kaba taşlardan örülmüş ve üçüncü gömütün önünde sonlandırılmış bir bölme duvarıyla birbirinden ayrılmıştır (Çizim: 1, 3). Tekne gömütlerin her üçü de benzer yapısal özellikler içerir. Yaklaşık 5 cm. derinliğinde kenar silmeleriyle pervazlandırılmış gömütler aynı derinliğe ve boyutlara sahiptir. Dikdörtgen tasarımlarına rağmen, özellikle birbirine koşut düzenlenmiş iki gömütte asimetriklik gözlemlenir. Ağız kenarları çevresinde yer alan girintilerin kapak yuvaları olmadıkları, aynı nekropolda bulunan ve benzer özellikler içeren tekne gömütlerin üzerindeki *in situ* korunmuş kapaklardan²⁰ anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu ayrıntıların kapakla gömü arasındaki olasılıkla ahşap donanımların yerleştirilmesi amacına yönelik işlendikleri söylenebilir.

Gömüt çatısı korunmuş şekliyle bir sıra halinde koşut düzenlenmiş kaba bloklardan oluşmaktadır. Bloklar gömüt duvarından yaklaşık 25 cm. içe çekilerek yerleştirilmiş ve kenarları özenle işlenmiştir. Üst taraflarının işlenmeden kaba bırakılması ve gömüte göre dar bir yapı sergilemesi, çatının yukarıya doğru devamını düşündürmektedir. Ayrıca, gömütün genel görünüşünde gözlemlenen özenli işçiliğin çatı bloklarının üst tarafın-

19 Özkaya-San-Barın, "Alinda", Res. 13.

20 Özkaya-San-Barın, "Alinda", Res. 15-18.

da görülmemesi, bunu doğrular niteliktedir. Piramidal bir çatının varlığında yol gösterici bu tasarımın dışında, üst yapıya ait oldukları anlaşılan gömüt çevresindeki bloklar da bu düzenlemeyi doğrulayan kanıtlar durumundadır.

Sonuçta, giderek daralan üç basamakla sonlandırılmış dik bir podyum üzerine yerleştirilen gömüt odasının piramidal bir çatıya sahip olduğu söylenebilir. Anıtsal gömütün bu özellikleri, mimari tasar açısından, öзде düşünce olarak Halikarnassos Mausoleumu'nu²¹, Belevi Mezar Anıtı'nı²² ve Knidos Aslanlı Mezarı'nı²³ anımsatmaktadır²⁴. Gömütlerin şekillendirilmesinde saptanan bu anlayış benzerliği Alinda örneğinin tarihinde iki olasılığı gündeme getirir. Belevi ve Halikarnassos örneklerine göre daha ilkel ve gelişkin olmayan özellikleriyle bu türdeki gömüt yapılarının erken bir örneğini oluşturduğu söylenebileceği gibi, bunlardan etkilenmiş ve özünden çok şey kaybetmiş daha geç bir yapı olabileceğini önermek de olasıdır. Ancak gömütün duvar işçiliği, kullanılan malzeme ve diğer ayrıntıları ile kentin Ada dönemi ve öncesi yapılanması olduğu kabul edilen²⁵ kule, sur duvarı gibi diğer birimleriyle benzerlik içermesi onun erken tarihinde yol gösterici ipuçlarıdır. Yukarı akropol sur duvarı ve tapınakta kullanılmış olan bloklarla benzer nitelikteki taşların gömütte kullanılması da, bunun diğer bir göstergesidir. Dolayısıyla Alinda gömütünün türünün erken örneklerinden birisi olduğunu; basamaklı podyum dokusu, piramidal çatısıyla Batı Anadolu'da Pers etkileri doğrultusunda biçimlendirilmiş gömütlerden esinlendiğini bir varsayım olarak ileri sürmek olasıdır²⁶.

Kaynağını erken dönemlerden almak kaydıyla, Anadolu tarihinin hemen her döneminde toplumsal anlamda önemsenen kişilere ölümünden sonra tapındığı ve bu yönde sayısız yapılanma örneklerinin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu gelenek doğrultusunda İ.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinden itibaren örnekleri kavranabilen²⁷ bu yönde yapılanma geleneği, Karia ve komşu bölgelerde de, Halikarnassos Mausoleumu, Belevi Mezar Anıtı, Knidos Aslanlı Mezarı örneklerinde olduğu gibi, görülür. Bu inanış çerçevesinde Alinda örneği değerlendirildiğinde, aynı geleneğin ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Kentin her üç nekropolünde sayısız gömüt arasında sadece birkaç tane örneği belirlenebilen bu türden anıtsal mezar örnekleri de bu düşünceyi doğrulamaktadır. Dolayısıyla, Alinda gömütünün, benzerleri gibi, bir *heroon* olduğu belirgindir ki, bu da bölge genelinde tanık olunan ölü kültürünün Alinda'daki yansımaları göstermektedir. Girişinin olmaması gömütün bir kez kullanıldığını düşündürmektedir; bu da gömülen kişilerin kutsallığı ve saygınlığıyla bağlantılı olsa gerektir.

Anılan gömü geleneği çerçevesindeki ikinci yapılanma örneğini yine kuzey nekropolünde MM1 ile yaklaşık aynı doğrultuda yer alan diğer bir gömüt (MM2) oluşturur²⁸

- 21 Lawrence, *Architecture*, 190; K. Jeppesen - J. Zahle, "Investigations on the Site of the Mausoleum 1910/1913", *AJA* 79 (1975), 67-79; K. Jeppesen, "The Reconstruction of the Mausoleum", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology 1979* (1978), 538; ay. "Neue Ergebnisse zur Wiederherstellung des Mausoleions von Halikarnassos", *Ist.Mitt.* 26 (1976), 47 vdd.; J. Boardman - J. Dörig - W. Fuchs - M. Hirmer, *Die Griechische Kunst* (1992), 62 vd.
- 22 Lawrence, *Architecture*, 202; S. Bulug, "Belevi Mezar Anıtı", *VII. TTK* (1972), 137-143; ay. "The Tomb Monument at Belevi near Ephesos", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology 1979* (1978), 1085; G. Boan, *Fski Çağda Ege Bölgesi* (1997), 162 vd.
- 23 Lawrence, *Architecture*, 196.
- 24 Kuşkusuz buraca doğrudan bir benzerlikten söz etmek olası değildir. Ancak gömütün basamaklı bir podyum üzerinde yer alması, gömüt odasının tabanda ve tavanda çıkıntılı düzenlenerek akroterlerle vurgulanması ve olasılıkla piramidal bir çatıyla sonlandırılması, öзде anılan gömüt-anıtları anımsatmaktadır. Knidos Aslanlı Mezar'da olduğu gibi (Lawrence, *Architecture*, 196; Fig. 108) birden fazla gömü içermesi, dolaylı da olsa, anlayış benzerliği sergilemektedir. Alinda'nın Ada döneminde önemsendiği ve Halikarnassos Mausoleum'u gibi bir örneğin bilindiği kabul edildiğinde, söz konusu bu gömütlerin Mausoleum'dan doğrudan etkilenmesi beklenirdi. Halikarnassos örneğindeki donanımlardan ve görkemlilikten yoksun oluşu, gömütün erken tarihinde yol göstericidir.
- 25 Anadolu, *age* (n.10), 49; A. Akarca, *Şehir ve Savunması* (1972), 144; Boan, *age* (n.10), 116; Tırpan, "Alabanda", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (1990), 176; R. Marchese, "Ancient Remains in Caria: The Watchtower at Arpas", *AS XLII* (1992), 48 vd.; Özkaya-Sarı-Barrın, "Alinda", Res. 1-2.
- 26 G. M. A. Hanfmann, "The Fourth Campaign at Sardis (1961)", *BASOR* 166 (1962), 28, Fig. 24; C. Nylander, *Ionians in Pasargade* (1970), 91, Fig. 30-31.
- 27 A. D. Nock, "The Cult of Heroes", *Harvard Theological Review* 37 (1944), 141 vdd.; H. Abramson, *Greek Hero Shrines* (1983), 40 vdd.; W. Burkert, *Greek Religion* (1994), 203; V. Özkaya, "Frigger'de Hero Kültü", *Arkeoloji ve Sanat* 6/ (1995), 16 vdd.
- 28 Özkaya-Sarı-Barrın, "Alinda", Res. 14.

(Resim: 5; Çizim: 4-6). Gömütün yerleştirilmesinde yer seçimine özen gösterilmiş ve alana egemen bir kayalık tercih edilmiştir. MM1'den farklı olarak iki katlı ve düz çatıyla sonlandırılan MM2, yaklaşık kare tasarlıdır. Gömüt batı, kuzey ve güney tarafında yerel taştan iri bloklarla örülmüş; doğu tarafında ise ana kayalığa işlenmiştir (Resim: 5; Çizim: 4). Taban yine doğrudan ana kayalık üzerine oturtulmuştur. Batı tarafında ana kayalıktan kesilmiş bir kuşatma duvarıyla sınırlandırılan *dromos* benzeri uzun ve dar yolla gömüte varılmakta ve bu aşamada bir girişi bulunmaktadır (Çizim: 4, 5). Girişin bir kapıyla kapatılıp kapatılmadığı belirgin değildir; ancak, dar ve basık tutulması kapının işlevsel olmadığını düşündürmektedir. İkinci kat, tavana yakın yerleştirilmiş bir pencereyle aydınlanmaktadır. Duvarlar gömütün boyutlarıyla eşit uzunlukta bloklarla örülmüş olup bindirme tekniğiyle yerleştirilmiştir. Çatı da benzeri şekilde dikdörtgen yekpare bloklarla kapatılmıştır. Arka kesimde de, tıpkı doğu tarafında olduğu gibi, yaklaşık yüksekliğinin yarısı kadar ana kayalık işlenerek oluşturulmuştur.

Anıtsal gömütün birinci ve ikinci katları yassı dikdörtgen taş bloklarla ayrılmış, ikisi altta, ikisi üstte olmak üzere toplam dört gömü teknesi yerleştirilmiştir (Çizim: 5, 6). Birinci kattaki gömü tekneleri, gömüt odasının kayalığa işlenmesinden kaynaklanan nedenlerle boyutları açısından tutarsızlık gösterir (Çizim: 5). Ana kaya derinliğine işlenmiş tekneler doğu-batı doğrultusunda birbirlerine koşut yerleştirilmiş, dar kenarlarda birer taş blokla sınırlandırılmıştır. Ana kayadan oluşturulan gömüt duvarları kabaca işlenmiş ve bu nedenle yer yer girintiler meydana gelmiştir. MM1'de olduğu gibi bu durum gömütün dış görünüşüyle bağdaşmamaktadır; bu da iç tarafın önemsenmediğini göstermektedir. İkinci kat ise daha özenli bir yapı sergilemektedir. Doğru tarafı hariç, diğer duvarlar taş bloklardan oluşturulmuştur. Bu da gömüt odasında düzgün bir tasarım olmasına neden olmuştur. Burada da iki gömü teknesi yer alır; ancak bu kez kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. Gömü tekneleri, aralarına yerleştirilen bir blokla birbirinden ayrılmış ve dar kenarları kaba birer taşla sınırlandırılmıştır (Çizim: 6). Doğru tarafın da, ana kayalığa denk gelmesi nedeniyle, yine bir blokla şekillendirildiği gözlemlenir. İkinci katta girişe bakan güneye yönelik pencere benzeri açıklığın işlevi tam kavranılabilmemiş değildir.

Anıtsal gömüt MM1 ile karşılaştırıldığında; yer seçimi, genel duvar işçiliği ve diğerlerinden ayrılan özgün yapısıyla benzerlikler içerir. Ancak MM1'den farklı olarak kayalıktan soyutlanmamış ve yer yer ondan yararlanılmış tasarımı ve iki katlı yapısıyla ayrılmaktadır. Ayrıca, gömütün giriş benzeri bir donanımına sahip olması ve ikinci kattaki pencere benzeri açıklığın varlığı ayrılan diğer yönleridir. MM1'de taş bloklarla oluşturulmuş podyum dokusu yerine, burada olasılıkla aynı amaç doğrultusunda doğal kayalığın kullanılması ikisini birbirinden ayıran diğer bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bütün bu veriler değerlendirildiğinde, MM2'ye oranla, kendi başına doğal dokudan soyutlanmış ve bağımsız bir yapı kimliği kazanmış olan MM1, daha anıtsal ve gelişkin bir yapı içerir. MM2 aynı anlayışı yansıtmakla beraber, duvarlarında ve podyumunda ana kayalıktan yararlanılmamış olması açısından, MM1'de varılan mimari anlayışın öncüsü durumundadır. Değerlendirmeye esas alınan bu verilerden hareketle, MM1'de blok kenarlarının silmelerle kuşatılması ve ortalarının boşaltılıp bırakılmasında gözlemlenen ayrıntılı işçilik MM2'de görülmemektedir. Ayrıca, tasarım ve kalıntılardan hareketle MM1'in piramidal, MM2'nin ise düz bir çatıyla sonlandırılması bu düşüncemizi olası kılabilir niteliktedir.

İşçilik, tasarım ve konumuyla diğer ikisinden ayrılmakla beraber, Alında nekropol-lerinde görülen diğer gömüt örneklerinden kapalı bir mekân ve girişe sahip olmasıyla ayrılan ve bu özellikleriyle anıtsal özellikler içerdiği gözlemlenen üçüncü örneğimiz (MM3) kuzey nekropolünün kuzeybatısında yer alır²⁹ (Resim: 6; Çizim: 7). MM1 ve MM2'den farklı olarak bu gömüt bugünkü görünümüyle arazi derinliği içinde saklıdır; ancak girişinin açıkta olması bunun kısmen görünür olduğunu göstermektedir. Alan seçimi açısından bir kaya kütlesi üzerinde yer alması MM1 ile benzerlikler yansıtır. Gömüte ana kayalığa işlenmiş dar bir *dromos*ta varılmaktadır. Gömüt girişi, üzeri dikdörtgen bir blokla kapatılmış ve iki tarafında ana kayalıkta açılmış yuvalara oturtulmuş bloklarla

kuşatılmış bir sundurmayla vurgulanmıştır (Resim: 6). Diğerlerinden farklı olarak burada, yarısı toprağa gömülü olmakla beraber içeride tüm yüksekliği ayırt edilebilen bir giriş yer almaktadır. Girişin tabanı ana kayalığa oyulmuş ve üst taraf bloklarla sağlamlaştırılmıştır. Gömüt, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda tek bir odadan oluşmaktadır (Çizim: 7). Duvarları dört bir yönde ana kaya işlenerek oluşturulmasına karşın, girişin sol tarafı dikdörtgen bloklarla olası çökmelere karşı bir duvarla desteklenmiştir. Tabanda asimetrik dikdörtgen plan gösteren gömütün, kalıntılardan hareketle, iki klineli olduğu saptanabilmektedir. Klinelerden birisinin arka duvara, diğerinin ise girişin solundaki uzun duvar boyunca yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Klinelerin varlığı duvarların içine oyulmuş ve parçaları korunmuş olan ince bloklardan belirgindir. Giriş donanımında gözlemlenen ayrıntılı ve özenli işçilik içeride görülmemektedir. Bu olgu diğer örneklerde de saptanıldığı üzere, Alinda'daki anıtsal gömütlerin ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

MM3, gömüt içinde ve girişindeki duvar işçiliğiyle daha çok MM2 ile koşutluklar gösterir. Ancak, tasar ve düzenleniş açısından farklı özelliklere sahiptir. Ayrıca, kaya derinliğine işlenmiş ya da bloklarla oluşturulmuş gömü teknelerinden farklı olarak burada klinelere yer verilmiş olması bunu diğerlerinden ayırmaktadır. Özde aynı amaç doğrultusunda biçimlendirilmiş bu gömütlerdeki özellikle donanımlarda görülen farklılıklar, dönem özellikleriyle açıklanabileceği gibi, Alinda'da uygulanan farklı gömü geleneklerinin varlığına da yorumlanabilir. Ancak MM3'ün korunan duvarlarındaki işçiliğin MM2'yi anımsatması, ikisinin eş zamanlı olabileceğini düşündürmektedir. Bu aşamada anıtsallığa giden anlayışın zamanla araziden soyutlanıp tek başına duran bir mimari birim kimliğine kavuştuğu kabul edildiğinde, gelişim aşamasında MM3'ün ilk örnek durumunda olduğu varsayılabilir.

Nekropol alanları içerisinde salt anılan üç örneği saptanan anıtsal gömütlerin diğer bir ortak yönü de çevrelerinde yoğunlaşan ve onlarla bütünlük gösteren ana kaya derinliğine oyulmuş tekne ve bağımsız duran lahitlerin varlığıdır. Bu yapılanmanın gömütlerdeki şahısların dinsel ve sosyal konumlarından kaynaklandığı söylenebilir; bu da Alinda'da özgün bir ölü kültürünün varlığında uyarıcı ipuçlarıdır.

Anılan gömütlerin varsayılan erken tarihlerindeki yol gösterici nitelikte bir başka gömüt örneği (OM1), akropolün kuzey eteklerinde sur duvarının altındaki bir kayalığın içine oyulan, olasılıkla daha geç döneme ait bir oda-mezardır (Resim: 7; Çizim: 8). Kuzeye yönelik ve harçla kaynaştırılmış yerel taşlarla örülü girişe sahip gömüt, anıtsal olmaktan uzak, kaba işçilik sergilemektedir. Kayalığın doğal girintisinden yararlanarak oluşturulmuş girişin tabanı doğal haliyle işlenmeden bırakılmış; sağ tarafı ise, harçla kaynaştırılmış moloz taşlarla örülü bir duvarla kapatılmıştır. İçeride kubbeimsi bir tavana sahip gömüt, basık ve kabaca işlenmiştir; ikisi yan, birisi arka duvarda olmak üzere toplam üç klineye sahiptir (Resim: 7; Çizim: 8). Kline yatakları kaba yassı bloklardan kesilmiş, ayaklar da benzeri şekilde kabaca yerleştirilmiştir. Gömütün dış görünüşü ve iç donanımı özenden yoksun olup diğerlerinde gözlemlenen anıtsallığı yansıtmamaktadır. Alinda genelinde türünün tek örneği olarak saptadığımız bu gömüt, MM1, MM2 ve MM3'ün tasarım, donanım ve işçilikleriyle daha erken dönem yapılanma örnekleri olduklarında yol göstericidir. Genel eğilim doğrultusunda Anadolu'daki benzeri örneklerin Geç Roma Dönemi olarak değerlendirilmesi ışığında OM1'in de aynı dönemi ilgilendirdiği kabul edilebilir. Dolayısıyla, kuzey nekropolünde yoğunlaşan anıtsal mezarların Roma Dönemine ait olmadıkları; tiyatro, pazar yeri gibi Hellenistik Dönem yapılarıyla duvar işçilikleri bakımından koşutluklar sergilemedikleri ve daha çok Klasik Dönem kalıntıları olarak korunan sur duvarları ve kulelerle benzerlikler gösterdikleri göz önüne alındığında, erken tarihleri bir kez daha kabul edilebilir görülmektedir.

Özgün ve nitelikli olanları anıtsal gömütlerin çevresinde yoğunlaşan ve diğer alanlarda da uygun kayalıklara işlenen tekne gömüt ve yerel taştan kesilmiş lahitler de kuzey nekropolünün gömüt örnekleri arasındadır. Kendi aralarında bütünlük oluşturanlarda genelde bir yön birliği olmakla beraber, bütün olarak değerlendirildiklerinde, bundan söz etmek olası değildir. Ayrıntılarda önemsiz bazı farklılıklar olmakla beraber, genelde aynı biçimsel özelliklere sahip tekne ve lahit gömütlerde izlenen genel yapı özel-

likleri, düzgün kesilmiş dikdörtgen bir gömü teknesi ve semerdam bir kapak olarak özetlenebilir. Gerek tekne gömütlerde gerekse lahitlerde tekneler fazla bir ayrıntı içermez; ancak, kapaklarda hem taşıma hem de estetik amaçlı kabartma verilmiş bazı ayrıntılar görülür. Bunlar kapakların dar ve uzun yüzlerinde yer alırlar. Kare, dikdörtgen, baklava dilimi, spiral veya yarı küresel biçimde olan söz konusu bu kabartma ayrıntılar, kapaklar üzerinde bazen değişimli olarak da kullanılmışlardır.

Lahitler tek başlarına yerleştirilmiş olabildikleri gibi, bazen kümeler halinde de görülebilirler. Her iki durumda da düzleştirilmiş ve bir platform görünümü kazandırılmış düz set üzerine konumlandırılmışlardır. Aynı durum tekne gömütlerde de söz konusudur ki, bunlarda etrafı biçimlendirilmiş ve bir podyum görüntüsü kazandırılmış doğal kayalıklar tercih edilmiştir. Yaygın olmasa da, bu türden gömütlerin bazılarının çevrelerinde alan düzenlenmesine yönelik kaya işçiliği örnekleri görülür. Bu alanlara basamaklarla çıkışın sağlanmasına yönelik uygulamaların anıtsal bir görünüm kazandırma amaçlı yapıldıkları söylenebilir.

Anılan tüm gömüt örnekleriyle Alinda'nın önemsenen gömü alanı olduğu anlaşılan kuzey nekropolü, doğusunda yer alan kalıntılarla da ayrı bir öneme sahiptir. Akropolün kuzeydoğu eteklerinde, alana egemen bir konumda anıtsal nitelikli bir *heroon* ve çevresindeki lahit örnekleriyle bir bütünlük oluşturan bu gömü alanı kuzeyden soyutlanmış durumdadır. Bu nedenle, alanı kuzeydoğu nekropolü olarak adlandırmak yerinde olur. Tamamen yıkılmış olmakla birlikte kalıntılarının büyük çoğunluğu korunmuş olan *heroon*a, üzerinde yer aldığı platformun alt kesiminden itibaren ana kayaya işlenmiş basamaklar ve düzeltilmiş tabanlar aracılığıyla ulaşılmaktadır ki, bunların özgün yapıları yer yer korunmuştur. Yaklaşık 7.00 x 6.60 m. ölçülerindeki gömüt odası dört basamaklı bir podyum üzerine oturtulmuş ve köşelerde profilli bir altlık üzerinde yükselen dikdörtgen plasterlerle desteklenmiştir. Taban düzeyinde iyi korunmuş olmasına karşın, üst yapısı tamamen yıkılmış; ancak kalıntıların yaklaşık tamamı ya gömüt odasının ortasında ya da çevresinde dağınık bir şekilde bulunmaktadır.

Gömüt kalıntıları arasında düzgün profilli bazı mimari öğelerin yanı sıra, ters "L" biçiminde düzgün işlenmiş stel benzeri bir öge belirlendi. Stelin boyutları hem kuzey hem de güney nekropolünde özellikle tekne gömütlerle bağlantılı olarak, kayaya işlenmiş yuvalarla sağlanmaktadır. Bu da gömütlerdeki kişinin önemiyle bağlantılı olarak bir ya da bazı örneklerde görüldüğü üzere, iki stelle onurlandırıldığını düşündürmektedir³⁰.

Kuzey nekropolünde MM1, MM2 ve MM3 anıtsal gömütleri çevresinde görülen gömü yapılanmaları burada tekrarlanmıştır. *Heroon*un ölüdeki kayalık platforma işlenmiş çok sayıda gömüt, kendi aralarında bütünlük oluşturmaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi, *heroon* ile birlikte, sur duvarının hemen dışında yer alan gömütler kendi aralarında yön birliği göstermezler ancak, genelde doğu-batı doğrultusunda oldukları gözlemlenir. Gömüt teknelerinde farklılıklar görülmez, ancak kapaklar biçimsel ayrıntıları ve donanımları açısından çeşitlidir. Kuzey nekropolündekilerden farklı olarak kapaklar daha iri boyutlu ve anıtsal niteliktedir. Bu da kaya derinliğindeki gömü odasının belirgin şekilde vurgulanmasını sağlamaktadır.

Alinda'da nekropol alanlarında ender karşılaşılan kaya derinliğine oyulmuş çocuk gömütlerinden bir kaçı da bu alanda yer alır. Boyutlarının küçük tutulması dışında söz konusu bu gömütler de, bütün biçimsel ayrıntılarda diğerleriyle ortak özellikler sergiler.

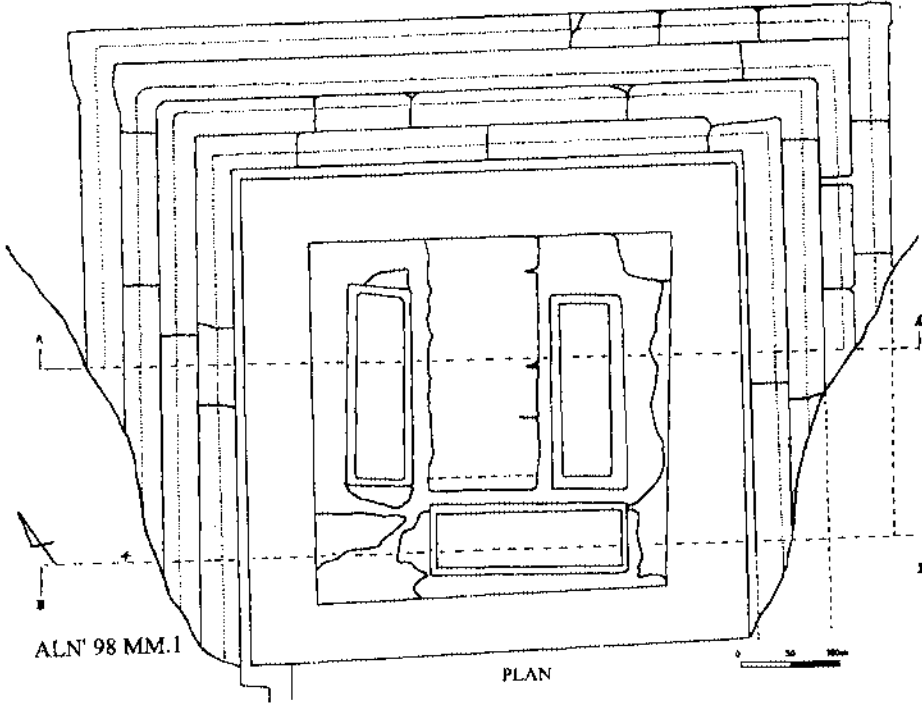
Daha sonraki araştırmalara ayrıntılı konu edileceği gibi, Alinda Akropolünün güney eteklerinde, organik bütünlük göstermeseler de, gömütlerin varlığı gözlenmektedir. Kayalık bir yapı sergileyen arazinin yerleşime açık olmadığı, ancak uygun blokların işlenerek gömüt amaçlı şekillendirildiği görülür. Sayısal açıdan kuzey nekropolündeki gömütlere oranla, fazla yoğunluk görülmesine de, tekne gömüt ve lahitlerden oluşan gömü yapılanmalarına sahne olan alanda özgün örnekler bulunmaktadır. Geniş kayalık platformda kendi aralarında yön birliği olmayan, işlenişleri bakımından özen içermeyen tekil veya ikiz gömütlerde, kuzeye oranla, nitelikli işçilik görülmemektedir. Özellikle lahit

30 Özkaya-San-Barrin, "Alinda".

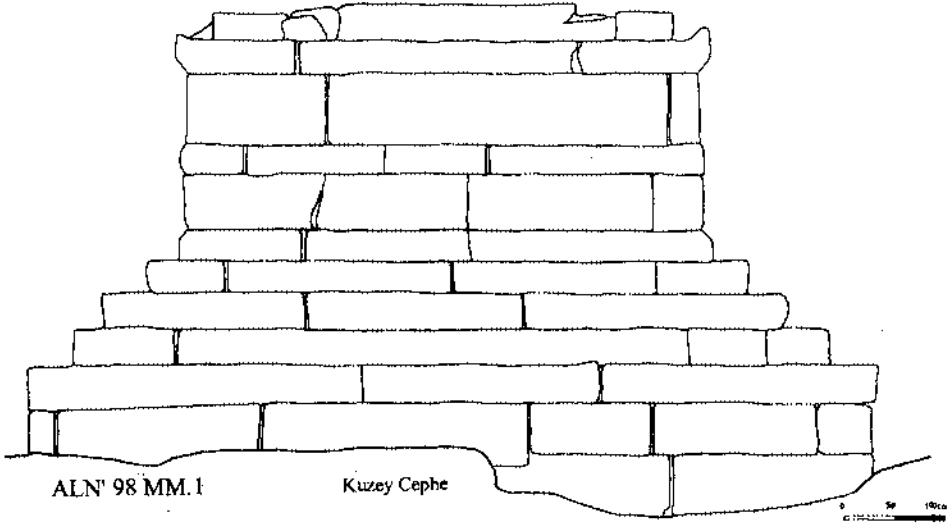
kapaklarının düz, yarı semerdam veya kabaca işlenmesi bu ayrımı belirgin şekilde gözler önüne sermektedir. Kuzeydeki anıtsal gömütlerin burada olmaması, tekne gömüt ve lahitlerde özensiz işçiliğin varlığı, burasının ikincil bir nekropol alanı olduğunu düşündürmektedir. Buna karşın, gerek güneyde, gerekse kuzeyde yoğunlaşan gömütlerden edinilen genel izlenim, özde temel anlayış üzerinde biçimlendirildikleri ve çok geç dönemlere sarmayan, geleneksel bir anlayışın ürünleri oldukları yönündedir.

Tekne gömüt ve lahitlerin biçim ve işlenişlerine göre zamansal sıralamaya tabi tutulamayacakları, dönem içinde öz aynı olmak kaydıyla, farklı biçimlerin varlığı gözlenmektedir. Bunun en belirgin örneği güney nekropolündeki gömütlerde görülür. Farklı doğrultularda, ancak aynı kaya üzerine işlenmiş bazı gömütlerin lahit kapakları yalın ve düz, diğerinin ise semerdam bir kapakla kapatılması bu düşüncemizi olası kılmaktadır. Benzeri türdeki gömüt örneklerinin birlikteliği, olasılıkla eş zamanlı farklı tür ve işçiliklerin uygulandığına işaret eder. Bu gömü geleneğinin ne kadar devam ettiği konusunda fikir verebilecek veriler eksik olmakla birlikte, OM1 örneğinde saptandığı üzere, en azından Roma Döneminde geleneğin değiştiği söylenebilir.

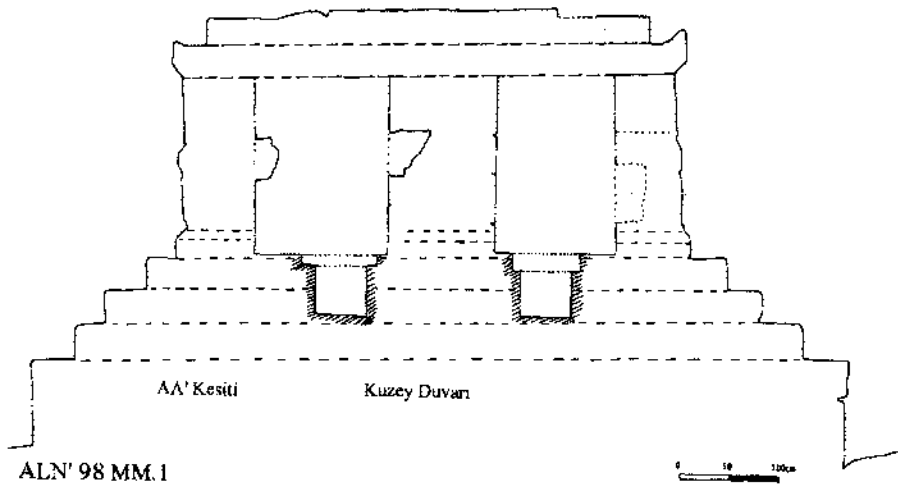
Sonuçta, belirlenebildiği kadarıyla İ.Ö. 2. bine kadar uzanan tarihi ve günümüze kadar iyi korunmuş kalıntılarıyla Alinda, Karia bölgesinin önemli kentleri arasında yer alır. Özellikle Miletos'a açılan yolu denetiminde bulunduran bir kavşakta yer alması, kenti İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren önemli kılmış; Büyük İskender'in özel ilgisini çekmiş ve bir anlamda Ada ile birlikte adeta Karia bölgesi başkentliğini üstlenmiştir. Tüm mimari birimlerinde ve nekropollerinde Karia bölgesinin özgün yerel özelliklerini yansıtmaları, Alinda'da bilimsel anlamda elde edilecek sonuçların Karia geneline ışık tutabilecek nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu özellikleriyle Alinda'nın günümüze kadar yeterince araştırılmamış ve kapsamında birçok bilinmezi barındıran Karia bölgesi arkeolojisine önemli katkılar sağlayacağı açıkça gözlenmektedir.

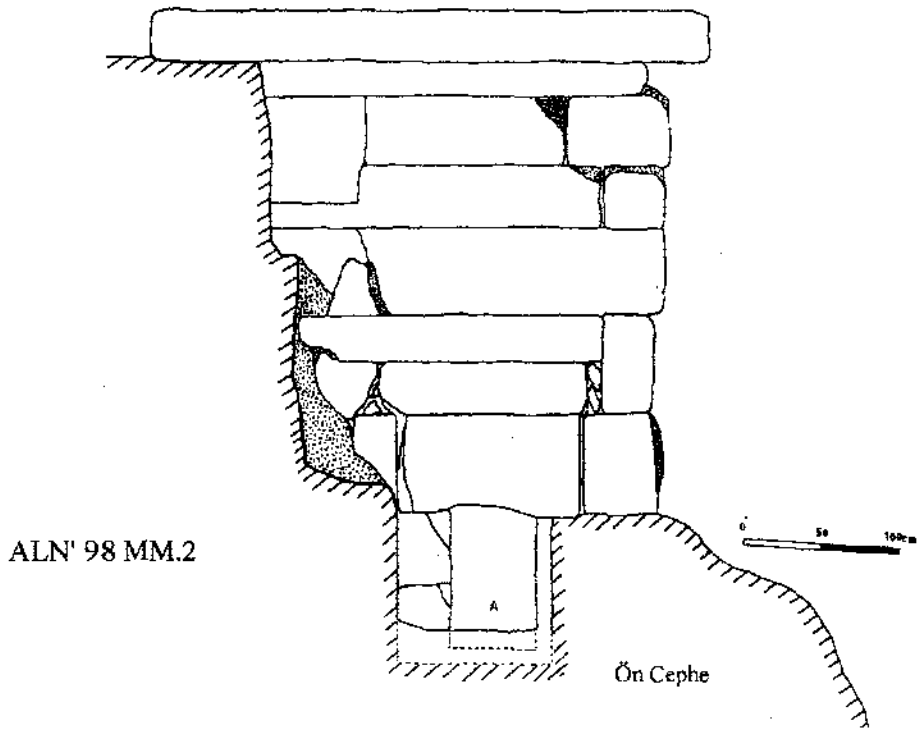
Çizim: 1

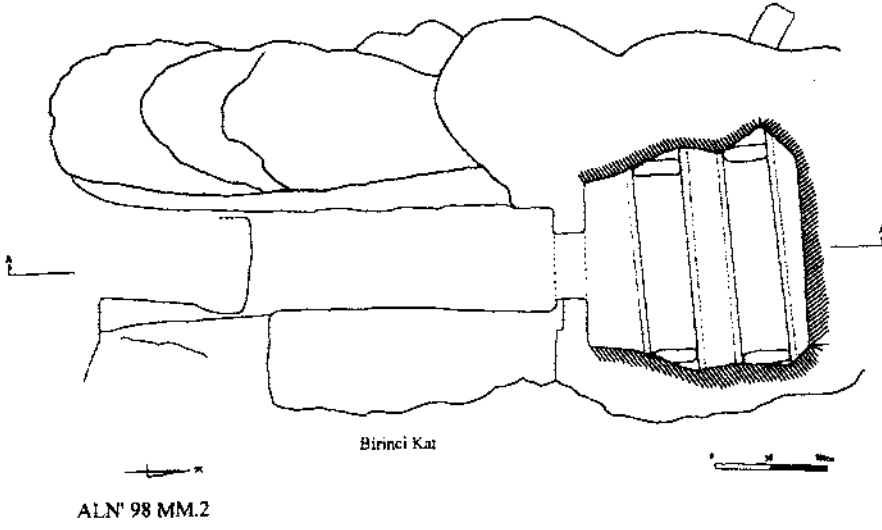
Çizim: 2

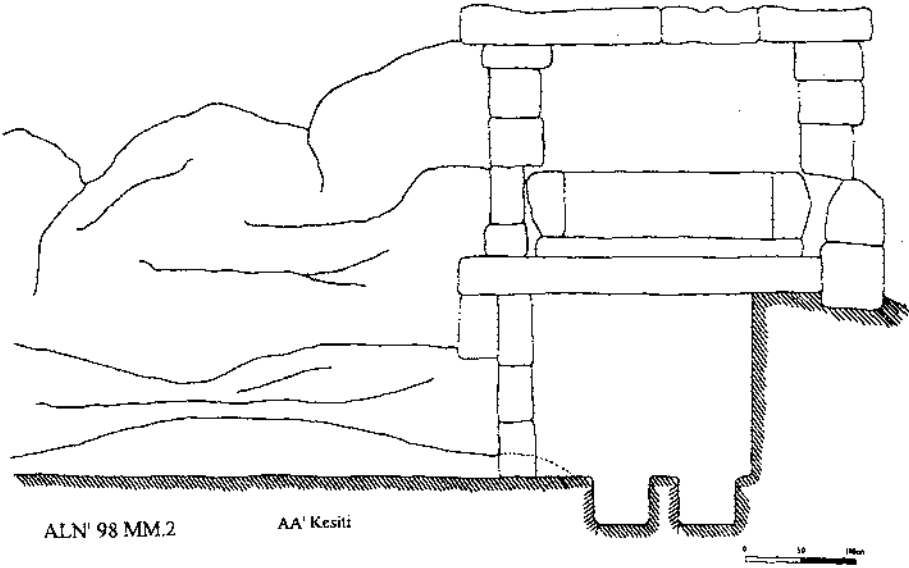
Çizim: 3

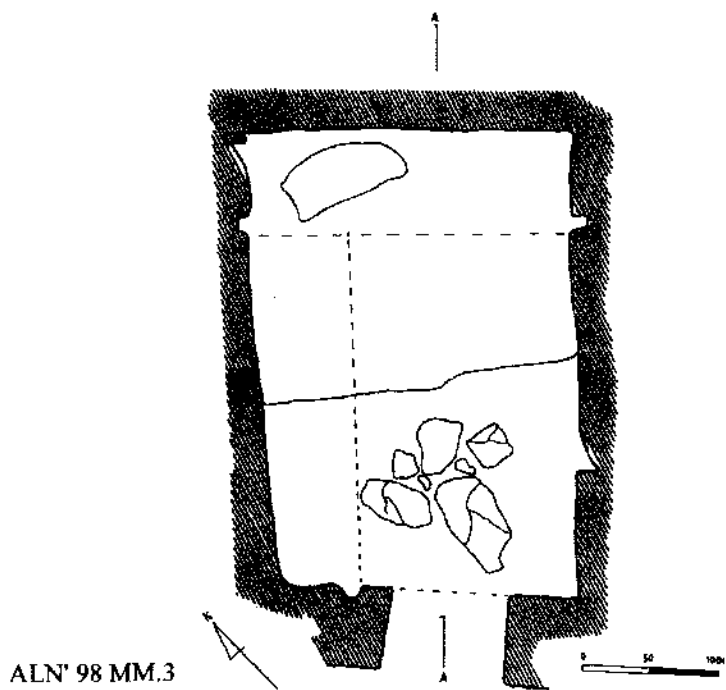
Çizim: 4

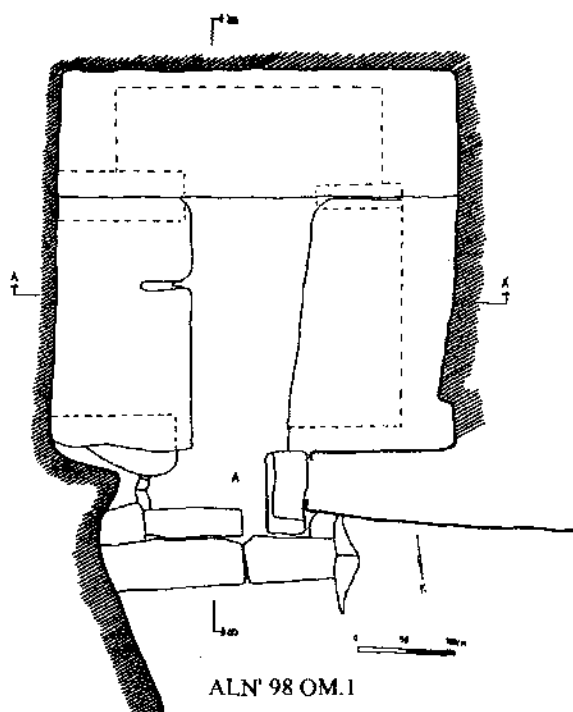
Çizim: 5

Çizim: 6

Çizim: 7

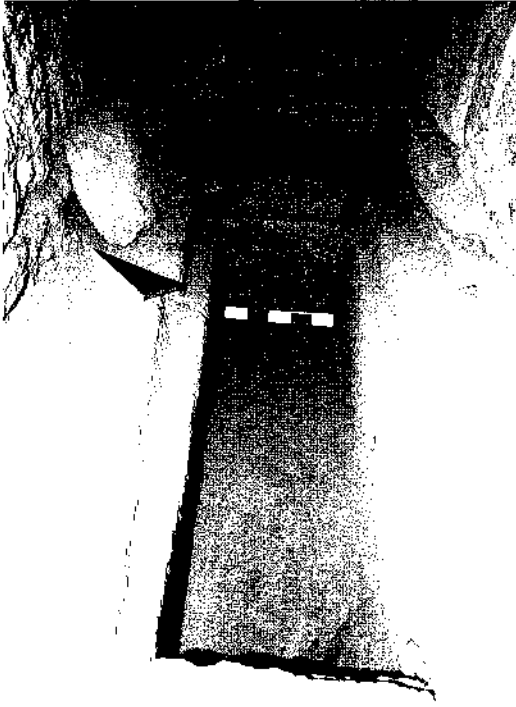
Çizim: 8

Resim: 1

Resim: 2

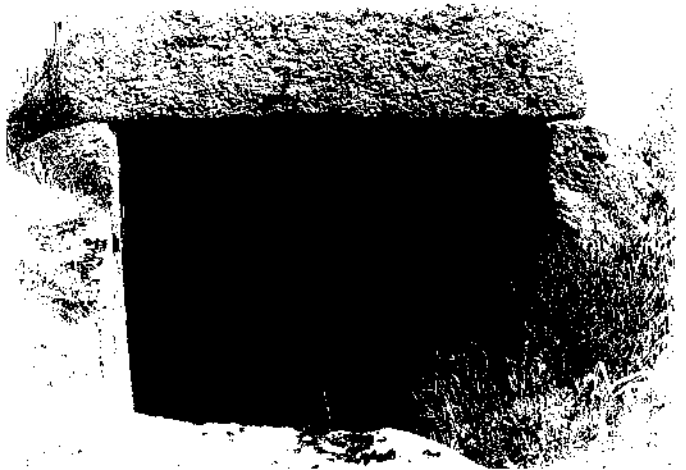
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

BERICHT ÜBER DIE ARBEITEN DES JAHRES 1998 IN HERAKLEIA AM LATMOS UND UMGEBUNG

Anneliese PESCHLOW*

Die Feldforschungen in Herakleia am Latmos verteilten sich 1998 auf zwei Kampagnen. Die Frühjahrskampagne (27. April bis 22. Mai) war ausschließlich den Felsbildern gewidmet, während die sechswöchige Herbstkampagne (7. September bis 17. Oktober) der Klärung verschiedener siedlungskundlicher Fragen von Herakleia und des zugehörigen Territoriums galt¹.

1. Der Stadtplan von Herakleia

Der noch fehlende Teil des Stadtgebietes, der die innere Zitadelle umfaßt, wurde eingemessen, so daß der neue Stadtplan bis auf einige noch nachzutragende Details abgeschlossen ist.

2. Die Befestigungen an der Ostgrenze der Latmia

In geringer Entfernung westlich der wichtigen antiken Straße, die die Ebene von Euromos mit dem Määndertal verband, wurde mit der Untersuchung von drei bisher unbekannten Forts begonnen, die vermutlich zusammen mit der bereits in den Vorjahren untersuchten Kale von Bağarcık der Sicherung der Ostgrenze des herakleotischen Territoriums dienten (Abb. 1). Diese vier Anlagen folgen in etwa gleichmäßigen Abständen von 4 - 5 km. aufeinander. Das nordöstliche liegt knapp 3 km. nördlich der modernen Ortschaft Çavdar auf einem strategisch günstigen Punkt, dem 700 m. hohen Kaletaş, von dem aus man Amyzon, die Mäanderebene mit der Mykale sowie den südwestlichen Teil des Latmosgebirge bis hin zum Bafa - See überblickt. Das zweite Fort, das mit dem Kaletaş in Sichtverbindung stand und den gleichen Weitblick bietet, liegt weiter südlich auf dem 750 m. hohen Çobantaş. Das dritte schließlich, das die SO-Ecke der Latmia schützte, befindet sich auf dem 1100 m. hohen Sazakasartepe oberhalb der modernen Ortschaft Sakarkaya. Von der Kuppe des Sazakasartepe überblickt man die Grenzen des herakleotischen Territoriums zu seinen Nachbarn Milet, Pidasa und Euromos sowie die von Westen über den Atrali-Paß kommende und sich hier verzweigende antike Straße und den Beginn der oben bereits erwähnten Straße, die die Euromosebene mit dem Määndertal verband.

* Dr. Anneliese PESCHLOW, DAI - Zentrale, Podbielskiallee 69, D-14195 Berlin/ALMANYA

¹ Teilnehmer an der Unternehmung waren: T. Brede (Vermessung), M. Gülyaz (Kopieren der Felsbilder), V. Höftfeld (Kartographie), Chr. Lohr (Urbanistik von Herakleia), Murat Özgen (Untersuchung der antiken Siedlung bei Güzeltepe), B. Ritter (Vermessung), M. Ritter (Vermessung), S. Szakilla (Stadtplan von Herakleia), A. Tann (Vermessung). Als Regierungsvertreter war Halil Arca vom Museum Afyon entsandt, dem für seine tatkräftige Hilfe herzlich gedankt sei. Mein besonderer Dank gilt der Generaldirektion der Denkmäler und Museen Ankara für die mir auch im Jahre 1998 erteilte Arbeitsgenehmigung.

Im Unterschied zu der Kale von Bağarcık waren die drei Forts nicht ständig bewohnt, sondern nur zeitweise besetzt. Dafür sprechen die geringen Siedlungsspuren in ihrem Innern und das Fehlen von Gräbern in ihrem Umkreis. Ihr Erhaltungszustand ist schlecht. Das Mauerwerk ist teilweise bis auf den Fels abgetragen, so daß sein Verlauf häufig nur noch an den Steinbettungen zu erkennen ist. Es handelt sich dabei um eine zweischalige Quadermauer im Läufer-Bindersystem, die zusammen mit den wenigen signifikanten Ziegel- und Keramikfragmenten eine Entstehung in hellenistischer Zeit nahelegen. Doch wurden die Anlagen auch, wie das Fort auf dem Sazakasartepe zeigt, in der späteren Kaiserzeit noch benutzt bzw. wiederbenutzt.

Am schlechtesten erhalten ist das Fort auf dem Çobantaş, einem vereinzelt stehenden, die unmittelbare Umgebung um 50 m. überragenden Felsen, von dessen Vermessung wegen der Steilheit des Geländes und der damit verbundenen Absturzgefahr zumindest vorläufig abgesehen wurde. Die Vermessung der beiden anderen Forts ist abgeschlossen, die eigentliche Bauaufnahme steht jedoch noch aus.

3. Die Siedlung bei Güzeltepe

Zwei km. westlich des modernen Dorfes Güzeltepe liegt auf einem Sporn am Nordhang des Beşparmak eine antike Siedlung, die in byzantinischer Zeit überbaut wurde. Sie beherrscht das Tal von Değirmenboğazi, ein Seitental des Mäander, und gewährt einen Blick über die Mäanderebene bis hin zur Mykale. Der antike Name ist nicht bekannt. Die Siedlung wurde bereits 1995 entdeckt, jedoch bisher noch nicht genauer untersucht. 1998 wurde mit der geodätischen Vermessung begonnen. Sie soll 1999 fortgesetzt und um eine genaue Bauaufnahme ergänzt werden. Die Siedlung wird von einer ausgedehnten Nekropole umgeben. Es sind Felsgräber der für den Latmos typischen Form, die sich bis zum Fuß des Hanges hinunterziehen.

Durch die byzantinische Wiederbesiedlung ist der antike Befund stark gestört. Nur einige wenige Quadermauern sind erhalten, auf die sich die Datierung vorläufig stützen kann und die eine Entstehung in spätklassisch-hellenistischer Zeit nahelegen.

4. Die Felsbilder

Im vergangenen Frühjahr wurden 24 neue Felsbilder entdeckt, so daß sich ihre Zahl insgesamt auf 50 erhöht hat (Abb. 1). Damit umfaßt das Verbreitungsgebiet nach dem augenblicklichen Forschungsstand eine Fläche von - in Luftlinie gemessen - ca. 12 x 14 km. Bisher waren nur Felsbilder aus dem westlichen Vorgelände des Beşparmak bis auf 520 m. Höhe bekannt. Nach den Neufunden gehört auch das Gelände östlich des Hauptgebirgskammes hinzu, wo Felsbilder bis auf 800 m. Höhe entdeckt wurden (Abb. 2).

Unsere bereits mehrfach geäußerte Vermutung einer Beziehung zwischen Felsbild und Wasser wurde durch die Entdeckungen dieses Jahres gestützt. Die Felsbilder befinden sich bis auf eine Ausnahme in der Nähe von Bächen oder Quellen, häufig sogar direkt neben einem Bach oder einer Quelle. In zwei Beispielen durchquert der Bach sogar das Höhleninnere, in einem anderen fließt er unmittelbar unterhalb des Felsüberhangs. Im Umfeld der Bilder wurden wie bei den bereits bekannten keine Keramikscherben oder Steinwerkzeuge gefunden, so daß die Frage nach den zugehörigen Siedlungen weiterhin offenbleibt.

Ein neuer Schwerpunkt der Felsmalereien ist das Tal südlich der Straße zwischen Karakaya und Söğütözü, das die Flurbezeichnung Kavalan trägt, ferner das Gebiet zwischen dem Çörlenasartepe und Çayırılık Mevkii auf der Rückseite des Gebirges nördlich des Anadolu-Passes (Abb. 1).

Ein Teil der neuen Bilder wurde bereits kopiert². Elf davon sind gut erhalten, bei sieben sind immerhin noch einige Figuren zu erkennen, bei dem Rest jedoch nur noch

2 Die Kopien in Abb. 2 - 6 sind nur vorläufig und müssen noch einmal vor Ort korrigiert werden.

rote Farbspuren. Bis auf einige interessante Details tragen sie stilistisch, thematisch und typologisch zu dem bereits Bekanntem nichts Neues bei. Sie gehören, soweit der Erhaltungszustand ein Urteil erlaubt, bis auf einige wenige Figuren der Höhle von Çayırlik Mevkii in die Reihe der schematischen Felsbilder. Wie üblich handelt es sich um Darstellungen von menschlichen Figuren, meist zu Paaren oder Gruppen angeordnet. Selten kommt nur eine Figur als Bildgegenstand vor wie in einer Höhle von Kavalan (Abb. 3). Tierbilder sind darunter nicht vertreten. Jagddarstellungen fehlen nach wie vor ganz.

Das Bildrepertoire wird um ein neues Motiv erweitert, das innerhalb der Gesamtbewertung der dargestellten Szenen den Akzent etwas verschiebt. Unter den bisher bekannten Bildern waren die weiblichen Figuren zwar in der Überzahl, ihre Wiedergabe auch variationsreicher als die der männlichen, doch stand der Mann bei Gruppendarstellungen immer im Mittelpunkt. Jetzt gibt es mit dem Bild eines der Abris von Kavalan (Abb. 4) auch ein Beispiel von einer Dreiergruppe mit einer Frau in der Mitte und zwei Männern an ihren Seiten. Gelegentlich begegnet über den Köpfen der Figuren ein dicker Strich, der bei Paar- oder Gruppendarstellung vielleicht die Zusammengehörigkeit betonen soll. Das Gesäß der Frauen ist mit bisher unbekannten Ornamenten verziert, die wie bei den bereits bekannten an Webmuster erinnern (Abb. 4 - 6). Höchstwahrscheinlich tragen die Frauen einen Rock oder Schurz. Die Sorgfalt, die auf die Verzierungen dieses Details bei der ansonsten stark vereinfachten Wiedergabe der menschlichen Figur gelegt wird wie auch die Vielfalt der Muster werfen die Frage auf, ob damit nicht vielleicht ein Kleidungsstück gemeint ist, das zu bestimmten kultischen Anlässen getragen wurde. Eine neue Merkwürdigkeit ist dabei ein vorspringender Zipfel, der in verschiedener Höhe zwischen Bauchbeginn und -ende angebracht sein kann und zunächst an einen Phallus denken läßt (Abb. 3. 5. 6). Handelt es sich bei diesen Bildern um die Darstellung bestimmter Fruchtbarkeitsriten? Ist die Frau vielleicht als Inbegriff des Lebens aufzufassen und sind aus diesem Grund Zeugung und Gebärfähigkeit in ihr vereint?

Ein weiteres interessantes Detail läßt sich auf einem Höhlenbild von Kavalan beobachten, das zu den am reichsten und sorgfältigsten ausgemalten gehört, so daß man fast von Miniaturmalerei sprechen könnte (Abb. 6). Neu ist an diesem Bild auch das Vorkommen von weißer Farbe. Bei einigen menschlichen Figuren, auch bei den Handdarstellungen ist der Kontur minutiös von kleinen weißen Punkten eingefäßt³. Über dem Kopf einer weiblichen Figur erscheint ein Strich, der ebenfalls von weißen Punkten eingefäßt wird. Darüber ist eine Girlande aus weißen Blüten gemalt. Weiße Farbe wurde auch, wie wir erst dieses Jahr festgestellt haben, bei einem bereits 1994 im Söğütözü entdeckten Bild verwendet. Hier ist eine kleine Nische mit drei Kreisen und Linien aus weißen Punkten gefüllt. Neben dem üblichen Rot und dem bisher nur einmal bezeugten Gelb wurde zur Darstellung ganz bestimmter Einzelheiten zusätzlich Weiß verwendet.

Auch in der Malweise gibt es eine kleine Neuerung. Bisher waren die menschlichen Figuren mit einem dicken Strich gemalt, wobei das Körpervolumen ganz ausgefüllt war abgesehen von den Schmuckmustern der Röcke. Auf dem Bild des kleinen Abri von Çatırdıng westlich von Çavdar ist nur der äußere Körperkontur rot gemalt, das Innere hingegen ausgespart. Abgesehen von den neuen Rockmustern der weiblichen Figuren wurde der Motivschatz der Ornamente nicht bereichert. Daß es sich dabei nicht nur um Dekorationselemente handelt, die die Lücken zwischen den Figuren ausfüllen, sondern ihnen - zumindest teilweise - eine eigene Bedeutung zukommt, dafür spricht die Beobachtung, daß einige Nischen nur mit Ornamenten verziert sind, und vor allem die Tatsache, daß die große Höhle von Damlıyurt, durch die ein Bach fließt, nur Ornamentalschmuck aufweist. Wir betrachten die Höhlen und Abris als

3 Auf der Kopie in Abb. 6 sind diese Details nicht vollständig erfaßt.

Kultplätze, deuten die Darstellungen damit als kultisch. In diesem Zusammenhang sind auch die Ornamente zu sehen, von denen man Wellen- und Zickzacklinien sowie den Mäander als Symbol des Wassers deuten könnte. Trifft diese Vermutung zu, würden sich daraus auch Rückschlüsse auf den Sinngehalt der Ornamente der zeitgleichen Keramik von Hacilar ergeben⁴.

4 Diesen Hinweis verdanke ich I. Wunderlich.

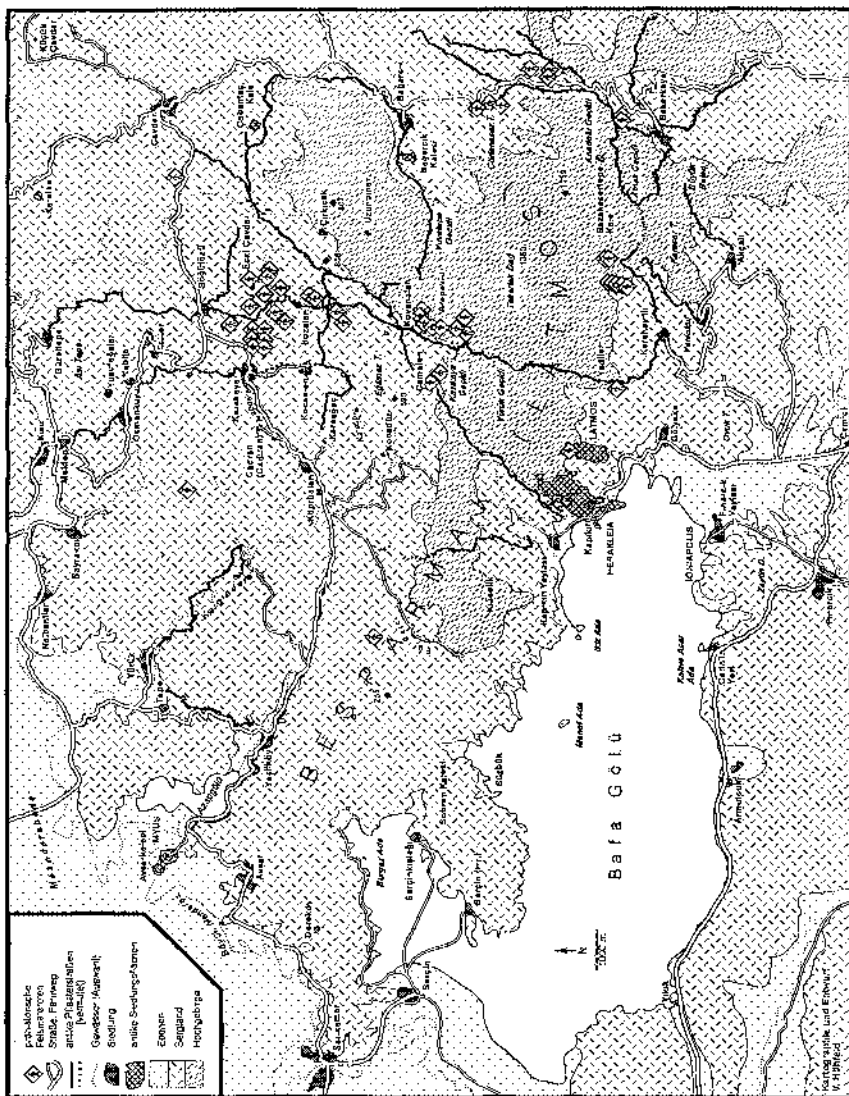

Abb. 2: Kayabaşı, Höhlenbild (Kopie)

Abb. 3: Kavalan, Höhlenbild (Kopie)

Abb. 4: Kavalan, Felsbild eines Abri (Kopie)

Abb. 5: Kovanalan, Nischenbild einer Höhle (Kopie)

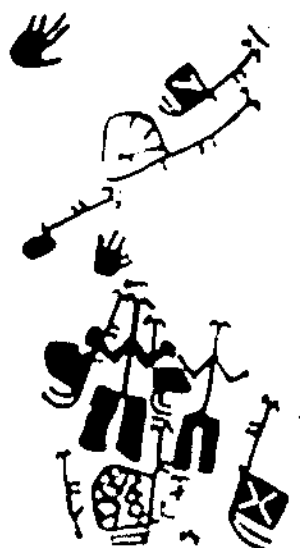

Abb. 6: Kavalan, Höhlenbild (Kopie)

KIRAN GÖLÜ 1998

*Turgut SANER**
Zeynep KUBAN

Muğla'nın Marmaris İlçesi sınırları içinde, Bozburun Yarımadası'nın karayolu ile ulaşılabilen güney ucundaki Kiran Gölü kalıntılarını (Harita: 1) konu alan arkeolojik-mimari tespit çalışmasının ikincisi 22-29.8.1998 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya Bakanlık temsilcisi olarak Marmaris Müzesi'nden Arkeolog Esengül Yıldız eşlik etmiş, ayrıca İTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencisi Güven Günaltay bütün teknik ayrıntılardaki yardımlarıyla katılmıştır. Esengül Yıldız güç çalışma şartlarına büyük bir özveriyle uymuş, içten ilgisi, gözlemleri ve enerjisiyle çalışmaya önemli bir boyut kazandırmıştır. Kendisine aynı içtenlikle teşekkür ederiz.

1995 yılında başlayan Kiran Gölü kutsal alanı yüzey araştırması 1996 ve 1997 yıllarında kesintiye uğramış, 1998 yılında iznin yenilenmesiyle çalışmalara devam edilmiştir. 1995 yılı çalışmasında alana adını veren Kiran Gölü'nün çevresinde, Hekatompedos ölçülerinde bir tapınak, bir tiyatro ve işlevleri henüz açıklık kazanmamış bazı yapılardan oluşan bir düzenleme tespit edilmiştir. Bunlardan Hekatompedos ve önündeki sunağı, tiyatro ve "1 numaralı yapı" 1:200 ölçekli vaziyet planına işlenmiştir. 1995'te ayrıca üzerinde bir tahkimat bulunan Asar Dağı yönüne doğru devam eden yolda mezarlar tespit edilmiş ve kutsal alanın Asar Dağı'ndaki yerleşme ile de bağlantılı olduğu görülmüştür. Ayrıca Bozburun Yarımadası'nda çok yaygın olan, "basamaklı piramit" olarak anılan ve mezar kaideleri olduğu düşünülen anıtlara ait stellerin Kiran Gölü çevresinde örnekleri saptanmıştır.

1998 yılı çalışmasının ana hedeflerini, kutsal alanda teşhis edilebilen diğer yapıların mimari belgelenmesi ve Kiran Gölü'nün kuzeydeki olası deniz bağlantısının araştırılması oluşturmıştır. Bu çalışma programına göre önce Kiran Gölü'nün batısında yer alan "3 numaralı yapı" ölçülmüştür. Yoğun bitki örtüsünün izin verdiği kadarıyla rölevé alınan yapı dar uzun dikdörtgen bir plana sahiptir (Çizim: 1a-b). Göle bakan cephesinde bir hat üzerine dizilmiş üç kapı açıklığı saptanmıştır. Kuzeybatı köşesine ait yerinden oynamış yüksek bir blokta köşe şeridinin işlendiği gözlenmiştir. Yapı plan özellikleriyle, birçok kutsal alanda genel mimari kompozisyonun önemli bir parçası olan stoları çağrıştırmaktadır. Ancak işlevini aydınlatacak bir buluntuya rastlanmamıştır.

Gölün doğusunda yer alan ve dörtgen bir plana sahip "2 numaralı yapı" da ölçülerek vaziyet planına eklenmiştir (Çizim: 1a-b; Resim: 1). Yapının duvarlarına ait iki blok sırası izlenebilmektedir. Bu yapıda da batıda, yani göle bakan yönde bir kapı açıklığı bulunmaktadır.

2 ve 3 numaralı yapıların bu şekilde ölçülerek plana katılmasıyla, Kiran Gölü kutsal alanında teşhis edilebilen ana yapı grubunun yerleşim şeması ortaya çıkmış olmaktadır. Yapıların arazideki konumları incelendiğinde, 30 m. çapındaki Kiran Gölü'nün bu şema oluşturulurken dikkate alındığı izlenimi uyandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gölün

* Yrd.Doç.Dr. Turgut SANER, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Taşkışla 80191 Taksim, İSTANBUL/TÜRKİYE
Dr. Zeynep KUBAN, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Taşkışla 80191 Taksim, İSTANBUL/TÜRKİYE

Antik Çağda da yaklaşık aynı ölçülerde mevcut olduğu ve tasarımı yönlendirdiği akla gelmektedir. Göl bugünkü durumda, aralarında yapı bloklarının da bulunduğu iri taşlarla kabaca çevrelenmiştir; ancak antik bir setleme izine rastlanmamıştır.

İlk çalışmada yoğun bitki örtüsünden dolayı yaklaşılamayan tiyatronun iyi durumdaki kuzey analemma duvarı sınırlı bir temizlikten sonra ölçülmüş ve duvarın doğrultusu tespit edilebilmiştir (Çizim: 1a-b). Buna göre, yarım daireyi aşan bir plan veren tiyatronun analemma duvarları bir miktar açı yaparak merkeze doğru yönlendirilmiştir.

Tapınağın hemen çevresinde yer alan ana yapıların dışında, 1995 yılında üzerinden bazı keramik parçalarının toplandığı mezar yapısının kalıntıları da toprak üstünde yer aldığı kadarıyla tespit edilip çizilmiştir. Yapı bölgede sıkça rastlanan bir mimariye sahiptir. Dörtgen bir platform yaratmak için oluşturulan destek duvarları arasında belirgin işçilik ve örgü farkları vardır. Mezarın izleyiciye dönük esas cephesi dairesel bosajlı bloklardan inşa edilmiş, örgüye köşe şeritleri işlenmiştir (Resim: 2, ok ile işaretli). Bu duvar örgüsünün ve keramik buluntularının tarihlenmesi ilk raporda tartışılmıştır¹. Mezarın çevresinde görülen basamaklı kaidelerin duvarın desteklediği platformun üzerinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Böylece mezarın, dairesel bosajlı bloklarla örülen bir "esas" cepheye sahip platform, onun üzerindeki basamaklı kaideler ve kaidelerin oyuklarına yerleştirilen stellerden oluşan üçlü bir düzen gösterdiği söylenebilir. Platformun çokgen bloklardan inşa edilmiş olan uzun cephesi (Resim: 3) ile esas cephe arasında oluşan açığı ve örgülerdeki farklılık sorunlu bir durum yaratmaktadır. Bugünkü kalıntı durumunda görülen, esas cephe konumundaki bosajlı yüz, mevcut (çokgen örgülü) bir yapıya daha geç bir tarihte eklenmiş olmalıdır.

1998 yılında tespit edilen diğer bir kalıntı, kutsal alanın kuzeyinde bulunmaktadır (Çizim: 2; Resim: 4). Kutsal alana yakınlığından dolayı merkezdeki yapı topluluğu ile ilişkili olarak görülmelidir. Dikdörtgen planlı yapının dış duvarları düzgün olmayan bloklardan oluşturulmuştur. "Z.1" olarak adlandırılan ve ölçülerek belgelenen yapıda zeytin yağı üretme mekanizmalarına ait kalıntılar (pres taban taşı) bulunmuştur. Yapının bir iç avlu etrafında sıralanan mekânlardan oluştuğu kalıntı durumundan anlaşılmaktadır.

Kutsal alanın temenos sınırlarını tespit etmek için yapılan araştırmalarda, Kıran Gölü'nün güneyinde yer alan ancak bitki örtüsü altında olmasından dolayı rölovesi henüz yapılamayan, sıralı çokgen bloklardan oluşan duvar kalıntıları bulunmuştur. Daha önceki çalışmada karşılaşılan bazı mezarlar kutsal alan ile bu duvar arasında kalan bölgenin kullanıldığını göstermektedir. Sözü edilen duvarın güneydoğusunda da az eğimli bir yamaç üzerinde yapı kalıntıları saptanmıştır. Duvar ile bu yapılar yaklaşık olarak Kıran Gölü kutsal alanının doğudaki sınırını vermektedir. Duvarların hemen yakınında "Z.2" olarak adlandırılan ve içinde bir pres taban taşı bulunan bir zeytinyağı işliği daha tespit edilmiştir (Resim: 5).

1995 araştırmasında Kıran Gölü kutsal alanının Asar Dağı ve Loryma ile olan bağlantıları tespit edilmişti. Syme veya Knidos gibi deniz aşırı antik merkezlerden de bir yaklaşıma olması gerektiği varsayımından hareketle 1998'de kutsal alanın kuzeyindeki bölge, olası bir yol bulmak amacıyla ele alınmıştır.

Nitekim kutsal alanın yakınında başlayan bir patika, yarımada'nın kuzeyine doğru yönelmekte ve Hıdırlık olarak adlandırılan mevkiye denize ulaşmaktadır. Bugün de kullanılan patikanın antik bir güzergâhı izlediği, yolun kısmen kayalara oyularak genişletilmesi ve yer yer özgün genişliğini hafa muhafaza etmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca yol boyunca izlenebilen keramik parçaları bu düşüncüyü desteklemektedir. Bunun dışında yola belirli aralıklarla eşlik eden antik yapılaşma da Kıran Gölü-Hıdırlık bağlantısını netleştirmektedir. Bu hat üzerinde, içinde zeytinyağı işlikleri bulunan yapılar (Resim: 6) ve basamaklı kaideli bir mezar saptanmıştır. Bu kalıntıların haricinde, yolun yaklaşık yarısına isabet eden bir yerde, halen işlevini sürdüren bir sarnıç bulunmaktadır.

Hıdırlık'taki harabeler Robert Carter tarafından ziyaret edilmiş ve 1991 yılında kısaca tanıtılmıştır². Hıdırlık kalıntıları, kıyıda ve yamaçta olmak üzere iki ayrı yerde yo-

1 Zeynep Kuban-Turgut Saner, "Kıran Gölü 1995", XIII. AST, C.II, Ankara 1996, s.433-450.

2 R. Carter, "The Site On the North Shore of the Loryma Peninsula", *JstMill* 41/1991, s.479-480.

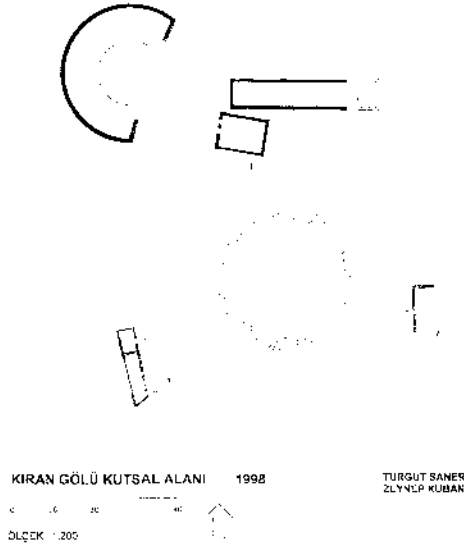
ğunlaşmıştır. Yamaçta bulunanlar dikdörtgen planlı büyük yapılardan oluşmaktadır. Bir örnek de kapı söveleri ve lentosuyla ayakta durmaktadır (Resim: 7). Yamacın denizle birleştiği yerde olasılıkla Hellenistik Döneme ait bir yapı topluluğu bulunmaktadır. En iyi durumdaki kalıntı güney cephesinde pencereleri görülen, iç mekânda dairesel plan veren liman tahkimatıdır (Resim: 8).

Tapınağın mimarisi ve çevre buluntularının verdiği bilgiler ışığında Kıran Gölü kutsal alanının varlığı İÖ 5. yüzyıl sonlarına kadar izlenebilmektedir³. Arkaik Dönem öncesine ulaşabilecek bir tarihlemeyi Hekatompedos ölçüsündeki tapınak hâlâ saklı tutmaktadır. Takip edilebildiği kadarıyla yine İÖ 5. yüzyılın sonunda kutsal alanın çevresinde mezar yapıları yer almaya başlar. 4. yüzyıldan başlayarak tiyatro, 1, 2 ve 3 No.lu yapılarla genişletilen kutsal alan işlevini sürdürmektedir. Kıran Gölü'ne ulaşan ana bağlantılar boyunca yer alan çeşitli biçimlerdeki mezar yapıları kutsal merkezin önemini ayrıca vurgulamaktadır. Hıdırlık Limanı yarımadaının kuzey kıyısında önemli bir varış noktası konumundadır. Liman yapıları ile tahkimatın varlığı bunun işareti olmalıdır. Burada karaya ulaşan ziyaretçilerin yamaçta bulunan büyük yapılarda konakladıktan sonra antik yoldan kutsal alana çıktıkları düşünülebilir. Güney-güneydoğu bağlantısı ise Loryma Limanı ve kentinden başlamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Kıran Gölü kutsal merkezi Asar Dağı'ndaki yerleşme ile de bağlantılıdır.

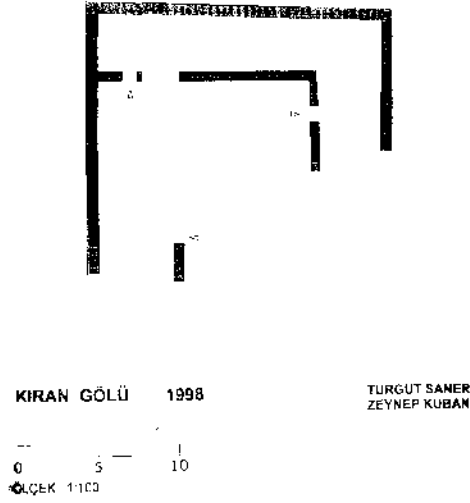
Araştırmalar sırasında birçok mezar veya mezar grubu tespit edilmiştir. Yakın çevrede kentsel anlamda yaygın bir yerleşme bulunmadığından, bu mezarları, ancak kutsal alanı ve içinde zeytinyağı işliklerinin de yer aldığı tarım yapılarını kullananlarla ilişkili görmek gerekmektedir. Dar bir alanda çok sayıda zeytinyağı işliğinin kurulması, bölgede yoğun olarak üretim yapıldığını göstermektedir. Bu yapı grupları bağımsız tarımsal birimler halinde işlemiş olmalıdır.

Kıran Gölü Rodos Karşıyakası'nın (Peraia) yerleşmeler arası nitelikte önemli bir siyasal ve dinsel toplanma mekânıdır. Bu özelliği ile İonya'daki Panionion ile karşılaştırılabilir. Bunun yanında merkezin ana yapısı olan Hekatompedos, okunabilir planıyla Anadolu arkeolojisi içinde tektir ve Kıran Gölü'nün en önemli katkısı olma konumunu korumaktadır.

3 Bkz. Kuban-Saner, aynı yer.

Çizim 1b: Kiran Gölü Kutsal Alanı, mevcut durum planı (tamamlanarak)

Çizim 2: Kiran Gölü Kutsal Z1 yapısı plan (tamamlanarak)

Resim 1: Kıran Gölü Kutsal Alanı, "2 numaralı yapı"

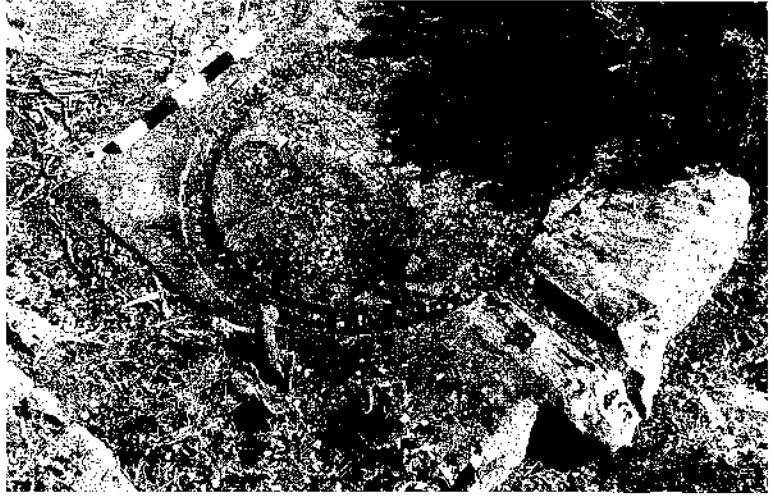
Resim 2: Kıran Gölü Kutsal Alanı, Mezar Yapısı, "esas cephe" (doğu)

Resim 3: Kıran Gölü Kutsal Alanı, Mezar Yapısı uzun cephe (kuzey)

Resim 4: Kıran Gölü, Z1 yapısı, güney

Resim 5: Kıran Gölü, Z2 yapısı, pres taban taşı

Resim 6: Kıran Gölü-Hıdırlık yolu üzerindeki zeytin yağı işliği

Resim 7: Hıdırlık, yamaçtaki büyük yapı

Resim 8: Hıdırlık, liman tahkimatı

1998 YILI LORYMA ARAŞTIRMASI

Winfried HELD*

Karya Khersonesos'taki Loryma yüzey araştırmasının ikinci kampanyası 31 Ağustos'tan 3 Ekim'e kadar sürdü¹. T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verdiği izin için, temsilcisi Sayın Osman Ermişler'e kampanyanın başarılı yürütülmesine değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca araştırmamıza çok destek veren Marmaris Müzesi Müdürü Sayın Çiğdem Morçöl'e teşekkürü bir borç bilirim. Kampanya Deutsche Forschungsgemeinschaft tarafından finanse edildi.

İlk kampanyada başladığımız planlar bu sene tamamlandı, ayrıca topografik harita batıya doğru genişletildi (Resim: 1). Çalışmanın en mühim sonucu, tamamlanmış Loryma şehir planıdır (Resim: 2). Yüzey keramiklere göre, şehir M. Ö. yedinci yüzyıldan itibaren Hellenistik Döneme kadar yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bunun için, kalıntılar yerleşimin terk edildiği Geç Hellenistik durumunu gösteriyor². İyi korunmuş oldukları için, hem surların, hem de evlerin planlarını tespit etmek mümkündür. Şehir, akropolle birlikte kuzeybatıdan güneydoğuya 270 m. uzanır ve yaklaşık 16.000 m²'lik bir alanı kapsıyor. Yerleşim olarak kullanılan aşağı şehirde yaklaşık 50 ev varmış, merkezinde de küçük bir meydan bulunuyor. Bu *agora* yanında yer alan iki bina olasılıkla kamu binasıydı: Doğudaki uzun ve ince dikdörtgen temel stoa, güneydeki büyük ve çok makamlı bina belediye binası olarak yorumlanabilir. Surun içinde kutsal alanları yoktu.

Surun iki evresini ayırmak mümkündür. Planda birinci evre çapraz taranmış, ikincisi yatay taranmış çizgilerle belirtildi³. Kaba poligonal kireçtaşı bloklardan örülen birinci evre, sadece şehrin güney ve güneybatısında birkaç yerde görünüyor. Birinci evre suru kısmen ikinci evre surunda tekrar kullanıldı. Dış köşeleri aynı hizada olmayan ve surun dik bir dönüşle içe doğru uzatılmış olan, güneybatıdaki korunan kapı, ayrıca da surun dik açılı dönüşleri, bu surun özelliğini belirtiyor. Neandria surunun erken evresi⁴ ve Halikarnassos yarımadasındaki Leğelerin yerleşim yerleriyle⁵ karşılaştırılabilir. Bunlardan yola çıkarak, Loryma surunun erken evresi olasılıkla Arkaik Dönemden kaynaklanıyor.

İkinci evrenin yamuk dörtgen ile poligonal arası şekilleri gösteren blokların ek yerleri, anathyrosisle iyice kapanıyor. Anlaşıldığı kadarıyla, ikinci sur erken surun önüne örülmüş; şehir alanı bu şekilde biraz genişletilmiş. Uzun ve düz kurtinler arasında

* Dr. Winfried HELD, Universität Würzburg, Seminar für Klassische Archäologie, Residenzplatz 2, Tor A, D-7070 Würzburg/AL.MANYA

1 Yazardan başka çalışmalara katılanlar: Arkeolog olarak Dr. Alexander Herda (Berlin); Bizans tarihçisi Dr. Albrecht Berger (Berlin); topografçı Johannes Holz (Karlsruhe); mimar olarak Antje Lehmann und Markus Schulze (Cottbus), ve eşim Elif Held. İlk kampanya için bkz. W. Held, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1, 1996, 165 vd.; ilk iki kampanyanın daha geniş bir örneği *Istanbul Mitteilungen* 49, 1999'ta yayınlanacak.

2 Epey uzun bir hiatus sonrasında gelen erken Bizans evre burada anlatılmayacak; hakkında bkz. A. Berger, *IstMitt* 49, 1999 (basımda).

3 Duvar teknikleri hakkında bkz. Held *age*. 168 Res. 3. 4.

4 A. Schulz in: *Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas, Asia-Minor-Studien* 11 (1994) 65 vd. özellikle 78 Beilage 3; F. Lang, *Archaische Siedlungen in Griechenland* (1996) 33, 232 vd.

5 W. Radt, *Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos, IstMitt Beih.* 3 (1970) 134 vd. 142 vd.

dışarıya çıkan az sayıda kule var. Kulelerden iki tanesi korunmuş durumda, üçüncü bir kule de şehrin doğu köşesinde bulunmuş olmalı. Güneybatı tarafında surun bir kısmı kaybolmuş. İki taraftan aynı düzlemde olmayan sur yönlerine göre, burada yandan girişli ve arabalarla geçilebilecek konumda olan şehrin ana kapısı yer almış olmalı. Bunun dışında surda daha dört tane küçük giriş korunmuş. Yine Neandria'daki surun geç evresi ile Latmos ve Halikarnassos surları benzer şekilleri gösteriyor⁶. Böylece Loryma surunun ikinci evresi M. Ö. beşinci ya da dördüncü yüzyıla tarihlendirilebilir.

Akropolde, anlatılan evrelerin yanı sıra, üçüncü bir evreyi de ayırmak mümkündür. Akropolün kuzeybatısındaki kule, epey gelişmiş bir duvar tekniği gösterir: Tam yatay örülen bloklar, ince anathyrosisli ek yerleri ve sivri uçlu keski ile düzlenmiş yatay yüzler. Bu yapı stili, liman kalesindeki stilin aynısıdır; Akropol kulesi ve liman kalesi de birbirinin görüş açısı içindeler. Bundan dolayı kulenin evresi, liman kalesi ile Erken Hellenistik Döneme aittir⁷.

Surların Küçük Asya şehirlerinin genel gelişimine iyice uymalarına rağmen, evlerin incelemesi apayrı bir sonuca varıyor. Epey küçük olan evler sadece bir veya iki odadan oluşuyor. Bazen önünde bir avlu da var (Resim: 3. 4). Yamaçlı alanın zorluklarının, yararlı bir şekilde üstesinden gelinmiş: Yukarıda ana kayadan çıkarılan taş bloklardan aşağı tarafında teras duvarı örülmüş ve böylece ev için düz bir alan hazırlanmış. Bu yöntemle, dik yerlerde çatı mertekleri üst tarafta direk kaya oyuklarına oturtulmuş, kaya aynı zamanda evin arka duvarı olmuş. Genellikle evler birbirine bitişik duruyor ve aralarında ortak duvarlar kullanılmış. Sur ile evler arasındaki bölge hep boş bırakılmış. İçerden, odaların duvarlarında çok ince, bazen renkli bir sıvası varmış. Hem bu zahmet, hem de teras duvarların yüksek kalitesi, Loryma'nın sadece 20-100 m²'lik küçük evlerin olmasına rağmen, ilkel bir yerleşim olmadığını gösterir. Planları yerleşim terk edildiği dönemdeki durumunu gösterirken, bazı evler de daha eski olabilir.

Gösterişli, peristilli evlerin beklendiği bir Hellenistik şehre, bu tür evler hiç uymaz. Bununla, daha erken evrelerde bile benzer bir ev mimarisini göstermeyen Yunan komşu şehirlerinden⁸, Loryma tamamen farklıdır. Fakat yapı şekli, boy ve plan şekillerinde benzerlik olan evler çok daha uzakta bir yerde, Bafagölü'nün sahilindeki Herakleia'nın öncel yerleşimi olan, yaklaşık M. Ö. 300'de terk edilen Latmos şehrinde bulunuyor⁹. A. Peschlow-Bindokat bu evlerin Karya kültürünün bir özelliği olduğunu ve hem Priene'nin Yunan-lon avlulu evlerinden, hem de Halikarnassos yarımadasının Leleg evlerinden¹⁰ farkını açıkladı. Başka eser türlerinde zaman zaman net bir sonuç vermeden denenen bu doğu Yunan, Kar ve Leleg kültürü ayrımı, evlerde çok açıkça ortaya çıktı. Birbirinden epey uzakta olan Kar şehirleri Latmos ile Loryma ortak bir kültürü paylaştıkları anlaşılıyor. Hellenistik Dönemde bile, güçlü Yunan-Hellenistik kültürene karşı, bu Karya kültürü özelliğini hiç değilse bazı alanlarda koruyabilmiş.

Şehrin güneybatısında, nekropolün altında Artemis Pergaia'nın kutsal alanını keşfettik. Bunun Loryma'da var olması, daha önce sadece bir rahibenin mezar kitabesinden biliniyordu¹¹. Kutsal alan, kayalar arasında yer alıyor (Resim: 5. 6). Ortasında ana kayayı yontarak yapılan ve değişik oyukları gösteren bir bankta olasılıkla tanrıçanın kült heykeli bulunmuş. Artemis Pergaia'nın ismini de bir kaya kitabesi veriyor.

Loryma'nın ekonomik temeli ziraat idi. Çok yoğun bir şekilde sadece verimli ova- lar değil, ayrıca mümkün olduğu kadar da geniş bir tarla teras sistemi kurarak, taşlı tepe yamaçları da kapsadı. Loryma'nın en verimli toprağı olan, Apollon kutsal alanının batısındaki ovanın kenarında dört tane Hellenistik çiftlik incelendi. Bunlar istisnasız ya-

6 Schulz age. özellikle 84 vd.; A. Peschlow, *REA* 96, 1994, 155 vd.; P. Pedersen, *REA* 96, 1994, 214 vd.

7 Liman kalesi için bkz. A. Herda, *IstMitt* 49, 1999 (basımda).

8 Evler için, krş. meselâ. Rodos: W. Hoepfner-E.-L. Schwandner, *Haus und Stadt im klassischen Griechenland* (1994) 51 vd.; Burgaz (Eski Knidos): N. Tuna, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1994, 283 vd.; *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1996, 255 vd.; *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 1997, 445 vd.; Knidos: D. Berges, *IstMitt* 44, 1994, 5 vd. (aynı yer, dipnot 5'te daha eski önraporların bir listesini veriyor).

9 A. Peschlow-Bindokat, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1995, 155 vd.; aynı yazar, *Der Latmos* (1996) 23 vd.

10 bkz. Radt age. 119 vd. 143 vd.

11 W. Blümel, *Die Inschriften der römischen Peraia*, IK 38 (1991) 14 Nr. 21.

maçlarda bulunuyor, ovada değil tarla olarak kullanılacak toprağın korumasına çok önem verildi, onun için de yamaçlı alanda bir çiftliğin inşa ve kullanım zorlukları tercih edildi. Burada örnek olarak anlatılan çiftlik 1, ovanın kuzey yamacında, Apollon kutsal alanının yakınında yer alıyor (Resim: 7). Kuzeyde, bir belden geçerek şehre giden antik yol, güneyde ovadaki antik araba yoluna bağlı. Yaklaşık 1700 m²'lik alanı kapsayan çiftlik, iki taraftan doğal kayalarla, dereye doğru da aynı zamanda teras işlevini gören bir poligonal duvarla çevrilmiş. Yukarı kısmında L şeklindeki bir plana göre inşa edilen çiftlik binası duruyor. 140 m²'yi kapsayan bu bina, şehir evlerinden epey büyüktür. Evin güneydoğusunda bir sarnıç bulunuyor: Loryma'daki genel kaynak ve kuyu suyu kısıtlılığından dolayı vazgeçilmez bir tesis. Açık avlu alanı değişik teraslarla ayrılmış ve içinde küçük bir yan binası var.

Antik Dönemin en önemli ürünü şarap olmalı. Karya Khersonesos'un doğusundaki Amos şehrinde, erken Hellenistik hasılat kira mukavelelerin parçaları bulundu. Bu belgelerde çok detaylı ziraat kuralları var: Kıracı, tarlanın en büyük kısmında üzüm, aynı bir kısmında da incir ağaçları dikmeye mecburdu¹². Bu kural, Rodos'un Hellenistik Döneminde yoğunlaştırılan şarap ihracatının ışığında yorumlanmalı. Aynı dönemde de Khersonesos'ta *amphora* atölyeleri meselâ, Hisarönü ve Turgut'ta¹³ kuruldu. Bu yoğun üzüm dikme teşvik izleri bütün Karya Khersonesos'unda saptanabilir.

Bundan dolayı, Loryma'nın çiftlik sahiplerinin yerel ekonomide önemli bir rolü varmış. Ondan kaynaklanan özsaygısını, şehir nekropol mezarlarından daha gösterişli mezarları gösteriyor. Bu mezarlardan en iyi korunmuş olan mezar 3, üç tabaka, olağanüstü ince bir kaliteyi gösteren yastık şeklinde yapılan bloklardan oluşuyor (Resim: 8). Teras üzerinde, iki mezar kaide hâlâ *in situ* bulunuyor, üç kaide ise terasın önüne düşmüş. Terasın arkasında bulunan taş levhalardan oluşan, yeraltı mezar odası maalesef kaçakçılar tarafından tamamen tahrip edilmiş. Kaideler, çoğu Karya Khersonesos'a özgü olan kademeli kaide şeklinde¹⁴.

İlk ön raporda Karların 'koiná' şeklindeki, bir merkezi yapıyı tanımayan iç yapısı anlatıldı. Araştırmamızın bir sonucu olarak, bu koiná hem Khersonesos'luların koinón'u oluşturan Karya Khersonesos bölgesel seviyede, hem de tek tek yerel seviyesinde var olduğu anlaşıldı. Loryma'da, göze çarpan küçük ve dar şehrin nüfusu yanında, varlıklı ve özsaygılı bir taşralı nüfusu vardı. Ayrıca şehrin ve çevresinin topografyası, yolların şehirde değil, aksine Apollon kutsal alanında birleştiklerini gösteriyor. Bu kutsal alan, buluntuların sayısı ve kalitesine göre de Loryma'nın en önemli kutsal alanıydı. Aynı zamanda burası Loryma'lıların yerel koinón'un siyasal merkezi olmalı bu tür merkezler genellikle şehirdışı kutsal alanlarda yer almışlar. Süssüz şehir *agorası* böyle toplantılara çok az yer verebilmiş, ancak şehirde yaşayan halkın toplantıları için yeterliydi. Hellenistik Dönemde Rodos hakimiyeti altındayken de geleneksel Kar strüktürlerini sürdürmesi ilginçtir. Khersonesos'un Karları, yeni hükümdarlara karşı bile, kendi özsaygısını göstermişler.

12 F. Salviat in: M.-C. Amouretti - J.-P. Brun (ed.), *La production du vin et de l'huile en Méditerranée*, Symposium Aix-en-Provence/Toulon 1991, *BCH Suppl.* 26 (1993) 151 vd.; Blümel *age.* 96 vd. Nr. 352-354.

13 J.-Y. Empereur - N. Tuna, *BCH* 113, 1989, 277 II.; E. Doğer, XVIII. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1996, 235 vd.

14 R. S. Carter, *IstiMitt* 32, 1982, 176 vd.

FORSCHUNGEN IN LORYMA 1998

Winfried HELD*

Die zweite Kampagne des Surveys in Loryma¹ auf der karischen Chersones dauerte vom 31. 8. bis 3. 10. 1998. Der türkischen Antikenbehörde möchte ich für die Genehmigung dieser Arbeiten danken, ebenso dem Vertreter des Kulturministeriums, Herrn Osman Ermişler, der erheblich zum Erfolg der Kampagne beitrug. Unser Dank gilt auch der Direktorin des Museums von Marmaris, Frau Çigdem Morçöl, die unsere Forschungen tatkräftig unterstützte. Die Kampagne wurde durch die Gewährung einer Sachbeihilfe durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft ermöglicht.

Die Planaufnahmen der ersten Kampagne konnten in diesem Jahr größtenteils vervollständigt werden, darüber hinaus wurde das bisher kartierte Gebiet vor allem nach Westen erweitert (Abb. 1). Das wichtigste Ergebnis ist der nun fertiggestellte Stadtplan von Loryma (Abb. 2). Nach Aussage der Oberflächenkeramik war die Stadt vom 7. Jh. v. Chr. bis in die hellenistische Zeit hinein besiedelt, wiedergegeben ist demnach der späthellenistische Zustand, als die Siedlung aufgegeben worden war². Durch die gute Erhaltung konnten hier die Grundrisse nicht nur der Stadtmauern, sondern auch der Häuser weitgehend wiedergewonnen werden. Die Stadt erstreckt sich in NW-SO-Richtung in einer Länge von 270 m. und umfaßt einschließlich der Akropolis eine Fläche von etwa 16.000 m². In der Wohnstadt lassen sich rund 50 Häuser unterscheiden, in deren Zentrum sich ein kleiner öffentlicher Platz befindet. An dieser Agora liegen zwei vermutlich öffentliche Gebäude: Das langrechteckige Fundament im Osten dürfte als Halle, das große, mehrräumige Gebäude im Süden wohl als Rathaus zu deuten sein. Heiligtümer existierten innerhalb der Stadtmauern nicht.

Bei der Stadtmauer lassen sich zwei Phasen trennen, die im Plan als kreuzschraffiert (1. Phase) und einfach schraffiert (2. Phase) markiert sind³. Die erste Phase, die aus groben polygonalen Kalksteinblöcken errichtet ist, läßt sich nur noch an einigen Stellen im Süden und Südwesten der Stadt wiederfinden, wo sie teilweise in die spätere Mauer integriert ist. Charakteristisch ist zum einen die im Südwesten erhaltene Pforte mit verspringenden Außenecken und nach innen verlängerten Mauerschankeln, zum anderen die rechtwinkligen Versprünge im Mauerverlauf. Vergleichbar ist damit die ältere Mauer in Neandria⁴, aber auch die telegischen Siedlungen auf der Halbinsel von Halikarnassos⁵, so daß eine Datierung in die archaische Epoche wahrscheinlich ist.

* Dr. Winfried HELD, Universität Würzburg, Seminar für Klassische Archäologie, Residenzplatz 2, Tor A, D-97070 Würzburg/ALMANYA

¹ Teilnehmer der Kampagne waren außer dem Verfasser: als Archäologe Dr. Alexander Herda (Berlin); als Byzantinist Dr. Albrecht Berger (Berlin); als Geodät Johannes Holz (Karlsruhe); als Architekten Antje Lehmann und Markus Schulze (Cottbus), sowie meine Frau Elfi Held. Zur ersten Kampagne s. W. Held, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* I, 1998: 165 ff.; ein ausführlicher Vorbericht über die ersten beiden Kampagnen erscheint in den *istMit* 49, 1999.

² Auf die nach einem längeren Hiaus folgende frühbyzantinische Phase kann hier nicht eingegangen werden; s. dazu A. Berger, *istMit* 49, 1999 (im Druck).

³ Zu den Mauertechniken s. Held a.O. 168 Abb. 3, 4.

⁴ A. Schulz in: *Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas, Asia-Minor-Studien* 11 (1994) 65 ff. bes. 78 Beilage 3; F. Lang, *Archaische Siedlungen in Griechenland* (1996) 33, 232 f.

⁵ W. Raddt, *Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos, istMit, Beih.* 3 (1970) 134 ff. 142 f.

Die zweite Phase zeichnet sich durch trapezförmige bis polygonale Quader und dicht schließende Fugen mit Anathrosen aus. Soweit erkennbar, ist die spätere Mauer vor die frühere gesetzt, so daß das Stadtgebiet etwas vergrößert werden konnte. Sie verläuft in langen, geraden Kurtinen mit wenigen vorgesetzten Bastionen - zwei sind davon erhalten, eine dritte dürfte an der Ostecke der Stadt zu rekonstruieren sein. Im Südwesten ist ein Stück der Mauer verloren, aus der Divergenz der Mauerfluchten läßt sich jedoch schließen, daß an dieser Stelle das Haupttor der Stadt lag, das als Tangentialtor konzipiert und mit Wagen befahrbar war. Darüber hinaus sind vier einfache Mauerpforten erhalten. Eine sehr ähnliche Gestaltung weist die jüngere Stadtmauer wiederum in Neandria auf, zu nennen wären aber auch die Mauern von Latmos und Halikarnassos⁶. Die jüngere Stadtmauer von Loryma läßt sich damit in das 5. oder 4. Jahrhundert v. Chr. datieren.

Auf der Akropolis kommt zu den beiden beschriebenen Phasen eine dritte Phase hinzu. Der Turm an der Nordwestspitze weist eine deutlich entwickeltere Mauertechnik auf, mit großen Quadern in exakt horizontalen Schichten, Fugenschlüssen mit Anathyrosen und durchgehend mit dem Spitz Eisen geglätteten Lagerflächen. Die Bauweise entspricht derjenigen der Hafenfestung, mit der der Turm auch in Blickkontakt steht, und ist damit in frühhellenistische Zeit zu datieren⁷.

Während sich die Stadtmauern gut in die allgemeine Entwicklung von kleinasiatischen Städten einordnen lassen, ergibt die Untersuchung der Wohnhäuser ein ganz eigenwilliges Bild. Die Häuser sind durchgehend recht klein und bestehen aus nur ein bis zwei Räumen, bisweilen mit einem vorgelagerten Hof (Abb. 3. 4). Die Probleme, die sich aus der Hanglage ergeben, wurden sehr pragmatisch gelöst: Zur Hangseite hin wurden Quader aus dem anstehenden Felsen herausgebrochen, aus denen man talseitig eine Terrassenmauer errichtete, so daß eine ebene Fläche entstand. Durch diese Bauweise konnten an steileren Stellen die Dachbalken hangseitig direkt in den Felsen verankert werden, der damit zugleich die Rückwand des Hauses bildete. Meist sind die Häuser aneinandergebaut, wobei sie gemeinsame Zwischenmauern verwenden. Vor der Stadtmauer blieb jeweils ein Zwischenraum unbebaut. Innen waren die Räume mit einem sehr feinen, teilweise auch farbigen Putz ausgestattet. Dieser Aufwand, aber auch die hohe Qualität der Terrassenmauern zeigt, daß es sich trotz der Kleinheit der Häuser mit nur 20 bis 100 m² Wohnfläche nicht um eine primitive Siedlung handelte. Die Grundrisse geben den Zustand zum Zeitpunkt der Siedlungsaufgabe wieder, wenn auch einzelne Häuser älter sein dürften.

Für eine hellenistische Stadt, in der man großzügige Peristylhäuser erwartet, ist dies ein ganz und gar untypisches Bild. Das karische Loryma unterscheidet sich damit deutlich von den benachbarten griechischen Städten, wo es auch in früheren Epochen keine Wohnhäuser dieser Art gab⁸. In Bauweise, Größe und Grundrißformen vergleichbare Häuser finden sich dagegen in einem viel weiter entfernten Ort: im um 300 v. Chr. verlassenen Latmos, der Vorgängersiedlung von Herakleia am heutigen Bafasee⁹. In überzeugender Weise hat A. Peschlow-Bindokat die Häuser von Latmos als genuin karisch charakterisiert und sowohl von den griechisch-ionischen Hofhäusern Prienes als auch von den lelegischen Häusern der Halbinsel von Halikarnassos¹⁰ abgesetzt. Die Unterscheidung von Ostgriechischem, Karischem und Lelegischem, die in anderen Gattungen oft vergeblich versucht wurde, gelingt also bei der Wohnarchitektur überraschend deutlich; die weit auseinanderliegende karischen Orte Latmos und Loryma erweisen sich dabei als einer gemeinsamen Kultur zugehörig, die, zumindest in bestimmten Lebensbereichen, noch in hellenistischer Zeit ihre

6 Schulz a. O. bes. 84 ff.; A. Peschlow, *REA* 96, 1994, 155 ff.; P. Pedersen, *REA* 96, 1994, 214 ff.

7 Zur Hafenfestung s. A. Herda, *IstMitt.* 49, 1999 (im Druck).

8 Vgl. z. B. die Häuser von Rhodos: W. Hoepfner-E.-L. Schwandner, *Haus und Stadt im klassischen Griechenland* (1994) 51 ff.; Burgaz (Alt-Knidos): N. Tuna in: XVI. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1994, 283 ff.; XVIII. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1996, 255 ff.; XIX. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1997, 445 ff.; Knidos: D. Berges, *IstMitt.* 44, 1994, 5 ff. (mit Liste der früheren Grabungsvorberichte ebenda Anm. 5).

9 A. Peschlow-Bindokat in: III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1985, 155 ff.; dies., *Der Latmos* (1996) 23 ff.

10 s. Radt a. O. 119 ff. 143 f.

Eigenständigkeit gegenüber der beherrschenden griechisch-hellenistischen Kultur behaupten konnte.

Im Südwesten der Stadt, unterhalb der Nekropole, konnte das Heiligtum der Artemis Pergaia lokalisiert werden, dessen Existenz bereits durch die Grabinschrift einer Priesterin belegt war¹¹. Es handelt sich um ein kleines Felsheiligtum, deren Mittelpunkt eine Felsbank mit verschiedenen Einlassungen bildet (Abb. 5, 6); hier könnte ein Kultbild aufgestellt gewesen sein. Die Benennung erlaubt hingegen eine Felsinschrift, die den Namen der Göttin nennt.

Die wirtschaftliche Existenzgrundlage Lorymas war die Landwirtschaft, die in einer ungewöhnlich intensiven Weise nicht nur die fruchtbaren Schwemmebenen nutzte, sondern, soweit irgend möglich, auch die steinigten Berghänge durch ein aufwendiges System von Ackerterrassen mit einbezog. Das fruchtbarste Ackerland bietet die Ebene westlich des Apollonheiligtums, an deren Rand bisher vier Gehöfte hellenistischer Zeit untersucht werden konnten. Diese liegen alle an den Berghängen, nie in der Ebene selbst - die Schonung des Fruchtlands war so wichtig, daß man die Schwierigkeiten, die die Hanglage für den Bau und die Nutzung des Gehöfts mit sich brachte, dafür in Kauf nahm. Das Gehöft 1, das hier exemplarisch beschrieben werden soll, liegt am Nordhang der Ebene in der Nähe des Apollonheiligtums (Abb. 7). Von Norden her war es über einen Sattel hinweg mit der Straße zur Stadt verbunden, von Süden führte zugleich ein Abzweig zu der antiken Fahrstraße in der Ebene. Das etwa 1700 m² große Gehöft war auf zwei Seiten durch natürliche Felswände begrenzt, talseitig umgab es eine Polygonalmauer, die zugleich als Terrasse fungierte. Am oberen Ende befindet sich das Gutshaus, das über einem L-förmigen Grundriß errichtet ist und mit einer Fläche von ca. 140 m² erheblich größer als die Stadthäuser ist. Im Südostteil des Hauses befindet sich eine Zisterne, bei der in Loryma allgemeinen Knappheit von Quell- und Brunnenwasser eine unverzichtbare Einrichtung. Die offene Hoffläche war durch weitere Terrassenmauern gegliedert und weist auch ein kleines Nebengebäude auf.

Das wichtigste Erzeugnis der Landwirtschaft von Loryma dürfte Wein gewesen sein. Aus Amos, einem Ort im Osten der karischen Chersones, überliefern Fragmente von frühhellenistischen Pachturkunden sehr detaillierte Vorschriften zur Bebauung des Lands, wobei der größte Teil mit Wein, ein weiterer mit Feigenbäumen zu bebauen war¹². Dies ist im Zusammenhang mit dem rhodischen Weinexport zu sehen, der in hellenistischer Zeit gezielt gefördert wurde. Gleichzeitig entstanden auf der Chersones auch Amphorenwerkstätten, so z. B. in Hisarönü und Turgut¹³. Diese Intensivierung des Weinanbaus läßt sich auf der gesamten karischen Chersones nachvollziehen.

Dadurch kam den Gutsbesitzern von Loryma eine herausragende Rolle für die örtliche Wirtschaft zu. Ihr daraus resultierendes Selbstbewußtsein zeigten diese auch durch die Errichtung repräsentativer Grabbezirke, die in ihrer Qualität die Gräber der Stadtnekropole deutlich übertreffen. Besonders gut erhalten ist das Grab 3, eine Terrasse aus drei Schichten von ausgesprochen fein gearbeiteten Polsterquadern (Abb. 8). Auf der Terrasse stehen noch zwei Grabbasen in situ, drei weitere liegen in Sturzlage vor der Terrasse. Hinter der Terrasse befand sich eine unterirdische Grabkammer aus Steinplatten, die von Raubgräbern leider völlig zerstört worden ist. Die Grabbasen haben überwiegend die Form von Stufenbasen, wie sie für die karische Chersones charakteristisch sind¹⁴.

Die bereits im ersten Vorbericht geschilderte dezentrale Organisation der Karer in koiná läßt sich damit nicht nur auf der regionalen Ebene der karischen Chersones nachvollziehen, deren Orte im koinòn der Chersonesier zusammengeschlossen war,

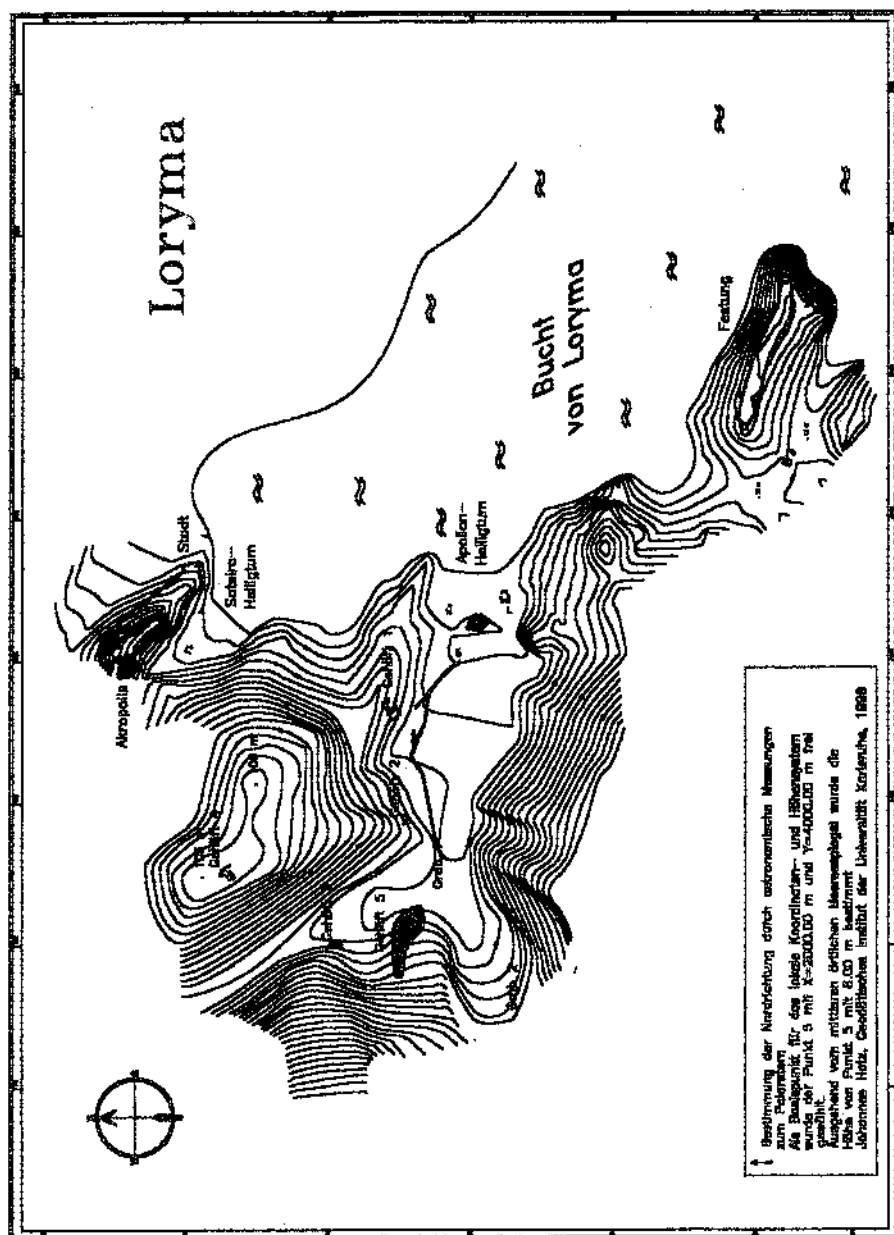
11 W. Blümel, *Die Inschriften der rhodischen Peraia*, IK 38 (1991) 14 Nr. 21.

12 F. Salviat in: M.-C. Amouretti - J.-P. Brun (Hrsg.), *La production du vin et de l'huile en Méditerranée*, Symposium Aix-en-Provence/Toulon 1991, *BCH* Suppl. 26 (1993) 151 ff.; Blümel a. O. 96 ff., Nr. 352-54.

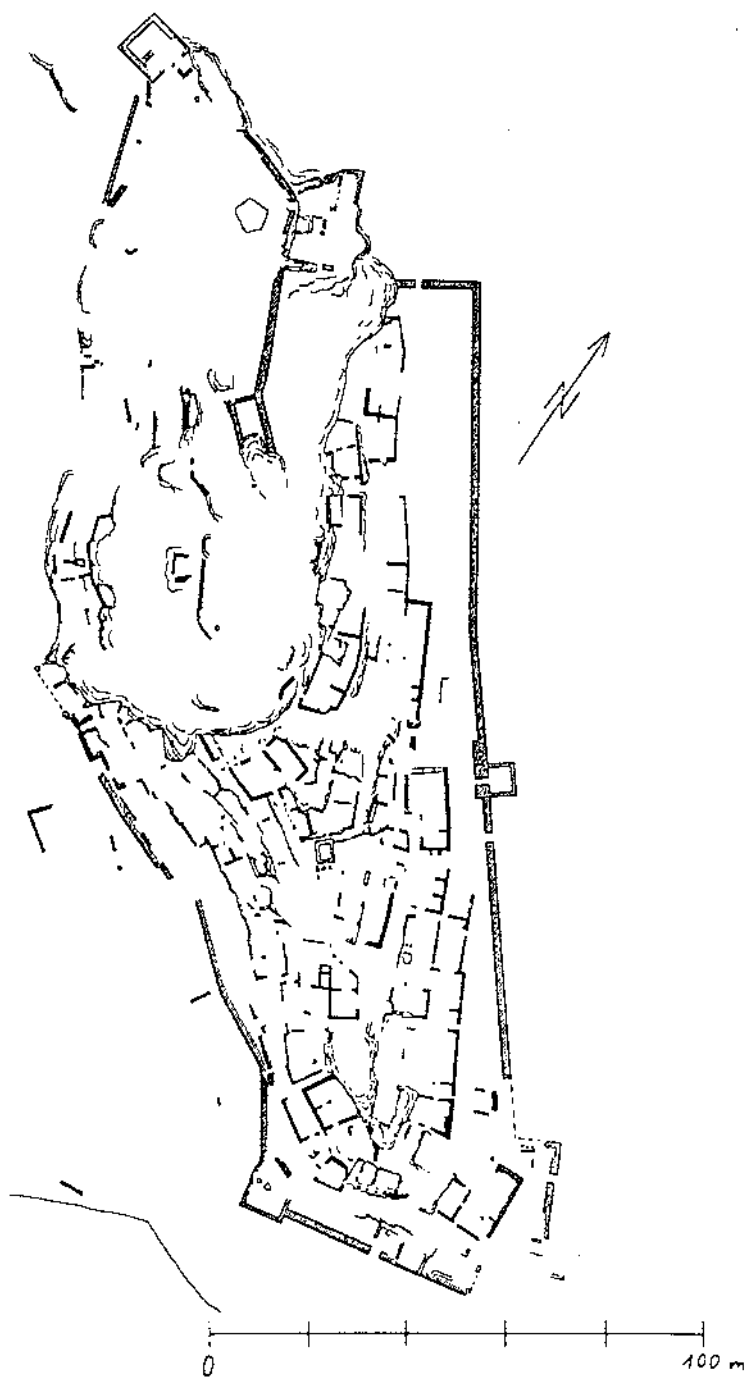
13 J.-Y. Empereur-N. Tuna, *BCH* 113, 1989, 277 ff.; E. Doğer in: *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1996, 235 ff.

14 R. S. Carter, *IstMitt.* 32, 1982, 176 ff.

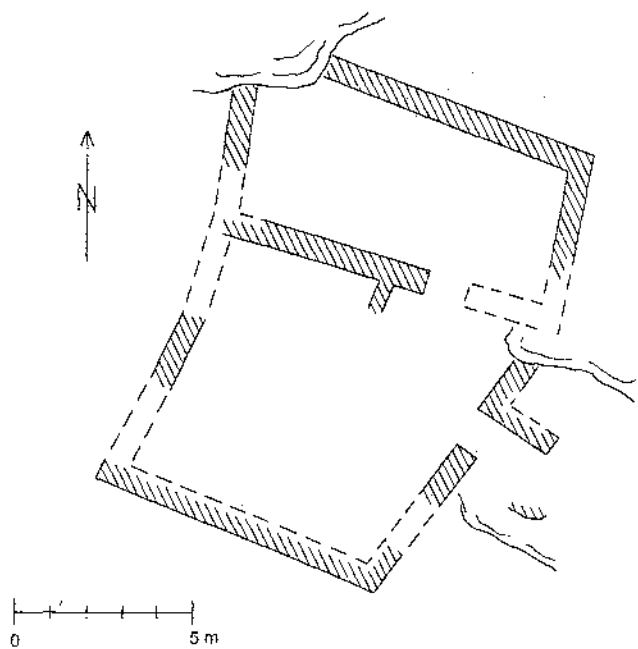
sondern auch auf der lokalen Ebene. In Loryma steht die Bevölkerung der auffallend kleinen und eng bebauten Stadt einer wohlhabenden, selbstbewußten Landbevölkerung gegenüber. Die Topographie der Stadt und ihrer Umgebung zeigt weiterhin, daß die Straßen nicht in der Stadt zusammenlaufen, sondern vielmehr im Apollonheiligtum, das nach der Anzahl und Qualität der Funde als das Hauptheiligtum Lorymas anzusehen ist. Es dürfte zugleich das politische Zentrum im lokalen koinon der Lorymäer gewesen sein, wofür auch die Lage außerhalb der Stadt typisch ist. Die schmucklose Agora der Stadt dagegen böte für solche Zusammenkünfte zu wenig Platz und reichte wohl gerade für Angelegenheit der Stadt selbst aus. Bemerkenswert ist das Beharren auf den überkommenen karischen Strukturen noch unter der rhodischen Herrschaft der hellenistischen Zeit, die auch gegenüber den neuen Herren ein eigenes Selbstbewußtsein der Karer demonstriert.

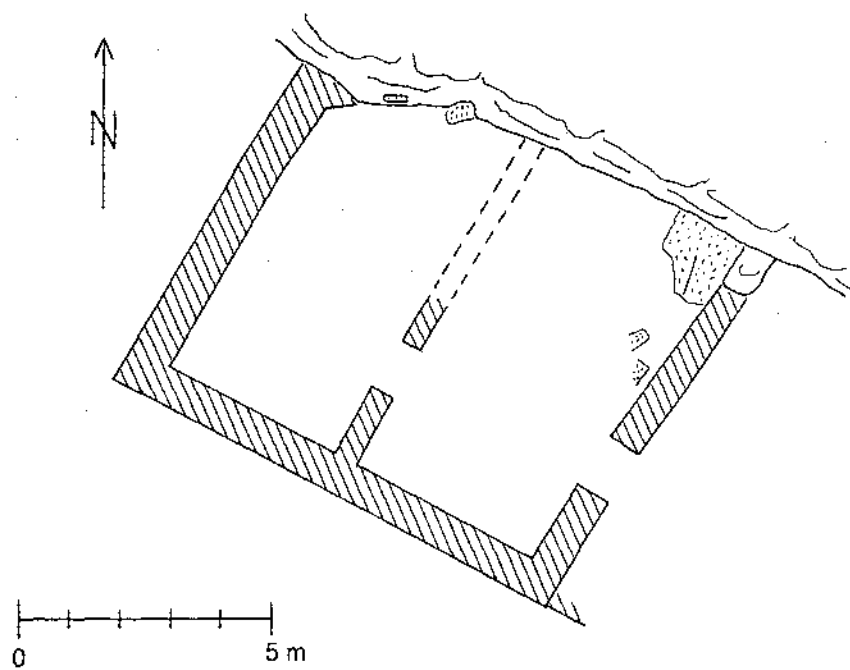
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

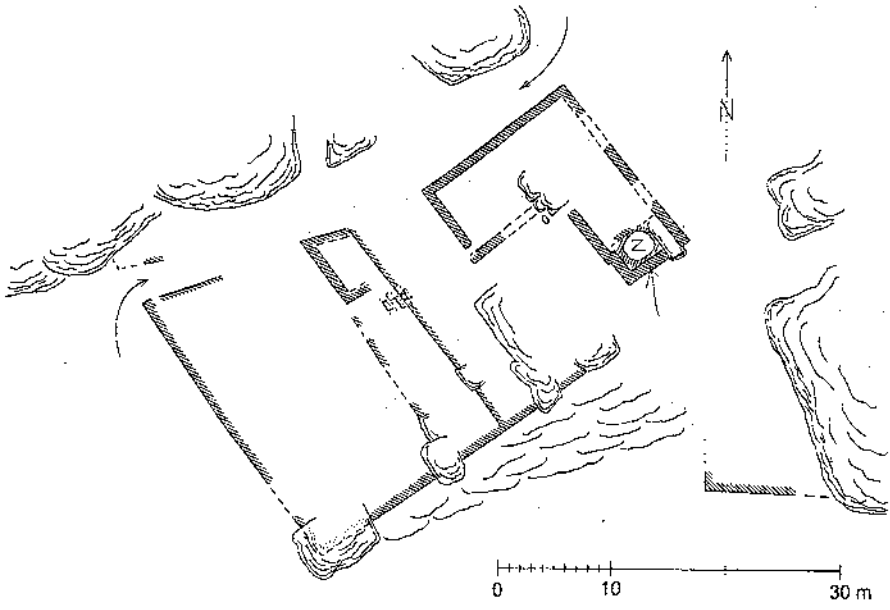
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

HYDAS YÜZEY ARAŞTIRMASI 1998

*Mathias BENTER**

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yürütülen ilk kampanya 12.8. ile 27.10. 1998 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Marmaris Müzesi Müdürü Sayın Çiğdem Morçöl ve çalışma arkadaşlarına gösterdikleri yardım ve işbirliğinden ötürü burada içten teşekkür ediyorum.

Önceki planlarımın aksine, yüzey araştırması işi alınmaksızın tarafımdan gerçekleştirildi. Ancak Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilcisi Sayın Arkeolog Tenzile Çabuk, çalışmalarım sırasında bana aktif olarak yardımcı oldu. Kendisine bu bakımdan özellikle teşekkürlerimi sunuyorum.

Müstahkem bir yerleşim yeri olan Hydas, yaklaşık 300 km² büyüklüğündeki Bozburun Yarımadası'nın batı kıyısında yer almaktadır. Anadolu'nun güneybatı ucunda, Kar-ya bölgesinde bulunan bu yarımada, Ege ve Akdeniz arasındaki deniz ticaret yollarını iyi kontrol altında tutabilen bir konuma sahipti. Rodos buraya sadece 18 km.lik bir uzaklıkta bulunmaktadır. Şu halde yarımada'nın jeostratejik açıdan ilginç bir potansiyel konuma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yörenin Antikçağ'da yoğun bir yerleşime sahip olduğu da anlaşılmaktadır.

Coğrafi özellikleri itibarıyla Bozburun Yarımadası küçük ve kapalı olarak nitelendirilebilecek alanlardan oluşmuştur. 900 m.yi bulabilen, kısmen oldukça dik dağlar arasına sıkışmış çukur vadiler ve dar boğazlar, bu yörenin karakteristik yüzey biçimleridir. Yarımada'nın güneydoğu kıyıları çoğunlukla kayalık ve dik yamaçlardan oluşmaktadır. Sadece az sayıdaki koylar gemilerin yanaşmasına uygun niteliktedir. Daha fazla sayıda koyun bulunduğu kuzeybatı kıyısında da kayalık kıyıların düz kumsalların konumları, gemilerin yanaşmasına daha uygun bir durum ortaya koymaktadır. Çok sayıdaki yerleşim yerinin bu tarafta bulunması da bu durumla açıklanabilmektedir. Çoğu yerleşim yerinde akropolden çevredeki pek çok diğer kaleler görülebilmektedir.

Su kaynaklarının genellikle yerleşim yerlerinin yakınında olup en azından barış zamanlarında su gereksiniminin yeterince karşılanmasına hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Termal su kaynaklarına adanın kuzeyinde, -adından da anlaşılacağı gibi- içmelerde rastlanmaktadır.

Yörede önemli olarak adlandırılacak yeraltı zenginlikleri konusunda bilgi sahibi değilim. Hydas'ta, içinde krom-demir cevheri bulunduran iki kaya parçası tarafımdan bulundu. Söz konusu cevher yatağının yarımada'nın kuzeyinde yer almasından ötürü bu kaya parçalarının buradan Hydas'a getirilmiş olmaları muhtemeldir. Hydas'ın içinde ve çevresinde çeşitli büyüklüklerde demir cürufı da ele geçirilmiştir.

Dağ sırtlarının düz sayılabilecek kısımlarındaki teraslandırılmış alanlar, yörede eski çağlardaki yoğun tarımsal üretime işaret etmektedir.

Şimdiye değin bu döneme ait bu tip müstahkem yerleşmelerden 15 tanesini bilmekteyim. 1995 ile 1997 arasındaki dört yolculuğum sırasında buraları ziyaret etme

* Mathias BENTER, Dipl.Ing., Architekt, D 14057 BERLIN, Riehstr. 11. ALMANYA
Türkçeye çeviren: Belgin Aksoy

olanağım olmuştur. Bunlara ek olarak çeşitli haritalardaki bilgiler doğrultusunda, bugüne kadar ziyaret etme olanağı bulamadığım başka 3-4 yerleşim merkezinin de var olduğunu belirtmeliyim.

Tarafımdan tanınmakta olan bu yerleşim yerleri üç ortak özellik göstermektedir:

1) Yerleşim yerleri, tepe üzerine kurulu akropolün kontrolü altında bulunmaktadır.

2) Yamaç üstüne kurulu yerleşmeler duvarla çevrilidir.

3) 15 yerleşim yerinin 12'sinde savunma duvarları Kyklobik duvarlardan oluşmaktadır.

Yerleşim yerlerinin kendi aralarında oluşturduğu sistem iki basamaklı bir hiyerarşi görünümündedir. Arazide tek olarak ya da kümeler halinde çiftlik yerleşmeleri ikinci grubu oluşturmaktadır. Bunların duvar kalıntılarına vadi kenarlarında, tepe üzerindeki müstahkem yerleşmelerinin aşağısında rastlanmaktadır. Yüksek yerlere kurulmuş kimi istisnalara da rastlamak mümkündür. Bunların arasında büyüklük ya da başka bir takım saptanabilir özelliğiyle merkezi bir yer olarak tanımlanabilecek olan bir yerleşme yoktur.

Müstahkem yollardan oluşan bir ağ, tepelerdeki yerleşim yerlerini, kutsal mekânlar ya da liman olarak kullanılan koyları birbirine bağlamaktadır. Yarımada'nın güneyinde bu yollar kısmen hâlâ kullanılmaktadır.

Bozburun Yarımadası görece olarak homojen bir kültür bölgesi olarak nitelendirilebilir. Gerçek yarımada olmasından, gerekse kapalı konumundan kaynaklanan nedenlerden ötürü, kolay bir şekilde gözlemlenebilecek bir yerleşim alanı söz konusudur. Bu nedenle kanımca modern etkilerin az olduğu yerleşim biçimlerinin ve bunlara bağlı alt-yapı öğelerinin incelenmesi için uygun bir yöredir. Araştırma projesinin uzun vadedeki amacını bu durum oluşturmaktadır. İlk kampanya için verilen izin etkinliklerimin sadece Hydas'ta gerçekleştirilmesini öngörmekteydi. Geçici araştırmalarım ve düşüncelerim, görüldüğü kadarıyla Hydas'ın ilk yerleşim dönemi olan "Kyklobik" dönemle sınırlı.

Bozburun Yarımadası'na yönelik araştırmalardan birkaçı ilk yerleşim dönemini Arkaik Çağa tarihlemektedir¹. Kimi bazı tahmin ve hipotezlerde ise yerli halk olan Karyalıların daha eski dönemlere uzanan yerleşme etkinliklerine ilişkin ifadeler mevcuttur².

Hydas'ın kendisine ilişkin olarak şu saptamalar söz konusudur.

Savunma duvarıyla çevrelenmiş olan yerleşim yeri ve kale kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan 6 km. uzunluğundaki bir dağ sırasının en dar yerinde, kayalık bir sırt üzerine kurulmuştur. Akropol deniz seviyesinden 270 m. yüksektedir. Akropolün batısındaki yamaç üzerinde genişleyen yerleşim alanının en alçak noktası ise deniz seviyesinin yaklaşık 200 m. üzerindedir. Bu alan doğu-batı yönünde maksimal 350, kuzey-güney yönünde ise 200 m. lik bir genişliğe sahiptir. Duvarla çevrelenmiş yerleşim alanı akropol ile birlikte yaklaşık 3,5 ha. lık bir alanı kaplamaktadır (Resim: 1).

Turgut Köyü'nden Hydas'a dar bir patika üzerinden ulaşılır. Bu yol bugün hâlâ bir iki yerinde olasılıkla Antikçağ'dan kalma Kyklobik istinat duvarlarıyla desteklenmekte olup Hydas'ın duvarlarının aşağısında yer alan küçük bir çukur vadinin kenarında kaybolmaktadır.

Çukur vadinin yamaçlarındaki iki alanda çok sayıda basamaklı monolit bloklardan oluşan mezar kapamaya yarayan taşlardan bulunmuştur. Mezarlar ne yazık ki kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Bu çukur vadinin batısında benzer durumda bir diğer nekropol daha yer almaktadır.

Bu çeşit mezar kapakları Bozburun Yarımadası'na özgüdür. Bugüne değin bildiğim müstahkem tepe yerleşmelerinin hepsi, yakın çevrelerinde bu tip mezarları içeren

1 P.M. Fraser - G.E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands* (1954); J.M. Cook, *The Sanctuary of Hemilthea at Kastabos* (1965); R.S. Carter, *The Site on Iosta Bay*, *Ist. Mitt* 32, 1982, 174-175; J.M. Cook, *The Stepped Pyramids of the Loryma Peninsula*, *Ist. Mitt* 32, 1982, 176 vd.; W. Blümel, *Die Inschriften der rhodischen Peraia*, *IK* 38, (1991); W. Held, *Forschungen in Loryma 1965*, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II* (1997), 165 vd.; Z. Kuban - T. Saner, *Kıran Gölü* 1995, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II* (1997), 433 vd.

2 Cook, *age* s.166.; Held *age* s.166.

nekropollere sahiptir. Tarihlemeleri net olarak yapılamamakla birlikte, Hellenistik ya da Klasik dönemlere ait oldukları sanılır³.

Kentin karşısında, kuzeybatıda yer alan küçük bir plato üzerinde bir kutsal alan bulunmaktadır. Çok sayıda hayvan figürinine ve bir adet de insan figürinine ait parçanın burda bulunması bu sanıya dayanak oluşturmaktadır. Bunların dışında akropoldeki küçük Bizans Çağı kilisesinin tabanında yapılan kaçak bir kazıda kaynaklanan toprak yığınının içinde, kırmızı-kahverengi astarla boyanmış küçük bir sığır başı bulunmuştur.

Liman, Hydas'ın aşağısında güney yönünde kimi yerlerde dik kaya duvarlarından oluşan sahilde kurulmuştur. Burada uzun dikdörtgen planlı iki mekân ve bunların arasında kare planlı bir temele sahip üçüncü bir mekândan oluşan bir yapının temelleri bulunmaktadır. Bu yapının Kyklobik taşları bir kulenin ait bölümünü (sokl) oluşturuyor olabilir. Bu duvarların bir bölümü diğer bir takım yapı kalıntılarıyla birlikte deniz suları altındadır (Resim: 2).

Liman kesimindeki bir dalış denemesi sırasında bir gemi yükünden arta kaldığı anlaşılan amphoralardan oluşan bir keramik topluluğu görüldü. Keramik parçaları yaklaşık 15x30 m. ilk bir alanda yoğunlaşıyor.

Akropolün kuzeyinde, vadi tabanından yaklaşık 35 m. yükseklikte bir mausoleum bulunmaktadır. Vadiden ulaşılması zor kayalık bir yükselti üzerinde kuruludur. Mezar odasının duvar örgüsü kaba işlenmiş poligon taşlardan oluşmaktadır. Üç noktası düzeltilmiş, dik piramit biçimindeki bir çatı, kübik mezar yapısının tavanını örtmektedir. Bunun en üstünde belki bir standart ya da buna benzer bir öge bulunmaktaydı. Mezar yapısı kireçli beyaz bir sıva ile kaplıydı. Piramidin tabanındaki pervaz üzerinde, bu sıva içinde 4 yuvarlak ize rastlandı. Bunlar belki yapıyı süsleyen vazolara (?) ait olabilir. Yapının alçak girişi çökmüş durumdadır. Bu yığıntı içinde İ.Ö. 4. ve 3. yüzyıllara tarihlenebilen okunması zor bir yazıt, mezarın Diagoras adında bir savaşçıya ait olduğu bilgisini vermektedir⁴.

Hydas'ın savunma duvarlarının batısı ve güneyindeki yamaçlarda olasılıkla farklı bir tipteki daha eski mezarlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi kent duvarları içinde yer almaktadır. Ben bunları hipoje olarak tanımlıyorum ve sayıca az oluşları ve büyüklüklerinden ötürü aile mezarları olduklarını düşünüyorum. Bir kaç defa kullanıldıklarını sanıyorum.

Bunlardan iki tanesi (Mezar 1 ve 3) (Resim: 3, 4) ile intramural mezar 2 iyi korunagelmiş durumda. Bir dördüncü mezar ise ancak kemik ve silah gibi sunu niteliğindeki buluntularla tespit edilebilmiştir. Duvarların hemen önünde, güneybatıda iki ya da üç hipoje daha yer almaktadır. Ancak bunlar kaçak kazılarla oldukça büyük bir tahribe uğradıklarından, saptanmaları oldukça güçtür.

6 m.yi bulan uzunluktaki mezar odalarının yapımı sırasında kimi örneklerde kaya içindeki doğal oyuntular kullanıldığı gibi, işlenmemiş taşlar da duvar olarak kullanılmıştır. Mezar 3'ün tavanı, ağırlığı iki tonu bulan dört taş blokla kapatılmıştır. Mezar 1 ve 3'ün dar ve alçak girişli cephe duvarları oldukça iyi korunagelmiş olup, *dromos* özelliği göstermektedir. Yaklaşık 10 m. uzunluğunda bir taş dizisi, girişin sağ yanından cephe duvarına dayanır. Sol yanda ise *dromos* duvarı doğal bir kayadan oluşmaktadır.

Şimdiye değin mezarlar bana sadece mimari özellikleri açısından yerleşim yerinin Kyklobik yapı dönemiyle eş zamanlı olduğu izlenimini vermektedir.

Bu dönemin dışında kentte en az dört farklı yapı dönemi saptandı. Bunların sonuncusu Bizans Çağına aittir. Aşağıda ilk yerleşme dönemi kalıntılarına ilişkin gözlemlerimi tanıtmakla yetineceğim.

Kent içinde birbirinden bağımsız dört müstahkem alan söz konusudur: Aşağı kale, yukarı kale, güney sırtı ve batı yamacındaki yerleşme. Yukarı kalenin güneyindeki bir kesimin dışında savunma duvarının geçtiği yerleri takip etmek kolaydır. Kyklobik duvar-

3 Sayın Dr. Held'in vermiş olduğu bilgilere dayanarak.

4 Blümel, age 92.

lar kimi yerlerde 6 m. lik bir yüksekliğe ulaşmaktadır. Tüm kesitlerde doğrusal olarak uzanmaktadır. Bükülmüş kesimler daha geç dönemlerde yapılmıştır. Yukarı kale dışındakuleye rastlanmaz. Buradaki kule ise geç dönemlerde inşa edilmiştir. Ancak önceki bir kulenin tekrar inşa edilmiş olması da mümkündür.

Kente 2,5 m. genişliğinde, 5 m. yüksekliğinde bir bastion tarafından kısmen kapılarak korunan bir kapıyla girilir (Resim: 5). Kapının bugün sadece güneydeki tarafı ayakta. Bastionun tıpkı üçüncü yapı döneminde olduğu gibi birinci dönemde de bir bina olarak inşa edilip edilmediği şu aşamada açıkça anlaşılamamaktadır.

Daha küçük olan bir diğer kapı ise kuzeybatıda olup neredeyse tamamen korunagelmış bir durumdadır (Resim: 6). Daha çok gizli bir giriş görünümündedir. Nitekim vadiden bu kapıyı görmek mümkün değildir.

Çok sayıdaki kaçak kazının ortaya çıkardığı duvar kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla, kent Klasik ve Hellenistik dönemlerde oldukça yoğun bir yerleşmeye uğramıştır. Geniş bir merdivenle aşağı kaleye açılan girişin iki yanında iki yapı kompleksi karşımıza çıkar. Bu yapıların arasındaki bağlantı duvarı, dördüncü yapı döneminin özelliklerini göstermektedir. Ancak ilk dönemde de böyle bir duvarın kurulu olup olmadığı henüz anlaşılamamaktadır.

Merdiven yönünün uzantısında yukarı kalenin batı duvarı içinde yukarı kaleye açılan kapının bulunduğu tahmin edilir.

Yukarı kaledeki kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan 16 m. uzunluğunda apsisli eve ait duvarlar (sokl) yaklaşık 1,5 m.lik bir yükseklikle korunagelmıştır (Resim: 7). Aşağı kalenin kuzey kesimindeyse oval bir evin duvarlarına ait olabilecek taş dizileri bulunmaktadır.

Kent içine dağılmış çok sayıdaki sarniç dikkat çekicidir. 150 ile 250 m³ arasında değişen en büyük kapasiteye sahip beş sarniçten ikisi akropolde, biri güney sırtında (Resim: 8) bulunurken, diğer ikisi de asil yerleşim alanında yer almaktadır. Bunların dışında yapılara bağımlı daha küçük 15 sarniç saptanmıştır.

Kutsal alanın kuzeybatısında da bir diğer büyük sarniç bulunmaktadır.

Kyklobik savunma duvarlarının işçiliğine ilişkin aşağıdaki saptamalar yapılmıştır. Harçsız duvarlar doğrudan ana kaya üzerinde yer alıyor. Çeşitli yerlerde daha sağlam ve iyi bir örgü oluşturmak amacıyla işlenen kısımlar seçilebiliyor. Yapılar iyi seçilmiş işlenmemiş taşları dolayısıyla, savunma duvarıyla kıyaslandıklarında daha masif bir örgü göstermektedir. Kent duvarlarında kullanılan taşların farklı büyüklükleri dikkat çekicidir. Ağırlığı 8 tonu bulan örnekler kadar çeşitli büyüklüklerde taşlar kullanılmıştır. Duvar kalınlığı 1,6 ve 1,8 m. arasında değişmekte olup ön ve arkada birbirine kenetlenmiş iki paralel taş dizisinden oluşmaktadır. Dış dizi ile iç dizi 2' ye 1 oran göstermektedir. Taşların özenle sıkıştırılmadığı görülmekle birlikte, bu depremlerden de kaynaklanmış olabilir. Duvar içindeki çok sayıda çatlamış taşların durumu da aynı nedene bağlanabilir.

Keramik kent içi ve kent dışındaki belirli yerlerden belli ölçütlere uyabildikleri durumlarda seçilerek toplandı. Savunma duvarının temele kadar yıkılmış olduğu dik yamaçlar tercih edildi. Nitekim bu tip yerler en eski yapı dönemine ait keramiğin ele geçebileceği en uygun alanlardır. Keramiğin bugüne değin ancak az bir bölümü incelenmiştir. Bu nedenle, henüz bu konuda kesin bir açıklama yapmak mümkün değildir.

Yukarıda adı geçen 4 numaralı mezarın içerdiği buluntu grubu aracılığıyla *ante quem* bir tarihlendirme yapmak mümkündür. Söz konusu mezar bir depremde hasar görmüştür. Mezar odasının güney duvarı bu deprem sırasında çökmüştür. Tahribata uğramış olmakla birlikte, mezar buluntularının yerinde kalması ancak bu şekilde açıklanabilir. Temizlik çalışmaları sırasında, az sayıdaki keramik parçalarının dışında kısmen yamış durumda küçük kemik parçaları da ele geçirilmiştir. Diğer buluntular ise beş parçasıyla ele geçirilen hilal biçimli bir *fibula*, altı adet demir silaha ait parçalar ve tunç levha parçalarından oluşmaktadır (Resim: 9).

Bir hançer ve kısa bir kılıç, ele geçirilen parçaları sayesinde tamama yakın bir biçimde tümlandı. Bunların dışında bir hançer sapı ve olasılıkla buna ait kesici kısım, iki mızrak ucuna ait parça ve bir ok ucu parçası saptanabildi.

Subminos Çağından Geometrik Çağa kadar uzanan Girit mezarları burda bulunan kılıçla kıyaslanabilecek nitelikte eserlerin en çok bulunduğu mezarlardır⁵. Aynı şekilde Kıbrıs'tan da iki kıyaslanabilir kısa kılıç bilinmektedir.

Hançere ilişkin kıyaslanabilir bir parça şimdiye değin bulamadım. Girit'te ve Tesalya'da, Geç Geometrik ya da Oryantal Döneme ait mezar buluntuları arasında az çok benzerlik gösteren örneklerle rastlanır⁶.

Diğer silahları tarihlemek bunların iyi korunamamış olmasından ötürü mümkün değildir.

Ele geçirilen *fibula*nın kıyaslanabileceği örneklerle ise öncelikle İalysos'ta rastlıyoruz. Ancak Girit'ten de örnekler bulmak mümkün (Resim: 10)⁷. Hilal biçimli fibulalar Geometrik Çağdan Erken Arkaik Çağa kadar uzanan bir döneme tarihlenmektedir.

Söz konusu buluntu grubunun birbirini takip eden birkaç gömüye ait olabileceği olasılığını da göz önünde bulundurmak zorundayız. Bu bakımdan gömülerin tarihlemesinin mümkün olabileceği zaman aralığı Geometrik ve Geç Geometrik dönemleri kapsar.

-
- 5 A.M. Snodgrass, *Early Greek Armour and Weapons* (1964), s. 97. I. Kilian - Dirlmeier, Die Schwerter in Griechenland, außerhalb der Peloponnes, Bulgarien und Albanien, *PBF* IV, 12 (1993), s. 105, taf. 42, 43. J.N. Coldstream - H.W. Catling (Ed.), *Knossos north cemetery early greek tombs*, II (1996), s. 577, Pl. 287, 291.
- 6 Snodgrass, *age* s.100.
- 7 E. Sapouna - Sakellarakis, Die Fibeln der griechischen Inseln, *PBF* XIV, 4 (1978), s. 73, Taf. 24, 25, 26. E. Caner, Fibeln in Anatolien I, *PBF* XIV, 8 (1983), S. 42, Taf. 6.

HYDAS-SURVEY 1998

*Mathias BENTER**

Die erste Kampagne, die dank der freundlichen Genehmigung des türkischen Antikendienstes durchgeführt werden konnte, fand in der Zeit vom 12.8. bis 27.10.1998 statt. Mein Dank gilt ebenso der Direktorin des Museums von Marmaris, Frau Çiğdem Morçöl und ihren Mitarbeiterinnen für ihre Hilfe und Kooperationsbereitschaft.

Entgegen meiner früheren Planung wurde der Survey als 1-Mann-Unternehmung, also von mir allein durchgeführt. Die Archäologin Tenzile Çabuk, Vertreterin des türkischen Antikendienstes, unterstützte mich allerdings tatkräftig bei meinen Arbeiten. Ihr gilt dafür mein besonderer Dank.

Die befestigte Höhensiedlung Hydas liegt an der Westküste der etwa 300 qkm großen, in der Antike dicht besiedelten Bozburunhalbinsel. Diese liegt im Südwesten Kleinasien, bzw. Kariens. Die Seehandelsroute zwischen der Ägäis und dem östlichen Mittelmeer war an dieser Stelle gut zu kontrollieren. Rhodos liegt in nur 18 km. Entfernung gegenüber. Geostrategisch gesehen also eine potentiell interessante Situation.

Die Landschaft der Bozburunhalbinsel ist kleinräumig gegliedert. Charakteristisch für diese Halbinsel sind schmale Täler, kleine Talkessel und enge Schluchten, die zwischen den bis zu 900 m. hohen, z.T. steil aufragenden Bergen liegen. Die SO-Küste ist überwiegend felsig und steil abfallend. Nur wenige Buchten sind zum Anlanden von Schiffen geeignet. An der buchtenreichen NW-Küste ist das Verhältnis von nicht zugänglicher Felsküste zu Buchten mit flachen Stränden günstiger für die Erschließung von See aus. Es erscheint von daher nur natürlich, daß sich die Mehrzahl der Siedlungen hier findet. In den meisten Fällen besteht Sichtkontakt von einer Akropolis zu mehreren anderen, oft nur wenigen Kilometern entfernt liegenden Burgen.

Quellen in oft unmittelbarer Nähe der Siedlungen werden zumindest in friedlichen Zeiten die Wasserversorgung ausreichend gewährleistet haben. Thermalquellen gibt es im Norden der Halbinsel beim Ort Içmeler, worauf der Name schon hinweist.

Nennenswerte Vorkommen von Bodenschätzen in dieser Region sind mir nicht bekannt. In Hydas selbst fand ich zwei Gesteinsbrocken mit Chromeisenerz, die vermutlich aus der Region nördlich der Halbinsel stammen. Dort finden sich Lagerstätten dieses Erzes. In und außerhalb von Hydas konnten kleinere und größere Brocken von Eisenschlacke gesammelt werden.

Eine Vielzahl von Terrassierungen an Berghängen und auf flacheren Bergrücken könnten Hinweis auf intensive landwirtschaftliche Nutzung schon in antiker Zeit sein.

15 befestigte Höhensiedlungen dieses Typs sind mir aus dieser Zeit bisher bekannt geworden. Während vierer Reisen in den Jahren 1995 - 1997 besuchte ich diese antiken Stätten. Es gibt auf Grund diversen Kartenmaterials Hinweise auf 3-4 weitere Siedlungsstandorte, die zu überprüfen ich bisher noch keine Gelegenheit hatte.

* Mathias BENTER, Dipl.Ing., Architekt, D 14057 Berlin, Riehstr. 11./ALMANYA

Den mir bisher bekannten Siedlungen sind in den meisten Fällen drei Merkmale gemeinsam:

- 1) Die Siedlungen werden von einer Akropolis in Gipfelage beherrscht.
- 2) Die Siedlungen in Hanglage sind selbst ummauert.

3) Die Befestigungsanlagen der ersten Besiedlungsphase bestehen bei mindestens 12 der 15 Orte aus zyklischen Mauern.

Das Siedlungssystem scheint ein zweischichtiges gewesen zu sein. Einzelne Gehöften oder Ansammlungen derselben, deren Sockelmauern besonders häufig an den Rändern der Täler unterhalb der Höhengründungen, vereinzelt aber auch in höheren Lagen zu finden sind, bildeten die zweite Komponente dieser Siedlungsstruktur. Keinem der Orte kann soweit bisher erkennbar, durch sein Größe oder anderer Merkmale die Funktion eines Zentralortes zugesprochen werden.

Reste eines Netzes aus befestigten Wegen, das z.T. noch heute vor allem in der südlichen Hälfte der Halbinsel genutzt wird, bezieht sich eindeutig auf die Höhengründungen, Standorte von Heiligtümern, sowie Buchten, die als Häfen genutzt wurden.

Die Bozburun-Halbinsel vermittelt den Eindruck einer relativ einheitlichen Kulturlandschaft. Darüberhinaus findet man auf Grund der natürlichen Abgeschlossenheit, bedingt durch die Halbinsellage, einen überschaubaren Siedlungsraum vor. Von daher erscheint mir diese Region besonders geeignet die durch rezente Einflüsse wenig beeinträchtigte Siedlungsstruktur und dazugehörige Infrastruktur zu erforschen. Dieses ist das langfristige Ziel des Forschungsvorhabens. Die Erlaubnis für einen ersten Survey begrenzte meine Forschungsaktivitäten ausschließlich auf Hydas. Meine vorläufigen Untersuchungen und Überlegungen beschränken sich fürs Erste hauptsächlich auf die sogenannte „zyklische“, allem Anschein nach erste Besiedlungsphase Hydas'.

Einige der bisherigen, die Bozburunhalbinsel betreffende Forschungen datieren die ersten Siedlungsaktivitäten frühestens in die archaische Zeit¹. Vereinzelt wurden vage Vermutungen, bzw. Hypothesen über ältere Siedlungsaktivitäten autochthoner Bevölkerungselemente - der Karer - geäußert².

Nun zu Hydas selbst.

Die befestigte Siedlung und Burg wurde auf einem Felsrücken an der schmalsten Stelle einer 6 km. langen, NW - SO verlaufenden Bergkette angelegt. Die Akropolis erhebt sich etwa 270 m. über dem Meer. Der tiefste Punkt der am Westhang des Akropolisberges sich ausdehnenden Siedlung liegt bei ca. 200 m. üNN. Die OW-Ausdehnung der Anlage beträgt 350 m., in NS-Richtung maximal 200 m. Die ummauerte Siedlung einschließlich der Akropolis überbaut eine Fläche von ca. 3,5 ha (Abb. 1).

Man erreicht Hydas vom Dorf Turgut aus über einen schmalen Bergpfad, der in wenigen Abschnitten noch durch vermutlich antike hang- und bergseitige, zyklische Stützmauern befestigt ist. Am Rande eines kleinen, hochliegenden Talkessels westlich unterhalb der Mauern von Hydas verliert sich der Pfad.

In zwei Bereichen an den Hängen des Talkessels findet man eine Vielzahl von mehrfach gestuften, monolithischen Grababdecksteinen. Die Gräber sind durch Raubgrabungen zerstört. Eine weitere größere Nekropole in einem ähnlich desolaten Zustand, liegt westlich des Talkessels.

1 P.M. Fraser and G.E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands* (1954). J.M. Cook, *The Sanctuary of Hemithea at Kaslabos* (1966). R.S. Carter, *The Site on Losta Bay*, in: *IstMitt* 32, 1982, 174-175. Ders., *The 'Stepped Pyramids' of the Loryma Peninsula*, in: *IstMitt* 32, 1982, 176 ff. W. Blümel, *Die Inschriften der rhodischen Peraia*, *IK* 38 (1991). W. Held, *Forschungen in Loryma 1995* in: *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II* (1977), 165 ff. Z. Kuban -T. Saner, *Kıran Gölü 1995*, in: *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II* (1977), 433 ff.

2 s. Cook, a. O., 166 f. s. Held a. O., 166 f.

Diese Form der Grababdeckung ist eine Besonderheit der Bozburunhalbinsel. Jede der mir bisher bekannten befestigten Höhensiedlungen verfügt in ihrer näheren Umgebung über Friedhöfe mit Gräbern dieses Typs. Die Datierung der Gräber ist noch unsicher, vermutlich stammen sie aus klassischer oder hellenistischer Zeit³.

Auf einem kleinen Plateau im Nordwesten gegenüber der Siedlung wird der Standort eines Heiligtums vermutet. Anlaß zu dieser Vermutung geben die Fragmente von mehreren Tierterrakotten und das Bruchstück einer anthropomorphen Figurine, die dort gefunden wurden. Davon ausgenommen ist das mit einem rötlichbraunem Überzug versehene Rinderköpfchen. Es wurde im Schutt einer Raubgrabung unter dem Fußboden der kleinen byzantinischen Kirche auf der Akropolis entdeckt.

Südlich unterhalb von Hydas, am Fuße von stellenweise senkrecht abfallenden Felswänden, ist der Hafen angelegt. Die Grundmauern zweier langgestreckter Gebäude flankieren einen im Grundriß quadratischen Bau. Die mächtigen Zyklopenmauern dieses Bauwerks könnten der Sockel eines Turmes gewesen sein. Ein Teil dieser Mauern und weitere Gebäudereste liegen im Meer unter Wasser (Abb. 2).

Bei einem Tauchversuch im Hafenbereich wurde eine Scherbenansammlung, anscheinend Überreste einer Schiffsladung von Amphoren, gesichtet. Die Scherben konzentrieren sich auf einer Fläche von ca. 15 x 30 m. Mehrere gestempelte Amphorenhenkel wurden geborgen. Nach den Stempeln zu urteilen datieren die Amphoren ins 3. Jh.v.Chr.

Nördlich der Akropolis erhebt sich etwa 35 m. über der Talebene ein Mausoleum. Es ist vom Tal aus schwer zugänglich auf einem Felssporn erbaut. Das Polygonalmauerwerk der Grabkammer besteht aus grob behauenen Steinen. Den kubischen Grabbau bekront ein steil aufragendes, pyramidales Dach, dessen Spitze abgeplattet ist. Sie trug vermutlich eine Bekrönung. Der Grabbau war mit einem weißen Kalkputz versehen. Auf dem Gesims an den Fußpunkten der Pyramide sind noch die runden Aussparungen im Putz für 4 Gefäße (?) zu erkennen, die das Grab geschmückt haben mögen. Der Sturz über dem niedrigen Eingang zeigt eine kaum noch lesbare, achtzeilige Inschrift aus dem 4.-3. Jh.v.Chr., die u.a. besagt, daß es das Grab des Kriegers mit Namen Diagoras sei⁴.

Vermutlich weitaus ältere Gräber ganz anderen Typs sind an den Berghängen westlich und südlich der Befestigungsmauern von Hydas angelegt. Eines liegt innerhalb der Mauern. Ich möchte sie als Grabgrüfte bezeichnen und sehe in ihnen auf Grund der geringen Anzahl und Größe Familiengräber. Ich vermute, daß sie mehrfach belegt wurden.

Zwei von ihnen (Grab-1 und -3) (Abb. 3 u. 4) und das intramurale Grab-2 sind relativ gut erhalten. Ein Viertes wird nur auf Grund von Knochenfunden und Grabbeigaben in Form von Waffen als Grab angesprochen. Zwei oder drei weitere Grabgrüfte könnten noch südwestlich vor den Mauern liegen. Sie sind durch Raubgrabungen stark gestört und dadurch schwer zu identifizieren.

Beim Anlegen der großräumigen, bis zu 6 m. langen Grabkammern wurden z.T. natürliche Hohlräume im Fels genutzt oder die Wandungen wurden aus unbehauenen Steinen errichtet. Grab-3 ist noch mit vier, bis zu ca. 2 t schweren Steinplatten abgedeckt. Ebenfalls fast vollständig erhalten sind die Stirnmauern mit schmalen, niedrigen Zugängen zu den Grabkammern der Gräber-1 und -3. Grab-1 zeigt eine dromosartige Vorzone. Eine etwa 10 m. lange Steinsetzung stößt auf der rechten Seite des Zugangs auf die Stirnwand. Auf der linken Seite besteht die Dromoswand aus gewachsenem Fels.

Die Gräber scheinen mir bisher nur auf Grund der Architektur zeitgleich mit der ersten, der zyklischen Bauphase der Siedlung zu sein.

3 Mündliche Auskunft freundlicherweise von Herrn Dr. Held.
4 s. Blümel, a. O., 92 f.

Die Siedlung selbst zeigt außer dieser Phase mindestens noch vier weitere Bauphasen. Die letzte datiert in die byzantinische Zeit. Im Folgenden werde ich mich im Wesentlichen auf die Darstellung der baulichen Relikte der ersten Besiedlungsphase beschränken.

Die Siedlungsanlage läßt sich in vier voneinander abgeschlossene, befestigte Bereiche gliedern: Oberburg, Unterburg, südlicher Bergrücken und die Siedlung am Westhang. Der Verlauf der Umfassungsmauer ist bis auf einen größeren Abschnitt auf der Südseite der Oberburg gut nachvollziehbar, bzw. rekonstruierbar. Die zyklischen Mauern stehen stellenweise noch bis zu 6 m. hoch an. Sie verlaufen ausschließlich in geradlinigen Abschnitten. Gekrümmte Mauerzüge sind jüngeren Datums. Mit Ausnahme der Oberburg haben die Befestigungsmauern keine Türme. Der Turm der Oberburg wurde in den beiden letzten Bauphasen errichtet, bzw. wieder aufgebaut.

Man betrat die Stadt durch ein etwa 2,5 m. breites und 5 m. hohes Tor (Abb. 5), das von einer Bastion halb verdeckt und geschützt wurde. Es steht nur noch die südliche Torlaibung. Ob die Bastion schon in der ersten Nutzungsphase ähnlich wie in der Dritten als Gebäude ausgebaut war, bleibt vorläufig unklar.

Ein weiteres, kleineres, fast vollständig erhaltenes Tor ist im NW zu finden (Abb. 6). Es scheint eher die Funktion einer Ausfallpforte gehabt zu haben. Vom Talkessel aus ist dieses Tor nicht einzusehen.

Die Siedlung war zumindest in klassischer und hellenistischer Zeit dicht bebaut, wie die durch zahlreiche Raubgrabungen freigelegten Mauerzüge bezeugen. Der Zugang zur Unterburg über eine breite Treppe wird von zwei Gebäudekomplexen flankiert. Die Sperrmauer zwischen ihnen ist der vierten Bauphase zu zuordnen. Ob es eine ältere Mauer in dieser Form gab, ist noch zu klären.

In Verlängerung der Richtung, die die Treppe vorgibt, wird in der Westbefestigung der Oberburg das Tor zur Burg vermutet.

Auf der Oberburg stehen der Sockel eines 16 m. langen, NW-SO gerichteten Apsidenhauses noch etwa 1,5 m. hoch an (Abb. 7). Im nördlichen Bereich der Unterburg ist noch eine Steinsetzung zu erkennen, die Teil eines Ovalhauses sein könnte.

Auffallend ist eine Vielzahl von Zisternen, die über die gesamte Anlage verteilt sind. Von den fünf großen Zisternen mit einem Fassungsvermögen von 150 - 250 cm. finden sich zwei auf der Akropolis, eine auf dem südlichen Bergrücken (Abb. 8) und zwei weitere im eigentlichen Siedlungsbereich. Darüber hinaus wurden bisher 15 kleinere, gebäudebezogene Zisternen entdeckt.

In unmittelbarer Nähe nordwestlich des Standortes des Heiligtums befindet sich eine weitere große Zisterne.

Zur Konstruktion der zyklischen Befestigungsanlagen läßt sich kurz folgendes anmerken: Die Trockenmauern gründen, soweit bisher erkennbar, auf gewachsenem Fels. Abarbeitungen zur besseren Lagerung können an diversen Stellen beobachtet werden. Durch sorgfältigere Auswahl der unbehauenen Steine für Gebäudemauern ist hier das Mauergefüge dichter als das der Stadtmauer. Der Größenunterschied zwischen den in der Stadtmauer verbauten Steinen ist beträchtlich. Bis zu etwa 8 t schwere Felsbrocken wurden verbaut. Die zweischaligen Verbundmauern sind 1,6.-1,8 m. dick. Die Schalen sind miteinander verzahnt, mitunter durch durchgehende Binder. Das Verhältnis von äußerer zu innerer Schale ist etwa 2:1. Die Mauern scheinen nicht sorgfältig ausgezwickt gewesen zu sein. Dieser Eindruck kann aber auch auf die Auswirkung von Erdbeben zurückgeführt werden. Das gilt auch für die z.T. mehrfach geborstenen Steine im Mauergefüge.

Keramik wurde selektiv, nicht flächendeckend innerhalb und außerhalb der Siedlung an ausgewählten Stellen gesammelt. Bevorzugt wurden Bereiche an steil abfallenden Hängen, an denen die Umfassungsmauer bis zum Fundament hin weggebrochen war. Hier erschien es am erfolgversprechendsten zu sein, Keramik der ältesten Besiedlungsphase finden zu können. Bisher wurde nur ein geringer Teil der Keramik bearbeitet. Verbindliche Erkenntnisse sind von daher noch nicht mitzuteilen.

Ein erster Datierungsansatz 'ante quem' für die erste Besiedlungsphase ist durch den schon erwähnten Fundkomplex aus Grab-4 möglich. Das Grab wurde vermutlich durch Erdbeben zerstört, dabei brach die Südwand der Grabkammer weg. Nur so ist es zu erklären, daß das Grabinventar, wenn auch zertrümmert, am Ort verblieb. Außer wenigen Scherben von der Oberfläche sind kleinere Knochenbruchstücke, teilweise verbrannt, eine Vielzahl von Bruchstücken sechs eiserner Waffen, fünf Fragmente einer bronzenen Bogenfibel mit geschwollenem Bügel und eine Handvoll Bronzeblech-Bruchstücke bei Reinigungsarbeiten gefunden worden (Abb. 9).

Ein Kurzschwert und Streitmesser konnten aus den Fragmenten fast vollständig zusammengefügt werden. Darüber hinaus konnte der Griff eines Dolches und evtl. dazugehöriger Klinge, die Fragmente zweier Lanzenspitzen, sowie das Fragment einer Pfeilspitze identifiziert werden.

Für das Schwert finden sich Vergleichsstücke am häufigsten bei Grabbeigaben aus kretischen Gräbern der subminoischen bis spätgeometrischen Zeit⁵. Zwei weitere vergleichbare Kurzschwerter sind noch von Zypern bekannt.

Für das Streitmesser fand ich bisher noch keine überzeugenden Parallelen. Entfernt ähnliche Streitmesser aus Waffengräbern der geometrischen und orientalisierenden Perioden wurden ebenfalls auf Kreta, aber auch in Thessalien gefunden⁶.

Die übrigen Waffenfragmente lassen sich auf Grund ihres Zustandes nicht datieren.

Die Fibel läßt sich am besten mit Stücken vor allem aus Ialysos, aber auch mit Fibeln von Kreta vergleichen (Abb. 10)⁷. Diese Bogenfibeln werden in die geometrische bis früharchaische Zeit datiert.

Es ist nicht auszuschließen, daß der Fundkomplex sich aus mehreren Grabbeigaben nacheinander erfolgter Grablegungen zusammensetzt. Unter Berücksichtigung auch dieser Möglichkeiten umfaßt die Zeitspanne, in der die Niederlegungen erfolgt sein könnten, die geometrische- bis spätgeometrische Zeit

5 A.M. Snodgrass, *Early Greek Armour and Weapons* (1964), 97 f.; I. Kilian - Dirmeier, *Die Schwerter in Griechenland, außerhalb der Peloponnes, Bulgarien und Albanien*, *PBF* IV, 12 (1993), 105 f., Taf. 42, 43; J.N. Coldstream and H.W. Catling (Ed.), *Knossos north cemetery early greek tombs*, Vol. II (1996), 577 f. Dies., *Knossos north cemetery early greek tombs*, Vol. I (1996), Pl. 287, 291.

6 Snodgrass, a. O., 100 f.

7 E. Sapouna - Saketarakis, *Die Fibeln der griechischen Inseln*, *PBF* XIV, 4 (1978), 73 f., Taf. 24, 25, 26. E. Caner, *Fibeln in Anatolien I*, *PBF* XIV, 8 (1983), 42 f., Taf. 6.

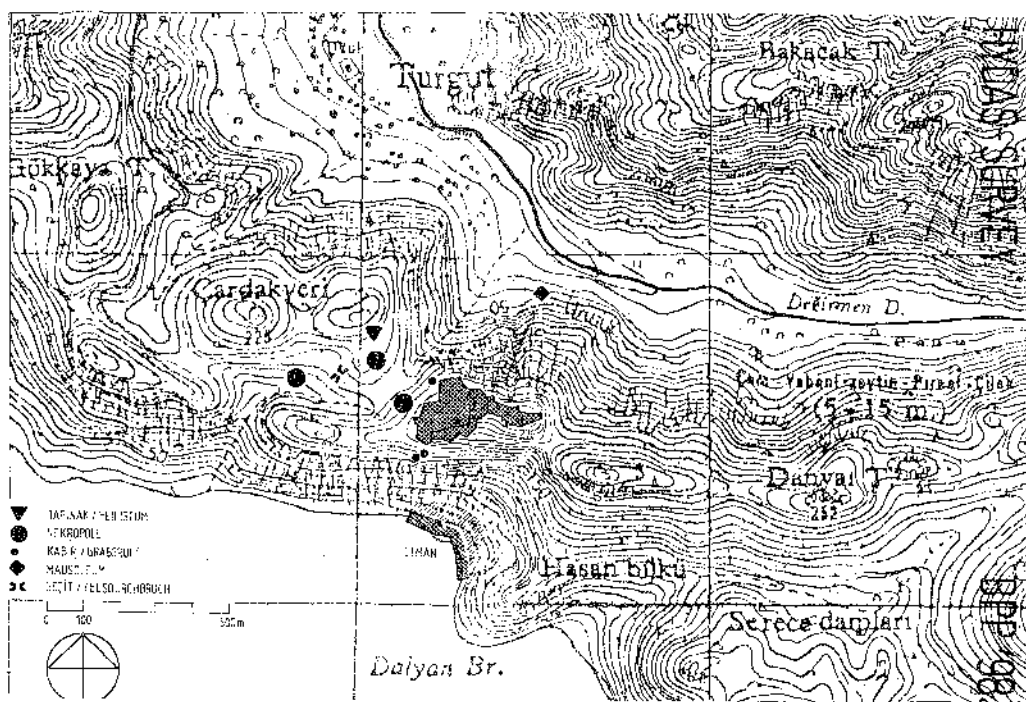

Abb. 1: Hydas und die nähere Umgebung

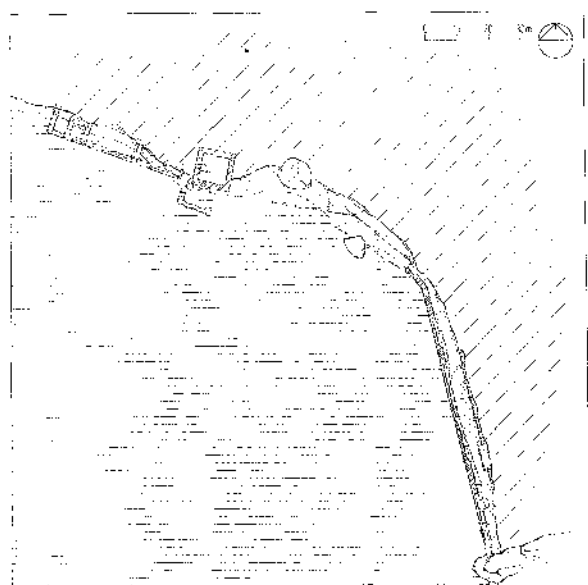

Abb. 2: Der Hafen von Hydas

Abb. 3: Grab-1

Abb. 4: Grab-3

Abb. 5: Grab-1

Abb. 6: Das kleine Tor

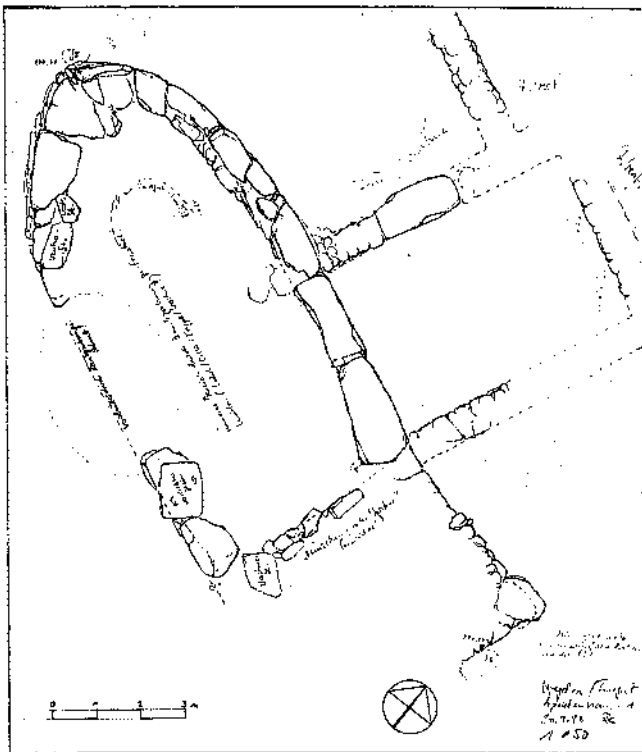

Abb. 8: Zisterne auf dem südlichen Bergrücken

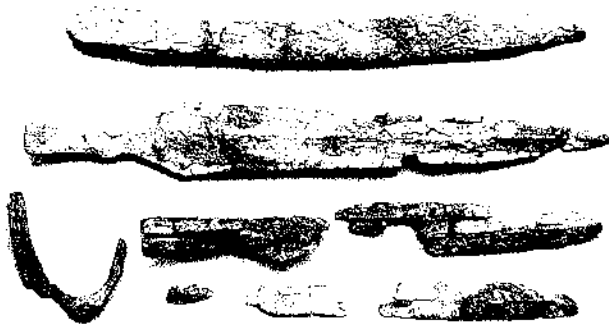

Abb. 9: Waffen und Fibel aus Grab 4

Abb. 10: Fibel aus Grab-4

TREBENNA VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI 1998

Nevzat ÇEVİK*
İsa KIZGUT
Şevket AKTAŞ

Trebenna ve çevresi yüzey araştırmalarının ikinci yılında yine Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ve Likya Araştırma Merkezi elemanlardan oluşan bir ekip çalışmış; Bakanlık temsilciliğini de, Antalya Müzesi'nden Arkeolog Ferhan Büyükyörük yürütmüştür. 1997 yılında başlanan Trebenna ve çevresi yüzey araştırmalarında tüm bölgede ön araştırmalar gerçekleştirilmiş ve çoğu yeni olmak üzere pek çok yerleşim ve kalıntı tespit edilmiştir¹. İlk yıl yapılan ön araştırmalarla çizilen programa bağlı olarak 1998'de öncelikle Trebenna kent merkezi ve kısmen nekropol ele alınmıştır². Kalıntıların yoğunluğunu Roma ve Bizans dönemlerinin³ oluşturduğu kentteki tüm yapılar çizim ve fotoğraf yoluyla arşivlenmiş ve kent haritası da çoğunlukla çıkarılmıştır. Harita 1999 çalışmalarında tamamlanacaktır.

Kent Merkezi: Tüm vadiye egemen kayalık akropol üç yandan oldukça sarp bir arazi yapısındadır (Resim: 1). Topografyaya bağlı olarak akropolün sarp olmayan güney yanı ile Sivritepe arasında kalan küçük düzlükte oluşturulmuştur (Resim: 2). Akropolün hemen eteğinde başlar ve akropole giden antik yolun iki yanında yoğunlaşır. Tamamen Roma yapıları izlenmektedir. Yapıların, tarihsel ve arkeolojik belgelere göre genellikle İ.S. 3. yüzyılda yapılmış oldukları önerilebilir. Günümüz köy yerleşiminden uzak olması ve tarım alanları çok az olan ormanlık içinde gizli kalmışlığıyla geç dönem tahribatından az etkilenmiştir. Bu şansına bağlı olarak yapıların çoğu tanımlanabilmektedir. Roma Çağı içinde değişik zamanlarda onarımlar ve eklemeler olduğu da yazıt ve mimarilerinden izlenir. Kentteki arkeolojik çalışmalar ilk kez bu araştırmalarla başlamış olsa da, yüzeyde görünen yazıtlar çoğunlukla ilk araştırmacılar tarafından okunmuştur⁴. B. İplikçioğlu - V. ve G. Çelgin ekibinin sürdürdüğü "Termessos ve Çevresi Epigrafi Araştırmaları"yla da bölgenin az bilinen geçmiş yazılı kaynakların da derlenmesiyle her yıl biraz daha aydınlatılmaktadır. Bu ekipler, karşılıklı bilgi aktarımı amacıyla bağlantı içinde çalışılmaktadır.

Kent merkezinde birbiriyle ilişkili iki salon, *stoa*, *agora* ve bir hamam asal yapıları oluşturur. Bu "devlet yapıları" ile akropol arasında kalan kesimde ise, daha nitelik-

* Doç. Dr. Nevzat Çevik, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 07058 Kampüs Antalya/TÜRKİYE
Araş.Gör. İsa Kızılgut, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 07058 Kampüs Antalya/TÜRKİYE
Uzman Şevket Aktaş, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 07058 Kampüs Antalya/TÜRKİYE

1 Trebenna, Kolbessos ve Neapolis ile çevrelerindeki kalıntılara ilişkin ön rapor için bak. Nevzat Çevik - İsa Kızılgut - Şevket Aktaş, "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1997", *AST* XV, 1998 (Baskıda).

2 Trebenna ve çevresi nekropollerinde oldukça özgün mezarlar vardır. Bunlardan, ilk kez bulunan ilginç bir mezar tipi için bak. N. Çevik, "Yuvarlak Kaya Osthotekleri: Trebenna'da belgelenen yeni bir mezar tipi ve onun ışığında benzeri çukurların yeniden irdelenmesi", *Adalya II*, 1998, 127-150.

3 Yerleşim Bizans Çağında Tebennorum Piskoposluğu'dur. Pamphylia piskoposlarının Leon'a yazdıkları mektubu imzalamayanlar arasında adı geçen Polemon, Tebennorum Piskoposu'dur: S. Eyice, *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Bülteni* 58 Mart/Nisan 1977, 338.

4 K.G. Lanckoronski, *Stadt Pamphylens und Pisidiens II* (1982) 13, 223 vd., Yazıt no:183-187; R. Paribenni-P. Romanelli, *Studi e ricerche archaeologiche nell' Anatolia meridionale*, *MonAnt* XXIII, 1914, 203 vdd., Yazıt no:149-162.

siz işçilik ve plan özellikleri gösteren konutlar ve işlevleri belirlenemeyen başka yapılar vardır. Birkaçının işlik amaçlı olduğu ele geçen trapetum parçalarından anlaşılmaktadır. Ancak bu kesimdeki yoğun bitki örtüsü ve yapı kalıntıları nedeniyle yapılaşmayı çözümlemek çoğu zaman olanaksız görünmektedir.

EKKLESIASTERION⁵

Nevzat ÇEVİK

İşlevi yazıtıyla bilinen tek yapıdır (Resim: 3). Kentteki en önemli kamu yapısıdır. İlk kez Lanckoronski'nin okuduğu yazıtı yapının bir toplantı salonu (*ekklesiasterion*) olduğunu açıkça gösterirken⁶, hangi yönetici döneminde yapıldığını belgeleyecek olan ilk beş satırın kazınmış olması nedeniyle yapının tarihi yazıtla tam saptanamamaktadır (Resim: 4). Ancak, Trebenna yazılı tüm sikkelerin III. Gordianus Dönemi olması bu nitelikte yapıların da Roma'nın yerleşimde en egemen olduğu aynı dönemde yapılmış olabileceğini göstermektedir⁷. Trebenna adının tam geçtiği sikkelerin tamamının bir yüzünde III. Gordianus, diğer yüzünde de Tranquillina vardır. Yapı tekniği ve işçiliği de bu dönemle uyuşum içerisindedir.

Tek hacimli salon 10.50x11.90 m. ölçülerinde yaklaşık karedir. Tüm arka duvarı ve kısmen yan duvarları ana kayadan oyulmuş, kayanın bittiği yükseklikler örülerek tamamlanmıştır. Özellikle cephe duvarları iyi işçilikli kesme taşlardanır. Duvar kalınlıkları arazinin yapısı ve kayma olasılıklarına göre değişkenlik gösterir: Önde 1.20 m., kuzey yanda 0.80 m. ve toplantı salonu tarafında 0.90 m. kalınlıktadır. Çoğunlukla ayakta olan cephede, birbirinin yaklaşık aynısı iki kapı yer alır. Yapının önü boyunca uzayan üç basamakla çıkılır. Cephe duvarlarının niteliğine karşın iç duvarlar daha kaba taşlarla örülmüştür. Yapının arka kesiminde ana kayaya oyulmuş, 9.40 m. genişliğinde ve 3.40 m. derinliğindeki büyük apsidal kısım toplantı salonunun içte teatral basamaklarla düzenlendiğini göstermektedir. Basamakların yapısı ve malzemesine ilişkin bir veri yoksa da, ana kayanın salonun diğer bölümlerinde olduğu gibi düzeltilmemiş, doğal haliyle bırakılmış olması bir ipucu vermektedir: Oturma düzeneği ahşaptan olmalıdır ve ahşap sistem doğal haliyle bırakılmış olan ana kayaya oturtulmuş olmalıdır. Taştan oturma sıralarına ilişkin hiçbir veri bulunmayışı ahşap kullanılmış olabileceğini doğrulamaktadır.

Salonun akropol yanında, birbiriyle bağlantılı iki küçük birim daha vardır, ancak bunların işlevi net olarak belirlenememektedir. Eldeki tek veri birimlerin önünde bulunan yazıtlı yuvarlak sunaktır (Resim: 5). Toplantı salonunun bitişiğindeki, 6.00x5.60 m. ölçülerindeki ilk birimin arka duvarını oluşturan ana kaya içindeki mağaramsı girişinin önünün örülmeden korunmuş olması dikkati çekmektedir. Yapının içinin moloz dolgu olması nedeniyle kesin bir şey söyleyebilmek şimdilik zordur.

İmparator Kültü Salonu

Toplantı salonunun güneybatı bitişiğinde diğer bir önemli yapı görülür. Büyük oranda ayakta (Resim: 6). Önde 7.30 m. olan genişlik arkada 6.60 m. ye düşer. Uzunluk ise 7.30 m. dir. Daralmanın nedeni kuzey duvarın arkaya doğru kalınlaşmasıdır. Oldukça nitelikli kesme taş bloklardan örülmüş ön cephe dışa açıktır. 5.20 m. açıklığı olan eyvanımsı giriş, iki yandan yarım sütunlarla anıtsallaştırılmıştır. Yaklaşık kare planlı yapının arka duvarını oluşturan ana kaya içindeki mağaramsı girişinin önünü iki yanında ve ortasına denk gelen yükseklikte de birer küçük niş (0.80x1.60 m.) yer alır. Toplantı salonundan sonra ana kayalık bittiğinden bu salonun duvarları tamamen örülmüştür. Ancak iç ve arka duvarlar nitelsiz taşlarla örülmüş ve sıvanmıştır.

5 Trebenna *ekklesiasterionu* ve yanındaki imparator salonu tarafımdan yayına hazırlanmaktadır.

6 K.G. Lanckoronski. *Stadte Pamphylens und Pisidiens II* (1892) 78, 224 Yazıt no: 184.

7 G.F. Hill. *Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia* (1964) LXVIII.

Toplantı salonuyla birlikte planlandığı anlaşılan yapının önünün açıklığı ve özellikle arka duvarındaki nişler bir imparator salonu olduğunu düşündürmektedir. Yapı formu ve iç mimari elemanlarıyla Anadolu'dan özellikle hamam-*gymnasium* kompleksleri içinde çok sayıda örnekten bilinmektedir.

STOA

Şevket AKTAŞ

İki salonun üstünde bulunduğu sıranın devamında sütunlu bir örtme alanı 32.00 m. boyunca izlenir. Genişliği 5.60 m.dir. Arkası yaklaşık 1.00 m. kalınlığında duvarla örülüdür. Önü boyunca nitelikli kesme taşlardan bir sıra basamakla çıkılır. Sütunların oturmuş olması gereken ön sırada 0.70 m. eninde büyük düzgün bloklar revak boyunca dizilidir.

Agora: Aynı aks üzerinde yan yana dizili yukarıdaki yapıların karşısında çapraz durmaktadır. Batı-doğu yönünde 21.00 m.si izlenebilmektedir. 16.60 m. uzunluktaki ilk bölümde iki giriş açılıdır. İki giriş de yapının doğu yan yüzünde görülür. İlerleyen bölüm çoğunlukla tahrip olmuştur. Ancak ilk giriş görülür. Bu girişten 27.40 m. sonra duvar biter. Bu kesimde üstüne *agora* ve başka yapıların da oturduğu teras duvarı vardır. Böylece vadinin üstünde bir yapı düzlüğü oluşturulmuştur. *Agora*nın karşı sırasının da olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Görünen, bir sokağın iki yanında dizili birimlerden oluşan bir düzendir. Ancak karşı taraf yapıları yoğun moloz nedeniyle tam saptanamamaktadır. *In situ* bulunanlar sadece *agora* caddesinin başlangıcını vurgulayan bloklardır. İki *agora*nın ilk köşesinden 4.20 m. kuzeydoğuda, diğeri de 7.50 m. devamındadır. Toplantı salonu ile bu lento arasındaki boşluk 3.80 m.dir. Bu ölçü yapıların arasından geçip akropole giden yolun en daraldığı kesimde boyutunu vermektedir.

Agora düz setinin kuzeybatısında yaklaşık yarım yuvarlak formda bir yapının kalıntıları yer alır. Yarım yuvarlak alt yapısı gözlemlenebilmektedir. Çoğunlukla devşirme bloklarla yapılmıştır. Girişi *agoraya* bakan tarafta olmalıdır. Yapının işlevini kesin saptayabilmek şimdilik zordur.

HAMAM-GYMNASIUM

İsa KIZGUT

Akropole bakan Dereözü sırtının hemen başlangıcında yer alır (Resim: 7). Doğu-batı doğrultusunda konumlanır. Kuzey taraftaki bölümler çoğunlukla ayakta. Ancak duvarların çoğu molozlara gömülüdür: Çok izlenememektedir. Yan yana dizili dikdörtgen mekânlar Likya ve Pamphylia bölgesinden çok bilinen hamam mimarisini çağrıştırmaktadır. Bölümler tonozla örtülüdür. Kemer ve duvar birleşim yerleri kesme taştan, ara duvarlar ise moloz taşlardan örülüdür. En önde, *frigidarium* olması beklenen bölümün duvarındaki nişlerden bir kısmı görülebilmektedir. Anadolu hamam-*gymnasium*larında karakteristik olduğu gibi kapalı bölümler kadar bir alan palaestral faaliyetler için organizasyona katılmıştır. Çok kalıntı olmamasına karşın arazi yapısından ve bazı duvar bağlantılarından, yaklaşık kare bir yapıda varlığı düşünülen palaestra, hamamın kent merkezine yakın batı kesimine yerleştirilmiştir. Çok yıkık durumda olan güney bölümler saptanamamaktadır. "Tekneci Çeşmesi" olarak adlandırılan yerde su kaynağı olmakla birlikte, Dereözü nekropolünün kuzey yamacında, bugün hâlâ kullanılmakta olan kaynak hamama oldukça yakındır ve olasılıkla bu kaynak ya da kaynaklardan su gereksinimi karşılanıyor olmalıydı.

Roma kenti sivil trafiğinin en yoğun olduğu bu alandaki asal yapılar yukarıda anlatılanlardan oluşmaktadır. Tüm yapılar Roma kentleşme karakteri içinde ilişkili düzenlenmiştir. Bu sıkışık kentsel düzen yapılaşması arazinin sınırlı olanaklarıyla doğrudan bağlantılıdır. Topografyanın olanakları oluşturulan teraslarla artırılmıştır. Yapıların çoğunluğu, Trebenna'ya "Roma Kolonisi" ünvanının verildiği İ.S. 3. yüzyılda yapılmıştır.

1998 çalışmalarında tüm Roma kent merkezinin planı çıkarılmış, nekropollerde bulunan anıt-mezar ve lahitlerle yuvarlak kaya ostotheklerinin çoğunlukla çizim, fotoğrafı ve deskripsiyon çalışmaları dönem başında öngörüldüğü biçimde tamamlanmıştır. 1999 programında Trebenna çalışmalarının tamamlanıp 2000'de Kelbessos'la ilgili çalışmalar sürdürülecektir.

Resim 1: Trebenna Akropolü, kuzeyden

Resim 2: Trebenna Akropolü, güneydoğudan

Resim 3: Trebenna, Ekklesiasterion

Resim 4: Trebenna. Ekklesiasterion yazıtı

Resim 5: Trebenna. Ekklesiasterion önündeki yazıtlı yuvarlak sunak

Resim 6: Trebenna. İmparator salonu

Resim 7: Trebenna. Hamam

TLOS VE ÇEVRESİ 1998 YÜZEY ARAŞTIRMALARI: DARIÖZÜ YERLEŞİMİ

Nevzat ÇEVİK*
Burhan VARKIVANÇ

1998 Tlos araştırmalarında¹, önceki yıllarda ekibimizce keşfedilen² Dariözü yerleşimi tümüyle ele alınmıştır³. Yerleşime Fethiye'nin Kemer İlçesi'nden Tlos'a çıkmadan önce kuzeye, dağlara çıkan yol, Kayacık ve Deresapağı izlencesindeki 32 km.lik yolla varılır. Dağ yolu Kemer'den sonra 2 saat sürer. Araç yolunun ulaştığı son nokta olan Karamanlar Komu antik yerleşim tepesinin eteklerinde kuruludur. Araştırma ekibinin konaklaması için kiralanmış, tepeye en yakın yaylak evinden (Kumarözü'nden) akropole 30 dakikalık vadi tırmanışı ile varılır.

Yerleşim, akropol, nekropol ve yerleşim dışı ana bölümlerinde incelenmiştir.

AKROPOL: (Çizim: 1)

Güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzayan kayalık Deliktaş Tepesi'nin, güneydoğu doruğunda, tepe uzantısına kuruludur (Resim: 1). Çevre yapılaşmaları dışında asal kale 29.50x45.00 m. ölçülerinde yaklaşık bir dikdörtgene oturur. Kuzeybatı uzantısında da kaya tabanları kalmış bazı yapıların kayalığın ucuna kadar sürdüğü izlenir. Batı uzun yan boyunca Karadere'nin geçilmez yarı ile sınırlıdır. Doğu yanında tüm vadiye ve güneyindeki Pınaz Yaylası'na egemendir. Tüm çevresiyle birlikte tarım alanlarını ve su kaynaklarını kontrolünde tutar. Daha da önemlisi, Tlos'tan gelip Akdağ Yaylası'ndan doğu Dağlık Likya'ya giden güzergâhta, Tlos ile Choma arasındaki uzun Akdağlar geçidinde bulunan en önemli yerleşimdir. Patara Yol Kılavuz Anıtı (Stadiasmos Provincia Lykia) bu güzergâhta Tlos ile Choma arasında anılan tek kentin Kastabara olduğunu göstermektedir. Tlos'un Massykitos tarafındaki yerleşimlerinin en önemlisi de Dariözü'dür ve Akdağlar'a çıkmadan önceki son yerleşimdir. Daha da önemlisi Dariözü ile Tlos arasındaki 32 km.lik mesafe, Stadiasmos'ta anılan, 200 stadia (178 m.) uzaklıklı Tlos-Kastabara güzergâhına da uygunluk göstermektedir (35.6 km.). Dariözü'nün antik adını belgeleyecek yazılı bir veriye raslanmamasına karşın, yukarıda sıralanan bilgiler bize Kastabara'nın güçlü bir olasılıkla önerilebileceğini göstermektedir.

* Doç.Dr. Nevzat ÇEVİK, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Kampüs-Antalya/TÜRKİYE
Doç.Dr. Burhan VARKIVANÇ, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Kampüs-Antalya/TÜRKİYE

1 Tlos yüzey araştırmaları başkanı Doç.Dr. Havva İşkan yurt dışında bulunduğu için, 1998 çalışmalarına Doç.Dr. Nevzat Çevik başkanlık etmiştir. Dariözü yüzey araştırması ekibi aşağıdaki isimlerden oluşur: Doç. Dr. Burhan Varkivanç, Yrd.Doç.Dr. Recai Tekoğlu, Araş.Gör. İsa Kızıltut, Araş.Gör. Tarkan Kahya, Uzman Şevket Aktaş, Uzman Fatih Gülçen ve Arkeolog Şükrü Özudöğru. Ayrıca Uşak Müzesi'nden Arkeolog Sadık Doğan bir "Bakanlık temsilcisi"nden öte çalışmalarımıza "bilimsel üye" konumunda katılarak destek vermiştir. Kendisine, örnek bir Bakanlık temsilcisi portresi çizen çumlu kişiliği ve yapıcı katılımdan dolayı; teşekkür ederiz.

2 H.Yılmaz - N. Çevik, "Tlos 1994", XIII. AST, 1996, 196 Hcs. 10-12.

3 Her yıl olduğu gibi bu yıl da, araç ve parasal desteğini araştırmalarımızdan esirgemeyen Akdeniz Üniversitesi, Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi'ne gönülden teşekkür ediyor; bir borç biliyoruz.

Oldukça korunaklı, nitelikli bir bey kalesi örülmüştür tepe boyunca. Önemli bir garnizondan beklenen güvenliğe paralel olarak tek kuleyle desteklenmiş dış surla pekiştirilmiştir. İçeride de çoğunlukla ayakta olan korunaklı iç kale bulunur. Tepenin doğu dibinde ana kaya duvarı kullanılarak oluşturulmuş doğal girişin, anıtsallaştırma ve girişi vurgulama çabalarına ilişkin mimari yapılanmadan izler vardır. Ortasında dübel deliği ve çevresinde yuvarlak sütun çevresini karşılayan izleriyle bunlar ana kayaya oyulmuş sütun yuvalarıdır. Belli ki, bu kesimde, kentin doğu girişini yönlendiren iki kemerli geçenek oluşturulmuştur. Hemen yakınındaki Bizans kilisesinde devşirme malzeme olarak kullanılan yapı taşları içinde bulunan sütunlar, anıtsal geçit resmini tamamlamaktadır. Aynı kayalığın yola bakan kesiminde üç stel yuvası açılmıştır. Zıvanaları 0.10x0.18 m. ölçüleriyle birbirlerine yakın yapısalıktadır. Bu yönden yerleşime gelenleri karşılayan ilk yol boyu "anıtlardır".

Yerleşimin güneydoğusundaki tek düzlükte yoğun yapı kalıntıları görülmektedir. Bunların hiçbirisi herhangi bir yapıya tamamlanamamaktadır. Bu kesimdeki eksikliğin en büyük nedeni, düzlüğün günümüz yaylacıları tarafından tarım arazisine dönüştürülmüş olmasıdır. Alanda tüm planıyla anlaşılabilir tek yapı bir Erken Bizans kilisesidir (Çizim: 2). 12.90x24.00 m. ölçülerinde ve doğu-batı yönelimlidir. Apsisle başlayan, yaklaşık 4.20 m. genişliğindeki orta nef, 2.40 m. lik batı ve 3.20 m. lik doğu nefiyle tamamlanarak üç nefli kilise planı oluşturulmuştur. Yapı taşlarının çoğu Roma Çağından devşirmedir. Hatta, yapının kuzey uzun duvarında bulunan kapı kilise öncesi bir Roma yapısının *in situ* bloklarıdır: Bizans Çağında içi örülerek duvarlaştırılmıştır. Sadece apsiste kullanılan küçük blokların Bizans üretimi oldukları anlaşılmaktadır. Kilisenin doğu başında apsisin tüm arka kesimi, 5.50 m. kalınlığında bir duvarla sağlamlaştırılmıştır. Batı tarafı boyunca 4.80 m. genişliğinde narteks bırakılmıştır. Narteksin girişi ana nef ekseninden biraz kuzeye kaydırılarak bırakılmıştır: 1.18 m. genişliğindedir.

Akropolün güçlü, ancak içe göre daha niteliksiz dış duvarı kule dışında tamamen yıkılmıştır; sadece alt sıralarıyla izlenir. Bu çöküşte dik eğimli arazideki erozyonun da büyük etkisi vardır. Deliktaş'ın, özellikle güneybatı ve güneydoğu eteklerinde yoğun yapı kalıntıları görülür. Bunlar tamamen konutlara aittir. Planları çıkarılamayacak kadar dağınık durumdaki yapıların girişleri ve diğer ayrıntıları izlenememesine karşın, yine de birimler ayrımlanabilmektedir. Tamamen iri moloz taşlarla oluşturulmuş kuru duvarlarla örüldürler.

Dış ve iç sur duvarına sahip akropolde kuleler çoğunlukla ayakta olduğundan, kalenin yapısı ve savunma sistemi kulelerin tek tek incelenmesi yöntemiyle irdelenmiştir.

Kule 1: (Resim: 1) İç kaleyi çevreleyen duvarlar öncesi, savunmada ilk engel olan niteliksiz dış duvar tamamen yıkık durumdadır. Ancak bu duvarları köşeden bağlayan tek kule, arka duvarı dışında büyük oranda ayakta. Merkezi yapılaşmanın 37.00 m. güneyinde, Deliktaş Tepesi'nin güney sarp yamacının başladığı uçta konumlanır. Asal yerleşim ile Pınaz Yaylası'nı birbirlerine bağlayan antik yolu kontrol eden yamaçta yer alır. Merkezi savunma sistemi için bir 'ön-kule' işleviyle organize edilmiştir. Dış duvar zincirinde taktır. Çünkü diğer noktalarda böyle bir kuleye gereksinim duyulmamıştır.

Kulenin cephesi ve batı duvarı bosajlı poligonal teknikle örülmüştür. İç duvarlar daha küçük boyutlu ve niteliksiz taşlarla örüldür. Diğer kulelerle yaklaşık aynı planda olmasına karşın, duvar tekniği açısından poligonal örgünün şekliyle ayrılır. Kule içten kareye yakın olmasına karşın, dıştan aynı düzgün yapıyı vermez. Giriş, cephenin güneyine kaymıştır ve yukarı doğru 1.17 m.den 1.10 m.ye daralır; yüksekliği 2.20 m.dir. Kuzeydoğu köşedeki *in situ* bir blok, ikinci kat tabanının, birinci kat kapı lentosunun 0.70 m. üzerinde başladığını göstermektedir. Yapının içine dolmuş bloklardan biri çift kanatlı bir kapıya ait eşik bloktur. Bu blok kuzeyden ikinci kata geçit veren kapıya ait olmalıdır. İki katlı kuleler yükseklikleriyle savunmayı güçlendirirken, aynı zamanda eğimli arazi terasları arasında üst kotlara ulaşımı da sağlar. Birinci kat girişinin sağındaki bir bloka, kulenin geç kullanımını belgeleyen haç kazınmıştır.

Kulenin arkasındaki yamaç boyunca pek çok yapı kalıntısı vardır. Kalıntıların izlenemeliği nedeniyle tamamının planını çıkarmak güçtür.

İç kalenin doğuya bakan tüm yüzü büyük oranda ayakta'dır⁴ (Çizim: 1; Resim: 2, 3). Ön yüzde üç kule görkemli bir cephe oluştururken, aynı zamanda akropol terasını da oluşturur. İç kalenin ayakta kalan tüm doğu ve kuzey yüzü ile güney duvarın yarısı tamamen bosajlı bloklarla pseudo-isodom tarzında örölüdür. Genellikle dikdörtgen bloklar kullanılmış olmakla birlikte, zaman zaman standart bloklardan kalan boşlukları doldurmak için dar blokların da kullanıldığı görülür. Bosajlı bloklar yaklaşık 5 cm. lik silmelerle çerçevelenmiştir. Tüm kulelerde dıştan görünen yüzler bosajlı iken iç yüzler düz yüzeyli kesme taşlarla örölüdür. Cephe'deki iki girinti yine düz yüzeyli bloklarla yükseltilmiştir. Bazı yerlerde 5-10 cm. lik dişler dışında tüm derzler değişkenlik göstermeden kale duvarları boyunca sürer. Alt kesim'deki ilk dört taş sırasının 0.60-0.70 m. yüksekliğindeki büyük bloklarla örölüğü ve duvar yükseldikçe 0.40-0.50 m.lik daha küçük boyutlu bloklarla örgünün devam ettirildiği gözlemlenir. Birinci kattan ikinci kata geçiş de 0.35 m.lik dar ve uzun bloklarla sağlanmıştır. Bu bloklar içeriye doğru 15-20 cm. kadar taşırıldığı ve ikinci kat zemininin buraya oturtulduğu anlaşılmaktadır. 0.80-1.00 m. kalınlığındaki duvarların örme ve taş işleme teknikleri genellikle Hellenistik örneklerle uyum içindedir. Güney uzun yüzün ayakta kalan batı uzantısında ise duvar poligonal teknikle örölüdür. Hiçbir blok, kenet ya da dübel bağlantısına sahip değildir. Tüm kuleler iki katlıdır. İkinci kata ilişkin blok çıkıntıları tüm kule içlerinde izlenirken, özellikle kuzey köşesindeki kulenin iç bloklarında, içlerinde ahşap hatıl yuvaları da olan ikinci kata geçiş blokları vardır. Boyutta, biçimde ve işçilikte birbirlerinin benzeri olan, aynı aks üzerine yerleştirilmiş üç kule iç kalenin anıtsal cephesini oluşturur. Kulelerin tanımlamaları şöyledir:

Kule II: (Çizim: 1; Resim: 2) Kalenin güneybatı köşesindedir. Diğerlerine oranla en sağlam kalmış kuledir ve tümünün restitüsyonu için önemli ipuçları verir. 6.50x9.50 m. ölçülerinde olan kulenin, eşik seviyesinden 6.60 m. lik kısmı ayakta kalmıştır. İlk katın yüksekliği 3.70 m. dir. Güneybatı yönünde arazinin eğimi nedeniyle daha derin bir alt yapı oluşturulmuştur. 1. kat ortasına denk gelen giriş 1.94 m. yükseklikte, üstte 1.00 m. ve altta 1.05 m. genişliktedir. Kapı çerçevesindeki işçilik, lentodaki ve sövelerdeki yuvalar, iki kanatlı ve arkadan sürgülenen kapı kanatlarından iz verir. Kapının tam eksekinde üst katta bir pencere açıklığı vardır (Resim: 4). 0.60 m. genişlikte ve olasılıkla 1.00 m. yüksekliktedir. İçeriye doğru daralır. Bloklardaki detaylar, tek kanatlı bir ahşap pencere ile kapatıldığını göstermektedir. Kulenin içi üst taraflardan düşmüş bloklarla doludur. Bunlar arasında kapıya ait bir blok dikkati çeker. Düştüğü yer bellidir. Kulenin arka duvarı ortasında, 2. kat başlangıcında eşik taşı *in situ* bulunmuştur. Anlaşılan buradan, akropol yürüme zemini ile aynı kotta bulunan üst kata ve dolayısıyla kale içine, olasılıkla ahşap bir merdivenle çıkış verilmiştir.

Kule 2 ile Kule 3 arasında, 3.60 m. genişliğinde bir geçenek vardır. Bu kesimden, tüm açıklığı dolduran basamaklarla iç kale düzlüğüne girildiği, ana girişin burada olduğu anlaşılmaktadır. Üstten düşen blokların bu kesimde basamaklı bir yapıda dağılmış olması, bugün blok döküntüsünden görünmeyen alt yapının basamaklı olduğunu doğrularken, arka duvar üstünde kalan son *in situ* blokların eşik olması bu konuda kuşku bırakmamaktadır. Bu girişe ait lentonun iki parçası da bloklar arasında bulunmuştur. Basamak bloklarının yüksekliği 0.25 m. dir. Giriş, geç dönemde, öncekine benzer biçimde yeniden organize edilmiştir.

Basamaklı çıkışın 5.80 m. önünde, ön avluda; ana kaya üzerinde yuvarlak bir oyuk yer alır. 0.30 m. çapındaki oyuğun tabanında kurşun akıtma kanallı bir yuva da vardır. Bu işçilikler, anıtsal akropol önünde bir dikme olduğunu göstermektedir.

Kule III: (Çizim: 1) 6.35x6.40 m. ölçülerinde kare bir plana sahiptir. Diğerlerinde olduğu gibi, cephe duvarının kalınlığı 1.00 m., yan duvarlar 0.80-0.90 m. dir. Nedeni ön

duvara gelen baskının fazlalığıdır. İki No.lu kuleden farklı olarak, ilgili blok sırası döküldüğünden pencere açıklığı görülmez. Duvar ve taş işçiliği tüm yapıyla aynıdır. Ancak bosajlı bloklar sadece görünen ön kesimde kullanılmıştır. 4. kuleye bakan kuzeydoğu yan yüzün sadece ilk taş sırası bosajlı, kalan arka kesim işçiliksizdir. 3 ve 4 numaralı kuleler arasında kalan eyvanımsı girintinin olasılıkla ilk 0.50-0.60 m.den sonra bir duvarla örülüp dışa kapatıldığını düşündürmektedir. Kule 2'nin arka duvarı da diğerlerinde olduğu gibi 2. kat seviyesine kadar korunmuştur. Arka duvarlar kuleleri tamamlarken aynı zamanda bey kalesi terasını da oluşturmuşlardır. Kule içi, blok döküntüleriyle doludur.

Kule 3'ün en önemli ayrıntısı cephenin güney yanına yaklaşık, kapı üst kotundan başlayıp 1.20 m. aşağı inen, 0.55 m. genişliğindeki niştir (Resim: 5): 0.15 m. derinliğindeki nişin tavanında kareye yakın bir zıvana deliği yer alır. Nişin üst ve alt köşelerinde de kenet delikleri açılmıştır. Üç kuleli akropol cephesinin, anıtsal basamaklı girişinde gelenleri karşılayan, olasılıkla da kente ilişkin bilgiler içeren bir yazıt levhası için açılmıştır.

Kule IV: (Çizim: 1; Resim: 3) Diğer iki kuleyle birlikte iç kale cephesini tamamlayan bu son kule, dıştan dışa 6.60x6.90 m. ölçülerindedir. Duvar kalınlıkları 1.00-0.90 m. arasında değişir. Yamaca yönelik kuzeydoğu duvar arazi eğimini tolere etmek amacıyla daha yüksek bir alt yapıya sahiptir. Arazi zorlaması nedeniyle son kule surdan dışa taşırılmıştır. Giriş kapısının diğer kulelerin aksine sola kaydırılmış olmasının temel nedeni de yine aynıdır: Kulenin yamaca bakan tarafını zayıflatmamak. Kule girişi, ölçü ve işçilikte diğerleriyle aynı özellikleri taşıyırken, tek fark bosajların daha kabaca bırakılmış olmasıdır.

Kuleden kale boyunca uzanan sur duvarı 9.80 m. kadar ayaktaadır. Pseudo-iso-dom örgüyle oluşturulmuştur. Ancak, iç tarafta çoğu yerde poligonal örgü vardır. Kulelerin arkasında oluşan terasta pek çok yapı kalıntısı izlenir. Büyük oranda tahrip olduklarından tam planlarını ve bağlantılarını çıkarmak olası değildir. Buna karşın, bazıları anlaşılabilir. Kulelerin arkasında oluşan terasta izlenen ilk yapı grubu, kule 2 ve kule 3'ün arkası boyunca uzanır. Aralarında 4.00 m.lik bir koridor bırakılmıştır. Kulenin 2. kattaki arka kapısı bu yola çıkmaktadır. Bu kesimde biri 5.50x6.70 m., diğeri de 5.50x5.70 m. ölçülerinde olan iki kare mekân bitişik organize edilmiştir. Girişleri güneydoğudandır. Yan duvarları için surdan yararlanılmıştır. Odaların girişlerinde Roma Dönemine ait orijinal kapı blokları yerinde kullanılmıştır. Ancak diğer duvarlar Bizans Çağında örülmüştür. İlk bir iki sırası izlenebilmektedir (Çizim: 1).

Kale içinde izlenen en nitelikli yapı parçası, kule 1'in iç duvarı paralelinde, yaklaşık 19.00 m. kuzeybatısında uzanır⁵, 3.15 m. uzunluğunda ve 1.20 m. yüksekliğindeki kısmı görülmektedir. Alt yapıda da iki basamağı görülebilen bir podyuma oturur (Resim: 6). Tüm yerleşimdeki en nitelikli işçiliğe sahiptir. Akropolün sonundaki büyük odalarda sonlanan anıtsal giriş koridorunun tam karşısında ve kalenin meydanında konumlanan önemli bir anıtın podyumu niteliğindedir. 5.00 m. kadar doğusuna atılmış bazı kabartmalı bloklar bu anıta ait görünmektedir. Bunlardan biri yarısı kırık bir büst kabartması olan bir mezar sunağı (?), parçalar halinde girland ve çelenkli bloklar ve bir kemer parçasıdır. Parçalar, kemerli bir anıttan iz vermektedir.

Podyumun 0.90 m. yanında yaklaşık 1.00 m. kalınlığında bir duvar daha uzanır. 7.00 m. izlenebilen duvar büyük bloklarla bir sur sağlamlığında örülmüştür. Duvarın 16.00 m. kuzeydoğusunda kalıntılar arasında *in situ* duran kabartmalı bir blok vardır. Yıkıntılardan nasıl bir anıta ait olduğu bilinemeyen parça üzerinde bir at başı kabartılmıştır (Resim: 11). Kabartma ve bloğun niteliği bu kesimde yine önemli bir anıtın varlığını göstermektedir. Yine bu çevrede bir triglyph metop bloku ve bir Dor frizi köşe parçası vardır.

Kalenin kuzeybatısında enine uzanan doğal kayalık yükselti biraz da işlenerek yapı topluluğunu tamamlamıştır. Bu son bölümde büyük boyutlu iki dikdörtgen yapı yer

5 H. Yılmaz-N.Çevik, "Tlos '94", XIII. AST, 1996, 196 vd., Res. 11.

alır. Ölçüleri 27.00x14.00 m.dir. İzlenebildiği kadarıyla ilk iki kule arasında başlayan koridor çevresinde bey yerleşimi planlanmıştır. Tepenin bundan sonraki uzantısında kalınlar izlenmeye devam edilir. Ancak bunların hiçbirini planları anlaşılmamak kadar veri vermez; Daha çok ana kayaya açılmış temellerden izlenebilmektedir. Karadere'de biten çıkamaz, derin uçurum nedeniyle bu kesimlerde sura da rastlanmaz.

Karşılaştırma ve tarihleme: Kulelerin ve duvarların teknik ve işçilikte benzerleri Likya'dan pek çok örnekle bilinir. Pseudo-isodom stilde örülmüş kulelerin görünen yüzlerinin kaba bosseler biçiminde ya da hafif bombeli bırakılmaları, çerçevesi oluşları, araya konulan dar bloklarla görsel hareketliliğin sağlanması, dar ve uzun bloklarla kat sınırlarının vurgulanması gibi özellikler Likya'daki Beymelek kule-çiftliği, Myra, Andriake ve Oinoanda kulelerinde aynen izlenir⁶. Tüm bu örnekler Hellenistik Çağa tarihlenir. Dış kaplama duvarlarında bir tutarlılık varken, iç duvarlarda daha niteliksiz taş işçiliği ve örgü tekniği yeğlendiğinden, bunun tarihlemeye sorun çıkardığı düşünülebilir. Ancak iç duvarların cepheye benzememesi de bu dönemin Likya yapılarında bir ortak karakter gibi tüm örneklerde izlenir. Diğerlerinden ayrı, dışarda duran IV No.lu kulenin işçiliği ve duvar örgü tekniği de farklıdır: Poligonal stilde örülmüştür. Ancak Klasik Dönem poligonal örgüsünden çok Hellenistik karakter gösterir. Likya'daki benzerlerinde olduğu gibi, Klasik örneklerle göre daha biçimsiz ve kaba taşlarla örülmüştür. Hellenistik poligonale uygun olarak da derz bağlantılarının niteliksizliğinden dolayı, büyük blokların aralarında kalan boşluklar küçük taşlarla yamamış ve tamamlanmıştır. Ayrıca blok yüzlerindeki bossajlar, Klasik Dönemin çekiçlenmiş yüzeyinden çok Hellenistik Dönemin kaba ve bombeli bırakılmış bosselerine uyar. En yakın örneği Pydna sur duvarı ve kulesinde ve Kadıyanda'dadır⁷. Tüm özellikleriyle Hellenistik Döneme tarihlenen ve Roma Çağında da küçük onarımlarla tamamen kullanılan asal yerleşimin Hellenistik başlangıcında tek çeşitki vardır: Bulunan mezarların tamamı Roma Çağına aittir, çoğunlukla da İ.S. 3. yüzyıldan kalmadır. Hellenistik Çağ ölülerinin nereye gömüldüğü anlaşılamamıştır. Akla gelen tek seçenek oyma mezarlardan daha fazla sayıda olması olasılığıdır. Bu tipten sadece bir örnek bulunabilmektedir. İleride anlatılacaktır.

Yerleşimin en organik bağlantısı Karadere Vadisi'ne inip sonra tekrar yukarı tırmanan antik yol aracılığıyla Fırnaz Yaylası ile kuruludur (Resim: 7). Yol zikzaklar çizerek akropol önünden iner ve Fırnaz'a çıkar. Karadere üzerinden, bugün olduğu gibi, ayakları birbirine uzanan iki kaya kütesine oturan ahşap bir köprüyle karşıya geçer.

Kalenin Fırnaz'a bakan kayalıklarında üç niş bulunmuştur. Vadiyle ve yolla bakışan nişler hiçbir yapıyla bağlantılı değildir. İkisinin içinde kabartmalar vardır. Batıdaki niş içinde üç figür işlenmiştir (Resim: 8). Güneyde yine yola bakan niş içinde ise ellerini havaya açmış tek bir figür durmaktadır (Resim: 14). Oldukça niteliksiz bir işçiliğe sahiptir. Yol boyundaki konumu ve yerleşim kayalıklarındaki yeri, kent için koruyucu bir işlevi olduğunu düşündürmektedir.

Yerleşimde yoğun seramik ele geçirilmiştir. Ancak tümü Roma, çoğunlukla da Bizans dönemlerine aittir. Büyük boyutlu kaplar yanında günlük kullanım amaçlı küçük kaplara ilişkin parçalar da bulunmuştur. Çoğunlukla kötü fırınlanmış, astarsız örneklerdir. Deve tüyü zemin rengi üzerine kırmızı boyamalar dışında genellikle tek renklidir. Bezeme olarak genellikle büyük boyutlu kapların ağız çevrelerinde çentiklerden oluşturulmuş bezeme kuşakları kullanılmıştır. Bunun dışında en yaygın izlenen bezeme yine kazıma tekniğiyle oluşturulmuş üçgen kuşaklardır. Yerleşim Bizans Çağında yoğun kullanım gördüğünden Hellenistik Döneme ait çok az sayıda parça bulunabilmektedir.

Diğer küçük buluntular tamamen korozyona uğramış bir sikkе; pişmiş topraktan yapılmış, Roma Dönemine ait bir Medusa başı (Resim: 16); seramik ağırşaklar ve özellikle de ahşap kapı kanatlarına ait metal parçalardır.

6 T. Marksteiner, *Die befestigte Siedlung von Limyra* (1997) 166 vd., Res. 182-183, 193.
7 a.g.e., 167 Res. 179, 180, 192.

Darıözü akropolü ve çevresinde akropole bağlı oluşmuş yapılar ve tam tanımlanamayan kalıntılarla dolu alanlar dışında bir de yayla çiftlik evleri ve gözetleme kuleleri vardır. Bunlar üç ana alanda yoğunlaşır: Erentepe, Fırnaz ve Karamuar.

Eren Tepe ve Çevresi

Yaklaşık 3 saatlik dağ yürüyüşüyle varılan Eren, Akdağlar'ın batısındaki en yüksek tepedir. Tüm Ksantos Vadisi ve Tlos territoriumu buradan rahatlıkla gözlenebilmektedir: Gözetleme noktası olarak seçilişinin nedeni de budur. Tlos'un bölgedeki egemenlik ve iletişim zincirinin en önemli halkalarından biridir. Dağlık Likya'nın egemeni Tlos'u en güçlü garnizonu olan Darıözü'ne (Kastabara ?) ve Likya Yaylası'na bağlar.

Ereentepe'nin her yerden görülebilen kayalık sivrisi, kuzeybatı güneydoğu doğrultusuna uzanan ince uzun bir yapıdadır. Tüm tepede yapı kalıntıları izlenir. Kalıntıların izlenebilir olmalarının nedeni yoğun defineci kazılarıdır. Tepenin iki ucunda gözetleme yapılarına ilişkin kalıntılar vardır. Birbirlerine tepe boyunca uzanan koridorla bağlanır. Kuzeybatıda birbiriyle bağlantılı yapı grubunda en az üç bölüm seçilmektedir. Bunlardan sıvasıyla gözükken 1.90x3.00 m. ölçülerindeki yapı, toprak ve moloz altında pek belli olmayan diğerlerinin yapısallığına ilişkin de bilgiler verir. Küçük boyutlu moloz taşlarla örülmüş duvarlar sıvanmıştır. Bu kesimden tepenin diğer ucuna gidildiğinde aradaki bağlantı duvarları ve izleri görülür. Güneydoğu uçtaysa yine alt yapısı tamamen ana kayaya oyulmuş gözetleme yapısı vardır. Tepenin iki ucundan iki ana yöne doğru tüm alan bu sistemle kontrol altına alınmıştır.

Kalıntılar salt gözetleme yapılarından ibaret değildir. Yanlarında onlara bağlı başka birimler de vardır. Kuzeybatı yapıları içinde 4.60x5.30 m. ölçülerinde bir oda ve onun da bitişiğinde, yaklaşık yuvarlak planlı başka bir yapı vardır: Yapısallığı ve yalıtıldığını gösteren sıva kalıntıları bir sarnıç olduğunu göstermektedir. Tüm yapılar içinde çok miktarda seramik parçaları bulunmuştur. Bunlar genellikle büyük boyutlu depo-küplere aittir. Gözetleme görevli askerlerin yaşamsal gereksinimleri bu konutların içinde bulunan *pthos*larda korunuyordu. Çünkü asal yerleşime olan uzaklık (yaya 3 saat), sıklıkla gidip gelmeye elvermediğinden, gözetleme tepesinde sürekli yaşayan bekçi-askerlerin yaşam düzenine ve tepenin varoluş nedenine göre yapılanmıştır.

Tepenin batısında, sivri kayalığa çıkmadan önce, sarp kayalığın dibindeki boyunda işlevi belirlenemeyen bazı yapı kalıntıları vardır. Burada ana kayaya açılmış bir stel yuvası dikkati çekmektedir: Ölçüleri 0.25x0.45 m.dir (Resim: 9).

Eren'in sarp doğu yamacında ana kayanın düzeltilmesiyle elde edilmiş yapı teraslarında bazı kalıntılar izlenir. İlki kulenin hemen dibindeki ilk terastır ve üç bölümlü bir yapıdan iz verir. Onun da altındaki terasta bulunan başka biri ise tüm duvarlarıyla izlenmektedir. Ana kayaya açılan tabana gömülüdür. Dikdörtgen yapı sıvalı duvarlara ve beşik-tonoz örtüye sahiptir. Ölçüleri 5.70x2.30 m.dir.

Çiftlik 1: Eren Tepe'yi güneydoğusundan Darıözü'ne bağlayan yayla yolunun yaklaşık ortasındadır. Kule-çiftlik özellikleri gösterir. 10.00x10.00 m. ölçülerindeki kare yapının duvarları 1.00 m. kalınlığındadır: Güçlü duvarlar yüksek ve korunaklı bir yapı olduğunun kanıtıdır. Defineci tahribatı nedeniyle giriş görülmemektedir. Ancak diğer üç yön sarp ana kayaya oturduğundan, yayla düzlüğüne bakan kuzeybatıdan girilmiş olmalıdır. Yapı içinde ele geçen seramikler genellikle büyük boyutlu *pthos*lara aittir. Batısındaki yayla geniş çaplı tarım ve hayvancılık yapmaya elverişlidir. Arazi hayvancılığa yönelik işlevini bugün de sürdürmektedir.

Kule-çiftliğin karşısındaki günümüz yayla evlerinin standart plan ve teknikleri geçmiş zamanların geçici yaylacı evlerinden iz vermektedir. Tamamen ahşaptan yapılan evler dikdörtgen ve tek hacimlidir. Üçgen çatıyla örtülüdür. Arka duvarları boyunca bir seki ve girişin sağ yanında bir de raf vardır. Ölçüleri, teknikleri ve iç düzenlemelerinin tamamen standart olması şaşırtıcıdır. Sadece ana ahşap iskeletleri kalıcıdır. Aralarındaki boşluklar her yayla döneminde tekrar ağaç dallarıyla örtülmektedir. Kule-çiftlik döneminde de bugünkü yaylacı evlerine benzer barınaklar beklenebilir. Korunaklı çiftlik evi ise ağa ve ailesine konut, ürünün saklandığı mekân ve Eren ile Darıözü arasında güvenlik zincirini tamamlayıcı bir üs olarak kullanılmış olmalıydı.

FIRNAZ

Fatih GÜLŞEN

Darıözü asal yerleşimiyle, bugün hâlâ kullanılmakta olan antik yolla organik bağlantısı olan ve akropolle bakişan en önemli alandır. Onemi tarım ve hayvancılığa elverişli geniş düzlüklerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde de "yayla" işlevini sürdürmektedir. Yaylayı çevreleyen Karlımış Tepesi ve diğer kayalıkların yaylaya bakan bazı kesimlerinde kalıntılar yer alır.

Anıt Mezar: (Çizim: 3) Akropolden Karadere'ye inip derin vadinin karşısına, Firnaz düzlüğünün başladığı noktada antik yolun güney yanında yer alır: Akropolden görülür. Basamaklı bir podyuma oturan "U" biçimli ana mezar yapısı bir kemerle örtülüdür. Oldukça nitelikli bloklarla örülü "aedikula mezar"ın alt kesimi tamamen ana kayaya oyulmuştur. Ana kayadan olabildiğince çok yararlanma yoluna gidilmiştir. Öyle ki, lahit teknesi ve kuzeybatı kemer ayağı bile tamamen ana kayadandır. Dikdörtgen tasarlı mezarın genişliği dıştan 3.03 m., uzunluğu 5.42 m., içten de 2.02x3.50 m.dir. Duvar kalınlıkları yanlarda yaklaşık 1.00 m., arkada 0.80 m.dir. Önde bloklarla örülmüş 3 basamak ve podyum yüzünde kalan kaya cephede de ana kayaya açılmış iki basamak vardır. Yüksekliği, basamaklı podyum dahil 5.50 m., sadece mezar yükseltisi 3.50 m.dir. Tüm alt yapının bir devamı olarak ana kayaya oyulan lahit teknesi oldukça kalın duvarlara sahiptir. Ölçüleri, dıştan 1.50x2.44 m., içten 0.73x1.73 m.dir. Sağ yanında yastık yer alır. Yerden yüksekliği kapakla birlikte 1.40 m.dir. Çoğunlukla sağlam olan kapak yere, öne düşürülmüştür. Mezara ilişkin en önemli ayrıntılar da kapaktadır: Uzun olan ön yüzde silme boyunca ve çoğunlukla okunabilecek durumda bir yazıt ve ahnacında da kalan kabartması bulunur. Yazıt Darıözü yerleşiminin Tlos ile bağlantısını kesinleştirmesi açısından büyük öneme sahiptir: Yazıtı ileride R. Tekoğlu irdeleyecektir. Anıt, benzerlerini Likya, Pisidya ve Pamphylia'da pek çok yerleşimden bildiğimiz tipik "aedikula" mezarlardandır.

Çiftlik II: Anıt mezarın karşısında, antik yolun yayla düzlüğüyle buluştuğu kısığın kuzeydoğu yanındaki az eğimli yamaçta birbiriyle bağlantılı bazı yapı kalıntıları izlenir: Bir kısmının planı anlaşılabilir. En doğudakiler, biri dikdörtgen (4.90x9.80 m.) ve biri kare (4.35x4.45 m.) iki mekân ve aralarındaki 4.00 m.lik koridordan oluşur. Duvar kalınlıkları yaklaşık 1.10 m.dir. Tamamen dökülmüş yapı taşlarıyla dolu alanda planı çıkarılabilen diğer mekân ilk yapı grubunun yaklaşık 21.00 m. batısında yer alır. Ölçüleri 7.50x9.20 m.dir. Duvar kalınlıkları ise 0.80 m.dir. Aynı kotta sıralanan bu yapıların 9.00 m. kadar önlerinde bir teras duvarı 18.00 m. kadar izlenir. Bu alandaki son mekânın 6.00 m. batısındaki küçük kaya kütleleri arasında stilize bir güneş kabartılmıştır. 12 güneş ışınının her biri, kalınlık ve aralıkta farklılıklar gösterir; yüzeyse ve düzensizdir. Benzeri, nekropol tepesinde bir kayalık yüzünde de olan güneşler⁸ tarım alanlarından "berket"⁹ beklentisine ilişkindir.

8 H.Yılmaz-N.Çevik, "Tlos 1994", XIII. AST, 1996, 197 Res. 12

Kutsal kayalık: Fırnaz Yaylası'nın güney sınırını oluşturan Kızılkaya'nın yaylaya bakan düz yüzünde ve ön alanıdır. Ön kesim toprak dolgu olduğundan taban yapısı izlenemez. Kaya yüzündeki çok sayıda Likçe ideogram buranın özel bir alan olduğunu göstermektedir. Çevresinde yerleşim kalıntısı olmaması buranın kült amaçlı olduğunu doğrulamaktadır. Likçe (?) yazıt ileride anlatılacaktır (Resim: 10).

Çiftlik III: Yaylanın doğu sınırına yakın bir çiftliğe ilişkin kalıntılar tespit edilmiştir. Planı çıkarılamaz durumda olmasına karşın, çok büyük ve biçimsiz bloklar kullanılmış olması erkenliği konusunda düşündürmektedir. Dış ölçüleri 6.80x5.00 m. olan yapının girişi güneydendir. İçerinin güneydoğu köşesinde 2.10x1.80 m. ölçülerinde bir oda bulunmaktadır. İzlenebilen duvar yüksekliği 2.20 m. olan bu yapının 5.00 m. güneybatı uzağında yalnızca güney duvarı izlenebilen, yine iri taşlardan örülmüş ikinci bir yapı bulunur.

Çiftlik IV: Darıözü'nün kuzey eteklerindeki günümüz Karamuar Komu yanındadır. Çiftlik yapılarına ilişkin çok veri yoktur. Sadece bazı kaya izleri görülmektedir. Nekropol bölümünde ele alınacak olan lahitler burada da sürekli yaşayan çiftlik sakinleri olduğunu düşündürmektedir.

NEKROPOL

İsa KIZGÜT
Şevket AKTAŞ

Darıözü'nün tüm çevresinde, yerleşim dışındaki çiftliklere ait tekil lahitler olmakla birlikte, asal nekropol, akropolün doğusundaki tepededir. Lahiler, Kumarözünden çıkan vadinin son kesiminde, akropole gelen yol boyunca ya da yola bakan yamaçlarda, kayalık yapısına bağlı olarak değişebilen kot ve aralıklarda dizilidir. Lahitler çoğunlukla parçalanmış ve dağıtılmışlardır. Bu alanda saptanan toplam 8 lahitten 3'ü neredeyse eksiksiz çıkarılmıştır. Diğerlerinden ise parçalar bulunmuştur. Küçük parçalar dikate alındığında, lahit sayısının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Lahit yazıtları "Yazıt" bölümünde R. Tekoğlu tarafından incelenmiştir.

Darıözü lahitleri yalın bir tekne basamaklı podyum ve Likya tipi kapaktan oluşmaktadır (Resim: 4). Yalnızca iki örnekte görülen *tabula ansata* dışında bezemeye rastlanmaz. Bu özellikleriyle Likya genelinde yaygın bulunan yalınlığa uyarlar (Resim: 11). Korunabilmiş 11 lahtin 9'u serbest durur, 2'si de ana kayaya oyulmuştur (Hamosorion). Ana kayaya oyulu oluşuyla farklı olan iki örneğin asal yerleşim merkezinden uzak olan Karamuar çiftliğine yakın bulunması dikkat çekerek⁹.

Ele geçirilen dört kapaktan ikisinin semerdamlı¹⁰ diğerlerinin üçgen çatılı¹¹ olması, iki tipin bir arada kullanıldığı Likya geleneğine de uyar. Tarihlemede ise en belirleyici unsur olarak yazı karakterleri baz alınmıştır. Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi boyunca devam eden yalın lahit geleneği 2. ve 3. yüzyılda da devam etmiştir. Likya bölgesinde İmparatorluk Döneminde sayısız lahit bulunmasına karşın, bunları tarihleme konusunda bir kriter oluşturulamamıştır. Ancak, üçgen çatılı olanların uzun yüzlerinde bulunan *tabula ansata* örnekler 3. yüzyıla yerleştirilmektedir¹². Lahitlerin *tabula ansata*ları içinde okunabilen yazıt karakterleri de Tekoğlu tarafından 3. yüzyıla tarihlenmektedir.

9 Darıözü lahitleri de "Likya Lahitleri Korpusu"nda H. İşkan tarafından değerlendirilecektir.

10 "Yerel malzemeden oluşan lahitlerin birçoğu Likya için tipik bir kapak formu gösterirler. Yüksek ve çatı formunda olup kavisi yan yüzlere sahiptirler. Her iki uzun yüzde ikiye, dar yüzde ise birer kaldırma çıkıntısı bulunur. Bu form bir yazıtla "kaplumbağa formu" olarak anılır": G. Koch - H. Sichtermann, *Römische Sarkophage* (1982) 536 t. ev. 22,1.

11 "Likya'da ikinci yaygın form basit bir tekne üzerinde üçgen çatılı kapağa sahip olup uzun yüzlerden birinde *tabula ansata* bulunduran örneklerdir. Her iki tip de eski geleneği yansıtmaktadır": a.g.e. 537 vd.

12 a.g.e. 538.

Oygu Mezar: Akropolün güneyine uzanan antik yoldan 150 m. ilerledikten sonra patikanın hemen solunda yükselen tepecikte yer alır. Güney ve kuzey iç duvarları ana kayaya oyulmuş doğu ve batı duvarları ise ana kayaya oyulduktan sonra yer yer düzgün taşlarla tamamlanmıştır. Mezar odası yaklaşık 2.50x2.58 m. ölçülerindedir. Girişin doğuda olduğu, korunmuş basamak kalıntılarından anlaşılmaktadır. Taşlarla örülü bir basamakla zemine inilir. Zeminini kısmen korunmuştur. Mezarın 5 m. batısında bulunan 1.20x0.60 m. ölçülerindeki işlenmiş eşik taşı sürgülü kapısıyla Likya geleneğini yansıtmaktadır¹³. Yerleşimde lahit sayısının azlığı ve kaya mezarının bulunmaması nedeniyle bu mezar türünün yaygın olması beklenebilir. Nasıl ki Likya kaya mezarı geleneğinin yaygın olmadığı Patara'da oygu mezara¹⁴ yönelinmişse, Dariözü yerleşiminde de aynı olgu yaşanmış olmalıdır.

YAZITLAR

*Recai Tekoğlu**

İ.Ö. 5.-4. yüzyıldan İ.S. 6.-7. yüzyıla kadar tarihlenebilecek olan yazıtların en erkeni Likçe yazıttır. Henüz tam çözümlenemeyen alt alta dizili harfler olasılıkla bir Likçe isimden iz vermektedir (Resim: 10). Bulunduğu yerin geç dönemde de kült yeri amacıyla kullanılmış bir kaya alanı olması dikkati çekmektedir. En geç yazıt da, akropol içindeki Bizans yapılaşmasıyla ve kiliseyle aynı dönemden kalması gereken bir Bizans yazıttır.

Diğerleri Roma Çağındandır ve biri dışında mezar yazıtlarıdır. İ.S. 3. yüzyıla yerleştirilebilecek stel yazıtında azat edilmiş bir kadın anılmaktadır. Dariözü azatlık kurumuna sahip olmayacak kadar küçük olduğundan, olasılıkla Tlos'ta azat olup Dariözü ne gelmiş bir kadın olmalıdır.

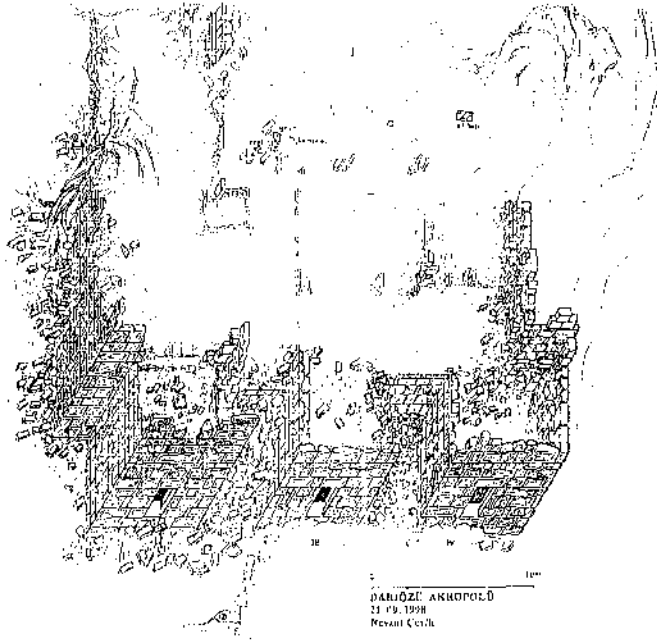
Kemerli anıt mezarın lahit kapağındaki yazıt Tlos'la Dariözü bağlantılarını keskinleştiren önemli bilgiler içerir: "...mezara zarar verenin en kutsal kasaya 2500 Drakhmi ceza ödeyeceği" yazılıdır. Bu en kutsal kasa Tlos'ta olmalıdır. Lahit yazıtında da, Dariözü'nün Tlos egemen ailesinden biri tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Mezar sahibi, "Tloslu birinin oğludur". Bu iki yazıt İ.S. 2. yüzyıla tarihlenir.

Yukarıdaki yazıtlar Tlos-Dariözü bağlantılarını belgeler niteliktedir. Yazıt araştırmaları sürmektedir.

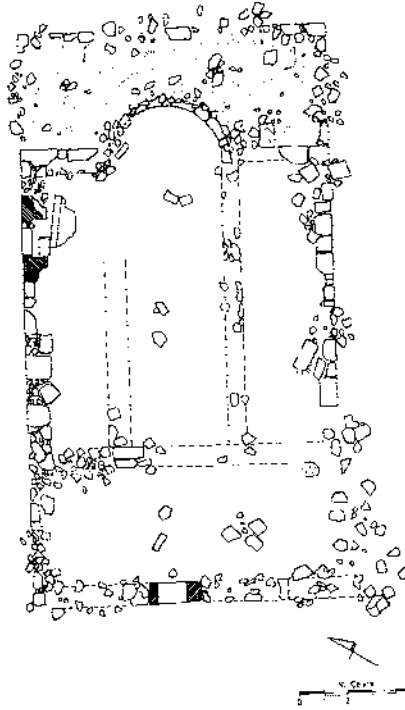
* Yrd.Doç.Dr. Recai TEKOĞLU, Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Kampüs-Antalya/TÜRKİYE

13 P. Roos, *OpAth* 10, 1971, 25 vdd.

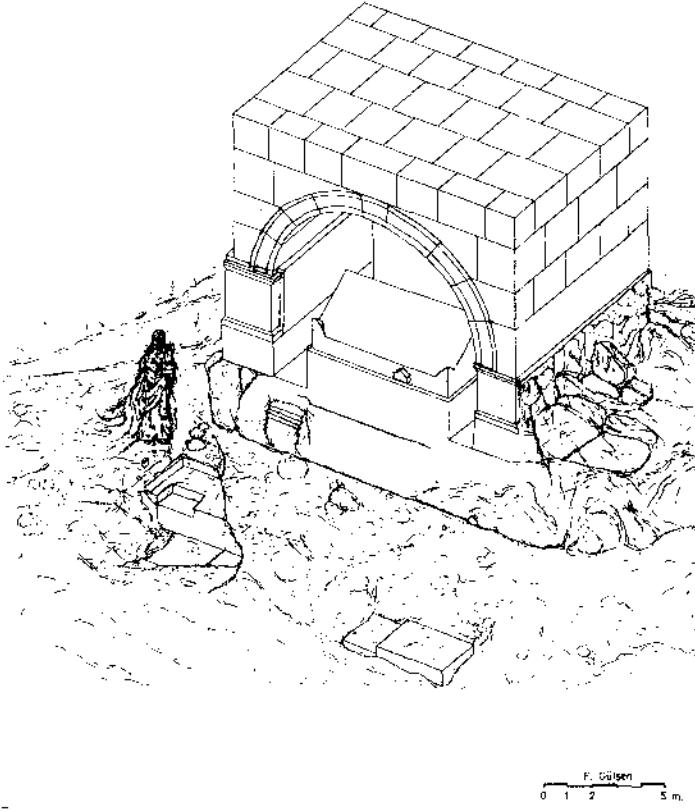
14 Geniş bilgi için bkz. H. İşkan Yılmaz- N. Çevik, "Die grùfte von Patara", *Likya II*, 1995, 187 vdd. Patara oygu mezarları H. İşkan ve N. Çevik tarafından bir monografi olarak yayına hazırlanmaktadır.

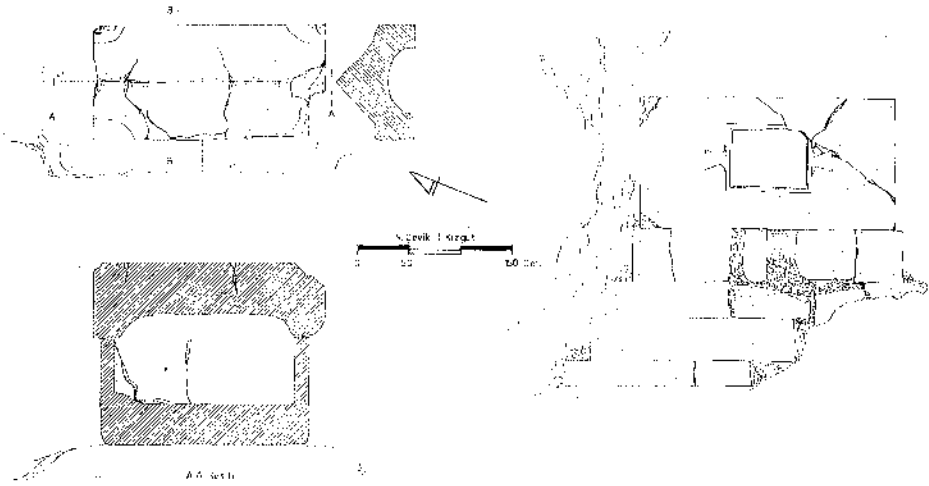
Çizim 1: Akropol

Çizim 2: Bizans Kilisesi

Çizim 3: Firnaz Anıt mezar restitüsyonu

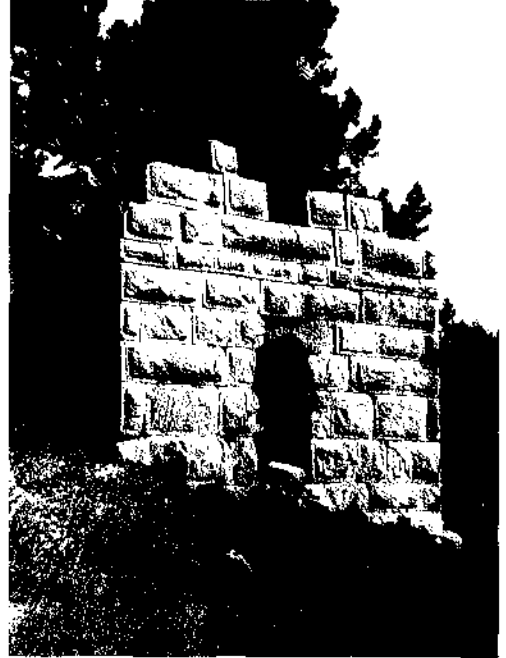
Çizim 4: Lahit 2

Resim 1: Kule 1

Resim 2: Kule 2

Resim 3: Kule 4

Resim 4: Kule 2, iç yapı

Resim 5: Kule 3, yazıt nişi

Resim 6: İç Kale anıt podyumu

Resim 7: Fırnaz yolu

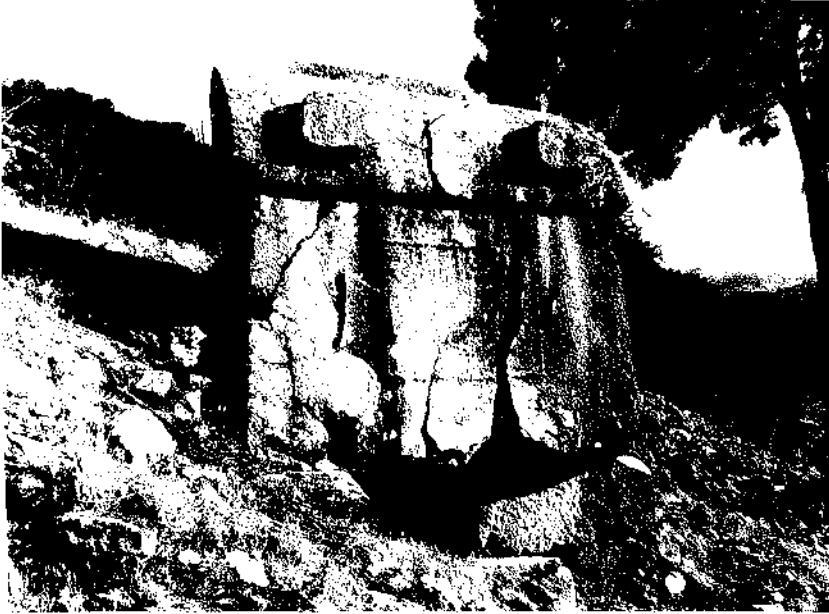
Resim 8: Akropol kayalığı kabartmalı niş

Resim 9: Erentepe.
Kaya işçiliği

Resim 10: Fırnaz, kut-
sal kayalık

Resim 11: Lahit 1

SİNOP BÖLGESEL ARKEOLOJİ ARAŞTIRMASI 1998: KARASU VADİ ARAŞTIRMASI

Owen P. DOONAN*
Alex J. GANTOS
Fredrik J. HIEBERT
Ali YAYCIOĞLU
Mark BESONEN

I. Giriş

1998 sezonu boyunca (Şema: 1) Sinop bölgesel arkeoloji araştırması süresince, 153 sistematik sahada otuz adet sit alanı belgelenmiştir. Araştırma, Akliman delta arazisi de dahil olmak üzere, Karasu Nehri vadisi üzerinde odaklaştı. Gerek Akliman deltasının etrafındaki tepeler boyunca, gerek orta Karasu Vadisi'nde Kılıçlı ve Hacıoğlu köylerinin yakınındaki sınırlı test sahalarında, insan işgali ve toprak kullanımına ilişkin kanıtların varlığı ve yokluğunu belgeleyen sistematik bir araştırma uygulandı. Karasu deltasıyla 1997 Demirci Vadisi araştırması, birbirlerinden öylesine farklı sonuçlar verdi ki, bu da değişik bir arazi kullanım şekli olduğu ihtimalini doğurdu¹. Arkeolojik yüzey araştırmasının dışında, grubumuz elemanları, M. Besonen ve A. Yaycıoğlu'nun önderliğinde jeomorfolojik drill sondaj² araştırması yaptılar. Bu araştırma, Osmanlı Döneminin ormancılık ve gemi yapımıcılığı endüstrileri hakkında belgeli kanıt bulabilmeyi hedefledi. 1998 araştırmasının kanıtları dönem dönem özetlenecek ve her biri için önemli olan arazilerin üzerinde durulacak.

II. Metodoloji ve Araştırma Tekniği

1998 Karasu Vadisi araştırması, Sinop hinterlandında yerleşim düzenlerini belgelemek için bir seri sistematik durum araştırmasının ikincisi olarak tasarlandı. 1997 Demirci Vadisi araştırmasında olduğu gibi, araştırma, benzer veri setleri elde etmek için, yakın bir tarihte sürülmüş ve ekilmiş alanları inceledi. Ekip üyeleri seramik ve kesitlerinde rastladığı diğer kanıtların %100'ünü saydı, tarttı ve resimlerini çekti. Tufts Üniversitesi'nden verilen burs sayesinde araştırmaya Olympus DL-600 dijital kamera alındı. Bu araştırma koleksiyonu minimize etti, eski yöntemden çok daha sistematik bir şekilde topladı ve düzenlenmesini sağladı. Ayrıca, araştırma, bölgedekilerin bilgilerinden yararlandı ve belirli sit alanı çeşitlerine mukabil, topografik özellikleri inceledi. Değişik yerleşim tiplerinin yoğunluğunu bozmamak için bu sit alanları araştırma sahasının haricinde kaydedildi.

* Dr. Owen P. DOONAN, Department of Anthropology, University of Pennsylvania, 3330 Spruce Sts. Philadelphia, PA 19104 ABD

Alex J. GANTOS, Department of Archaeology, Boston University, ABD

Prof. Fredrik J. HIEBERT, Department of Anthropology, University of Pennsylvania ABD

Ali YAYCIOĞLU, Department of History, Harvard University ABD

Mark BESONEN, Department of Geology, University of Massachusetts, ABD

1 Araştırmanın metodolojisi ve 1997 sonuçlarının ön raporu için, bkz. Doonan, Gantos ve Hiebert 1999.

2 Jeomorfolojik stratigrafiyi anlamak için toprak örnekleri alındı.

Karasu Nehri vadisi Sinop dağlık burnundaki en uzun ve en geniş vadidir (Şekil: 1). Vadide, vilayetteki en iyi ziraat alanları bulunmaktadır ve yan tarafındaki tepeler yüz yıllardır çok iyi kereste kaynağı olmuştur. Araştırma bölgesi iki ana kısımdan oluşmaktadır: Karasu Nehri deltası -ki bu eski bir koya dönüşmektedir- ve modern kuzey Erfelek'ten Osmaniye ve Karacakese'ye kadar (Şekil: 1) orta ve iç vadiler. Bu delta yüz yıllardır geçit vermeyen bir bataklıktır (Bkz. Doonan ve Gantos'un gelecek makaleleri). 1998'de, M. Besonen'in önderliğinde, değişen deniz kıyısını ölçmek için bir jeomorfolojik drill sondaj araştırması yapıldı. Bir jeomorfolojik yüzey araştırmasıyla birlikte yapılacak olan drill sondaj planı, 1999'da, Dr. U. Doğan önderliğinde gerçekleştirilecektir.

III.1. Pre-klasik Dönemler

1998 araştırması Karasu Vadisi'nin (Şekil: 2) içinde ve etrafında on pre-klasik sit alanı belgeledi. Sinop ili'nin diğer yerlerinde olduğu gibi, burada da Sarsı Köyü'nün kuzeyinde (L 98-05, 98-06, 98-08, 98-10) ve Orta Karasu Vadisi'nde, Kılıçlı ve Hacıoğlu'nun yanında (L 98-22, 98-25, 98-27, 98-29) birkaç dizi sit alanıyla birlikte, Tunç Devri yerleşim bölgeleri çok yaygındı. 1998 araştırma aktiviteleri sınırlı olduğu için, Orta Karasu bölgesinde Tunç Devri yerleşimi bu sonuçların belirttiğinden daha fazlaydı.

Hacıoğlu'ndaki Maltepe sit alanı (yeri için bkz. Şekil: 2) FS 1998 esnasında Orta Karasu Vadisi araştırmasının bir parçası olarak belgelenmişti. Maltepe'nin varlığı daha önceki bir araştırmada not edilmişti (Işın 1991; 1997), fakat son yıllarda sitteki durum son derece değişti ve bu sit alanının yayılımının ve ona ait arkeolojik malzemelerin daha kesin kaydedilmesine izin verdi.

Sit alanı alçak bir toprak yığını, Sinop bölgesindeki tarihöncesi yerleşimin tipik, fakat abartılmış bir topografik özelliğini teşkil etmektedir (Şekil: 3). Bu örnekte, toprak yığınının çapı 50 m., yüksekliği ise 15 m'dir. Setin kullanılmış kısmı yaklaşık 50 x 75 m., böylelikle ilk yayılma alanı 0.5 ha'dır. İlk birikintiler-toprak yığını üzerinde ve hemen altındaki sette-saban sürmekten dolayı bozulmuştur. Toprak yığınının üzerinde kuvarslı kayadan yapılmış bıçak ağzı, taş numunesi ve kireçtaşı bileziklerle birlikte yayılmış halde harç ve seramik göze çarpmaktadır (Şekil: 4, 6).

Sinop bölgesi için Hacıoğlu'ndaki bıçak ağzı endüstrisi (Şekil: 4) hayli olağan dışıdır ve sadece birkaç tarihöncesi sit alanında gözlemlenmektedir. Bu sit alanının başka bir özelliği de zengin kireçtaşı bilezik endüstrisi ki, burada üretimin değişik safhalarında olan düzinelerce örnek gözlemlenmektedir (Şekil: 5). Işın, Çimbek Tepe'de üçü tamamlanmış, biri tamamlanmamış bir grup benzer bilezik buldu ve bunların Kalkolitik Çağa ait olduklarını öne sürdü³. M. A. Işın, Çimbek Tepe'de herhangi bir bıçak ağzı endüstrisi bulamadı. Kastamonu bölgesinde Akeramik Neolitik Sokukayası'nda Marro ve grubu tarafından benzer bir bilezik bulunmuştu⁴. Benzerleri genellikle Anadolu'da ve Yakın Doğu'daki Akeramik Neolitik sit alanlarında bulunur. Bu endüstrinin Hacıoğlu'nda kalkolitik seramiklerle birlikte var olması, bu tipin Pontus'ta uzun süren bir geleneğin devamı olduğunu ve Sinop Kalkolitiği için tarihlerin belki de daha erkene alınması gerektiğini gösterir. A. Gantos tarafından Hacıoğlu'ndaki bilezik endüstrisini kapsayan daha detaylı bir çalışma ve belgeleme yapılacaktır (Gantos'un gelecek makalesi).

Buluntular Hacıoğlu'nun yerinin, Sinop'un prehistorik döneminin başına ait olduğunu gösterir. Bağımsız tarihlendirme ve hatta tabaka tabaka oluşumun olmaması, rölatif bir kronoloji yapmasını bile güçleştirmektedir. Çeşitli tipler arasında çanaklar ve yatay kulplu geniş ağızlı şekiller vardır (Şekil: 6, sağ alt köşe, Işın 1997'yle mukayese edin: pl. 3.2 Harmantepe). Sinop bölgesel araştırması 1997'de kalkolitik mezarlığında kıyı yakınlarında, yatay ilik halka kulplu, düz taraflı kavanozlar (Şekil: 6, sağ üst köşe) belgelenmiştir (Doonan, Gantos ve Hiebert 1999). Dikey şerit kulpları (sol üstten ikinci, sol alt köşe) Kalkolitik Döneme ait olan İly'a'nın yerinde bulunmuştur (Işın 1997: Şekil:

3 Işın 1997: pl. 8.13-15, 24. Işın bu bitmemiş bileziği bileme taşı olarak yorumladı.

4 C. Marro, A. Özdoğan ve A. Tibet, "Prospection Archeologique Franco-Turque dans la Region de Kastamonu (Mer Noire). Premier Rapport", *Anatolia Antiqua* IV (1996): 273-90. Bkz. sayfa 279; şekil 5; Pl. I.6.

7.18). Hacıoğlu'nda bulunan dokuma ağırlıklarının benzerleri yukarıda belirtilen Çimbik Tepesi'de belgelenmiştir (Işın 1997: pl. 8.23).

Güllüavlu sit alanında, Nohutluk Kazası'nda bir Erken-Orta Tunç Devri sit alanı belgelendi (Hacıoğlu). Bu sit alanı Erfelek yoluna bitişiktir ve 1998'de su hendeği yapımı sırasında bulduzler tarafından kesilmiş durumdur. Kulübenin yerleşim yerinin yüzeyine kazılan çukura, verimsiz topraklı bir yığına inşa edildiği, buldozerin açtığı yordan anlaşılmaktadır (Şekil: 7). Bozulmamış taş yığnında dağılan bölge boylamasına yaklaşık 50 m.dir ki, buna dayanarak yerleşme alanının yaklaşık 0.1 ha. olduğuna kanaat getiriyoruz.

Sit alanındaki seramikler çok çeşitli stiller sergilemekte ve bu da bize bunların çok yaygın kontaktları olduğunu göstermektedir. Sinop EBA assemblage'ına özgü pek çok tip bulunmuştur ve bunların içinde cilalanmış çanak çömlek ve saman kapsına parçaları ve yatay ilik halkası kulpları da bulunmaktadır. Aralarında birkaç olağan dışı örnek de bulunmuştur, bunların arasında geometrik şekillerle dekore edilmiş, büyük ihtimalle bir figürinin başı olan bir heykel ve başka bir figürinin ayağı bulunmaktadır (Şekil: 8, İkiztepe 1998 ile mukayese ediniz: pl. LV. 13).

Rölyef dekorasyonlu cilalanmış çanak ve çömlekleri Karanova VI örnekleriyle ve kırmızı-kahverengi cilalanmış ve ensizyonlu çanak çömlekleri Orta Anadolu Orta Tunç Devri tipleriyle karşılaştırmak çok uygun olur. MBA tipli kırmızı cilalanmış çanak ve çömlekler, içlerinde bir ince çaydanlık ağı da dahil olmak üzere bulunmuştur ki bu bulgular Orta Anadolu'yla temasa geçildiğinin kanıtıdır. Bu tip seramikler Sinop ili'nde çok sık görülmemekle birlikte, Sinop ili'nde yaygın MBA'yi kanıtlamak için delil artmaktadır (comparanda için bkz. Köşk Höyük, Işın 1997: pl. 10.12-13). Bu sit alanının Tunç Devri seramikleri A. Bauer tarafından daha detaylı bir şekilde basılacaktır (hazırlık halinde).

III.2. Arkaik-Hellenistik Dönemleri

Nohutluk'taki Karasu Nehri'ne bakan sette belgelenen başka bir çok-devreli sit alanı, iç bölgelere yapılan Yunanlılarla ilişkili penetrasyonu tekrar gözden geçirmek gerekebileceği ihtimalini ortaya koyar (Şekil: 2, No. 3). Loci 20-22 çok-devreli bir yerleşimi içeriyordu, bunun içinde Erken Tunç Devri, Arkaik, Hellenistik ve Roma dönemleri vardı. Seramiklerin içinde kıydan uzakta bulunan çok ilginç bir bulgu vardı: Bir testinin kesilmiş baklava biçimli parçası. Başka seramikler de bu sitin hinterlandı erken yerleşimi simgelediği hipotezini destekledi.

Hellenistik Çağ, Karasu deltasının yan tarafında sınırlı bir dağılım göstermektedir (L98-01, 98-23), fakat Orta Karasu Vadisi'ndeki birkaç sit alanı (L98-18, 98-19, 98-21), bu dönemde kara yerleşim bölgesinin genişlediği fikrini güçlendirmektedir. Kıran Tepesi'de potansiyel olarak çok önemli bir sit alanı daha belgelenmiştir ki, bu bölgede çok az çanak çömlek bulunmuştur; fakat taştan yapılmış bir duvarın kalıntıları ve Hellenistik çatı kiremitleri ikamet yeri olmayan bir yapının, belki de bir askerî üssün varlığının göstergesi olabilir. Karagöl Çandar'da deltanın güneybatısına bakan tepelerde bir höyük mezarlık belgelenmiştir (L98-18). Bu höyüklerle bağlantılı olarak Hellenistik Roma kiremitleri bulunmuş, fakat başka seramikler not edilmemiştir.

Karasu deltasına bakan yerleşim yerleri sadece kıyıyla sınırlıydı. Akliman sit alanının (eski Harmene yakınlarında) karaya doğru olan kısmında, bir höyük mezar belgelendi ki bu 1997'de belgelenen üç höyüğe bir ek olmuş oldu (Doonan ve grubu 1999). Bu on höyüğün her biri illegal bir şekilde haritaya geçirilip belgelendi ve bunlardan birinin merkezine bir delik açıldı (Şekil: 10). Bu kaçak kazılardan Sinop otoriteleri haberdar edildi. Höyüklerin çapları 10-15 m., uzunluklarıysa 3-4 m.ydi. Daha önce basılmış olan höyüklerin haricinde (Doonan ve grubu 1999), bu höyüklerin içinde herhangi bir taştan yapılmış mezar bölümü bulunmamıştır. Höyüklerin içinde çamur tuğladan ve yanan birikmiş parçalardan oluşan kiremit mezar taşları ve odalar belgelenmiştir. Bu höyüklerle bağdaşacak pek az seramik bulunmuştur.

III.3 Roma ve Bizans Dönemleri

Roma Dönemi, 1998'de kaydedilen 11 sit alanıyla birlikte, Karasu Vadisi'nin en yaygın pre-modern yerleşim bölgesini temsil eder gibidir. Erken dönemlerde olduğu gibi Orta Karasu Vadisi'nin Nohutluk bölgesi çok yaygın Roma yerleşim bölgeleri sergilemiştir (L98-04, 98-20, 98-26, 98-28). Tüm Hellenistik sit alanları Roma Döneminde de süreklilik gösterdi ve bunlara birkaç yeni sit alanı eklendi (L98-04, 98-26, 98-28). Bu dönemde Roma yerleşim bölgesinin karaya doğru genişlemesi ahşap endüstrisinin genişlemesiyle ve orman temizlenmesinden sonra tarımcılığın izleyişiyle ilgili olabilir. Karasu deltasının yan tarafı Hellenistik Dönemde görülene çok benzeyen belli bir düzen gösterdi: Kıyıya çok yakın yerleşim ve deltaya bakan yerlerde çok az ya da hiç var olmayan yerleşim. Sarsı bölgesi bir miktar Roma yerleşimine kanıt gösterilebilir (L 98-07, 98-08, 98-10). Muhtemelen Roma yerleşimleri kıyıdan çıkış yollarının etrafında kümелendi: Sarsı, Saraycık ve Cartaköyü Roma kıyı sit alanlarından uzak değildi. Muhtemelen bir Roma iletişim yolu Sarsı bölgesini, Harmene ve Saraycık sit alanlarıyla kuzeydoğuya ve batıya doğru birleştirdi.

III. 4 Osmanlı Dönemi

Bu araştırma Osmanlı Dönemine ait sekiz sit alanı belgeledi. Bunlar genellikle bilinen köylerle bağdaştırılan ufak dağınık alanlardır. Eski Dibekli (L98-12), Karacakese (L98-14, L98-16) ve Nohutluk (L98-24, L98-30) köyleri yerleşim bölgesinin varlığına dair kayda değer kanıt gösterdiler. Bu sonuçların akabinde yapılacak tetkik, Sinop bölgesindeki Osmanlı yapısına dair süregelen belgesel araştırmayı kullanacaktır (aşağıda Yayıncıoğlu'na bakınız). Ümit ediyoruz ki belge ve araştırma kanıtını mukayese ederek, değişik şekil ve amaçlı Osmanlı yerleşimlerinin arkeolojik kayıta bıraktıkları imza yelpazesi geliştirilecektir.

IV. 1998 Alan Sezonu Aklıman Vadisi'nde Jeomorfolojik Çalışmalar

M. BESONEN

1998 sezonunda Sinop'un batısındaki Aklıman Vadisi'nin jeomorfik evrimi üzerine çok yoğun bir çalışma başlattık. Aklıman Vadisi, Karasu Nehri ve diğer ufak dereler tarafından beslenen küçük (üç beş kilometre) deltaik kıyasal ova nehri vadisi, düz vadi altı bir dizi Holosen allüvyal süreç ve kıyasal *progradation*⁵ sonucu gelişmiştir. Bu çalışmada bizim amacımız son 5000 yılda, vadideki jeomorfolojik ve paleoenvironmental paleo-çevresel değişimi kıyıya ve kıyı gelişimine özellikle dikkat ederek belgelemektir. Bu çalışmanın sonuçları alan araştırmasını tamamlayacaktır.

1998 sezonunda öncelik, vadideki jeolojik stratigrafiye bir iskeletvari çerçeve oluşturmak için bir dizi sediment taş numunelerinin bulgulanmasına verildi. Taşınabilir, elle çalıştırılan, üç santimetre çapında *Eijkelpkamp gouge auger* sayesinde yedi sediment taş numunesi ("S-98-01"den "S-98-07"ye kadar etiketlendi) çıkarıldı. Taş numunesi yerleri ve penetrasyonun derinliği şekil 11'de belirtilmiştir. Alanda taş numunelerin fiziksel sedimentolojik özellikleri, yani kompozisyon, renk, tanelerin büyüklüğü, yapısı, tutarlılığı ve diğer makro-görülebilir özellikleri kaydedildi. Amerika'da laboratuvar analizleri yapmak için, stratigrafinin yüksek-rezölüsyon subsampling'i (yaklaşık her 10 santimetre) yapıldı.

Laboratuvar analizleri bunlardan oluşmaktadır: *dual-frequency manyetik susceptibility, loss-on-ignition analizi, Coulter Laser Particle Counter'da tane büyüklüğü analizi* ve mikrofosil analizi. Bu analizlerin sonuçları, sediment taş numunesi programından alınan bilgiyle birlikte sedimentleri tanımlamamızı, onların tortu ve döküntü bırakma bölgelerini belirleyip değişen paleo-çevreyi yeniden yapılandırmamızı sağlıyor. Kronolojik

5 Nehri toprak koyuyor ve kıyı daha uzak ilerliyor.

kontrol sağlamak için, organik madde, AMS radyokarbon tarihlendirmesi için örnek olarak denendi, fakat analize gönderilmedi.

Şu anda tüm numuneler *dual-frequency manyetik susceptibility* analizinden geçmiş ve bir dizi numune *paleosalinity* hakkında bilgi vermeleri için, mikrofosil assemblajları için analiz edilmiştir. Genel olarak vadideki stratigrafi gerileyen bir kıyısız dizi özelliği göstermektedir. Bu da karasal çevrelerin akabinde sığ deniz ve kıyı yakını çevrelerinin varlığını onaylamaktadır. Modern kıyından yaklaşık bir kilometre uzaklıkta olan Taş S-98-02 (Şekil: 12) bu diziye kesin bir şekilde örnek oluşturmaktadır ve modern kıyının şu anki pozisyonuna prograde ettiğini göstermektedir. Topografi incelemesi gösteriyor ki çok düz olan vadi altının çoğu da aynı oluşumdan geçmiş ve Geç Holosen boyunca vadinin birkaç noktasında üç veya daha çok kilometre progradation oluşmuş.

Özellikle ilginç olan, vadinin kuzeybatı köşesindeki düz, yetersiz kanalizasyon sistemli Aksaz sazlığıdır. Topografya ve stratigrafi bu yerin Geç Holosende bir göl ya da deniz rıhtımı olduğu fikrini kuvvetlendiriyor, fakat alanın kötü durumda olması ve vaktimizin dar olması yüzünden bu bölgenin sadece etrafından sediment taş örnekleri alabildik. Yine de görsel jeomorfik gözlemlere dayanarak öne sürülebilir ki kuzeybatıya doğru kıyı ulaşımı bu bölgeyi açık denizden izole etti ve akabinde doldurma modern haline gelmesini sağladı. Kıyı ulaşımının kuzeybatıya doğru olduğunun kanıtı bu yönde inşa edilmiş olan Karasu Nehri'nin ağız, Aksaz sazlığının sularını akıtan ufak bir nehir ve artakan bir kanal ağzından elde edilebilir. Bu yorumlar geliştirilmemiştir ve ek sediment örnek araştırmayla çözümlenebilir.

1999 sezonunda stratigrafimizin rezolüsyonunu artırmak için on tane daha sediment taş örneği almayı düşünüyoruz. Özellikle paleoenvironment'ları ve vadideki değişik noktalardaki deniz hallerinin karasal gelişimini daha iyi tanımlamak istiyoruz. Alan da durum müsait olursa, Aksaz sazlığına ve ağıza taşları bırakmak istiyoruz ki, o bölgedeki paleoenvironment'ların doğasını ve evrimini gösterebiliriz.

V. Osmanlı Devrinde Sinop Üzerine Arşiv Araştırması

A. YAYCIOĞLU

Osmanlı arşivleri arkeolojik çalışmalarda kullanılabilecek pek çok kaynağı içermektedir. Şu anda, çalışmalar iki değişik çizgide ilerlemektedir. Birincisi Osmanlı tahrir defterleriyle ilgili çalışma; bu defterler demografik ve topografik yapılar hakkında pek çok detaylı istatistiği içermektedir, ayrıca defterlerde yerleşim ve arkeolojik formasyonlar da kaydedilmiştir. 1998'de araştırmalar 892/1487 tarihli en eski tahrir defteri üzerinde odaklaşmıştır; defter İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde Tapu Tahrir kategorisi altında (No: 23) bulunmaktadır. İlk sonuçlar şu tabloyu içermektedir:

İsim	#aile	M/G	İsim	#aile	M/G
Mescid-i Bab-ı Meydan (Center)	27	M	Mescid-i Arslan	47	M
Sultan Alaaddin Camii	63	M	Camii-i Arslan	34	M
Sufi Beyazid	20	M	Balıklar	34	M
Mescid-i Akdoğan	29	M	Büyük Kilise Mahallesi	23	G
Mescid-i Demurlu	31	M	Aya Bedros	19	G
Mescid-i Şekerhane	30	M	Ayakluca Kilisesi	32	G
Mescid-i Toyboğa	47	M	Aya Nikola	15	G
Mescid-i Uluğbey	36	M	Tershane	19	G
Mescid-i Kapan	68	M	Arap Pınarı	38	G
Mescid-i Serameddin	19	M	Aya Kostandin	13	G
Mescid-i Saray	41	M			

Sinop'un merkezindeki mahallelerin isimleri ve her mahalledeki evlerin 1487'deki figürler. (M: Müslüman mahallesi, G: Yunan mahallesi).

651 ev kaydedilmiştir, böylelikle her kasaba başına düşen yaklaşık nüfus 3500-4000. Her mahallede ya bir cami ya da bir kilise bulunmaktadır. 1999'da bu yerleşimlerin tam yerlerini belirleyerek kasabanın bir nüfus haritasını çıkaracağım. Bu harita kasabanın 15. yüzyılın sonundaki halinin detaylı bir haritası olacak, nüfus dağılımını, Müslüman ve Hristiyan mahallelerini, yerleşimlerin anıtlarla birlikte yapısını ve mahalleler arasında zenginliğin dağılımını gösterecek. Gelirle ilgili rakamlar aynı belgelerin vergi maddelerinden elde edilecek. 1999 ve 2000'de aynı metot iki ayrı tarihli deftere de uygulanacak: Tapu Tahrir 327, 937/1530 tarihli ve Ankara, TKGM, Kuyud-i kadime 200, 990/1582 tarihli. Bu tetkik Sinop'un iki yüzyıl boyunca geçirdiği demografik ve topografik değişiminin detaylı bir resmini çizecek.

Aynı maddeler şehrin hinterlandında tetkik edilecektir ki bu istatistikler aynı ciltlerde, ama değişik bölümlerde saklıdır. Böylelikle 15. ve 16. yüzyıllarda bölgenin tamamıyla ilgili bilgi edinmek mümkün olacaktır. Bu araştırma ek kaynaklar (vakıfların faaliyetleri ve padişah fermanları) üzerine yapılan araştırmayla desteklenecektir. Bu araştırma projesinin iki tarafı da Sinop bölgesinin sistematik incelemesiyle yapılmıştır. Geç Ortaçağ'da kasabanın hatasız resmini çizebilmek için, mukayese yapılacak veri setleri toplamak çok önemlidir.

Gemicilik projesi 1571 Lepanto Savaşı'nın akabinde başlamıştır ve limanla hinterlandın topografik ve demografik yapısı üzerindeki etkisi çok çarpıcıdır. 1998'de İstanbul'da Sinop'un hinterlandında ve komşu bölgelerde gemi yapımı için ağaç kesme endüstrisini belgeleyen az sayıda padişah fermanına bakma fırsatım oldu. Aynı dönemde bazı devlet görevlileri kereste elde etmek için, Samsun'a ve Trabzon'a gönderilmişler. Limanın 15 km. güneyindeki Demirci'ye gönderilen bazı görevliler oradaki kerestenin büyük gemi yapımında kullanışlı olmayacağından şikayetçiydiler. Şüphesiz, Demirci'deki ormanlar, belki küçük botlar için daha önce kullanılmıştı. Limanda gemi yapılan mahallede (tershane) yalnızca Yunanlılar vardı. Padişah fermanları üzerindeki bu ufak inceleme hazırlık halinde (Yaycıoğlu gelecek yayın). İstanbul'daki diğer fermanlar üzerinde araştırma 1999'da da devam edecek; bu, arkeolojik sit çalışmalarına önemli belgeler sağlayacaktır.

Sonuç

Karasu Vadisi'nin 1998'deki sistematik incelemesi delta ve benzeri kara bölgelerine bakan yan taraflarda kendine has bir yerleşim düzenini belgelemeyi başardı. Sonuçlarımız 1997 sezonunda Demirci Vadisi'nde elde edilenlerle kıyaslanabilir, çünkü topografik olarak değişik olan numuneleme programında eşit düzeyde vizibilite sağlama ya özen gösterdik. 1999'da Karasu Vadisi'nin sistematik inceleme programına devam etmek istiyoruz. Vadinin içindeki araştırmamızı genişleteceğiz, deltanın formasyonu ile ilgili jeomorfolojik çalışmayı bitireceğiz ve belgesel araştırmalara devam edeceğiz. Gelecek birkaç sezon dahilinde, umarız inceleme Sinop ili'nin diğer taraflarına doğru genişleyebilir. Böylece bir dizi mukayese edilebilir *case study* inşa edebileceğiz; bunlar sayesinde de Karadeniz'in güney kıyısındaki en önemli limanı destekleyen üretim ve yerleşim şekilleri daha iyi anlaşılabilir.

Sonsöz

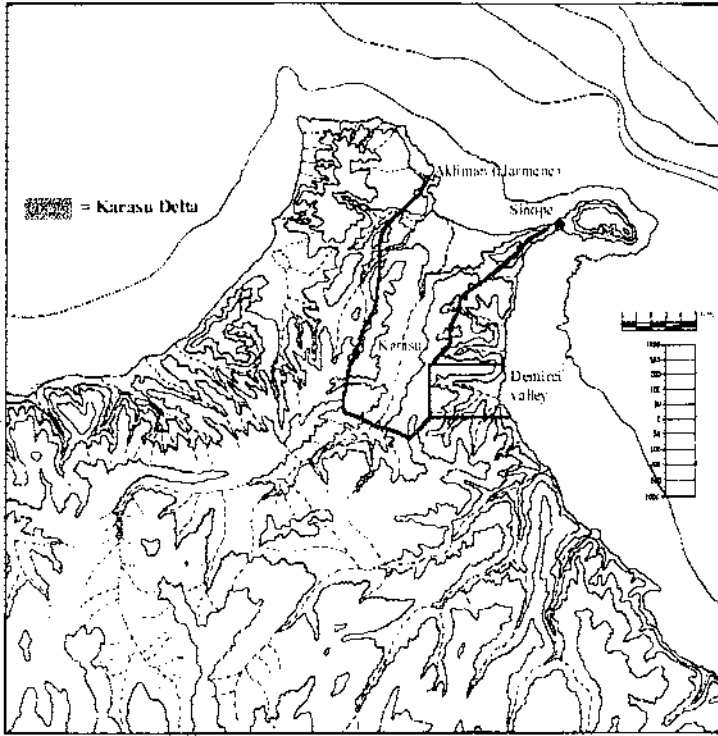
Sinop bölgesel arkeoloji incelemesinin direktörleri, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Genel Müdür Prof.Dr. Ender Varinlioğlu'na ve Genel Müdür Yard. Kenan Yurttağül'e destekleri ve araştırmanın yürütülmesi için verdikleri izin için teşekkür etmek isterler. Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Araştırmacı Sn. Sena Mutlu, T.C. Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak görevini üstün profesyonellik ve enerji sergileyerek yerine getirdi. Paha biçilmez tavsiyeleri ve yardımı çok makbule geçti. Sinop Müzesi'nin Müdürü İsmail Tatlıcan ve ekibi son derece yardımseverlerdi. Prof. Dr. Berna Alpagut pek çok konuda değerli yardım ve tavsiyelerde bulundu, Prof. Dr. Önder Bilgi ve Dr. Dominique Kassab-Tezgör çok cömert bir şekilde İkiztepe ve Demirci plajındaki yeni sonuçlara ulaşmamızı sağladılar. Sn. Hülya Adak İngilizce raporu tercüme etti, ve Sn. F. Nurhan Turan Türkçe raporu düzeltti.

S-98-02 Stratigrafi

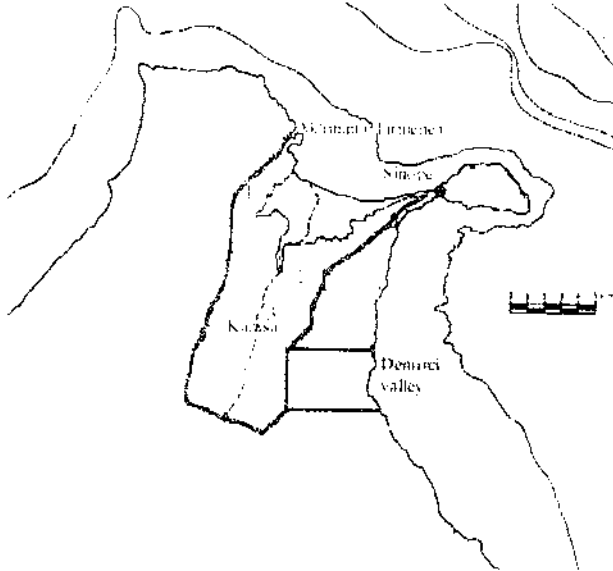
Derinlik	Manyetik Susceptibility	Tarif	Yorum
0-2		katı zeytinrengi ve kahverengi kuvvetli oksidasyon benekleri olan çamurlar, topraksaı gastropod kabuk kalıntıları ve kökçükler/bitki materyali	sel ovası
2-3.2		yapışkan gleyed siğ denizlerde yaşayan omurgasız makrofauna kabuk kalıntıları olan çamurlar, bolca tuzlu mikrofauna.	bataklık? Kıyı yakını?
3.2-5.4		Turba ve turbalı, bolca siğ denizlerde yaşayan omurgasız makrofauna kabuk kalıntıları olan çamur (çoğu tamamıyla gelişmiş ve büyüme pozisyonunda) ve bolca tuzlu mikrofauna.	tuzlu bataklık
5.4-12		Gleyed, bolca siğ denizlerde yaşayan omurgasız makrofauna kabuk kalıntıları olan (çoğu tamamıyla gelişmiş ve büyüme pozisyonunda) çamurlar ve bolca tuzlu mikrofauna; yer yer kumlu çamur ve kum tabakaları; yer yer turbalı bölgeler ve organik maddeli bölgeler.	siğ deniz

KAYNAKÇA

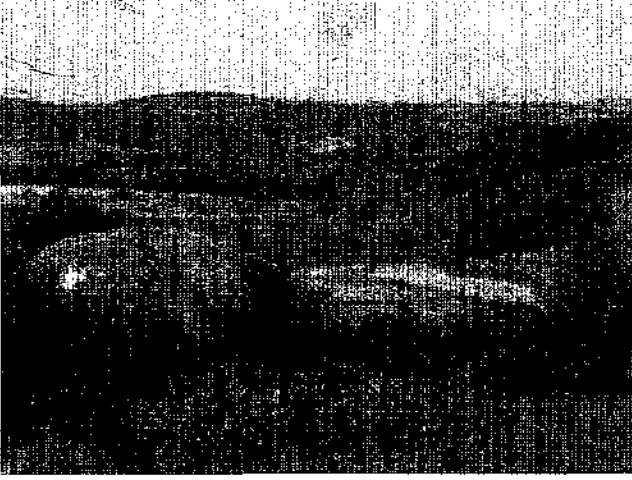
- ALKIM, U. et al. 1988. *İkiztepe I* (Ankara).
- DOONAN, O. and A. GANTOS, "Sinope colonia sitiens: A note on Pliny, Ep. X.xc-xci based on recent results of the Sinop Regional Survey," (forthcoming).
- DOONAN, O., "Production in a Pontic Landscape: The Hinterland of Greek and Roman Sinope," (forthcoming).
- DOONAN, O., "The current state of archaeological research along the central Pontic coast of Turkey," *Vestnik Drevnei Istorii* (forthcoming).
- DOONAN, O., "Sinop Regional Survey, 1996-97," *Near Eastern Archaeologist* 1 (1998): 178-79.
- DOONAN, O, A. GANTOS and F. HIEBERT, "Sinop Regional Survey, 1996-1998," *AJA* 103 (1999) (in press).
- DOONAN, O., A. GANTOS and F. HIEBERT, 1999. "Sinop İli Sistematiik Yüzey Araştırması 1997," *Araştırma Sonuçları Toplantısı XVI*.
- DOONAN, O., A. GANTOS and F. HIEBERT, 1998. "Survey of Sinop Province, Turkey," *AJA* 102: 367.
- HIEBERT, F. AND A. BAUER, "The Black Sea in the second millennium BC and its relationship to Troy" Exhibition catalogue for the Troy Exhibit, St.Petersburg, Russia (forthcoming).
- HIEBERT, F., D. SMART, O. DOONAN and A. GANTOS, 1997a. "Black Sea Trade Project," *AJA* 101 (1997): 377.
- HIEBERT, F., D. SMART, O. DOONAN and A. GANTOS, 1997b. "From Mountaintop to Ocean Bottom: A Holistic Approach to Archaeological Survey along the Turkish Black Sea Coast," in *Ocean Pulse* (New York, Plenum): 93-108.
- HIEBERT, F., D. SMART, O. DOONAN and A. GANTOS, 1998. "Foreland and Hinterland: Sinop, Turkey," in J. Fossey (ed.), *Foreland and Hinterland* (McGill University Monographs in Classical Archaeology and History).
- IŞIN, M.A., 1997. Sinop Region Field Survey, *Anatolia Antiqua VI*: 95-139.
- IŞIN, M., 1991. Sinop Bölgesi Yüzey Araştırması, in M. Sağlam (ed.), *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirleri* (Samsun): 241-76.

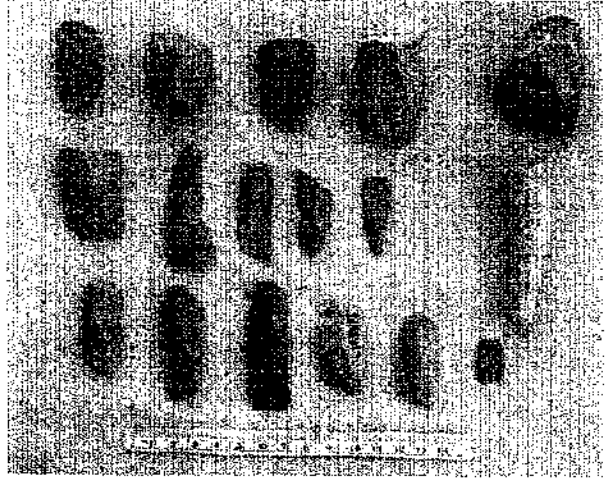
Şekil 1: Demirci (1997) ve Karasu (1998-99) Vadi Araştırmaları bölgelerini de kapsayan Sinop dağlık burnu

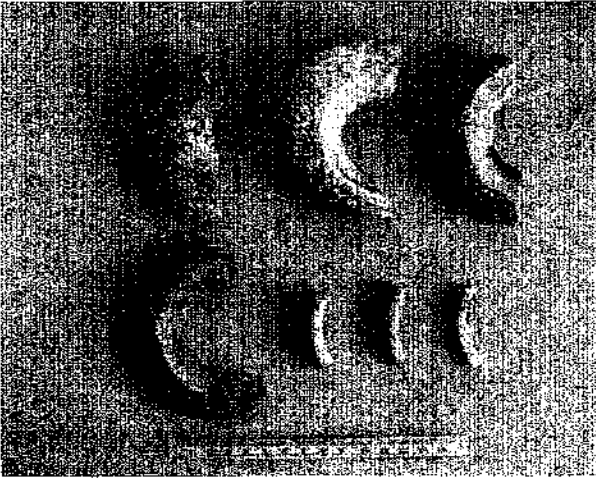
Şekil 2: Sinop dağlık burnu ve Sarsı (1), Hacıoğlu (2) ve Nohutluk mevkii

Şekil 3: Maltepe-Hacıoğlu'ndaki toprak yığını, höyük sol tarafında, teras sağ tarafında

Şekil 4: Hacıoğlu'ndan yontulmuş taş, taş numunesi ve yarmak için kullanılan alet

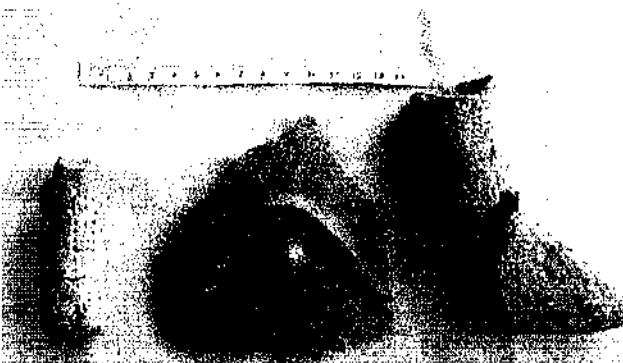
Şekil 5: Maltepe-Hacıoğlu'ndan kireçtaşı bilezikler ve hedefler (blanks)

Şekil 6: Hacıoğlu'ndaki Maitepe'den seramikler

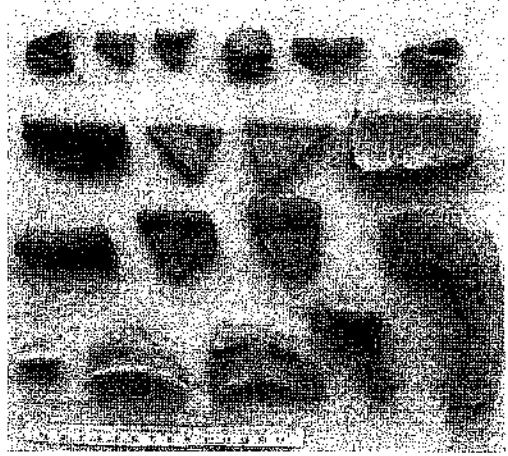
Şekil 7: Güllüavlu'daki EBA-MBA sit alanı, buldozerin kestiği yer

Şekil 8: Güllüavlu'dan (Nohutluk) seramikler

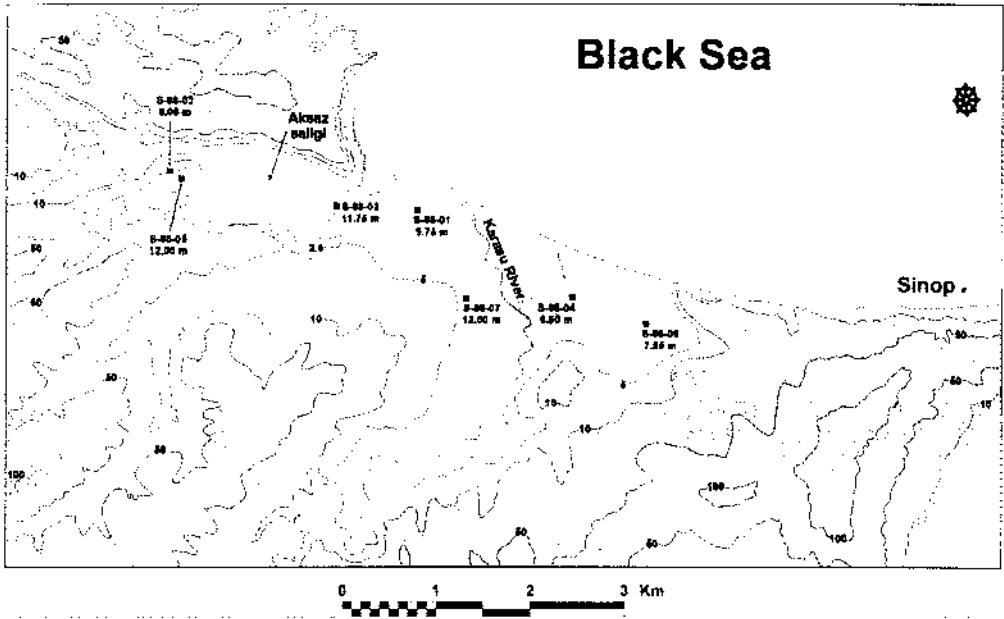
Şekil 9: Nohutluk'taki Karasu Vadisi'ne batıdan bakan loci 20

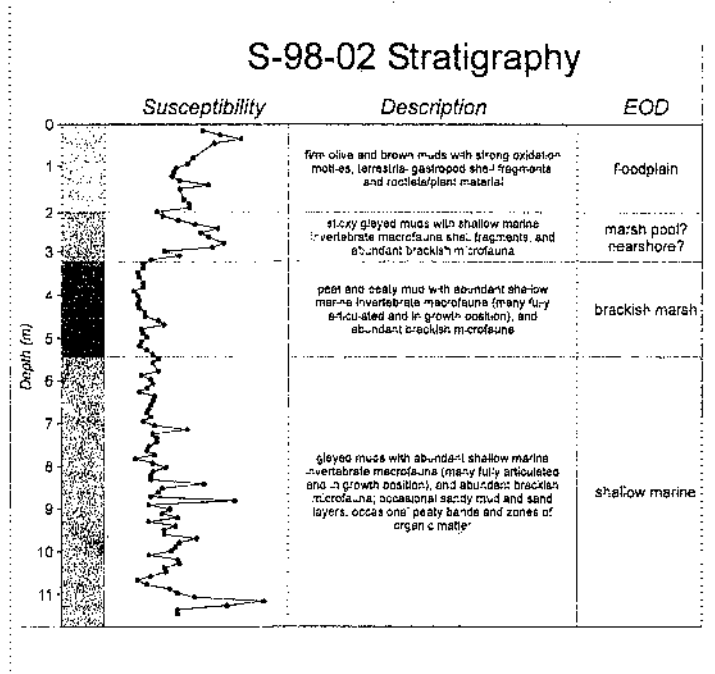
Şekil 10: Nohutluk'tan seramikler, L 20-22 (kakma baklava biçimli parça ikinci sırada, sağdan ikinci)

Şekil 11: Aklıman'ın güneyindeki (Harmene) mezarlıktan çalınmış tümölüs

Şekil 12: Karasu deltasındaki jeomorfolojik taşlar 98.01-98.07

Şekil 13: Taş 98.02'nin stratigrafisi (Aksaz sazlığı)

İSTANBUL İLİ, KOCAMUSTAFAPAŞA VE YEDİKULE'DE YAPILAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Feridun ÖZGÜMÜŞ*
Kenneth R. DARK

1998 yılı Temmuz ayında yapılan yüzey araştırmaları Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle İ.U. Güzel Sanatlar Bölümü adına gerçekleştirilmiştir. Araştırma ekibimize İngiltere'den, Reading Üniversitesi'nden Dr.Ken Dark, Dr. Jane Spears, İstanbul Üniversitesi'nden Enis Karakaya (M.A.), Haluk Çetinkaya (M.A.), Ayça Tiryaki, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Yük.Mim.Mine Özkaraman Malak katılmıştır. Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Sayın Ali Önder görev yapmıştır.

Yüzey araştırmaları, İstanbul'un Fatih İlçesi'ne bağlı bu iki komşu semtin 8 değişik yapısında gerçekleştirilmiştir. Bundan amaç, İstanbul'un bu mintikadaki bazı kalıntıları ortaya çıkarmak ve bazı umumi parçaların envanterini yapmaktır. Bunlar İstanbul surlarının Yedikule bölümündeki son zamanlarda açığa çıkan mezarlar, Yedikule Müzesi, Kocamustafapaşa Fevziye Küçük Efendi Camii, Altımermer Surp Agop Ermeni Kilisesi'ndeki sütun başlıkları, bazı mimari süsleme elemanları, Davut Paşa Külliyesi ile Haseki Külliyesi'ndeki diğer Bizans parçaları, Ali Fakih Camii'ndeki sütun başlıklarıyla duvar kalıntısı, son olarak araştırmamızın esas önemli kısmını teşkil eden Peribleptos Manastırı çalışmalarıdır.

Davut Paşa Külliyesi (Resim: 1)

Cerrahpaşa ile Kocamustafapaşa surları arasında bulunan bu külliye II.Bayezid zamanında Vezir Derviş Davud tarafından H.890/M.1485'te yaptırılmıştır¹. Külliye camisinin son cemaat yerinde 6 granit sütun gövdesi devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Ayrıca 2 sütun kashağı da toprağa gömülü olarak bulunmuştur. Kare planlı, kubbeli 16 odalı medresenin revaklarının 14 sütunundan 7'si Erken Bizans Dönemine ait olup 5.-6.yüzyıllara tarihlenir. Birbirinden farklı olan bu sütunların 4'ü sepet başlıklı, 3'ü Korint başlıklıdır. 1 sepet başlıklı, 1 Korint başlıklı sütun devrik durumdadır².

Haseki Külliyesi (Resim: 2)

Kocamustafapaşa'da, Haseki Semt'i'nde bulunan külliye cami, medrese, sübyan mektebi, çeşme, imaret ve darüşşifadan meydana gelmektedir³. 1538-1551 yıllarında inşa edilmiş olup mimarı Sinan'dır. Külliye'nin cami avlusunda İyonik impost bir başlık vardır. 1.03 x 0.76 m. ve 9.0.34 m. olan bu başlık yaklaşık 6. yüzyıla aittir. Medresede de 4. yüzyıla ait kompozit mermer bir başlık bahçenin tam ortasında durmaktadır. 0.72

* Dr. Feridun ÖZGÜMÜŞ, İ.U. Güzel Sanatlar Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE
Dr. Kenneth Rainsbury DARK, Faculty of Letters, University of Reading, Whiteknights Reading, RG 66 AA/İNGİLTERE
1 Sennari Eyice. "Davud Paşa Külliyesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3. 1994. s.7.
2 R.Kautzsch. *Kapitelstudien*. Berlin-Leipzig, 1936, s.52-53. 165, 530, Lev. 12, n.164, Lev. 32, n.530.
3 Sema Doğan. "Haseki Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans. C.* 16, 1997, s.370.

x 0.71 m. ölçülerinde olup yüksekliği 0.70 m.dir. En önemli buluntu ise 0.82 x 1.38 m. ölçülerindeki Orta Bizans Çağına ait (842-1204) korkuluk levhasıdır. Mermerden yapılmış olup çift taraflı dekorlanmıştır. Az tahrip olmuş yüzünde antrölak bezemelerinin ortasında stilize bitkisel süsleme, yanlarda ise Malta haçı ile çarkı felek motifli bulunur. Diğer yüz çok aşınmış olup ortada yine stilize bitkisel süsleme vardır. Etrafı baklava içine alınmıştır, köşe boşluklarında antrölaklar görülür. Ayrıca yine medrese bölümünde orijinal kullanımı belli olmayan granitten yapılmış 4 adet monolit sütun gövdesi tespit edilmiştir. Yaklaşık 0.39 m. çapında, 3,14 m. boyundadır.

Yedikule Müzesi'ndeki Bizans Parçaları (Resim: 3)

Bir kısmını 5. yüzyıla ait "Altın Kapı"nın oluşturduğu Osmanlı kalesinde (15. yüzyıl) gerek duvarlarda, gerekse serbest halde birkaç sütun başlığı, süsü mimari parçalar ve levha ele geçirilmiştir. Bunlardan biri, "Kitabeler Kulesi" diye adlandırılan kulenin içinde 2. kata çıkan basamakların duvarlarında tespit edilmiştir. Burada 2 kuş figürü sırt sırta durmuştur. Ayrıca müze bahçesinde Erken Bizans Dönemine tarihlenen çok sayıda sütun başlığı mevcuttur⁵.

Kocamustafapaşa Fevziye Küçük Efendi Camii ve Ali Paşa Camii'ndeki Buluntular (Resim: 4)

1814'te Ayasofya Vaizi Feyzullah Şükrü Efendi tarafından kurulan Küçük Efendi Külliyesi'nin hazinesinde Bizans Dönemine ait bir kaç parça bulunmuştur⁶. Bunlardan biri 0.33 m. çapında 1.77 m. boyunda kırık bir granit sütundur. Ayrıca 0.50 m. yüksekliğinde, 0.66 x 1.30 m. büyüklüğünde bir çocuk lahti tespit edilmiştir. Korinth nizamında bir diğer sütunu da buluntuların arasında sayabiliriz. Acanthus yapraklarıyla süslenmiş bu başlık 4. yüzyıl sonuna tarihlenir⁷. Aynı setteki bir diğer cami Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'ndedir. I.Mahmut Döneminde (1730-1758) Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından yaptırılan külliyenin camisinin son cemaat yerindeki 6 sütun Bizans orijinitidir. Ayrıca avluda 0.30 m. yüksekliğinde, 0.60 m. çapında sütun gövdeleri tespit edilmiştir. 0.30 m. çapında mermer bir sütun gövdesi *in situ* durumdadır. Cami avlusundaki kolossal sütun tamburları antik Mese'ye yakınlığından dolayı Mese'nin revaklarına ait olarak düşünülebilir. Bu revaklara ait birçok parça Osmanlılar tarafından devşirme malzeme olarak kullanılmıştır⁸.

Ali Fakih Camii Avlusundaki Buluntular (Resim: 5)

Eski bir Bizans kilisesinin yerine yapılan Ali Fakih Camii'nin avlusunda, bilinen bazı sütun başlıklarının yeniden ele alınmasının yanı sıra tuğladan bir Bizans duvarı da bulunmuştur. Mescidin avlusunda çok iyi işlenmiş bir sütun başlığıyla, bir paye başlığı, ayrıca kırık başlıklar bulunmuştur. 0.66 m. yüksekliğindeki sütun başlığının alt taban çevresi 1.80 m.dir. Üste volütlerin arası 1.03 m.dir. Başlık gövdesi 2 sraya bölünmüş ve her sıra akantus yapraklarından meydana gelmiştir. Süslemeler matkapla yapılmıştır⁹. I. Theodosius Dönemine (379-395) tarihlenebilen bu başlığın benzeri yakınlardaki Studios Manastırı'ndaki sütun başlıklarıdır¹⁰. Ayrıca bir başka benzeri de Kocamustafa-

4 Benzerleri ve Orta Bizans'a tarihlendirilmesi için A.Grabar, *Sculptures Byzantines du Moyen Ages II (XIe-XIVe Siecle)*, Paris, 1976, s.68, Lev.XXXIX, LX. Claudia Barsanti, "Sculptura Anatolica di epoca mediobizantina", *Million* (I) 1988, s. 284, Lev. VI, n.2

5 Bu erken dönem başlıklarının benzerleri için Kautzsch, a.e. Lev. 29; Eunice Deuterman Maguire, "A Revelation in Northern Justinianic Capital Design: the axial void in Constantinople and Philippi", *Byz Forsch* (XIV/2) Lev. 52, fig. 13, Thomas Zalt, "Kapitell-plastik Konstantinopels vom 4 bis 6 Jahrhundert n.Chr.", *Asiaminor Studien* (14) 1994, s.79, 114, 226, 230-231.

6 M.Saha Tanman, "Küçük Efendi Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* c.5, 1994, s.150.

7 Kautzsch, a.e. Lev. 1/1,2/10,7/98,12/163; Zalt, a.e. Lev.41/486; Joachim Kramer, *Spätantike Korinthische Säulenkapitelle in Rom*, Wiesbaden, 1997, Lev.4.

8 Doğan Kuban, "Mese", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* c.5, 1994, s.405.

9 Münevver Dervişbey, "İstanbul'da Küçük Bir Bizans Buluntusu: Ali Fakih Camii Avlusundaki Bizans Sütun Başlığı", *Semavi Eyice Armağanı-İstanbul Yazıları*, İstanbul, 1992, s.98.

10 Kautzsch, a.e. Lev.15/c, 26-27.

paşa Camii'nin avlu giriş kapısında görülebilmektedir¹¹. Sütun başlıklarının bulunduğu yerdeki eski Bizans yapısına ait duvar kalıntısı Münevver Dervişbey'in bahsettiği manastırlardan birine aittir. Bunlar İasites, Aristine ve Aya Mama manastırlarıydı. Duvar kalıntısının hangisine ait olduğunu tam olarak ortaya çıkarmak için çalışmalarımız devam edecektir.

Altımermer Surp Agop Ermeni Kilisesi (Resim: 6)

Bu kilisenin avlusunda iki önemli buluntu tespit edilmiştir. Bunlardan biri Roma Dönemine ait bir mezar stelidir. Yaklaşık 2. yüzyıla tarihlenebilen bu stel 0.15 x 0.11 m. ölçülerindedir. Üzerinde bir klinede yatar durumda, ölüyü temsil eden erkek figürü ve karşısında geleneksel kadın figürü vardır. Kadın oturmakta ve kucığında bir çocuk tutmaktadır. Klina önünde 3 ayaklı bir masa ve yanında küçük ölçülerde tasvir edilmiş bir hizmetçi figürü yer almaktadır¹². Bir diğer buluntu çok tahrip olmuş, kabartma aziz figürü, yaklaşık 8.-9. yüzyıla tarihlenen sütun başlığıdır. Orta Bizans Dönemine tarihlenen bu başlık muhtemelen kilisede ikonastasis duvarına alt bir parça olarak kullanılmıştır.

Peribleptos Manastırı'ndaki Çalışmalar (Plan: 1)

Kocamustafapaşa Senti'nde, İstanbul'un Orta Bizans Dönemine (842-1204) ait önemli manastırlarından biri olan Peribleptos Manastırı'nın 1998'de bir yangın sonucu ortaya çıkan kalıntısı incelenmiş ve bugüne kadar kaynaklara geçmemiş, hemen hemen bütün elemanları sağlam durumda olarak alt yapısı tespit edilmiştir. Ayrıca bu alt yapının bulunduğu sokağın üzerinde (Mektep Sokak) Şahin Apt. altında yine manastır yapılarından birine ait ikinci bir alt yapı bulunmuştur. Her iki alt yapının da rölövesi çıkarılmıştır. Bizans İmparatoru Romanus Argyros (1028-1034) zamanında inşa edilen yapıdan günümüze gelen sadece bu iki kalıntıdır. Bunlardan kilise olanı burayı ziyaret eden seyyahların anlattıklarına dayanılarak 8 destekli diye kaynaklara geçmiştir, halbuki elimizdeki yapı kapalı kollu Yunan haçidir. Böylelikle yapı hakkındaki plan tiplemesi değişmiş olacaktır. Burayı 1402'de ziyaret eden İspanyol seyyah Ruy Gonzales de Clavijo, kilisesinin 5 apsisli olduğunu söylemiştir¹³. Yapımızın da 5 apsisli vardır, fakat bunlardan en kuzeydeki sonradan bir duvarla kapatılmıştır. Yapının batısında narteks bulunmaktadır; bunun kuzey ve güneyinde beşik tonozlu 2 dehliz yer alır. Naos ise 3 nefli olup ortada yapının üst kısmını örten beşik tonozun payeleri vardır. Yapı, bugün üzerinde bulunan Ermeni Lisesi'nin kazan dairesi olarak kullanıldığından 2 su deposu bulunmaktadır. Ayrıca narteksteki gibi, burada da kuzey ve güney yönünde beşik tonozlu 2 dehliz vardır. Bunlardan kuzeydekinin doğusunda yine beşik tonozlu 2.64 x 1.88 m. ölçülerinde bir mekân bulunmaktadır, burası Clavijo'nun bahsettiği mezar odalarından biri olabilir¹⁴. 10.20 x 10.30 m. ölçülerindeki naos, çapraz tonozla örtülü olup tonoz ayakları köşelerde bulunan dört kubbe tonozlu odanın köşe duvarlarını oluşturur. Yapının doğusundaki bema ve apsisler bölümüne dar bir geçitle geçilmektedir. Burada ana apsis, bunun kuzey ve güneyinde ikişer adet küçük apsis vardır, bunlardan en kuzeydeki doldurulmuştur. Bu kısımda Bizans Döneminden kalan ve yukarı çıkan merdivenler bulunmaktadır.

Kilisenin bulunduğu sokaktaki alt yapı, (L) şeklinde bir plana sahip olup beşik tonozla örtülüdür. Her iki yapıda da gizli tuğla tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. Böylece elimizde bulunan Peribleptos Manastırı'nın yapıları, kaynaklardaki inşa tarihini doğrular biçimde Orta Bizans Dönemine tarihlenmektedir.

11 J.Ebersolt; A. Thiers. *Les Eglises de Constantinople*. Paris, 1913, s.82, res.36.

12 N.Fıratlı. "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri". *Belleten* (XXIX/114) 1965, s.262-323; N.Fıratlı. "İstanbul'un Yunan ve Roma Çağı Mezar Stellerine Yeni İlaveler". *İst. Ark. Müz. Yıllığı* (13-14) 1967, s.186-209, Lev. XVI-XIX.

13 Ruy Gonzales de Clavijo. *Anadolu, Orta Asya ve Timur*. Çev. Ömer Rıza Doğrul. İst. 1993, s.41-44. Ferudun Özgümiş. "Peribleptos Manastırı (Sulu Manastırı)". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* (14) 1998, s.21-32

14 R.G.Clavijo a.e.s. 42.

Yedikule-Silivrikapı Arasında Yer Alan Surların Önündeki Mezar Buluntuları

İstanbul'un II. Theodosius Devri (408-450) surlarının onarımı sırasında yapılan hafriyatlarda, ön sur (eksotekheios) ile ana sur (esoteikhos) duvarları arasındaki peribolos alanı içinde çok sayıda mezara rastlanmıştır. Bunlardan iki tanesi mimari özellikler taşıyan hipojelerdi. Bu hipojelerden ilki Silivrikapı yakınında 1988 yılı şubat ayı içinde Prof. Dr. Umit Serdaroğlu denetimindeki çalışmalar sırasında bulunmuştu. Dıştan 7.70 x 6.30 m. boyutlarındaki bu hipoje bir antre ile bağlantılı gömü odasından oluşmaktadır. İçinde 5 tane lahit bulunan bu mezar odasının duvarlarında, kır manzarası içinde insan figürü de bulunan kompozisyonlara ait izler görülür.

Aynı yıl içinde mezar restore edilerek koruma altına alınmıştır. Mezar soyguncuları tarafından yapının kuzey alınlığı üzerinden açılan bir delikten içeri girilmek suretiyle lahtın kenarlarını oluşturan levhalar kesilmiş, bunlar kamyonete yüklenerek kaçırılmak istenmiş, fakat soyguncular polis tarafından tutuklanmıştır. Bunun üzerine kalker lahitlerin taklitleri yapılarak mezarın içine konulmuş, orijinalleri ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır.

1993 yılının yaz mevsiminde İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki denetiminde Yrd. Doç. Dr. Mehmet İ. Tunay başkanlığında Mevlanakapı civarında yapılan kazılarda ise tuğladan inşa edilmiş, beşik tonozlu iki odacıktan oluşan bir aile mezarı ile bunun daha kuzeyinde, yönelimleri farklı, dikdörtgen planlı halk tipi mezarlar, kırık mezar taşları, tuğladan mezar kapakları bulunmuştur. Mezar taşları ve küçük parçalar İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır.

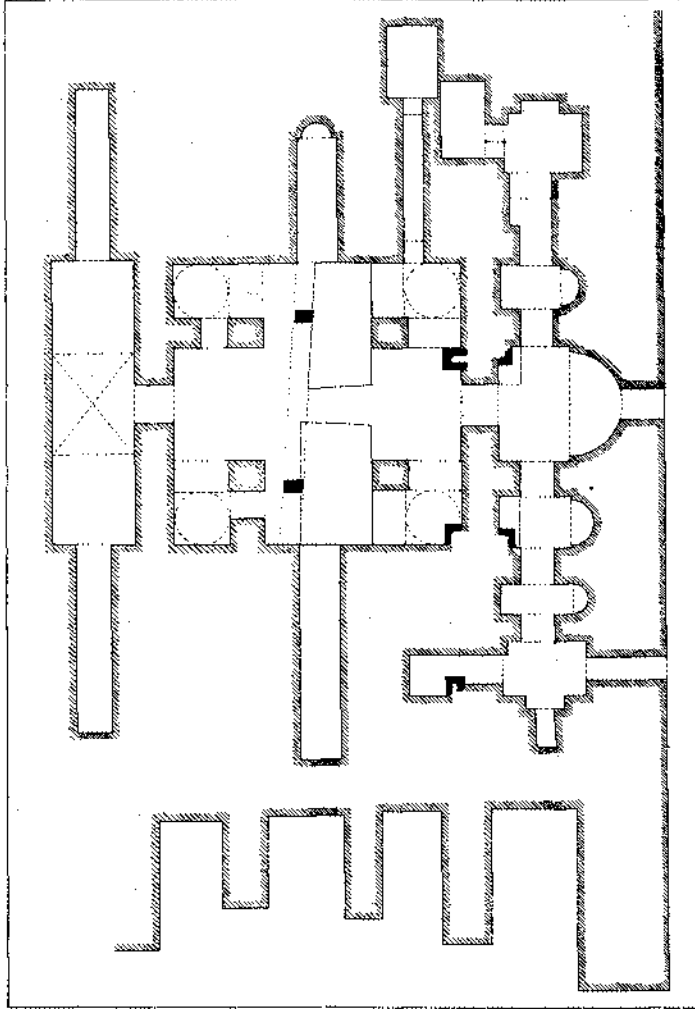
Yüzey araştırmamız sırasında bu hipojelerden ilkinin kapısının açık ve korunmasız olduğu tespit edilmiştir. Diğer hipoje ve halk tipi mezarların ise bakımsız ve aşırı derecede tahrip oldukları saptanmıştır. Sözü edilen ilk hipoje, kendi plan tipinin özel bir örneği olmasından dolayı acilen koruma altına alınmalıdır.

Bu arada, İstanbul nekropolisine ait olması kuvvetle muhtemel olan ve Kazlıçeşme denilen çeşmede devşirme (spolie) olarak ayna taşında kullanılmış olan parça, çeşme ile birlikte, bölgede yapılan yıkım çalışmalarının ardından ilçe belediyesi tarafından temizlenerek restore edilmiştir.

PERİBLEPTOS - SULU MANASTIR

MEVCUT YAPI RÖLÖVE ÇALIŞMASI

Y.MİMAR MİNİ ÖZKARAMAN MALAK

0 1 2 3 4 5 m

mevcut duvar

BA kaldırılacak duvar

BA eklenen duvar

Plan: 1

Resim 1: Davut Paşa Medresesi sütun başlığı gövdesi

Resim 2: Haseki Külliyesi, korkuluk levhası, arka yüz

Resim 3: Yedikule, kuş figürlü pano, I.

Resim 4: Bezirganbaşı Camii haziresindeki
sütun başlığı

Resim 5: Ali Fakih Camii avlusundaki sütun başlığı

Resim 6: Ermeni Kilisesi'ndeki melek tasvirli başlık

NEVŞEHİR İLİ 1998 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

S. Yücel ŞENYURT*

Bu yıl ikincisi gerçekleştirilen Nevşehir İli yüzey araştırmaları, 16 Temmuz-5 Ağustos 1998 tarihleri arasında, Hacıbektaş, Gülşehir, Avanos ve Derinkuyu ilçelerinde yürütülmüştür¹. Geçen yıl tespit edilen ören yerlerine² ilave olarak bu yıl yapılan çalışmalarda, 14 höyük, 6 kale, 2 düz yerleşme, 4 kaya altı yerleşmesi olmak üzere toplam 20 eski yerleşim yeri (Harita: 1) daha tespit edilmiştir. Ayrıca, yüzey araştırması esnasında rastlanan 1 miltası³ ve 1 mezar stelinin⁴ yerli haritaya işlenmiş ve gerekli diğer dokümantasyon işlemleri tamamlanmıştır.

1998 yılı çalışmalarında, Nevşehir İli yüzey araştırmalarının çok yönlü ve inter-disipliner yaklaşım içerisinde yürütülmesine yönelik olarak, bölgedeki tümölüslerin tespit çalışmalarına başlanmış ve toplam 36 tümölüsün yer tespiti (Harita) ve değerlendirilmesi tamamlanmıştır⁵. Yine aynı amaç doğrultusunda Nevşehir ve çevresindeki fosil yataklarıyla ilgili çalışmalar da yürütülmüş ve 2 fosil yatağı tespit edilmiştir⁶. Diğer taraftan, tespit edilen eski yerleşmelerin malzemelerinin incelenmesiyle bölgenin Tunç ve Demir çağları ile daha geç dönemlerdeki tarihi coğrafyasının belirlenmesine yönelik inceleme çalışmaları sürdürülmektedir⁷.

HACIBEKTAŞ VE ÇEVRESİ

Karaburna-Kaletepe (Resim: 1)

Karaburna Beldesi'nin hemen kuzeybatısındaki Kaletepe, güneydeki geniş ova-
dan Hacıbektaş'a doğru uzanan vadinin ağzında yer almaktadır. Karaburna-Kaletepe,
muhtemelen tektonik bir çöküntü yoluyla oluşmuş, doğu kesimi Karaoluk Deresi tara-

- * Yard.Doç.Dr.S.Yücel ŞENYURT, Gazi Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Ankara/TÜRKİYE
- 1 1998 yılı Nevşehir yüzey araştırmasına izin veren T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak katılan ve özveri ile katılımıyla çalışmalarımızın istenen düzeyde gerçekleştirilmesini sağlayan Nevşehir Müzesi araştırmacısı Arkeolog Sultan Tutar'a, Nevşehir Müze Müdürlüğü'ne, özellikle de Müze Müdürü Sayın Halis Yenipinar'a araştırmamıza sağlamış olduğu maddi ve manevi desteklerinden dolayı en derin şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Diğer taraftan Hacıbektaş Müzesi Müdürü'ne ve Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürü Sayın Mevlüt Coşkun'a da değerli katkılarından dolayı teşekkür borçluyum. Nevşehir İli 1998 yüzey araştırmasını birlikte yürüttüğümüz değerli bilim adamlarından, A.Ü. D.T.C.F. Sümeroloji Anabilim Dalı'ndan Doç.Dr.Salih Çeçen, Paleontoloji Anabilim Dalı'ndan Doç.Dr.Ayhan Ersoy ve Arkeolog Nurperi Ayengin'e içten teşekkürlerimi sunarım.
- 2 Şenyurt 1999, s.451-466.
- 3 Miltası için bkz. Gavarhöyüğü kısmı.
- 4 Mezar steli için bkz. "Çivri: Kaya Altı Yerleşmesi ve Mezarlığı" kısmı. Stel kitabesi üzerindeki çalışmalar sürdürülmektedir.
- 5 Nevşehir sınırları içinde yer alan tümölüslerin araştırmalarımız tamamlandıktan sonra ayrı bir değerlendirme altında yayınlanması planlanmıştır.
- 6 Daha önce Nevşehir ve Ürgüp müzelerine getirilmiş olan fosil kalıntıların yerleri yeniden görülmüş ve haritaya işlenmiştir. Bu fosil yataklarının yerlerinin tespitinde ekibimize yardımcı olan Antropolog Mevlüt Coşkun'a teşekkür borçluyuz. Toplanan fosil kalıntıları ekip üyemiz Doç.Dr.Ayhan Ersoy tarafından incelenmek üzere Nevşehir Müzesi'ne getirilmiştir.
- 7 Ekip üyemiz sayın Doç.Dr.Salih Çeçen, Orta Tunç Çağı yazılı belgeleri üzerinde Nevşehir ve çevresiyle ilgili tarihi coğrafya çalışmalarını sürdürmektedir.

findan aşındırılmış, üst kısmı volkanik iri bazalt kayalıklar nedeniyle erozyondan korunmuş doğal bir tepedir. Taban çapı 300 m. plan tepenin doğusu dere seviyesinden 60 m., batı kesimi ise 30 m. yüksekliktedir. Üst kısmı kuzey-güney doğrultusunda oval planlı olup yaklaşık 200 m., doğu-batı yönünde ise 110 m. uzunluğundadır. Kuzeydoğu kesimde yaklaşık 6 m. genişliğinde doğal bir giriş mevcuttur. Girişin hemen ön kısmında, zamanla irili ufaklı bazalt taşlarıyla dolmuş bir tünel girişi bulunmaktadır. Söz konusu girişin 10 m. güneyinde yer alan iri bazalt blok üzerinde Karaburna Luwi yazıtı bulunmaktadır. Doğal bir kale görünümünde olan bazalt volkanik kütle üzerindeki yerleşim dolgusu kuzeye doğru artarak 10 m.ye kadar ulaşmaktadır. Özellikle daha alçak olan batı kesimde ve güney kesimde yaklaşık 1 m. yükseklikte, 3-4 sıra örgüsü korunmuş sur duvarı kalıntıları gözükmemektedir. Üst kenarda 2 m. kalınlığa ulaşan, sandık duvar tekniğinde yapılmış iç surun temelleri izlenebilmektedir. Batı kesimde çift surlu bir savunma sistemi söz konusudur. Tepedeki yerleşme yerinde rastlanan küçük tahribat çukurlarında ve bazen de yüzeyde genelde kesme bazalt taşlardan yapılmış mimari kalıntıları görebilmek mümkündür. Karaburna-Kaletepe'de yoğun Demir Devri, Hellenistik ve Roma Devri çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

2. Arıyuvanın Altı Mevkii

Karaburna Beldesi'nin yaklaşık 600 m. kuzeybatısında, Kaletepe'nin yaklaşık 500 m. kuzeyinde yer almaktadır. Karaoluk Deresi'nin batı kenarında yaklaşık 40x50 m. boyutlarında bir alanı kaplayan yerleşme tek dönemli bir düz yerleşmedir. Buradan toplanan seramik parçaları kaba yapım Bizans Devri özellikleri göstermektedir.

3. Burunkaya Kalesi

Karaburna Beldesi'nin yaklaşık 2 km. kuzeyinde, Karaoluk Deresi'nin batı kesiminde vadinin güneydoğuya doğru teras yaptığı burunda yer alan kale, bir taraftan Karaburna-Kaletepe'yi diğer taraftan da Hacıbektaş'ı görebilecek stratejik bir konuma sahiptir. Dere seviyesinden 40 m. yükseklikteki teras, kuzeybatıda platoya uzanırken diğer yönlerde oldukça sarp, doğal savunmaya sahip bir kale görünümündedir. Kale yerleşmesi bazaltlı ana kaya üzerinde yaklaşık 1.5 m. yüksekliğinde bir dolguya sahiptir. Üst kısımda 40x50 m. boyutlarındaki bir alan yerleşime sahne olmuştur. Diğer yönlerde doğal savunmaya sahip olduğundan sadece kuzeybatı kesimde zayıf sur kalıntıları mevcuttur. Yer yer ana kayanın görülebildiği yerleşim alanı içinde kesme bazalt taşlardan mimari kalıntılara da rastlanmaktadır. Coğrafi konumu ve boyutları göz önüne alındığında Burunkaya Kale'sinin küçük bir gözetleme karakolu olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin doğu ve kuzey eteklerinde saptanan seramik parçaları burada bir kale eteği yerleşmesinin varlığını kanıtlamaktadır. Kale üzerinden ve eteklerden Demir Devri, Roma-Bizans Devri çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

4. Aşağı İlcek Höyüğü (Resim: 2)

Aşağı İlcek Köyü içinde, Ankara-Kayseri karayolunun yaklaşık 300 m. güneyinde yer alan höyüğün üst kısmı 150 x 90 m. boyutlarındadır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan oval planlı höyük yaklaşık 13 m. yüksekliktedir. Höyük üzerinde, güneydoğu kesiminde giderek yükselen, yaklaşık 7 m. yükseklikte ikinci bir tepecik bulunmaktadır. Bunun bir tümülüs olma ihtimali mevcuttur. Kazı yapılmaksızın bu ikincil yükseltinin, idari bir yapının oluşturduğu stadel mi, yoksa bir tümülüs mü olduğunu anlamak zordur. Orta boy höyükler grubuna giren höyüğün güney kesiminde güçlü su kaynakları mevcuttur. Höyüğün güney eteklerine kurulmuş köy evleri bu kesimi oldukça tahrip etmiştir. Toplanan çanak çömlek parçaları ETÇ, OTÇ ve GTÇ'ne tarihlenmektedir.

5. Gökhöyük

Çiğdem Köyü'nün 2 km. kuzeybatısındaki höyük su kaynaklarının bulunduğu çukurca bir alanda yer almaktadır. Doğru ve kuzeydoğu kısmında yaklaşık 200-250 m. me-

safede su özleri mevcuttur. Taban çapı 75 m. olan höyük yaklaşık 8 m. yüksekliğe sahiptir. Yuvarlak planlı ve konik bir höyük olan Gökhöyük küçük höyükler grubuna girmektedir. Toplanan malzeme ETÇ ve OTÇ özellikleri göstermektedir.

6. Ağılhöyük (Resim: 3)

Büyük Burunağıl Köyü'nün 2 km. kuzeyinde, geniş bir ovaya hakim olan höyüğün doğu ve batı kesimleri sulak arazidir. Üst kısmı 40 x 55 m. boyutlarındaki höyük yaklaşık 30 m. yüksekliğe sahiptir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde daha uzun olan höyük oval planlı, orta boy höyükler grubuna girmektedir. Sarp yamaçlı, oldukça dik ve yüksek olan höyüğün üst kısmında, özellikle doğu ve güney kenarlarda iri beyaz düzeltilmiş taşlardan yapılmış sur kalıntısı görülebilmektedir. Sıra halinde gözlenen bu taşlar muhtemelen surun temel kısmını oluşturmaktadır. Ağılhöyük esasen höyük-kale karakterinde bir yerleşmedir. Höyükten ETÇ, OTÇ ve Demir Devrine ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

7. Hasanlar Höyüğü

Hasanlar Köyü'nde bulunan höyük, köyün hemen güneydoğu kenarına kurulmuştur. Ova ortasında düz bir kalkerli kayalık üzerinde yer almaktadır. Doğu ve güney kısmı sulaktır. Yaklaşık 8 m. yüksekliğe sahip, yayvan höyüğün taban çapı doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 140 m. dir. Tahribata rastlanmayan höyükten ETÇ'na ait çanak çömlek parçası toplanmıştır.

8. Samsunhöyük (Resim: 4)

Hasanlar Köyü'nün 4.5 km. kuzeyindeki höyük, Çayıçi Köyü'ne doğru uzanan vadinin başlangıcında, hemen vadinin doğu kenarında yer almaktadır. Ova içinde tektonik bir çöküntü yoluyla oluşmuş vadinin başlangıcı ova seviyesinden yaklaşık 5-6 m. derinliktedir. Kuzeye doğru vadi giderek derinleşmekte, iki kenarda tepelikler yükselmektedir. Samsunhöyük'ün hemen dibindeki vadinin başlangıcında bugün çevredeki köylere su götürmek amacıyla kapatılmış güçlü su kaynakları vardır. Höyüğün batı kısmı vadi seviyesinden itibaren yaklaşık 25 m., doğu kısmı ise 15 m. yüksekliktedir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan oval görünümülü höyüğün üzeri 150 x 80 m. boyutlarındadır. Höyüğün doğu ve güney kesimini etekten ova seviyesine inen, yaklaşık 100 m. genişliğindeki bir yerleşim kuşağı çevrelemektedir. Batı eteğindeki yerleşim alanı vadi terasını kaplayarak vadi seviyesine kadar inmektedir. Kuzeybatı yamaçlarda ve üst kısımda açılmış tahribat çukurlarında taş mimari kalıntılar göze çarpmaktadır. Höyüğün batı yamaçlarında Neolitik-Kalkolitik çağlara ait çanak çömlek parçaları yoğunudur. Höyük üzerinden ETÇ, OTÇ, Demir Devri, Hellenistik ve Roma devirlerine ait seramik parçaları toplanmıştır. Doğu kesimde ova seviyesine doğru uzanan eteklerde daha çok OTÇ'na ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

9. Kayaaltı Höyüğü

Kayaaltı Köyü'nün 1 km. batısında, Pazarcık mevkiinde yer almaktadır. Batısında ve kuzeyinde su kaynakları mevcuttur. Yaklaşık 35 m. yüksekliğinde, oldukça yüksek ve sarp olan Kayaaltı höyüğü yuvarlak planlı, sivri ve konik bir höyüktür. Üst kısmı 20 x 13 m. boyutlarında, tabanı ise yaklaşık 200 m. çapındadır. Herhangi bir tahribata rastlanmayan höyükten ETÇ, Demir Devri, Hellenistik-Roma devirlerine ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

10. Çivril Köyü Kaya Altı Yerleşmesi ve Mezarlığı (Resim: 5)

Çivril Köyü içinde, köyün hemen güneybatı kesimindedir. Halk arasında "Mecnun-Leyla Mezarı" adı verilen mekide yer alan yerleşme, içinde güçlü su kaynakları mevcut olan küçük bir derenin hemen güneyindeki bir sırt üzerindedir. Çeşitli kaya altı

mekanlar, havalandırma bacaları ve tünellerin görüldüğü yerleşmede ağız kısmı yüzeyden görülebilen iri küplere rastlanmıştır. Söz konusu alanda Roma ve Bizans devirlerine ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Yerleşme kısmen modern köy evlerinin altında kalmış, bazı antik kaya oyma mekanları bu evlerin ahırları ve kilerleri olarak kullanıla gelmiştir.

Kaya altı yerleşmesinin 100 m. kuzeydoğusunda halkın "Mecnun-Leyla Mezarı" adını verdiği bir mekanda yazıtlı bir mezar steli mevcuttur. Mezar stelinin bulunduğu bu alan esasen bir mezarlık alanıdır. Burada irili ufaklı, uzun kesme kahverengi renkte kalker mezar taşları dikili olarak göze çarpmaktadır. Mezarlık içerisinde, devşirme taşlardan yakın zamanlarda yapıldığı anlaşılan, üzeri açık, dikdörtgen planlı bir mimari kalıntı mevcuttur. Dış ölçüleri 5 x 5.90 m. olan bu odanın doğudaki uzun yüzünde düzeltilmiş parlak yeşil bazalt taşlardan yapılmış bir girişi bulunmaktadır. Çeşitli cins taşlardan kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş odanın kuzey yüzünde mermer bir architrav parçası bulunmaktadır. Odanın içinde, batıya doğru yatık, üst kısmı kırılmış, 51 x 136 cm. boyutlarında bir mezar steli bulunmaktadır. Üst kısmı taç biçiminde olan stelin üçgen alınlığında kafasını arkaya çevirmiş, tüneme pozunda bir kartal tasviri, alttaki dikdörtgen alanda ise Latince yazıt görülmektedir.

Mezar stelinin alt kısmında içi oyuk, bir kenarı tasvirli, 50 x 23 cm. boyutlarında bir sunak mevcuttur. Stelin 1 m. kuzeyindeki çukurda, bir mezar odası ve muhtemelen bu mezara ait olabilecek düzeltilmiş kalkerden kapak taşları görülebilmektedir. Mezar steli ve alttaki gerçek mezar odasından, esasen burada soyulmuş bir Roma mezarının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

GÜLŞEHİR VE ÇEVRESİ

1. Araplı Höyüğü (Resim: 6)

Gülşehir İlçesi'nin yaklaşık 2 km. kuzeybatısındaki höyük, Kızılırmak Nehri'nin 400 m. güneyinde, nehir alüvyonundan yaklaşık 4-5 m. yüksekteki konglomera bir teras üzerine kurulmuştur. Taban çapı yaklaşık 100 x 70 m. boyutlarındadır. Kuzey kısmında alüvyon dolgu seviyesine oldukça dik inen höyük, konglomera teras dahil olmak üzere yaklaşık 15 m., güney kısmında ise konglomera teras üzerinden yaklaşık 8 m. yüksekliktedir. Höyüğün batısına doğru uzanan konglomera teras üzerinde yaklaşık 200 x 80 m.lik bir alanda zayıf bir Bizans Devri düz yerleşmesi devam etmektedir. Yaklaşık 500 m. batıdan itibaren Araplı mevki bazalt karakterli volkanik arazi başlamaktadır. Höyüğün kuzeyindeki alüvyon dolgu sulu tarıma uygun bir arazidir. Güney kesimde ise hafif bir eğimle giderek yükselen geniş bir kuru tarım alanı mevcuttur. Höyük üzerinde yer yer tahrip çukurları mevcuttur. Gerek höyük üzerinde bulunan, gerekse tahribat çukurlarında gözlenen, hemen batıdaki volkanik alandan elde edildiği anlaşılan düzeltilmiş bazalt taşlarından örülmüş duvar kalıntıları höyükteki mimari hakkında bilgi vermektedir. Höyükten toplanan malzemenin büyük çoğunluğunu ETÇ çanak çömlek parçaları oluşturmaktadır. Daha az olarak da M.Ö. 2. bin parçaları tespit edilmiştir. Antik Arapsun yerleşmesi olduğu ileri sürülmesine karşın Araplı Höyüğü'nde Demir Çağı ve Bizans Devri malzemesine oldukça az rastlanmıştır. Batı kesimdeki terasta bulunan kaba nitelikli Bizans Devri çanak çömlek parçaları buranın küçük ve fakir bir yerleşme olduğunu göstermektedir.

2. Gavurhöyüğü (Resim: 7)

Şahinler Köyü'nün 7 km. kuzeyindedir. Güneyindeki güçlü su kaynağının adı olan Köseoğlu Özü mevkiinde yer alan höyüğe köylüler Gavurhu adını vermiştir. Aynı höyük 25.000'lik haritada Karhöyüğü adıyla geçmektedir. Yaklaşık 25 m. yüksekliğe sahip olan höyük, doğu-batı yönünde etekten eteğe 175 x 42 m., kuzey-güney doğrultusunda yine etekten eteğe 155 x 42 m. boyutlarındadır. Höyüğün kuzey kesimi hariç, özellikle güneyde su kaynağına doğru yaklaşık 200 m. genişleyen etek yerleşmesi mevcut-

tur. Höyüğün özellikle tepe kesimlerinde tahribat çukurlarına rastlanmaktadır. Toplanan seramik parçaları, ETÇ, OTÇ, Demir Devri, Hellenistik-Roma devirlerine aittir. Gavurhöyüğü'nün 1.5 km. kuzeydoğusunda bir dikilitaş (Resim: 6) tespit edilmiştir. Güneybatıya doğru yatık durumda olan dikilitaşın toprak üzerinde sadece 1.40 m.lik kısmı görülebilmektedir. 40 x 30 cm. boyutlarında, dikdörtgen kesitli olan taşın bir yüzü düz, diğer yüzleri ve köşeleri yuvarlakçadır. Muhtemelen bir Roma mil taşı olan dikilitaşın görülebilen kısımlarında herhangi bir tasvir ya da yazıt bulunmamaktadır. Bu mil taşının doğu kesiminde sıg ve geniş bir vadi kuzey-güney doğrultusunda uzanan doğal bir güzergah oluşturmaktadır. Diğer taraftan hemen yakındaki Gavurhöyük'teki Roma yerleşmesi bu taşın anlamını daha iyi ortaya koymaktadır.

4. Çırçır Tepe

Karaburç Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. kuzeybatısındadır. Çırçır Çeşmesi'nin hemen üzerindeki teras üzerinde yer alan yerleşme, batısından geçen ovaya hakim bir noktadadır. Şahinler Köyü arazisindeki dikilitaşın yaklaşık 2 km. güneydoğusundaki bu yerleşme küçük bir gözetleme kalesi özelliğindedir. Vadiden ve Çırçır Çeşmesi'nden yaklaşık 25-30 m. yükseklikte, terasın hafif bir burun yaptığı kesimde yer alan kaleye çeşmenin hemen yanından bir yol çıkmaktadır. Söz konusu yolun kenar bordür taşları halen gözükmemektedir. Batı eteklerde bazalt taşlardan mimari kalıntılara rastlanmaktadır. Esasen geniş bir platonun güneybatı ucunda yer alan yerleşme yeterli bir doğal savunmaya sahip değildir. Çırçır Tepe yerleşmesi yaklaşık 80 x 150 m. ebatlarında kaya üstü bir düz yerleşmedir. Batı kesimdeki meyilli teras yükseltisi dışında yerleşim alanını çevreleyen herhangi bir sur kalıntısına rastlanmamıştır. Toplanan malzeme Bizans Devri özellikleri göstermektedir.

5. Saysın Kalesi (Resim: 8)

Hacılar Köyü'nün yaklaşık 5 km. kuzeyindeki büyük terasta, bazaltlı bir tepe üzerinde yer almaktadır. Tepenin batı kesiminden küçük bir dere akmaktadır. Derenin ovaya açıldığı noktada, kalenin yaklaşık 350 m. güneybatısında güçlü bir su kaynağı mevcuttur. Kalenin yaklaşık 500 m. doğusunda da Acıgöl (Acısu) adı verilen, kükürtlü ve sodalı bir su kaynağı mevcuttur. Saysın kalesi, oval görünümülü, doğu-batı yönünde 150 m., kuzey-güney yönünde 120 m. boyutlarında bir kale yerleşmesidir. Kalenin kenarlarında iri bazalt bloklardan yapılmış sur kalıntıları ve iç kesimdeki yine taş temelli yapılara ait kalıntılar yüzeyde görülebilmektedir. Yerleşimin doğu kesiminde sur kalıntılarının yakın bir noktada, yaklaşık 3 m.lik kısmı korunmuş, kesme bazalt, toplama taşlar ve tuğla parçalarından harçlı olarak yapılmış bir duvar kalıntısı halen ayakta durmaktadır. Kalenin güney eteklerinde, ovaya doğru giderek alçalan terasta geniş bir alanda yerleşim dolgusu mevcuttur. Doğuya doğru alçalan terasta ise iri bazalt ve kalker taşından yapılmış temel kalıntıları mevcuttur. Toplanan çanak çömlek parçaları Roma ve Bizans devirlerine tarihlenmektedir.

Saysın Kalesi'nin hemen 250 m. kuzeydoğusunda, korunan kısmı kuzeyde, tepenin eteklerinden itibaren yaklaşık 10 m., güneyde, kaleye bakan kesimde yaklaşık 7 m. yüksekliğinde, üst kısmı tahrip edilmiş büyük bir tümülüs vardır. Diğer taraftan, kalenin yaklaşık 700-800 m. kuzeybatısındaki Beştepeler mevkiinde yine Saysın Kalesi yerleşmesiyle bağlantılı olması muhtemel 6 adet tümülüs bulunmaktadır.

6. Gümüşkent-Kaletepe (Resim: 9)

Eski adı Salanda olan Gümüşkent Beldesi'nin yaklaşık 3 km. kuzeyindedir. Gülşehir-Hacıbektaş karayolunun hemen batı kesiminde kalan yerleşme, Hırka Dağı'na doğru yükselen dağlık arazinin eteklerinde yer almaktadır. Mümbit Gümüşkent Beldesi'ne hakim bir noktada bulunan Kaletepe, Kızılırmak Nehri'nden ve Gülşehir İlçesi'nden Hacıbektaş'a giden kestirme dağ yolunu kontrol eden bir noktada kurulmuştur. Gümüşkent Beldesi'ne bakan güneyi yaklaşık 45-50 m., kuzeyi ise en fazla 30 m. yüksek-

liçe sahip Kaletepe'nin kuzey kesiminde hemen arkada, Kaletepe'den daha yüksek bir tepelik vardır. Batı kesimde, derenin batı yakasındaki tepe üzerinde, kale ile bağlantılı olduğu anlaşılan Keçikalesi adı verilen orta büyüklükte bir tümülüs bulunmaktadır. Kaletepe'de tepe üzerindeki yerleşimin yanı sıra doğu ve güneydoğudaki yaklaşık 150 x 300 m. düzlük alanda zengin bir etek yerleşmesi mevcuttur. Kaletepe ve çevresinden toplanan seramik parçaları Demir Devri, Hellenistik ve Roma devirlerine aittir. Kaletepe yerleşmesi Gümüşkent Belediyesi tarafından ağaçlandırma ve tepenin üst kısmına gazino yapmak amacıyla, buldozerle korkunç bir şekilde tahrip edilmiştir. Yerleşme eteklerinden itibaren tepeye kadar çepeçevre yol açılmak suretiyle tahrip edilmiştir. Tepenin en yüksek noktası üzerinden de dozerle geçilerek tahribatın boyutları artırılmıştır.

8. Kelmemed Höyüğü

Abuuşağı Kasabası'nın yaklaşık 4 km. güneybatısındadır. Ova seviyesinden daha çukurda bulunan höyüğün etrafında zayıf bir su kaynağı mevcuttur. Kelmemed Höyüğü yuvarlak biçimli olup, 10-15 m. yüksekliği ve tabandan tabana 70 x 70 m. boyutlarıyla küçük höyükler grubuna girmektedir. Küçük tahribat çukurlarına rastlanan höyükte ETÇ'na ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

9. Sağmalağılı Höyüğü⁸ (Resim: 10)

Abuuşağı Kasabası'nın yaklaşık 4 km. batısındadır. Kelmemed Höyüğü'nün 2 km. kuzeybatısında bir sırt üzerinde yer alan höyüğün çevresinde, özellikle doğu ve batı kısımlardaki yataklar içinde çok zengin olmasa da bir çok su kaynağı mevcuttur. Üst kısma doğru giderek sivrileşen höyük yaklaşık 25-30 m. yüksekliğe sahiptir. Taban çapı yaklaşık 150 m. olan Sağmalağılı Höyüğü yuvarlak planlı ve konik görünümlü orta büyüklükteki höyükler grubuna girmektedir. Höyüğün güney ve doğu eteklerinden toplanan çanak çömlek parçaları yerleşmenin bu alanlarda devam ettiğini göstermektedir. Höyük üzerinden ve eteklerden ETÇ'nın tek renkli ve boyalı karakteristik seramik parçalarının yanı sıra OTÇ'na tarihlenebilecek çanak çömlek parçaları da toplanmıştır. Sağmalağılı Höyüğü'nün yaklaşık 400 m. doğusundaki sırtta Roma ve Bizans devirlerine ait seramik parçalarına rastlanmaktadır. Geç dönemlerde yerleşmenin bu alana kaydığı anlaşılmaktadır.

10. Ovaören-Kemer Harabeleri ve Yeraltı Şehri

Ovaören Kasabası'nın 4.5 km. batısın ova seviyesinden yer yer 3-4 m. yükseklikte volkanik kalkerli bir yükselti göze çarpmaktadır. Söz konusu yükseltinin doğu kesimi kuzeye doğru giderek yükselen kalkerli bir kayalık teras oluşturmaktadır. Terasın doğu yüzlerinde kaya altı mekanlara rastlanmaktadır. Kemer yerleşmesinin batı kesiminde küçük bir alanda kaya altı mekanlar göze çarpmakta, kalan kısımlar ise ova seviyesine kadar çok hafif bir eğimle giderek alçalmaktadır. Yerleşmenin hemen güneydoğusunda yaz ortasında bile oldukça güçlü ve soğuk suyu olan bir pınar mevcuttur. Yeraltı şehrinin içinde de kanallar içerisinden geçen oldukça güçlü su akıntılarının varlığından bahsedilmektedir.

Özellikle güney kesimde görülen irili ufaklı taşlar sur izlenimi bırakmaktadır. Ovaören belediye başkanı, 20-30 yıl önce bu kesimde yüksek duvarlar, mermer sütunlar ve en az 5 m. yüksekliğinde bir dikilitaşın bulunduğunu, yeraltı şehrinde içinden su akan geniş kanal etrafında karşılıklı yapılmış kaya oyma mekanların yer aldığını bildirmektedir. Bugün bile söz konusu Horasan harçlı duvar kalıntılarına rastlanmaktadır. Kemer harabelerinden getirildiği bilinen iki adet mermer sütun parçası ilkokulun bahçesinde, bir mermer sütun başlığı ise kasaba içindeki bir çeşmenin önünde halen durmaktadır. Yeraltı şehrinin üst kısımlarında yapılan incelemelerde, üst kısımları kısmen çökmüş yer

8 Sağmalağılı Höyüğü S. Omura tarafından 1995 yılında Sağmalı adıyla tespit edilmiştir. Omura 1996, s. 284. Abuuşağı Beldesi belediye başkanının ifadesine göre bu höyük Abuuşağı sınırları içerisindedir.

altı odalarına, havalandırma bacalarına ve Horasan harçlı duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Bu alanlarda Bizans Devrine ait sırlı seramik parçaları ve işlenmiş küçük mermer eşya parçaları bulunmuştur. Restle ve Hild Kemer yerleşmesini Bizans Devrinin önemli şehirlerinden Osiana(- Asiana) ile bir tutmaktadırlar.

Kemer'in doğusunu oluşturan ve kuzeye doğru giderek yükselen volkanik kalkerli terasta bulunan ve kimi yer yer çökmüş durumdaki kaya altı mekanlar arasında, üzeri giderek sivrileşen korunaklı antreye sahip bir kaya mezarı ve girişte hemen sağ duvarında haç kabartması bulunan kaya oyma mekan enteresandır. Söz konusu kaya oyma mekanlardan hiç birinde henüz freskolu bir bezemeye rastlanmamıştır. Kemer harabelerinin yer aldığı volkanik terasın kuzeydoğu kesiminde, kaya oyma mekanların 50 m. doğusunda, yaklaşık 4-5 m.lik derinliği tespit edilebilen, içi taş ve molozla dolmuş, kayaya oyulmuş dikdörtgen biçimli merdivenleri bulunan bir su kuyusu veya tıpkı Derinkuyu ve Kaymaklı'daki gibi bir havalandırma bacası olabilecek dikdörtgen planlı bir kaya oyma mekan tespit edilmiştir. Kemer harabeleri ve yeraltı şehri kısmen kaçak kazı ve taş kesimi tahribatlarına maruz kalmaktadır.

11. Ovaören Kayalığı Harabeleri

Ovaören Kasabası'nın içindedir. Volkanik bir kütle olan kayalığın etrafını kaya altı mekanlar çevrelemektedir. Kayalığın üzerinde güney uçta Osmanlı Devrine ait bir cami bulunmaktadır. Kayalığın çevresindeki kaya oyma mekanlardan ve bu mekanların ön kısımlarından toplanan çanak çömlek parçaları Bizans Devrinden daha eskiye ait değildir.

Kayalığın altındaki mekanlardan kimi yerde birbirine geçişler söz konusudur. Birkaç yerde yuvarlak biçimli kapı kilit taşları mevcuttur. Ovaören kayalığı altındaki söz konusu mekanlar derinlemesine kat oluşturmayıp, sadece birbirine tünellerle bağlantılı aynı seviyede yer alan bir yer altı yerleşmesidir. Batı yüzde yer alan ve çoğu tahrip olmuş bir kaya altı mekanın kilise olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Duvarlarının üst kısımlarında kısmen korunmuş durumda fresk kalıntıları görülebilmektedir. Oldukça fazla tahrip olmuş bu freskler açık hava tahribatına maruz durumdadır.

12. Ovaören-Devedamı Kayalığı

Ovaören Kasabası'nın yaklaşık 700 m. kuzeybatısındadır. Doğuya bakan yüzü dik bir kayalık olan Devedamı kayalığı ova seviyesi üzerinde bir yükselti oluşturmaktadır. Kaya oyma mekanlar dışında kayalığı çevreleyen yükselti üzerinde seramik parçaları mevcut değildir. Bundan Devedamı kayalığının sadece bir kaya altı yerleşmesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kayalığın doğu yüzünde üç katlı kaya oyma mekanlar mevcuttur. Bunların bazıları oldukça geniştir. Bu kaya oyma mekanlarını kayalığın altındaki, daha batıda yer alan mekanlara bağlayan düzgün tünellere rastlanmaktadır. Alt katta yer alan, üç kademeli kemeri olan ve yine kemerli dikdörtgen bir kapıyla iç mekana girilen kompleks muhtemelen dini amaç için kullanılmış bir şapel olmalıdır. Ancak söz konusu mekanlarda freske rastlanmamıştır. Devedamı Kayalığı'nın çevresinden toplanan çanak çömlek parçaları Bizans Devrine tarihlenmektedir.

AVANOS VE ÇEVRESİ

1. Değirmenönü Düz Yerleşimi (Resim: 11)

Özkonak Beldesi'nin hemen kuzey kesiminde, Değirmenönü mevkiindedir. Kasabanın kuzeyine doğru akan derenin doğu kenarında yer alan yerleşim alanı derenin oluşturduğu küçük vadi terasında ve dereye hafif bir meyille inen yamaç üzerinde bulunmaktadır. Etrafı oldukça yeşillik ve ağaçlı olan söz konusu dereyi, yamaçlarda bulunan kaynak ve gözeler beslemektedir. Değirmenönü, teras kısmı ile birlikte yaklaşık 100 x 150 m. boyutlarında, muhtemelen bir veya iki tabakası olan bir düz yerleşme görünümündedir. Ele geçen kaba nitelikli çanak çömlek parçaları ve değişik renklerdeki çakmaktaşıları burada Neolitik-Kalkolitik çağlara ait bir iskanın varlığını göstermektedir.

Söz konusu iskanın yayılış alanı ve tabakaları ancak kazı yoluyla anlaşılabilir. Değirmenönü genel görünümü itibarıyla, su kaynakları kenarında, teras ve yamaç iskanına sahne olmuş, dere boyunca mevcut olan su kaynaklarının kenarlarının tercih edilmiş olmasıyla höyükleşmenin gerçekleşmediği değişik bir iskan modeli ortaya koymaktadır. Terasın üzeri tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Yamaçta herhangi bir tahribat yoktur. Yerleşimin kesin yayılış alanı saptanarak, ileride yapılacak makineli tarım faaliyetlerinden doğacak tahribatın önlenmesi için tescil edilmesi ve korunması gerekmektedir. Değirmenönü mevkiinde Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç çağlarına tarihlenen seramik parçalarının yanı sıra çevrede az da olsa geç dönemlere (Roma-Bizans devirleri) tarihlenen çanak çömlek parçalarına da rastlanmaktadır.

DERİNKUYU VE ÇEVRESİ

1. Yazıhöyük⁹

Ova ortasında yer alan Yazıhöyük Kasabası'nın içerisinde kalmış olan höyüğün etrafı ve eteklerini modern yerleşmeler çevrelemiştir. Höyüğün ilk terası 7 m. yükseklikte olup, bu kısmın doğu-batı yönündeki uzunluğu 135 m. dir. İkinci teras ise yaklaşık 12 m. yükseklikte ve doğu-batı yönünde 95 m. uzunluğundadır. Höyük üzerinde işlenmiş, çekirdek ya da yonga halinde yoğun obsidiyen parçalarına rastlanmıştır. Yazıhöyük'te Kalkolitik Çağa, ETÇ, OTÇ, Demir Devri, Hellenistik, Roma ve Bizans devirlerine ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

2. Tilköy-Manaytepe (Resim: 12)

Tilköy Köyü'nün hemen kuzeybatı kenarındadır. Höyük, İncesu Vadisi'nden gelen yolun Derinkuyu Ovası'na indiği noktada, ovaya hakim bir yerde kurulmuştur. Aksaray'dan gelip, Derinkuyu üzerinden Kayseri'ye giden bir yol Tilköy'den geçmektedir. Höyük bazaltlı bir yükselti üzerine kurulmuştur. Yaklaşık 15 m. yüksekliğe sahip höyüğün güneybatı eteğine doğru yerleşme devam etmektedir. Üst kısmı düz olan höyüğün üst çapı kuzey-güney doğrultusunda 100 m. dir. Güneydoğu kenarda iri ve düzeltilmiş bazalt bloklardan sur kalıntısı mevcuttur. Toplanan çanak çömlek parçaları ETÇ, OTÇ, GTÇ ve Demir Devrine aittir. Az olarak Roma-Bizans Devri seramik parçalarına da rastlanmıştır.

3. Suvermez Kalesi (Resim: 13)

Suvermez Kasabası'nın hemen batı kenarındaki tepe üzerindedir. Bazalt kayalı volkanik tepelerden oluşan kitlenin en stratejik konumda olanı üzerine kurulmuş olan kale, Derinkuyu Ovası'nı batıdan gözleyen bir noktada yer almaktadır. Genel planı açısından kare görünümlü olan kalenin sur ve kuleleri halen büyük ölçüde korunmuştur. Yaklaşık ölçüleri 60x60 m.dir. Savunma sisteminin yapımında arazinin doğal yapısı da kullanılmış, gerekli kısımlar sur ve kulelerle takviye edilmiştir. Özellikle doğu ve kuzey yüzleri sarp kayalıklar oluşturmaktadır. Doğru kesimde gerekli olan yerlerde yer yer 2 m.lik kısmı korunmuş, Horasan harçlı taş örgülü sur duvarları halen ayakta. Kalenin batı ve güney kesiminde volkanik tepeler devam etmektedir. Derinlik az olduğundan bu kesimlerde tahkimat duvarlarına ve kulelere daha çok ağırlık verilmiştir. Bu kesimlerde iç ve dış olmak üzere iki sur mevcuttur. İki sur duvarı arasındaki yaklaşık 2 m.lik alanın seğirdim alanı olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık 10 m. aralıklarla dikdörtgen kuleler bulunmaktadır. Güneybatı uçta ise daha büyük ve yuvarlak planlı bir kule kalıntısı vardır. Tepenin en yüksek noktasını oluşturan bu kulenin esasen daha da yüksek olduğu ve buradan özellikle güney ve batıdaki tepelik alanlardan gelecek tehlikelerin gözlendiği anlaşılmaktadır. Toplanan seramik parçaları Roma Devrine tarihlenmektedir.

⁹ Yazıhöyük daha önce H. Sever tarafından araştırılmıştır. Sever vd. 1992, s.525.

4. Budraöreni Höyüğü (Resim: 14)

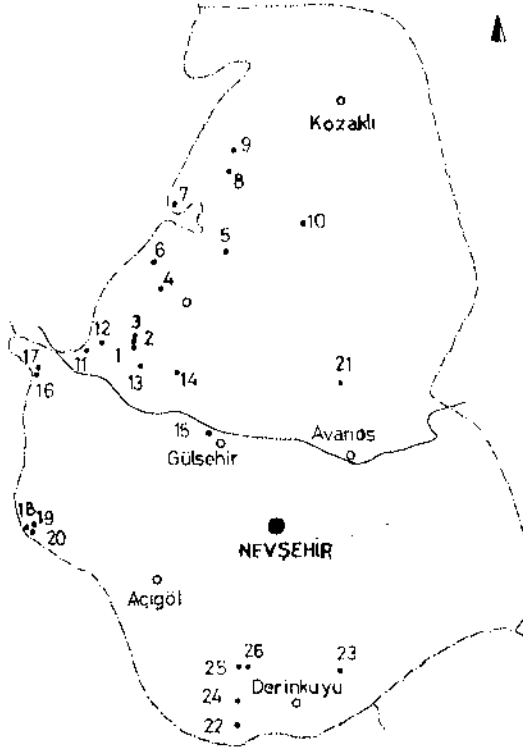
Çakıllı Köyü'nün 1.5 km. kuzeybatısında Gedik mevkiindedir. Höyük bazalt kayalı bir yükselti üzerine kurulmuştur. Erdaş Dağı'nın güneydoğu eteğinde yer alan höyük bu alandan kuzeydoğuya geçen sarp ve dar bir geçidin hemen ağzında, oldukça stratejik bir noktada bulunmaktadır. Buradan Nevşehir'e daha kestirme olarak ulaşılmaktadır. Höyük aynı zamanda Ağıllı Höyüğü ve Doğala üzerinden gelen yolun Erdaş Dağı'nın güney etekleri boyunca Derinkuyu Ovası'na ve oradan Kayseri-Niğde yollarının kavşağına giden güzergah üzerindedir. Ova seviyesinden Erdaş Dağı'na doğru hafif bir meyille giderek yükselen volkanik arazi üzerinde yer alan höyüğün güney kesimini aşağı şehir oluşturmaktadır. Kuzeyde yer alan höyük konisi yaklaşık 20 m. yüksekliktedir. Höyüğün üst kesiminde en kuzey alanda yaklaşık 40 x 40 m. boyutlarındaki kesimin stadel olduğu anlaşılmaktadır. Bu alandaki yoğun tahribat neticesi ortaya çıkmış, anıtsal bir yapının iri blok taşları görülmektedir. Höyüğün tabanı yaklaşık 200 x 250 m. boyutlarındadır. Budraöreni'nin batı kesiminde, Bizans Devrinde kullanıldığı anlaşılan yeraltı mahzenleri ve tüneller bulunmaktadır. Aşağı şehrin güney kesiminde ise kilise kalıntısı ve bazı mezarları tahrip edilmiş bir mezarlık alanı vardır. Höyükten toplanan seramik parçaları ETÇ'ndan Bizans Devrine kadar süren sürekli bir yerleşimin varlığını göstermektedir.

5. Çakıllı Höyüğü (Resim: 15)

Çakıllı Köyü'nün yaklaşık 600 m. kuzeyinde, Sırakaya veya Karabekir denen mevkiide, Erdaş Dağı'nın eteklerinde, köyden yaklaşık 200 m. yükseklikte, yamaçta yer almaktadır. Yamaça kurulmuş olması açısından ilginç bir höyüktür. Derinkuyu Ovası'nı kuzeyden gözetleyen stratejik bir noktada bulunmaktadır. Hemen güneyinde, dip kısmında ve yaklaşık 200 m. batısında güçlü su kaynakları mevcuttur. Yamaçta kurulmuş olduğu için güney kesimi yaklaşık 15 m., kuzey kesimi ise 7-8 m. yüksekliktedir. Küçük höyükler grubuna giren Çakıllı Höyüğü'nün üst kısmı yaklaşık 40 m. çapındadır. Toplama bazalt taşlardan yapılmış zayıf sur kalıntılarına rastlanmaktadır. Höyüğün üst kısmında oldukça fazla ve büyük tahribat çukurlarına rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi en az 5 m. derinliğe ulaşmaktadır. Toplanan seramik parçaları ETÇ ve Hellenistik-Roma devirlerine tarihlenmektedir.

KAYNAKÇA

- OMURA, S., 1997: "1995 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Ankara 1997, s.283-302.
- SEVER, H., v.d. 1992: "1990 Yılı Nevşehir, Niğde ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara, s.523-540.
- ŞENYURT, S.Y. 1999: "Nevşehir İli 1997 Yılı Yüzey Araştırması", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Ankara, s.451-466.

Harita

Resim 1: Karaburna-Kaletepe (kuzeyden)

Resim 2: Aşağı Ilıcek Höyüğü
(kuzeybatıdan)

Resim 3: Ağılhöyük (güneydoğudan)

Resim 4: Samsunhöyük (güneybatıdan)

Resim 5: Çivril kaya altı
yerleşmesi
mezar steli

Resim 6: Araplıhöyük (kuzeyden)

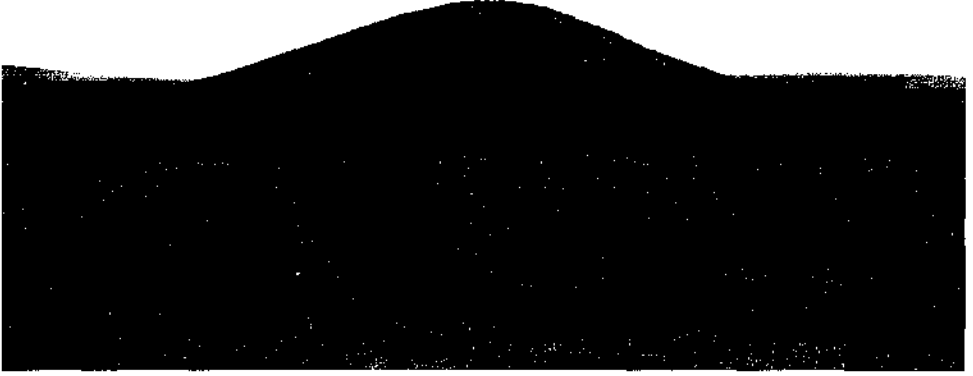
Resim 7: Gavurhöyüğü (kuzey-
doğudan)

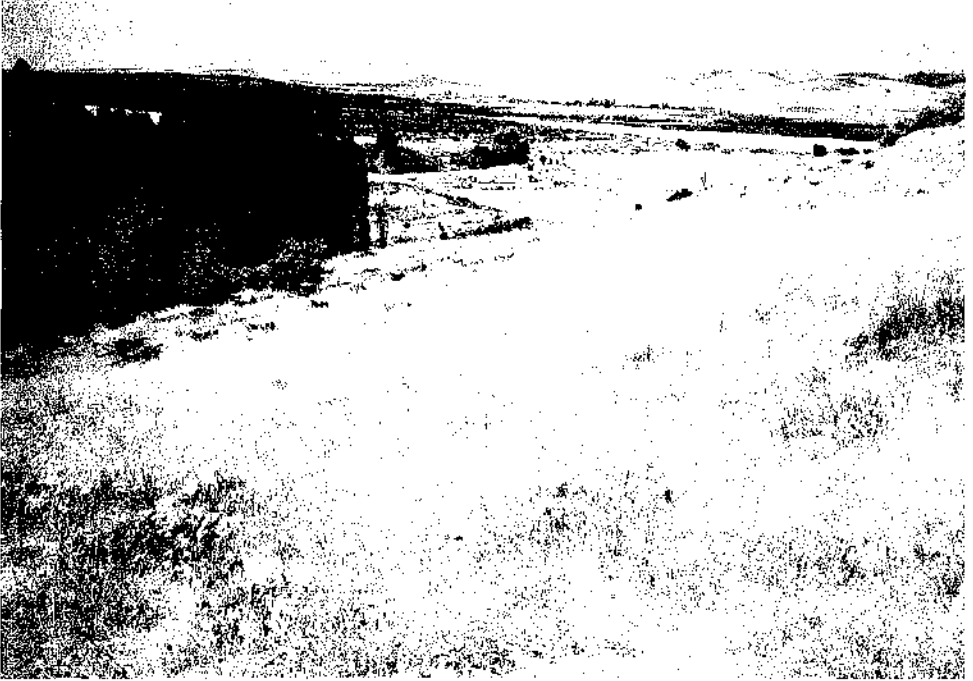
Resim 8: Saysın Kalesi (kuzey-
den)

Resim 9: Gümüşkent Kaletepe
(güneyden)

Resim 10: Sağmalağıl Höyüğü (doğudan)

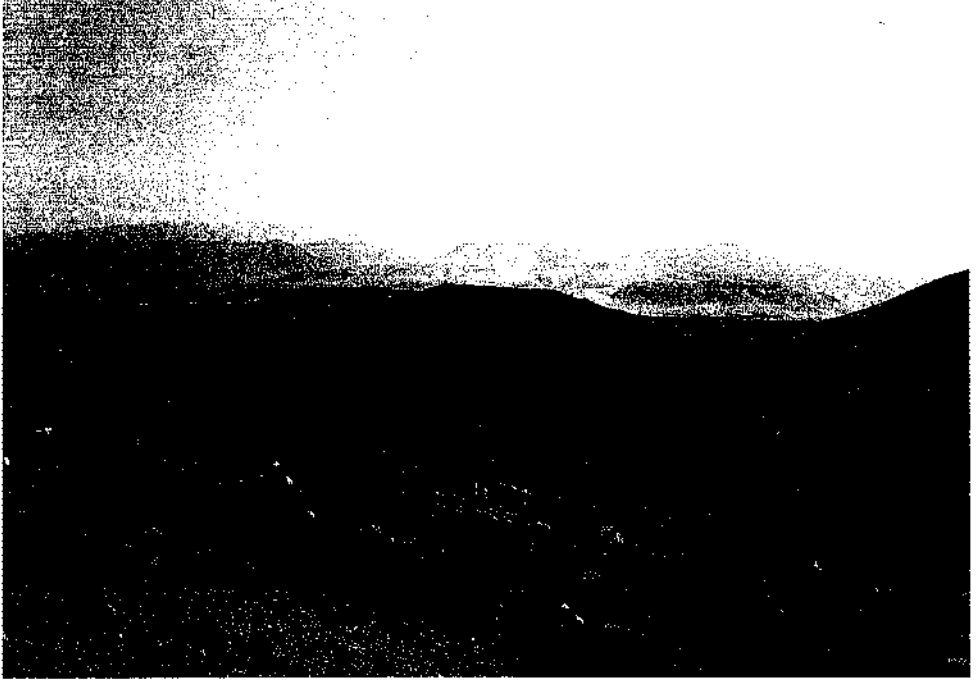
Resim 11: Değirmenönü düz yerleşmesi (güneyden)

Resim 12: Tilköy-Manaytepe (batıdan)

Resim 13: Suvermez Kalesi (batıdan)

Resim 14: Budraöreni Höyüğü (kuzeydoğudan)

Resim 15: Çakıllı Höyüğü (kuzeybatıdan)

ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE GULF OF GÖKOVA, 1998

Vincenzo RUGGIERI*

In the course of the 1998 campaign¹ in the Gulf of Gökova two main sites have been properly taken into consideration: the ancient city in the bay of Alakışla, and the classical city of Keramos (Ören). Towards the end of the campaign, we spent some days on an isolated site along the Lycian coast south of Fethiye, Karacaburnu.

At Alakışla² our first purpose was to complete the former plans of the most relevant buildings, and start drawing the entire plan of the city (Photo: 1). Although we realised that one more campaign should be devoted for the full completion of the urban design of the city, we may nevertheless offer at the end of this campaign a better visualisation of its urban extension. In the past report a Carian citadel has been mentioned as being set up on the top of the northern hill overlooking the city. While still maintaining this, we have ascertained, however, that the entire central bay of the site housed a Carian settlement which, due to the extension of the bay, could be understood as being urban³. The bay preserves throughout its extension surviving terraced walls which mark at least two quarters of the Byzantine city, i. e. the harbour and the torrion quarters. Besides these, in the cathedral complex and along the storehouses on the sea-line many huge blocks have been reused as to limit the main corners of the new Byzantine buildings. The torrion quarter which extends to the northwest of the city shows on the seaside a bulky wall set up with huge limestone blocks left *in situ*. The wall presents an orthogonal line suggesting therefore a possible defensive line on the shore; in addition, to the north corner of the same quarter still *in situ* are preserved three terraced walls.

The Byzantine harbour quarter (Fig. 1), in the past report only hinted at as such, at a closer examination has revealed its nature: it served as harbour also in Carian

* Prof.Dr. Vincenzo RUGGIERI, Pontificio Istituto Orientale, Roma/ITALYA

1 Thanks are due to the Directorate of Antiquities of Turkey for giving us permission to undertake our survey in the months of July and August 1998. The representative of the Ministry of Culture was Dr Nilgün Sinan, Museum of Anatolian Civilisation, Ankara. To her we are extremely grateful for the help and interest she granted on our work. Invaluable has been the help and the active support received by Mr. Karım Turan, Mayor of Ören. It is our pleasure to express sincere thank to the Vehbi Koç Foundation, Alitalia and Tokyo Club for their financial support.

2 We are obliged to recognise that since last year another two clandestine diggings have been undertaken in the site: one in the baptistery and another one within a well-preserved house by the shore, to the northwest of the bay. It seems very important to us to state that the conservation of the building in this site tends each year to the worse. The bay has become a calling place for sea-tours as well as for jeeps coming from Bodrum. Within the same context we have to denounce the construction of a modern villa on top of the Late-Roman Byzantine bath we surveyed in 1995-6 and about which we sent a note to the Directorate and to the Archaeological Museum in Milas. For the sake of the decorated pieces of marble and inscribed stones found in Keramos we had the opportunity to collect all of them in a depot close to the Jandarma; a similar procedure has been carried out for the frescoed room situated within a private courtyard. Both these have been closed by an iron net, locked and the key given to the Director of the Archaeological Museum of Milas. We hope to proceed to the restoration of the frescoes during our next campaign.

3 E. Varinlioğlu has worked out some hypothesis about the ancient identity of the place in Lelegian Cities on the Halicarnassus Peninsula in the Athenian Tribute List, *Studien zum antiken Kleinasien II*, Bonn 1992, 18 ff.

time. Here, to the southeast of the city, an L - shaped line of massive Carian blocks extends along the coast and entering the sea for a good 30 metres. Remains of the walls along the sea-side show a considerable hydraulic cement added later; if we are then correct, the Byzantines reused the harbour thus pinpointing that the hostile nature of the north wind was the main worry of the trading city. If we then put together the long stretch of the coast line visualising these walls *in situ* and the well preserved walls of the citadel, we could hold the opinion that this site must have been a considerable large city in Carian time (a ceramic of the IV century was found in the inner part of the citadel)⁴

One final note regarding the ancient city should be mentioned. We have been told of the presence of an inscription found at Alakışla some time ago; two other pieces of evidence have come to our attention this year, another inscription and well-cut blocks of whitish limestone which do not match the main extant building material of the site. The Hellenistic inscription was found walled in the eastern section of the baptistery deambulatory (Photo: 2). The white slab of marble is long 35, high 26 and wide 3, 5 cm.; it contains 6 lines and is broken to the left. Its nature is funerary, as it seems to have been the former one, and may have belonged to a funerary monument set up within the boundaries of the city.

The cleaning of the area around the cathedral church with its baptistery (Fig. 2) and the adjoining bath has given us the possibility to check more carefully the inner dimensions of the church walls and to discover a second phase of masonry in the north section of the narthex. Within the narthex in fact a cistern has come to light (Photo: 3) and this may be from a time when the outer wall and the vaulting of the baptistery were readjusted⁵. The cistern has been inserted within the walls of the narthex by closing the north door of the narthex and reinforcing the walls of the northwest side of the narthex up to ca. 80-cm. While it is reasonable to conjecture a remodelling of this section of the narthex part with that of the baptistery, we cannot say at the moment anything about the connection, if there were one, between the abandonment of the bath and the need of a cistern in order to store water for the baptistery.

In the baptistery, right at the centre of it, a digging has taken place since our last year survey. It was evident that they were looking for something, and when only inscribed blocks of marble appeared, the diggers left the area with a hole. However, as we imagined at the time of our first survey, the building to the west of the church is in fact a baptistery. The digging has shown us a marble baptismal font with steps to its eastern and western side; at the corners, within the same block of marble, bases supported by columns. Running along the edge of the font there was an inscription with three fragments⁶ which have been saved:

... ΣΕΚΟΜΙΣΑΝΤΟ...

... ΒΥΤ...

...ΚΑΑΑΙΤΕΚ...

The lettering is quite elegant, although there is a moment of hesitation while writing at the turning of the font's corners. Within the central core of the baptistery we discovered other frescoes with red, yellow, green and blue traces. Within the deambulatory niches we ascertained more crosses with the same phytomorphic decoration. Since this kind of decoration looks very early and, even more, peculiar, it seems to us too hazardous to make any sort of hypothesis. We have, however, to visualize that, beside a decoration including human figures (male and female saints), there was an adjoining one showing flowers, curtains and other decorative motifs of this kind. The cathedral complex included some other buildings to the south wall of the church and

4 We have been informed by G. E. Bean and J. M. Cook, *The Halicarnassus Peninsula, The Annual of the British School at Athens* 50 (1955) 134.

5 Cf V. Ruggieri, F. Giordano, Una città bizantina bizantina sul sito cario di Alakışla, *Orientalia Christiana Periodica* 62 (1996) 53-88.

6 We have covered once again the font with the inscription fragments.

another addition to the south of the baptistery deambulatory, close to the south door of the narthex. It is not easy to establish a chronological sequence of these buildings, whether they were part of the original plan of the church to the west, or added later when the new vault of the deambulatory and the narthex cistern were set up. In the next campaign what needs to be done on this spot is the cleaning of the area between the baptistery and the bath to the west: it would be interesting to see any sort of connection between these two buildings, and, if possible, to establish when the bath ceased to function.

Within the torrion quarter we have drawn the final plan of the main buildings still standing there and running parallel to the shore. Beyond doubt, one of them is a bath, considerably large extending along a south-north axis. The accuracy of a certain part of the masonry, like that of the *calidarium*, leads us to believe that the building should have had a relevant place within the quarter. Close to it, to the east, there is another complex, apparently consisting of two separate buildings: a large one of which nothing can be said about its nature and a smaller one showing an elaborate plan. Entering from the south by means of a hall, the standing small building shows a series of interconnected rooms with niches extending to the east with a small trifolium room (Fig. 3; Photo: 4). Some mortar clues may lead to envisage here a bath annex since there is clear evidence of thick mortar with a good percentage of powered bricks or tiles, but the evidence remains too feeble to identify the real nature of the building. As a matter of fact a door leads into the *trefoil* from the northeast corner skimming the other big complex, but, as far as we could work out, hardly can one imagine the possible relation of the two buildings together (if there were any). What seems, however, a very good private house is the building adjoining the previous ones to the east. An entrance to the south gives way into the main part of the building consisting of two perfectly symmetrical sections: these were divided into two rooms, which were also repeated on the upper floor. Due to the clandestine digging, we had the chance to check the depth of the foundation (90 cm.), and therefore we have been left with 2,90 cm., which measures the height of a floor.

One final feature of this city is worth mentioning. Along the sea-shore, in the harbour quarter and touching for a good length the cathedral complex, we might suppose that between the shore and the buildings overlooking the sea there should have been a passage way. All along these sections on the shore we have ascertained at a short distance in the sea an enormous quantity of stones once cut in different sizes. Of course, adjoining sections of the same coastline did not have such stones; but small pebbles. If this were the case, the city should have had promenades along the sea running just in front of the storehouses.

Turning to the other site of our survey, in Keramos (Ören) three main places have been taken into consideration: Kurşunlu Yayı, Ak Yayı and the Roman thermal complex near the mosque and the main square of the town. Last year we found at Kurşunlu Yayı two capitals of Justinianic date: we came back again to the site and drew the plan of the entire complex. For our main concern we established the Byzantine building on the top of the classical one by drawing a plan; close to it there was also a high building which looks like a tower and seems to have been set up there at a later date. However, some other Byzantine decorated marbles have come to light calling therefore for an ecclesiastical building in that area. The ground however does not allow any speculation for it has become long since a ploughing field (and close to the hill it has also been terraced). At Ak Yayı we checked again the plan we made last year and discovered some other broken inscriptions. By and large this place calls for a funerary area since sarcophagi and tombs are scattered near the niched building. For the sake of the truth, as Ak Yayı stands today, nothing can be said for certain, for all the area around it has been flattened and ploughed; this is the reason why several columns, inscription blocks and capitals are lined up along the edge of the track crossing through the site. Last year, as reported, we found there a decorated piece of marble which could have been Byzantine: whether one should suppose a Late-Roman building here

can be established only by digging the squared tumulus (high ca. 80-90 cm.) made up of different pieces of marble (architraves, columns, capitals, huge inscribed blocks).

The Roman thermal complex, which still stands today on the south side of the main square, has revealed two phases of use (Fig. 4). The original building is Roman (Photo: 5), and on the easternmost upper room we found unexpectedly a wall-mosaic in beautifully arched niches⁷. The drawing of the plan of this huge complex has required a certain labour and accuracy since the northern section of the complex has private shops and houses. The ground-floor revealed niches that later on received a Byzantine frescoed decoration, which shows frescoed marble crustae (Photo: 6). The footing of the niche, in addition, had a marble frieze consisting of different pieces of marble showing different mouldings (this proves that the marble in this case has been reused). Traces of frescos with geometric patterns were found also in the other hall to the west, while the arched huge hall to the north has given us another piece of fresco with an inscription. Unfortunately only three letters of the inscription are to be seen, and the decoration seems to bear human figures. At the end of this year's research, we can say for certain that this Roman building was reused in Byzantine time⁸; later it could have continued to serve as a bath or been changed to a different function. The thesis that this building did not belong to the episcopal complex is supported by a closer look at Mr. İsmail Doğan bahçesi.

In 1986, when E. Varinlioglu published the inscription of Keramos, it became evident that İsmail Doğan bahçesi should have been a remarkably rich quarter of the city. Hierokles, the son of Hermophantes, was a prominent citizen of Keramos, and from the inscriptions related to him⁹ we come to know that he (and his wife Aristonike) built a bath in the city, although the place remained uncertain. We found two other inscriptions of which one is related to our man, and the other mentioning a bath: both in Mr. İsmail Doğan bahçesi. In this case, Hierokles' commitment to the city increases by way of celebrating inscriptions scattered all over the central area of Keramos, and we may perhaps suppose that the bath was within the area of the above-mentioned garden. For the sake of completeness, we offer the texts: a) ΤΩ ΔΙΜΩΙ ΙΕΡΟΚΛΗΔΙ ΕΡΜΟΦΑΝΤΟΥΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ... b) ...ΒΑΛΙΑΝΕΙΟΝ ΕΚ ΘΕΜΕΛΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝ ΑΥΤΩΙ ΕΠΙΤΑ... (Photo: 7). Moreover in this garden, however, is the continuity that the garden's area had in the early Byzantine period. E. Varinlioglu has produced the missing part of his former inscription no. 66¹⁰, an inscription, we are told, that comes from the same garden. In addition, in the confining garden, the other inscription no. 67 was found, and the acute intuition of R. Merkelbach foresaw there the presence of Philagrios¹¹: he was right. The added text reads: ...ΜΑΚΡΟΘΥΤΕ ΦΙΛΑΓΡΙΕ ΣΟΥΣ ΠΥΛΕΩΝΑΣ ...ΙΕΡΕΥΧΟΝ ΤΕΡΜΟΜΕΝΟΣ ΚΑΜΑΤΟΙΔΙΟΝ? (cross). If one gathers together all the inscriptions and marble fragments of liturgical nature found in the garden of Mr. İsmail Doğan, little need be said that the area is one of the most important quarter of the city and the major ecclesiastical area of the early Byzantine Keramos (one ought to envisage here the cathedral complex, for the capitals bearing the inscriptions mentioning the bishop Theopreprios were found here).

The other area under investigation was that of Kurşunlu Yapı. The present situation of the area does not allow the formulation of a definite idea of how the classical terraced building was readjusted and what exactly the Byzantines built on top of it.

7 The mosaic has been urgently blocked and secured: it is our intention to restore it next year: the same has been done for the frescoes found on the ground floor of the same building. We have to acknowledge the extreme kindness of the people of Keramos, in particular those still living within this thermal complex that we have been able to execute properly the plan of the bath.

8 For this huge complex we cannot give at the moment any chronological sequence in the Byzantine period. If, on one hand, we have ascertained an early phase of painting, we cannot, on the other hand, say anything about the following of the inscription accompanying the other fresco. We have been told that twenty-five years ago the inscription contained many lines: today we saw but three letters.

9 E. Varinlioglu, *Die Inschriften von Keramos (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien B. 30)*, Bonn 1986, nn. 10 E. Varinlioglu, The missing fragment of I. K. 30 (Keramos) no. 66, *Epigr. Anat.* 25 (1995) 93-4.

11 R. Merkelbach, Ein zweites Gedicht auf Philagrios, *ib.* 94. Cf. also W. D. Lebek, Dichterisches über den Menschenfreund Philagrios aus Keramos (I. K. 30. 66), *Epigr. Anat.* 27 (1996) *51-156.

For certain we can say that a large Byzantine building, running along a west-east axis, was constructed by using a row of blind arches to the north. The masonry and the traces of a fresco found on the intradoses induce us to maintain an early date for this building; its connection with the other structure to the south of the area is not altogether clear. On the west side of the terrace, however, we found some more marble fragments of religious architecture (slabs and a capital, Photo: 8); by putting together all the marble evidences we have found in these last two years, we believe that very close to the west side of the classical terrace - that is, attached to the west also of the blind arches- there should have been a church.

In sum, as for the ancient city of Keramos in Byzantine time, one might reasonably visualise at least the following quarters: Dere Mahallesi, that is the quarter by the stream, before entering the city from the northwest¹²; the citadel, an area on its own, that seems to belong to the Middle Byzantine period; İsmail Doğan bahçesi, possibly the early cathedral complex of the city, a quarter, however, that lasted till the Middle Byzantine period; the central bath (Gymnasium-bath) area, today the centre of the town, which preserves the biggest ancient building later turned to another use and function; Kurşunlu Yapı, an area extra moenia, which has shown evident traces of an ecclesiastical foundation; Ak Yapı, again extra moenia, certainly an area rich of inscriptions and inhabited during the Roman period, and then possibly later occupied by the Byzantines; Liman Mahallesi, very close to the modern beach, where splendid capitals and an ambo do mark the site of an early Byzantine basilica. If we put together all the bits of evidence we have found up to now, one may come out with a documented development of the urban design that took place during the turning of the V-VI century. In addition, the city continued to be inhabited during the critical Dark Ages up to the Middle Byzantine Period, although there is no evidence of how big the city's extension remained. For this statement we can adduce: a) the frescoes in the rock-tomb before entering the city; b) the frescoes still extant in town, in a rectangular room (certainly not a chapel); the late E. Varinlioğlu, *Die Inschriften* no. 68; d) a possible remodeling of the ancient church at the Liman Mahallesi, as noted by Guidi many years ago¹³.

Our last step last year had been the survey of the Lycian shore at Karacaburnu. Two years ago we started mapping and drawing the main building of this site¹⁴ that seems to belong to an early Byzantine period. We can hardly date the main buildings, i. e. a church, cisterns, beautiful houses and the walls, because no inscriptions nor datable traces can be extracted from the frescoes (Photos: 9-10). However, the fact that we are dealing with an early Byzantine settlement is backed by two funerary chapels built outside the village walls, to the west. The tombs show a rectangular shape with a vaulted roof; a limestone slab closed the entrance having an incised cross on it. One of these, the bigger, had a limestone architrave bearing a decorative motif worked with five crosses. The smaller one had a painted decoration on the entrance showing a cross set within a net made up of a geometrical motif; under the cross we read: ΑΝΔΡΕΙ ΤΑΧΙΙ. Cleaning the adjoining chapel to the east of the church, we discovered that all the interior of this room was decorated with paintings. The earlier phase, as noted two years ago, shows a cross with chain-like *pendilia*, while the late one has haloed figures and standing male figures.

12 The last day we had the chance to find: E. Varinlioğlu, *Die Inschriften von Keramos* no. 64, seen by Maiuri in 1921. This inscription is a monumental one and has induced us to hypothesise here an ecclesiastical foundation.

13 G. Guidi, *Viaggio d' esplorazione in Caria. Parte I.- Golfo di Bargyllia e di Keramos, Annuario della Reale Scuola Archeologica di Atene IV-V (1921-1922)* 394-5.

14 It is not far from the truth to call this settlement a *colonia*; we hope to discuss this elsewhere. We should remember that in the nearby island of Gemile the necropolis was set within the urban precincts.

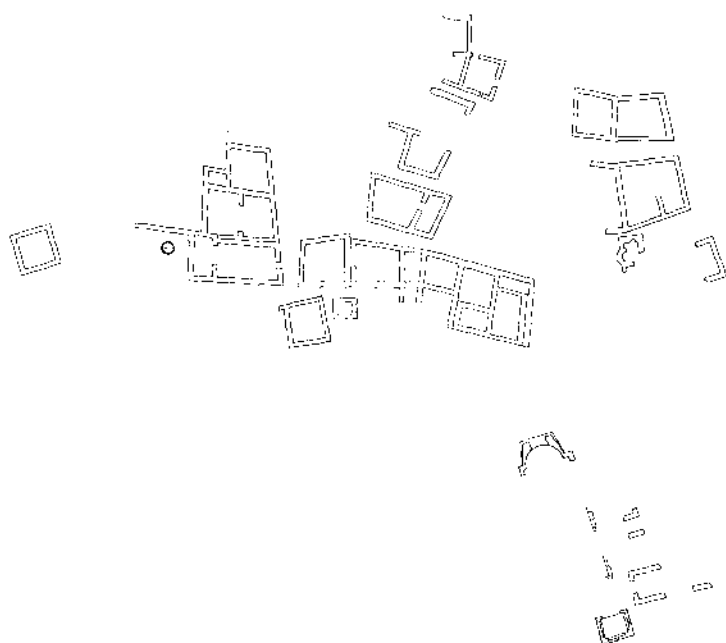

Fig. 1: Alakişla, the harbour quarter

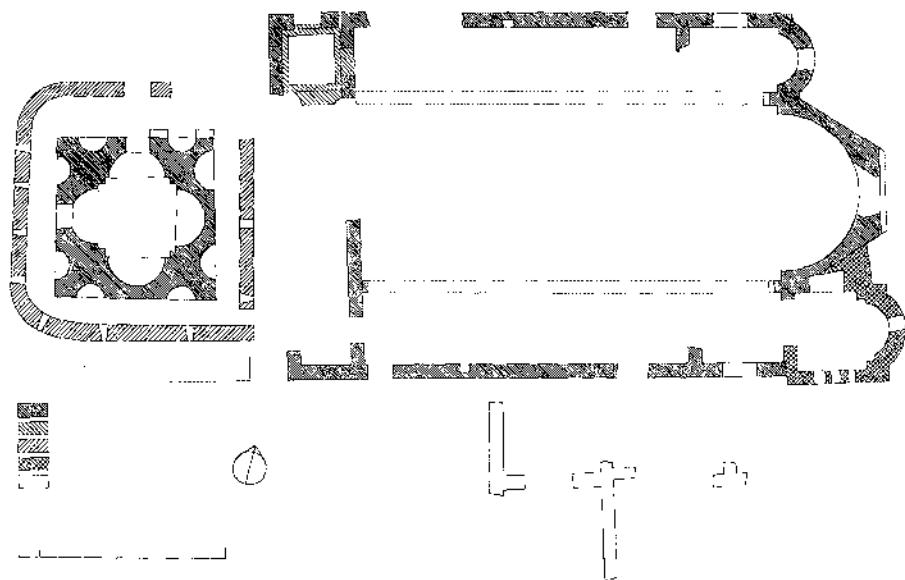

Fig. 2: Alakişla, the main church with the cistern

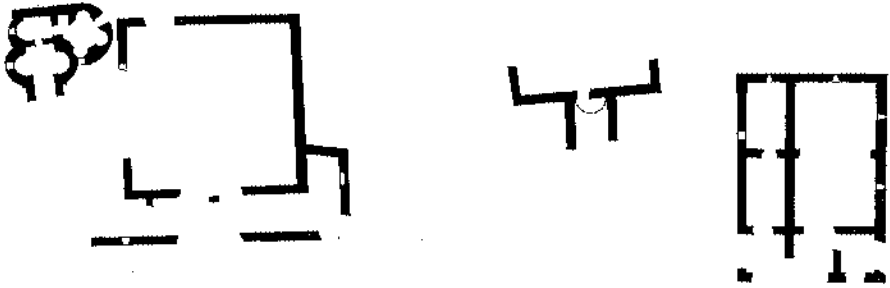

Fig. 3: Alakışla, the torrion quarter with the trifolium

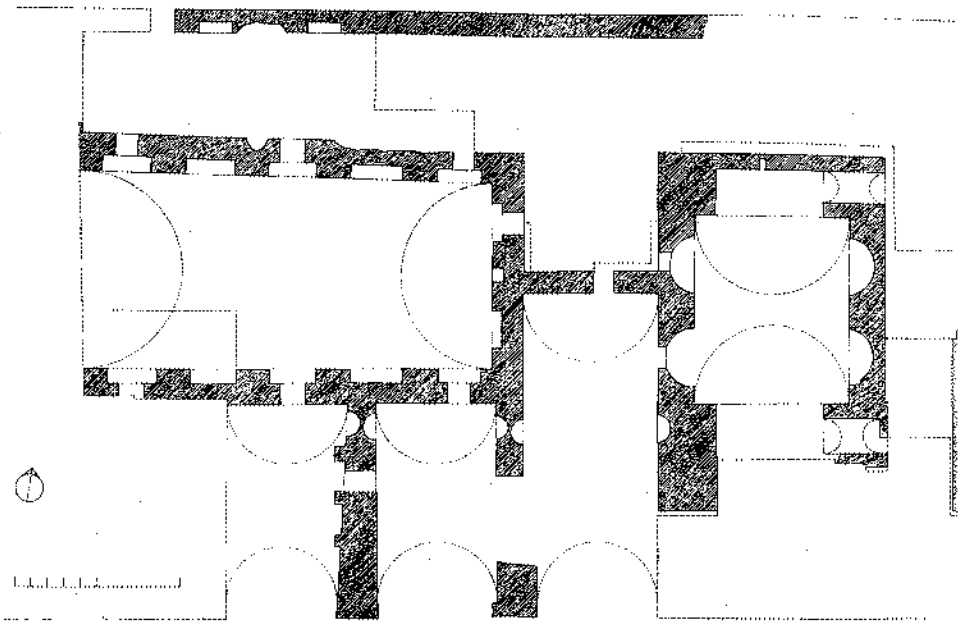

Fig. 4: Keramos (Ören), the thermal complex

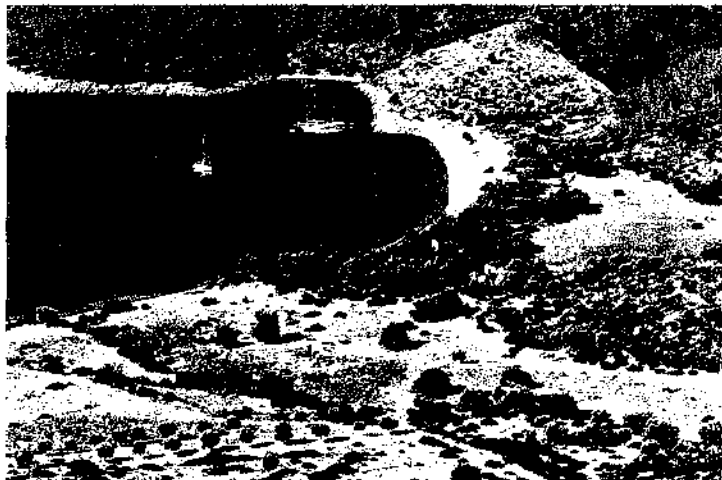

Photo 1: Alakışla, general view of the site

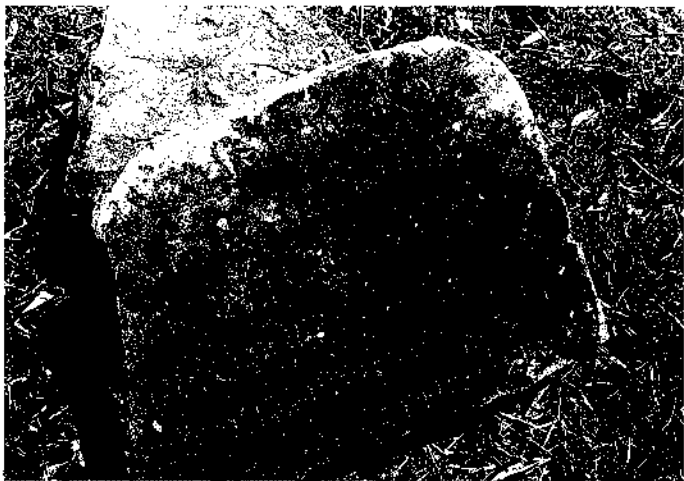

Photo 2: Alakışla, the inscription within the church

Photo 3: Alakışla, the cistern within the narthex of the main church

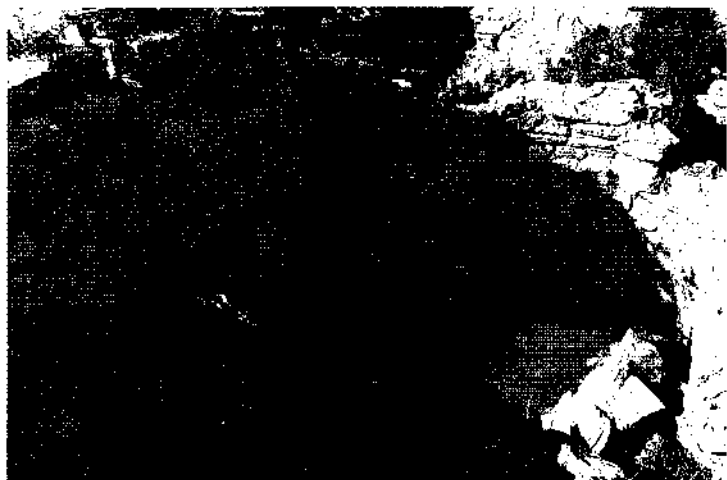

Photo 4: Alakışla, detail of the trifolium

Photo 5: Keramos, the thermal complex, a hall

Photo 6: Keramos, the thermal complex, Byzantine frescoed crustae on the wall

Photo 7: Keramos, İsmail Doğan bahçesi, inscription of Hierokles

Photo 8: Keramos, Kurşunlu Yapı, Byzantine decorated marble

Photo 9: Karacaburnu, the church, main apse

Photo 10: Karacaburnu, the building adjoining the church to the east